K
VI
41

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
Graduate Theological Union

https://archive.org/details/cursustheologico00viva_0

CURSUS THEOLOGICO-MORALIS

TOMUS PRIOR

Quoad ea, quæ Moralis Theologia diſputat de Legibus, de Præceptis Decalogi, de Reſtitutione, ac de Contractibus,

Ad uſum Tyronum elucubratus,

Et in Quotidianis Prælectionibus

A P. DOMINICO VIVA

SOCIETATIS JESU

SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORE

Suis Auditoribus Traditus

In Palæſtra Collegii Neapolitani ejuſdem Societatis.

DICATUS

EXCELLENTISSIMO PRINCIPI

D. MARCO ANTONIO BORGHESIO

SULMONÆ PRINCIPI, ac ROSSANI, PROREGI JAM NEAPOLITANO, &c.

PARS TERTIA

DE RESTITUTIONE.

PATAVII, Ex Typographia Seminarii, MDCCXXVI.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permiſſu, ac PRIVILEGIO.

ALMA COLLEGE LIBRARY 239.02 V837 Alma, California
26684

INDEX

QUÆSTIONUM, ET ARTICULORUM,

Qui in hoc Tertio Tractatu Theologico-Morali

De Restitutione Continentur.

QUÆSTIO PRIMA.

De iis, quæ ad ipſum Reſtitutionis actum pertinent. 2

ART. I. *Num ex violatione ſolius juſtitiæ commutativæ oriatur onus Reſtitutionis?* ibid.
II. *De neceſſitate Reſtitutionis faciendæ.* 7
III. *Quænam ſint radices, unde provenit obligatio reſtituendi?* 9
IV. *Ex quanam culpa contra juſtitiam oriatur obligatio Reſtitutionis?* 12
V. *Quomodo ſe gerat Confeſſarius cum obligato ad reſtituendum?* 19

QUÆSTIO II.

De Perſona reſtituente. 22

ART. I. *Quiſnam teneatur reſtituere ex injuſta acceptione?* ibid.
II. *Quiſnam reſtituere teneatur ex re accepta?* 25
III. *Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor malæ fidei?* 27
IV. *Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor bonæ fidei?* 33
V. *Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor dubiæ fidei?* 36

QUÆSTIO III.

De Cooperantibus ad damnum alterius. 43

ART. I. *Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius.* ibid.
II. *De Mandante damnificationem.* 47
III. *De Conſulente damnum alterius.* 49
IV. *De Reliquis poſitive cooperantibus ad damnificationem.* 52
V. *De Cooperantibus negative ad damnificationem.* 56
VI. *Quantum ſinguli reſtituere teneantur, quando plures ad damnificationem cooperati ſunt?* 59
VII. *Quonam ordine reſtituere debeant concurrentes ad damnificationem, quando tenentur reſtituere in ſolidum?* 62

QUÆSTIO IV.

Quid, & quantum reſtitui debeat? 66

ART. I. *An accepta ob turpem cauſam reſtituenda ſint?* ibid.
II. *An reſtituenda ſint accepta ob cauſam honeſtam?* 68
III. *An bona incerta, vacantia, derelicta, & animalia, quæ piſcatione, aut venatione capiuntur, reſtituenda ſint?* 72
IV. *An iterum facienda ſit reſtitutio, quando res furtiva data alteri, ut reſtituatur, non pervenit ad dominum?* 74
V. *An res domino nocitura reſtituenda ſit?* 75

QUÆ-

QUÆSTIO V.

De Perſona, cui facienda eſt Reſtitutio, ac de reliquis circumſtantiis Reſtitutionis. 77

ART. I. *Cui facienda eſt Reſtitutio?* ibid.
II. *Ubi, & cujus expenſis facienda ſit Reſtitutio?* 80
III. *Quando facienda eſt Reſtitutio?* 82
IV. *Quomodo facienda ſit Reſtitutio?* 83
V. *Quo ordine facienda eſt Reſtitutio Creditoribus?* 84

QUÆSTIO VI.

De Cauſis, ob quas omitti, vel differri poſſit Reſtitutio. 89

ART. I. *De Cauſis, ob quas differri poteſt Reſtitutio.* ibid.
II. *De Debiti remiſſione, quæ excuſat a Reſtitutione.* 93
III. *De occulta compenſatione excuſante debitorem a reſtituendo.* 95
IV. *De Compoſitione, & judicis auctoritate excuſantibus a reſtituendo.* 99
V. *De Præſcriptione, quatenus a reſtituendo excuſat.* ibid.
VI. *Num interitus rei alienæ, aut ingreſſus in Religionem a reſtituendo excuſent?* 103

QUÆSTIO VII.

De Reſtitutione in particulari. 105

ART. I. *De Reſtitutione propter homicidium, & mutilationem.* ibid.
II. *De Reſtitutione propter detractionem.* 113
III. *De Reſtitutione facienda ob contumeliam, deriſionem, ſuſurrationem, judicium temerarium, & ſuſpicionem.* 118
IV. *De Reſtitutione facienda ob ſecreti violationem.* 120
V. *De Reſtitutione facienda ob furtum, rapinam, necnon ob ſpiritualia damna alteri illata.* 121
VI. *De Reſtitutione facienda ob ſtuprum, & adulterium.* 127
VII. *De Reſtitutione facienda ob fraudata vectigalia.* 129
VIII. *De Reſtitutione ob Simoniam facienda.* 131
IX. *De Reſtitutione facienda ob Horarum, & Reſidentiæ omiſſionem.* 146

FINIS.

CUR-

CURSUS THEOLOGICO-MORALIS

Ad uſum Tyronum elucubratus.

PARS TERTIA.

DE RESTITUTIONE.

PROOEMIUM.

EXplicatis jam præcipuis Decalogi præceptis, ad uberem, ac valde neceſſariam de Reſtitutione diſputationem gradum facimus. Illamque in ſeptem quæſtiones dividemus, inquirendo in Prima ea, quæ ad ipſum Reſtitutionis actum ſpectant. In ſecunda, quæ ſpectant ad perſonam, quæ ſecundum ſe tenetur reſtituere. In tertia, de cooperantibus ſive poſitive, ſive negative ad damnum alterius. In quarta, diſcutiemus, quæ ſpectant ad res reſtituendas, & quantum reſtituendum ſit. In quinta, quæ ad perſonam, cui fieri debet reſtitutio, & de aliis circumſtantiis reſtitutionis; quo ſcilicet modo, quo ordine, loco, aut tempore præſtanda ſit reſtitutio, & cujus expenſis? In ſexta, de cauſis, propter quas aut omitti, aut differri poſſit reſtitutio: (Hæc autem omnia ad reſtitutionem ſpectantia vulgatis illis verſibus continentur.

Quis, Quid reſtituet, Quantum, Cui, Quomodo, Quando,
Ordine, Quove loco, Quæ cauſa excuſet iniquum?)

Demum in ultima quæſtione agemus de reſtitutione in particulari; puta de onere reſtituendi propter homicidium, propter detractionem, aut libellos famoſos, ob ſecreti violationem, ob contumeliam, aut deriſionem, ob judicium temerarium, & ſuſpicionem, ob furtum, & rapinam, ob damna ſpiritualia illata, ob fraudata vectigalia, ob ſtuprum, & adulterium, ob ſimoniam, & uſuram, ob omiſſionem divini officii, & ob alias hujuſmodi injuſtitias. Sic enim explicabimus, quæ præſtare teneatur tranſgreſſor Quinti, Septimi, ac Noni præcepti Decalogi. Etenim de Sexto, ac Decimo in tractatu de Matrimonio diſſerendum eſt; ut diximus anno ſuperiore.

QUÆSTIO PRIMA.

De iis, quæ ad ipſum Reſtitutionis actum pertinent.

DIſcutiemus primo, Num reſtitutio ſit actus ſolius juſtitiæ commutativæ? Secundo, Qua ratione Reſtitutio neceſſaria ſit ad ſalutem? Tertio, Undenam oriatur obligatio reſtituendi? Quarto, Ex quanam culpa? Denique, Quomodo Confeſſarius ſe gerere debeat cum pœnitente obligato ad reſtituendum?

ARTICULUS I.

Num ex violatione ſolius juſtitiæ commutativæ oriatur onus Reſtitutionis?

I. Reſtitutio large dicta fert iterato aliquem ſtatuere in poſſeſſionem rei ſuæ. Preſſe vero dicta eſt Actus juſtitiæ commutativæ, quo quis damnum a ſe illatum proximo reſarcit.

II. Ad juſtitiam commutativam ſpectat tribuere unicuique jus ſuum, & partes inter ſe juſtare, & exæquare.

III. In quo differat Reſtitutio a redditione depoſiti, aut commodati, a ſolutione mutui, & a ſatisfactione?

IV. Per quid diſcriminetur juſtitia commutativa a diſtributiva, a legali, & a vindicativa?

V. Onus reſtitutionis non oritur ex violatione juſtitiæ pure diſtributivæ, & ideo ſolius juſtitiæ commutativæ eſt actus Reſtitutio.

VI. Quid importat jus ſtrictum in re, & ad rem? Quid etiam ſit dominium, & Uſusfructus?

VII. Quando donatur aliquid diſtribuendum pluribus pro merito perſonarum, qui habet plura merita, habet jus ſtrictum ad majorem ſummam, & ideo violatur juſtitia commutativa, ſi ea non ſolvatur. At nemo privatus habet jus ſtrictum ad bona communia, quæ non ſunt diſtribuenda primario propter bonum privatum, ſed propter bonum publicum; unde per violationem juſtitiæ diſtributivæ non oritur obligatio reſtituendi.

VIII. Epiſcopus conferens beneficia minus dignis tenetur reſarcire damnum concurrentibus, & Eccleſiæ, non ex violatione juſtitiæ diſtributivæ, ſed commutativæ.

IX. Num peccet mortaliter Epiſcopus conferendo beneficia ſimplicia minus dignis, omiſſis dignioribus? Num etiam Princeps ſic conferendo officia Gubernatoris, Judicis, &c.?

X. Dux non diſtribuendo ſpolia hoſtium pro merito militum peccat contra juſtitiam commutativam.

XI. Ob læſionem juſtitiæ vindicativæ tunc datur onus reſtituendi, quando ſimul violatur commutativa.

XII. Qui negavit in judicio veritatem, non tenetur ad reſtitutionem damni ſecuti; ſecus vero ſi falſum teſtatus eſt. Quid de Confeſſario, qui omiſit pœnitentem monere de Reſtitutione facienda? Tenetur Confeſſarius, ſi poſitive pœnitentem deobliget: Sicut Advocatus, & Procurator, Gubernator, & Judex, ſi culpabiliter ſint cauſa damni.

XIII. Probabiliter peccat ſolum contra charitatem, & ad reſtitutionem non tenetur, qui emit omnes merces alicujus generis, ut poſtea carius illas vendat.

I. QUæritur primo, Quid ſit Reſtitutio preſſe dicta?

Reſpondeo cum Laym. hic, Reſtituere ex vi nominis importare In priſtinum ſtatum reponere, ex leg. *Reſtituere, ff. de verborum Signif.* Et juxta hanc nominis etymologiam dixit D. Th. 2. 2. quæſt. 62., Reſtituere nihil aliud eſt, quam iterato aliquem ſtatuere in poſſeſſionem, vel dominium rei ſuæ. Verum reſtitutio ſic explicata non eſt ea, de qua agimus in præſenti; tum quia ſic explicata comprehendit redditionem cujuſcumque debiti ex contractu; nam quando reſtituimus, verbi gratia, depoſitum, commodatum, mutuum, &c. tunc iterato reponimus aliquem in poſſeſſionem, vel dominium rei ſuæ; & tamen in tali caſu non habetur Reſtitutio ſtricte dicta; tum etiam quia qui domum alicujus vaſtavit, & equum occidit, non poteſt iterato reponere dominum in poſſeſſionem rei ſuæ, cum non poſſit equus reſurgere; & tamen in tali caſu datur obligatio reſtituendi: Quare reſtitutio ſtricte di-

dicta, prout pertinet ad rem præſentem, aliter debet definiri.

II. Dico itaque cum communi, Reſtitutionem preſſe dictam optime definiri, quod ſit *Actus juſtitiæ commutativæ, quo quis damnum a ſe proximo illatum reficit:* Seu eſt *Damni injuſte illati compenſatio ad æqualitatem.*

Dicitur itaque primo, quod ſit *Actus juſtitiæ*, loco generis, quia cum de ratione juſtitiæ ſit tribuere unicuique, quod ſuum eſt, & ſervare illæſum jus uniuſcujuſque, aut ſi læſum fuerit, reſarcire, per reſtitutionem id habetur; reſarcitur enim per illam jus læſum, & ponitur inter creditorem, & debitorem æqualitas debita, quæ eſt propria juſtitiæ: Juſtitia enim dicitur a Juſtando, quia juſtat, & exæquat partes, itaut neutra habeat plus, aut minus, quam ſibi debeatur.

III. Dicitur ſecundo, *Quo quis damnum reficit*, loco differentiæ, quia reſtitutio, prout hic ſumitur a Doctoribus, importat reparationem alicujus damni facti contra juſtitiam; Et per hoc differt, tum a redditione depoſiti, aut commodati; tum a ſolutione mutui, aut pretii in emptione, & aliis contractibus; tum demum a Satisfactione, quæ quamvis ſit etiam actus juſtitiæ, tamen non ordinatur ad reparandum damnum ut damnum eſt, ſed ſolum ad reparandam injuriam, & inhonorationem. Unde duæ præcipuæ differentiæ inter ſatisfactionem, & reſtitutionem oriuntur ex Sot., Sayr., & aliis. Prima eſt, quod Deo poſſit quidem exhiberi ſatisfactio, non vero reſtitutio, quia Deus poteſt quidem dehonorari, non autem damnificari; In hominibus vero, quia qui injuriatur, hoc ipſo damnificatur, ideo qui honorem ablatum reddit alteri, unico actu & ſatisfacit, & reſtituit; itaut ille idem actus, quatenus reparat dehonorationem, dicatur Satisfactio, quatenus vero reparat damnum per dehonorationem illatum, dicatur Reſtitutio. Altera eſt, quod raptor (qui, ut docet D. Th. 2. 2. quæſt. *66.* art. 4., non ſolum infert damnum, ſed etiam ignominiam) teneatur reſtituere ſimul, & ſatisfacere: Contra vero fur occultus, qui non dehonoravit, ſed ſolum damnificavit, non tenetur ſatisfacere, ſed ſolum reſtituere. Non negaverim tamen, aliquando ſatisfactionem ſumi large pro ipſa reſtitutione, ut in *cap. fin. De injuriis*, ubi Pontifex jubet tam pro injuria irrogata, quam pro damno illato ſatisfactionem fieri.

Dicitur tertio in definitione, *Damnum illatum a ſe*, quia ſi quis reficiat damnum non a ſe, ſed ab alio illatum, facit ſolum actum eleemoſynę, & charitatis, non reſtitutionis, & juſtitiæ. Dicitur demum *Proximo*, quia juſtitia reſpicit alterum, & non poteſt eſſe ejuſdem ad ſeipſum: Nec poteſt reſtitutio exerceri erga Deum, quia Deo damnum nequit inferri.

IV. Quæritur ſecundo, Utrum reſtitutio ſit actus ſolius juſtitiæ commutativæ, an etiam diſtributivæ, itaut ad reſtitutionem teneatur etiam qui juſtitiam diſtributivam violavit, diſtribuendo beneficia, officia publica, aut alia bona communia indignis, aut minus dignis, prætermiſſis dignioribus?

Reſpondeo, Juſtitiæ virtutem dividi in Commutativam, Diſtributivam, Legalem, & Vindicativam: Per juſtitiam commutativam datur aliquod bonum particulare alteri, quod illi debetur. Per juſtitiam diſtributivam diſtribuitur multis aliquod bonum commune, puta officia, beneficia, dignitates, ſtipendia, &c., juxta proportionem meritorum, & perſonarum; & ideo vitium huic juſtitiæ oppoſitum dicitur Acceptio perſonarum: Hanc autem proportionem rerum ad merita perſonarum Ariſtot. lib. 5. Ethic. cap. 3. appellat Geometricam; ſicut æqualitatem rei ad rem, quæ eſt propria juſtitiæ commutativæ, c. 4. dixit eſſe ſecundum proportionem Arithmeticam. Per juſtitiam Legalem Princeps condit leges reſpiciendo bonum Communitatis, & non particularium perſonarum; ut quando præcipitur, ne frumentum extrahatur, ut veritas teſtificetur, &c.: demum per juſtitiam Vindicativam judex punit reos juxta meritum delictorum. Juſtitia Legalis dicitur Generalis, & Publica, ſicut etiam Vindicativa; quia reſpiciunt bonum publicum: Commutativa vero, & diſtributiva dicuntur juſtitiæ particulares, quia reſpiciunt bonum particularium perſonarum. His explicatis,

V. Dico, Reſtitutionem eſſe actum ſolius juſtitiæ commutativæ, atque adeo ex violatione juſtitiæ pure diſtributivæ nullam oriri obligationem reſtituendi. Ita communius apud De Lugo diſp. 1. ſect. 3. contra Petrum Navar., Vaſq., Dicaſt. de Juſtitia lib. 2. tract. 2. Ratio ex D. Th. 2. 2. quæſt. 62. art. 1. eſt, quia reſtitutio fit per compenſationem rei ad rem ſecundum proportionem arithmeticam, itaut tantum præciſe reddatur, quantum ſublatum eſt, nullam habendo rationem perſonarum, aut

meritorum; cum ex Philoſopho illud ſit proprium juſtitiæ commutativæ; ubi econtra Diſtributiva diſtribuit bona communia ſecundum proportionem geometricam, non per ordinem ad rem, ſed ad merita perſonarum; ergo reſtitutio non poteſt eſſe actus diſtributivæ, neque ex violatione diſtributivæ oritur obligatio reſtituendi. Probatur conſequentia, quia merita perſonarum dant ſolum aptitudinem, & non conferunt jus ſtrictum ullum ad bona communia; ergo cum per violationem diſtributivæ nullum jus ſtrictum lædatur, non datur obligatio reſtituendi aliquid dignioribus prætermiſſis.

Confirmatur, quia ad inducendam obligationem reſtituendi non ſufficit violatio juris qualiſcunque; nam ſic etiam ex violatione gratitudinis, fidelitatis, amicitiæ, &c. conſurgeret obligatio reſtituendi, ſecluſa omni læſione juſtitiæ commutativæ, quod nemo dixerit: Quare requiritur violatio juris ſtricte dicti, quod ſit vel jus in re, vel ad rem: Qui autem violat juſtitiam diſtributivam conferendo bona communia minus dignis, quamvis irroget aliquam injuriam dignioribus, & violet jus aliquod, quod habent ad ea bona, non tamen violat jus ſtricte dictum; quia digniores neque habent jus in re relate ad bona communia, ut patet, quia aliter non eſſent communia, ſed propria illorum; neque habent jus ad rem, ut mox explicabimus; ergo per violationem diſtributivæ non oritur obligatio reſtituendi.

VI. Rogabis, Quid ſit jus ſtrictum in re, & ad rem?

Reſpondeo, hoc nomen Jus ſumi dupliciter, Primo pro lege, quæ eſt regula juſti, unde dicimus dari Jus Naturale, Poſitivum, Divinum, Humanum, & Jus Gentium, quod ſcilicet paſſim omnes gentes ſervant; necnon Jus Civile, quod auctoritate Principis ſæcularis eſt conditum, & Jus Canonicum, quod ſcilicet auctoritate Pontificis, vel Conciliorum in Sacris Canonibus conditum eſt. Secundo, accipitur Jus pro poteſtate legitima (hoc eſt a lege conceſſa) ad aliquid acquirendum, poſſidendum, alienandum, &c. Cujus violatio fert injuriam; & hoc modo ſumptum dividitur in Jus ad rem, & in re. Jus ad rem dicitur, quod non tribuit actionem in rem, ſed in perſonam; & tale jus competit per donationem, emptionem, ſtipulationem, alioſque contractus ante traditionem rei; Nam ſi res, verbi gratia, tibi donata, vel vendita ante traditionem alteri vendatur, & tradatur, non poteris rem illam tibi vindicare, ex leg. *Quoties*, Cod. *De rei vindicatione*, cum non habeas jus in re, ſeu jus perfectum erga rem illam, ſed tantum actionem perſonalem in eum, qui te fraudavit. Tale jus ad rem habetur etiam per Electionem, Poſtulationem, & Præſentationem ad beneficium; ſicut etiam per Collationem beneficii ante acceptationem; necnon per ſucceſſionem hæreditatis ante acceptationem. Ex quo patet, quod in caſu noſtro perſona magis digna non habet jus ad rem relate ad bona communia diſtribuenda per hoc præciſe, quod habeat majora merita, quam perſona minus digna. Jus vero in re dicitur, quod tribuit actionem realem, hoc eſt in rem ipſam obligatam, itaut poſſis illam tibi vindicare; & tale jus ordinarie acquiritur per titulum ſimul, & traditionem; verbi gratia, per donationem, emptionem, alioſque contractus, ſecuta traditione rei: Poteſt etiam acquiri per collationem beneficii, aut per teſtamentum, aut ſucceſſionem ab inteſtato, ſecuta tamen acceptatione beneficii, aut hæreditatis. Acquiritur etiam per apprehenſionem rerum illarum, quæ nullius ſunt; necnon per legem, ſeu voluntatem ſuperioris potentis de re diſponere. Tale jus dicitur Perfectum, dividiturque in Dominium, Uſum, & Uſumfructum. Dominium eſt jus diſponendi de re. Uſus eſt jus tantum utendi re, ſalva ejus ſubſtantia; itaut nec poſſit ea alteri locari, nec gratis dari ad uſum. Uſusfructus eſt jus utendi, & fruendi re, ſalva ejus ſubſtantia; itaut poſſit alteri talis uſusfructus concedi, ut notat Leſſ. cap. 3. dub. 6.

VII. Opponitur primo adverſus hanc communiorem ſententiam; Qui male diſtribuit bona communia, tenetur ſæpe reſtituere; nam ſi teſtator, verbi gratia, relinquat aliquam ſummam diſtribuendam civibus pro merito perſonarum, & Cajus hæres Titio, cui debentur decem ob meritum, & gradum propriæ perſonæ, det ſolum quinque, certe tenetur de propriis bonis reſtituere alia quinque, in quibus Titium injuſte damnificavit; Hæc autem reſtitutio videtur eſſe actus juſtitiæ diſtributivæ; quia eſt emendativus injuſtæ diſtributionis; ergo falſum eſt, reſtitutionem eſſe actum ſolius juſtitiæ commutativæ.

Reſpondeo cum Cajet., tam violari juſtitiam commutativam, ſi tollatur a domi-

mino bonum aliquod proprium illius, ad quod habet jus in re, verbi gratia equum; quam ſi impediatur, ne quis acquirat aliquod bonum, quod eſt illi appropriandum ex juſtitia, ſeu ad quod habet jus ſtrictum ad rem; verbi gratia ne acquirat hæreditatem debitam ex juſtitia. Hoc poſito, ad argumentum concedo majorem, nego tamen minorem: Reſtitutio enim in tali caſu debita eſſet actus juſtitiæ commutativæ, quia Cajus male diſtribuendo violaret juſtitiam commutativam tollendo a Titio decem, quæ illi erant appropriianda ex juſtitia; nam cum relicta ſit ſumma illa diſtribuenda pro merito perſonarum, Titius habens meritum ut decem, habet conſequenter jus ſtrictum juſtitiæ ad decem, ortum ex donatione Teſtatoris; & conſequenter, ſi illi non dentur decem, violatur juſtitia commutativa, & ideo datur obligatio reſtitutionis: Quod tamen non accidit in diſtributione bonorum communium, puta beneficiorum, officiorum, &c., quæ non ſunt approprianda dignioribus ex obligatione juſtitiæ; cum digniores non habeant jus ſtrictum ad illa, ſed approprianda ſunt ex obligatione, quam habet diſtributor conſulendi bono Eccleſiæ, & bono publico; & ideo qui beneficia, vel munera publica contulit indignis, aut minus dignis violando tantum juſtitiam diſtributivam, non debet quicquam reſtituere dignioribus prætermiſſis.

Inſtabis: In primo caſu Titius habens merita ut decem, habet jus ſtrictum ad decem, eo quod ſumma illa diſtribuenda ſit pro meritis perſonarum; ergo cum beneficia, & officia publica diſtribuenda ſint etiam pro merito perſonarum, digniores habent jus ſtrictum ad illa, & conſequenter etiam in ſecundo caſu violatur juſtitia commutativa, & datur obligatio reſtituendi.

Reſpondeo, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia in primo caſu jus ſtrictum ad rem oritur ex donatione facta a teſtatore in bonum privatum illorum civium, juxta meritum perſonæ. In ſecundo caſu non habetur donatio facta in bonum alicujus privatum, ſed beneficia, & officia publica diſtribuenda ſunt primo, & per ſe propter bonum publicum; & ideo digniores non habent jus ſtrictum ad illa, ſed ſolum aptitudinem majorem, ut illis conferantur. Quare jus ſtrictum haberi poteſt ſolum relate ad bona, quæ relinquuntur primario in bonum privatum, non vero relate ad bona communia, quæ primo, & per ſe relinquuntur in bonum publicum.

VIII. Opponitur ſecundo. In multis aliis caſibus, tam qui peccat contra juſtitiam diſtributivam, quam qui contra vindicativam tenetur ad reſtitutionem, & talis reſtitutio non poteſt reduci ad actum commutativæ; ergo falſum eſt omnem reſtitutionem eſſe actum ſolius commutativæ. Antecedens probatur, quia per læſionem juſtitiæ diſtributivæ tenetur ad reſtitutionem, Primo Epiſcopus conferens beneficia indignis, vel minus dignis, relictis dignioribus, præſertim in concurſu. Secundo Princeps, ſi male conferat officia ſæcularia Gubernatoris, Judicis, &c. quando inſtituta ſunt in præmia meritorum. Tertio Dux non largiendo hoſtium ſpolia juxta meritum, & dignitatem militum; Ac demum Judex per læſionem vindicativæ, quando punit reum ſupra gravitatem, & demeritum delicti.

Reſpondeo cum D. Th. 2. 2. quæſt. 62. art. 1., Lug., Bonac., Laym., & aliis communiter, in omnibus his caſibus peccari non ſolum contra diſtributivam, aut vindicativam, ſed etiam contra commutativam, ut diximus in prima objectione; & ideo reſtitutionem in his caſibus eſſe actum juſtitiæ commutativæ, itaut etiam quando talis actus emendat peccatum contra diſtributivam, emendet pariter peccatum contra commutativam procedendo per comparationem rei ad rem, reddendo dumtaxat id, ad quod jus ſtrictum habeatur.

Ad primum itaque caſum, Epiſcopus conferens beneficia aut indignis, aut minus dignis, ideo ſæpe tenetur ad reſtitutionem, quia non ſolum peccat contra juſtitiam diſtributivam, ſed etiam contra commutativam violando jus ſtrictum juſtitiæ; Nam vel illa confert in concurſu plurium, vel ſine concurſu; Si in concurſu, violat jus ſtrictum concurrentium contra tacitum pactum, ſeu contractum inter Prælatum, & concurrentes; ex quo pacto quando plures concurrunt, & examini ſe ſubjiciunt, acquirunt jus ſtrictum ad beneficium, ſi prævaleant; ut communius docent contra Navar., & Sot. apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 110. Et idem dicas de habentibus plura ſuffragia ad aliquam dignitatem. Si vero collatio beneficii fiat ſine concurſu, peccat Epiſcopus violando jus ſtrictum, quod habet Eccleſia, ut conferatur dignioribus; dum enim traditur Epiſcopo munus Epiſcopale, intercedit implicitus contractus in-

inter Epiſcopum, & Eccleſiam, quod diſpenſentur beneficia in bonum Eccleſiæ, cui donata ſunt, atque adeo dignioribus. Quare in primo caſu Epiſcopus tenetur ad compenſationem damni illati concurrentibus; in ſecundo tenetur ad compenſationem damni illati Eccleſiæ.

IX. Ubi notandum, damnatam eſſe ab Innoc. XI. propoſ. 47. qua dicebantur poſſe promoveri ad Eccleſias digni, prætermiſſis dignioribus: Hæc ſunt verba proſcriptæ theſis: *Cum dixit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui niſi quos digniores, & Eccleſiæ magis utiles ipſi judicaverint, ad Eccleſias promovent; Concilium vel primo videtur per hoc, digniores, non aliud ſignificare velle, niſi dignitatem eligendorum, ſumpto comparativo pro poſitivo; Vel ſecundo locutione minus propria ponit digniores, ut excludat indignos; vel tandem loquitur tertio, quando fit concurſus.* Quare communiter apud Dian. part. 5. tr. 5. reſol. 13. docent beneficia curata ſine mortali dari non poſſe dignis, omiſſis dignioribus; Sicut nec beneficia ſimplicia, ſi dentur in concurſu: At ſi dentur extra concurſum, negant aliqui apud Dian. part. 2. tract. 15. reſol. 38. Epiſcopum peccare mortaliter, ſi ea conferat dignis, omiſſis dignioribus; quia Trident. ſolum loquitur de beneficiis curam animarum habentibus; unde videtur relinquere arbitrio Papæ, & Epiſcoporum alia beneficia etiam magni momenti, (ut ſunt Canonicatus) quod conferantur dignis miniſtris, qui licet non ſint meliores, tamen non ſint otioſi, nec cum ſcandalo vivant. Sed communius docent cum Vaſq., in hoc etiam caſu peccare Epiſcopum mortaliter, niſi excuſet parvitas materiæ; tum quia violatio juſtitiæ diſtributivæ ex genere ſuo eſt mortale; tum etiam quia Epiſcopus, etiam quando confert beneficia ſimplicia, debet conſulere quantum poteſt bono Eccleſiæ, atque adeo conferre illa dignioribus: Unde etiam fit teneri ad compenſationem damni, quod Eccleſia pateretur; Secus vero ad nullam reſtitutionem teneretur, ut notat Leſs. cap. 32. dub. 2., quia non peccaret contra juſtitiam commutativam, ſed ſolum contra fidelitatem debitam Eccleſiæ, ex qua tenetur conſtituere miniſtros quam maxime idoneos; non ſecus ac Æconomus ex fidelitate debita domino debet conducere operarios quam maxime idoneos.

Ad ſecundum caſum: Quod diximus de Epiſcopo conferente beneficia, dicas de Principe conferente officia Gubernatoris, Judicis, &c. aut indignis, aut minus dignis; nam ſi conferat indignis, peccat adverſus juſtitiam commutativam, ſeu adverſus jus ſtrictum Reipublicæ, unde tenetur illi damnum compenſare: Si vero ea conferat minus dignis, peccat quidem mortaliter, (ut diximus cum communiori in calce articuli quarti quæſtionis undecimæ cum de Præceptis Decalogi) ſed quia ſolum peccat contra fidelitatem debitam Reipublicæ, non contra juſtitiam, neque tenetur ad reſtitutionem, ſi nullum inde damnum ſequatur.

X. Ad tertium caſum: Dux non diſtribuendo ſpolia hoſtium pro merito militum, peccat etiam contra commutativam, violando jus ſtrictum acquiſitum a militibus, ſive ex Principis voluntate, ſeu donatione ſic diſponente in bonum Reipublicæ, ſive acquiſitum ex proprio labore ad Regni incolumitatem adhibito; & ideo injuſte diſtribuendo ad reſtitutionem tenetur: Ad eum modum, quo qui bona accepit diſtribuenda pauperibus juxta cujuſque inopiam, peccat contra commutativam, ſi aliter diſtribuat, & tenetur ad reſtitutionem.

XI. Ad ultimum caſum pro Juſtitia vindicativa, ſeu punitiva dico, quod ſi judex puniat reum ultra demeritum, tenetur ad compenſationem damni illati; quia non ſolum peccat contra vindicativam, quæ dictat puniri reum pro demerito culpæ; ſed etiam contra commutativam, quia violat jus ſtrictum, & rigoroſe dictum, quod habet reus, ne ſibi tollantur bona vitæ, corporis, aut fortunæ ultra quod demeretur. Quod ſi Judex puniat reum citra condignum, tenetur pariter ad reſtitutionem, ſi aliquod damnum inde ſequatur in Republica; quia violat jus, quod habet Reſpublica, ut a Judice puniantur delinquentes; Ex quibus omnibus conſtat, ſolum ex violatione juris ſtricte dicti oriri obligationem reſtitutionis. Utrum autem ex damnificatione contra charitatem, aut alias virtutes detur obligatio reſtitutionis, dicemus art. 3.

XII. Colliges ex dictis primo, eum, qui negavit in judicio veritatem, non teneri ad ſolvendam pœnam, ad quam fuiſſet condemnatus, ſi veritatem confeſſus eſſet. Ratio eſt, quia non violat juſtitiam commutativam; quia is, cui applicanda fuiſſet talis pœna, non habet jus ad illam ante ſententiam judicis; Quare negando veritatem ſo-

ſolum violat juſtitiam legalem, ſeu publicam, quæ obligat ad veritatem manifeſtandam, ut crimina puniantur: Contra vero ſi Titius in judicio falſum dixerit adverſus aliquem, tenetur ad reſtitutionem damni inde ſecuti, quia violat jus ſtrictum, quod quilibet habet, ne poſitive ab alio lædatur: Eadem ratione tenetur Confeſſarius ad reſtitutionem, ſi poſitive deobliget pœnitentem, qui ad illam tenetur, quia poſitive concurreret ſuo conſilio, & eſſet cauſa efficax damni: Utrum autem teneatur ad reſtitutionem, ſi ex malitia, aut ignorantia craſſa omittat monere talem pœnitentem, ut reſtituat, examinabimus articulo ultimo.

Colliges ſecundo, quod ſi Advocatus, & Procurator ex gravi culpa ſint in cauſa, cur aliquis, cui conſulere ex juſtitia tenentur, patiatur grave damnum, ad reſtitutionem teneantur. Idem dicas de Judice, & Gubernatore, qui ex officio, & juſtitia tenentur cavere damnum tertii; Nam cum quilibet ex Republica concurrat ad ſolvendum pretium Gubernatori, & Judici, a quo rite gubernentur, & judicentur, quilibet habet jus rigoroſum, ut Gubernator, & Judex caveant damnum ipſorum.

XIII. Colliges tertio, quod ſi unus, vel pauci conveniant ad emendas omnes merces alicujus generis, ut eas aſſervent in tempus inopiæ, animo vendendi illas carius, probabiliter non teneantur ad reſtitutionem ullam ex tali monopolio; ut docent Leſſ., & Molin. contra Medin., & alios apud Bonac. diſp. 3. quæſt. 2. punct. 5. Ratio eſt, quia quamvis graviter peccent contra charitatem, tamen probabiliter non peccant contra juſtitiam commutativam; cum non ſit certum, quod Reſpublica habeat jus ſtrictum, ne mercium pretium hoc modo augeatur; Quandoquidem qui emit omnes merces alicujus generis, non peccat contra juſtitiam emendo; nec peccat contra juſtitiam ſupprimendo merces illas uſque ad tempus inopiæ, eo quod ex juſtitia non teneatur illas vendere; ſolum itaque peccat contra charitatem, aut ad ſummum contra juſtitiam legalem, ſi id lege prohibitum ſit; & ideo ad reſtitutionem damni in Republica ſecuti non tenetur.

Colliges ultimo, eum, qui transfert triticum extra territorium contra Principis edictum, non teneri ad ullam reſtitutionem, quamvis ex violatione talis legis pretium frumenti notabiliter augeatur. Ratio eſt eadem, quia violatur in tali caſu ſolum juſtitia legalis, & publica, non vero particularis, & commutativa.

ARTICULUS II.

De Neceſſitate Reſtitutionis faciendæ.

I. Neceſſarium ad ſalutem bifariam ſumi poteſt, vel pro neceſſario neceſſitate medii, vel pro neceſſario neceſſitate præcepti.

II. Reſtitutio eſt ad ſalutem neceſſaria ſolum neceſſitate præcepti.

III. Cur Baptiſmus in re, aut in voto ſit neceſſarius neceſſitate medii?

IV. Præceptum de reſtituendo videtur principaliter eſſe de actu poſitivo, atque adeo affirmativum, & minus principaliter negativum.

V. Præceptum reſtituendi diverſum eſt a præcepto non furandi; hoc eſt negativum, illud vero poſitivum.

VI. Sunt duo præcepta, Non furari, & Non retinere rem alienam; quia tamen eidem virtuti opponuntur, non committit duo peccata ſpecie diverſa, qui utrumque præceptum tranſgreditur.

VII. Quot peccata committit, qui oblata opportunitate reſtituendi non reſtituit?

VIII. Actus noſtri non interrumpuntur moraliter per actus contrarios dumtaxat, ſed etiam aliis viis.

I. SUpponendum dupliciter poſſe aliquid eſſe neceſſarium ad ſalutem: Primo neceſſitate medii, quando ſcilicet aliquid eſt ita neceſſarium, ut eo etiam inculpabiliter prætermiſſo ſalus obtineri non poſſit; & talis eſt baptiſmus, & poſt peccatum actuale mortale Sacramentum pœnitentiæ ſive in re, ſive in voto ſuſceptum; Necnon fides explicita Dei etiam ut remuneratoris; cum oppoſita opinio damnata ſit ab Innoc. XI. in theſi 22. quæ habet: *Nonniſi fides unius Dei neceſſaria videtur neceſſitate medii, non autem explicita Remuneratoris*. Secundo aliquid eſt neceſſarium ad ſalutem neceſſitate præcepti; quando ſcilicet præcepto graviter obligante aliquid neceſſario ponendum eſt, ita tamen, ut ſi ex ignorantia inculpabili, aut ex impotentia prætermittatur, adhuc poſſit ſalus æterna obtineri; ut eſt, verbi gratia, jejunium quadrageſimale, auditio miſſæ die feſto.

II. Quæritur nunc primo, Utrum reſtitutio ſit neceſſaria neceſſitate ſolius præcepti, an etiam neceſſitate medii?

Reſpondeo cum communi ſolum eſſe neceſ-

ceſſariam neceſſitate præcepti: etenim prætermiſſa reſtitutione ex ignorantia invincibili, aut ex impotentia, adhuc poteſt quis ſalvari. Habetur tamen de illa præceptum tum naturale fundatum in illo naturæ dictamine, *Quod tibi non vis, alteri ne feceris:* tum poſitivum; nam Matth. 27. dicitur: *Reddite, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari*. Et ad Roman. 13. *Reddite omnibus debita*. Et in Regul. 4. juris: *Non remittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum*; videlicet, ut notat D. Aug., quando reſtitui poteſt.

Unde ſequitur, falſam eſſe doctrinam Angeli V. *Executor* num. 23., ubi docet non liberari a Purgatorio eum, qui in vita reſtituere debebat, quouſque ejus debita ab hæredibus ſolvantur: Hinc enim ſequeretur, quod pœna purgatorii poſſet eſſe æterna, ſi ſcilicet talia debita numquam ab hæredibus ſolvantur; quod tamen eſt impoſſibile, cum decedens in gratia habeat jus ad gloriam.

III. Opponitur: Tam qui non ſuſcipit ſaltem in voto, verbi gratia, baptiſmum, quam qui non habet votum, ſeu deſiderium, ac propoſitum reſtituendi, ſi poteſt, damnatur; ergo ſicut baptiſmus ſaltem in voto ſuſceptus eſt neceſſarius etiam neceſſitate medii, ita pariter reſtitutio.

Reſpondeo, conceſſo antecedente, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia Baptiſmus eſt id, per quod Deus gratiam, & ſalutem æternam confert, & idcirco votum illius eſt votum medii poſiti a Deo ad ſalutem acquirendam: Contra tamen Reſtitutio non eſt id, per quod confertur gratia: Quare licet ad ſalutem requiratur votum, ſeu propoſitum ſervandi omnia præcepta, atque adeo reſtituendi, non ſecus ac requiritur votum baptiſmi; at votum ſervandi omnia præcepta, & eatenus reſtituendi non eſt votum ponendi medium a Deo inſtitutum ad collationem gratiæ, & gloriæ, & idcirco reſtitutio in voto non dicitur eſſe neceſſaria neceſſitate medii, ſicut eſt baptiſmus in voto, & Sacramentum pœnitentiæ.

IV. Quæritur ſecundo, Utrum præceptum reſtituendi ſit negativum, quod ſcilicet obligat ſemper, & ad ſemper, an vero affirmativum, quod ſcilicet obligat ſemper, non tamen ad ſemper, ſed ad ponendum actum tempore determinato?

Reſpondeo, Petrum Navar., Medin., Angel., Lug. docere, quod ſit negativum; Vaſq. tamen, Leſſ., Sot. docent eſſe affirmativum: Demum Cajet., Valent., & alii docent partim eſſe negativum, partim affirmativum; Etenim cum ex juſtitia obligemur tam ad non retinendum alienum, quam ad reſarciendum damnum illatum; quatenus obligamur ad primum, præceptum dicitur eſſe negativum, quatenus vero obligamur ad ſecundum, dicitur eſſe affirmativum.

Equidem cenſeo cum Tambur. cap. 1. contra Laym. cap. 2. præceptum reſtitutionis eſſe quidem negativum ſimul, & affirmativum, ſed principaliter, & abſolute eſſe de actu poſitivo, atque adeo affirmativum, minus principaliter vero eſſe negativum. Ratio eſt, quia reſtitutio eſt actus poſitivus trahens ſecum, & includens non retinere alienum, non tamen e contra. Nam qui domum alterius, verbi gratia, incendit, & qui impotens eſt reddere, certe non retinet alienum, & tamen non proinde obſervat præceptum reſtitutionis; ergo hoc præceptum non eſt principaliter de non retinendo alieno, ſed de reſarciendo damno illato.

V. Unde ſequitur, præceptum non furandi non eſſe idem ac præceptum reſtituendi: Illud enim eſt negativum prohibens malum, hoc vero eſt poſitivum præcipiens actum bonum; illud prohibet accipere rem alienam invito Domino; hoc imperat rem acceptam reddere, & damnum compenſare: Quare præceptum reſtituendi præſupponit præceptum non furandi, & conſequenter hæc duo præcepta diſtinguuntur.

Confirmatur, quia Reſtitutio non ſemper fit ob furtum, ſed etiam ob homicidium, ſtuprum, &c., in quibus caſibus, ſicut præceptum de reſtituendo non eſt idem cum præcepto de non occidendo, ita in caſu noſtro, nec eſt idem cum præcepto de non furando; reduci tamen poteſt ad præceptum non furandi, quatenus eſt remedium emendativum furti; in quo ſenſu reduci etiam poteſt ad præceptum de non occidendo.

VI. Dices: Præceptum reſtituendi eſt idem, ac præceptum non retinendi alienum; ſed præceptum non retinendi alienum eſt idem, ac præceptum non furandi, quia retentio alieni eſt furtum continuatum; ergo præceptum reſtituendi eſt idem, ac præceptum non furandi.

Reſpondeo, nego majorem; nam, ut diximus, qui equum alterius, verbi gratia, occidit, nihil retinet alienum, & tamen reſtituere tenetur: Sed tranſmiſſa majore, (quatenus qui debet reſtituere, debet non retinere

id,

id, ad quod alter habet jus, ut explicat Lugo) nego minorem; quamvis enim eidem virtuti juſtitiæ opponatur furtum, & retentio rei alienæ, atque iſta moraliter æquipolleant, ex D. Th. 2. 2. quæſt. 66. art. 3. nihilominus furari eſt accipere alienum, retinere vero non importat accipere, ſed conſervare rem acceptam; ergo præceptum non retinendi ſupponit præceptum non furandi; ſicut conſervare rem acceptam præſupponit acceptionem, & conſequenter non ſunt idem præceptum. Per hoc tamen non fit, quod retinens alienum duo peccata committat; nam, ut alias diximus, non multiplicantur peccata ex multiplicatione præceptorum, quæ violantur, ſed ex multiplicatione deformitatum contra virtutem, ſeu rectam rationem; cum autem eidem virtuti juſtitiæ opponatur furari, & non reſtituere, unum omnino peccatum eſt utrumque præceptum tranſgredi.

VII. Petes tamen, quot peccata committat, qui oblata opportunitate reſtituendi non reſtituit?

Reſpondeo cum Bonac. quæſt. 7. num. 9., tot peccata numero diſtincta committi, quot ſunt actus intentionis, ſeu voluntatis non reſtituendi moraliter interrupti. Quomodo autem interrumpantur actus interni, explicabimus in de Pœnitentia; Num ſcilicet interrumpantur moraliter per actus oppoſitos, an per hoc, quod prior actus non amplius virtualiter duret; num per diſtractionem voluntariam, an etiam per involuntariam. Illud ſolum hic advertimus cum Molin., & Bonac. loc. cit., confeſſarium non debere eſſe ſcrupuloſum in inveſtigando numero actuum internorum moraliter interruptorum, quia non conveniunt Doctores in aſſignanda ratione hujus moralis interruptionis. Quare ſatis eſt inveſtigare quantum temporis res aliena detenta fuit; ſic enim facile plus, vel minus cognoſcetur numerus peccatorum, & ſtatus pœnitentis: Sicut fieri conſuevit cum meretrice, quando numerus peccatorum facile cognoſci non poteſt; tunc enim ſatis eſt cognoſcere, quamdiu ſe omnibus expoſitam habuerit, & cum quo genere perſonarum.

VIII. Petrus Navar. lib. 4. cap. 4. putat, unum tantummodo peccatum committi ab eo, qui per multum temporis non reſtituit, ſi tale peccatum per propoſitum reſtituendi non interrumpatur; cenſet enim actus internos moraliter interrumpi per actus contrarios duntaxat. Sed communior ſententia eſt in contrarium; communiter enim Doctores cenſent peccatum hoc interrumpi moraliter, non ſolum per actum contrarium, ſeu per propoſitum reſtituendi, ſed etiam per hoc, quod non cenſeatur amplius virtualiter perſeverare, ſive deſinat perſeverare virtualiter per quamcunque diſtractionem etiam involuntariam, per ſomnum, &c., ut multi docent, ſive per hoc, quod ceſſet obligatio reſtituendi ex aliquo capite, puta ex impotentia, & deinde reviviſcat, ſive per hoc, quod iterum quis utatur re aliena, aut illam vendat, donet, &c.; vel ſi appareat novum damnum conſurgere creditori ex omiſſione reſtitutionis; puta ſi in carcerem detrudendus ſit, eo quod non habeat unde alteri ſolvat, quod debet; Sic enim hæc voluntas cauſandi novum damnum non continetur moraliter in illo peccato retentionis rei alienæ, atque adeo videtur eſſe novum peccatum in confeſſione aperiendum modo explicato.

ARTICULUS III.

Quænam ſint radices, unde provenit obligatio reſtituendi?

I. Duplex eſt radix, ex qua ſequitur obligatio reſtitutionis, videlicet Injuſta acceptio, & Res accepta.

II. Obligatio reſtitutionis orta ex prima radice injuſtæ acceptionis haberi non poteſt citra actionem damnificativam; ſecus vero ſi oriatur ex ſecunda radice rei acceptæ.

III. Non ceſſat obligatio reſtitutionis citra reſtitutionem, ſi ea oriatur ex prima radice; poteſt tamen ſine reſtitutione ceſſare, ſi ex ſecunda radice oriatur.

IV. Quando oritur onus reſtitutionis ex prima radice, nullum debet pati damnum damnificatus; quando vero oritur ex ſecunda, nullum debet pati damnum, qui reſtituit.

V. Sicut non conſurgit onus reſtitutionis ex læſione juſtitiæ diſtributivæ, Legalis, aut Vindicativæ, ita neque ex damnificatione contra alias virtutes a juſtitia.

VI. Hinc non tenetur ad reſtitutionem Medicus, ſi ex incuria ægrotum occidat, quando nullo accepto ſtipendio medetur: Nec Clericus alium inadvertenter occidens vacando venationi prohibitæ: Nec omittens ſuccurrere extreme indigenti: Nec violans juſtitiam legalem.

VII. Qui alium inadvertenter infamavit, ubi id advertit, tenetur famam reſtituere ex titulo injuſtæ acceptionis potius, quam rei acceptæ.

VIII. In-

VIII. Judex ad reſtitutionem tenetur, ſi pecuniam accipiat pro ferenda ſententia juſta, non tamen ſi accipiat pro ferenda ſententia injuſta, patrato tali ſcelere.

I. PRæmitto duas potiſſimum aſſignari radices, ſeu capita, unde pullulat onus reſtituendi. Prima eſt injuſta acceptio rei alienæ. Secunda eſt ipſa res aliena accepta, videlicet ſine juſto titulo. Ratio eſt, quia reſtitutio eſt actus juſtitiæ commutativæ, ponens æqualitatem inter debitorem, & creditorem: cum autem duobus titulis poſſit aliquis eſſe creditor, vel quia injuſte aliquid ab eo acceptum eſt, vel quia eo invito res ſua detinetur; ideo duplex datur caput reſtitutionis, injuſta acceptio, & Res accepta: Quæ tamen capita aliquando etiam concurrunt; nam ſi quis, verbi gratia, injuſte accipiat equum alienum, & invito domino illum retineat, ex utroque capite tenetur reſtituere; Quando vero equus poſt injuſtam acceptionem moritur, tunc fur tenetur reſtituere ſolum ex primo capite injuſtæ acceptionis, non vero ex re accepta, cum illam non habeat: Quod ſi equus in tuum ſtabulum ſine tua culpa tranſeat, tunc ſolum teneris reſtituere ex ſecundo capite, videlicet ex re accepta, non vero ex injuſta acceptione. Alii cum Diana aſſignant tertiam radicem reſtitutionis, videlicet ex contractu injuſto, ſed hæc ad primam radicem injuſtæ acceptionis reducitur: Ex contractu vero juſto (ſicut etiam ex lege poſitiva non præſupponente damnificationem injuſtam) non oritur obligatio reſtitutionis ſtricte dictæ, ut quando quis debet reddere depoſitum, aut ſolvere gabellas, vel pretium rei emptæ, quia in tali caſu non habetur compenſatio damni illati, ut diximus art. 1. Quartam alii radicem recenſent, videlicet ex injuſta damnificatione, quando ſcilicet pure damnificatur alter ſine propria utilitate, verbi gratia occidendo ejus equum, incendendo domum &c.; Hæc autem radix communiter a Theologis cum D. Th. apud Croix n. 18. reducitur ad primam radicem injuſtæ acceptionis, quatenus iſthæc damnificatio eſt quædam acceptio, ſeu ſubtractio rei alienæ.

II. Inter has duas radices reſtitutionis multiplex intercedit diſcrimen: primum eſt, quod obligatio orta ex injuſta acceptione haberi non poſſit ſine actione damnificativa, (& quidem externa; nam per meram internam operationem nemo in re damnificatur;) & ideo dicitur eſſe obligatio ex delicto: Econtra obligatio orta ex re accepta haberi poteſt ſine ulla actione læſiva, ſed præciſe per hoc, quod res aliena accepta habeatur ſive in ſe, ſive in ſuo effectu, puta in lucro inde deducto.

III. Secundum diſcrimen eſt, quod prior obligatio non ceſſat niſi poſita reſtitutione: Poſterior vero ceſſare poteſt etiam ſine reſtitutione; nam ſi res accepta apud te inculpabiliter pereat, non teneris reſtituere; Si tamen illam inculpabiliter conſumas, ſed per illius conſumptionem factus ſis ditior; verbi gratia, ſi comediſti frumentum alienum pro tuo, quia tale frumentum in utilitate allata perſeverat, teneris reſtituere ſolum illud, in quo factus es ditior, ſeu quantum conſumpſiſſes de tuo frumento, ſi non habuiſſes alienum; Quod ſi res accepta pereat, poſtquam ſciveris eſſe alienam, & ex gravi culpa diſtuleris reſtituere, teneris ad reſtitutionem ex capite injuſtæ acceptionis: niſi tamen eodem modo certo res periiſſet apud dominum, ut infra dicentur.

IV. Tertium diſcrimen eſt, quod obligatus ad reſtitutionem ex prima radice tenetur ad illam, etiam cum ſuo detrimento; ſecus vero obligatus ex ſecunda radice. Et ratio eſt, quia ſicut dominus rei nullum ſubire debet damnum ex injuſta tua damnificatione, ita tu nullum debes ſentire damnum ex re accepta ſine tua culpa. Ex quo fit, quod ſi dominus rei ſit abſens, tenearis reſtituere rem propriis expenſis, ſi obligaris ad reſtitutionem ex prima radice, prout infra explicabitur: Econtra ſi obligaris ex ſecunda radice, ſatis eſt, ut moneas dominum de re ſua, ut ille ſuis expenſis illam recuperet. His explicatis, quærendum ex quanam damnificatione, ac deinde in articulo ſequenti ex quanam culpa oriatur obligatio reſtitutionis. Oſtendimus autem in primo articulo, ex violatione juſtitiæ diſtributivæ, Legalis, aut Vindicativæ non oriri hanc obligationem, diſcutiendum nunc an oriatur ex læſione aliarum virtutum a juſtitia Commutativa; unde prima radix obligans reum ad reſtitutionem ſit ſolum injuſta acceptio, ſeu damnificatio.

V. Quæritur itaque, An obligatio reſtituendi conſurgat etiam ex damnificatione contra alias virtutes a juſtitia; Verbi gratia, ſi quis ex odio Titii illum juſte ad mortem damnet, aut occidat, ac bona ejus incendat; Aut ſi vovens dare eleemoſynam Petro, illam deneget, unde Petrus grave da-

damnum ſubeat; Aut ſi quis non impediat homicidium, vel furtum, peccando ſolum contra charitatem, non contra juſtitiam, utrum teneatur in his caſibus ad reſtitutionem, quamvis non interfuerit injuſta acceptio, ſeu damnificatio adverſus juſtitiam commutativam?

Reſpondeo negative cum communi contra Richard., Cajet., Angel., Gabriel., Valent. diſp. 5. quæſt. 6. num. 3. Ratio eſt, quia ex illa virtute oritur obligatio reſtituendi, cujus virtutis eſt actus ipſa reſtitutio; ſed reſtitutio eſt actus juſtitiæ, & quidem commutativæ; ergo ex violatione ſolum hujus virtutis oritur obligatio reſtituendi. Major patet. Minor conſtat ex dictis art. 1. Reſtitutio enim eſt compenſatio damni illati ſecundum æqualitatem arithmeticam; ergo debet ſupponere jus ſtrictum in alio, ex cujus læſione detur obligatio compenſationis; hoc autem jus a ſola juſtitia commutativa reſpicitur; ergo reſtitutio eſt actus ſolius commutativæ; atque adeo ſicut non conſurgit onus reſtitutionis ex læſione juſtitiæ diſtributivæ, Legalis, aut Vindicativæ, ita a fortiori neque ex damnificatione contra alias virtutes a juſtitia.

VI. Hinc deciduntur innumeri alii caſus. Primo enim ſi ægrotus moriatur ex incuria medici, qui nullum ſtipendium accipit, medicus non tenetur ad reſtitutionem; quia ſolum peccavit contra charitatem, non contra juſtitiam; contra quam peccaret, ſi ſtipendium acciperet; Sicut etiam ſi promittendo gratis operam ſuam ægroto, eſſet cauſa damni non obſervando promiſſum; Nam, ut notat Leſſ. lib. 2. cap. 18. num. 17. qui non obſervat promiſſionem, quamvis non teneatur reſtituere lucrum ceſſans, tenetur tamen compenſare omne damnum emergens, cujus ipſe eſt cauſa non obſervando promiſſum; unde in his caſibus ad reſtitutionem Medicus teneretur.

Secundo, ſi quis navans operam rei illicitæ, exempli gratia ſi Clericus navans operam venationi clamoroſæ, inculpabiliter occidat hominem putans eſſe feram, non tenetur ad reſtitutionem, quia peccavit ſolum contra obedientiam venando, non contra juſtitiam occidendo inadvertenter.

Tertio, ſi quis omittat ſuccurrere extreme indigenti, non tenetur deinde reſtituere illam eleemoſynam denegatam, aut compenſare damnum inde ſecutum, quia obligatio ſuccurrendi oriebatur ex charitate, & miſericordia, non ex juſtitia.

Quarto, qui ſegetem, verbi gratia, ab alio incenſam non extinguit, cum commode poſſit, non tenetur ad reſtitutionem, quia peccat ſolum contra charitatem, non contra juſtitiam, ſi non ſit cuſtos, nec ſuæ curæ ſeges ſit commendata; Quod ſi ipſe alienam ſegetem inculpabiliter incendat, & non ſtatim extinguat, cum commode poſſit, tunc contra juſtitiam peccat, & ad compenſationem damni obligatur, ut docent communiter.

Quinto, ſi reus legitime interrogatus neget veritatem, unde damnum fiſco, vel alteri ſequatur, non tenetur ad reſtitutionem, ut notat Tambur. cap. 2.; quia ſolum peccat contra juſtitiam legalem; cum non teneatur ex commutativa juſtitia dicere veritatem, aut procurare utilitatem aliorum; idemque probabiliter docent Leſſ., Sanch., & alii apud Trull. de Teſtibus, ut diximus in tractatu de Legibus quæſt. ult. art. 3. Nec tenetur ad reſtitutionem Judex, qui juſte reum condemnat ſecundum allegata, & probata; quamvis blandis verbis, aliiſque modis contra charitatem exhibitis extorſerit ab illo confeſſionem, unde damnetur: Et univerſim qui juſtitiam diſtributivam, aut legalem, vel vindicativam violat ſine violatione commutativæ, ad reſtitutionem non tenetur, ut oſtendimus art. 1.

VII. Opponitur ad hæc: Qui aliquem inculpabiliter, aut ſaltem ſine gravi culpa propter inadvertentiam infamavit, ex communi ſententia tenetur ad reſtitutionem famæ, quando advertit ſe illum infamaſſe; atqui ad hanc reſtitutionem neque tenetur ex re accepta, cum nihil alterius apud ſe habeat; neque tenetur ex peccato ullo contra juſtitiam, cum ſupponatur inculpabiliter illum infamaſſe; ergo falſum eſt, quod obligatio reſtitutionis ſolum oriri poſſit ex re accepta, aut ex peccato contra juſtitiam, ſeu ex injuſta acceptione.

Reſpondet Leſſ. cap. 2. dub. 22. hunc ad reſtitutionem teneri ex re accepta, quia infamator retinet quodammodo famam alienam, cum in aliorum mentibus pravam opinionem inculpabiliter ingeſtam relinquat. Equidem reſpondeo cum Lug. diſp. 15. detractorem in tali caſu non teneri ad reſtitutionem ex re accepta; quia fama nullo modo poteſt dici quod ſit apud detractorem, cum per detractionem extinguatur; ſed teneri ex injuſta acceptione; non quia peccaverit contra juſtitiam, quando inadvertenter infamavit, ſed quia peccat contra juſtitiam, ſi advertendo ad damnum incul-

culpabiliter illatum, non ſtatim illud reſarciat: Ac ſimiliter qui inculpabiliter incendit domum alterius, ubi advertit ad damnum inculpabiliter illatum, tenetur ſtatim illud impedire pro viribus, ne ulterius proſequatur; & ſi non curet incendium extinguere, tenetur ad reſtitutionem ex titulo injuſtæ acceptionis, ſeu damnificationis, quia ſcilicet non impediendo damnum inculpabiliter illatum, ſeu non extinguendo ſtatim, quantum poteſt, incendium, peccat tunc contra juſtitiam.

VIII. Ex dictis ſequitur deciſio celebris illius dubii, de quo agemus quæſt. 3. art. 1. An ſcilicet accepta ob turpem cauſam ſint reſtituenda? Dicendum enim reſtituenda eſſe, ſi traditio, vel acceptio rei ſit contra juſtitiam, ſecus vero ſi ſit contra alias virtutes: Quare, verbi gratia, reſtituendum eſt quod recipit Judex ad ferendam juſtam ſententiam, & quod recipit Epiſcopus ad conferendum ſimoniace beneficium; ſicut etiam quando filiusfamilias, aut fur donant rem non ſuam. Contra vero non tenetur ad reſtitutionem Judex, qui recipit pecuniam ad ferendam ſententiam injuſtam poſt patratum tale ſcelus; aut qui aliquid recipit ad ſe inebriandum, ad fornicandum, ad confingendum Idolum, &c., ut explicabimus in loco.

ARTICULUS IV.

Ex quanam culpa contra juſtitiam oriatur obligatio Reſtitutionis?

I. *Culpa alia eſt Theologica, alia Juridica, & illa vel mortalis, vel venialis, ſive ex parvitate materiæ, ſive ex imperfecta deliberatione; Hæc vero vel lata, vel levis, vel leviſſima.*

II. *Ad contrahendam obligationem reſtitutionis requiritur culpa Theologica contra juſtitiam commutativam: Lata culpa juridica dicitur trahere onus reſtitutionis, quatenus raro admodum reperitur ſine culpa Theologica.*

III. *Si culpa iſthæc Theologica ſit levis ex parvitate materiæ, trahit onus reſtitutionis ſub levi; ſi vero ſit levis ex imperfecta deliberatione, probabiliter ne ſub veniali quidem parit ullam obligationem reſtituendi, etiam in materia gravi.*

IV. *Leges civiles obligantes ad compenſationem damni non obligant in conſcientia, ſi abſit culpa Theologica, quæ ab iis præſumitur.*

V. *Si tamen leges civiles non ſint præſumptivæ, ſed diſpoſitivæ, obligant in conſcientia ad damnum compenſandum, ſed poſt ſententiam Judicis.*

VI. *Ex peccato veniali ex parvitate materiæ contra juſtitiam poteſt per accidens oriri gravis obligatio reſtituendi; ut ſi in ultimo furtulo per accidens non advertatur ad præterita.*

VII. *Quoties plures ab eodem parvam materiam furantur, itaut unus advertat ad furtula aliorum, ſed non ſit cauſa moralis talis damni gravis, probabilius non tenentur ad reſtituendam parvam illam materiam ſub gravi; niſi forte ad id ex præcepto ſuperioris adigantur.*

VIII. *Ad quid tenetur, qui per negligentiam leviter culpabilem grave damnum infert? Aut qui volens leviter damnificare, caſu graviter damnificat? Aut Medicus, qui ex culpa levi juridica ægrotum occidit?*

IX. *Levis negligentia, quæ excuſat a compenſando damno Depoſitarium, non ſemper excuſat Commodatarium, aut Locatarium.*

X. *In dubio num res perierit ex culpa gravi, an levi, daturne onus reſtituendi?*

XI. *Probabiliter propter grave damnum cauſatum ab actione externa de ſe leviter damnificativa, poſita cum intentione nocendi graviter, non datur onus reſtituendi ſub gravi; Nec incurritur irregularitas, aut cenſura, vel reſervatio propter tale delictum externe leve, ſed interne grave, ſi verbi gratia ſic aliquis occidatur.*

XII. *Non tenetur ad reſtitutionem, qui grave damnum intulit cum ignorantia antecedente; & probabiliter nec tenetur, ſi illud intulit cum ignorantia concomitante; ſecus vero ſi intulit cum ignorantia affectata, aut etiam craſſa.*

XIII. *Cur teneatur ad reſtitutionem, qui volens comburere domum Petri inimici, per accidens comburit domum Pauli amici; & ad reſtitutionem probabiliter non teneatur, qui volens occidere feram, per accidens occidit inimicum, quem conditionate vellet occidere, ſi ibi adeſſet?*

I. QUæritur primo, Ex quanam culpa contra juſtitiam oriatur obligatio reſtituendi, ex gravine ſolum, an etiam ex levi, ex theologicane tantum, (ſeu ex peccato contra Deum, ac legem divinam) an etiam ex culpa juridica, ſeu contra legem humanam?

Reſpondeo, certum eſſe primo, onus reſtitutionis oriri non poſſe ex ſola culpa inter-

terna, quia hæc ſine actione externa non damnificat; Quare ſi judex, verbi gratia, proferat ſententiam injuſtam, & deinde deprehendat eſſe juſtam, peccavit quidem ex amore injuſtitiæ, ſed non tenetur ad reſtitutionem.

Certum eſt ſecundo, culpam aliam eſſe Theologicam, quam conſiderant Theologi, utpote contra legem divinam, aliam Juridicam, quam ſpectant Juriſtæ pro foro externo, & juxta quam ferunt ſententiam: Theologica eſt duplex, Mortalis, & Venialis; & hæc ſubdividitur in Venialem ex parvitate materiæ, & Venialem ex imperfecta advertentia, ſeu deliberatione: Culpa vero juridica, ſeu Civilis eſt triplex, Lata, Levis, & Leviſſima. Culpa lata importat omiſſionem ejus diligentiæ, quam adhibere ſolent in ſimilibus caſibus homines ejuſdem profeſſionis diligentes, ac prudentes; Verbi gratia, ut notat Sylveſt., ſi librum commodatum reliquiſti extra domum ſuper lapide, aut in cubiculo, oſtio aperto, & non cuſtodito, & proinde ſublatus eſt, culpam latam commiſiſti. Non eſt vero lata culpa ſecundum Bartol., & Bald., ſi verbi gratia, pecuniam depoſuiſti apud campſorem, qui communiter habebatur bonæ conditionis, & quia revera non erat talis, pecunia amiſſa eſt. Culpa levis importat omiſſionem ejus diligentiæ, quam ſolent adhibere diligentiores, ut ſi rem commodatam relinquas in cubiculo oſtio clauſo, quod tamen non difficulter poteſt aperiri. Culpa leviſſima eſt omiſſio diligentiæ, quam adhibent diligentiſſimi, & maxime circumſpecti, ut ſi rem commodatam ſerves in arca, & illam claudas, ſed deinde non tentes manu, an ſit bene clauſa.

Datur etiam apud Juriſtas culpa latior, & latiſſima. Latior confunditur cum lata, quando ſcilicet omittitur moralis diligentia, unde damnum ſequitur ſine advertentia, aut prævisione. Latiſſima, ut loquitur Tambur., dicitur eſſe apertus dolus; ut ſi quis omittat, vel agat aliquid animo, ut damnum, quod prævidet, ſequatur. Quod ſi prævideat, ſed non intendat tale damnum, dicitur dolus præſumptus.

Certum eſt tertio, culpam, quæ in aliqua occaſione, verbi gratia in aliquo contractu, vel officio eſt levis, poſſe eſſe in alia occaſione gravem; Etenim major diligentia, verbi gratia, adhibenda eſt in conſervando theſauro, vel vita hominis, quam in conſervanda gallina; unde omiſſio diligentiæ, quæ in conſervanda gallina eſt culpa levis, in conſervanda vita hominis eſt culpa gravis; Et eodem modo major diligentia adhibenda eſt in cuſtodia rei afferentis tibi utilitatem, vel lucrum, quam in cuſtodienda alia re aliena; Proinde major debet eſſe diligentia in conſervanda re commodata, quia contractus commodati eſt in tui utilitatem, quam in conſervando depoſito; cum contractus depoſiti ſit in bonum deponentis illud. Quod ſi contractus ſit in utilitatem utriuſque, ut eſt contractus locati, ſeu conducti, diligentia media adhibenda eſt, ut notat Lug. diſp. 8. ſect. 4. His præmiſſis

II. Dico primo; ad incurrendam in foro interno obligationem reſtitutionis ratione injuſtæ acceptionis, requiritur culpa Theologica, ſeu peccatum in conſcientia contra Deum, & contra juſtitiam commutativam. Ratio eſt, quia tota obligatio reſtitutionis, ut docent communiter, ex hac radice injuſtæ acceptionis, oritur ex delicto contra juſtitiam commutativam; ergo ſi in conſcientia nullum ſit delictum, nulla habetur obligatio reſtituendi in foro interno: (Quicquid ſit, an aliquando habeatur talis obligatio pro ſolo foro externo ex jure poſitivo) Et ſane cum impoſſibile ſit vitare ſemper damna inculpabiliter illata, non debet læſus eſſe rationabiliter invitus de tali damno; nam ſicut poteſt illud pati, ita poteſt inferre, & conſequenter ubi in conſcientia nulla eſt culpa, nulla eſt obligatio reſtitutionis.

Hinc ſequitur primo, quod ſi miles pugnet in bello putato juſto, & deinde advertat bellum fuiſſe injuſtum, non debeat reſtituere damnum illatum, niſi ex eo factus ſit ditior, aut niſi extet res accepta. Secundo, ſi quis cum moderamine inculpatæ tutelæ inferat alteri damnum, nec tenetur ad reſtitutionem. Tertio, nec tenetur, qui bona fide rem alienam conſumpſit, niſi ex ea fiat ditior. Quare ubi Doctores docent, latam culpam inducere obligationem reſtitutionis, ideo docent, quia communiter talis culpa difficulter reperitur ſine culpa theologica. Quod ſi reperiatur ſine hac culpa, certe obligationem reſtitutionis in foro conſcientiæ non pariet.

III. Dico ſecundo. Culpa theologica contra juſtitiam levis, ſeu peccatum veniale, ſi ſit veniale ratione parvitatis materiæ, inducit obligationem reſtitutionis ſub veniali. Ita communiter. Ratio eſt, quia niſi re-

ſi reſtituatur materia illa parva, retinetur invito domino; Quodcunque autem invito domino retinetur, reſtitui debet; ergo datur obligatio reſtitutionis; quia tamen materia eſt levis, obligatio non poteſt eſſe ſub gravi.

Dico tertio. Culpa theologica levis, ſeu peccatum veniale, ſi ſit veniale ratione inadvertentiæ, vel indeliberationis, non parit in conſcientia obligationem reſtituendi ſub mortali, quantumvis damnificatio fuerit graviſſima, & probabiliter nec ſub veniali. Ita Leſſ., Sanch., Sà, Tambur. contra Dicaſtil. lib. 2. de Juſtitia tract. 2. diſp. 3., alioſque apud ipſum. Ratio ex Sanch., & Suar. eſt, quia neque promiſſio facta homini, neque votum factum Deo, neque juramentum, neque præceptum ſuperioris, aut contractus inducunt obligationem ullam, ne venialem quidem, ſi procedant ex imperfecta deliberatione; ergo neque injuſta acceptio procedens ex imperfecta deliberatione. Et ratio a priori eſt, quia actus indeliberatus non poteſt eſſe cauſa moralis perfectæ obligationis; Non enim cauſare poteſt obligationem gravem, ut patet, quia cum talis obligatio conſequatur ad injuſtam acceptionem per modum pœnæ, ſi obligatio ſit gravis, culpa deberet eſſe etiam gravis: Neque poteſt cauſare obligationem levem, (prout aliqui docent eo modo, quo ſub levi obligatur ad reſtitutionem, qui materiam levem furatus eſt) quia quoties materia eſt gravis, apta de ſe parere obligationem gravem, non poteſt ullatenus parere obligationem levem, ut patet in voto, juramento, præceptis, contractibus, &c.; Qui enim vovit, exempli gratia, caſtitatem cum imperfecta deliberatione, ad illam non tenetur, ne ſub veniali quidem. Poteſt ſane votum deliberate emiſſum in materia gravi obligare ſub levi ex intentione voventis volentis ſibi levem obligationem imponere, juxta nonnullorum ſententiam, cum Suario, Sanch. & aliis; at ſi votum ſit emiſſum cum ſemiplena deliberatione, quamvis ſit in materia gravi, nullatenus obligat, ut oſtendimus.

Hinc ſequitur, non teneri ad reſtitutionem, Primo, qui per negligentiam venialem eſt cauſa, cur domus alterius comburatur. Secundo, famulum, qui per ſimilem negligentiam reliquit oſtium domus domini apertum, unde fures domum expilarunt. Tertio, cuſtodes vineæ, nemoris, vectigalium, qui per levem culpam non cuſtodiunt, ut debent, res ſibi commiſſas. Quarto, qui ſubita ira permotus ſine gravi culpa alium occidit.

IV. Opponitur primo contra primam concluſionem: Ex lege Aquilia (lata a Romanis ad petitionem Aquilii Reguli) qui damnum alteri intulit ex culpa juridica, obligatur ad illud reſarciendum, & aliquando ad plus retribuendum: Pariter *lib.* 4. *Inſtitution. titul.* 8., *&* 9., *&* *leg.* 1., *&* 2. *ff. De noxalib. actionib.* præcipitur, quod ſi ſervus, aut animal alicujus abſque culpa domini damnum alteri intulit, teneatur actione noxali dominus vel integrum damnum reſarcire, vel noxam pro noxa tradere, ſeu tradere animal illud, vel ſervum, qui damnum intulerunt; ergo etiam ex culpa juridica oritur obligatio reſtitutionis.

Reſpondeo cum communi, leges præſumere in his actionibus culpam theologicam, quæ ſi abſit, certe in foro conſcientiæ nulla erit obligatio reſtitutionis: hoc enim eſt commune omnibus legibus pœnalibus fundatis in præſumptione culpæ, ut nihil operentur, ſi conſtet culpam non adeſſe, quia præſumptio cedere debet veritati, quando hæc innoteſcit, ut bene oſtendit Suar. Quod ſi vere culpa mortalis in conſcientia præceſſit, tunc tenetur reſarcire damnum ad æqualitatem, & ſolum poſt ſententiam judicis tenetur ſolvere pœnam taxatam a lege excedentem damnum illud: Eſt enim arduum, & ſupra humanam fragilitatem, quod ante ſententiam judicis obligetur aliquis ad pœnam excedentem damnum illatum. Ecquis enim id faceret?

V. Ubi notandum diligenter, quod ſi leges ſint diſpoſitivæ, & non mere præſumptivæ, verbi gratia, ſi ſtatuatur, ut bos, vel ſervus Titii, qui intulit Petro damnum unius aurei, detur Petro; in tali caſu ſi vere damnum illatum ſit a bove, vel ſervo, etiamſi ſine culpa Titii domini, adhuc obligatur in conſcientia Titius ad dandum bovem, vel ſervum Petro poſt ſententiam judicis, non quidem ex capite reſtitutionis, quæ tantum exigit compenſationem damni ad æqualitatem, ſed quia poſita ſententia judicis transfertur in Petrum dominium bovis, vel ſervi; lex enim poteſt in bonum commune diſponere, ut in ſimilibus caſibus dominium rei in alterum transferatur, ad hoc ut dominus majori cura incumbat in ſua animalia, vel ſervos, ne aliis damnum inferant: Contra vero, quando

do leges ſunt mere præſumptivæ, quæ ſcilicet præſumunt damnum aliquod interceſſiſſe, tunc ſi damnum revera non interceſſit, verbi gratia ſi bos, vel ſervus vere damnum non intulit Petro, non datur obligatio dandi ipſum Petro, ne poſt ſententiam quidem judicis, quia talis ſententia fundatur in præſumptione, quod bos damnificaverit; quia tamen præſumptio cedere debet veritati, ideo ſi revera damnum non eſt illatum, non adeſt obligatio in conſcientia dandi bovem Petro; atque adeo ſi per vim Petro bos tradatur, poteſt per occultam compenſationem reaſſumi.

VI. Opponitur ſecundo contra ſecundam concluſionem: Si poſt furta minuta addatur ultimum, per quod pervenitur ad ſummam gravem, oritur obligatio gravis reſtituendi; Et tamen etiam ultimum furtulum fuit peccatum veniale ex parvitate materiæ; ergo ex veniali ratione parvitatis materiæ poteſt oriri gravis obligatio reſtituendi.

Reſpondeo cum Lug., & Tambur., quod vel ultimum furtulum fuit cum advertentia ad furtula præterita, vel non; ſi primum, jam ultimum furtulum fuit peccatum mortale, quia fuit cum voluntate damnificandi graviter, ut communiter docent contra Navar. apud Tambur. lib. 8. cap. 2. tract. 2., unde nil mirum, quod ex eo orta ſit gravis obligatio reſtitutionis. Si ſecundum, tunc obligatio gravis reſtitutionis non oritur ex injuſta acceptione, ſeu ex peccato veniali contra juſtitiam, ſed ex re accepta, ſeu ex retentione notabilis ſummæ.

Dubium majus eſt, ſi conſumpſeris ea, quæ per furtula rapuiſti, tunc enim poſito illo ultimo furtulo, datur obligatio gravis reſtitutionis, cum oppoſita ſententia damnata ſit ab Innoc. XI. in theſi 38., quæ habet: *Non tenetur quis ſub pœna peccati mortalis reſtituere, quod ablatum eſt per pauca furtula, quantumcumque ſit magna ſumma totalis*; Et tamen obligatio reſtitutionis non poteſt oriri ex re accepta, cum non retineatur ſumma notabilis; ergo oritur ex injuſta acceptione, quæ nunquam exceſſit peccatum veniale, eo quod ultimum furtulum fuit ſine advertentia ad furtula præterita.

Reſpondeo cum Tambur., & aliis, in tali caſu oriri obligationem gravem reſtituendi ex veniali per accidens, quia ſcilicet in commiſſione ultimi furtuli per accidens non advertitur ad præterita; ſicut etiam per accidens poteſt aliquis graviter obligari ad reſtitutionem ratione injuſtæ acceptionis, etiamſi nulla præceſſerit culpa, ut diximus art. 3. num. 7. cum Lug., quando ſcilicet aliquis inculpabiliter alium infamavit, & deinde ad id advertit; tenetur enim ſub gravi famam reſtituere, non quia peccavit graviter, ſed ne peccet graviter contra juſtitiam. Et ratio ex Lugo a priori eſt, quia qui ſingulis vicibus furatur, verbi gratia, carolenum, contrahit obligationem ſub levi reſtituendi carolenum; ergo qui quinquies furatus eſt carolenum, tenetur reſtituere quinque carolenos, quæ ſupponitur materia gravis, & ideo ſub mortali tenetur hanc ſummam reſtituere, quando advertit ad quinque furtula præterita.

VII. Opponitur ultimo: Quoties multi ſine ulla conſpiratione modicum quid ab eodem furantur, peccatum ſingulorum eſt veniale; ſi tamen advertant damnum illatum ab omnibus eſſe grave, unuſquiſque ſub mortali tenetur reſtituere particulam ſuam, quam furatus eſt, alioquin illud damnum reparari non poſſet; ergo recurrit, quod ex injuſta acceptione veniali poſſit oriri gravis obligatio reſtituendi.

Reſpondeo, certum eſſe, quod ſi multi conſpirent in hujuſmodi furtula, peccent mortaliter, ſi vero non conſpirent, nec unus advertat ad furtulum alterius, ſolum venialiter peccent, nec teneantur ad reſtitutionem ſub mortali. Dubium ſolum eſt, an peccent mortaliter, & ad reſtitutionem ſub gravi teneantur, ſi non conſpirent, nec unus ſuo exemplo ſit cauſa moralis furtuli alterius, ſed tamen advertant ad furtula aliorum. Nonnulli cum Suar., Hurtad. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. docent, illos peccare mortaliter, & contrahere excommunicationem latam contra furantes, quia quilibet eorum videtur eſſe cauſa damni notabilis, quod prævidit, & non cavit; unde in hac ſententia ex culpa mortali contra juſtitiam quilibet teneretur ad reſtituendam particulam ſuam, quam furatus eſt. Alii tamen cum Sanch. lib. 7. cap. 21., Dicaſtil., Sot. probabilius docent, quemlibet peccare ſolum venialiter, atque adeo non contrahere excommunicationem latam contra furantes, quia unus non fuit cauſa furti alterius, quamvis ad aliorum furtula adverterit; Et in hac ſententia non datur obligatio gravis reſtituendi particulam furto ſublatam, niſi quando imponeretur a ſuperiore præceptum grave

ve

ve ſub excommunicatione, ut quilibet reſtituat: Datur enim gravis cauſa imponendi tale præceptum ad hoc, ut repararetur damnum notabile damnificati; & ſic obligatio reſtituendi non oriretur ex culpa veniali, ſed ex præcepto ſuperioris, vi cujus reparari poſſet damnum grave damnificati, ut dicemus etiam quæſt. 3. art. 6. num. 7. Præterquamquod quilibet ſub veniali independenter a præcepto teneretur ad reſtitutionem.

VIII. Ex dictis ſequitur primo, non ſolum non obligari ad reſtitutionem ullam, qui caſu fortuito intulit damnum grave, ut qui putans occidere feram, inculpabiliter occidit hominem; ſed neque ad reſtitutionem teneri, qui per negligentiam leviter culpabilem tale damnum intulit, ut communius docent cum Leſſ. cap. 7. dub. 9., Navar., & aliis contra Rebel., & Bonac. diſp. 1. quæſt. 1. punct. 3.; Ubi docet, quod occidens aliquem ex vehementi paſſione cum ſemiplena advertentia, & comburens domum alterius ex culpa ſolum veniali teneatur ad aliquam reſtitutionem, verbi gratia, ad centeſimam partem damni illati, ſi peccatum veniale fuerit admodum leve, vel ad decimam partem, ſi fuerit grave, & ad dimidiam partem, ſi dubitetur, an culpa fuerit mortalis, vel venialis, itaut graviter ad hanc reſtitutionem obligetur, ſi materia ſit gravis.

Sequitur ſecundo, quod ſi quis volens leviter damnificare, incendat arborem, verbi gratia, & deinde caſu ſequatur incendium totius domus, non teneatur reſarcire, niſi illud parvum damnum, quod voluit inferre, idque ſub veniali tantum, dummodo omnino caſu magnum damnum illatum fuerit, & conſequenter præmiſſa fuerit debita diligentia, ne ſequeretur, ut aperte docet Lug. diſp. 18. ſect. 4., & Tambur. lib. 6. cap. 4. §. 2. Quod ſi præmiſſa non fuerit talis diligentia, tenetur integrum damnum reſarcire, quia qui vult cauſam proximam, & periculum damni, cenſetur velle damnum ipſum: Ubi notandum, majorem requiri diligentiam ad præcavendum damnum grave in eo, qui vult inferre damnum leve, quam in alio, qui ſine intentione nocendi inconſiderate, verbi gratia, tractat ignem, & domus comburitur.

Sequitur ultimo, Medicum non teneri ad reſtitutionem, ſi ex culpa veniali ægrotum occidat, etiamſi teneatur ex juſtitia illum curare. Ubi diligenter advertendum, multos Doctores docere, quod medicus, qui ex charitate alteri medetur, non teneatur ad reſtitutionem, niſi ex culpa lata: Contra vero teneatur ad reſtitutionem etiam ex culpa juridica levi, ſi medeatur ex juſtitia, eo quod pretium accipiat. Ratio hujus eſt, quia ſi medeatur ex juſtitia, ad majorem diligentiam obligatur in conſcientia, quam ſi medeatur ex charitate; & ideo ſolum tenetur ad reſtitutionem ex culpa lata juridica, quando medetur ex charitate, quia tunc ſolum peccat mortaliter; At quando medetur ex juſtitia, tenetur ad reſtitutionem etiam ex culpa juridica levi, quia talis culpa eſt peccatum mortale: Quod ſi revera non ſit peccatum mortale in conſcientia, eo quod non advertat ad gravem obligationem, quam habet medicus adhibendi illam majorem diligentiam, in conſcientia non tenetur ad reſtitutionem, ſi occidat ægrotum.

IX. Eadem doctrina recurrit in contractibus; cum enim majorem diligentiam adhibere debeat ad rem conſervandam commodatarius, verbi gratia, quam depoſitarius, ideo omiſſio illius diligentiæ, quæ in depoſitario eſt culpa venialis, in commodatario poteſt eſſe mortalis; Et propter hanc rationem communius docent, quod commodatarius, aut locatarius teneatur ad reſtitutionem ex culpa levi juridica, immo etiam ex leviſſima, quando contractus eſt in utilitatem ſolius commodatarii; Depoſitarius vero ſolum teneatur ex culpa lata, niſi recipiat mercedem pro cuſtodia; Nec mirum; quia ſolum in tali caſu committi ſolet peccatum mortale; Unde ſemper verum eſt, obligationem reſtitutionis non oriri niſi ex peccato mortali contra juſtitiam.

X. Quæritur ſecundo, An detur obligatio reſtituendi, quando dubium eſt, num culpa commiſſa fuerit mortalis, an venialis?

Reſpondeo, Bonac. loc. cit. putare in tali caſu dari obligationem reſtituendi dimidiam partem, aut pro ratione dubii, quia ſic videtur dictare recta ratio; Lug. tamen, & alii apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 3. V. *Depoſitum* docent, in tali caſu nullam dari obligationem reſtituendi, quia in dubio melior eſt conditio poſſidentis, nec dari debet pœna certa pro culpa dubia: Unde ad reſtitutionem non tenetur Medicus, ſi ſine gravi negligentia occidat ægrotum; Nec Viator, ſi equus locatus pereat ſine gravi ſua culpa. Quod ſi certus ſis te gra-

graviter peccaſſe, incertus tamen, an per tuam actionem peccaminoſam influxeris ad grave damnum alterius, verbi gratia per tuum conſilium, aſſociationem, &c. Sanch. lib. 2. de Matrim. diſput. 41. cum aliis putat, quod tenearis reſtituere, quia præſumendum eſt te cooperaſſe ad damnum illud, quod conſequi ſolet ad ſimilem culpam; Probabilius tamen exiſtimo cum Rebell., Sayr., Tambur., quod tunc ad reſtitutionem tenearis, quando ſpectatis omnibus moraliter certum eſt, quod influxeris, non vero quando adhuc dubitas, quia in dubio poſſidet libertas.

In contractibus vero Sayr. lib. 10. tract. 3. docet, quod ſi dubium ſit, an res perierit ex culpa gravi, vel levi, decidendum ſit dubium contra illum, in cujus favorem eſt contractus; verbi gratia, ſi Depoſitarius dubitet, dicendum quod res perierit ex culpa levi, unde non teneatur ad reſtitutionem, quia depoſitum eſt in utilitatem deponentis: Econtra ſi dubitet Commodatarius, dicendum, quod res perierit ex culpa gravi; unde ad reſtitutionem teneatur, quia contractus eſt in utilitatem commodatarii. Quod ſi contractus ſit in utilitatem utriuſque, ut eſt contractus pignoris, locationis, &c., declinandum eſt in favorem domini; verbi gratia ſi dubitetur, an pignus perierit ex gravi culpa illud conſervantis, juxta hanc opinionem dicendum, quod ex culpa gravi perierit; & ideo ad reſtitutionem ille teneatur.

XI. Quæritur tertio, An teneatur ad reſtitutionem, qui levem culpam externam commiſit contra juſtitiam, ſed cum intentione nocendi graviter; Verbi gratia, qui ab avaro furatur carolenum, eo tamen animo, ut forte ex mœrore amiſſæ pecuniæ conficiatur; Aut Judex, ex odio gravi damnat reum, peccando tantum venialiter in adhibenda diligentia, ne injuſte damnetur; Vel qui ponit venenum in loco remotiſſimo a convictu hominum, eo tamen animo, ut ſi forte inimicus illud ſumit, interficiatur: Idem quæritur de ſervo, qui ſurripit aliquid leve a ſuo domino hac intentione, ut ille ejus conſervo iraſcatur, aut verberet illum: Similiter ſi aliquis adoleſcens proferat aliquod verbum otioſum, leve, & indifferens eo animo, ut mulier, quæ illud audit, conſentiat in adulterium.

Reſpondeo, De Lug. diſp. 8. ſect. 6., aliosque putare, quod iſti omnes ad reſtitutionem teneantur, & ſecuta morte irregularitatem incurrant. Verius tamen puto cum Leſſ. cap. 9. dub. 16., Sanch., & aliis apud Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 2., quod ad reſtitutionem non teneantur; quia actio interna contra juſtitiam gravis de ſe non parit obligationem reſtitutionis; verbi gratia, ſi quis cupiat occiſionem inimici; ergo requiritur actio externa; atqui actio externa levis, quæ ſit de ſe peccatum veniale, ſeu quæ fere ſemper conjungitur cum culpa veniali, non parit obligationem reſtitutionis; ergo actio damnificativa externe levis, & interne gravis non obligat ad reſtitutionem. Probatur minor ſubſumpta, quia non datur onus reſtitutionis, niſi quando actio de ſe eſt cauſa damni gravis, non vero quando per accidens; aliter etiam quando fortuito quis alium occidit, teneretur ad reſtitutionem; ſed actio damnificativa externe levis non eſt de ſe cauſa damni gravis; ergo non parit onus reſtitutionis, quantumcunque conjungatur cum culpa gravi: Immo contra Tambur. loc. cit. puto, quod nec pariat irregularitatem, ſi ex ea homicidium ſequatur, propter eandem rationem; quamvis enim potuerit Eccleſia decernere in tali caſu irregularitatem, dicendum tamen, quod de facto non decreverit, quia nullam pœnam imponit Eccleſia propter culpam mere internam, nec de facto imponit pœnam gravem (qualis eſt irregularitas) propter culpam externam non gravem; aliter pœna non eſſet proportionata culpæ, propter quam imponitur; Unde etiam fit, quod ſi homicidium eſſet caſus reſervatus cum cenſura, in tali caſu nec reſervatio, nec cenſura incurreretur, niſi expreſſe illum caſum ſuperior ſub cenſura ſibi reſervaſſet.

Dices cum Tambur., Tale homicidium procedit ab actione peccaminoſa libera, & voluntaria; ergo non eſt, cur non pariat irregularitatem.

Reſpondeo, diſtinguo antecedens, procedit per accidens, concedo; per ſe, nego antecedens, & conſequentiam. Dicitur autem procedere per accidens, quia talis actio non eſt apta nata de ſe parere homicidium, eo quod raro homicidium cum illa conjungatur.

XII. Quæritur ultimo, An teneatur ad reſtitutionem, qui graviter proximum damnificavit cum ignorantia craſſa, ſeu affectata, vel antecedente, aut concomitante?

Reſpondeo, & dico primo, teneri ad reſtitutionem, ſive ignorantia fuerit affectata, (quam ſcilicet aliquis poſitive vult habere, verbi gratia, qui non vult inter-

rogare, num res aliena, quam projicit, ſit gemma, an vitrum) ſive ignorantia ſit craſſa, (quam ſcilicet habent homines craſſi, & ſupini, qui ex torpore non inquirunt, quid agere debeant) Ratio eſt, quia utraq; hæc ignorantia non tollit voluntarium, & peccatum, ut dicemus cum de Cenſuris in genere. Quare ſi quis cum hujuſmodi ignorantia projicit, verbi gratia, gemmam putans eſſe vitrum, vel occidit hominem putans eſſe feram, tenetur ad reſtitutionem; quia ignorantia iſthæc eſt culpabiliter volita, atque adeo culpabiliter etiam volitum eſt in ſua cauſa damnum, quod ſequitur. Ita communiter.

Dico ſecundo, non teneri ad reſtitutionem, ſi ignorantia fuerit antecedens. Dicitur autem a Theologis ignorantia antecedens illa ignorantia invincibilis, cum qua ita ponitur opus malum, ut non poneretur, ſi cognoſceretur eſſe malum; Verbi gratia, ſi quis occidat hominem putatum invincibiliter eſſe feram, eo tamen animo, ut ſi cognoſceret, quod ſit homo, non occideret; aut ſi projiciatur gemma alterius putata invincibiliter vitrum. Ratio eſt clara, quia in tali damnificatione nulla intervenit culpa; cum ſupponatur talis ignorantia eſſe invincibilis, & inculpabilis; ergo non debet ad illam conſequi in pœnam onus reſtitutionis.

Dico ultimo cum Leſſ., Bonac., Navar., Tambur. lib. 6. cap. 4. tract. 3. probabiliter nec teneri ad reſtitutionem, ſi ignorantia fuerit concomitans. Dicitur autem ignorantia Concomitans illa ignorantia invincibilis, per quam ita ſit opus putatum bonum, ut etiam ſi cognoſceretur eſſe malum, adhuc fieret: Verbi gratia, ſi adhibeatur omnis diligentia, ne inter venandum occidatur homo, & tamen ita projiciatur ſagitta in feram, ut adhuc ſi cognoſceretur ibi eſſe hominem, ſagitta projiceretur.

Ratio concluſionis eſt, quia in tali caſu duo habentur; voluntas prava conditionata occidendi hominem, ſi adverteretur ibi adeſſe, & ipſa actio externa projectiva ſagittæ procedens a voluntate abſoluta occidendi feram, dum invincibiliter ignoratur, ibi adeſſe hominem; atqui obligatio reſtitutionis neque oritur ex voluntate illa prava conditionata ſecundum ſe ſpectata, ut eſt certum, (ſicuti neque ulla contrahitur cenſura, vel irregularitas, ut oſtendemus cum de Cenſuris in genere) neque oritur ex actione exteriori damnificativa; nam quamvis talis actio exterior ſit occiſiva hominis, & conjungatur cum peccato mortali interno, tamen hujuſmodi actio, prout eſt occiſiva hominis, non eſt abſolute voluntaria; quomodo enim poteſt eſſe abſolute voluntarium tale homicidium, ſi invincibiliter ignoratur ibi eſſe hominem? Nihil certe volitum, quin præcognitum; Quod ſi ea actio, prout eſt damnificativa, non eſt voluntaria, nec eſt culpabilis, & conſequenter non debetur illi in pœnam onus reſtitutionis.

Confirmatur, quia talis actio exterior occiſiva hominis non oritur a voluntate abſoluta occidendi hominem, quia talis voluntas non datur; Neque oritur a voluntate conditionata prava occidendi hominem, ſi ibi adeſſet, quia voluntas mere conditionata nihil ponit abſolute; ergo ſimpliciter talis actio exterior orta ex ignorantia concomitante, prout eſt damnificativa, non eſt voluntaria neque in ſe, neque in cauſa, & conſequenter non eſt culpabilis, nec parit onus reſtitutionis, neque ex illa contrahitur irregularitas, aut cenſura.

Hinc colligi poteſt, quandonam ebrius, vel dormiens teneatur reſtituere damna in ebrietate, vel ſomno forte ſecuta; ſi enim prævidit aliquo modo damnum probabiliter futurum, tenebitur ad reſtitutionem; quia tunc illud damnum dicitur eſſe voluntarium ſaltem in cauſa, & imputatur ad peccatum, eo quod non ſit invincibiliter ignoratum; Si vero nullo pacto id prævidit, non tenebitur reſtituere, quia tunc damnum eſt involuntarium, utpote invincibiliter ignoratum.

XIII. Opponitur: Qui volens comburere domum Petri inimici, comburit domum Caji amici, tenetur ad reſtitutionem; ſicuti etiam qui volens occidere Petrum inimicum, præter intentionem occidit Cajum amicum; ergo etiam qui volens occidere feram eo animo, ut ſi ibi eſſet inimicus, vellet illum occidere, tenebitur ad reſtitutionem, ſi forte ſequatur occiſio inimici non directe intenta.

Reſpondeo, conceſſa prima parte antecedentis, & tranſmiſſa ſecunda, nego conſequentiam: Diſparitas eſt, quia in primis caſibus illa damnificatio externa oritur a voluntate abſoluta damnificandi. Nam abſolute intenditur damnificatio Petri inimici, quamvis per accidens damnificetur Cajus amicus: Econtra in ultimo caſu damnificatio non oritur a voluntate illa conditionata

nata

nata damnificandi; cum enim ſit conditionata, nihil cauſare poteſt abſolute; quare cum actio illa exterior, quatenus damnificativa, non ſit voluntaria, non eſt culpabilis, & conſequenter non cauſat onus reſtitutionis. Propter hanc rationem communius docent apud Dian. part. 9. tract. 9. reſol. 31. contra Fragoſ., & alios, quod qui volens occidere Petrum Clericum, occidit Cajum etiam Clericum, contrahat irregularitatem, & excommunicationem, quia vere homicidium Clerici fuit voluntarium cauſatum a voluntate abſoluta occidendi Clericum, quamvis per accidens loco Petri occiſus ſit Cajus.

Dixi tamen, tranſmiſſa ſecunda parte antecedentis; quia Lugo ſect. 13. diſp. 17., Fagund., Tambur. lib. 6. cap. 4., & alii apud Dian. part. 9. tract. 4. reſol. 31. quamvis concedant, quod in primo caſu teneatur ad reſtitutionem, qui volens comburere domum Petri, comburit domum Caji, negant tamen, quod ad reſtitutionem teneatur in ſecundo caſu, qui volens occidere Petrum inimicum, occidit Cajum amicum. Et aſſignant diſparitatem, quia in caſu de homicidio error eſt circa ſubſtantiam actionis, ſiquidem non intenditur occiſio hujus hominis, videlicet Caji: E contra in caſu de incendio error non eſt circa ſubſtantiam, ſed circa circumſtantiam actionis; nam vere intenditur incendium hujus domus, & ſolum erratur circa dominium illius, putatur enim, quod ſit Petri inimici, cum ſit Caji amici; quare cum incendium hujus domus ſit voluntarium, parit onus reſtitutionis, & cum homicidium Caji ſit involuntarium, non parit onus reſtitutionis, nec parit irregularitatem, aut excommunicationem, ſi Cajus eſſet Clericus; Quia tamen non eſt admodum delinquentibus indulgendum, ideo in praxi amplectenda libentius eſt opinio communior Bonac., & aliorum dicentium in utroque caſu dari onus reſtitutionis, & per homicidium Clerici amici loco inimici contrahi irregularitatem, & excommunicationem.

ARTICULUS V.

Quomodo ſe gerat Confeſſarius cum obligato ad reſtituendum?

I. Nequit citra ſacrilegium abſolvi, qui non vult reſtituere ſtatim totum, quod poteſt.

II. Num poſſit permitti dilatio reſtitutionis ob lucrum, quod a debitore ſperatur ſine damno creditoris? Debet quidem hac in re Confeſſarius accommodare ſe opinioni probabili pœnitentis.

III. Debitor volens reſtituere, dum eſt in articulo mortis, non poteſt hæredibus committere, ut reſtituant, ſi poteſt tunc ipſe reſtituere.

IV. Reſtitutio facienda eſt a pœnitente, antequam accedat ad Sacramentum Pœnitentiæ. Quod ſi ea non poſſit fieri, niſi poſt aliquod tempus, non eſt deneganda abſolutio.

V. In Jure ſolum pro foro externo præcipitur, ut non impendatur abſolutio a cenſuris non præmiſſa ſatisfactione.

VI. Qui promiſit reſtituere ſtatim, & non ſtetit promiſſis, non eſt de facili iterato abſolvendus, multo minus tertia, aut quarta vice.

VII. Tenetur ipſe Confeſſarius reſtituere, ſi poſitive deobligavit culpabiliter pœnitentem a reſtituendo: Quod ſi culpabiliter ſolum omiſerit illum monere, & Confeſſarius ſit Parochus, qui ex officio tenetur confeſſiones audire, adhuc ipſe probabilius tenetur reſtituere. Et probabiliter etiam alii Confeſſarii.

VIII. Parochus, ſi non moneat pœnitentem de reſtitutione facienda, ad reſtituendum ipſe obligabitur ex levi culpa juridica; Alii vero Confeſſarii ſolum ex culpa lata.

I. QUæritur primo, An poſſit abſolvi, qui non vult ſtatim reſtituere, quod poteſt?

Reſpondeo negative: Immo ſi abſolutio impendatur, eſt nulla, & committitur ſacrilegium, niſi bona fides excuſet. Ratio eſt, tum quia ex Reg. juris in 6. *Non dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum*; tum etiam quia qui retinet rem alienam invito domino, actualiter peccat, ſed qui actualiter peccat non eſt abſolvendus, & committitur ſacrilegium, ſi abſolvatur; ergo &c.

Hinc ſequitur primo, non poſſe abſolvi, qui non vult ſtatim ac commode poteſt reſtituere totum debitum, ſed ſolum partem, (niſi pars, quæ remanet, ſit levis,) etenim velle retinere partem notabilem rei alienæ invito domino eſt pariter actuale peccatum mortale.

II. Sequitur ſecundo, nec poſſe abſolvi, qui vult aut reſtituere per partes, aut poſt aliquod tempus, cum poſſit commode ſtatim reſtituere totum. Et ratio eſt eadem.

Et quamvis Hoſtienſ. putet poſſe aliquam dilationem permitti, quando creditor ex dilatione nihil detrimenti eſt paſſurus, & debitor ideo differt, quia ex dilatione ſperat magnum aliquod emolumentum, quin exponat ſe periculo non amplius reſtituendi; Nihilominus communiter Doctores docent, reſtitutionem faciendam eſſe ſtatim, juxta dicenda quæſt. 4. art. 3.; quia creditor regulariter eſt rationabiliter invitus talis dilationis factæ ex eo præciſe capite, quod debitor ſperet emolumentum ex re aliena. In eo dumtaxat caſu Sotus putat permitti poſſe reſtitutionem fieri per partes, quando ſcilicet debitor credit ſe aut non poſſe, aut non teneri ad totum ſimul reſtituendum. Quod ſi hanc credulitatem habeat, debet ſolum Confeſſarius illum advertere, ne animam ſuam decipiat; niſi forte Confeſſario evidenter conſtaret impoſſibilitatem illam eſſe inanem, & apparentem; tunc enim non debet illum abſolvere: Quod ſi ex opinione probabili pœnitens putet hic, & nunc ſe non teneri, debet Confeſſarius accommodare ſe opinioni Pœnitentis, ſi vere talis opinio ſit probabilis, quamvis ipſe contrariam ſententiam ſequatur. Ratio eſt, quia quando pœnitens eſt rite diſpoſitus, debet abſolvi; Eſt autem rite diſpoſitus, ſi opinionem probabilem ſequatur, quod non debeat reſtituere; ergo tunc abſolvi debet.

III. Sequitur tertio, nec poſſe abſolvi, qui vult differre reſtitutionem ad articulum mortis; aut ſi exiſtens in articulo mortis, & potens commode per ſe ipſum reſtituere, mandet hæredibus, ut reſtituant: Niſi forte aliquando certo credatur id melius ab hæredibus faciendum, (quod tamen raro accidit) vel niſi reſtitutio in illo articulo facta pariat aliquod ſcandalum, aut periculum manifeſtandi delictum moribundi.

IV. Quæritur ſecundo, An, & quoties poſſit abſolvi, qui promittit Confeſſario ſtatim reſtituere, & deinde non reſtituit?

Reſpondeo, certum eſſe, quod impotens reſtituere abſolvi debeat, ſi doleat de peccato, & proponat reſtituere, cum commode poterit. Qui tamen reſtituere poterit ſtatim, profecto debuiſſet reſtituere, antequam ad pedes Confeſſarii accederet, quia quælibet dilatio reſtitutionis, invito rationabiliter domino, eſt peccatum actuale; qui autem accedit ad ſacramentum Pœnitentiæ, debet accedere immunis a quolibet peccato actuali. Quod ſi non advertens ad hanc obligationem non differendi amplius reſtitutionem, accedat ad Confeſſarium, doleat ex corde, & promittat ſtatim poſt confeſſionem ſe reſtituturum, prima vice eſt abſolvendus; niſi prudenter timeatur, aut quod non habeat verum propoſitum, aut quod non ſit reſtituturus, unde melius ſit illum dimittere, ut prius reſtituat, ſi reſtitutio ſtatim fieri poteſt, & deinde ad abſolutionem accedat: Si vero reſtitutio non poteſt fieri, niſi poſt longum tempus, non debet ſine abſolutione dimitti, quando habet verum propoſitum: Et hæc eſt praxis Eccleſiæ; tum quia ſperatur illum facilius reſtituturum poſt gratiam abſolutionis; tum etiam quia aliter exponitur periculo, quod non redeat ad Sacramentum Pœnitentiæ, & ſic privetur magno fructu ſpirituali.

V. Neque obſtat, quod Trident. ſeſs. 25. cap. 12. præcipiat, ne abſolvantur non ſolventes, aut impedientes decimarum Eccleſiis debitarum ſolutionem, niſi plena reſtitutione ſecuta; Nam Trident. loquitur de abſolutione a cenſura in foro externo ob tale delictum inflicta; in hoc enim, & ſimilibus caſibus, in quibus ſcandalum oriretur, ſi delinquentes ante reſtitutionem ad Sacramenta reciperentur, præmitti debet reſtitutio: Et ideo in cap. *Quia*, *De Uſuris*, prohibentur admitti ad communionem altaris uſurarii manifeſti, niſi prius reſtituant, aut idoneam dent cautionem de reſtituendo.

VI. Qui tamen ſemel abſolutus cum promiſſione ſtatim reſtituendi, deinde non reſtituit, non eſt facile iterum abſolvendus ante realem reſtitutionem, ſed cum eo agendum, ſicut cum eo, qui promiſit dimittere, verbi gratia, concubinam, ac vitare occaſionem peccati, & deinde non vitavit. Si tamen iterum appareat magnus dolor, & firmius propoſitum, poteſt ſecunda vice benigne abſolvi, ex Navar., Paludan., & aliis contra Cajet., Antonin., Armil.: Immo nonnulli etiam concedunt cum Valent., Ledeſm., Sayr., Nav. contra communiorem, quod poſſit etiam tertia vice, & aliquando adhuc quarta abſolvi, memores fragilitatis humanæ; eæ enim poſſunt circumſtantiæ concurrere, & ſigna doloris apparere, ut non videatur pœnitens hic & nunc indignus abſolutione, quamvis alias in propoſito defecerit.

In praxi tamen rariſſime hac doctrina utendum eſt, quia niſi reſtituat priuſquam iterum ad Sacramentum accedat, qui alias in propoſito defecit, impoſſibile mora-

ra-

raliter eſt, quod habeat verum propoſitum reſtituendi ſtatim poſt confeſſionem; Sicut dicitur de concubinario, niſi prius concubinam dimittat: Reſtitutio enim, & concubinæ dimiſſio præcedere debent Sacramentum; quod ſi prima, & ſecunda vice per accidens non præcedant, difficillimum eſt, quod tertia vice habeatur verum propoſitum reſtituendi, quin præceſſerit reſtitutio. Quare blaſphemare, & alia hujuſmodi peccata, quæ dependent a fragilitate humana, & in ſubito impetu, & caloris æſtu committuntur, fieri poſſunt ſæpe poſt verum propoſitum non relabendi, & ideo poſſunt ſæpius abſolvi, qui in hæc peccata ſæpius relabuntur, non tamen qui non reſtituit, aut concubinam non dimittit, cum hujuſmodi peccata non ex fervoris æſtu, ſed veluti conſulto committantur.

VII. Quæritur tertio, An Confeſſarius non obligans Pœnitentem ad reſtitutionem, ut debet, teneatur ipſe reſtituere?

Reſpondeo, certum eſſe, quod teneatur, ſi mala fide poſitive illum deobliget; Si vero ſolum omittat monere pœnitentem de obligatione reſtituendi, quando ſperatur fructus, ſive non moneat ex malitia, eo quod directe intendat, ne pœnitens reſtituat, ſive ex ignorantia craſſa, ſeu ex negligentia, & lata culpa, probabile eſt ex Valent., & Bonac. diſp. 1. quæſt. 2. punct. 2., quod non teneatur ipſe reſtituere, quamvis Confeſſarius ſit Parochus, qui ex officio, & juſtitia teneatur inſtruere pœnitentem. Ratio eſt, quia non tenetur ex juſtitia curare bonum temporale creditoris, ſed ſolum bonum ſpirituale pœnitentis.

Sed communior, & probabilior ſententia Roſel., Navar., Sayr., & aliorum docet, quod ad reſtitutionem teneatur ipſe Confeſſarius, etiam quando omittit mala fide monere pœnitentem de obligatione reſtituendi, ſi Confeſſarius ſit Parochus, qui ex juſtitia tenetur confeſſiones audire. Ratio eſt, quia hujuſmodi Confeſſarius, (ſicut etiam quicunque ex proprio munere confeſſiones audit) utpote medicus ſpiritualis, tenetur ex juſtitia curare morbos peccatorum; inter quos præcipuus eſt damnificatio injuſta proximi: ergo ſi hoc non faciat, tenetur reſtituere damnum ex tali omiſſione ſecutum.

Nec refert, quod tale damnum non veniat in pœnitentem, cui per ſe eſt obligatus ex juſtitia, ſed in creditorem, cui tantum eſt obligatus ex charitate. Nam, ut bene notat Petrus Navar. cum Sayr., ex intentione fidelium aſſignantium decimas Eccleſiæ, immo etiam ex intentione Eccleſiæ committentis Sacerdotibus officium Confeſſarii, illud non datur ſolum ad ſalutem animæ pœnitentis, ſed etiam quod curam habeat, quantum fieri poteſt in illo judiciario foro ſpirituali, damnorum Reipublicæ, & injuriarum vitandarum, unde ad reſtitutionem tenetur, ſi hanc curam non habeat: Sicut judex ſi liberet bannitum, quem ſcit probabiliter facturum multa alia damna, tenetur ad reſtitutionem damnorum, quia in foro contentioſo officium habet non ſolum puniendi delicta, ſed etiam procurandi, ne ex delictis impunitis alteri damnum ſequatur.

VIII. Præterea quamvis confeſſarius non teneretur ex officio immediate, & directe curare bonum temporale creditoris, tenetur tamen mediate, & indirecte, quatenus tenetur efficere, quantum in ſe eſt, ne pœnitens alios damnificet; quod ſatis eſt ad incurrendam obligationem reſtituendi damnum ſecutum ex omiſſione monitionis; quia ſatis eſt, ut ipſe peccet contra juſtitiam; Illud enim damnum non aliter ad culpam Confeſſario imputaretur, niſi quia hic non facit, quod debet facere ex officio; hoc autem eſt peccare contra juſtitiam: Sicuti quamvis quilibet ſolum ex charitate, non ex juſtitia teneatur vitare damnum proximi; nihilominus, ſi illud inferatur a filio, vel ſervo, vel animali Titii culpa ſua, tenetur Titius ad reſtitutionem; quia ex officio, & juſtitia tenetur immediate, & directe curare, ne filius, ſervus, vel animal damnum faciant, & mediate, ne alii damnum patiantur. Quare tam Epiſcopus, Parochus, aut Curatus, qui exercent munus confeſſarii cum ſtipendio, quam alii, qui ſine ſtipendio confeſſiones audiunt, tenentur in caſu adducto ad reſtitutionem; cum hoc ſolum diſcrimine, ex Sylveſt. apud Suar. de Pœnit. diſp. 32., quod illi, qui ſtipendium accipiunt, cum exerceant officium etiam in utilitatem propriam, tenentur ad reſtitutionem, etiam quando ex levi juridica culpa omittunt obligare pœnitentem: alii vero qui exercent munus præciſe in bonum pœnitentis, tenentur ſolum de culpa lata, prout explicavimus articulo ſuperiori.

QUÆSTIO II.

De Perſona reſtituente.

PRima circumſtantia reſtitutionis eſt, *Quis*; proinde ſpectata jam ſubſtantia, ſeu eſſentia reſtitutionis, deſcendimus ad conſiderandam perſonam, quæ reſtituere debet, quod duplici quæſtione conficiemus; in hac enim tantum examinabimus Primo, Quiſnam reſtituere teneatur ex injuſta acceptione? Secundo, Quis teneatur ex re accepta? Tertio, Quid reſtituere teneatur poſſeſſor malæ fidei? Quarto, Quid poſſeſſor bonæ fidei? Quinto, Quid poſſeſſor dubiæ fidei? In ſequenti vero quæſtione inquiremus, quid reſtituere teneantur cooperantes ad damnum alterius.

ARTICULUS PRIMUS.

Quiſnam teneatur reſtituere ex injuſta acceptione?

I. Ad reſtitutionem tenetur tam qui rem alienam ſine juſto titulo habet, quam qui damnum alteri injuſte intulit; quod multipliciter contingere poteſt.

II. Recenſentur præcipuæ actiones injuſtæ, quæ pariunt onus reſtitutionis.

III. Pretium ſimoniace acceptum reſtituendum eſt Eccleſiæ, vel probabiliter ipſi danti. Sic pariter eleemoſynæ magnæ erogatæ fingenti paupertatem reſtituendæ ſunt vel danti, vel aliis pauperibus. Munera pariter, quæ dantur Judici pro ferenda ſententia juſta.

IV. Qui aliquid a pupillo per contractum oneroſum acquiſivit, num teneatur jure naturæ illud reſtituere?

V. Qui alium impedit a conſecutione boni debiti ex juſtitia, ad reſtitutionem tenetur; Sicut etiam ſi quis malis artibus illum impediat ab alterius boni conſecutione.

VI. Quid ſi quis impediat alicui conſecutionem officii publici, aut Beneficii, aut quod ex ærariis publicis debetur pauperibus?

VII. Divertens fluvium cum alterius damno tunc ad reſtitutionem tenetur, quando id non facit ob propriam utilitatem, ſed in damnum proximi. At non tenetur ad reſtitutionem, ſi bonis artibus impediat pauperi eleemoſynam ex odio erga illum.

VIII. Qui malis artibus impedit ne fiſcus acquirat jus ad pœnam pecuniariam, non tenetur ad reſtitutionem.

I. CErtum eſt univerſim, omnem, & ſolum illum teneri ad reſtitutionem, qui eſt cauſa damni alterius contra juſtitiam, vel quia rem alienam ſine juſto titulo habet, vel quia alteri damnum intulit ſive verbis, ſive factis, ſive poſitive, puta aliquid auferendo, vel deſtruendo, ſive negative, hoc eſt injuſte impediendo alterius bonum; ſive immediate, hoc eſt per ſeipſum, ſive mediate, hoc eſt cooperando per alios, jubendo, conſulendo, adulando, receptando, participando, non clamando, non obſtando, non manifeſtando. Ratio doctrinæ eſt, quia duplex eſt radix reſtitutionis, ut ſupra oſtendimus, ex Re accepta, & ex Injuſta acceptione; ergo qui rem alienam ſine juſto titulo habet, & ſic eſt cauſa damni alterius, tenetur ex re accepta: qui vero damnum alteri intulit contra jus illius omnibus modis prædictis, tenetur ex injuſta acceptione. Hic quærimus de reſtitutione facienda ex injuſta acceptione: In ſequenti vero articulo de facienda ob rem acceptam.

II. Quæritur nunc primo, Quænam ſint præcipuæ injuſtæ actiones, ex quibus oritur obligatio reſtituendi?

Reſpondeo, eſſe furtum, ſeu acceptionem injuſtam rei alienæ, homicidium, bellum injuſtum, ſtuprum, adulterium, detractionem, & omnes alias offenſiones in bonis vitæ, honoris, fortunæ, & famæ. Præterea oritur etiam obligatio reſtituendi ex injuſta acceptione, quando res aliena accipitur ſine juſto titulo, ut eſt acceptio uſurarum, pretii ſimoniaci, eleemoſynæ titulo paupertatis fictæ: Acceptio etiam rei alienæ per contractum iniquum; ut ſi res vendatur pretio injuſto, aut ſi quis contrahat cum pueris, cum religioſis, cum ſervis, qui

non habent dominium rerum. Eſt etiam actio injuſta impedire malis artibus, videlicet vi, vel fraude, mendaciis, dolo, ne aliquis bonum aliquod conſequatur, ad quod jus non habet, verbi gratia eleemoſynam, hæreditatem, &c. Secus vero ſi precibus, vel bonis artibus, quamvis ex odio id fiat. Demum eſt actio injuſta cooperari ad damnum alterius mandando, conſulendo, &c., & aliis viis, quæ illis verſibus continentur.

Juſſio, Conſilium, Conſenſus, Palpo, Recurſus,
Participans, Mutus, Non obſtans, Non manifeſtans.

III. Colliges hinc primo, eum, qui ſimoniam commiſit, præter ſacrilegium, excommunicationem, & privationem beneficii venditi, vel empti, contrahere etiam obligationem reſtituendi pecuniam acceptam. Ratio eſt, quia res ſpirituales non ſunt vendibiles, unde ſine juſto titulo acciperetur pecunia propter illas.

Dubitatur tamen, Cuinam reſtituenda ſit pecunia ſimoniace accepta? D. Th. putat, quod Eccleſiæ, cui facta eſt injuria, vel pauperibus. Sanch. tamen apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. *167.*, quod ante judicis ſententiam reſtituenda ſit illi, qui eam dedit. Utraque ſententia eſt probabilis.

Colliges ſecundo, reſtituere debere eum, qui fingendo paupertatem, eleemoſynam extorquet. Ratio eſt, quia ſine juſto titulo accipit rem alienam invito domino. Granad. tamen cum Dian. part. 5. tract. 8. reſol. 21. putat id procedere ſolum in eleemoſynis magnis, & extraordinariis, quæ darentur, verbi gratia, fingenti ſe Epiſcopum expulſum, vel captivum, non vero in parvis, & ordinariis, quæ dari ſolent oſtiatim mendicantibus; iſtis enim eleemoſyna non videtur dari ſub ea conditione mente retenta, ſi eſt pauper, ſed abſolute, & ſine ullo onere, potius ex charitate, quam titulo paupertatis.

Dubium vero eſt; Num magnæ illæ eleemoſynæ reſtituendæ eſſent danti, an aliis pauperibus, aut loco pio? Vaſq., & Pal. putant, quod danti, quia dans voluit huic, non alteri pauperi eleemoſynam dare. Alii putant etiam probabiliter, quod debeant reſtitui aliis pauperibus, aut loco pio; quia qui dedit, non reſpexit niſi rationem genericam paupertatis ex amore Chriſti Domini; Unde pauperes acquiſierunt jus ad talem eleemoſynam: Qui vero magnam eleemoſynam habuit, fingendo conſanguinitatem, tutius eſt ex Mendo reſtituere illam danti potius, quam alteri conſanguineo pauperi, cui forſan nollet eam donationem facere is, qui donavit.

Colliges tertio, reſtitui debere munera, quæ accipiunt Judices pro ferenda ſententia juſta, & quodcumque accipitur pro opere alias debito ex juſtitia; niſi aliquando detur ex magna liberalitate, gaudio, & gratitudine, neque id prohibeatur lege poſitiva, ut prohibetur Judicibus. Ratio illationis eſt eadem, quia ſcilicet ſine ullo titulo juſto acciperetur res aliena invito domino; Etenim dominus non ſponte, ſed coacte illa offert, ut offeruntur latroni, ne noceat. Quod ſi judex aliquid accipiat pro ferenda ſententia injuſta, patrato ſcelere non tenetur reſtituere illud, quamvis debeat reſarcire damnum; ſicut nec debet reſtitui quodcumque exhibetur pro opere alias debito ex charitate, aut ex alia virtute, ut dicemus quæſt. 4. art. 4., & 5.

IV. Colliges ultimo, reſtitui debere quicquid acquiritur per contractum etiam oneroſum initum cum pueris, ſervis, religioſis, & aliis non habentibus dominium, aut liberam adminiſtrationem rerum ſuarum. Notandum tamen ex Laym., & Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 44. quod pupillus habens ſufficientem ætatem ad conſenſum, (quæ in mare eſt decem, in fœmina novem annorum cum dimidio) ſi contractum oneroſum ſine tutore, aut curatore ineat circa res ſuas mobiles, probabiliter teneatur de jure naturæ ſtare tali contractui; quamvis poſſit uti beneficio reſtitutionis in integrum juris Civilis, ex leg. *Stichum*, ff. *De ſolutionibus*: Unde fit eum, qui aliquid a pupillo hujuſmodi per contractum oneroſum acquiſiviſſet, poſſe id ſibi retinere, donec juris civilis beneficio repetatur. Quia tamen oppoſita ſententia eſt etiam probabilis, idcirco poterit etiam pupillus, quæ debet per hujuſmodi contractum non ſolvere, (niſi juramentum adhibuerit) aut ſi ſolvit, compenſare.

V. Quæritur ſecundo, Quando univerſim ad reſtitutionem teneatur, qui impedit aliquem a conſecutione alicujus boni?

Reſpondeo, teneri ad reſtitutionem eum, qui impedit alicui precibus, conſilio, adulatione, & ſuaſione, & qualibet alia via id, quod illi debetur ex juſtitia; ut ſi quis ſuaſione, & precibus obtineat, ne alicui ſolvatur legatum, quod illi debetur: Contra vero, qui impedit alicui conſecutionem alicujus boni non debiti ex juſtitia, verbi gra-

tia conſecutionem eleemoſynæ, aut beneficii, tenetur ad reſtitutionem, ſolum ſi id faciat actione mala contra juſtitiam, puta mendaciis, fraude, dolo, &c. non tamen ſi impediat actione mala contra charitatem, puta precibus, exhortationibus, pollicitationibus, etiamſi ex odio alterius id faciat. Ratio eſt, quia vi, & fraude violatur libertas collatoris, in qua erat ſitum jus alterius conditionale ad tale bonum, videlicet ſi collator vellet dare: Precibus vero, & blanditiis tale jus non violatur, ut communiter docent apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 33. Notat tamen uterque Navar., & Covar., quod probabiliter etiam ad reſtitutionem teneatur ea impediens lacrymis, & precibus importunis, quippe quæ non minus, quam minæ, & metus, vim inferre ſolent: Et quia preces Superioris æquivalent juſſui, & ob reverentiam, ac metum ſæpe non minus cogunt, quam aliorum minæ, ideo Superiores impedientes precibus alicui conſecutionem boni, etiam non debiti ex juſtitia, ſed ex liberalitate, tenentur ad reſtitutionem, ex Petro Navar. lib. 3. cap. 5.

VI. Colliges ex dictis primo ex Dian. part. 5. tract. 6. reſol. 33. quod quia aliqua bona communia ſunt ordinata in bonum publicum, ut officia, beneficia, &c., aliqua principaliter ordinata ſunt in bonum privatum, ut æraria publica, montes pietatis, a quibus, verbi gratia, danda eſt ſingulis annis menſura quædam frumenti aut omnibus, aut determinatis pauperibus, ideo ſi impediat quis alicui bonis artibus, videlicet per preces, & munera conſecutionem primorum bonorum, non tenetur ad reſtitutionem, ſecus vero ſi impediat conſecutionem ſecundorum. Ratio eſt, quia ad hæc, & non ad illa bona communia ſinguli habent ſuum jus ſtrictum, propter quod ſua pars debetur: Si tamen montes pietatis non debeant quicquam dare perſonis determinatis, ſed ſolum aliquibus pauperibus vage, & tu ſine fraude obtineas, ut potius Petro pauperi, quam Paulo aliquid detur, non peccas contra juſtitiam; immo ſimpliciter non peccas, ſi id facias ex bono fine, unde ad reſtitutionem non teneris; cum nemo in particulari habeat jus ad tale bonum.

Colliges ſecundo cum communi apud Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 33., quod impediens quocumque modo, ne beneficium, officium, &c. conferatur indigno, ad nullam reſtitutionem tenetur, quia indignus nullum habet jus ad illa: Impediens vero, ne conferatur æque digno, aut dignioribus extra concurſum, neque ad ullam reſtitutionem tenetur, ſi id faciat precibus, aut bonis artibus, quia æque digni, & digniores nullum habent jus ad illa, etiamſi peccet contra juſtitiam diſtributivam, qui ea confert dignis, omiſſis dignioribus; Contra vero ſi impediat per fraudem, & vim, tenetur reſtituere æque dignis, aut dignioribus juxta ſpem, quam iſti habebant, obtinendi beneficium, aut officium.

Si quis vero precibus procuret, ut ea conferantur indigno, tenetur ſolum de damno ſecuto Eccleſiæ, aut Reipublicæ, quibus ſolum fit injuria; Si tamen id procuret per fraudem, non ſolum reſtituere debet Eccleſiæ, vel Reipublicæ, ſed etiam dignis, quibus pariter fit injuria, juxta ſpem, quam habebant. Et quidem primo loco ad reſtitutionem tenetur indignus, qui obtinuit beneficium, vel officium, ſecundo loco collator, tertio ſuaſor.

VII. Colliges tertio, non teneri ad reparationem damni ſecuti eum, qui torrentem, ſeu flumen avertit, ne ad vicinum perveniat, dummodo hoc non faciat animo, ut illi noceat, ſed ut ſibi proſit; ut habetur in *leg. 2. ff. de Aqua pluviali arcenda*. Ex quo a contrario ſenſu Doctores inferunt, quod ſi hoc faciat ex malo animo ſine ulla ſua utilitate, teneatur de damno, non quidem ob malum animum, ſed quia unuſquiſque habet jus, ne ſibi hujuſmodi bona impediantur ſine ulla propria utilitate. Idem dicitur, ſi quis ſine ſua utilitate attollat altius ſuum ædificium, quo lumen ædificio vicino impediatur, aut ſi impediat, ne venæ aquarum ad puteum vicini divertant. Unuſquiſque enim ad hujuſmodi bona jus habet, ne ſibi impediantur ſine propria utilitate: At ſi quis ex malo animo ſine ſua utilitate impediat precibus, ne alicui detur eleemoſyna, non tenetur ad reſtitutionem, quia pauper ad eleemoſynam nullum jus habet.

Colliges quarto, Impedientes fiſcum, aut alium a conſecutione pœnæ pecuniariæ debitæ ex delicto, verbi gratia impediendo ſententiam, aut non manifeſtando delictum, non teneri ad reſtitutionem, etiamſi fraude, & mendaciis impediant, ut docet Leſs., & alii communiter apud Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 35. Ratio eſt, quia pœna non eſt debita ante ſententiam; ergo impediens ſententiam ſolum impedit, ne acquiratur jus, non vero violat jus acquiſitum;

tum;

tum; ergo non tenetur ad reſtitutionem; Idemque dicendum probabiliter de pœna conventionali; nam niſi aliud exprimatur, intentio contrahentium videtur eſſe, quod non debeat ſolvi, niſi poſt ſententiam judicis, ut docet Sanch. de Matrim. lib. 1. diſp. 37. contra Regium apud eundem Dian.

Dices: Qui mendaciis impedit aliquem a conſecutione alicujus boni, etiamſi non debiti ex juſtitia, tenetur ad reſtitutionem; ergo quamvis ante ſententiam judicis non detur jus ad pœnam, ſeu ad centum, verbi gratia, quæ in pœnam delicti debet reus ſolvere, tamen qui mendaciis impedit, ne feratur ſententia, & acquiratur a fiſco jus ad talem pœnam, tenetur pariter ad reſtitutionem.

Reſpondeo cum Leſſ. lib. 2. cap. 12. dub. 18. nego conſequentiam. Ratio eſt, quia quilibet habet jus ad tuenda propria bona, non ſecus ac ad tuendam vitam. Quare ſicuti qui mendaciis obtinet, ne ſpolietur vita, peccat quidem mentiendo, ſed non peccat contra juſtitiam, ita qui mendaciis obtinet, ne propriis bonis ſpolietur, ad quæ alter non habet adhuc jus, (ſicut fiſcus non habet jus ad bona delinquentis ante ſententiam Judicis) non peccat contra juſtitiam, & conſequenter non tenetur ad reſtitutionem: Quod vero impediens mendaciis ac fraudibus, ne quis bonum non debitum ex juſtitia aſſequatur, peccet contra juſtitiam, & ad reſtitutionem teneatur, ſupra oſtendimus. Quamvis enim ad iſthæc bona nemo habeat jus ſtrictum; quilibet tamen jus ſtrictum habet, ne malis artibus eorum aſſecutio ſibi impediatur.

Notandum tamen, in dictis caſibus non eſſe reſtituendum totum, ſed partem ejus boni, cujus conſecutio impedita eſt, ut docent uterque Navar., & alii contra Sot., & Mercad. Ratio eſt, quia non tantum valet res, quæ poſſidetur, quantum res, quæ ſperatur, ſeu ſpes rei poſſidendæ; ergo qui per fraudem, verbi gratia, impedit, ne pauper conſequatur eleemoſynam centum aureorum, non debet reſtituere centum aureos, ſed ſolum quanti æſtimatur iſta ſpes habendi centum aureos; aliquando enim pluris, aliquando minoris æſtimatur, prout ſpes eſt proximior, vel remotior.

ARTICULUS II.

Quiſnam reſtituere teneatur ex re accepta?

I. Ex re accepta conſurgit onus reſtitutionis, ſive ea extet poſt furtum, ſeu poſt contractum iniquum, ſive res aliena extet abſque tua culpa penes te.

II. Res inventæ num ſint dandæ pauperibus?

III. Theſauri inventi jure naturæ ſunt primi occupantis; leges tamen civiles diverſimode de iis diſponunt. Num leges iſtæ obligent in conſcientia?

IV. Quare acquiſita per delictum, domino non comparente, retineri non poſſunt?

V. Res bona fide empta a fure probabiliter ab emptore reſtitui poteſt furi, ſi aliter pretium recuperare non poſſit reſtituendo illam domino. At non poteſt alteri vendi ad pretium recuperandum.

VI. Num peccet ſolum contra charitatem, an etiam contra juſtitiam, qui reddit gladium domino furioſo, quo ille abuſurus eſt adverſus vitam innocentis?

VII. Res aliena empta bona fide, ſi functionem recipiat, domino comparente, non eſt illi reſtituenda; niſi forte cum modica propria re ſit immixta.

I. Quæritur primo, In quibuſnam caſibus univerſim oriatur onus reſtitutionis ex re accepta?

Reſpondeo, oriri tam ex re inique accepta, verbi gratia per furtum, per contractum iniquum, &c., quando res adhuc extat, quam ex re aliena bene accepta, ſeu quæ abſque ulla tua culpa ad te pervenit, invito domino; Verbi gratia ſi res aliqua inveniatur, aut ſi bona fide res furtiva ematur, aut accipiatur a fure; aut ſi bona fide poſſideatur res aliena ante terminum præſcriptionis, vel uſucapionis; de quo fuſe agendum quæſt. 6., ubi de Præſcriptione.

II. Quæritur ſecundo, Num res inventæ retineri poſſint, quouſque dominus compareat, an dandæ ſint pauperibus?

Reſpondeo, Salon., Bonac., & alios communiter apud Dian. part. 2. tract. 17. reſol. 5. putare, quod ſi poſt debitam diligentiam dominus non compareat, dandæ ſint pauperibus ex conſuetudine jam recepta, fundata in dominorum voluntate rationabiliter præſumpta, ut ſcilicet res amiſſæ proſint ſuis animabus, quando aliter ſibi prodeſſe non poſſunt; vel ſaltem proſint pauperibus, aut Reipublicæ. Sot. vero, Navar., & alii

& alii apud eundem Dian. probabiliter putant retineri poſſe ab inventore; quia in jure perinde eſt dominum ignorari, ac rem nullius eſſe.

III. Hinc theſauri inventi jure naturæ ſunt primi occupantis, quamvis per conſuetudinem, aut per leges poſſit aliud ordinari. Leges autem civiles circa theſauros inventos ita de facto diſponunt. Primo, ut ſi theſaurus inveniatur in loco proprio, ſit inventoris. Secundo, ſi in loco alieno ex induſtria inveniatur ſine conſenſu domini, ſit domini loci. Tertio, ſi in loco alieno caſu, ſit dimidium inventoris, dimidium domini loci. Quarto, ſi in loco publico, dividatur inter fiſcum, ſeu Civitatem, & Inventorem. Quinto, ſi in Eccleſia, vel loco ſacro, dividatur inter Prælatum, & inventorem. Sexto, ſi per artes magicas, applicetur fiſco. Has vero leges non obligare in conſcientia putant Caramuel, & Sylveſt.; Unde qui ſcit in agro alieno eſſe theſaurum, poteſt agrum illum emere ſecundum communem æſtimationem, & theſaurum ſibi appropriare; ita tamen ut ſi deprehendatur, luere debeat pœnas impoſitas adverſus tranſgreſſores iſtarum legum.

IV. Opponit Molin. contra Sot., ſi res inventa poſſet retineri, & non dari pauperibus, quando dominus reperiri non poteſt, (eo quod videatur dominus velle rem ſuam ſervari apud inventorem, ut ſi forte compareat, poſſit ſibi reſtitui,) ſequeretur, quod etiam poſſent retineri acquiſita ex delicto, verbi gratia ex furto, aut uſura, quando dominus ignoratur. Sequela eſt falſa; ergo & id unde ſequitur.

Reſpondeo cum Tambur. lib. 8. tract. 4. cap. 1. negando ſequelam. Diſparitas eſt, quia non eſt præſumendum, quod dominus velit, ut fur, qui fuit ſibi injurius, fruatur ſuis bonis per injuſtitiam arreptis: Econtra ſi bona fide illa habuerit. Quare certum eſt, quod qui mala fide rem alienam poſſidet, non comparente domino poſt debitam inquiſitionem, debet illam reſtituere pauperibus, vel operi pio applicare, ex cap. *Cum tu, De uſuris*.

V. Quæritur tertio, Si res aliena, verbi gratia equus, ematur bona fide a fure, cuinam ſit reſtituendus, furi'ne ad recuperandum pretium, an vero ipſi domino; præſertim ſi certum ſit, quod fur non ſit illum reſtituturus domino?

Reſpondeo, Molin., & Azor. docere, quod reſtituenda ſit domino, quia res clamat ad dominum, quamvis poſſit emptor ſuum pretium repetere a fure, non tamen a domino: Quod ſi recuperare non poteſt, imputet ſuo infortunio. Vaſq. tamen, Rebell., Lug. apud Tambur. loc. cit. probabiliter putant poſſe reſtitui furi, quando emptor non poſſet aliter recuperare pretium reſtituendo rem illam domino. Ratio eſt, quia qui tenetur reſtituere rem bona fide acceptam, non videtur cogendus reſtituere illam cum ſuo damno, ut diximus quæſt. 1. art. 3. Quare ſatis eſt, ſi reponat equum in eo ſtatu, in quo erat, reddendo illum furi, a quo pretium recuperet. Si tamen Titius a fure habuit equum gratis, ſeu per donationem, non poteſt illum reſtituere furi, ſed domino, quia nullum damnum patitur, ſi reſtituat domino, ad quem res clamat. Eodem modo ſi Titius furatus ſit equum ab alio fure, reſtituere debet illum domino, non proprio furi.

Opponitur primo; Si dominus equi compareret coram judice, certe Judex decerneret equum reddi domino non furi, quamvis emptor non poſſit ſuum pretium recuperare; ergo in conſcientia domino reddendus eſt.

Reſpondeo, conceſſo antecedente, nego conſequentiam. Ratio eſt, quia judex, ne detur anſa fraudibus, ſupponit equum mala fide emptum eſſe, & ideo adjudicat illum domino: Quare ſi in conſcientia bona fide emptus ſit, non tenetur emptor reddere domino, ſi non poſſit aliter pretium ſuum a fure recuperare.

Opponitur ſecundo. Si emptor poſſet reddere equum furi ad ſervandum ſe indemnem, poſſet pariter vendere alteri, ſi non poſſet aliter pretium ſuum recuperare. Conſequens non admittitur; ergo nec antecedens.

Reſpondeo, nego ſequelam. Diſparitas eſt, tum quia talis venditio eſſet injuſta, tum etiam quia reponeretur equus in novo periculo, in quo non erat, quando emptus fuit.

VI. Opponitur tertio. Non poteſt reddi gladius domino furioſo, qui illo abuſurus eſt ad alium occidendum; quia debitor gladii reſtituendo illum cooperaretur peccato furioſi; ergo neque poteſt equus reddi furi, qui illum non eſt reſtituturus, quia pariter haberetur cooperatio cum peccato illius.

Reſpondeo, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia ſi non reddatur gladius furioſo, debitor nullum patitur damnum: Contra vero ſi equus non reddatur furi, emptor

ptor

ptor patitur damnum, eo quod non poſſit aliter, ut ſupponimus, ſuum pretium recuperare; Nemo autem tenetur procurare bonum temporale alterius cum æquali ſuo damno. Præterquamquod quando cooperatio cum peccato alterius eſt remota, ſufficienter excuſatur cooperans, ne damnum temporale patiatur; Cooperatio autem cum peccato furis nolentis reſtituere videtur remota; Cooperatio vero cum peccato domini furioſi eſſet proxima. Unde Leſſ. lib. 2. cap. 16. dub. 4. putat, quod reddens gladium domino furioſo non ſolum peccet contra charitatem juxta ſententiam Molin., ſed etiam contra juſtitiam, quia eſt veluti complex delicti furioſi, & non ſe habet mere negative, ſicut ſe haberet, ſi ſolum non defenderet innocentem, in quo caſu ſolum peccaret contra charitatem.

VII. Quæritur tertio, Si res aliena mixtibilis, verbi gratia frumentum, &c., bona fide ematur a fure, & deinde miſceatur cum proprio frumento, debetne illud reſtitui, quando dominus innoteſcit?

Reſpondeo negative cum communi apud Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 3. Ratio eſt, quia de rebus, quæ functionem recipiunt, ſeu quæ per immixtionem cum propriis non poſſunt amplius diſcerni, ut eſt pecunia, frumentum, gallina, acquiritur ſtatim dominium per hoc ſolum, quod immiſceantur cum propriis, cum onere tamen id reſtituendi, in quo quis factus eſt ditior. Cum autem in caſu noſtro, qui emit bona fide a fure, & illud immiſcuit cum proprio, non ſit factus ditior, ſequitur, quod non teneatur illud reſtituere, quando dominus apparet; Non enim reſtituere debet ratione injuſtæ acceptionis, quia emit bona fide; Neque ratione rei acceptæ, quia talis res accepta functionem recipiens per immixtionem evaſit propria, cum onere ſolum reſtituendi id, in quo factus eſt ditior; Qui autem illam emit, non eſt factus ditior; ergo non debet quicquam reſtituere.

Quod ſi res aliena poſſit diſcerni, aut cum adeo modica re propria ſit immixta, ut moraliter non dicatur immixta, eo quod parum pro nihilo reputetur, (ut ſi centum modios frumenti cum parva tua menſura immiſceas,) quia in tali caſu extat in individuo res aliena, quæ ſemper clamat ad dominum, procul dubio reſtituenda eſt domino, aut ad ſummum furi, juxta dicta quæſito ſuperiori, ſi aliter pretium tuum recuperare non poſſis.

ARTICULUS III.

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor malæ fidei?

I. Quinam dicatur Poſſeſſor malæ, aut bonæ, aut dubiæ fidei?

II. Poſſeſſor dubiæ fidei comparatur poſſeſſori malæ fidei, ſi dubium præceſſerit poſſeſſionem rei alienæ; at ſi ſubſequatur, comparatur poſſeſſori bonæ fidei.

III. Malæ fidei poſſeſſor reſtituere debet, præter rem, etiam damnum ſecutum domino, ac lucrum, quod ceſſavit, necnon fructus rei naturales, & mixtos; non tamen quod dominus lucraturus eſſet ex turpi uſu ſuæ rei.

IV. Quinam dicantur fructus rei naturales, quinam induſtriales, quinam mixti?

V. Si res furtiva cum rebus propriis miſceatur, nec illa ſit diſcernibilis, quid eſt reſtituendum domino?

VI. Quid reſtitui debet, ſi res aliena in manu furis deterioretur? Quid ſi dominus illam deinde pluris venditurus eſſet, quam tunc valeret?

VII. Poteſt aliquando fur ex furto lucrum reportare.

VIII. Qui in navi projicit poculum aureum alienum, quod ſimul cum navi mox erat ſubmergendum, probabiliter non tenetur quicquam reſtituere: Secus vero ſi rapiat rem mox ab alio fure rapiendam.

IX. Quinam fructus rei furtivæ debent a fure domino reſtitui? Et quid de melioramentis, ſive neceſſariis, ſive utilibus, ſive voluptuariis?

X. Reſtitui debet a fure, præter rem furtivam, tam intereſſe ordinarium, quam extraordinarium; & quidem etiamſi a Creditore de illo non moneatur.

XI. Qui reſtituere debet, & non ex delicto, ſed ex mutuo, emptione, &c., & culpabiliter differt ſolutionem, probabiliter ad intereſſe extraordinarium non obligatur, ſi monitio non præcedat.

XII. Fur, qui per aliquod tempus inculpabiliter non reſtituit, num teneatur ad intereſſe illius temporis?

I. Poſſeſſor rei alienæ vel eſt malæ, vel bonæ, vel dubiæ fidei. Dicitur Poſſeſſor malæ fidei, qui retinet rem alienam credens ſe nullum juſtum titulum habere ad illam retinendam, vel quia illam furatus eſt, vel quia accepit a fure, vel

vel quia bona fide accepit, & deinde novit eſſe alienam; vel demum quia ignorat rem illam eſſe alienam, ſed ignorantia craſſa, & affectata, quæ non excuſat a peccato mortali. Econtra Poſſeſſor bonæ fidei dicitur, qui bonam fidem, ſeu credulitatem habet, quod res, quam poſſidet, non ſit aliena; Unde de hoc debet habere ignorantiam invincibilem, ſeu probabilem. Demum dicitur Poſſeſſor dubiæ fidei is, cui non conſtat rem eſſe ſuam, nec conſtat eſſe alienam.

Differt itaque poſſeſſor malæ a poſſeſſore bonæ fidei, quod ille cum teneatur ad reſtitutionem non ſolum ratione rei acceptæ, ſed etiam ratione injuſtæ acceptionis, nullo unquam tempore poſſit in rebus mobilibus uſucapere, aut in immobilibus præſcribere, ex cap. *Poſſeſſor*, *De regul. juris in 6.* Econtra poſſeſſor bonæ fidei poteſt uſucapere in rebus mobilibus poſt triennium, & poſt ſpatium triginta, vel viginti annorum poteſt præſcribere in immobilibus, juxta varium genus rerum præſcriptibilium, ut dicemus quæſt. *6.*, itaut ſi poſt tale tempus compareat verus dominus, poſſeſſor bonæ fidei non teneatur reſtituere.

II. At poſſeſſor dubiæ fidei, ſi cum dubia fide rem accipit, comparatur poſſeſsori malæ fidei, & ratione etiam injuſtæ acceptionis tenetur reſtituere ſaltem pro ratione dubii, ut dicemus art. 5. Si tamen poſtquam rem alienam bona fide poſſederit, incipiat dubitare an res ſit aliena, & poſt debitam diligentiam non conſtet, quod ſit aliena, poteſt illam ſibi retinere, & comparatur poſſeſſori bonæ fidei; eo quod in dubiis melior ſit conditio poſſidentis; Nec dubium ſuperveniens interrumpit poſſeſſionem bonæ fidei in ordine ad uſucapionem, vel præſcriptionem, ut docet Medin. de reſtitutione quæſt. 16., Covar., & alii contra Adrian., Sot., & alios: Etenim in cap. *Si Virgo* 34., *quæſt.* 1. dicitur: *In jure prædiorum tamdiu unuſquiſque poſſeſſor bonæ fidei dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum.* Qui autem dubitat, jam ignorat rem eſſe alienam; ergo non interrumpit poſſeſſionem bonæ fidei. His explicatis, de Poſseſſore malæ fidei inquiremus Primo, Quid debeat univerſim reſtituere? Secundo, Quid reſtituere debet, ſi res furtiva deterioretur, aut conſumatur? Tertio, Quoſnam fructus rei furtivæ debet reſtituere? Quarto, Quodnam intereſſe, ſeu damnum emergens, aut lucrum ceſſans creditori?

III. Quæritur itaque primo, Ad quid teneatur Poſſeſſor malæ fidei?

Reſpondeo, poſseſsorem malæ fidei, verbi gratia, furem, aut damnificatorem formaliter injuſtum teneri primo ad reſtitutionem rei furtivæ, ſi extet, vel valoris, & pretii, ſi non extet, etiamſi caſu fortuito conſumpta, aut amiſſa ſit. Secundo, tenetur reſarcire omne intereſſe, ſeu damnum ſecutum, & lucrum, quod ceſsavit domino propter talem damnificationem; propterea præter rem, vel pretium rei, tenetur reſtituere omnes fructus illius naturales, & mixtos, tam perceptos, quam non perceptos, ſi diligens dominus eſset illos percepturus, deductis expenſis neceſſariis. Ratio eſt clara, quia te poſſidere rem alienam mala fide, eſt cauſare inæqualitatem inter te, & proximum, ſeu eſt efficere, ut dominus habeat minus de rebus ſuis, & tu majus de tuis, quod eſt contra juſtitiam; ergo ex virtute juſtitiæ teneris omne damnum proximo illatum reparare, ut ponatur æqualitas debita; niſi autem omnia enumerata reſtituantur, non reparatur omne damnum; ergo omnia hæc reſtituenda ſunt.

Hinc infertur, quod qui, verbi gratia, ex vinea injuſte uſurpata colligit decem dolia vini, debeat non ſolum vineam, ſed etiam totidem dolia reſtituere; & ſi dominus collecturus erat viginti dolia, ad viginti tenebitur fur, quamvis ipſe collegerit ſolum decem, vel nullum. Si tamen dubium eſt, an dominus collecturus eſset decem, aut quindecim, aut viginti, quando æque ſpes erat colligendi viginti, ac periculum colligendi ſolum decem, reſtituenda ſunt quindecim, quia ſpes colligendi plus, videlicet viginti, compenſatur cum æquali periculo colligendi minus, videlicet decem. Quod ſi ſpes præponderet periculo, aut viceverſa, tunc plus, vel minus pro arbitrio prudentis viri reſtituendum eſt. Item qui furatur equum ab eo, qui ſolitus erat illum quotidie locare quinque argenteis, præter equum reſtituere debet hos quinque. Similiter qui ex carentia ſuæ pecuniæ furto ſublatæ non negotiatur, debet habere a fure lucrum ceſsans judicio prudentis viri, & damnum emergens, ſi ſcilicet ex eadem carentia coactus eſt accipere pecuniam ſub uſuris, vel res ſuas minori pretio vendere.

Infertur ſecundo, quod ſi fur locet equum, quem furatus eſt, debeat etiam pretium locationis reſtituere, quamvis domi-

minus equi non fuerit ſolitus equum locare. Ratio eſt, quia tale pretium non eſt fructus meræ induſtriæ, ut communiter docent contra Navar. apud. Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 14. Immo ad id tenetur, quamvis fur tale pretium locationis ſtatim diſſipaſſet, nec ex eo factus eſſet ditior, quia equus fructificavit domino ſuo; ergo pretium locationis diſſipatum a fure erat domini, atque adeo domino debet reſtitui. Putat tamen Tambur. cum aliis, quod ſi fur bona fide pretium locationis diſſipet, nec ex eo factus ſit ditior, non teneatur ad illud reſtituendum, ſi dominus equi non eſſet equum locaturus; non enim teneretur ad reſtitutionem ex re accepta, quia jam non habet; neque ex injuſta acceptione, quia nullum damnum intuliſſet domino.

IV. Ad pleniorem intelligentiam ſciendum, fructus rei alios eſſe Naturales, alios Induſtriales, alios Mixtos. Dicuntur fructus Naturales, ſeu abſolute fructus rei, qui ſuapte natura ab ipſa re producuntur ſine induſtria hominum, aut ſaltem cum modica; Tales ſunt pullus ex equa, herba ex campo ſylveſtri, glans ex arbore non culta. Dicuntur Induſtriales, ſeu meræ induſtriæ, qui ex mera hominum induſtria proveniunt, itaut ad tales fructus res ſolum deſerviat tanquam merum inſtrumentum; tale eſt lucrum ex pecunia expoſita negotiationi, vel lucro; pecunia enim de ſe eſt ſterilis, & infructifera. Demum dicuntur fructus Mixti, qui partim ex ipſa rei natura, partim ex induſtria hominis proveniunt, ita tamen, ut ſi induſtria ſit modiciſſima, dicantur pure naturales, ſi maxima, dicantur pure induſtriales; ſi vero induſtria ſit magna, aut parva, aut mediocris, dicantur mixti; tales ſunt vinum, oleum, ſegetes, lac, caſeus, &c. Et ad hoc genus reducuntur fructus civiles, ut eſt pretium locationis equi, vel domus; Etenim ad tale lucrum concurrit equus, vel domus ſimul cum induſtria locantis.

His explicatis dicimus, non ſolum fructus naturales, ſed etiam mixtos reſtituendos a fure, (detractis expenſis neceſſariis,) eo quod tales fructus ab ipſa rei natura ſaltem inadæquate proveniunt; cum autem quælibet res domino fructificet, ideo domino reſtituendi ſunt. Econtra fructus mere induſtriales, quia non ſunt ipſius rei, ſed induſtriæ furis, concurrente re ſolum tanquam inſtrumento, ideo ſi non reſtituantur, non proinde dominus habet minus de rebus ſuis, ac proinde non debent reſtitui; Quamvis reſtitui debeant, tanquam lucrum ceſſans, omnes fructus, quos ex induſtria ſua dominus percepiſſet, ut dicemus infra.

Notandum tamen hic ex Tambur. cap. 2. §. 7., quod ſi dominus percepturus eſſet fructus ex turpi uſu rei ſuæ, non tenetur fur illos reſtituere, ſi fructus percipiendi eſſent ex ipſo peccato, verbi gratia, ex eo, quod danda eſſet pecunia ad uſuram, ex leg. *Fructus*, ff. *De rei vindicat.* Ratio eſt, quia hujuſmodi fructus non ſunt fructus rei, ſed humanæ malitiæ, nec jura patrocinantur delinquentibus: Contra vero, ſi dominus percepturus eſſet fructus, peccando quidem, ſed non ex ipſo peccato, hoc eſt ex uſu ipſius rei, qui per accidens cum malitia conjungitur, verbi gratia, ſi dominus cum peccato locaturus eſſet domum meretrici, aut luſoribus, tales fructus reſtituendi ſunt a fure, cum non ſint fructus humanæ malitiæ, ſed ipſius rei; quamvis per accidens cum malitia conjungantur.

Rogabis primo, An debeat aliquid reſtitui domino præter enumerata, præciſe propter injuriam, quæ illi fit per furtum?

Reſpondeo cum Dicaſtil. negative, ut conſtat ex uſu; niſi tamen præter furtum acceſſerit contumelia, vis, &c. Ratio eſt, quia ſi quid reſtitui deberet præciſe propter injuriam irrogatam ex furto, id eſſet petitio veniæ; hæc autem vel non ſolet exigi a domino, vel facile remittitur, dummodo rem ſuam dominus recuperet.

Rogabis ſecundo, Si res furtiva extat, ſed permixta cum aliis rebus furis, ipſane, an ejus pretium reſtitui debet?

Reſpondeo, certum eſſe, quod debeat domino reddi res ſua in individuo, quando reddi poteſt, niſi aliquando credatur æque contentus, quod alia ſimilis reſtituatur; ut ſi pro una pecunia reddatur alia ſimilis, quæ æque æſtimetur. Si tamen res furtiva non poſſit amplius reddi in individuo, eo quod ſit conſumpta, certum eſt, quod ejus valor reſtituendus ſit: Si vero ſit immixta cum aliis rebus furis, itaut diſcerni non poſſit, verbi gratia ſi frumentum cum frumento admiſceatur, tunc res furtiva tranſit in dominium furis, ex l. *Si alicui*, ff. *De ſolutionibus*; Et ſolum dominus habet jus, ut ſibi reddatur æquivalens vel ex illo cumulo, vel aliunde.

V. Notandum tamen, quod ſi res magna furtiva miſceatur cum modiciſſima propria,

non

non acquiritur a fure dominium illius rei furtivæ, quia, ut ſupra diximus, parum pro nihilo reputatur. Si vero res furtiva diſcerni quidem poſſit, ſed non ſeparari a rebus propriis furis, verbi gratia, ſi in tela aliena fur faciat pretioſiſſimam picturam, aut ſi in contexenda veſte fur miſceat fila ſua cum panno alieno; in tali caſu res tota evadit illius, cujus eſt res principalior, & alteri debetur pretium rei ſuæ; Verbi gratia, quia pictura principalior eſt, quam tela, tota tabella evadit furis, qui reſtituere debet domino pretium telæ; & quia pannus eſt principalior, quam filum, tota veſtis debetur domino, a quo furi reddendum id, quod pluris valet veſtis ſupra pannum. Si demum neutra eſt res principalior, uterque habet dominium in ſolidum; dominus tamen poterit vel pretium rei ſuæ recuperare, vel illam ſibi uſurpare, & reddere furi, quod ultra eſt.

VI. Quæritur ſecundo, Si res aliena penes poſſeſſorem malæ fidei deterioretur, aut conſumatur, quid, & quantum reſtituendum eſt?

Reſpondeo, diſtinguendum eſſe; nam ſi talis res eodem modo deterior facta eſſet, vel periiſſet apud dominum, nihil ei reſtituendum eſt pro deterioritate, aut conſumptione; Verbi gratia, ſi equus eodem modo deterior factus eſſet propter ſenectutem apud dominum, aut ſi dolium vini eodem modo aceſceret, tunc ſolum reſtituendi ſunt fructus rei, lucrum ceſſans, & damnum emergens. Ratio eſt, quia dominus in tali caſu nullum damnum patitur ex furto propter deterioritatem, aut conſumptionem rei. Si vero res in manu furis deterioretur, itaut non deterior facta eſſet in manu domini, tale damnum compenſandum eſt; Verbi gratia, ſi dolium vini aceſcit, quia a fure conſervatur in loco humido, non ſatis eſt reſtituere acetum, ſed reſtitui debet valor vini, prout erat, quando ſublatum eſt. Dubium tamen eſt celebre, An ſi dominus frumentum, verbi gratia, conſervaturus eſſet, ut illud venderet tempore opportuno, & dum frumentum eſt in manu furis, nunc valet pretio infimo, puta decem, nunc mediocri, puta duodecim, nunc ſummo, puta quatuordecim, & quando reſtituitur a fure, valet tantum decem, ſatiſne erit in tali caſu reſtituere frumentum valens nunc decem, quanti valebat, quando fuit ſublatum, an debent præter frumentum reſtitui alia quatuor, eo quod poterat dominus interim illud vendere quatuordecim, an potius præter frumentum reſtituenda ſunt tantum duo juxta pretium medium?

Reſpondeo, Salon. 2. 2. quæſt. 72. art. 6. quæſit. 62. putare, quod præter frumentum, reſtituenda ſint alia quatuor, eo quod poterat dominus vendere frumentum quatuordecim. Communiter tamen docent, præter frumentum reſtituenda eſſe tantum duo, ſi æque probabile erat, quod dominus venditurus eſſet frumentum pretio ſummo, ideſt quatuordecim, ac pretio infimo, ideſt decem; ſpes enim, quod eſſet illud venditurus pretio ſummo, compenſatur cum periculo, quod venditurus eſſet pretio infimo, & ſic fur apte juxta pretium medium duodecim reſtituit, reſtituendo frumentum, & alia duo.

VII. Dices: Hinc ſequeretur, quod ſi fur rapuerit frumentum tempore, quo valebat decem, & deinde vendat illud tempore pretii ſummi, ideſt quatuordecim, ſatisfaciat reddendo tantum duodecim juxta pretium medium, & retinendo ſibi alia duo, unde lucrum ex furto reportaret.

Reſpondeo cum Molin. diſp. 721. contra Salon. concedendo ſequelam; nec debet eſſe mirum, quod poſſit aliquando fur lucrum ex furto reportare; nam in omnium ſententia poteſt fur retinere ſibi fructus mere induſtriales rei furtivæ. Quare reſtitutio ex injuſta acceptione non fert, quod fur nullum lucrum reportet; ſicuti neque fert, quod non reportet damnum; ſed ſolum fert, quod dominus nullum damnum ex furto patiatur. Immo aliquando poteſt dominus reportare aliquod lucrum ex furto alieno, ſi ſcilicet apud furem res pariat fructus naturales, aut mixtos, quos apud dominum non pareret ex ſua negligentia; tunc enim fur deberet reſtituere etiam fructus, & ſic dominus lucrum ex tali furto reportaret.

Salon. tamen loc. cit. putat omnia quatuordecim in caſu propoſito reſtituenda eſſe, licet teſtetur hoc eſſe contra communem opinionem. Ratio, quam adducit, eſt, quia facta venditione frumenti furtivi fur debet reſtituere pretium, quod ſuccedit rei alienatæ; ergo ſi pretium frumenti fuit ſummum, videlicet quatuordecim, omnia quatuordecim reſtituenda ſunt, quamvis dominus certo venditurus eſſet illud pretio infimo, videlicet decem. Ita etiam Tambur. cap. 2. §. 7. & Pal.

Sed contra eſt, quia omnes fatentur, quod ſi fur velit emere frumentum ejuſdem

dem valoris, ſicuti erat, quando furatus eſt illud, ſatisfaciat, dummodo reſtituat etiam lucrum ceſſans, &c.; ergo ſatisfaciet etiam, ſi velit non emere frumentum decem, quanti valebat, quando furatus eſt illud, ſed dare decem, quibus poſſit dominus emere frumentum ejuſdem valoris, dummodo reddat etiam lucrum ceſſans, videlicet duo, (eo quod ratione periculi, quod dominus venditurus eſſet frumentum decem, & ratione ſpei, quod venditurus eſſet quatuordecim, bene decernitur, quod pretium medium ſit ei reſtituendum;) ergo abunde ſatisfacit, ſi loco frumenti valentis decem, & talis lucri det domino duodecim, quamvis ipſe fur vendiderit frumentum quatuordecim.

Neque dicas, quod debeat reſtitui pretium locationis domus furtivæ, etiamſi dominus non eſſet illam locaturus; ergo in caſu noſtro debet etiam r ſtitui pretium venditionis frumenti, quod eſt quatuordecim, etiamſi dominus non eſſet illud venditurus quatuordecim.

Nam conceſſo antecedente, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, ut notat Tambur. cap. 3., quia locationis fructus eſt mixtus, & ideo reſtitui debet. Econtra fructus venditionis, non ſecus ac negotiationis, eſt fructus meræ induſtriæ, cum habeatur per alienationem rei, & ideo reſtitui non debet.

VIII. Quæritur tertio, Si fur rapiat, verbi gratia, ovem Titii, & illam comedat, teneturne ad reſtitutionem, ſi ſtatim poſt furtum integer grex ovium incendio, vel eluvione, vel incurſu hoſtium abſumatur, unde etiam ovis illa periiſſet, niſi furto ſublata eſſet?

Reſpondeo, Laym. putare, quod fur ad reſtitutionem teneatur; quia obligatio ſemel contracta reſtituendi ovem non tollitur per fortuitum eventum ſubſequentem. Addit tamen probabilem eſſe ſententiam oppoſitam Vaſq., & Leſſ. docentium, quod non teneatur fur reſtituere, (niſi forte ex tali furto factus eſſet ditior) Ratio eſt, quia fur in tali caſu nullum damnum pretio æſtimabile intulit domino; Sicuti qui proſpiciens incendium in domo Caji, ſi dolium vini, antequam incendatur, expilet, non tenetur ad reſtitutionem, quia non eſt pretio æſtimabile vinum in ea circumſtantia, quod ſtatim conflagrandum ſit: Eodem modo non tenetur ad reſtitutionem, qui in navi furatur poculum aureum, & deinde ſuborta tempeſtate tota navis ſimul cum poculo aureo ſubmergitur. Notat Laym. tract. 2. cap. 4., quod ſi fur rapiat poculum aureum, & illud ipſe projiciat in mare, vel amittat, ac deinde ſuborta tempeſtate tota navis demergatur, itaut etiam poculum eſſet ſubmergendum, teneatur ad reſtitutionem, quia in tali caſu cauſa cur amittatur poculum non eſt tempeſtas, ſed fur: Et ex hoc motivo Laym. contra Leſſ., & Vaſq. in caſu propoſito docebat, quod ſi fur, poſtquam rapuit ovem, illam comedat, teneatur ad reſtitutionem, quamvis ſimul cum grege incendio, vel eluvione abſumenda eſſet; quia cauſa talis damni de facto fuit fur, qui ovem comedit, non incendium, quo eſſet conflagranda.

Notandum demum, quod ſi fur rapiat rem, quæ cæteroqui ab alio eſſet rapienda, debet procul dubio illam reſtituere, ſi extet; & ſi non extet, debet ejus pretium reſtituere. Ratio eſt, quia ſicuti ſi alter rapuiſſet, vel deſtruxiſſet, teneretur ille rem reſtituere domino, ita cum tu præveneris illam tollere, teneris reſtituere; tu enim præveniendo damnum præintuliſti.

IX. Quæritur quarto, Qua ratione computandi ſunt fructus rei furtivæ reſtituendi a fure?

Reſpondeo, ſi fructus rei furtivæ extant, ſive naturales ſint, ſive mixti, omnes omnino reſtituendi ſunt, detractis expenſis, quas dominus feciſſet ad eos percipiendos. Quare ſi fur in agro furtivo plantavit arborem valentem decem, & ad illam plantandam expendit tantum duo, debet agrum cum arbore reſtituere, & ſolum ſibi recuperare illa duo, quæ neceſſario expendenda fuerunt, etiamſi dominus non eſſet in illo agro plantaturus arborem ullam ex ſua incuria: Ratio eſt, quia res domino fructificat. Præterea reſtituendi ſunt fructus, quos dominus ex ſua diligentia eſſet percepturus ex re furtiva, quamvis fur ex ſua incuria illos non perceperit, detractis tamen expenſis neceſſariis, & æſtimatione laboris; Fructus vero induſtriales percepti a fure ex re furtiva reſtituendi non ſunt, verbi gratia, lucrum ex negotiatione pecuniæ furtivæ. Quod ſi fur pennicillum furetur, & cum eo picturam faciat, tantum tenetur reſtituere, quanti æſtimatur uſus pennicilli, ut ſupra diximus.

Dubium hic eſt primo, An poſſeſſor malæ fidei, quando reddit rem furtivam, poſſit retinere ſibi expenſas factas in melioramenta talis rei?

Re-

Reſpondent communiter apud Tambur. cap. 3. §. 5., melioramenta alia eſſe neceſſaria, quæ ſcilicet ſi non adhiberentur, res aut nihil, aut parum admodum fructificaret; alia eſſe utilia, ut ſcilicet res fructificet; alia demum voluntaria, ſeu voluptuaria, ut ſunt fontes, picturæ, ſtatuæ, &c. His poſitis,

Expenſas factas in melioramenta neceſſaria, vel utilia poteſt fur ſibi retinere, non vero factas in melioramenta voluptuaria: Quare ſi illa non poteſt ſeparare, debet amittere, aut parum aliquid propter illa ſibi compenſare, quatenus poſſunt aliquantulum eſſe domino utilia, ut notat Lug. diſp. 17. ſect. 3.

Dubium eſt ſecundo, an dominus recipiens rem ſuam de manu furis cum melioramentis neceſſariis, vel utilibus, teneatur illi reſtituere expenſas factas propter illa?

Reſpondeo, Sanch. lib. 2. cap. 23. negare, quia lex in pœnam delicti negat poſſeſſori malæ fidei actionem petendi expenſas melioramentorum, & tribuit domino repetitionem, ſi ſolverit: quoties autem lex negat actionem ad aliquid petendum, & tribuit domino jus repetendi, ſi ſolverit, toties dominus non tenetur ſolvere. Verum Navar., & alii docent teneri, quia lex negat talem actionem furi in pœnam delicti; pœna autem non obligat, niſi poſt ſententiam judicis, quia ejus executio eſt actus, qui a publica poteſtate debet provenire. Utraque autem ſententia pro foro conſcientiæ videtur probabilis Tamburino.

X. Quæritur ultimo, Quodnam intereſſe reſtituendum ſit a poſſeſſore malæ fidei? Et an ad hoc ut teneatur ad reſtitutionem damni emergentis ex furto, aut lucri ceſſantis, debeat moneri a domino de tali damno emergente, aut lucro ceſſante?

Reſpondeo ad primum, Poſſeſſorem malæ fidei debere ſtatim reſtituere præter rem furtivam omne intereſſe tam ordinarium, quam extraordinarium, quod ex ea mora culpabili emergit domino; aliter non poneretur æqualitas cum proximo. Dicitur autem intereſſe ordinarium, quod oritur ex re ipſa, vel quia pluris valet uno tempore, quam alio ex intrinſeco incremento, ut pluris valet vitulus adultus, quam pullus; vel quia ab extrinſeco creſcit ejus valor, ut pluris valet frumentum menſe Aprili, quam tempore meſſis. Extraordinarium autem intereſſe dicitur, quod oritur ex extraordinaria opera creditoris, vel ex ejus negotiatione; nam centum, verbi gratia, negotiationi expoſita poſſunt parere alia viginti. Quare utrumque intereſſe, ſeu lucrum ceſſans reſarciri debet a poſſeſſore malæ fidei.

Ad ſecundum dico, poſſeſſorem malæ fidei teneri reſarcire utrumque intereſſe, etiam nulla prævia monitione creditoris; quandoquidem raro creditor ſcit, quiſnam rem ſuam ſubripuerit. Quod ſi aliquando illum cognoſcat, adhuc fur ad utrumque intereſſe tenetur ſine ulla monitione, ut docet Navar., & alii apud Dian. part. 1. tractat. de Contractibus reſol. 87. Quamvis Lug. cum aliis exiſtimet in tali caſu compenſandum eſſe a fure ſolum intereſſe ordinarium, non vero extraordinarium; Si enim creditor potuit facile admonere debitorem, & non admonuit, ſupponitur remittere lucrum extraordinarium; Et utramque pariter ſententiam probabilem exiſtimat Tamburinus.

XI. Hanc eandem doctrinam extendunt iidem Doctores ad debita ex contractu; Si quis enim non ex delicto, ſed ex mutuo, verbi gratia, aut emptione, emphyteuſi, &c., debeat centum in fine anni, & non ſolvat tempore præfixo in contractu, Navar., & alii apud eundem Dian. putant, quod debitor teneatur reſtituere creditori, præter centum, etiam intereſſe extraordinarium, etiamſi non admoneatur ab illo per ſimilia verba: Solve mihi centum, quæ debes ex mutuo, aut emptione, aliter negotiationem exercere non potero, & tu lucrum ceſſans debebis mihi. Ratio eſt, quia ex leg. *Magna*, Cod. *De contractu ſtipulationis*, dies interpellat pro creditore, hoc eſt terminus præfixus in contractu monet ſufficienter creditorem, ut reſtituat ſub pœna compenſandi lucrum ceſſans.

Lug. autem diſput. 18. ſect. 2., & Azor. probabiliter putant, quod non teneatur ad intereſſe extraordinarium, ſi monitio non præcedat, propter rationem adductam.

Porro hic notandum, quod debitor ex contractu ſi non reſtituat in termino præfixo ſine ſuo peccato mortali, (quia ſcilicet excuſatur ob juſtam cauſam a ſtatim reſtituendo) nullum intereſſe teneatur compenſare, nec ordinarium, nec extraordinarium, ut conſtat ex dictis quæſt. 1. ubi de culpa requiſita ad obligationem reſtituendi. Præterea quando in contractu non eſt præfixus terminus ſolutionis, tunc debitor tenetur reſtituere, ſeu ſolvere, quando creditor petierit ſolutionem, dummodo non

non ſit impedimentum ei ad petendam ſolutionem; nam ſi impediatur, tunc terminus ſolutionis erit, qui prudenter judicabitur eſſe de creditoris rationabili intentione. Quia tamen terminus ſolutionis non debet ſumi mathematice, ſed moraliter, ſeu more humano, ideo plerumque excuſatur debitor a ſtatim reſtituendo non ſolum ob impotentiam, vel inadvertentiam, ſed etiam quia bona fide credit non eſſe creditorem graviter invitum pro illa modica, & morali dilatione; tum quia non ſolent ita urgere debitores, ut ſtatim ſolvant; tum etiam quia ſi per accidens aliquando ex modica illa dilatione grave damnum ſubirent, poſſent facile debitum exigere; quod ſi exigerent, tunc debitor ſi culpabiliter differret ſolutionem, ad omne intereſſe compenſandum obligaretur.

Rogabis: Si quis furatus centum ſtatim incidat in paupertatem, unde deobligetur hic & nunc reſtituere, refloreſcente fortuna debetne ſolum reſtituere illa centum, an etiam intereſſe, quod paſſus eſt creditor pro eo tempore, quo debitor non poterat, & ideo non tenebatur reſtituere?

Reſpondeo cum Leſſ. lib. 2. cap. 16. num. 32. contra Pal. §. 10., quod teneatur etiam ad intereſſe. Ratio eſt, quia totum hoc damnum creditoris oritur ex culpa præteriti furti; ergo creditor habet jus, ut illud ſibi adæquate compenſetur; quamvis autem mora non ſit proxime culpabilis, eſt tamen culpabilis remote, ſeu in radice.

Adverte tamen, quod ſi fur ſtatim poſt furtum inciderit non in gravem, ſed in extremam neceſſitatem, & rem furtivam conſumat, in tali caſu probabiliter ex Pal., & Navar. liberatur debitor ab omni prorſus obligatione reſtituendi: dummodo re illa furtiva extreme indiguerit. Ratio eſt, quia probabile eſt ex Pal., Suar., Sanch. l. 1. Conſilior. cap. 5. dub. 5., pauperes extreme indigentes non teneri accipere res alienas ſub ratione mutui ad ſublevandam neceſſitatem, ſed poſſe ſibi illas abſolute uſurpare tanquam proprias, & a divitibus ſubfurari ſine culpa, & ſine onere reſtitutionis, eo quod in ea neceſſitate omnia ſint communia; Quicquid in contrarium cenſeant Vaſq., & Sylveſt. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 6.

Fingamus itaque, quod iſte fur antequam in extremam neceſſitatem inciderit, rem furtivam reſtituerit domino, certe ſatisfecit obligationi reſtituendi; fingamus hinc illam ſubfurari ad ſublevandam extremam neceſſitatem, tunc non tenebitur reſtituere; ergo ſi poſtquam furatus eſt, inciderit in extremam neceſſitatem, & antequam reſtituat, indigeat re illa furtiva, omni prorſus obligatione liberatur.

ARTICULUS IV.

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor bonæ fidei?

I. Poſſeſſor bonæ fidei ſi non ſtatim reſtituat, incipit eſſe malæ fidei poſſeſſor.

II. Debet ſe reddere indemnem bonæ fidei poſſeſſor; At reſtituere debet rem, ejuſque fructus naturales, & mixtos, (demptis expenſis) & id in quo factus eſt ditior, non tamen ex fructibus induſtrialibus.

III. Res, & fructus, ſi non extent in ſe, reddantur in æquivalenti. At num dicantur in ſe extare, ſi cum aliis rebus propriis miſceantur?

IV. Qui rem alienam bona fide inique conſumpſit, fornicando, ludendo, &c. ad reſtitutionem non tenetur, ſi nihil ex ea ſit factus ditior.

V. Si rem alienam bona fide donaſti, aut vendidiſti, tenerisne contractum reſcindere; ſicut tenetur, qui vitrum pro gemma vendidit?

VI. Res, & fructus naturales, & mixti reſtituenda ſunt, demptis expenſis, æſtimatione laboris, & melioramentis etiam voluptuariis. Sed quid ſi hæc ſint magni valoris?

VII. Si in tela aliena pingatur pictura, quæ excedat pretium telæ, ſatis eſt reſtituere hujus telæ pretium. Immo etiam ſi dubitetur an ea pictura telæ pretium excedat?

VIII. Qui bona fide in agro alieno ſuum frumentum ſeminavit, debet totam ſegetem detractis expenſis reſtituere; Quod ſi ſeminaſſet alienum frumentum in agro proprio, debet ſolum reſtituere pretium frumenti.

IX. Ex injuſta damnificatione tenetur damnum compenſare, qui verbi gratia incendit domum Petri ſui amici, quamvis invincibiliter putet illam eſſe Pauli ſui inimici. Quid, ſi quis occidat Petrum amicum, quem invincibiliter putat eſſe Paulum inimicum?

I. Diximus, Poſſeſſorem eſſe bonæ fidei, qui invincibiliter, vel ſaltem ſine

ne culpa gravi ignorat rem, quam poſſidet, eſſe alienam, & hujuſmodi poſſeſſorem teneri ad reſtitutionem ex re accepta, ſtatim ac advertit rem illam eſſe alterius (niſi forte ex aliquo juſto titulo ſive præſcriptionis, ſive uſucapionis fecerit ſuam) Quod ſi non ſtatim reddat, incipit fieri injuſtus detentor; unde tenetur deinde illam reſtituere, etiam ex titulo injuſtæ acceptionis, ſeu tamquam poſſeſſor malæ fidei; cum rei detentio ſit continuata quædam ablatio.

II. Quæritur nunc primo, Quid teneatur univerſim reſtituere poſſeſſor bonæ fidei?

Reſpondeo, quod ſicut poſſeſſor malæ fidei debet ita reſtituere, ut reddat omnino indemnem creditorem, ita poſſeſſor bonæ fidei debet ita reſtituere, ut reddat omnino indemnem ſeipſum. Ex quo fit, ut tria debeat reſtituere; Primo, rem ipſam, ſi extat, vel in ſe, vel in æquivalenti. Secundo, fructus omnes rei, tam naturales, quam mixtos, qui pariter extant, ſive in ſe, ſive in æquivalenti, detractis expenſis omnibus, etiam non neceſſariis. Tertio, omne id, in quo factus eſt ditior. Eſt autem reſtituenda res ipſa in individuo, ſi extet, niſi forte rationabiliter creditor contentus ſit alia ſimili, ut ſi una pecunia pro alia reddatur; Et quidem reddi debet expenſis domini, non propriis; unde ſi dominus ſit abſens, ſatis eſt illum monere, ut rem ſuam ſibi accipiat: Quod ſi quid expenderit poſſeſſor bonæ fidei in re illa conſervanda, aut melioranda, reſtituendum eſt illi a domino, ut ſic ſervetur omnino indemnis.

III. Quod ſi petas, an dicatur extare in ſe res aliena mixtibilis, ſi admixta ſit cum propriis, a quibus diſcerni non poſſit, ut ſi triticum alienum cum proprio miſceatur?

Reſpondeo cum communi negative, quia per talem mixtionem acquiritur, ut ſupra diximus, etiam a fure dominium talis rei; Quod conſtat tum ex leg. *Si alieni*, ff. *De ſolutionibus*, tum ex eo quia cum non ſit major ratio, cur hæc, quam illa pars dicatur propria, ideo totus cumulus ſit proprius. Quare in tali caſu res aliena dicitur extare in æquivalenti, & ideo reſtitui debet æquivalens, & omne id, in quo poſſeſſor bonæ fidei factus eſt locupletior, ſive ex ipſa re aliena, ſive ex ejus fructibus naturalibus, & mixtis, non tamen ex induſtrialibus, detractis omnibus expenſis.

Ex hoc principio, quod poſſeſſor bonæ fidei debeat ſervari indemnis, ſequitur, Primo, quod ſi veſtem, verbi gratia, valentem viginti a fure tibi donatam bona fide attrivisti, itaut nunc valeat tantum decem, comparente domino, debes illam eandem reſtituere, & attritionem compenſare non omnimode, ſed ſolum quatenus ex illa factus es locupletior; verbi gratia, ſi eo tempore conſumpſiſſes ſex in veſtiendo, præter veſtem attritam tantum ſex, & non decem reſtituere debes. Eodem modo ſi invitatus ad cœnam furtivam comedas bona fide, reſtituere ſolum debes, quantum de tuo domi expendiſſes, niſi de cœna illa participaſſes. Qui vero bona fide rem alienam emit a fure, reſtituere illam debet domino, cum res clamet ad dominum, & pretium a fure repetere, quamvis juxta probabilem opinionem, de qua diximus art. 2., reſtituere illam poſſit furi, quando aliter ab eo pretium recuperare non poteſt.

IV. Sequitur ſecundo, non teneri ad reſtitutionem illum, qui ſua culpa, videlicet vel fornicando, vel male conſervando, vel ludendo, vel aliter rem alienam bona fide poſſeſſam conſumpſit, ſi nihil ex ea factus ſit ditior. Ratio eſt, quia cum omnis obligatio reſtituendi in tali caſu oriatur ex re accepta, ſi hæc non extet neque in ſe, neque in æquivalenti, extinguitur omnis obligatio. Non tenetur autem ad reſtitutionem ex alia radice injuſtæ acceptionis, quia peccatum, per quod res eſt conſumpta, non fuit contra juſtitiam.

V. Sequitur tertio, quod ſi rem alienam bona fide poſſeſſam alteri donaſti, alias nihil donaturus, nihil debeas reſtituere; (quamvis ſi res illa extet in ſe, aut in æquivalenti apud donatarium, non ſolum ex charitate, ſed etiam ex juſtitia debeas illum monere, ut reddat domino; quia ex hoc, quod donaveris rem alienam tanquam tuam, habes peculiarem quandam obligationem ex contractu donationis efficiendi, ne donatarius habeat a te rem alienam) Si vero rem furtivam bona fide emiſti a fure, & revendidiſti, teneris reſtituere ſolum id, in quo factus es ditior; ſi ſcilicet pluris revendidiſti, quod emeras, debes reddere exceſſum pretii; Et ideo ſi rem illam donaveris, & in retributionem donatarius tibi aliquid redonet, debet hoc reſtitui domino, dummodo non excedat pretium rei ſuæ, nam non debet dominus reportare lucrum ex re ſibi ablata.

Hinc

Hinc infertur illius celebris dubii reſolutio apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 68. Si Petrus bona fide emit a fure, verbi gratia, equum, quem deinde etiam bona fide vendidit Paulo, ubi advertit equum eſſe furtivum, teneturne reſcindere contractum venditionis cum Paulo, & reddere equum domino, an poteſt ſibi retinere pretium venditionis, & dare domino actionem in furem?

Bonac., & alii putant teneri reſcindere contractum, (non ſecus ac qui bona fide vendidit vitrum pro gemma, aut orichalcum pro auro,) eo quod vendiderit rem alienam, quam vendere non poterat. Navar. vero, & alii probabiliter docent poſſe retinere ſibi tale pretium, ſi non ſit factus ditior, hoc eſt ſi vendiderit eodem pretio, quo emerat, equum. Ratio eſt, quia Petrus in tali caſu neque tenetur ad reſtitutionem ratione rei acceptæ, cum illam non habeat; neque ratione injuſtæ acceptionis, quia bona fide emit, & vendidit.

Neque dicas, pretium ſuccedere loco rei furtivæ, unde teneatur reſtituere pretium, quod habuit, vendendo equum furtivum Paulo: Nam Sanch. lib. 2. cap. 23. docet non eſſe univerſim verum principium illud, quod pretium ſuccedat loco rei, ſed ſolum id eſſe verum in judiciis univerſalibus, ut in hæreditate, dote, &c., non in contractibus particularibus.

Ad id, quod objicit Bonac., reſpondet Sanch., diſparitatem eſſe, quia qui vendit vitrum pro gemma, vendit aliquid, quod non habet valorem intrinſecum, & ideo tenetur reſcindere contractum; ſecus vero qui vendit rem furtivam bona fide eodem pretio, quo emerat. Immo addit Molin. contra Leſſ. apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 41., quod ſi poſſeſſor bonæ fidei pluris vendat, quam emerat rem furtivam, non teneatur reſtituere exceſſum pretii, quia hic non eſt fructus rei, ſed induſtriæ.

Sequitur ultimo, eum, qui bona fide fecit contractum uſurarium, vel aliter injuſtum, non teneri poſt cognitam veritatem ad reſtituendum, niſi rem extantem, & id, in quo factus eſt ditior: Et idem dicas de eo, qui bona fide propter bona furtiva ſibi donata fecit majores expenſas, quam feciſſet, ſi cognoviſſet ea bona ad ſe non pertinere.

VI. Quæritur ſecundo, Quid dicendum de fructibus rei alienæ, qui a poſſeſſore bonæ fidei reſtituendi ſunt, & de lucro ceſſante?

Reſpondeo, quod non debeant reſtitui; niſi fructus extantes, ſive naturales, ſive mixti jam percepti, & nondum conſumpti. Quod ſi aliqui ex his fructibus immixti ſint cum propriis bonis, itaut ſeparari, & diſcerni non poſſint, cum totus cumulus evadat proprius, ut diximus ex leg. *Si alieni*, ff. *De ſolutionib.* ideo reſtituere ſolum debes id, in quo factus es ditior: Quare ſi illos conſumpſiſti etiam culpabiliter, puta in fornicationibus, &c., nihil debes reſtituere, ſi in nullo factus es ditior.

Adverte tamen, ita reſtitui debere rem alienam bona fide poſſeſſam cum fructibus naturalibus, & mixtis, ut detrahi ſemper debeant expenſæ, æſtimatio laboris, & melioramenta quæcumque, non ſolum neceſſaria, & utilia, ſed etiam voluptuaria facta a poſſeſſore bonæ fidei, eo quod ita debeat reſtituere, ut ſervetur indemnis. Quod ſi melioramenta voluptuaria magnam pecuniam exhauſerint, & dominus nolit illam compenſare, tenetur ſaltem juſto pretio vendere rem illam poſſeſſori bonæ fidei, ut ſibi illam habeat cum melioramentis ſuis.

Hinc ſequitur primo, non eſſe reſtituendos fructus, quos dominus ex illa re percepiſſet, etiamſi poſſeſſor bonæ fidei ex propria negligentia eos non perceperit: Nec eſſe reſtituendum lucrum, aut intereſſe ſive ordinarium, ſive extraordinarium, quod ceſſavit domino, per hoc quod re illa caruerit; aliter poſſeſſor bonæ fidei reſtituendo non ſervaretur indemnis: Contra vero hæc omnia reſtituenda ſunt a poſseſsore malæ fidei, quia hic debet dominum reddere indemnem.

VII. Sequitur ſecundo, quod cum non debeant reſtitui fructus mere induſtriales, ſi quis in tela aliena pingat pulcherrimam picturam, non tenetur telam bona fide poſſeſſam cum pictura reſtituere, ſed ſolum reſtituere debet valorem telæ, quia pretium picturæ longe ſuperat pretium telæ, nec poteſt una ab alia ſeparari; unde fit, ut tota tabella evadat poſſeſſoris bonæ fidei, qui ſolum reſtituere teneatur pretium telæ. In caſibus vero, in quibus dubitatur, quænam res ſit principalior, tela ne, verbi gratia, quæ eſt domini, an pictura, quæ eſt poſſeſſoris bonæ fidei; uterque habet dominium in ſolidum in tabellam, ut notat Tambur. cap. 3., ſed videtur electio competere poſſeſſori bonæ fidei, num velit reddere pretium telæ, & picturam conſervare, an vero velit tabellam totam dare

domino, ut ſibi pretium picturæ reſtituatur. Ratio eſt, quia in pari cauſa ſemper melior eſt conditio poſſidentis bona fide: Contra vero, ſi poſſeſſor eſſet malæ fidei, hæc electio competeret domino.

VIII. Sequitur tertio, quod ſi quis bona fide in agro alieno ſuum frumentum ſeminavit, debeat reſtituere domino totam ſegetem, quæ eſt fructus agri, & ſibi compenſare expenſas, & laboris æſtimationem: Contra vero ſi alienum frumentum in proprio agro ſeminavit, debet ſolum reddere domino valorem frumenti, & ſegetem ſibi reſervare. Ratio eſt, quia ſeges eſt fructus agri potius, quam frumenti, & ſic debetur domino agri, ut notat Dicaſtil. tract. 2. diſp. 5. dub. 2.

Sequitur quarto, quod ſi quis bona fide domum alienam, verbi gratia, locavit, ſed in pretium locationis plus accepit ratione ornamentorum a ſe domui additorum, quæ ſint domui extrinſeca, & non illi affixa, non debeat reſtituere exceſſum pretii reſpondentem his ornamentis: At ſi melioraretur ager alienus per arbores plantatas, debent omnes fructus reſtitui domino, detractis expenſis factis in illis melioramentis. Diſparitas eſt, quia fructus percepti ex illis arboribus ſunt fructus domini ipſius agri: Econtra fructus percepti ex illis ornamentis additis domui non ſunt fructus ipſius domus, ſed ſunt fructus ornamentorum poſſeſſoris; Quod etiam militat in poſſeſſore malæ fidei.

Sequitur quinto, eum, qui rem alteri hypothecatam (verbi gratia viginti aureis,) emit centum aureis, teneri illi dare viginti aureos, in quibus erat obligata illa res, quamvis regreſſum poſtea habeat contra venditorem. Ratio eſt, quia res illa ſecundum partem viginti aureorum non erat venditoris, ſed creditoris; ergo ſecundum illam partem tenetur reſtituere creditori ex re accepta, ut notat Tambur. cap. 3. §. 5.

Sequitur ultimo, quod filius poſt acceptam hæreditatem paternam teneatur reſtituere debita patris; quia bona anteceſſoris tranſeunt ad hæredem cum onere reſtituendi, quod aliis debetur. Excuſatur tamen ſi hæreditas non ſufficiat ad omnia debita ſolvenda, etiamſi non fecerit inventarium.

IX. Dubium eſt, An teneatur ad reſtitutionem, qui mala fide conſumit fructus ex prædio, quod invincibiliter putat eſſe Pauli inimici, & revera eſt Petri amici? Ratio dubitandi eſt, quia talis conſumptor neque eſt injurius Petro amico, cum non ſciat prædium illud eſſe Petri, neque eſt injurius Paulo inimico, cum prædium non ſit Pauli, ſed Petri; ergo non videtur obligatus ad reſtitutionem ex injuſta acceptione, ſeu ex damnificatione. Neque tenetur ex re accepta, cum fructus non extent.

Reſpondeo, Doctores communiter hunc ad reſtitutionem obligare ex radice injuſtæ acceptionis, quia, ut notat Lug. diſp. 17. de juſtitia num. 75., revera vult conſumere fructus illos, quos cognoſcit eſſe alienos, nec errat circa ſubſtantiam actionis, ſed ſolum circa circumſtantiam; cum putet Paulum eſſe dominum illorum fructuum, quando revera Petrus eſt dominus. Diximus tamen quæſt. 1. art. 4. num. 12., ubi de ignorantia comitante, ſi volens occidere Paulum Clericum inimicum, caſu occidat Petrum clericum amicum, quem invincibiliter putat eſſe Paulum, a nonnullis contra communiorem apud Dian. part. 9. tract. 4. reſol. 31. doceri, quod nec onus reſtitutionis, nec irregularitatem, nec excommunicationem incurrat; quia, ut notat idem Lug., in tali caſu error eſt circa ſubſtantiam actionis, nam non vult occidere hunc hominem, quem occidit: Contra vero, in primo caſu vult conſumere hos fructus, quos conſumit, licet erret in dominio illorum, & ideo error eſt circa circumſtantiam. Sed in utroque caſu faciendam eſſe reſtitutionem, & propter occiſionem Petri clerici amici contrahi irregularitatem, & excommunicationem, cum communi ſentiendum eſt.

ARTICULUS V.

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor dubiæ fidei?

I. Dicitur poſſeſſor dubiæ fidei, qui rem poſſidet, quin poſſit certo affirmare illam eſſe ſuam, ſive de hoc dubitet, ſive etiam id opinetur.

II. Multipliciter autem tale dubium ſive negativum, ſive poſitivum contingere poteſt.

III. Ad quid tenetur qui bona fide cœpit rem poſſidere, & deinde incipit dubitare, an ſit aliena?

IV. Qui magis inclinat ad dicendum, quod res, quam bona fide cœpit poſſidere, ſit aliena, num ad aliquam reſtitutionem faciendam obligetur?

V. Re-

V. Regula illa, In dubiis tutior pars eligenda eſt, *quomodo interpretanda ſit?*

VI. Ad quid teneatur, qui poſſidens rem bona fide incipit dubitare, an ſit aliena, & omittit veritatem indagare?

VII. Qui poſſidet rem mala fide, & deinde incipit dubitare an ſit ſua, debet ne integram rem reſtituere, an pro rata dubii?

VIII. Ad quid tenetur, qui incipit poſſidere rem a nemine poſſeſſam dubia fide, dubitando ſcilicet, ſitne ſua, an aliena?

IX. Qui rem ab alio bona fide poſſeſſam rapit, dubitans, aut opinans, quod ſit ſua, tenetur ad integram ejus reſtitutionem. Sic pariter reſtituere integre tenetur, qui in ludo per fraudem vincit, quamvis dubitet, num ob fraudem, an caſu vicerit.

X. Non ſolum in materia juſtitiæ, ſed etiam in materia aliarum virtutum militat axioma illud, In dubio melior eſt conditio poſſidentis.

XI. Ad dignoſcendum autem, quando ſtat in poſſeſſione libertas, quando vero præceptum, Prior regula, quæ aſſignari ſolet, eſt, quod in poſſeſſione ſtet id, quod tempore præcedit, ſi libertas, libertas; ſi præceptum, præceptum; quod in plurimis exemplis ſit perſpicuum.

XII. Altera regula, quam Doctores aſſignant, eſt, Pro eo ſtare poſſeſſionem in utroque foro, pro quo ſtat præſumptio; Hæc vero ſtat pro ea parte, quæ ad alteram transfert onus probandi intentum.

I. DUbium ab opinione diſcriminatur in hoc, quod Dubium dicatur, quando intellectus non magis in unam, quam in alteram partem inclinat; Opinio vero, quando adhæret uni parti, non tamen certo, & infallibiliter, ſed cum formidine oppoſiti; Verum poſſeſſor dubiæ fidei dicitur quicumque rem aliquam poſſidet, quin poſſit certo affirmare illam eſſe ſuam, ſive tantum dubitet, ſive alteri parti adhærendo opinetur. Proinde quando inſurgit tale dubium, tenetur inquirere veritatem, aliter exponit ſe periculo retinendi rem alienam cum peccato; *Etenim qui amat periculum, peribit in illo*, Eccleſ. 3.: Poſt factam vero inquiſitionem, ſi rem illam poſſideat, poteſt juſte retinere, & conſumere, quouſque non certo conſtet illam eſſe alienam: Quod ſi deinde inveniatur dominus ante terminum præſcriptionis, vel uſucapionis, ſatis eſt, quod tanquam bonæ fidei poſſeſſor reſtituat rem, ejuſque fructus naturales, & mixtos, (demptis expenſis) ſi extent, aut ſi non extent, id in quo factus eſt ditior. Si tamen inquiſitionem illam debitam omiſerit, non ſolum peccat, ſed etiam ad illam reſtitutionem tenetur, ad quam obligatur poſſeſſor malæ fidei; atque adeo comparente domino non ſolum reſtituere debet rem ipſam, & id, in quo factus eſt ditior, ſed etiam fructus conſumptos, & omne damnum ſecutum, & lucrum, quod domino ceſſavit ex eo tempore, quo cœpit ille dubitare, & debitam diligentiam non adhibuit, ut notant Leſſ., Molin., & alii communiter.

II. Notandum ulterius, quod dubium, an res aliqua ſit propria, poſſit multipliciter contingere; Primo, ſi quis dubitet poſſidens bona fide. Secundo, ſi dubitet poſſidens mala fide. Tertio, ſi dubitet, quando rem aliquam primo occupat, unde incipiat illam poſſidere dubia fide. Quarto, ſi dubitet, quando rem aliquam aufert a poſſeſſore bonæ fidei, & in his omnibus dubiis examinandum eſt, an dubitans ad reſtitutionem teneatur?

III. Quæritur itaque primo, An teneatur ad reſtitutionem, qui rem bona fide cœpit poſſidere, verbi gratia titulo emptionis, donationis, hæreditatis, &c., ſi deinde incipiat dubitare an ſit aliena?

Reſpondeo, & dico primo. Qui ſic dubitare cœpit, ſi poſita diligenti inquiſitione non comperit rem eſſe alienam, poteſt deponere practice dubium, & ſic rem illam ſibi retinere, & conſumere; dummodo paratus ſit reſtituere id, in quo factus eſt ditior, tanquam poſſeſsor bonæ fidei, comparente domino. Ratio eſt, quia in dubiis melior eſt conditio poſſidentis, ex regul. juris in 6. Immo propter eandem rationem poteſt rem illam alteri vendere, modo admoneat emptorem de tali dubio, (niſi omnino deſperet fore, ut dominus compareat;) Et ratio, cur debeat monere emptorem, eſt, tum quia res minoris valet cum tali dubio, tum etiam quia non admonendo emptorem, venderet illam rem vitioſam, quippe cum periculo, ut emptor damnum patiatur comperto domino, ut notat Leſs. apud Bonac. Non eſt itaque verum, quod docet Cordub., quod ſcilicet poſſit rem illam ſolum retinere, non vero conſumere, aut vendere. Ratio eſt, quia jus poſſeſſionis certum, utpote favorabile, ad omnia hæc ſe extendit; aliter poſſeſſio eſſet inutilis, & oneroſa potius, quam favorabilis poſſeſsori, quippe qui potius eſſet

ſet cuſtos, & depoſitarius, quam dominus.

Dico ſecundo; Poſſidens bona fide rem aliquam, ſi incipiat dubitare, an ſit aliena, & poſt debitam inquiſitionem adhuc in tali dubio perſiſtat, non ſolum non debet rem illam integram dare illi, quem dubitat eſſe dominum, (ut docuit Adrianus in eo nixus, quod in dubiis tutior pars eligenda ſit, ex cap. *Ad Audientiam*, *De homicidio*,) verum etiam nec tenetur cum illo dividere; (quod docent Sot., Aragon., Ledeſm. putantes, quod ſtante æquali dubio, æquale ſit jus utriuſque partis) Probatur communiter concluſio, quia ſi æque dubitatur, utrum res, quæ poſſidetur, ſit propria, an aliena, jam par eſt cauſa utriuſque: In pari autem cauſa potior eſt conditio poſſidentis, ex *reg.* 33. *juris in* 6. Unde enatum eſt illud axioma: *In dubiis melior eſt conditio poſſidentis*. Confirmatur, quia in quolibet foro majus jus præfertur minori, & plura jura paucioribus; In caſu autem noſtro poſſeſsor dubitans habet duplex jus, videlicet jus certum poſſeſſionis, & jus dubium proprietatis. Alter vero, de quo dubitatur, an res ſit illius, non habet niſi jus dubium proprietatis; ergo poſſeſsor illi præferendus eſt.

IV. Dubium tamen eſt, an ſaltem aliquid reſtituere teneatur, qui magis inclinat in eam partem, quod res, quam poſſidet, ſit aliena, quam quod ſit ſua? Sanch. lib. 2. diſp. 41. affirmat, dicendo, quod juxta majorem, vel minorem hanc inclinationem, teneatur plus, vel minus reſtituere; Etenim quamvis in pari cauſa melior ſit conditio poſſidentis, at quando poſſidens magis inclinat in eam partem, quod res ſit aliena, non dicitur par eſſe utriuſque cauſa; & ideo ratione iſtius inæqualitatis, & inclinationis debet aliquid reſtituere. Vaſq. tamen, & alii communius cum eodem Sanch. in Summa lib. 1. cap. 10. num. 9., (ubi, ut notat Bonac., priorem ſententiam retractavit) negant reſtitutionem ullam eſſe faciendam; tum quia poſſeſſio certa prævalet rationibus in contrarium non fundantibus aſſenſum certum; tum etiam quia, ut notat Vaſq., in foro externo non obligaretur hic ad reſtitutionem ullam; ergo neque in foro interno.

Si tamen poſſeſsor ita probabiliter judicet rem eſſe alienam, ut nullum probabile judicium habeat, quod ſit ſua, cenſeo cum Sanch., & Bardi, quod reſtituenda ſit; quia talis probabilitas in moralibus actionibus eſt quædam certitudo moralis; qua de cauſa dicemus in de Pœnitentia, quod pœnitens teneatur ſubjicere clavibus peccatum, quod ſolum probabiliter judicat eſſe commiſſum, ſed nullam habet probabilitatem, quod illud non commiſerit; & ſic in ſimilibus caſibus.

V. Ad regulam illam juris ab Adriano adductam, quod In dubiis tutior pars eligenda ſit, reſpondet Suar. de Cenſur. diſp. 40. ſect. 6. illam eſse de conſilio, non vero de præcepto; niſi quando dubium eſt practicum: Verbi gratia, ſi dubitetur an hæc operatio ſit hic & nunc licita, necne, vel quando ſuperior præcipit tutiorem partem eligendam eſse, ut in cap. *Significaſti* imponitur certa irregularitas pro homicidio dubio.

Dico tertio. Dubium ſuperveniens poſſidenti rem bona fide, non interrumpit poſſeſſionem bonæ fidei, ſi interim adhibeatur debita diligentia ad aſsequendam veritatem; ut proinde ſi dum debita diligentia adhibetur, ſuperveniat terminus præfixus ad præſcriptionem, poſſit dubitans retinere ſibi abſolute rem illam, nec debeat reſtituere domino comparenti poſt talem terminum. Ita Medin. de Reſtitut. quæſt. 16., & alii communius contra Adrian., & Sot. Probatur, quia in cap. *Si virgo* 34. *quæſt.* 1. dicitur: *In jure prædiorum tamdiu unuſquiſque poſſeſſor bonæ fidei dicitur, quamdiu poſſidere ſe ignorat alienum*. Qui autem dubitat, certe ignorat, an res ſit aliena; ergo perſeverat in poſſeſſione bonæ fidei; unde poterit rem illam retinere, & fructus colligere, non tamen conſumere fructus, qui poſsunt conſervari; aliter fruſtra interim quæreretur dominus, ut illi res ſua reſtituatur; Niſi tamen velit pecunia compenſare alienationem talium fructuum, vel etiam ipſius rei, ſi quando expediret alienare. Ita Sanch. apud Bonac. punct. 3. quæſt. 1.

Notandum tamen hic, diligentiam adhibendam ad reperiendum dominum talis rei non debere eſse extraordinariam, ſed moralem, & humanam; nec adhibendam eſse diligentiam ullam, ſi rationes dubitandi ſint leves, ſed ſolum ſi ſint graves, aut probabiles; quia tunc ſolum prudenter timeri poteſt, ne res illa ſit aliena: Sicuti autem ſuperior non debet, & forte non poteſt, ex levibus conjecturis moveri ad inquirendum contra ſubditum, ita multo ma-

magis nemo ex iiſdem conjecturis tenetur inquirere contra ſeipſum.

VI. Dico ultimo. Poſseſsor bonæ fidei, ſi poſt dubium ſuperveniens neglexit veritatem indagare, itaut propter omiſſionem diligentiæ debitæ non poſſit amplius dominus inveniri, præter peccatum, contraxit onus reſtitutionis, tanquam poſseſsor malæ fidei, ex eo tempore, quo dubitans omiſit veritatem inquirere. Ratio eſt, quia ex eo tempore cœpit poſſidere rem mala fide, & peccare contra juſtitiam; atqui peccans contra juſtitiam tenetur reſtituere damnum, quod irrogat; ergo hic tenetur reſtituere, vel domino, ſi forte compareat, vel pauperibus, tanquam malæ fidei poſseſsor.

Bonac. tamen, & alii cum Pal. apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 29. putant probabilem eſse ſententiam oppoſitam, quod hic ad nihil teneatur; quia poſito, quod non poſſit amplius dominus inveniri, quamvis commiſsum ſit olim peccatum contra juſtitiam in non inquirendo illum, tamen nunc perſeverat dubium ſitne res aliena, an propria; Cum hoc autem dubio ſtat in eo certa poſseſſio, quæ initio cœpit bona fide; ergo cum in pari cauſa melior ſit conditio poſſidentis, ad nihil tenetur. Hæc tamen ratio non videtur efficax, quia quamvis poſseſſio cœperit bona fide, at deinde ſuborto dubio, & omiſsa inquiſitione debita, poſseſſio cœpit eſse mala fide; Poſseſſio autem mala fide nullatenus ſuffragatur poſſidenti; ergo non poteſt propter poſseſſionem ſibi rem illam retinere.

Aliam rationem nonnulli adducunt apud Bonac. ſic diſcurrendo: Poſito, quod poſſeſsor nunc dubitet, an res ſit aliena, non conſtat an damnum allatum intulerit omittendo diligentiam debitam in inquirendo domino; qui autem dubitat an ſua actione, vel omiſſione fuerit aliis cauſa damni, non tenetur ad reſtitutionem; ergo in caſu adducto hic non tenetur reſtituere. Sed neque hæc ratio eſt efficax, quia ex ea ſequeretur, quod qui dubitat, an res, quam alius poſſidet, ſit ſua, ſolum peccaret contra juſtitiam, ſi illam ſibi aſſumeret, nec teneretur deinde ad reſtitutionem, quia etiam incertum eſt, an fuerit illi cauſa damni, cum non conſtet cujuſnam ſit res illa: Quare ſicuti in hoc ſecundo caſu, quia poſseſſio, in qua alter eſt, prævalet dubio tuo, ideo peccas contra juſtitiam, & teneris ad reſtitutionem, ſi rem illam tibi aſsumas, quamvis dubites ſitne poſſidentis, an tua; ita in caſu noſtro, quia rem illam prius bona fide poſſeſsam cœpiſti poſſidere mala fide, ex eo tempore, quo omiſiſti veritatem inquirere, non ſolum peccaſti contra juſtitiam, ſed etiam teneris ad reſtitutionem, quamvis dubites an res ſit aliena, ſi tunc dominus poterat probabiliter inveniri, & nunc non poteſt amplius. Quare communis ſententia tenenda eſt, ne detur furibus anſa retinendi res alienas.

VII. Quæritur ſecundo, An ad plenam reſtitutionem teneatur, qui poſſidens rem alienam mala fide (verbi gratia, per hoc quod credens illam eſse furtivam emerit, aut dono habuerit) deinde dubitat ſit ne aliena, an propria?

Reſpondeo, quod ſi mala fide cœpit rem poſſidere, peccavit contra juſtitiam; ſuborto tamen deinde dubio tenetur veritatem inquirere; quod ſi veritatem aſſequi non poteſt, tenetur rem illam, ejuſque fructus tanquam poſſeſſor malæ fidei reſtituere, non tamen adæquate, ſed pro rata dubii, itaut ſi æque dubitat, quod ſit propria, vel aliena, poſſit ſibi retinere dimidium, & dare dimidium alteri, quem putat eſſe dominum, aut pauperibus, ſi dominus non inveniatur. Ita communiter cum Leſſ., Sanch. apud Bonac. contra Medin., & Villalob., qui putant debere rem totam reſtituere. Et ſane, quod peccet contra juſtitiam non inquirendo veritatem, patet; quia ex lege juſtitiæ unuſquiſque tenetur non exponere ſe periculo injuſtitiæ, cui tamen ille ſe exponeret, ſi non inquireret dominum talis rei a ſe mala fide poſſeſſæ. Deinde quod teneatur rem, ejuſque fructus omnes tanquam poſſeſſor malæ fidei reſtituere, ſi dominum inveniat, etiam eſt manifeſtum ex leg. *Quæſitum*, *ff. De acquirendo dominio*; cum mala fide rem illam poſſederit. Præterea quod teneatur etiam ad reſtitutionem tanquam poſſeſſor malæ fidei, etiamſi poſt diligentiam debitam non aſſequatur veritatem, nempe ad quem ſpectet talis res, eſt etiam perſpicuum; quia in dubio non eſt melior conditio poſſidentis mala fide, ſed ſolum poſſidentis bona fide; poſſeſſio enim non poteſt ſuffragari poſſidenti mala fide, quia poſſeſſio ſine jure vero, vel præſumpto non eſt poſſeſſio, ſed injuſta detentio.

Demum quod in tali caſu non teneatur hic ad integram reſtitutionem, ut putant Medin., & Villalob., ſed ſolum pro rata

dubii, Probatur, quia ex una parte ſic dubitans non eſt cauſa, cur non poſſit amplius inveniri dominus talis rei: Ex altera parte fieri poteſt, ut res illa non ſit aliena, ſed propria; ergo ſicuti ſi dubitetur, ſitne res illa Titii, an Caji, debet dividi inter Titium, & Cajum; ita ſi dubitetur, ſitne propria, an aliena, debet cum illo dividi; cum nemo teneatur magis conſulere aliis, quam ſibi; & conſequenter non debet integre reſtituere, ſed ſolum pro rata dubii.

VIII. Idem itaque dicendum in caſu, quo quis rem aliquam a nemine adhuc poſſeſſam primo occupet dubia fide, ſeu dubitans ſitne res illa propria, an aliena; Quamvis enim in tali caſu non peccaret, ſi illam acciperet ad inquirendum verum dominum, tamen ſi poſt debitam diligentiam non aſſequatur veritatem, ſeu verum dominum, non poteſt rem illam integram ſibi retinere, cum non cœperit illam poſſidere bona fide, ſed dubia fide; unde debet pro quantitate dubii reſtituere, ut notat idem Bonac.; Quamvis ſi dominus ſit incertus, probabile ſit, quod non debeat illam cum pauperibus dividere, ſed poſſit ſibi retinere, cum non occupaverit illam mala fide, ſed fide dubia, animo inquirendi veritatem, atque adeo ſine culpa. Ex quibus conſtat, in quonam caſu poſſeſſor dubiæ fidei comparetur poſſeſſori malæ fidei, quando ſcilicet omittit inquirere veritatem culpabiliter.

IX. Quæritur tertio, An teneatur ad integram reſtitutionem, qui aufert a poſſeſſore bonæ fidei rem aliquam, dubitans eſſe ſuam?

Reſpondeo, quod tanquam poſſeſſor malæ fidei ad integra reſtitutionem teneatur. Ita Leſſ., Sanch., & alii communiter contra Medin. Ratio eſt, quia cum alter bona fide poſſideat rem illam, & in dubiis melior ſit conditio poſſidentis bona fide, ideo non poteſt illi ſine injuſtitia res tolli; & conſequenter qui eam tolleret dubitans, quod ſit ſua, tenetur ad reſtitutionem plenam, cum injuſte ſpoliet alterum re, quam juſte poſſidet.

Adde, quod ad integram reſtitutionem teneatur, & contra juſtitiam peccet, non ſolum qui rem ab altero bona fide poſſeſſam ſibi uſurpat dubitans, quod ſit ſua, ſed etiam ſi probabiliter opinetur, quod ſit ſua, ut communiter etiam docent cum Sanch. lib. 2. de Matrim. diſp. 41. num. 34. contra nonnullos apud Dian. part. 9. tract. 9. reſol. 44. Ratio eſt eadem, quia ſine injuſtitia non poteſt quis ſpoliare alterum re, quam bona fide, & juſte poſſidet, niſi ſibi certo conſtet, quod res illa ſit ſua; quandoquidem jus certum, quod habet, qui rem poſſidet bona fide, non poteſt tolli, niſi ab eo, qui habet certum jus proprietatis; Qui autem opinatur, quod res ſit propria, habet tantum jus probabile, non certum proprietatis; ergo peccat contra juſtitiam, ſi rem illam ſibi accipiat a poſſidente bona fide; & ideo fere communiſſime Doctores docent, in compenſatione facienda requiri certitudinem, non probabilitatem, ut ſuo loco dicemus.

Hinc eſt, quod conjux, qui opinatur matrimonium eſſe invalidum, teneatur reddere debitum alteri conjugi petenti bona fide, ut dicemus in de matrimonio; etenim injuſte illum privaret ob ſolam probabilem rationem jure ſuo certo, quod habet ex poſſeſſione bonæ fidei; ergo pariter qui opinatur rem, quam alter bona fide poſſidet, eſſe ſuam, non poteſt illam ſibi uſurpare, ne poſſidentem privet jure ſuo certo.

Hinc etiam certum eſt, quod ſi ludas cum Titio, & facta fraude vincas, ita tamen, ut dubites ex fraudene, an ex fortuna viceris, tenearis integre reſtituere, ut notat Filliuc. tract. 32. cap. 7.; Cum enim cœperis poſſidere cum dubio rem, quam alter bona fide poſſidebat, æquipararis poſſeſſori malæ fidei, & ideo ad integram reſtitutionem teneris.

X. Rogabis hic, Utrum axioma illud, *In dubio melior eſt conditio poſſidentis*, ſit univerſim verum in quacumque materia, itaut quoties dubitatur de aliqua obligatione, ſive orta ex voto, ſive ex præcepto, ſive ex promiſſione, aut juramento, aut ex contractu, aut aliunde, decidendum ſit dubium in favorem poſſidentis bona fide, itaut ſi libertas ſtet in poſſeſſione, nulla ſit obligatio; ſecus vero ſi ſtet in poſſeſſione votum, præceptum, promiſſio, &c.

Reſpondeo affirmative cum communi apud Sanch. lib. 2. de matrim. diſp. 41., Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 6. contra Sot., Vaſq., Azor., & alios apud Bardi de Conſcientia dubia diſp. 5. cap. 4., putantes titulum poſſeſſionis eſſe ſolum in materia juſtitiæ. Ratio eſt, tum quia legitima poſſeſſio eſt titulus communis omnibus virtutibus; ergo non ſolum in materia juſtitiæ, ſed etiam in materia aliarum virtutum poſſeſſio dat jus certum, ſi ſit legitima, & bona fide; & conſequenter melior eſt univerſim conditio poſſidentis; (dicitur autem poſſeſſio eſſe legitima, quando nec juris diſpoſitio, nec

præ-

præſumptio illi reſiſtit, ex cap. *Al decimas, ſſ. De reſtitutione ſpoliatorum in 6.*) Tum etiam quia idem debet eſſe judicium fori interni, & externi, quoties externum non nititur in falſa præſumptione, ut communiter docent apud Sanch.; atqui quando in foro externo conſurgit dubium, ſitne aliquis obligatus, necne, ſemper in quacumque materia deciditur dubium in favorem libertatis, ſi ea ſtet in poſſeſſione; in favorem vero legis, ſi hæc ſtet in poſſeſſione; ergo ita etiam in foro interno. Minor patet exemplificando primo in materia juſtitiæ; Si dubium ſit, an quis teneatur ad ſolutionem alicujus debiti, quando ſtat in poſſeſſione libertas, deciditur, quod non teneatur ſolvere; Contra vero, ſi debitum ſit certum, & conſurgat dubium, an revera illi ſatisfactum ſit, quia ſtat in poſſeſſione obligatio, deciditur, quod teneatur: Eodem modo fertur judicium in materia religionis, &c.; nam ſi dubium ſit, an emiſeris votum, an detur lex obligans, non teneris tali voto, aut lege: Econtra ſi certum ſit votum, aut certa lex, verbi gratia de recitandis horis, & dubium an ſatisfeceris, teneris ſatisfacere. Similiter ſi dubium ſit, an elapſa ſit media nox poſt diem Jovis, quia poſſidet libertas, poteris carnem comedere: Contra vero ſi dubium ſit an elapſa ſit media nox poſt diem Saturni, quia poſſidet præceptum, non poteris comedere carnes.

XI. Verum in aſſignanda regula generali ad dignoſcendum quandonam ſtat in poſſeſſione libertas, quando vero obligatio, inſudant Doctores, & in aliquibus materiis regula, quæ aſſignatur, non facile applicari poteſt, unde in multis caſibus variant Doctores, & aliqui putant ſtare poſſeſſionem pro libertate, alii pro præcepto.

Prima regula, quæ aſſignari ſolet, eſt hujuſmodi: Si prior tempore ſit libertas, quam obligatio, ſtat in poſſeſſione libertas: Contra vero, ſi prior tempore ſit obligatio. Hinc quia die Jovis prior eſt tempore libertas comedendi carnem, quam obligatio abſtinendi ab illa die Veneris; hinc in dubio an ſit elapſa media nox poſt diem Jovis poſſidet libertas, atque adeo poteris carnem comedere: Econtra die Saturni, ſiquidem prior tempore eſt obligatio abſtinendi a carne, quam libertas comedendi illam die dominico; Eodem modo, ſi dubites, an tenearis ad ſolvendum debitum, ad ſatisfaciendum voto, ad confeſſionem peccati mortalis, &c., ſi libertas præcedat obligationem, non teneris: Contra vero, ſi certo ſcias, quod contraxeris debitum, emiſeris votum, commiſeris mortale, &c., & dubites, an ſatisfeceris, teneris; quia prior tempore eſt obligatio, quam libertas. Item ſi dubites, an compleveris vigeſimum primum annum, non teneris ad jejunium; Sin dubites, an attigeris annum ſexageſimum, teneris jejunare: Si dubites, an juriſdictio expirarit, poteris abſolvere; ſin dubites an illam habueris, abſolvere non poteris.

XII. Si vero certus ſis de voto, ſed dubites, an emiſeris illud ante ſeptennium, putat Pal. contra Sanch., quod non tenearis, quia prior eſt libertas, quam ut obligeris a voto: Sanch. autem putat votum ſtare in poſſeſſione, quia certus es de illo, & dubius an emiſſum ſit tempore, quo poſſes obligari: Probabilior autem videtur ſententia Pal., quia dubium eſt, an ſit emiſſum votum obligans, & præcedit tempore libertas: Ideo ſi dubitetur, an vota filii fuerint emiſsa ante ætatem requiſitam, (ſcilicet perſonalia ante decimum quartum annum, & realia ante vigeſimum quintum) probabiliter poterit pater illa irritare, quia præcedit tempore libertas, ut irritentur: Econtra ſi dubites, an habeas ætatem requiſitam ad Ordines, non poteris illos ſuſcipere, quia præcedit tempore obligatio non ſuſcipiendi Ordines ante legitimam ætatem. Similiter ſi dubites nocte Nativitatis Domini, an elapſa ſit media nox, non poteris celebrare, quia non præcedit tempore libertas celebrandi, ſed obligatio non celebrandi, niſi poſt mediam noctem: Econtra ſi dubites an comederis poſt elapſam mediam noctem, poteris mane communicare, & celebrare, quia poſt elapſam mediam noctem prior fuit tempore libertas celebrandi, quam obligatio non celebrandi poſt ſumptionem cibi. Quia tamen alii cum Lug. apud Dian. part. 3. tract. 4. reſol. 29. putant, in tali caſu præcedere tempore hanc obligationem, ideo conſequenter docent, quod non poſſis mane communicare, & celebrare. Mihi probabilior videtur prior ſententia Laym., Bardi, Medin. apud eundem Dian.; quia ſive præcedat obligatio non communicandi poſt comeſtionem, ſive præcedat libertas communicandi, tamen ſemper verum eſt, quod ſi dubium ſit, an fuerit appoſitum impedimentum ad communionem ex comeſtione, ſemper præſumitur, quod tale impedimentum non ſit appoſitum, ut dicemus in regula ſequen-

quenti, & ſic ſtat in poſseſſione libertas communicandi.

Sed proſequamur in aliis materiis dubiis exemplificare: Si dubitas, an beneficium ſit pingue, non teneris ad recitandas horas, quia præcedit libertas: Contra vero ſi dubites, an beneficium, quod erat pingue, evaſerit tenue, teneris ad horas; quia præcedit obligatio. Si dubitas an data ſit tibi facultas abſolvendi hoc peccatum, non poteris illud abſolvere, quia præcedit obligatio, ſeu negatio facultatis; Econtra ſi data tibi facultate audiendi confeſſiones, dubitas an reſervatum tibi ſit hoc peccatum, poteris abſolvere, quia præcedit libertas, ſeu facultas. Si certa ſit cenſura, ſed dubium an ſit juſta, vel an a legitimo ſuperiore, Tambur. cum aliis probabiliter putat, quod in foro interno illa non obligaris, quia præcedit libertas; ſicut diximus probabile eſſe, quod præcedat libertas in dubio, an votum fuerit emiſſum ante, vel poſt ſeptennium; Quamvis probabiliter etiam Bardi cum aliis putet, quod tali cenſura ligeris, quia probabile etiam eſt, , quod præcedat obligatio, cum ſuperior ſtet in poſſeſſione præcipiendi: Et eadem eſt difficultas, dum quæritur an teneatur ſolvere gabellam, qui dubitat, an ſit juſta; Et an teneatur reſpondere ſine æquivocatione, qui dubitat, an legitime interrogetur a judice.

Si dubites, an influxeris tuo conſilio ad occiſionem Clerici, quamvis irregularitatem incurras, quia hæc incurritur etiam in dubio homicidii, tamen quando dubium eſt prudens, docent probabiliter aliqui contra Sanch. lib. 2. de Matrim. diſp. 41., quod non tenearis ad reſtitutionem, nec debeas te gerere ut excommunicatum, quia præcedit libertas; Eodem modo ſi ædificium corruat ſub artifice, ſi cauſa perdatur ſub advocato, ſi ægrotus pereat ſub medico, ſi depoſitum, commodatum, locatum apud te pereat, & dubitetur, an hæc acciderint ex gravi culpa artificis, advocati, medici, aut tua, probabiliter non datur obligatio reſtitutionis, quia probabile eſt, quod præcedat libertas.

Si certus de diſpenſatione impedimenti obtenta, dubites an ſit valida, non poteris ea uti; ut docet probabiliter Molin., quia videtur præcedere obligatio; at probabiliter etiam ex Dian. part. 4. poteris ea uti, quia in dubio ſemper judicandum eſt pro valore actus, ex leg. *Quoties*, *ff. De rebus dubiis*: unde ſi dubium ſit, an profeſſio religioſa fuerit valida, docent communiter Doctores contra Caramuel, & Tamb., quod cenſenda ſit valida; Et ſi dubium ſit, an validum fuerit matrimonium jam contractum, cenſendum eſt validum; poſſidet enim matrimonium, unde non eſt ſua poſſeſſione ſpoliandum propter dubium ſuperveniens. Demum ſi miles dubitet de juſtitia belli, Suar., Dian., & alii apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. probabiliter putant, quod poſſit pugnare, quia Princeps ſtat in poſſeſſione præcipiendi; & miles etiamſi non ſit vaſſallus, ſtat in poſſeſſione volendi libere ſervire in militia; Quamvis Vaſq., Lug., & alii putent, quod pugnare non poſſit, quia videtur ſtare in poſſeſſione lex non pugnandi contra juſtitiam, & non exponendi ſe periculo alios occidendi injuſte.

XIII. Altera regula aſſignari ſolet ad dignoſcendum, pro quo ſtet poſſeſſio, juxta doctrinam Sanch. lib. 1. Decalogi cap. 10. num. 13. dicendo: Pro eo ſtare poſſeſſionem in utroque foro, pro quo ſtat præſumptio: nam, ut ſupra diximus, ex cap. *Ad decimas*, *in 6.*, Legitima poſſeſſio dicitur illa, cui nec juris diſpoſitio, nec præſumptio reſiſtit; Quoties itaque præſumptio ſtat pro una parte, pro illa etiam ſtat poſſeſſio: Ut autem dignoſcatur, pro qua parte ſtet præſumptio, inſpiciendum eſt, cuinam parti competat onus probandi, & pro altera parte dicendum eſt ſtare præſumptionem; idcirco enim uni parti competit onus probandi id, quod intendit, quia pro altera parte ſtat præſumptio, & poſſeſſio, a qua non poteſt divelli, niſi per certam rationem in contrarium. Exemplificemus nunc: Dubitas, an compleveris vigeſimum primum annum, unde tenearis ad jejunium; quia præſumitur te non compleviſſe illum, donec probetur oppoſitum, dicitur præſumptio, & poſſeſſio ſtare pro libertate, unde poteris non jejunare: Econtra, ſi dubites, an attigeris annum ſexageſimum, præſumptio dicitur ſtare pro præcepto jejunandi, quia donec probes te illum attigiſse, præſumitur, quod non attigeris, unde teneris ad jejunium. Item ſi dubites, an ſis legitimus, non eris irregularis, quia præſumitur, quod ſis legitimus, donec probetur culpa Patris; unuſquiſque enim præſumitur bonus, donec probetur, quod ſit malus. Eodem modo debitor ex contractu moroſus, ſi dubitet an eſset reſtituturus pecuniam debitam, ſi fuiſset monitus a creditore, juxta dicta art. 3. non tenetur reſarcire da-

mnum

mnum emergens, & lucrum ceſsans creditori, quia præſumitur, quod non eſset delictum commiſſurus: Sic quando debitum eſt dubium, non teneris ſolvere, quia quilibet præſumitur liber a debito, & alteri incumbit onus probandi debitum; Si vero poſt contractum debitum, dubites, an ſatisfeceris, teneris ſatisfacere, quia præſumitur, quod non ſatisfeceris, & tibi incumbit onus probandi ſatisfactionem. Similiter ſi poſt diligentiam ſufficientem, dubites, an promiſeris alteri matrimonium, non teneris promiſſionem implere; quia onus probandi illam competit promiſſario, unde præſumptio, & poſſeſſio ſtant pro libertate: Contra vero ſi conſtet de promiſſione matrimonii, ſed dubites, an volueris te obligare, teneris; quia cum præſumptio habeatur ex communiter contingentibus, & communiter contingat, quod qui promittit, vult ſe obligare, hinc præſumptio ſtat pro obligatione, & ideo pro illa in foro externo judicaretur: Propter eandem rationem in dubio de valore actus, ut diximus, puta de validitate matrimonii, profeſſionis religioſæ, diſpenſationis, &c., præſumendum, quod ea ſint valida, quia communiter contingit eſſe valida, & ex communiter contingentibus habetur præſumptio.

Demum ſi dubites, an ſit elapſa media nox nocte Nativitatis, non poteris celebrare, quia tibi incumbit onus probandi, quod ſit elapſa, ut habeas libertatem celebrandi: Econtra, ſi dubites, an comederis poſt mediam noctem, probabiliter poteris communicare, quia poſt elapſam mediam noctem habes libertatem communicandi, ſi non ſit appoſitum impedimentum per comeſtionem, & præſumitur, quod non ſit appoſitum tale impedimentum, niſi probetur ab eo, qui vult tibi communionem prohibere.

Neque dicas, ſi dubium ſit, an elapſa ſit media nox, non potes celebrare, quia incumbit tibi onus probandi, quod non ſit hoc impedimentum temporis; ergo ſi dubium ſit, an comederis poſt mediam noctem, neque poteris communicare, quia tibi pariter incumbit onus probandi, quod non adſit hoc impedimentum comeſtionis.

Nam conceſſo antecedente, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia in primo caſu tibi incumbit probare, quod ſit elapſa media nox, quia non præſumitur elapſa, donec a te probetur: Econtra in ſecundo caſu onus probandi comeſtionem poſt mediam noctem incumbit illi, qui vult tibi communionem prohibere, quia non præſumitur appoſitum tale impedimentum, donec probetur.

Q U Æ S T I O III.

De Cooperantibus ad damnum alterius.

EXaminabimus primo, Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius? Secundo, ſpeciatim agemus de mandante damnificationem. Tertio, De Conſulente. Quarto, De aliis poſitive ad damnificationem concurrentibus, qui ſunt Conſentiens, Palpo, Receptator, & Participans. Quinto, De concurrentibus negative, ſeu indirecte, qui ſunt Mutus, non obſtans, non manifeſtans. Sexto quæremus, Quantum ſinguli teneantur ad reſtitutionem, quando plures concurrunt ad totum damnum? Septimo, Quonam ordine reſtituere teneantur, qui tenentur in ſolidum reſtituere?

A R T I C U L U S I.

Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius?

I. Ad reſtitutionem tenentur tam poſitive concurrentes ad damnum alterius, quam concurrentes negative; qui omnes ad ſubſidium memoriæ celebri diſticho continentur.

II. Tria requiruntur, ut talis obligatio conſurgat, & quod damnum ſecutum ſit, & quod illorum cooperatio præceſſerit, & quod hæc fuerit cauſa efficax damni citra dubietatem.

III. An, & quomodo ad reſtituendum obligetur, qui concurrit ad damnificationem pro-

proximi, quæ cæteroqui etiam ſine ſuo concurſu fieret?

IV. Num teneatur ad reſtitutionem, qui ad damnum alterius concurrit ſolum quoad modum, videlicet ut celerius fiat, & non quoad ſubſtantiam?

V. Qui ſuo ſuffragio cum aliis concurrit ad ſententiam injuſtam, quandonam a reſtitutione deobligatur?

VI. Qui dubitat, an ſuo ſuffragio ad ſententiam injuſtam efficaciter concurrerit, adhuc videtur cum aliis in ſolidum obligandus: Eſto verum ſit, quod adulter non teneatur alere prolem, de qua dubitat, num ſit ſua, an mariti.

VII. Deobligatur a reſtitutione, qui dubitat, an damnum ſit ſecutum, vel an ex aliqua ſua actione graviter peccaminoſa, vel an ad damnum influxerit; niſi tamen urgeat præſumptio, unde non habeatur dubium, ſed moralis certitudo; ut ſolet accidere, ſi conſilium detur de damno patrando.

VIII. Quando damnum eſt ſecutum, & dubitatur, num ex actione hujus, vel illius, uterque tenetur ad reſtitutionem.

I. Diximus, quod præter impedientes injuſte alteri bonum, & immediate cauſantes injuſte alteri damnum, teneantur pariter ad reſtitutionem omnes illi, qui mediate concurrunt ad damnum alterius: Quinam autem dicantur ſic concurrere, duobus illis verſibus continentur.

Juſſio, Conſilium, Conſenſus, Palpo, Recurſus,
Participans, Mutus, Non obſtans, Non manifeſtans.

Tenentur itaque ad reſtitutionem primo Mandans damnificationem. Secundo, Conſulens. Tertio, Conſentiens, nimirum ſuo ſuffragio, vel auctoritate. Quarto, Palpo, ſcilicet adulator laudando, quaſi ſtrenuum, qui damnificavit, ex quo hic moveatur ad novam damnificationem. Quinto, Recurſum præbens, ſeu receptans damnificatorem, eique qualitercumque auxilium ferens, dando refugium, & ſecuritatem damnificanti, ut damnificet; aliter ad reſtitutionem non tenetur, ſi ſolum recipiat illum, vel titulo hoſpitii, cum ſit Caupo, vel titulo amicitiæ, aut conſanguinitatis, cum ſit amicus, aut conſanguineus. Sexto, Participans, videlicet ſocius criminis, ſeu adjuvans realiter damnificantem, vel ut executor, vel ut mediator, vel ut explorator.

Præter hos poſitive concurrentes ad damnificationem, tenentur etiam ad reſtitutionem, qui negative ſe gerentes indirecte ad illam concurrunt; Quare tenetur Septimo Mutus, qui ſcil. verbo poteſt impedire damnum, reprehendendo, prohibendo, conſulendo, clamando, (quando ad id ex juſtitia tenetur) & tamen tacet. Octavo, Non obſtans, videlicet qui facto non prohibet damnificationem, ut ex juſtitia tenetur. Nono, Non manifeſtans, nimirum dum fit damnum, aut poſtquam factum eſt, quando tamen tenetur ex juſtitia manifeſtare, ut explicant communiter Doctores cum D. Th. quæſt. 62.

Ratio autem, cur omnes iſti ad reſtitutionem teneantur, eſt, quia non ſunt mera occaſio, ſed ſunt vera cauſa injuſta damni alterius; cum enim ad illud concurrant, & quidem efficaciter actione, vel omiſſione injuſta, cenſentur eſſe cauſa injuſta damni ſecuti, juxta axioma illud Philoſophorum, *Cauſa cauſæ eſt cauſa cauſati*. Quod ſi eſſent mera occaſio, vel cauſa inefficax, non tenerentur ad reſtitutionem; Sicuti ad reſtitutionem non tenetur Titius impingens alapam Cajo, qui ob impatientiam lapſus in morbum moritur; aut ſi perſequens illum, hic caſu in foveam cadat, & moriatur; Dicitur enim Titius in his caſibus mera occaſio, non cauſa mortis, eo quod raro, non ut plurimum, in iis circumſtantiis ſequatur mors, & ideo nec eſt irregularis; Immo ſi eo animo alapam impingat, ut forte ex illa moriatur, ſi alapa de ſe non eſt inductiva mortis, neque dicetur homicida, cum fuerit tantum cauſa inefficax mortis, ut communius docent apud Tambur. lib. 6. cap. 4. §. 4.

II. Porro tria requiruntur, ut hujuſmodi cooperantes teneantur ad reſtitutionem. Primo, quod vere damnum proximo ſecutum ſit. Secundo, quod præceſſerit eorum cooperatio. Tertio, quod hæc fuerit cauſa moralis, & efficax damni ſecuti quoad ſubſtantiam, ita ſcilicet ut damnum ſecutum imputabile ſit cooperanti: Quod ſi aliquid ex his tribus non præceſſerit, aut moraliter non ſit certum, quod præceſſerit, non habetur onus reſtitutionis in cooperante; quia damnum non eſt, cur illi imputetur. His explicatis

III. Quæritur primo, An teneatur ad reſtitutionem, qui adjuvat alterum ad delictum damnificativum, quod etiam ab illo fieret ſine tali ſocio, ſeu juvamine?

Reſpondeo affirmative cum Bonac., Vaſq.,

& aliis communiter contra Paludan., & Sylveſt. Ratio eſt, quia in tali caſu hic adjuvando efficaciter influit in damnum. Hinc eſt, quod teneatur ad reſtitutionem miles, qui occidit Petrum, etiamſi ab alio Petrus eſſet occidendus; Et qui furatur rem, quam alter furaturus eſſet, ſi relinqueretur a primo, adhuc ad reſtitutionem tenetur.

Non negaverim tamen, quod docet Laym. cap. 4. num. 2., quod ſi miles diripiens cum ſociis domum Titii auferat veſtem valentem centum aureos, quam alter certo moraliter ſuſtuliſſet, ſi ipſe non præveniſſet, non extante tali veſte nec in ſe, nec in æquivalenti, non teneatur miles reſtituere integrum pretium veſtis, videlicet centum aureos, ſed ſolum valorem veſtis, quanti ſcilicet æſtimabatur tunc, quando illam rapuit; Res enim valet pluris, vel minoris juxta varias circumſtantias; In illo itaque periculo conſtituta veſtis, itaut ab incurſu hoſtium ſit certo moraliter rapienda, parvi æſtimatur, & ideo non centum, ſed id, quod veſtis tunc æſtimaretur, reſtituere debet talis miles. Ubi adverte, quod ut parvi tunc æſtimaretur veſtis, opus erat, quod publice innoteſceret incurſus hoſtium; aliter æſtimatio veſtis non decreviſſet.

At hinc non ſequitur, quod ſi meo mandato, vel conſilio, vel tenendo ſcalas, verbi gratia, adjuvo furem cæteroqui paratum ad furandum ſine meo mandato, aut juvamine, ego ad integram reſtitutionem non tenear, eo quod decreſcat in hoc caſu valor rei, quæ ſurripitur; Neque ſequitur, quod ſi duo unanimiter conveniant ad damnificandum, & alter præveniat, non teneatur uterque in ſolidum ad reſtitutionem; Etenim tunc ſolum ad integram reſtitutionem non tenetur mandans, aut conſulens damnum, quando nullatenus a mandato, vel conſilio movetur damnificans ad damnificandum; ut dicemus in articulis ſequentibus. Sicut etiam ſi volenti furari centum dicas, quod furetur centum quinquaginta, ſolum teneris reſtituere quinquaginta, ſi ſolum fueris cauſa efficax furti relate ad quinquaginta, & non relate ad centum quinquaginta.

IV. Quæritur ſecundo, An teneatur ad reſtitutionem, qui volenti furari conſilium dat, ut caute, & occulte faciat; aut volenti occidere dicat, ut veneno potius, quam gladio id faciat, non movendo illum ad ſubſtantiam, ſed mere ad circumſtantiam damni? Idem quæritur, ſi volenti occidere cras dicat, quod occidat hodie, itaut ſolum influat ad accelerationem, non ad ſubſtantiam homicidii, eo quod non ſit ſpes, quod homicidium dilatum impediatur.

Reſpondeo, Navar. Medin., Rebel. probabilius putare, quod teneatur, quia de facto damnum infert, & coinfluit in illud; & ſententiam iſtam putat Leſſ. regulariter in praxi ſequendam, ut iniqui cooperatores abſtineant a tali cooperatione. Laym. tamen tract. 2. cap. 5., Lug., Dicaſtil., Tambur. excuſant hujuſmodi cooperantem a reſtitutione, & Hurtad. excuſat etiam ab irregularitate, quia nullatenus videtur influere in ſubſtantiam delicti, ſed ſolum in modum. Ad quod confirmandum Joſeph de Auguſtino utitur hoc exemplo; Si ſegetes, verbi gratia, tui hoſtis conflagrarent ſine ſpe auxilii, & tu ex odio flammas adderes, ut citius conflagrarent, peccares certe, ſed non obligareris ad reſtitutionem, quia non inferres novum damnum. Hæc tamen ratio non convincit; intantum enim in hoc caſu non tenereris ad reſtitutionem, quia ſegetes in illis circumſtantiis exiſtimantur pro nihilo.

Addit Laym. contra Cajet., Medin. apud Dianam p. 3. tract. 5. reſ. 84. quod etiamſi tuo conſilio, vel hortatu magis confirmetur damnificator ad damnificandum, non per hoc tenearis ad reſtitutionem, ſi cæteroqui ille eſſet determinatus quoad ſubſtantiam; quia vere non fuiſti cauſa efficax damni quoad ſubſtantiam; quandoquidem etiam ſine tuo conſilio illud inferendum fuiſſet. Sed Vaſq. docet, quod ſicut ad reſtitutionem tenetur qui furem adjuvat tenendo ſcalas, quamvis fur adhuc ſine ſocio eſſet furaturus, ita qui dat conſilium, ut damnificator damnificet confirmando illum, tenetur ad reſtitutionem, quamvis etiam ſine tali conſilio damnificaturus eſſet, nam in utroque caſu habetur de facto cooperatio ad damnum.

Illud autem certum eſt, quod ſi parato occidere hodie ſuadeas, ut occidat cras, & ſolum intendas dilationem occiſionis in bonum occidendi, non pecces, nec ad reſtitutionem tenearis; ſecus vero ſi intendas dilationem, ut melius homicidium patretur.

V. Quæritur tertio, An teneatur ad reſtitutionem, qui ſuo ſuffragio cooperatur ad damnum alterius, (verbi gratia, ad ſententiam injuſtam, ad amiſſionem officii, beneficii, cathedræ, vel ad impoſitionem gabellæ injuſtæ, &c.) quando etiam ſecluſo

ſo

ſo tali ſuffragio ferretur ſententia injuſta, eo quod reliqua ſuffragia ſatis ſint ad illam ferendam?

Reſpondeo, quod ſi ſententia injuſta a prioribus ſuffragiis publicis ſit concluſa, & tu nullatenus poſſis illam impedire ſuffragio tuo, quamvis pecces contra juſtitiam addendo tuum ſuffragium iniquum, tamen probabiliter ad reſtitutionem non teneris, ut docet Laym., Leſs. cap. 13. num. 23., & alii apud Dian. part. 1. tract. 3. reſol. 16., & 30. Sicut diximus, non teneri ad reſtitutionem, qui addit flammas ſegetibus omnino conflagrandis. Ratio eſt, quia in priori ad tuum ſuffragium præſupponitur cauſa damni jam determinata, itaut tua cooperatio ſit omnino inefficax. Quod ſi ſuffragia priora eſſent revocabilia, procul dubio ad reſtitutionem tenereris; ſicut etiam ſi ſuffragium tuum eſſet ex primis, quamvis certo cognoſceres ex ſequentibus ſuffragiis iniquis ſententiam injuſtam eſſe concludendam, ut communiter docent contra Salon. apud eundem Dian., quia qui primum ſuffragium tulit, poſuit cauſam efficacem damni, & concurrit poſitive ad illud; Non ſecus ac ſi quis primo vulneret Petrum, certo advertens, quod a reliquis vulneribus infligendis ab aliis ſociis ſit confodiendus, eſt vere homicida, & tenetur ad reſtitutionem.

VI. Quod ſi ſuffragia fuerint ſecreta, & tibi incertum ſit utrum tuum ſuffragium iniquum fuerit ex non neceſſariis ultimo loco datum, Merol. apud Tambur. lib. 1. cap. 13., Navar., & Bonac. diſp. 1. quæſt. 2. punct. 8. putant, quod omnes, qui ſuffragium tulerunt, teneantur ad reſtitutionem in ſolidum; tum quia omnes conflant unam cauſam adæquatam, ſicuti ſi centum trahant navim, licet nonaginta ſufficerent, omnes tamen ſimul trahunt; tum etiam quia poſſeſſio videtur ſtare pro damno, quod conſtat illatum eſſe, & dubium eſt a quonam ſit illatum; tum demum quia in foro externo judicaretur contra ſingulos; ergo etiam in foro interno, cum idem ſit utriuſque fori judicium, quoties forum externum non nititur in falſa præſumptione. Rebel. tamen, Sayr., Henr., Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 84. apud Lug. diſp. 19. ſect. 1. num. 20. videntur deobligare omnes, quia ſinguli ſunt in certa poſſeſſione ſuæ pecuniæ, quam non tenentur alteri tradere, niſi obligatio ſit luce meridiana clarior; cum autem incertum ſit, an ſuffragium cujuslibet fuerit ex primis, nemo habet certitudinem, quod damnum irrogarit, atque adeo nemo tenetur reſtituere. Huic tamen ſententiæ aſtipulari nullatenus poſſum. Demum Molin., & Lug. obligant quidem omnes, non tamen in ſolidum ad totum, ſed ſolum ad partem pro rata dubii, quod quilibet habet, num fuerit proprium ſuffragium ex primis inferentibus damnum, an vero ex ultimis non neceſſariis, & conſequenter damnum non inferentibus. Equidem tamen cenſeo, omnes in ſolidum eſſe obligandos, quia ſtat in poſſeſſione damnum reſarciendum, & dubia eſt uniuſcujuſque excuſatio.

Dices: Adulter non tenetur alere filium adulteræ, quando dubium eſt, num ſit filius ſuus, an vero ſui patris; immo neque tenetur ad medietatem alimentorum per hoc præciſe, quod in dubiis melior ſit conditio poſſidentis; ergo neque in caſu noſtro ulla dabitur obligatio reſtitutionis.

Reſpondeo, nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia in primo caſu dubium eſt, an ſecutum ſit ullum damnum: Econtra in caſu noſtro certum eſt, quod ſit ſecutum damnum, & ſolum dubium eſt, a quibuſnam ſuffragiis illud ſit ſecutum, & ideo omnes, qui tulerunt ſuffragium, obligantur ad reſtitutionem; Sicuti ſi duo jaciant ſagittam ad occidendum Petrum, & illum occidant, quamvis neuter ſciat an ſua ſagitta ſit occiſus, uterque tamen ad reſtitutionem tenetur: Et ideo ſi duo cum eadem fœmina adulterentur, uterque in ſolidum tenetur prolem alere, ſi dubitatur de illis, & non de marito, qui tunc erat abſens.

VII. Hic autem adverte, quod univerſim ſi dubites primo, an damnum ſit ſecutum; Secundo, ſi dubites, an damnum, quod ſecutum eſt, ſit ex aliqua actione tua; Tertio, ſi dubites, an damnum ſecutum ex aliqua actione tua contigerit ex gravi tua theologica culpa, ſeu ex peccato mortali tuo; Quarto, ſi dubites, an damnum ſecutum ex aliqua actione tua mortaliter peccaminoſa ita ſecutum fuerit, ut tua actio fuerit cauſa, & influxerit in damnum, an vero fuerit tantum occaſio; In his omnibus dubiis probabiliter ad reſtitutionem non teneris, ex Sayr., Rebel., Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Damnum ſecutum*. Ratio eſt, quia in his omnibus dubiis ſtat in poſſeſſione certa tua libertas, cum incertum ſit, an fueris cauſa damni. Non negaverim tamen, quod ſi aliquando adeo urget præſumptio, ut non ſit dubium, ſed habeatur moralis certitudo, quod fueris

cauſa

cauſa damni, tunc ad reſtitutionem tenearis: Sicuti ſi quem aſsociaveris ad homicidium, diceris moraliter certus, quod concurreris ad illud, quia communiter qui aſſociant, ſunt cooperatores delicti; Et ideo Sanch. lib. 2. Matrim. diſp. 41. num. 17., Molin., & alii putant in quarto dubio adducto regulariter quemlibet obligari ad reſtitutionem, quippe cum certa ſit actio tua graviter injuſta, puta conſilium, vel aſsociatio, præſumendum eſt, quod concurreris ad damnum, quod talem actionem graviter injuſtam conſequi ſolet; Quia tamen aliquando poſsunt adeſse rationes efficaces dubitandi, an conſilium, vel aſsociatio influxerit; ut ſi conſilium dederis, quando homicida erat capitalis inimicus occiſi, & omnia erant jam parata ad homicidium, in tali caſu probabiliter excuſaris a reſtitutione, quia es in vero dubio, an interfuerit tua cooperatio.

VIII. Dixi, te non teneri ad reſtitutionem, quando dubitas, an ex actione tua damnum ſit ſecutum; verbi gratia, ſi dubitas, an tuo conſilio influxeris ad homicidium, an depoſitum tua culpa perierit, &c.: Si tamen certum eſt, quod ex actione aliquorum damnum ſit ſecutum, & ſolum dubium eſt, utrum ex actione hujus, vel illius, ut in caſu de ſuffragiis, & in caſu de duobus jacientibus ſagittam ad Petrum occidendum, videntur omnes ad reſtitutionem obligati, ſi minus in ſolidum, ſaltem pro rata dubii. Ratio eſt, quia cum certum ſit damnum eſſe ſecutum, nec ſit major ratio, cur hic, & non ille obligetur, nec videatur rationabile, ut nemo ad reſtitutionem obligetur, ideo omnes ſunt obligandi: Propter eandem rationem, ſi fœmina, ut diximus, a pluribus adulteris cognoſcatur, filius videtur alendus ab illis pro rata dubii, cum non ſit rationabile, ut omnes deobligentur. Ratio diſparitatis inter hos, & priores caſus bene aſſignatur a Reginald. apud Bonac. diſp. 1. quæſt. 2. punct. 4., quia quando dubitas, an conſilium tuum, verbi gratia, influxerit ad homicidium, poſſeſſio ſtat pro libertate, cum cœteroqui homicida certe obligetur ad damnum reſarciendum; Econtra quando dubitatur, Petruſne, an Paulus ſua ſagitta occiderit Cajum, poſſeſſio ſtat pro delicto, quod conſtat ab alterutro patratum eſſe, nec eſt major ratio de uno, quam de altero, nec eſt rationabile, ut uterque deobligetur.

ARTICULUS II.

De Mandante damnificationem.

I. Tam explicitum, quam implicitum mandatum de proximo damnificando, ſecuto effectu, trahit onus reſtitutionis.

II. Mandans, revocato mandato, ſive explicite, ſive implicite, ita ut revocationis notitia ad Mandatarium perveniat, non tenetur ad reſtitutionem.

III. Cur non pariter deobligetur a reſtitutione Conſulens revocato conſilio?

IV. Si mandatarius in damnificando excedat limites mandati, num, & quando mandans teneatur etiam exceſſum compenſare?

V. Non tenetur mandans ad compenſanda damna mandatarii, qui ſponte, aut accepto pretio mandatum acceptavit.

VI. Ratihabitio damnificationis de ſe non trahit onus reſtituendi. Solum relate ad pœnas fori exterioris ratihabitio ſolet æquiparari mandato.

VII. Irregularitas tamen, quæ incurritur a mandante homicidium, non extenditur ad ratihabentem.

I. DEſcendimus ad agendum in particulari de cooperantibus ad alterius damnum, & initium ſumimus a Jubente, qui ſcilicet mandavit damnificationem, vel explicite, vel implicite, (dicendo verbi gratia, ſi quis id fecerit, carus mihi erit, utinam quis id faceret!); vel etiam tacite, ut ſi quis tibi dicat, ſe in tui gratiam occiſurum alterum, & tu non contradicas. Et ſane, quod mandans ſecuto effectu ad reſtitutionem teneatur, non eſt dubium, cum ſit vera cauſa moralis efficax damni.

II. Quæritur nunc primo, An mandans revocato mandato teneatur ad reſtitutionem, ſi mandatarius adhuc damnum intulit?

Reſpondeo negative, dummodo revocato mandati innotuerit mandatario, & deinde illius non obliviſcatur, ſive revocatio fiat explicite, ſive etiam tacite; ut ſi Titius mandet Cajo, ut occidat ſuum inimicum, & deinde Titius pacem ineat cum ſuo inimico; in quo caſu tacite mandatum revocatur, atque adeo ſi Cajus mandatarius occidat inimicum, non vi mandati, ſed ex ſua malitia illum occidet. Idque verum eſt, etiamſi Cajus fingat, mandati revocationem non habuiſſe. Si tamen notitia revocationis vere ad mandatarium non perve-

veniat, aut ejus deinde oblivifcatur, procul dubio vi mandati ſequitur damnum, atque adeo mandans ad reſtitutionem tenetur.

III. Dices: Conſulens adhuc revocato conſilio tenetur ad reſtitutionem; ergo etiam mandans revocato mandato.

Reſpondeo tranſmiſſo antecedente, quod negatur a Petro Navarro, Medin., Reginald. lib. 10. num. 108., & aliis, præſertim ſi conſulens, poſtquam revocavit conſilium, pro virili admoneat tam eum, cui conſilium dedit, quam illum contra quem conſilium datum eſt, ut ſibi caveat, & conſilium tanquam perniciofum repellat; nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia mandatarius operatur in gratiam mandantis, & ut ejus voluntatem exequatur; Revocato autem mandato jam non exequitur voluntatem mandantis, unde mandatum non influit in damnum: Econtra conſiliarius, ſeu qui habuit conſilium, non operatur in gratiam conſulentis, ſed in gratiam ſui, quamvis ex rationibus a conſulente adductis; unde fit, ut etiam revocato conſilio poſſit ab iiſdem rationibus moveri ad damnificandum; atque adeo conſilium vere influat in damnum.

Dicemus tamen in de Cenſuris, quod ſi revocato conſilio rationibus validis adhuc ſequatur homicidium Clerici, probabiliter neque cenſura, neque irregularitas, neque onus reſtitutionis incurratur a conſulente, quandoquidem in tali caſu conſiliarius ex propria malitia potius, quam ex conſilio, aut auctoritate conſulentis movetur ad occiſionem Clerici.

Opponi ſolet, quod propinans venenum alteri incurrat irregularitatem, & onus reſtitutionis, ſi mors ſequatur, quamvis conatus ſit poſt propinatum venenum extinguere illud antidotis; ergo etiam in caſu, quo conſulens conetur rationibus validis revocare conſilium. Sed reſpondetur, diſparitatem eſſe inter venenum, & conſilium, quod venenum operatur naturaliter, & ut cauſa neceſſaria; conſilium vero moraliter cauſat ſuum effectum, non neceſſitando conſiliarium ad ponendum quod conſulitur. Quare ſi venenum antidotis non extinguatur, certe mors, quæ ſequitur, cauſatur a veneno, & tribuitur propinanti illud: Contra vero ſi conſilium reddatur inefficax a conſulente adducente rationes validiores in contrarium, tum provenit ex malitia conſiliarii libere operantis, non ex efficacia conſilii; unde conſiliario, non conſulenti tribuitur mors.

IV. Quæritur ſecundo, An ſi mandatarius excedat limites mandati, teneatur mandans ad reſtitutionem debitam pro tali exceſſu; Verbi gratia, ſi ſolum mandet occiſionem Petri, & mandatarius poſt occiſum Petrum comburat illius domum, teneturne mandans reſarcire damnum incendii?

Reſpondeo cum communi apud Dian. part. 8. tract. 7. reſol. 33., quod ſi exceſſus tribuatur ſoli arbitrio mandatarii, non teneatur mandans ad reſtitutionem pro tali exceſſu; ut ſi mandet Titio percuſſionem Petri levem, & Titius illum occidat. Quod ſi exceſſus damni eſt ex communiter contingentibus, poteratque facile prævideri a mandante, certe hic obligabitur ad reſtitutionem: Verbi gratia, ſi jubeat Titio, ut graviter vulneret Petrum, & Titius illum occidat; vel ſi mandet, ut occidat Petrum, quem mandans advertit eſſe ſimilem Paulo, & caſu occidatur Paulus; Si tamen ad hanc ſimilitudinem non adverteret mandans, excuſaretur a reſtitutione, ſicut excuſatur ab irregularitate a Sacra Congregatione, ut notat Dian. part. 9. tract. 4. reſol. 31.

V. Quæritur tertio, An mandans teneatur ad reſarcienda damna, quæ forte patitur mandatarius exequendo mandatum, verbi gratia, ſi exequendo homicidium mittatur ad triremes?

Reſpondeo cum Dicaſtil. lib. 3. tract. 2. diſp. 4. dub. 4., quod non teneatur, ſi mandatarius libere acceptavit mandatum, & multo magis ſi propter illud accepit pretium: Ratio eſt, quia ultro ille talibus periculis ſe objecit, atque adeo cum nullam injuriam a mandante ſit paſsus, non poteſt aliquid ab eo exigere pro damno, quod incurrit exequendo mandatum: Secus vero ſi non ſponte, ſed coacte ſuſcepit mandatum; ut videtur cogi ſubditus ad mandata ſuperioris; vel ſi deceptus ſit; quia ſic ejus damnum ſequitur ex injuria per deceptionem, aut coactionem illata.

VI. Quæritur quarto, An teneatur ad reſtitutionem, qui ratum habet, ſeu approbat damnum nomine ſuo factum, quod tamen ille nunquam mandavit, ne tacite quidem?

Reſpondeo cum communi negative. Ratio eſt, quia ratihabitio, ſeu approbatio non influit in damnum, cum ſupponat illud jam illatum; unde ratum habens non poteſt dici cauſa moralis damni. Et quamvis ratihabitio ſit cauſa finalis, propter

quam

quam executor damnum intulit, non per hoc ſequitur, quod ratum habens teneatur ad reſtitutionem: Sicuti ſi quis occidat alium, non propter ratihabitionem, ſed propter amorem Titii, non per hoc ſequitur, quod Titius, qui eſt cauſa finalis, teneatur ad reſtitutionem. Et ratio a priori eſt, quia cauſa finalis nihil operatur; neque enim ullus dicitur peccare, & lædere juſtitiam per hoc præciſe, quod ſit cauſa finalis peccati, aut injuſtitiæ ab alio commiſſæ.

Notandum tamen, quod ſi ratihabitio damni ſecuti ſit cauſa, ut novum damnum ſequatur, procul dubio ratum habens tenetur ad reſtitutionem hujus novi damni: Verbi gratia, ſi executor omittat reſtituere ablatum ex eo, quia dominus ratum habuit furtum, tenetur etiam dominus ad reſtitutionem, quia in tali caſu eſt cauſa talis damni.

Opponitur. *Ex regul.* 10. *juris in* 6. Ratihabitio retrotrahitur, & comparatur mandato; ergo ſicut ad reſtitutionem tenetur mandans, ita etiam ratum habens.

Reſpondeo, diſtinguo antecedens: Comparatur mandato quoad cauſalitatem damni, nego; ſi enim damnum præceſſit ratihabitioni, quomodo poteſt ab illa cauſari? Comparatur mandato quoad pœnas fori exterioris, concedo antecedens; & nego conſequentiam: Etenim quia eaſdem pœnas meretur ratum habens, & mandans; ideo per fictionem juris ratihabitio dicitur retrotrahi, & comparari mandato; Præſertim quia ratum habens præſumi probabiliter poteſt, quod mandaverit damnum ſecutum, & propterea per diſpoſitionem juris eadem pœna uterque puniri ſolet: Sicuti eadem cenſura punitur mandans, & ratam habens percuſſionem Clerici: Et propter eandem rationem aliquando etiam in contractibus ratihabitio in jure habetur pro mandato.

VII. Notandum tamen, quod quamvis pœnæ exterioris fori impoſitæ mandanti poſſint rationabiliter extendi ad ratum habentem, non tamen ſemper ipſo facto extenduntur: Quare ſi per diſpoſitionem juris non extendantur, non incurruntur a ratum habente: Hinc quamvis eandem excommunicationem incurrat mandans, & ratam habens percuſſionem Clerici; quia ſic jus diſpoſuit in Cap. *Cum quis*, *De Sententia Excommunicationis in* 6. Nihilominus ratam habens occiſionem non incurrit irregularitatem, quam incurrit mandans; quia id jus non diſpoſuit. Et certum eſt irregularitatem non incurri, niſi in caſibus jure expreſſis; Ex quibus omnibus conſtat onus reſtitutionis a ratihabente non incurri, ſicut incurritur a mandante damnificationem.

ARTICULUS III.

De Conſulente damnum alterius.

I. Nomine Conſulentis damnificationem venit etiam qui hortatur, dirigit, inſtruit, terret minis, &c. Tenetur autem conſulens reſarcire etiam damnum, quod forte patitur Conſiliarius, ſi hic bona fide procedat.

II. Quandonam deobligatur a reſtitutione conſulens? Et quomodo debeat conſiliarium monere, ut deſiſtat?

III. Ad reſtitutionem tenetur conſulens, etiamſi ſine ſuo conſilio adhuc damnum a conſiliario inferendum eſſet, dummodo conſilium moveat.

IV. Si dubitatur, an conſilium influxerit, teneturne Conſiliarius aut integre, aut ſaltem pro rata dubii reſtituere, an omnino deobligatur?

V. Quando conſilium non influit in ſubſtantiam, ſed ſolum ad circumſtantiam damni, adhuc probabilius tenetur conſulens ad reſtitutionem.

VI. Probabilius etiam ad reſtitutionem tenetur, qui ſuo conſilio, vel auxilio cooperatur ad damnum, quod etiam ſine tali conſilio, vel auxilio fieret omnino.

VII. Qui male conſulit non ex malitia, ſed ex ignorantia graviter culpabili, num teneatur ad reſtitutionem damni ex conſilio cauſati?

VIII. Si ſtipendium accipit, qui dat conſilium, tenetur de levi culpa juridica, quamvis non ſine gravi theologica.

IX. Qui ſine gravi culpa dat conſilium noxium, tenetur non ſolum ex charitate, ſed probabilius etiam ex juſtitia conſiliarium monere ad avertendum damnum.

X. Ad reſtitutionem non tenetur ſecundum ſe, nec peccat, qui dat conſilium de inferendo damno minore ei, qui determinatus eſt ad inferendum damnum majus.

XI. Secus vero ſi quis conſilium det de inferendo minori damno Petro ei, qui determinatus eſt inferre majus Paulo.

I. NOmine Conſulentis venit hic non ſolum qui dat conſilium iniquum, ſed etiam qui hortatur, dirigit, inſtruit, ter-

terret, ſuadet, minatur ad injuſtum damnum præſtandum; cum eadem ratio ſit de his omnibus. Sunt enim omnes cauſa efficax damni, atque adeo omnes ad reſtitutionem tenentur. Immo ſi conſulens advertat injuſtitiam conſilii, aut ignoret illam ignorantia craſſa, & conſiliarius bona fide procedat, tenetur conſulens non ſolum reſarcire damnum ei, contra quem fuit conſilium, ſed etiam reſarcire damnum, quod forte ſequitur ipſi conſiliario; quandoquidem conſulens fuit cauſa utriuſque damni, & conſiliarius in tali caſu ad nullam reſtitutionem teneretur ex titulo injuſtæ acceptionis: Et idem dicas de mandante reſpectu mandatarii.

II. Diximus autem articulo ſuperiore, quod probabiliter revocato conſilio rationibus efficacibus ceſset onus reſtitutionis, præſertim ſi moneatur is, contra quem fuit datum conſilium, ut ſibi caveat, quando videt conſiliarium obſtinatum; ad quam monitionem faciendam, ſi minus ex juſtitia, ut multi volunt, ſaltem ex charitate tenetur, quando poteſt illam facere ſine gravi ſuo incommodo conſulens, ut docet Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 4. dub. 5. Quod ſi furtum ex tuo conſilio patratum ſit, & deinde efficaciter reſtitutionem perſuaſeris, ſi revera hæc non ſequatur, ſive ex impotentia, ſive ex malitia furis, adhuc tu ad reſtitutionem teneberis, quia damnum originem habuit ex pravo conſilio, ideoque tibi imputatur.

III. Quæritur nunc primo, An teneatur ad reſtitutionem Conſulens, quando damnificatio etiam ſine tali conſilio fieret ab executore?

Reſpondeo, ex dictis art. 1., quod teneatur, ſi executor etiam a tali conſilio motus fuit ad damnificandum; Sicut enim ſi decem rapiant, verbi gratia, navem alienam, omnes tenentur ad reſtitutionem, quia omnes ſunt cauſa injuſta damni, etiamſi navis adhuc ſine uno ex illis raperetur a reliquis novem, ita in caſu noſtro tenetur conſulens, quamvis etiam ſine tali conſilio damnum fieret; Et ratio a priori eſt, quia eſt vera concauſa efficax damni. Si tamen executor erat jam determinatus ad damnificationem, & nullatenus ad illam motus fuit a conſilio ſuperveniente, in tali caſu conſulens ad reſtitutionem non tenebitur, ut communiter docent cum Leſſ., Medin., Vaſq.

IV. Quod ſi dubium ſit, an executor a conſilio motus fuerit ad damnificandum, tres ſunt ſententiæ apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Suffragium*; Prima Rebel., Sayr., Dian. docens, quod conſulens non teneatur, quia in tali dubio videtur ſtare in poſſeſſione libertas. Secunda Merol., quod teneatur, quia videtur ſtare in poſſeſſione delictum, quod certe commiſſum eſt; ſicuti ſi duo jaculentur ſagittam, & occidant Petrum, quamvis certum ſit, quod primus illum occiderit, & dubium ſit de ſecundo, videtur tamen eiam ſecundus ad reſtitutionem obligandus. Tertia Molin., de Lugo, & aliorum obligantium conſulentem ad reſtituendam partem damni pro rata dubii.

V. Si tamen Titius determinatus occidere inimicum, a conſulente non moveatur ad ſubſtantiam delicti, ſed ſolum ad circumſtantiam, puta quod veneno potius, quam gladio, hoc potius loco, vel tempore, quam alio illum occidat, diximus art. 1. probabilius conſulentem ad reſtitutionem teneri, ut docet Molin., Rebel., & alii, quia de facto ad mortem illam concurrit: Quamvis Laym., Lug., & alii illum excuſent, eo quod non concurrat ad ſubſtantiam damni, ſed ad circumſtantiam, quæ non fert novum damnum; parum enim, aut nihil intereſt ad damni illationem, quod fiat, verbi gratia, hoc, vel illo loco, hoc, vel illo tempore, quando homicidium abſque dubio ponendum eſt; & ideo Hurtad. liberat hunc etiam ab irregularitate: Sicuti enim communius docent cum Laym., Leſſ., & aliis contra Adrian., & Molin., quod qui determinato damnum minus inferre, furando, verbi gratia, centum aureos, conſulit, ut inferat majus, verbi gratia, centum quinquaginta, tenetur ſolum ad reſtitutionem exceſſus damni, quod conſuluit, videlicet quinquaginta; ita qui conſulit circumſtantiam tantum non afferentem novum damnum, non videtur ad reſtitutionem ullam obligari.

VI. Addit Laym. cap. 5. cum Leſs. cap. 14. dub. 4. contra Vaſq. de Reſtitutione cap. 9. §. 1. dub. 2., quod etiam ab onere reſtitutionis liber ſit, qui tantum materialiter cooperatur ad damnum, nullo modo influens in illud, quando ſcilicet ſine tali cooperatione adhuc damnum ab alio inferretur, verbi gratia, ſi furi ſcalas teneas, quas etiam ille conſcenderet ad furandum, ſi nemo illas teneret, vel ſi ancilla dominæ aſportet ciſtam furtivam, ut

ut ei obediat, quam cæteroqui ipſa domina aſportaret. Verum de hac re recurret iterum ſermo, cum de participante, & art. 1. ſententia oppoſita Vaſq. viſa eſt nobis probabilior.

VII. Quæritur ſecundo, An teneatur ad reſtitutionem ſolum ille, qui male conſulit ex dolo, (puta ſi confeſsarius ex malitia dicat te non eſse obligatum ad reſtituendum, cum vere tenearis.) an etiam qui male conſulit ex culpa gravi; verbi gratia, ſi confeſsarius, vel advocatus ex ignorantia graviter culpabili deobligent a reſtituendo eum qui obligatur?

Reſpondeo cum Laym. cap. 5. diſtinguendo; nam vel conſulens eſt perſona, quæ ratione ſui ſtatus, vel muneris doctrinam, & peritiam præſefert, ut advocatus, confeſsarius, conſiliarius, medicus, &c.; & tenebitur ſaltem de culpa lata; immo etiam de levi juridica, quando proprium commodum, verbi gratia ſtipendium recipit ex conſilio dato; Vel conſulens non eſt talis, & non tenebitur ad reſtitutionem, niſi ex conſilio doloſo: Etenim ex *regul. 62. in 6.* nullus ex conſilio, niſi fraudulentum ſit, obligatur. Ratio diſcriminis eſt, quia qui peritiam, & doctrinam præſefert, ſi illa careat, hoc ipſo decipit eum, qui per ſimplicitatem ipſius conſilium, & auctoritatem ſequitur; Contra vero, ſi talem peritiam non profitetur; nemo enim prudens ejus conſilium ſequitur, cujus peritiam prius non exploret.

Hinc ſequitur primo, quod ſi plebejus inconſiderate, ſed ſine fraude det noxium conſilium, quamvis graviter peccet ex ignorantia craſſa, immo licet peccet contra charitatem, non per hoc ad reſtitutionem tenebitur. Ratio eſt, quia qui ejus conſilium ſequitur, debet id ſuæ potius, quam alterius temeritati, & imprudentiæ imputare.

Sequitur ſecundo, quod ſi advocatus, confeſſarius, medicus, &c. adhibeant diligentiam, quam ſolent alii ejuſdem conditionis in dando conſilio apto, non teneantur ad ullam reſtitutionem, ſi ex conſilio dato damnum ſequatur; quamvis non ſecutum fuiſſet tale damnum, ſi majorem diligentiam adhibuiſſent, ut ſanius conſilium darent; Si tamen eam diligentiam non adhibeant, peccant graviter; & ad reſtitutionem tenentur, etiamſi ſine fraude male conſulant.

VIII. Diximus tamen, quod qui ſtipendium accipiunt, teneantur non ſolum de culpa lata juridica, ſed etiam de levi, non quia peccatum veniale ſatis ſit ad inducendam obligationem reſtitutionis gravis, ſed quia Medicus, Parochus, Advocatus, &c., qui ſuo munere lucrum reportant, obligantur ad adhibendam majorem diligentiam in dando conſilio apto, quam alii, qui ſolum ex charitate dant conſilium omnino gratis; unde ſi illi non adhibeant majorem diligentiam debitam, peccant graviter, & ideo ad reſtitutionem tenentur: Facilius itaque ex negligentia, & ignorantia graviter peccat, & conſequenter ad reſtitutionem tenetur Medicus, qui lucrum reportat, & Parochus, quam medicus, vel confeſſarius, qui ex charitate tale munus exercet, ut notat Bonac. quæſt. 2. punct. 7.

IX. Quod ſi Confeſſarius, Medicus, Theologus, Concionator, & alii ſine culpa gravi dederint conſilium noxium, dicendo, verbi gratia, quod non obligetur ad reſtitutionem, qui revera obligatur, aut e-contra; quamvis non teneantur ad reſarciendum damnum, cum non peccaverint graviter, tamen ubi errorem advertunt, tenentur facere quantum poſſunt ne damnum ſequatur, etiamſi ceſſaverit eorum officium; puta ſi abſoluta ſit confeſſio, aut ſi non amplius exerceatur munus medici. Ratio eſt, quia quilibet tenetur non ſolum ex charitate, ut putat Sanch. lib. 2. Conſil. cap. 4. dub. 5., ſed etiam ex juſtitia, ut communiter docent Doctores, procurare, ne ex actione ſua poſitive jura alterius lædantur; Et ideo qui inculpabiliter ignem accendit in rebus alienis, tenetur ex juſtitia illum extinguere, ſi commode poteſt, ut notat Lug. diſp. 8. ſect. 7. Et qui inculpabiliter alium infamavit, tenetur ex juſtitia, ubi id advertit, famam reſtituere.

X. Quæritur tertio, An teneatur ad reſtitutionem, qui parato inferre damnum majus conſulit, ut inferat minus; verbi gratia, determinato ad occidendum Petrum conſulit, ut illum percutiat?

Reſpondeo cum communiori apud Sanch. de Matrim. lib. 7. diſp. 5. num. 14., & Bonac. punct. 7. negative; Sicuti enim communius concedunt Doctores, quod volenti omnino facere malum majus, puta adulterium, licitum ſit illi conſulere malum minus, puta fornicationem; quia tale conſilium non eſt abſolutum, ſed ſaltem implicite conditionatum, quatenus ſi contra caſtitatem omnino velit ille peccare, potius peccet fornicando, quam adulte-

rando; ita pariter in caſu noſtro volenti omnino occidere Petrum, licitum eſt illi conſulere, ut potius percutiat. Ratio a priori eſt, quia utiliter agit negotium alterius, qui volenti ab illo, verbi gratia, furari centum, aut equum, ſuadet, ut furetur quinquaginta, aut ovem; cum non pŏſſit aliter illum divertere a voluntate inferendi damnum majus: Immo, ut notat Bonac. loc. cit. in his caſibus non ſolum eſt licitum ſuadere damnum minus, ſed etiam quomodolibet ad illud inducere, atque etiam cooperari, verbi gratia, adducendo ovem, quamvis cooperari non poſſit damno minori, quando actio eſt intrinſece mala; Quare poſſumus, verbi gratia, conſulere, ut mutilet Petrum, volenti illum occidere, non poſſumus tamen ad mutilationem cooperari; cum non ſint facienda mala, unde eveniant bona. Conſilium autem non fertur abſolute in mutilationem malam, ſed ſolum conditionate, & proinde ſolum intenditur defectus majoris mali, videlicet mortis; atque adeo conſilium cum feratur in bonum, ſeu in defectum majoris mali, licitum eſt: Cooperatio tamen, quæ directe fertur in mutilationem malam, eſt illicita. Addit Sanch. loc. cit. contra Lug., quod ſi quis conſulat damnum omnino æquale, neque ad reſtitutionem teneatur, quamvis forte peccaret: Et ratio eſt, quia nullo pacto læderet juſtitiam, ſeu jus alterius, quandoquidem damnum jam exequendum erat in uno genere, & conſilium fuit, ut damnum omnino æquale in alio genere fieret.

Dubium majus eſt, Utrum liceat ſuadere damnum minus relate ad Petrum parato inferre majus Paulo? verbi gratia, an liceat conſulere mutilationem Petri parato occidere Paulum?

Communiter Doctores docent apud Bonac. loc. cit. non licere, ac teneri ad reſtitutionem, qui tale conſilium daret, eo quod eſſet injurius Petro, qui nec mutilationem, nec aliud damnum eſſet paſſurus, ſecluſo tali conſilio. Solum licitum eſt in genere illi ſuadere, ut potius minus malum, quam majus faciat, (quamvis ille hinc deducat, quod potius debeat a Petro divite, quam a Paulo paupere furari) oſtendendo tantum directe majorem malitiam illius furti, ut ab ea abſtineat: Docere etiam poteſt minus malum eſſe a Petro divite, quam a Paulo paupere furari, non vero inducendo illum ad malitiam furti minorem illati diviti, quamvis indirecte hoc ſequatur. Immo ſi quis velit furari a Titio, poteſt illi dici, quod potius furetur ab alio, neminem in particulari nominando, quia ſic avertitur ab illo delicto, & nulli particulari perſonæ fit injuria.

ARTICULUS IV.

De reliquis poſitive cooperantibus ad damnificationem.

I. Poſitive ad damnificationem concurrunt etiam Conſentiens, Adulator, Receptator, & Participans, præter Mandantem, & Conſulentem.

II. Conſentiens, nempe Approbans, favens, aut ferens ſuffragium in delicto, ad reſtitutionem tenetur, ſi ſic ſit cauſa damni. At quid in dubio an ſuffragium influxerit in damnum?

III. Qui ex officio tenetur ſuffragium ferre, ad reſtitutionem tenetur, ſi illud omittat, quando ex tali omiſſione ſequitur damnum.

IV. Adulator, aut irriſor ſi ſic damnum cauſet, ad reſtitutionem obligabitur, ſi ad id advertat, quamvis directe illud non intendat.

V. Quinam dicatur Recurſum præbens, ac Receptans? Et quando hic ad reſtitutionem teneatur? Etiamſi rationabiliter dubitet, quod ex furis receptatione damnum ſit ſecuturum, adhuc ad reſtitutionem obligabitur.

VI. Caupones, qui chartas, ſedilia, lumen concedunt iis, qui aliena pecunia ludunt, ad reſtitutionem tenentur; non tamen ſi permittant illos domi ſuæ palam ludere.

VII. Qui furem receptat amicitiæ cauſa, ad reſtitutionem non tenetur, niſi ſic ſit cauſa, quod res furto ſublata non reſtituatur, aut quod novum damnum cauſetur. Quonam pacto poſſint Advocati fures defendere?

VIII. Si te non receptante furem, ab aliis facile receptaretur, illum adjuvando ad fugiendum, & non concurrendo ad injuſtam retentionem, num tenearis ad reſtitutionem?

IX. Participantis nomine venit, qui præſtito auxilio formaliter ad damnum cooperatur.

X. Excuſantur participantes, qui gravi metu adiguntur ad opus non malum intrinſece; ut qui remigant capti a Turcis in triremibus adverſus Chriſtianos; aut qui metu mortis præbent furi claves ad furandum.

XI.

XI. Quid ſi quis adjuvet furem, qui ſine tali auxilio adhuc idem furtum facturus eſſet?

XII. Prævidens quod furtum, aut homicidium ſit imputandum alteri innocenti, tenetur etiam huic damnum, quod inde reportat, compenſare.

I. PRæter Mandantem, & Conſulentem, poſitive etiam ad damnificationem cooperatur Conſentiens, Palpo, Receptator, & Participans, de quibus ſigillatim agendum.

II. Quæritur primo, Quiſnam dicatur, & quando teneatur ad reſtitutionem Conſentiens?

Reſpondeo, Conſentientem dici, qui approbat damnificationem, aut favet, aut fert ſuffragium in delicto; Verbi gratia, ſi quis e Magiſtratu, vel Capitulo ſuffragium, vel conſenſum præſtet ad decernendam legem damnoſam, aut ad eligendum indignum, & Eccleſiæ pernicioſum. Ut autem conſentiens ad reſtitutionem teneatur, requiritur, ut damnum ex vi ſuæ approbationis, vel ſuffragii ſequatur, ut diximus de mandato, & conſilio; aliter non dicitur cauſa efficax damni. Quare ſi princeps, verbi gratia, decernat firmiter legem injuſtam, & deinde advocet Senatores, ut illam approbent, peccant quidem Senatores approbando, ſed ad reſtitutionem non tenentur; quia eorum approbatio non influxit in legem injuſtam, utpote jam antea decretam. Quod ſi dubitetur an influxerit approbatio, dubium decidendum eſt, ſicut diximus articulo ſuperiore num.4. de Conſilio, in dubio an influxerit ad damnificationem. Quod ſi damnum decernendum ſit a quinque ſuffragantibus ad plura ſuffragia, & poſt tria ſufficientia addatur quartum non neceſſarium, art. 1. num. 5. reſolvimus, an teneatur ad reſtitutionem, qui dedit hoc quartum ſuffragium, ſive ſecretum fuerit, & incertum, ſive publicum, & certum.

III. Illud hic dumtaxat notandum cum Molin., Dian. part. 3. tract. 2. reſol. 6., quod non ſolum qui fert ſuffragium injuſtum ad reſtitutionem teneatur, ſi ſit cauſa efficax damni, ſed etiam qui non fert ſuffragium, ad quod ex officio tenetur, quando tale ſuffragium in bonum alicujus, vel Reipublicæ redundaret. Ex quo infert Dian., quod qui ex officio tenetur, non poteſt licite abeſſe, veluti renunciando favori, quem habet ferendi ſuffragium, ſed debet omnino illud ferre, itaut ſi ex defectu ſui ſuffragii damnum aliquod ſequatur, non ſolum peccet non ferendo ſententiam, ſeu ſuffragium, ſed etiam ad reſtitutionem teneatur, quippe qui ex juſtitia tale damnum impedire tenetur, cum ex officio ſuo debeat ſuffragium ferre, a quo damnum impediatur.

IV. Quæritur ſecundo, Quiſnam dicatur, & quando teneatur ad reſtitutionem Palpo, ſeu Palpator?

Reſpondeo, Palpatorem dici, qui laudando, vel adulando alium, aut econtra irridendo, & notando illius ignaviam, eſt cauſa efficax damnificationis: puta ſi quis commemorando hominis injuria affecti nobilitatem, corporis vires, &c., vel exaggerando acceptam contumeliam, dedecus, &c., illum ad injuſtam vindictam, & damni illationem concitet. Tenetur autem ad reſtitutionem Palpo, etiamſi non laudet, aut irrideat animo, ut damnum alteri inferatur; Satis enim eſt, ſi prævideat damnum ex tali laude, aut irriſione ſecuturum; Si tamen inculpabiliter ad id non adverteret, certum eſt, quod ad reſtitutionem non teneretur ob defectum voluntarii. Requiritur etiam ut alter ſine tali adulatione damnum non eſſet illaturus ad hoc, ut palpator ad reſtitutionem teneatur, ut diximus de conſentiente, mandante, conſulente.

V. Quæritur tertio, Quiſnam dicatur, & quando teneatur ad reſtitutionem Receptans?

Reſpondeo, quod Receptator, ſeu recurſum præbens dicatur ille, qui latroni, verbi gratia, antequam furtum committat, præbet habitationem, equum, pecuniam, honores, officia, favores apud principes, & Magiſtratus; necnon qui retinet illum in amicitia, aut defendit in judicio, & ſimilibus aliis auxiliis quomodocumque fovet, ac nutrit, ſecuritatemque præſtat ad damnificandum, aut ad non reſtituendum. Hujuſmodi autem Receptator procul dubio ad reſtitutionem tenetur, eo quod ſit cauſa efficax damni.

Ut autem ad reſtitutionem teneatur, requiritur Primo, ut damnum ſecutum ſit ex tali recurſu, quia nimirum fur ex tali recurſu movetur vel ad damnificandum ſimpliciter, vel ad damnificandum cum majori ſecuritate; ut ſi quis furetur, quia habet Advocatum, vel Judicem, a quo defendatur, vel liberetur; aut ſi occidat, quia amicus promiſit recipere illum domi

ſuæ, vel commodare equum, quo fugiat; vel quia habet amicitiam Principis, a quo protegitur; aut ſi quis officialis ferat ſententias injuſtas propter officium ſibi datum a Principe. Secundo requiritur, ut talis receptans credat, aut dubitet probabiliter damnum futurum ex tali recurſu, aut quod id ignoret ignorantia craſsa; hæc enim ignorantia in caſu noſtro æquiparatur ſcientiæ; ſicuti etiam æquiparatur ſcientiæ rationabilis dubitatio de damno; nam qui rationabiliter dubitat, an ſit futurum damnum ex ſua receptatione furis, & adhuc illum receptat, exponit ſe periculo cauſandi damnum injuſtum: Ex Eccleſiaſt. enim *Qui amat periculum, peribit in illo*.

VI. Ex dictis ſequitur primo, quod parentes, conſanguinei, amici, eleemoſynarii, aliique, qui domi retinent filios, conſanguineos, amicos, hoſpites, illiſque tribuunt neceſsaria eorum ſtatui, non peccent, nec teneantur ad reſtitutionem, quamvis advertant ex negatione talium rerum neceſsariarum eos ceſsaturos a damnificando. Ratio eſt, quia quamvis ſine his rebus neceſsariis non fieret damnum, (ſicut neque ſine conſervatione divina,) tamen neque ex natura rei, neque ex intentione operantis hæc ſunt ordinarie media ad damnificandum; neque enim ideo quis occidit, aut furatur, quia in hac domo habitat, vel quia comedit, &c.: Dixi, ordinarie, nam ſi aliquando ea eſsent media ad damnificandum, ut ſi quis haberet hinc majorem opportunitatem furandi, tranſeundo, verbi gratia, ex hac in aliam domum, in qua furetur, certe non poſſent ea præſtari ſine culpa, & onere reſtitutionis. Hinc Bonac. punct. 9. num. 3. cum Molin., & aliis ad reſtitutionem obligat Cauponarios, qui concedunt ſedilia, menſas, lumen, chartas iis, qui ludunt aliena pecunia, non tamen ſi illis nihil neceſſarii præbent ad ludendum, ſed ſolum permittunt, quod in ſua domo ludant, nec illos occultant, &c.

VII. Sequitur ſecundo, quod qui poſt factum furtum recipit domi furem, aut illum adjuvat, ut fugiat ratione conſanguinitatis, vel neceſſitatis, vel ob metum mortis, aut humanitatis, vel hoſpitii cauſa, neque teneatur ad reſtitutionem; modo non concurrant hæc duo; primum, quod talis recurſus non ſit probabiliter cauſa novi damni, aut cauſa ne reſarc atur damnum illatum; tunc enim recurſus eſſet cauſa efficax hujus novi damni; atque adeo reciperetur fur non ſolum materialiter, ſed etiam formaliter; ut loquitur Sayrus lib. 10. tract. 2. cap. 2. Unde recurſum præbens ad reſtitutionem tenetur: Secundum eſt, quod talis recurſus non impediat, ut diximus, damni illati reſtitutionem. Unde Medin. quæſt. 2. dub. 2. ad reſtitutionem obligat eos, qui pro fure apud Principem, vel Judicem intercedunt, ne male ablata reſtituere cogatur; aut alias favorem impendunt, quominus poſſint aliena recuperari, factum excuſando, & reum defendendo, ut paſſim, inquit, Advocati facere ſolent: Quamvis Molin. diſp. 733., Dicaſt., & alii excuſant Advocatos, & Procuratores, quando defendunt in judicio fures, excuſando eos in iis dumtaxat, in quibus ipſimet fures poſſent ſe juſte in judicio defendere, ut poſſunt, quando delictum eſt occultum, aut ſemiplene probatum, aut quando injuſte vexantur, juris ordine non ſervato. Ratio eſt, quia in his caſibus Advocati non defendunt fures inquantum fures, ſed inquantum habent jus ſe defendendi in prædictis.

VIII. Eodem pacto Leſſ., Lug. Bonac. punct. 9. excuſant eum, qui poſt commiſſum delictum a fure, hunc abſcondit, & adjuvat ad fugiendum; Si enim non dat ſpem refugii in poſterum, nec alio modo concurrit ad injuſtam retentionem rei furtivæ, non cenſetur cauſa efficax damni; Unde ſicuti licitum eſt delinquenti fugere; ita pariter licitum eſt aliis illum adjuvare ad fugiendum. Aliam etiam excuſationem dat Rebel. apud Tambur., quando ſcilicet ſi non reciperetur a te fur, æque ab aliis in ſuo diverſorio reciperetur; Etenim cum in tali caſu damnum a fure certe inferendum ſit, non cenſeris tu cauſa efficax damni per hoc, quod furem abſcondas. Ex quibus patet, quomodo intelligenda ſit excommunicatio in Bulla Cœnæ contra receptatores hereticorum; intelligenda eſt de receptatoribus hæreticorum formaliter, ſeu inquantum hæretici ſunt, non materialiter.

Sequitur tertio, Magnates, Parentes, dominos teneri ad reſtitutionem damnorum, ſi vaſſalli, filii, ſervi damnum inferant, fidentes eorum potentiæ, & protectioni; dummodo illi hoc advertant, & diſſimulent. Ratio eſt, quia cenſentur cauſa efficax damni.

Sequitur ultimo, eos, qui res furtivas receptant, & quomodocunque conſervant pro fure, teneri ad reſtitutionem, quamvis

vis nihil ex iis rebus ſibi retineant; Etenim receptatio rei alienæ ad hoc, ut dominus non poſſit illam recuperare, eſt evidens damnificatio proximi. Quare ſi quis abſcondit domi ſuæ furem cum ſpoliis fugientem, poteſt quidem, ut diximus cum Leſſ., furem non manifeſtare, ſed tenetur, ſi poteſt, ſine gravi incommodo, aut metu non dare illa ſpolia furi, ſed domino; etiamſi promiſiſſet, juraſſet, & voviſset dare illa furi; quandoquidem votum, & juramentum de re illicita non obligant, cum non ſint vinculum iniquitatis, ut notat Navar. lib. 3. cap. 4.

IX. Quæritur quarto, Quiſnam dicatur, & quando teneatur ad reſtitutionem participans?

Reſpondeo, nomine Participantis non venire, qui quomodocunque ad damnificationem cooperatur; ſic enim confunderetur cum mandante, conſulente, & aliis, ſed venire, qui præſtito auxilio, vel ſubſidio ad damnum inferendum formaliter cooperatur; ut eſſet Notarius conficiens inſtrumentum uſurarium, & teſtes ſubſcribentes in gratiam mutuantis, faber ferrarius ſubminiſtrans clavem ad furandum, qui ſcalas furi tenet, qui comitatur, eique aſſiſtit animi augendi cauſa, qui vigilem, & exploratorem agit: Item qui ſimul furtum exequuntur, necnon mediatores, ſeu proxenetæ, (vulgo Sanſari,) qui ad contractus uſurarios in gratiam mutuatoris inducunt, & pecuniam uſurariam exigunt; Vel qui vendunt, aut diſtrahunt res, quas alter furatus eſt; Omnes iſti ad reſtitutionem tenentur, tanquam participes furti, cum ſint pariter cauſa efficax damni.

X. Excuſantur primo non ſolum ab onere reſtituendi, ſed etiam a culpa, qui gravi metu coacti participant in opere non intrinſece malo; Sic excuſantur Chriſtiani capti a Turcis, ſi metu mortis, vel gravis incommodi coacti remigant in triremibus adverſus Chriſtianos; talis enim actio non eſt intrinſece mala, cum Turcæ poſſint eis bene uti, ut communiter docent Doctores apud Bonac. hic contra Navar. cap. 27., & alios; Contra vero, neque a peccato, neque ab onere reſtitutionis excuſantur iidem Chriſtiani, ſi metu mortis compulſi ignem bombardis admoveant non ad terrendum ſolum, ſed ad occidendos Chriſtianos; aut ſi ſagittas emittant, &c.; talis enim actio occiſiva innocentis, & injuſte damnificativa eſt intrinſece mala, ut notat Vaſq. cum aliis. Immo nec excuſantur a remigando ex Bonac., quando ex remigatione magnum Reipublicæ Chriſtianæ incommodum oritur; quia bonum publicum præferendum eſt privato.

Excuſantur pariter, qui metu mortis compulſi præbent furi claves, aut inſtrumenta ad furandum, ſcalas tenent, &c., quia hujuſmodi actiones ſunt indifferentes; & quamvis proxime ad peccatum concurrant, metus tamen mortis ſufficiens eſt ad excuſandum, qui materialiter peccato alterius cooperaretur. Nemo autem poteſt arcas alienas effringere immediate, aut res alienas e feneſtra projicere, metu injecto, niſi faciat animo compenſandi damnum, aut niſi credat dominum non fore rationabiliter invitum, puta ſi projiciendæ non ſint gravis momenti, & metus injectus ſit valde gravis, ut notat Leſſ. apud eundem Bonac. Proſcripta tamen eſt ab Innoc. XI. theſis 51., quæ habet: *Famulus, qui ſubmiſſis humeris ſcienter adjuvat herum ſuum aſcendentem per feneſtras ad ſtuprandam virginem, & multoties ei ſubſervit, deferendo ſcalas, aperiendo januam, aut quid ſimile cooperando non peccat mortaliter, ſi id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aſpiciatur, ne domo expellatur:* De qua plura notavimus in Trutina damnatarum theſium illam exponendo.

Excuſantur demum, qui materialiter cooperantur ad damnum, quando cooperatio eſt remota, & etiam ſine tali cooperatione damnum ab altero fieret; Exemplum affert Paludan. apud Laym. de famulo uſurarii, qui pecunias juſſu domini numerando, aliud non facit, quam ſuas manus denigragre; quandoquidem etiam ſecluſo auxilio famuli ab ipſomet domino pecuniæ numerarentur; & præterea actio numerandi pecunias, ad quam famulus concurrit, eſt de ſe indifferens, & non intrinſece mala, nec immediate concurrens ad uſuram: Aliud exemplum affert Laym. de ancilla, quæ dominæ ſuæ obediens aſportat ciſtam furtivam, quam cæteroqui ipſa domina aſportaret.

XI. Quod ſi ſine auxilio famulæ domina ciſtam aſportare non poſſet, famula non liberaretur ab onere reſtitutionis, etiamſi non deeſſet alia famula, a qua aſportaretur, ut notavit Adrian.; quia vere concurreret ad furtum efficaciter; Neque enim fur excuſatur a reſtitutione, quando furatur rem, quam alius furaturus eſſet, niſi præveniret, ut notat Navar. loc. cit. Ubi etiam docet ex D. Th., Participantem non

teneri ad reſtitutionem, quando non fuit cauſa, ſine qua non: Verbi gratia, quando quis comitatur furem, qui ſine tali comitatu adhuc ſine dubio tale furtum eſſet commiſſurus, tunc comitans ad reſtitutionem non tenetur: Immo ſi Petrus ad juvandum furem rapientem centum, ipſe rapiat quinquaginta, quamvis adjuvet furem, tamen non tenetur reſtituere, niſi ſolum quinquaginta, quando ſine ſuo auxilio adhuc fur eſſet rapturus illa centum, nec uterque ad totum furtum concurrit, ſed ſinguli ad partem ſuam. Hæc probabiliter, ſed probabilior videtur oppoſita ſententia Vaſq., ut diximus articulo ſuperiori.

XII. Quæritur ultimo, An quando damnum, puta furtum, vel homicidium factum a Titio, putatur factum a Cajo, qui proinde incarceratur, facit multas expenſas, non lucratur, &c., teneatur Titius non ſolum reparare damnum illatum tertio per furtum, aut homicidium, ſed etiam reparare damnum Caji innocentis, cui tale furtum, aut homicidium imputatur.

Reſpondeo tunc ſolum teneri ad reparanda damna Caji innocentis, quando ante factum prævidit delictum ſuum imputandum Cajo, ut docet Cardinal. lib. 2. quæſt. 31. art. 3., quia tunc damnum Caji innocentis eſſet a ſe volitum, ſaltem in cauſa; & ideo ſibi imputaretur ad culpam contra juſtitiam: Non tenetur autem in his tribus caſibus. Primo ſi non prævidit, quia malum non prævиſum in ſua cauſa non poteſt pertinere culpabiliter ad peccatum, & volitionem cauſæ. Secundo, ſi damnum Caji innocentis poſtea cognitum placeret; quia hoc non eſſet peccatum injuſtitiæ exterioris; ſed interioris, quæ non trahit onus reſtitutionis. Tertio, ſi Titius damnificator prævidet ex ſuo facto ſecuturam legitimam condemnationem Caji vere nocentis; tunc enim eſto peccet contra charitatem, at non contra juſtitiam, cum Cajus meritas pœnas luat; Sicuti non peccat contra juſtitiam, nec reſtituere tenetur, qui contra charitatem non præmiſſa correctione fraterna accuſat, aut denunciat aliquem delinquentem, qui nihil injuſte patitur.

AR-

ARTICULUS V.

De Cooperantibus negative ad damnificationem.

I. *Ad reſtitutionem tenentur Mutus, Non obſtans, Non manifeſtans, ſi contra juſtitiam peccent non impediendo damnum proximi.*

II. *In his oritur obligatio ex juſtitia, non ſolum ex contractu, ſed etiam ex quaſi contractu, ſeu ex officio.*

III. *Qui omittit impedire damnum, quod etiam poſito impedimento ſequeretur, ad reſtitutionem non obligatur, nec peccat, quamvis ex juſtitia ſecundum ſe impedire illud teneatur.*

IV. *Teſtis legitime interrogatus, qui non detegit veritatem, prout debet ex juſtitia legali, non tenetur probabiliter ad reſtitutionem damni, quod inde ſequitur.*

V. *Nec tenetur Confeſſarius, immo probabiliter nec Parochus, qui culpabiliter omittit monere pœnitentem de reſtitutione facienda. Nec Pater, ſi filiis deneget alimenta, quæ ex pietate iis debet.*

VI. *Famuli non tenentur ad reſtitutionem, ſi non impediant furta domeſticorum; ſecus vero extraneorum.*

VII. *Cuſtodes vectigalium, ſaltuum, vineæ ad reſtitutionem damni tenentur, ſi illud non impediant; non tamen ad reſtitutionem pœnæ, quam deberet ſolvere delinquens.*

VIII. *Judices, & Epiſcopi ſi malo ſuo exemplo alios inducant ad furandum, probabiliter ad reſtitutionem damni non tenentur. Sed probabilius eſt, quod teneantur; Unde probabilius Epiſcopi cenſuras, & irregularitatem incurrunt, ſi non impediant percuſſionem Clerici, & homicidia.*

IX. *Qui non tenetur ex juſtitia revelare furem, poteſt ab eo aliquid accipere ne revelet; dummodo illud non ſit pars furti; nec per hoc fur reddatur animoſior ad furandum. Quid ſi hic legitime a Judice interrogetur de fure?*

I. MUtus, Non obſtans, Non manifeſtans dicuntur negative ad damnificationem cooperari. Eſt autem mutus, qui loquendo, reprehendendo, clamando, conſulendo poteſt impedire damnum proximi, & tamen tacet: Non obſtans vero dicitur, qui poteſt damnum impedire obſtando, ſeu præbendo ſuum auxilium, & operam, & tamen non præbet: Demum dicitur

tur non manifeſtans, qui poteſt revelare, aut damnum inferendum, ne inferatur, aut damnum illatum, ut reſarciatur, & tamen non revelat.

Quæritur nunc primo, Quando ad reſtitutionem teneantur iſti, qui negative cooperantur ad actionem injuſtam?

Reſpondeo, ut ad reſtitutionem teneantur, non ſatis eſt, quod peccarint contra charitatem, non præbendo auxilium, non revelando, ſed debent peccaſſe contra juſtitiam; atque adeo niſi ex juſtitia teneantur impedire damnum proximi, quamvis negative ſe gerant, & illud non impediant, non per hoc ad reſtitutionem tenentur. Ratio eſt, quia ex dictis onus reſtituendi contrahitur ex ſola culpa gravi contra juſtitiam commutativam.

Adde, quod etiam qui ex juſtitia tenentur impedire damnum proximi clamando, &c., ſi non poſſint id facere ſine gravi incommodo, cum excuſentur a tali obligatione ratione gravis incommodi, nec peccant, nec onus reſtitutionis contrahunt, ſi negative ſe gerant: Niſi tamen aliquid aliud expoſcat pactum, ut in milite, & in Parocho, &c., qui etiam cum gravi incommodo tenentur ex juſtitia impedire hoſtium incurſus, hæreſes, &c.

II. Oritur autem obligatio ex juſtitia non tantum ex contractu, ſed etiam ex quaſi contractu, hoc eſt ex officio; qui enim ex officio obligantur ad damnum impediendum, obligantur ex quaſi contractu, ſeu ex contractu implicito: Unde Principes ex juſtitia tenentur impedire in ſuis terris damna a latronibus, a feris, &c.; Tutor, Curator, ac Miniſtrator impedire damna pupillis, minoribus, Eccleſiis provenientia; Aſſeſſor, Conſiliarius, Canonicus impedire iniquam conſtitutionem, electionem, &c. Proinde ſi tacendo, vel ſe abſentando illam non impediant, ad reſtitutionem tenentur.

III. Præterea liberatur tam a culpa, quam ab onere reſtitutionis, qui omittit impedire damnificationem, quando etiam poſito a ſe impedimento damnum eodem modo aliunde ſequeretur; tunc enim poſitio impedimenti eſſet otioſa, & omiſſio non poteſt dici cauſa efficax damni; quamvis peccaret ſaltem contra charitatem, qui omitteret ponere impedimentum eo animo, ut damnum ex illo etiam capite ſequatur.

Infertur ex dictis primo cum communi contra Angel., apud Bonacin., quod ſi quis negative ſe habeat ex odio, ut damnum alteri ſequatur, ſi non teneatur ex juſtitia, ſed ſolum ex charitate tale damnum impedire, non obligetur ad reſtitûtionem. Ratio eſt, quia illud odium, utpote internum, nullo pacto eſt cauſa externi damni; Ipſum vero ſilentium externum, & omiſſio auxilii, cum ſint quid negativum, non ſunt cauſa damni poſitivi, quando non important omiſſionem actus debiti ex juſtitia; ergo niſi ex juſtitia aliquis teneatur impedire damnum alterius, ad reſtitutionem non obligatur. Immo ſi quis ex pravo animo, non tamen vi, vel fraude impediat Titium volentem obſtare furi, & impedire damna Caji, ad quod Titius ex charitate ſolum tenebatur, neque ille eſt reus reſtitutionis, ut communiter docent contra Navar. Ratio eſt, quia ſi non peccat contra juſtitiam Titius non obſtando, a fortiori nec ille, qui impedit Titium, ne obſtet, cum is ſit magis remota cauſa damni, quam ſit Titius. Neque tenetur ad reſtitutionem, qui ſine vi, & fraude, ſed ſola ſuaſione obtinet, ne Titius det eleemoſynam alteri, quam non debet ex juſtitia, ut communiter docent contra Medin., quia non tollit ab eo aliquid, ad quod habeat jus.

IV. Infertur ſecundo cum Sylveſt., Leſſ., Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 14. contra Tolet., Rebel., Reginald., excuſari teſtes a reſtitutione damni ſecuti, ſi juridice interroganti veritatem non manifeſtent. Ratio eſt, quia licet teſtis obligetur ex juſtitia legali, & ex charitate ad veritatem aperiendam, non eſt tamen certum, quod ad id obligetur ex juſtitia commutativa; cum non obligetur ex contractu, neque ex quaſi contractu, ſeu officio.

V. Infertur tertio ex Bonac., non teneri ad reſtitutionem parentes, ſi negent filiis alimenta; quia non ex juſtitia, ſed ex pietate tenentur illa ſubminiſtrare: Econtra tenetur ad reſtitutionem dominus, ſi denegет famulis alimenta, ad quæ ex contractu ſe obligavit. Præterea probabiliter nec tenetur ad reſtitutionem Confeſſarius, ſi ex malitia omittat monere pœnitentem, ut reſtituat. Ratio eſt, quia probabiliter ne Parochus quidem tenetur ex juſtitia proſpicere bono temporali aliorum, ſed ſolum bono ſpirituali ſuarum ovium, ut diximus quæſt. 1. art. ult. cum Bonac.; quamvis oppoſita ſententia utriuſque Navarri, & Leſſii lib. 2. cap. 13. dub. 10. viſa nobis ſit probabilior.

VI. Infertur quarto, famulos non teneri ad reſtitutionem, ſi non impediant furta,

ta, quæ a domeſticis, & a confamulis fiunt, quando ipſi non eſt demandata cura illarum rerum. Ratio eſt, quia quamvis ad id teneantur ex charitate, quando facile, & ſine ſuo gravi incommodo poſſunt, non tenentur tamen ex juſtitia: Econtra ad reſtitutionem obligantur, ſi non impediant furta extraneorum, (quibus comparatur fur domeſticus, ſi congreget res domini, ut noctu cum illis fugiat:) Etenim ex contractu famulatus, atque adeo ex juſtitia ad id obligantur, ut notat Navar. cum aliis apud Laym. hic, & Bonac.

Infertur quinto, Cuſtodes vineæ, ſaltuum, vectigalium, &c. obligari ad reſtitutionem damni, quod dominus patitur, ſi non impediant fures, venatores, piſcatores, & fraudantes vectigalia, cum ad id ex juſtitia, ſeu vi pacti, & officii teneantur; etiamſi aliquando ipſi, qui fraudant vectigalia, aut venantur, &c., non peccent.

Dubium hic eſt, An hujuſmodi cuſtodes teneantur etiam ad reſtituendam pœnam, quam delinquentes ſolviſſent, ſi accuſati eſſent?

Affirmant Rebel., Molin. Navar.. Sed probabilius negant Vaſq., & alii communius apud Bonacin. hic; tum quia non eſt ea praxis; tum quia cuſtodes videntur ex pacto ſolum obligati ad impediendum damnum, non vero ad locupletandos dominos talibus pœnis; tum demum quia ad has pœnas non habent domini jus ante ſententiam judicis; ergo cuſtos impediens, ne domini eas pænas conſequantur, non violat jus ab iis acquiſitum; atque adeo non peccat contra juſtitiam, nec tenetur ad reſtitutionem. Demum Laym. hic medius inter utramque ſententiam oppoſitam putat, Cuſtodes non teneri ad reſtitutionem pœnæ, ſi reos deprehendere intermittant, aut negligant: Contra vero, ſi poſtquam illos deprehenderint, negligant exigere mulctam debitam, quia in tali caſu jus magis propinquum ad pœnam acquiſitum eſt a dominis, idque cuſtodes ex officio ſuo exequi tenentur.

VIII. Infertur ultimo, non teneri ad reſtitutionem, qui alium induxit ſuo malo exemplo ad furtum, vel homicidium. Ratio eſt, quia quamvis hic peccet peccato ſcandali contra charitatem, non violat tamen directe legem juſtitiæ; ſicut eam violat qui influit in damnum alterius ſuo conſilio, aut non impedit damnum, cum teneatur ex contractu, vel officio illud impedire. Ita Bonac. ex Sanch. lib. 2. cap. 6. num. 5. Additque neque teneri ad reſtitutionem, qui aliquid facit intendens ſuo malo exemplo inducere alios ad furtum, vel homicidium. Ratio eſt, quia obligatio reſtituendi non oritur ex ullo actu pravo interno, ſed ſolum ex opere externo injuſto.

Utrum autem Epiſcopi, vel Judices, qui malo ſuo exemplo alios inducunt ad furta, vel homicidia, teneantur ad reſtitutionem? Lis eſt apud Doctores: Sanch., & Sal. apud eundem Bonac. negant, quia quamvis Epiſcopi teneantur ex officio, atque adeo ex juſtitia paſcere ſubditos bono exemplo, verbis, & ſacramentis, atque adeo peccent contra juſtitiam erga ſubditos, ſi pravo ſuo exemplo illos inducant ad culpas: At non tenentur ex juſtitia conſervare vitam, bona, & facultates ullius, ſive ſubditi, ſive non ſubditi; Unde non peccant contra juſtitiam adverſus illos, qui occiduntur, aut damnificantur ratione mali exempli præſtiti; Sicut propter eandem rationem multi, ut diximus, probabiliter docent, non teneri ad reſtitutionem Parochum, ſi ex malitia nolit monere pœnitentem, ut reſtituat; quia ex juſtitia ſolum tenetur bene exercere munus Parochi, & proſpicere bono ſpirituali pœnitentis, non bono temporali aliorum. Judices etiam juxta hanc ſententiam excuſantur a reſtitutione, ſi malo ſuo exemplo inducant alios ad damnificandum; quia quamvis ex juſtitia teneantur impedire volentes inferre damna, & eos ad ſatisfaciendum inducere, non tenentur tamen ex juſtitia, & ex officio præbere bonum exemplum aliis, cum non ſint Paſtores; unde non tenentur ex juſtitia impedire, ne alii ſuo pravo exemplo inducantur ad damnificandum; atque adeo ſi alios ſic inducant ad damnificandum, non tenentur reſtituere.

Verum probabilior videtur ſententia Bonac., quod tam Epiſcopi, quam Judices ad reſtitutionem teneantur in caſu adducto. Ratio eſt, quia inducere aliquem ſuo pravo exemplo, verbi gratia ad furtum, ſaltem perinde eſt, ac non impedire furtum; ſed ille, ad quem ex officio ſpectat impedire furtum, peccat contra juſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem, ſi non impediat; ergo Epiſcopi, & Judices, quibus ex officio, atque adeo ex juſtitia competit impedire furta, & alia damna, peccant contra juſtitiam, & tenentur ad reſtitutionem, ſi ſuo pravo exemplo alios ad furandum inducant.

Hinc

Hinc fit, quod licet cenſuræ, & irregularitas non incurrantur ab eo, qui non impedit, verbi gratia, percuſſionem Clerici, & homicidium, niſi ad id teneatur ex officio, ut communiter Doctores docent; tamen Epiſcopi, & Judices, ſi non impediant, aut malo ſuo exemplo ad id alios inducant, contrahunt cenſuras, & irregularitatem; quia juxta probabiliorem ſententiam Bonac., ea ex officio, & juſtitia impedire tenentur: Quamvis probabilis ſit oppoſita ſententia Sanch. lib. 1. Summæ cap. 6. numer. 5., quod cenſuras, & irregularitatem non contrahant; quia non violant probabiliter legem juſtitiæ, ſi ſuo malo exemplo alios inducant ad percuſſionem Clerici, & ad homicidium; cum non teneantur ex juſtitia impedire, ne alii ſuo exemplo damnificent.

IX. Quæritur ſecundo, An poſſit quis aliquid accipere a fure, ne furtum revelet, quin ad ullam reſtitutionem teneatur?

Reſpondeo, quod ſi quis non teneatur ex juſtitia, ſed ſolum ex charitate revelare, & res accepta non ſit pars furti, quamvis peccet contra charitatem, ſi poteſt ſine ſuo incommodo furtum illud impedire, & non impedit, non peccat tamen contra juſtitiam aliquid accipiendo a fure, ne furtum revelet; Unde ad reſtitutionem non tenetur. Ita communiter. Eſto Trullench. lib. 8. cap. 3. dub. 3. putet, quod univerſim qui poteſt accuſare, quamvis ad id non teneatur, non poſſit pecuniam accipere ne accuſet, quia hoc eſt quædam gratia, quæ non eſt pretio æſtimabilis; Probabile tamen eſt, quod non teneatur reſtituere, ſi quicquam accipiat.

Notandum autem cum Leſſ. lib. 2. cap. 24. num. 68., & aliis apud Laym., quod ſi fur ob id factus animoſior eſt, & ſecurior: itaut cœteroqui non eſſet furaturus, qui pecuniam accepit a fure, tenetur reſtituere damnum per furtum illatum; quia in tali caſu obligando ſe ad non revelandum, cenſetur influere in furtum. Non tenetur tamen reſtituere pecuniam a fure acceptam, niſi ſit pars furti, quia accepta ob turpem cauſam retineri poſſunt poſt factum, quamvis non ante factum: quia ante delictum quilibet tenetur reſcindere contractum, quo ſe obligavit delictum illud committere, ut fuſius dicemus quæſt. ſequenti art. 1.; Etenim obligatio ad peccandum ipſo jure eſt irrita.

Quod ſi pecunia non ſit data a fure animo obligandi illum ad tacendum, ſed abſolute donata fuerit animo alliciendi illum ad tacendum, poteſt is pecuniam illam, ſi non ſit furtiva, retinere, etiam ante delictum commiſſum; quia hæc cenſetur abſolute donatio: Sicuti ſi quis donet meretrici aliquid præciſe ad alliciendam illam ad peccatum, poteſt illud a meretrice retineri, etiamſi donans ita ſit affectus, ut non donaret, ſi crederet illam ea via non eſſe inducendam ad peccatum; Idemque omnino dicendum de eo, qui pecuniam accipit a fure, ne in judicio interrogatus juridice revelet furtum: Etenim quamvis mentiendo in judicio peccet contra juſtitiam legalem, non tamen contra commutativam; unde ad reſtitutionem non tenetur. Ita Molin., Leſſ., Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 52. contra Tolet, & Reginald.

ARTICULUS VI.

Quantum ſinguli reſtituere teneantur, quando plures ad damnificationem cooperati ſunt?

I. Si plures ad damnificandum concurrunt, ſinguli in ſolidum ad reſtitutionem tenentur, quando ſingulis non cooperantibus totum damnum non cauſaretur.

II. Si vero ſingulis deficientibus adhuc damnum cauſaretur, tunc ſinguli tenentur ſolum ad partem damni pro rata ſui influxus.

III. Milites Urbem diripientes injuſte, quamvis ninnihil invicem animentur, non tenentur ad reſtitutionem, niſi ad id quod ſinguli diripuerunt: At Dux ad reſtitutionem totius damni ab exercitu cauſati obligatur; Sicut etiam Conſiliarii, Exploratores, &c.

IV. Si tamen ſine tuo conſilio adhuc damnum cauſaretur, tunc pariter partialiter ad reſtitutionem obligaris pro rata influxus.

V. Quando duo ingrediuntur domum ad furandum centum, itaut unus ſine altero non ingrederetur, tunc uterque tenetur in ſolidum reſtituere.

VI. Videtur diverſimode diſcurrendum, ſi a pluribus idem damnum cauſetur, ac ſi diverſum. Nam ſi ad idem concurrant, omnes reſtituere debent in ſolidum, quamvis ſinguli ſine aliis totum damnum non inferrent: Secus vero ſi concurrant ad dadamnum diverſum.

VII. Num peccet mortaliter, qui modicum furatur, advertens, quod alii plurimi pari-

riter modicum ab eodem domino furentur, aut furati ſint?

VIII. Si excommunicatio feratur contra hos plurimos, ſi non reſtituant modicum illud, quod abſtulerunt, talis excommunicatio ſupponit peccatum mortale, ſi minus injuſtitiæ propter modicum illud, quod retinetur, ſaltem inobedientiæ.

IX. Qui per plura furtula devenit ad materiam gravem, itaut ſub gravi ea reſtituenda ſit, num peccet lethaliter, ſi addat aliud furtulum?

I. Reliquum eſt examinare, Utrum quando plures ad damnificandum concurrunt, ſinguli teneantur reſtituere in ſolidum, an vero ſolum partem ſuam? Ac demum in ſequenti articulo diſcutiemus, Quonam ordine reſtituere debeant, qui tenentur in ſolidum reſtituere? De ordine tamen ſervando inter perſonas, quibus facienda ſit reſtitutio, quando bona debitoris non ſufficiunt omnibus creditoribus, dicemus quæſt. 5. art. 5.

Quæritur itaque primo, Utrum quando plures vel phyſice, vel moraliter concurrunt ad damnificationem participando in actione aliqua injuſta, ſinguli teneantur reſtituere totum damnum in ſolidum, an vero ſolum partem illam, quæ ad eos pervenit: Sicut qui ſolum participant de præda, & non participant in damnificatione?

Reſpondeo cum Tambur. cap. 3. §. 8., duas regulas adhibendas eſſe ad deciſionem hujus quæſiti, quod varie, & confuſe a Doctoribus agitatur. Prima regula eſt, quod quando quis ita ad damnum concurrit, ut ſine illo non fieret totum damnum, tunc ſinguli teneantur illud reſarcire in ſolidum, ita ſcilicet, ut non reſtituente alio partem ſuam, totum ipſe debeat: Verbi gratia, ſi duo concurrant ad rapiendam arcam pecuniæ, quam alter ſine altero non raperet, quamvis dividant deinde pecuniam furtivam, adhuc uterque tenetur in ſolidum pecuniam reſtituere: Eodem modo ſi fur ſine conſilio Titii non eſſet furaturus centum, tam fur, quam Titius tenentur in ſolidum reſtituere centum. Ratio eſt, quia uterque in tali caſu eſt cauſa totalis totius damni, non quia alter ponat damnum ſine auxilio alterius, ſed quia alter poterat adæquate impedire totum damnum non concurrendo ad injuſtam actionem; cum autem non impedierit, ipſi totum damnum imputabitur, & per hoc uterque dicitur cauſa totalis damni.

Ex quo ſequitur, quod ſi quatuor, verbi gratia, ferentes ſuffragium concludant ſententiam injuſtam, quæ non concluderetur, ſi unum ex iis ſuffragiis deficeret, tunc omnes quatuor teneantur in ſolidum reſtituere: Contra vero, ſi concluſa jam ſententia injuſta tribus ſuffragiis, accedat Titius quarto ſuffragio non neceſſario ad concludendum, peccat quidem Titius, ſed ad reſtitutionem non tenetur, ut explicavimus art. 5.

II. Secunda regula eſt, quod quando quis ita ad damnum concurrit, ut ſine illo, & nullo alio ſubrogato, adhuc a reliquis totum damnum fieret, non obligetur ad reſtituendum, niſi partem damni, menſurandam arbitrio viri prudentis juxta menſuram influxus præſtiti ad tale damnum. Ratio eſt, quia cum obligatio reſtitutionis oriatur ex damno illato, & in tali caſu qui ita concurrit, non ſit cauſa efficax totius damni; (quandoquidem etiam ſine ipſo, & nullo alio ſuperveniente totum damnum fieret a reliquis) ſequitur, ut non debeat reſtituere totum damnum, ſed ſolum partem, juxta menſuram ſui influxus.

Hinc infertur primo cum Navar., Leſſ., Valent., contra Molin., & alios apud Laym. cap. 6. num. 5., milites gregarios probabiliter non obligari ad reſtitutionem totius damni, quod fit ab exercitu in bello injuſto. Ratio eſt, quia ita ſinguli concurrunt ad iniquam expugnationem urbis, ut etiam ſingulis ſublatis, & nullo alio ſuperaddito, eodem modo Urbs diriperetur, & præterea nemo ex iſtis procuravit, ut alius urbem expugnaret: Contra vero Dux tenetur ad reſtitutionem totius damni, quod fit ab exercitu; quia dux eſt cauſa, ut fiat a militibus totum damnum injuſtum. Et idem dicas de Conſiliario, Exploratore, & aliis, ſine quibus totum damnum non fieret.

Neque dicas, quod etiam ſinguli milites ſint cauſa totius damni, quia invicem ſe animant; ergo ſicut dux, ita milites gregarii tenentur ad totum in ſolidum. Nam contra eſt, quia valde exigua, & fere nulla eſt animatio concepta a militibus ex præſentia ſingulorum ſeorſim, & etiam ſecluſa tali animatione, quæ habetur a ſingulis ſeorſim, eodem modo Urbs diriperetur: ergo ex tali animatione non fit, quod ſinguli ſint cauſa efficax totius damni. Ubi econtra ſine duce non eodem modo Urbs diriperetur, niſi ſubrogaretur alius dux; ergo dux dicitur cauſa efficax totius damni,

mni,

mni, & conſequenter dux, non milites ad reſtitutionem totius damni tenentur.

IV. Infertur ſecundo, quod quando tuo conſilio, aut hortatione ita factum eſt totum damnum, ut adhuc ſine tuo conſilio, & nullo alio ſubrogato totum damnum fieret, ſolum debeas reſtituere quantum damni prudenter judicabitur commenſurari ad tale conſilium, vel ad hortationem, ut notavimus art. 3. Et idem probabiliter dicendum cum Lug. contra Vaſq. & Leſs. lib. 2. cap. 13. dub. 4., ſi tuum conſilium fuerit cauſa ſolum, ut aliquando citius totum damnum fiat. Ratio eſt, quia in tali caſu tuum conſilium non eſt cauſa totius damni; quandoquidem etiam ſecluſo conſilio idem damnum ſequeretur ſecundum ſubſtantiam.

V. Infertur tertio, quod ſi duo ingrediantur domum ad furandum, verbi gratia, centum aureos, itaut alter ſine altero non ingrederetur, obligantur in ſolidum reſtituere, atque adeo ad totum, altero nolente, ſeu non potente ſuam partem reſtituere: Et idem dicas, ſi duo invicem ſe animent, itaut ſine hac mutua animatione damnum non ſequeretur, ut notat Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. num. 19.

VI. Rogabis: Si duo ingrediantur domum, & furentur centum aureos, quos alter ſine altero etiam furaretur, teneanturne illos in ſolidum reſtituere?

Reſpondeo juxta ſecundam regulam, quod probabiliter non teneantur in ſolidum illos reſtituere, ſed ſolum pro rata influxus; ſed probabilior videtur ſententia Leſſii cap. 13. dub. 4., quod diverſimode diſcurrendum ſit quando plures concurrunt ad idem individuum damnum inferendum, & quando plures diverſum damnum cauſant: Si enim duo cooperentur ad idem damnum, neuter, ut Mandans, Conſulens, Conſentiens, laudans, Receptans, ſed uterque, ut participans, ſeu ut ſe invicem adjuvantes, in tali caſu probabilius eſt, quod uterque teneatur reſtituere in ſolidum, etiamſi alter ſolus totum damnum inferret: & idcirco in ſolidum tenentur reſtituere duo eandem domum ſimul incendentes, aut idem pondus ferentes, eundem gregem abigentes, aut ſimul mittentes ſagittam ad occidendum Petrum, & in caſu adducto duo furantes idem marſupium, in quo ſint centum aurei. Ratio eſt, quia in his caſibus quilibet eſt cauſa partialis immediata totius, & non partis damni; non ſecus ac ſi plures eandem navim rapiant, atque adeo ſinguli tenentur in ſolidum reſarcire totum damnum: Contra vero, ſi plures concurrant ad inferendum damnum diverſum, non tenentur in ſolidum, ſed ſolum pro parte ſua. Ratio eſt, quia quiſque eſt ſola cauſa partis damni a ſe illati, non tamen cauſa totius damni, aut partis, quam alter ſurripuit; (niſi forte ſe viciſſim animarint; in quo caſu ſinguli cenſentur cauſa totius damni). Unde fit, quod ſi plures diripiendo urbem, vel devaſtando vineam, notabile damnum ſinguli intulerunt, ſinguli teneantur tantum reſtituere partem ſuam, quando non ſe viciſſim excitant, ut notat Bonac. punct. 10. ex Azor., & Rebel.; Et in caſu adducto, ſi duo illi furentur non illos centum per modum unius, ſed ſinguli quinquaginta ſine mutua ulla animatione, non tenentur reſtituere, niſi ſuos quinquaginta, ſi neuter alterum juvarit, nec alter furatus ſit in confidentia, quod ab altero juvetur.

VII. Quæritur ſecundo acriter apud Doctores, An qui furatur parvam aliquam materiam non cauſans, ſed ſolum videns, & cognoſcens aliorum furtula, quæ ſimul ſumpta magnam quantitatem conficiunt, (ut accidit, quando plures eandem vineam ingreſſi, ſinguli botrum uvæ accipiunt) peccet mortaliter furando illud modicum, & teneatur ſub gravi ad illud reſtituendum? Et eodem modo quæritur, an qui modicam quantitatem furatus eſt, non advertens ad aliorum furtula, ac proinde peccavit venialiter, ſi deinde advertat ad aliorum furtula nondum reſtituta, teneatur ſub mortali reſtituere furtulum ſuum?

Reſpondeo, juxta dicta qu. 1. art. 4. n. 7. communius Doctores docere, quod in primo caſu ille peccarit mortaliter, & in utroque caſu uterque ad reſtitutionem teneatur ſub mortali. Ita Bonac., Molin., Rebel., Suar., Vaſq., Henr., Sayr., Medin. quæſt. 10. qui ita rigide loquitur, ut putet peccari mortaliter, etiamſi unuſquiſque nonniſi unum granum acceperit. Ratio iſtorum Doctorum eſt, quia ſinguli ſcienter concurrunt ad damnum notabile domini illius vineæ, & cum non ſit major ratio, cur uni potius, quam alteri imputetur, omnibus imputandum eſt, & ideo ſinguli ſub mortali tenentur notabile illud damnum reſarcire, reſtituendo furtulum ſuum. Si tamen facta ab uno reſtitutione, pars, quæ a cæteris retinetur, non ſit notabilis, ceteri non tenentur ſub mortali reſti-

reſtituere, quia non ſunt cauſa damni notabilis, dum non retinent rem notabilem.

Verum Sot., Sanch., Lug. diſp. 16. ſect. 63. §. 2., & alii apud Dian. part. 5. tract. 9. reſol. 54., ut diximus quæſt. 1. art. 3. excuſant in primo caſu a mortali illum, qui furatur modicum, verbi gratia, botrum uvæ, videns, quod ſocii etiam ſuum botrum accipiant, itaut omnia furtula ſimul ſumpta notabilem quantitatem conficiant; Et negant dari obligationem gravem reſtituendi modicum illud, quod quis furatus eſt, ſive tunc viderit, ſive deinde adverterit ad furtula aliorum. Ratio eſt, quia qui modicum furatur, non concurrit ad furtula reliquorum, per hoc præciſe, quod illa videat; Unde non dicitur concurrere ad inferendum damnum notabile: Quod patet a contrario; Si enim quis det modicam eleemoſynam, per hoc quod videat ab aliis etiam dari eleemoſynam eidem pauperi, non ideo meretur magis, nec magis ſublevat illius miſeriam, quam ſi non videret alios dantes eleemoſynam; ergo eodem modo qui furatur modicum per hoc, quod videat alios furantes, non ideo peccat gravius, aut majus damnum infert domino, quam ſi alios non videret. Nec verum eſt, quod docet Petrus Navar., quod iſte in tali caſu interna voluntate conſentiat in grave illud damnum, quod dominus patitur per omnia furtula ſimul ſumpta, & ideo peccet gravius; Nam contra eſt, quia poteſt aliquis ita furari modicum, ut ſimul ſibi diſpliceat damnum, quod dominus ab aliis patitur.

VIII. Neque dicas, quod poſſit ferri excommunicatio contra non reſtituentes modicum illud, quod acceperunt; Excommunicatio autem ferri non poteſt, niſi ſupponatur peccatum mortale; ergo in caſu adducto, qui modicum furatus eſt, peccavit mortaliter.

Nam aliqui cum Sot. cenſent poſſe ferri excommunicationem majorem etiam pro veniali, non ratione ipſius culpæ, ſed ratione mali emergentis: Alii communius cenſent, in tali caſu non ferri excommunicationem pro peccato mortali furti, aut injuſtæ retentionis, ſed pro peccato mortali inobedientiæ, & contumaciæ in retinendo, aut non reſarciendo modico illo damno illato: Etenim grave damnum, quod dominus vineæ paſſus eſt, poteſt eſſe grave, & ſufficiens motivum, ut Prælatus ſub pœna excommunicationis, & conſequenter ſub obligatione peccati mortalis præcipiat, ut quilibet reſtituat botrum uvæ, quod furatus eſt, & ceſſet a tali peccato veniali injuſtæ retentionis; cum non poſſit aliter reparari damnum notabile domini vineæ, quam per hoc, quod ſinguli reſtituant modicum, quod acceperunt, & ſic deſiſtant a peccato veniali retentionis injuſtæ.

Quod ſi quis ſucceſſive plurima modica furetur, quæ ſimul conficiant materiam notabilem, ubi ad hanc pervenitur, peccat mortaliter, ſi fur advertat, quod ultima materia parva ſimul cum reliquis præteritis conſtituat materiam notabilem; Si vero ad id non advertat, peccat ſolum venialiter; ſed quando ejus recordatur, tenetur ſub mortali compenſare damnum notabile, quod per tot furtula cauſavit, etiamſi rem furatam non habeat apud ſe; Quod ſi non compenſet, tunc dicitur injuſtus detentor, & ex mortali injuſtæ retentionis (quæ eſt continuata acceptio) tenetur ad reſtitutionem ex prima radice reſtitutionis, videlicet ex injuſta acceptione, ut diximus quæſt. 1. art. 4. n. 6.

IX. Utrum autem qui poſtquam per quinque furtula furatus eſt, verbi gratia, quinque carolenos, unde ad materiam gravem pervenit, ſi deinde alium carolenum furatur, peccet graviter, an leviter? Dubium eſt apud Doctores; probabilius puto cum communiori contra Navar., quod venialiter ſolum peccet, quouſque ad aliam quantitatem notabilem deveniat.

ARTICULUS VII.

Quonam ordine reſtituere debeant Concurrentes ad damnificationem, quando tenentur reſtituere in ſolidum?

I. Damnificans principalis tenetur totum damnum reſarcire, & in ejus defectum alii minus principales.

II. Principalis damnificator inter omnes damnificantes eſt Poſſeſſor malæ fidei. Si tamen res aliena extet in individuo, quamvis apud poſſeſſorem bonæ fidei, ab eo reſtituenda eſt.

III. Quid ſi plures ſint malæ fidei poſſeſſores?

IV. Poſt poſſeſſorem malæ fidei inter damnificantes tenetur Mandans, & quidem etiam ante Executorem, aut Inductorem; necnon ante illum, qui conſulit alteri, ut damnificationem mandet.

V. Nomine Mandantis non venit quicunque alteri dicit, ut damnificet, ſed qui dicit auctoritative.

VI. Poſt mandantem tenetur Executor damni ante Conſulentem; niſi hic dederit conſilium fraudulenter. Quid de inducente alterum, ut ſuo nomine damnum inferat, vel in ſui gratiam?

VII. Si plures ſint executores, puta invaſores, omnes principaliter tenentur, quamvis unus tantum ex illis, verbi gratia, invaſum percutiat; niſi tamen aliquis ſit præcipuus, ſine quo alii non invaderent.

VIII. Poſt Executorem tenentur æque principaliter aliæ concauſæ, tum poſitivæ, tum negativæ in ſolidum reſtituere, itaut una reſtituente totum, aliæ huic debeant partem ſuam reſtituere pro rata influxus. Alii tamen diverſimode opinantur.

IX. Ex præjacta doctrina varia corollaria deducuntur.

X. Si damnificatus remittat debitum principali, reliqui ad nihil tenentur; Non tamen ſi remittat debitum minus principali. Quod ſi nolit agere contra principalem, non per hoc non poteſt agere contra minus principalem.

I. QUæritur, Quando plures in ſolidum tenentur idem damnum reſtituere, quonam ordine procedere debent? ſeu quiſnam debet eſſe primus, itaut in ejus defectum alii debeant reſtituere?

Reſpondeo cum communi, quod ante omnes reſtituere debeat principalis damnificans, itaut ſolum in ejus defectum alii teneantur damnum reſarcire. Ut autem ſciatur, quiſnam ſit principalis damnificans, accipe ſequentes concluſiones.

II. Dico itaque primo, inter omnes cauſas damnificantes, præcipua, & principalis eſt poſſeſſor malæ fidei: Unde hic ante omnes tenetur. Ita communiter: Ratio eſt, quia poſſeſſor malæ fidei non ſolum damnificat ratione injuſtæ acceptionis, ut reliqui omnes damnificantes, ſed etiam ratione rei acceptæ, quæ ſemper clamat ad dominum; adeo ut ſi ea reperiatur apud poſſeſſorem bonæ fidei, prius hic ad reſtitutionem teneatur, & poſtea quilibet alius damnificans; Etenim quando res extat in individuo, ſemper remanet ad dominum obligata, & ſi ea reſtituatur, nulla remanet præterea inæqualitas reſarcienda. Quod ſi res non extet in individuo, reſtitui debet a poſſeſſore malæ fidei ante omnes alios id, in quo factus eſt ditior: Ac præterea, ſi res plane conſumpta ſit, aut donata, poſſeſſor ille malæ fidei, qui eam conſumpſit, aut donavit, reſtituere debet illius valorem, priuſquam Mandans, Conſulens, aut alii damnificantes; Et ratio eſt, quia ſemper de illo verum eſt, quod concurrerit tam ad injuſtam acceptionem, quam ad injuſtam retentionem: Ubi econtra Mandans, Conſulens, &c. ſolum ad injuſtam acceptionem concurrunt.

III. Rogabis: Si plures ſint poſſeſſores malæ fidei, quonam ordine procedere debent in reſtituendo?

Reſpondeo, univerſim quemlibet poſſeſſorem malæ fidei reſtituere debere id, quod mala fide poſſidet. Quando tamen poſſeſſores malæ fidei ſunt plures, quia, verbi gratia, unus rem furatus eſt, & donavit alteri, qui advertenter illam donavit tertio, in tali caſu tertius, apud quem res extat, dicitur principalis damnificans, utpote qui damnificavit etiam retinendo rem alienam; quo pacto non damnificarunt alii duo. Si vero res neque in ſe, neque in æquivalenti extet, ſed conſumpta ſit a tertio, in tali caſu principalis damnificans inter iſtos non eſt primus, qui illam furatus eſt, ſed eſt tertius ille, qui mala fide conſumpſit, advertens, aut dubitans illam eſſe alienam, ut docet Leſſ. cap. 23. dub. 5., & alii communiter. Ratio eſt, quia quod conſumpſerit rem illam mala fide, non liberat eum, quin primo loco teneatur reſtituere, perinde ac ſi res extaret; alioquin nova illa injuria conſumendi rem liberaret illum a reſtitutione: Si vero res pereat ſine culpa tertii, in tali caſu debet reſtituere ante omnes primus, qui illam furatus eſt. Demum ſi duo ſint poſſeſſores malæ fidei, unus vendens, & alter emens rem alienam mala fide, in quo caſu uterque poſitive damnificat, vendens retinendo pretium, & emptor retinendo rem; tunc res debet reſtitui domino, & pretium emptori; Quod ſi emptor rem non reſtituat, pretium dandum eſt domino rei.

IV. Dico ſecundo; poſt poſſeſſorem malæ fidei magis principalis inter reliquos damnificantes, & qui prius tenetur reſtituere, eſt Mandans; & quidem ante ipſum Executorem. Quare ſi damnificatio fuit lucrativa, ut in furto, primo loco tenetur poſſeſſor malæ fidei, ſeu is, apud quem res aut in individuo, aut ſaltem in æquivalenti extat; & ſecundo loco tenetur Mandans: Si vero damnificatio non fuerit lucroſa, ut in occiſione, combuſtione, &c., ubi non reperitur poſſeſſor, tunc primus omnium eſt Mandans, ſeu qui auctoritate ſua imperat damnificationem. Ita communiter

niter cum D. Th. 2. 2. quæſt. 67. art. 7. contra Navar., & alios dicentes, primum omnium eſſe Executorem, deinde Mandantem, tertio Conſulentem, &c.; Et contra utrumque Medin. dicentes, primum omnium eſſe inductorem. Ratio concluſionis eſt, quia executor eſt quoddam inſtrumentum (licet liberum) Mandantis; ergo Mandans ſe habet ut cauſa principalis: Et hinc eſt, quod poſita damnificatione magis quæritur de Mandante, quam de Executore; verbi gratia magis de injuſto judice, quam de carnifice; Quod ſi quis conſulat alteri, ut mandet damnificationem, adhuc mandans eſt principalior, quia licet conſulens primo moveat, tamen mandans non agit ut inſtrumentum conſulentis; ſicut executor agit, ut inſtrumentum mandantis.

V. Notandum tamen, quod nomine Mandantis debet intelligi, qui habet aliquam vim coactivam reſpectu executoris, ut ſunt judices, domini, pater, maritus reſpectu miniſtrorum, famulorum, filii, uxoris, &c.; Et univerſim quoties executor movetur ob reverentiam, ſeu timorem alterius, hic dicitur Mandans; alioquin ſi privatus dicat alteri, ut damnificet, & executor non moveatur ex auctoritate illius, ſed ex proprio affectu, in tali caſu executor deberet ante illum reſtituere, quia non damnificaret ut juſſus, ſeu ut inſtrumentum illius, ſeu ut inductus ad damnificandum, & privatus ille non haberet rationem mandantis, ſed potius inducentis, aut conſulentis.

Neque dicas, neminem poſſe delictum imperare, nec ullum teneri præcepto peccandi obedire; ergo nemo exequitur damnificationem ut inſtrumentum mandantis.

Nam, conceſſo antecedente, negatur conſequentia; ſubditus enim quamvis non teneatur obedire præcepto ſuperioris mandantis delictum, tamen quaſi coacte illud committit ob reverentiam, & timorem ſuperioris illud præcipientis, perinde ac ſi teneatur illi obedire, & ideo dicitur agere, ut inſtrumentum mandantis.

VI. Dico tertio; poſt mandantem tenetur reſtituere Executor ante conſulentem, & alios damnificantes. Ita D. Th., & alii communiter. Ratio eſt, quia Executor ex una parte non ſe habet ut inſtrumentum conſulentis, conſentientis, palpantis, &c.; Ex altera parte ita executor, & conſulens ſunt cauſæ in ſuo genere principales, ut magis damnificet Executor, quam conſulens, & alii: Etenim executor immediate, & phyſice cauſat ipſum damnum; Conſulens vero nonniſi mediate, & moraliter. Præterea Executor reſpectu participantis in injuſta actione, verbi gratia reſpectu miniſtrantis arma, vel dantis pecuniam ad aſſaſſinium, aut reſpectu explorantis, aut alterius mediatoris, ſe habet ut cauſa principalis, quæ ex ſe, & immediate damnificat, non ut inſtrumentum alterius; ergo univerſim poſt mandantem tenetur Executor. Tunc ſolum Conſulens tenetur ante executorem reſtituere, ex Lug., & Leſſ., quando conſilium datum eſt fraudulenter; in tali enim caſu conſulens cenſetur cauſa principalis reſpectu exequentis, non quaſi vero executor agat nomine conſulentis, ſed quia executor per injuriam a conſulente conjectus eſt in obligationem reſtituendi. Præterea ſi quis rogat alterum, ut nomine ſuo aliquod damnum inferat, vel ſuadet, ut in ſui gratiam id faciat, probabile eſt ex Leſſ., & Rebel., quod principaliter ante exequentem teneatur; quia videtur ſuſcipere in ſe onus reſtitutionis rogando, ut ſui cauſa delictum committatur; Quamvis oppoſitum videatur Bonacinæ probabilius.

VII. Quod ſi plures de communi conſenſu delictum exequantur, verbi gratia aggrediantur Titium, omnes principaliter tenentur, quamvis unus tantummodo illum percutiat, quia omnes integrant unam cauſam principalem, & illi, qui non percuſſerunt Titium, non ſe habent ut inſtrumentum illius, qui percuſſit; Si tamen inter iſtos ſit unus adeo ſtrenuus, ut ſine illo nemo auderet damnificare, ille teneretur principaliter reſtituere inter omnes executores, cum alii videantur eſſe inſtrumentum illius.

VIII. Dico quarto; poſt Exequentem tenentur aliæ concauſæ, videlicet Conſulens, Conſentiens, Palpo, &c. Dubitatur tamen apud Doctores, num æque principaliter omnes iſtæ cauſæ teneantur? Nonnulli cum Leſſ. lib. 2. cap. 13. dub. 6., & Vaſq. putant, probabiliter eſſe omnes æque principales, nec inter conſulentem, conſentientem, & alias cauſas damnificativas tam poſitivas, quam negativas ullum ordinem intercedere; Unde uno ex illis reſtituente totum, alii tenentur illi ſuam partem contribuere juxta ratam cooperationis ad damnum; Cum enim unus non inſerviat alteri ut inſtrumentum, ſed quilibet per ſe in ſuo ordine influat in damnum; æquum

æquum eſt, ut non ſolum teneatur in ſolidum reſtituere in defectum aliorum, ſed etiam ut juxta ratam influxus teneatur contribuere partem ſuam illi, qui reſtituit totum.

Immo Petrus Navar. lib. 3. cap. 4. putat, quod ſi mandans reſtituat totum, etiam exequens, conſulens, & alii cooperantes teneantur pro rata influxus contribuere partem ſuam; unde ſi damnum, verbi gratia, ſit decem aureorum, mandans teneatur reſtituere quinque, exequens duo, conſulens unum, &c. Etenim cum quilibet cooperatus ſit ad damnum, æquum videtur eſſe, ut quilibet concurrat ad reſtitutionem pro rata ſuæ cooperationis. Communiter tamen id negant. Ratio enim adducta ſolum videtur evincere, quod aliquæ cauſæ teneantur ad reſtitutionem dumtaxat in defectum cauſæ principalis, non vero quod teneantur ad partem ſuam, quando principalis reſtituit totum; Etenim qui principalis fuit in damnificando, ut ſolet eſſe mandans, par eſt, ut ſit principalis in reſtituendo, atque adeo teneatur reſtituere totum, & ſolum in defectum illius alii teneantur. Ubi notandum non dici cauſam principalem, quæ majorem partem damni intulit, ſed quæ totum damnum intulit principalius; ergo hæc non debet reſtituere majorem partem damni, ſed totum damnum principalius.

Demum alii cum Lug. etiam probabiliter putant cauſas damnificantes negativas, videlicet Mutum, Non obſtantem, Non manifeſtantem teneri ad reſtitutionem poſt omnes cauſas poſitivas, & in earum defectum, quin illæ quinque cauſæ poſitivæ, videlicet Conſulens, Conſentiens, Palpo, Receptans, participans ullum ordinem ſervent inter ſe, ſed omnes æque principaliter teneantur: Alii vero Doctores docent, quod Conſulens, & Conſentiens prius teneantur, quam Palpo, & Receptans, quia conſilium, & conſenſus movent directe damnificatorem, adulatio vero, & recurſus indirecte. Verum prima ſententia Leſſii, & Vaſq. videtur probabilior, & expeditior.

IX. Infertur ex dictis primo; Reſtituente principali totum, alios ad nihil teneri, verbi gratia reſtituente judice, miniſtros eſſe liberos ab onere reſtitutionis, & reſtituente totum poſſeſſore, ſive bonæ, ſive malæ fidei, ceſſare in aliis quamcumque obligationem reſtituendi, cum jam poſita ſit æqualitas cum proximo, quam exigit lex juſtitiæ; Quamvis ſi poſſeſſor bonæ fidei reſtituat rem alienam extantem in individuo, verbi gratia equum bona fide emptum, debet ille a damnificatoribus reddi immunis a damno, atque adeo debent huic compenſare pretium.

Infertur ſecundo, quod ſi plures ad furtum concurrerint, verbi gratia mandans, exequens, conſulens, cuſtos, &c., deinde exequens reſtituat totum, hic in tali caſu habet actionem repetendi id, quod ſolvit, a mandante, qui principaliter tenebatur; conſulens vero, & cuſtos ad nihil tenentur: Eodem modo ſi cuſtos inducatur ad non impediendum damnum, quod ex juſtitia tenebatur impedire, reſtituente cuſtode, inducens ad nihil tenetur, quia, ut diximus, cuſtos reſpectu inducentis habet rationem exequentis, quamvis non ut inſtrumentum illius, & per conſequens cuſtos principaliter tenetur reſtituere: Contra vero ſi principalis non reſtituat totum, aut partem, tenentur alii, & ſi plures ſint æque principales, tenentur pro rata influxus reſtituere omnes: Singuli tamen tenentur in ſolidum, ſi alii aut nolint, aut non poſſint, cum hoc quod habeant deinde jus repetendi a ſociis, quod ab ipſis debebatur.

Infertur tertio, quod ſi tres æque principaliter furati ſint, & conſumpſerint triginta aureos, ita quilibet teneatur reſtituere decem, ut ſi alii duo nolint, aut non poſſint reſtituere, tertius teneatur reſtituere omnes triginta, habeatque jus repetendi decem a ſingulis aliis; quod ſi alter tantum e duobus illis velit deinde reſtituere, non ſatis eſt, quod det decem illi, qui reſtituit triginta, ſed debet illi dare quindecim, ut notat Ledeſm.; unde uterque habeat jus repetendi quinque a tertio, qui nihil reſtituit. Ratio eſt, quia aliter non reſtituerent æqualiter.

Infertur quarto, minus principalem non teneri properare ad aliquid reſtituendum, niſi probabiliter cognoſcat principalem nolle, aut non poſſe reſtituere, ut notat Sayr. Ratio eſt, quia ille non tenetur reſtituere, niſi in defectum principalis; non ſecus ac fidejuſſor, qui non tenetur ſolvere, niſi intelligat non ſolviſſe principalem: Et quamvis aliqui putent, quod quando plures in ſolidum æque principaliter tenentur, (ut plures ferentes ſuffragia injuſta,) tunc quilibet debeat reſtituere totum, non expectato altero; equidem tamen cenſeo, quod cum abſolute non debeant niſi par-

tialiter reſtituere, & ſolum conditionate, hoc eſt in defectum aliorum, debeant reſtituere totum, ideo ad partem, quam abſolute debent reſtituere, non poſſunt expectare alios, ut prius ſolvant; ſecus vero ad illud, quod debent conditionate: Et ratio eſt eadem, quia ad hoc tenentur ſolum in defectum aliorum.

X. Infertur ultimo, quod ſi læſus remittat debitum principali, reliqui remaneant liberi ab onere reſtitutionis, non ſecus ac ſi principali reſtituiſſet. Ratio eſt, quia condonatio æquivalet reſtitutioni: Et eodem modo ſi creditor remittat debitum principali debitori, fidejuſſor ad nihil tenetur, cum ſit debitor acceſſorius; & ex regulis juris in 6. Acceſſorium ſequi congruit naturam principalis: Contra vero ſi remittatur debitum minus principali, non remanet principalis liber, ut patet; ſicuti ſi minus principalis reſtituat, adhuc principalis reſtituere tenetur, & refundere id, quod minus principalis ſolvit: Si demum læſus remittat debitum uni ex pluribus æque principalibus, hic remanet liber tam a parte, quam abſolute debet, quam a toto, quod debet conditionate, ſi alii non reſtituerent, alii vero non tenentur reſtituere niſi portiones ſuas.

Ubi notandum, nos loqui de remiſſione debiti, non de remiſſione actionis, ſive in judicio, ſive extra: nam ſi læſus nolit in judicio, aut extra judicium agere contra principalem, verbi gratia contra mandantem, ut ſatisfaciat, non per hoc ſequitur, quod non poſſit agere contra miniſtros exequentes,& ab iis repetere totum, quod paſſus eſt, ut notat Medin. quæſt. 8., quia damnificatus contra quemlibet habet actionem ad repetendum: In quo differt minus principalis damnificator a fidejuſſore: nam remiſſo credito debitori principali, nulla remanet actio contra fidejuſſorem: At ſi læſus nolit agere contra principalem damnificantem, poterit immediate agere contra minus principalem: Immo per occultam compenſationem, ſi aliter non poſſit, repetere poteſt a minus principali id, in quo damnificatus eſt.

QUÆSTIO IV.

Quid, & Quantum reſtitui debeat?

PRogredimur ad diſcutiendas duas alias circumſtantias reſtitutionis; Et primo inquiremus, an reſtituenda ſint accepta ob turpem cauſam? Secundo, an reſtituenda ſint accepta ob cauſam honeſtam? Tertio, reſtituendane ſint bona incerta, derelicta, vacantia, &c., & animalia, quæ piſcatione, venatione, & aucupio capiuntur? Quarto, an iterum facienda ſit reſtitutio, quando res furtiva data alteri, ut reſtituatur, non pervenit ad dominum? Demum, an reſtituenda ſit res ipſi domino nocitura? Ex quibus palam fiet, non ſolum quid, ſed etiam quantum reſtitui debeat, quoties datur onus reſtitutionis; Quantum autem ſinguli reſtituere debeant, quando plures concurrunt ad damnificandum, expendimus jam articulo ſexto quæſtionis ſuperioris.

ARTICULUS I.

An accepta ob turpem cauſam reſtituenda ſint?

I. Contractus de re illicita facienda reſcindendus eſt. Quod ſi partim ſit de re licita, partim de illicita, ſolum datur obligatio ponendi rem licitam.

II. Pro ſcelere patrando nihil promitti, dari, aut accipi poteſt, antequam illud patretur. Et quod acceptum eſſet, reſtituendum danti, niſi datum eſſet abſolute ad alliciendum.

III. Poſt ſceleris patrationem probabilius eſt, quod ſolvi debeat pretium pro illo promiſſum.

IV. Qui poſt factum accepit pretium promiſſum pro ſcelere patrando, probabilius poteſt illud retinere, etſi teneatur ſatisfacere parti læſæ.

V. Ex lege poſitiva reſtituendum eſt pretium ſimoniacum vel pauperibus, vel Eccleſiæ in pœnam delicti.

VI. Il-

VI. Illicite ſic acquiſita a Filio, Uxore, ſervo, probabilius non debent reſtitui Patri, Marito, Domino.

I. CErtum eſt, contractum, vel pactum de re illicita facienda reſcindendum eſſe, nec ullam promiſſionem, votum, aut juramentum ad id obligare. Ratio eſt, quia jure naturæ unuſquiſque tenetur ſe retrahere a peccato: itaut non poſſit ad peccatum obligari neque ratione contractus, neque ratione promiſſionis, voti, juramenti, &c. ergo contractus hujuſmodi reſcindi debet. Quando tamen contractus, vel promiſſio eſſent partim de re licita, partim de illicita, conſurgit obligatio ponendi tantum rem licitam, quia ex regul. 3. juris, *Utile per inutile non vitiatur*.

II. Quæritur nunc primo, An dari, vel accipi poſſit aliquid pro turpi cauſa, vel pro opere illicito patrando? Et utrum poſt opus illicitum patratum, verbi gratia poſt homicidium poſitum ab aſſaſſino, vel peccatum a meretrice, promittens teneatur ſolvere, quod pro eo patrando promiſit? Ac demum, num accipiens talem mercedem poſſit illam retinere, an debeat reſtituere?

Reſpondeo, & dico primo, ante factum neque dari, neque promitti poteſt, neque accipi aliquid pro patrando quocumque opere illicito, ſive ſit contra juſtitiam, ſive contra aliam quamcumque virtutem, & ſi quid acceptum ſit, reſtitui debet. Ratio eſt, quia quilibet tenetur abſtinere ab opere malo, & a medio ad illud inducente; atqui pretium promiſſum datum, aut acceptum pro malo opere ante factum, ſeu antequam opus malum ponatur, eſt medium inducens ad illud; ergo tale pretium nec promitti, nec dari, nec accipi poteſt ante factum. Unde fit, quod promittens tale pretium ante factum non ſolum peccet, & non debeat ſolvere, ſed etiam debeat contractum reſcindere; accipiens vero teneatur ſtatim reſtituere, & quidem ipſi danti, non pauperibus. Ratio eſt, quia dans non dedit, nec voluit transferre dominium, niſi ob cauſam illam, puta, ut fiat homicidium; ergo tali cauſa non ſubſiſtente dominium non transfertur: Tunc ſolum poteſt retineri datum ante factum, quando dans abſolute illud donaſſet, ut alliceret ad opus malum, non vero ſub conditione operis mali ponendi; etiamſi illud non fuiſſet donaturus, ſi prævidiſſet, quod accipiens non eſſet inducendus ad malum; Poteſt autem hoc retineri, dummodo ex eo nullum ſcandalum, ſeu incitamentum ad malum habeatur.

III. Dico ſecundo; Poſt factum, ſeu adimpleto opere illicito, pro quo promiſſum erat pretium, Opinio communior apud Bonac. fert, quod promittens teneatur ſolvere, quod promiſit; quamvis Navar. cap. 16., Medin. quæſt. 20. de Reſtitut., & alii apud Leſſ. lib. 2. cap. 18. num. 20. putent, quod ne poſt factum quidem teneatur ſolvere; quia datio, & acceptio pro re turpi videtur eſſe velut approbatio peccati commiſſi, atque adeo novum peccatum. Ratio tamen communis ſententiæ eſt, tum quia promiſſio rei licitæ facta ſub conditione turpi adimplenda eſt, quoties adimpleri poteſt ſine peccato; ſed promiſſio ſolvendi pretium, ſub conditione homicidii ponendi, eſt promiſſio rei licitæ facta ſub conditione turpi, quæ tamen poſt factum, ſeu poſito homicidio adimpleri poteſt ſine peccato; ergo debet adimpleri homicidio patrato: Tum quia ſicut alter implevit, quod promiſerat, verbi gratia commiſit homicidium, ad quod ſe obligaverat, ita par eſt, ut alter etiam ſervet ſuam promiſſionem ſolvendi pretium, quam ſine peccato ſervare poteſt poſt factum.

Adde, quod res illicita eſt pretio æſtimabilis, vel ratione periculi, laboris, aut damni, cui ſe expoſuit illam exequens, vel ſaltem ratione voluptatis, aut utilitatis perceptæ ab eo, qui illam fieri curavit; Nam qui mandat, verbi gratia, occiſionem ſui inimici, utilitatem, & voluptatem habet a tali homicidio, & exponit ſicarium laboribus, damnis, & periculo ſuſpendii; ergo par eſt, ut hæc pretio compenſentur, quando ſine peccato compenſari poſſunt, videlicet poſt factum: Hac etiam de cauſa communiter docent cum Vaſq., Sanch., Molin., contra Angel., Val., & alios apud Azor., & Bonac., quod qui promiſit pretium conjugatæ, vel moniali pro copula, teneatur illud ſolvere ſecuta copula, ſeu poſt factum; quia fœmina veluti locavit corpus ſuum alteri, ex quo ille voluptatem percepit pretio æſtimabilem.

Neque dicas; qui ſolvit pretium ſicario pro aſſaſſinio commiſſo, illud iterum approbat; ergo non poteſt ſine peccato tale pretium ſolvere ne poſt factum quidem: Nam falſum eſt antecedens; poteſt enim ſolvi pretium non ſolum ſine approbatione peccati præteriti, ſed etiam cum deteſtatione illius.

IV. Dico tertio, qui accepit pretium pro opere illicito jam patrato, ſive contra juſtitiam fuerit, ſive contra aliam virtutem, non tenetur illud reſtituere; quamvis ſi commiſerit peccatum contra juſtitiam, verbi gratia homicidium, teneatur damnum reſarcire. Ita communius contra Joan. Medin., & alios apud Leſſ. cap. 14. dub. 8. putantes, quod debeat reſtituere: Quam ſententiam Leſſ. etiam putat probabilem. Ratio concluſionis eſt, quia, ut diximus, opus illicitum, ratione laboris, periculi, aut damni, cui ſe exponit, qui illud exequitur, eſt pretio æſtimabile; ergo juſte retinetur pretium pro illo acceptum, quando illud jam eſt commiſſum. unde fit, judicem non debere reſtituere, quod accepit pro ferenda injuſta ſententia, aut teſtem pro falſo teſtimonio ferendo, aut militem pro bello injuſto; quamvis teneantur reſarcire damna illata parti læſæ.

V. Notandum tamen, quod ſi lex aliqua efficiat aliquem incapacem dominii, ſeu inhabilem ad acquirendum aliquid pro turpi cauſa, in tali caſu neque ſecuto effectu poteſt quicquam retineri, ut patet. Et ideo acquiſita per ſimoniam retineri non poſſunt, quia ſimoniacus eſt incapax rei acquirendæ; ut notat Bonac. hic, Vaſq., & alii communiter; Unde reſtitui debet, quodcunque acceptum eſt: Et univerſim reſtitui debet danti, (cum dominium non ſit ab eo translatum in accipientem,) niſi aliquando aliter in pœnam delicti decernatur a jure; ut de facto decernitur in caſu ſimoniæ, quod pretium acceptum pro beneficio, pro collatione ordinum, & pro admiſſione in religionem, reſtituatur pauperibus, vel Eccleſiæ, cui facta eſt injuria, non vero danti, idque in pœnam delicti, ex Leſſ., & D. Th. 2. 2. quæſt. 32. art. 7.

VI. Quæritur ſecundo, Utrum illicite acquiſita a filio, ſervo, uxore, &c., reſtitui debeant Patri, Domino, Marito, &c., an poſſint illi ea ſibi retinere?

Reſpondeo, Navar., Reginald., Sot., & alios apud Bonac. probabilius putare, eodem modo diſcurrendum eſſe de iis, quæ licite a prædictis perſonis acquiruntur, verbi gratia laborando, ac de iis, quæ illicite acquiruntur, verbi gratia ob committendum homicidium, fornicationem, &c., quia peccatum non debet patrocinari delinquenti: Quare ſicuti acquiſita licite a filio pertinent ad Patrem, ſaltem quoad uſumfructum, ſecluſis caſtrenſibus, vel quaſi caſtrenſibus; ita illicite acquiſita ob turpem cauſam retineri non poſſunt a filio, ſed pertinent ad eundem Patrem. Verum Bonac. quæſt. 3. punct. 3., & alii putant, prædictas perſonas poſſe ſibi retinere acquiſita ob turpem cauſam. Ratio eſt, quia cum hujuſmodi lucrum ſit odioſum Patri, domino, marito, non debet dici, quod iſti habeant jus ad tale lucrum acquiſitum a filio, ſervo, uxore, ob turpem cauſam: quia jura decernentia, quod acquiſita ab iſtis pertineant ad Patrem, dominum, maritum, non loquuntur de tali lucro. Neque hinc ſequitur, quod peccatum patrocinetur delinquenti; Sicuti enim ſi fur negotietur pecuniam alienam, poteſt ſibi retinere fructus hujuſmodi mere induſtriales, quin illi in tali caſu dicatur patrocinari peccatum, cum revera patrocinetur illi jus, quod habet ad hujuſmodi fructus; ita in caſu noſtro. Equidem tamen communiori ſententiæ oppoſitæ adhærendum cenſeo.

ARTICULUS II.

An reſtituenda ſint accepta ob cauſam honeſtam?

I. Reſtitui debent accepta ad præſtandum opus debitum ex juſtitia; necnon pro omiſſione etiam ex juſtitia debita; Non tamen accepta pro opere honeſto, aut pro omiſſione, quæ ex juſtitia non debeantur.

II. Num poſſit etiam aliquid accipi pro opere debito ex charitate, quod non ſit laborioſum, puta pro deponendo odio?

III. Si opus ex juſtitia debitum Titio ponitur in gratiam Caji, num poſſit a Cajo aliquid accipi?

IV. Cur in foro externo non datur actio ad repetendum, quod traditum eſt pro opere ex juſtitia debito? Et ſimul compellitur ad reſtitutionem, qui aliquid accepit pro non patrando peccato.

V. Non ſolum pretium, ſed etiam munus involuntarie donatum pro opere debito ex juſtitia univerſim reſtituendum eſt; non tamen ſi detur liberaliter.

VI. Num poſſint famuli Judicis aliquid accipere a Titio, ut hic ante alios introducatur, & ejus cauſa prius expediatur?

VII. Quandonam poſſint Officiales Judicis munera ſibi donata retinere?

VIII. Leges civiles ſi ſolum prohibeant, & non irritent acceptionem munerum, non obligant ad reſtitutionem; Sicut nec juramentum de illis non acceptandis.

IX. Si lex aliqua irritet donationem munerum, hæc

hæc reſtituenda ſunt danti, niſi aliter ſtatuat ipſa lex; & tunc requiritur etiam ſententia Judicis, ut a dante tollantur.

I. QUæritur primo, An teneatur ad reſtitutionem, qui accepit pretium ad faciendum opus licitum, verbi gratia ad ferendam ſententiam juſtam, ad adminiſtranda, vel ſuſcipienda Sacramenta, ad jejunandum, &c.?

Reſpondeo cum communiori apud Bonac. contra Medin., Reginald., & alios, accepta pro faciendo opere honeſto, debito ex juſtitia, reſtituenda eſſe: Contra vero poſſe retineri accepta pro faciendo quocumque alio opere honeſto: Et ſimiliter reſtituenda eſſe accepta pro omittendo aliquo opere illicito, cujus omiſſio debita eſt ex juſtitia, verbi gratia ſi quis aliquid accipiat, ne occidat, ne furetur; ſed retineri poſſe accepta pro omittendo opere illicito, cujus omiſſio debita eſt ex alia virtute; verbi gratia, ſi quis aliquid accipiat, ne blaſphemet, ne fornicetur. Ratio horum omnium eſt, quia obligatio reſtituendi oritur dumtaxat ex violatione juſtitiæ; atqui ſi aliquid accipiatur pro faciendo opere debito ex juſtitia, hæc violatur, quia quilibet habet jus, ut gratis ſibi præſtetur, quod debetur ex juſtitia; verbi gratia, ſi quid accipiat Judex pro ferenda ſententia juſta, violat virtutem juſtitiæ; quia habet ſtipendium a Republica, vel a Rege, ad hoc ut gratis ſententiam juſtam proferat, & ideo quilibet habet jus, ut gratis ſibi præſtetur ſententia juſta: Secus vero non violatur virtus juſtitiæ, ſi quid accipiatur, verbi gratia, a Titio, ut baptizetur, ut miſſam audiat, ut jejunet; vel a medico, ut indigentibus medeatur; quia nemo tenetur ea opera præſtare ex juſtitia. Similiter violat juſtitiam, qui aliquid accipit, ne occidat, ne furetur, quia ex juſtitia tenetur ea omittere; non vero violat juſtitiam, ſi quid accipiat, ne fornicetur, aut blaſphemet, quia ea omittere non tenetur ex juſtitia, ſed ex alia virtute; ergo ſolum accepta ob opus, vel omiſſionem debitam ex juſtitia reſtitui debent.

II. Leſſ. tamen cap. 14. dub. 9. probabiliter putat, non poſſe pretium exigi, aut accipi pro faciendo opere debito ex charitate, quod non ſit laborioſum, puta pro deponendo odio, pro revelando fure, &c.; tum quia communi hominum judicio hæc non cenſentur pretio æſtimabilia: tum etiam quia cum valde interſit proximo, ut hæc fiant, ſi detur pro iis pretium, tale pretium non cenſetur liberaliter donatum, ſed coacte datum pro re nullius pretii: Unde ſi quid acceptum ſit pro tali opere debito ex charitate, reſtitui debet, non ſecus ac acceptum pro opere debito ex juſtitia: Contra vero putat retineri poſſe pretium acceptum pro opere, quod cedit in honorem Dei, vel in commodum ipſius accipientis, puta pro audienda miſſa, pro abſtinendo ab ebrietate; Et ratio eſt, quia cum nemo emat hujuſmodi res, cenſetur liberaliter donatum, quod pro his faciendis datur.

Verum communior ſententia contra Leſſ. docet, poſſe pretium accipi etiam pro opere debito ex charitate, verbi gratia pro deponendo odio; aliter medicus teneretur ad reſtitutionem, ſi accipiat pretium, ut medeatur indigentibus, quibus ex charitate tenetur mederi; quod communiter non admittunt apud Bonac. quæſt. 3. punct. 3.: Falſum autem eſt, ut notat Vaſq., quod tale pretium cenſeatur datum coacte, cum non detur per vim, nec danti ſequatur ullum incommodum; Et quamvis qui pro iis operibus dat pretium, det invitus, non per hoc fit illi injuria; ſicut non fit injuria ementi per hoc, quod invitus det pretium rei, quam vellet habere ſine pretio. Neque dicas, diſparitatem eſſe, quia emens dat pretium pro re pretio æſtimabili; ſecus vero qui dat pretium pro opere debito ex charitate; Nam falſum eſt, hujuſmodi opera non eſſe pretio æſtimabilia, quando magnum ex iis emolumentum ſequitur.

III. Opponitur primo, hinc ſequi, quod etiam poſſet accipi pretium a Judice pro ſequenda opinione probabili, quæ favet mihi potius, quam adverſario, (cum ad id Judex non teneatur ex juſtitia,) quod tamen eſt falſum, cum damnata ſit ab Alex. VII. propoſ. 26. dicens: *Quando litigantes pro ſe habent opiniones æque probabiles, poteſt Judex pecuniam accipere pro ferenda ſententia in favorem unius præ alio.*

Reſpondeo, nego ſequelam; vetitum enim eſt Judici vendere hujuſmodi arbitria, non ſolum legibus poſitivis, ſed etiam lege naturali: Et ratio eſt, quia Judex ex juſtitia tenetur adjudicare litem ei, cui jura favent; Unde ſi utraque opinio eſt æque probabilis, ſeu ſi æque jura favent utrique litiganti, debet ex juſtitia litem dividere, ut fuſe oſtendit Tambur. lib. 1. Decalogi cap. 3. §. 4. contra quamplures.

Non me latet ſententia Vaſq. cap. 7. dub. 6., Sot., & aliorum docentium apud Bonac., quod poſſit univerſim quilibet accipere pretium etiam pro faciendo opere debito ex juſtitia, dummodo tale pretium non accipiatur ab eo, in cujus favorem debet illud onus fieri ex juſtitia, ſed ab extraneo, cujus non interſit illud fieri. Leſſ. tamen lib. 2. cap. 14. dub. 9. cum communiori id negat, (ſolum concedens, quod poſſit accipi, quod vere liberaliter donatur ob tale opus.) Ratio eſt, quia quando aliquod opus eſt invendibile, tunc etiamſi in tui gratiam fiat, vendi non poteſt: Etenim apud homines tale obſequium non cenſetur dignum pretio, ſed amicitia; aliter uſurarius poſſet aliquid a te exigere, ſi in tui gratiam mutuet pecuniam Petro; & Epiſcopus poſſet etiam aliquid a te exigere, ſi in tui gratiam conferat ordines, vel beneficium alteri; quod nemo dixerit.

IV. Opponitur ſecundo. In foro externo non datur actio ad repetendum id, quod traditum eſt pro opere debito ex juſtitia, ut habetur in *in leg. 2. ff. De conditionibus ob turpem cauſam*; ergo neque in foro interno datur obligatio reſtituendi acceptum pro tali opere debito ex juſtitia. Adde, quod ex eadem lege habetur, poſſe in foro externo compelli ad reſtitutionem, qui accepit aliquid pro non patrando peccato; ergo etiam in foro interno datur hujuſmodi obligatio; & conſequenter ſicut tenetur reſtituere, qui aliquid accepit, verbi gratia, ne occidat, ita reſtituere tenetur, qui aliquid accepit, verbi gratia, ut miſſam audiat die feſto.

Reſpondeo, nego conſequentiam; forum enim externum non concedit eam actionem, ne multiplicentur lites: Ad id, quod additur, nego conſequentiam; nam ex antecedente ſolum ſequitur, quod vi illius legis detur in foro externo actio ad repetendam rem traditam pro non patrando opere illicito, non vero ſequitur, quod detur obligatio in foro interno eam reſtituendi, cum ſæpe leges obligent tantum pro foro externo ex præſumptione delicti, quod revera ſæpe abeſt.

V. Quæritur ſecundo, An reſtitui debeat non ſolum pretium, ſed etiam munus datum pro opere debito ex juſtitia?

Reſpondeo, & dico primo, ſi tale munus detur involuntarie, (verbi gratia, ſi detur munus miniſtro publico ad redimendam vexationem, quia ſcilicet probabiliter apparet talem miniſtrum ſine aliquo munere non eſſe præſtiturum, quod ex juſtitia præſtare debet, cum ſit negligens in negotiis expediendis; aut ſi prius expediat illos, qui munera offerunt, &c.) tenetur miniſter reſtituere munus acceptum ipſi danti; & quidem nulla expectata ſententia Judicis, & independenter a quavis lege poſitiva. Ita communiter: Et ratio eſt, quia involuntarium impedit translationem dominii via donationis, quæ eſſentialiter debet eſſe libera; Unde eadem eſt ratio, ſive detur pretium, ſive munus; In neutro enim caſu transfertur dominium, atque adeo tam pretium, quam munus involuntarie datum reſtitui debet.

VI. Propter hanc rationem Molin. tom. 1. tract. 2. diſp. 88. putat etiam famulos judicis teneri ad reſtitutionem, ſi accipiant munera, ut prius introducant unum, quam alium, ſeu ut prius expediant negotium ejus, qui munus obtulit, quam alterius: Etenim vel famuli anteponunt illum, quem ex juſtitia anteponere debent; quia, verbi gratia, prius venit, aut e remotiori loco, aut quia periculum eſt in mora, &c., & recurrit, quod munus detur involuntarie, & coacte ad redimendam vexationem: Vel anteponunt alium ex juſtitia poſtponendum; & tenentur ſaltem reſtituere damnum, quod infertur illi, qui poſtponitur, quando ex juſtitia erat præponendus; ſicuti judex ferens ſententiam injuſtam tenetur reſtituere damnum parti læſæ: Immo ipſi judices, ſeu officiales, ſi tolerent hujuſmodi famulos, tenentur in ſolidum ad reſtitutionem; quia ex officio, atque adeo ex juſtitia illis incumbit has famulorum injuſtitias prohibere. Si tamen famulus ſua gratia, induſtria, & precibus ſine aliorum injuſta mora obtineret expeditionem alicujus cauſæ, procul dubio poſſet munus acceptum retinere, ut notat Molin. loc. cit.; quia ad hoc beneficium, quod eſt pretio æſtimabile, non tenebatur famulus.

Advertit hic Petrus Navar. lib. 3. cap. 3., quod Judex, ſeu Officialis teneatur ad reſtitutionem talium munerum, etiam quando non eſt probabiliter certus, ſed moraliter dubius de coactione donationis ex metu injuſtitiæ; quia exponeret ſe periculo accipiendi alienum, & fieret poſſeſſor dubiæ fidei, qui, ut ſupra oſtendimus, etiam ad reſtitutionem tenetur, non ſecus ac poſſeſſor malæ fidei.

VII. Dico ſecundo; præſcindendo a lege poſitiva in contrarium, non tenetur officialis jure naturæ reſtituere munera liberaliter

ter

ter ſibi donata ſine ullo metu, ſive quia dantur ab amicis, aut cognatis, qui perinde donarent, ac ſi non eſſet officialis; ſive quia donantur poſt rem juſte obtentam ob gaudium, & gratitudinem, ſeu deſiderium, ut in poſterum officialis eodem modo ſe gerat; ſive quia ita dantur ante expeditionem negotii, ut nullum periculum ſit querelæ, ſi forte lis alteri juſte adjudicetur, ſed ſolum alliciant officialem ad illam diligenter expediendam pro merito cauſæ; ſive demum, quia dantur ex liberalitate; ut ſi dives det Notario aliquid ultra taxatam mercedem pro opere juſto. Ita communiter. Ratio eſt, quia jus naturæ nulli prohibet donare res ſuas alteri; ergo ſi quis donet illas officiali, modo habeat libertatem requiſitam ad donandum, ſeu dummodo donatio non fiat per metum, talis donatio non erit irrita ex ſolo jure naturæ.

Confirmatur, quia ſi jure naturæ id eſſet prohibitum, non poſſet lex humana permittere, ut judex delegatus accipiat a partibus eſculenta, & poculenta ex mera liberalitate oblata, ſicut de facto permittitur in cap. *Statutum*, *De reſcriptis in 6.* & leg. *Solet*, ff. *De officio Proconſulis*.

Neque dicas primo; iſta munera non darentur, niſi ille eſſet officialis; ergo non videntur dari, niſi coacte ratione officii; atque adeo talis donatio, utpote meticuloſa, & involuntaria, erit irrita.

Negatur enim conſequentia; Sicuti enim non ex eo, quod munera non darentur Titio, niſi eſſet amicus, inde fit, quod amicitia inferat coactionem, quæ reddat donationem meticuloſam, & invalidam; ita in caſu noſtro, quamvis munera non darentur, niſi ille eſſet officialis, non inde ſequitur, quod dentur per metum, & coacte; dari enim poſſunt plene libere ex eo motivo, ut officialis in negotiis juſte tibi faveat. Unde fit, quod ſi lis adjudicetur adverſario, non poſſint munera repeti, quia non data fuerunt ſub conditione, ut tibi lis adjudicetur, ſed abſolute; Sicuti ſi quis det munera mulieri, ut alliciat illam ad peccatum, etiamſi deinde non conſentiat, donatio eſt valida, & munera repeti non poſſunt.

Neque dicas ſecundo; iſta munera conferri non poſſunt officiali ſine ſcandalo, & periculo injuſtitiæ, juxta illud Exod. 23. *Non accipias munera, quæ etiam excæcant prudentes, & ſubvertunt verba juſtorum*; ut proinde oblatio talium munerum humanis etiam legibus prohibeatur.

Nam primo falſum eſt, quod aliquando ſine ſcandalo dari non poſſint, puta ſi dentur poſt ſententiam latam, vel ſi dentur officiali amantiſſimo juſtitiæ, qui ipſos etiam donatores imperterrite condemnare ſoleat; vel ſi dentur ab iis, qui litem non habent, aut ab amicis, aut de rebus ordinariis, &c. Secundo, dato, quod aliquando ſine ſcandalo dari non poſſint, non proinde fit, quod donatio talium munerum ſit nulla; Sicuti ſi detur munus fœminæ animo inducendi illam ad fornicationem, etiamſi cum ſcandalo detur, adhuc donatio eſt valida, nec fœmina tenetur ad reſtitutionem, etiamſi non conſentiat.

VIII. Dico tertio, munera accepta contra leges humanas, quæ non ſolum prohibent acceptationem, ſed etiam annullant donationem, & reddunt accipientes incapaces, & inhabiles ad acquirendum illorum dominium, reſtituenda ſunt in conſcientia. Quod ſi leges tantum prohibeant illorum acceptationem, ſed non irritent acceptationem, non ſunt reſtituenda, etiamſi accipiens peccaverit mortaliter illa accipiendo, tum contra obedientiam legis, tum etiam ſacrilege contra juramentum fortaſſe factum de non accipiendis muneribus. Ita communiter cum Molin. loc. cit.. Ratio primæ partis eſt, quia poteſt Princeps ob bonum commune in conſcientia obligare, ut bona unius ſubditi per donationem non fiant de dominio alterius. Secunda pars concluſionis, quæ eſt contra Medin., etiam probatur, quia in jure iſta duo ſunt valde diverſa, prohibere, ne aliquid fiat, & irritare factum; ut patet in innumeris caſibus. Neque obſtat lex *Non dubium*, ff. *De legibus*, & Reg. *juris in 6.*, ubi dicitur, quod *Quæ contra legem fiunt, debeant utique pro infectis haberi*. Nam hinc ſolum infertur, quod quæ contra legem fiunt, debeant in judicio irritari, non vero quod ſint ipſo facto irrita, & invalida. Juramentum autem de non accipiendis muneribus non fert obligationem ea reſtituendi, ſi ſacrilege accipiantur: (ſic juramentum de non ludendo non fert, quin ludens faciat ſua, quæ acquirit per ludum ſacrilegum) Ratio eſt, quia aliud eſt juramentum de non accipiendis muneribus, aliud vero juramentum de non faciendis ſuis, ac retinendis muneribus. Quare poteſt quis contra primum juramentum ſacrilege accipere munera, quin peccet contra idem juramentum, ſi ea deinde retineat, ac non reſtituat: Quod ſi utrumque juraret, & non

accipere, & non retinere munera, deberet quidem ea reſtituere, non tamen ex obligatione juſtitiæ, ſed religionis, ut notat Molin. loc. cit.

IX. Rogabis hic: Cuinam reſtituenda ſint munera, quando lex irritat illorum donationem?

Reſpondeo, reſtituenda eſſe ipſi danti. Ratio eſt, quia per talem donationem non eſt translatum dominium a dante. Excipe tamen niſi lex aliqua propter inobedientiam privet illis ipſo jure dantem, & præcipiat reſtituenda eſſe pauperibus, vel fiſco; nulla autem datur lex (teſte Molin. diſp. 34., Sot., & aliis contra nonnullos) quæ tollat dominium a dante ante latam ſententiam; Nam *lex 2. ff. De conductione ob turpem cauſam*, quæ ſtatuit eum, qui dedit munera pro ſententia juſta, litem perdere: & lex 3. ſubſequens, quæ ſtatuit, datum pro ſententia injuſta non poſſe repeti, ſunt pœnales, & non obligant in conſcientia, niſi poſt latam ſententiam in foro externo. Quare antequam dans pretium, vel munus contra leges condemnetur ad amiſſionem dati, debet accipiens reſtituere illud danti, qui nondum dominium amiſit; per donationem enim non eſt translatum dominium in donatarium ex juris impedimento.

ARTICULUS III.

An Bona incerta, vacantia, derelicta, & Animalia, quæ piſcatione, aut venatione capiuntur, reſtituenda ſint?

I. Bona incerta, ſi acquiſita ſint ex delicto, reſtituenda ſunt pauperibus. Quæ tamen ſine delicto retinentur, probabilius danda ſunt etiam pauperibus, ſed probabiliter retineri poſſunt.

II. Poſt factam compoſitionem per Bullam bonorum incertorum, ſi dominus compareat, probabiliter ea non ſunt reſtituenda.

III. Etiam Epiſcopus poteſt in ſua Diœceſi compoſitionem facere debitorum incertorum.

IV. Bona vacantia, necnon derelicta ſunt primo occupantis jure naturæ; Jure tamen poſitivo aliud decernitur de bonis vacantibus.

V. Animalia, quæ venatione, aut piſcatione capiuntur, ſecundum ſe ſunt etiam primo occupantis.

VI. Poteſt Princeps ſibi venationem, ac piſcationem reſervare, & poteſt reddere ſubditos incapaces dominii relate ad feras in ſuo nemore captas.

VII. Ad reſtitutionem tenetur, qui venatur in loco, ubi a Principe alteri conceſſum eſt jus venandi; non quidem reſtituendo feras captas, ſed compenſando damnum, quod alteri probabiliter intulit habenti jus venandi.

VIII. Animal alterius, quod damnum infert in tuo prædio, non poteſt occidi, niſi aliter grave damnum impediri non poſſit.

I. Diximus quæſt. 2. art. 1., Bona incerta, utpote aliena, retineri non poſſe invito domino; Unde quando dominus ignoratur, ſi ea acquiſita ſint ex delicto, puta ex uſura, furto, injuſta emptione, de jure poſitivo reſtituenda ſunt pauperibus; Si vero aut ſint acquiſita ex contractu juſto, puta ex donatione, aut ſint inventa, juxta communiorem ſententiam, etiam pauperibus reſtituenda ſunt, quamvis nonnulli cum Navar. apud Leſſ. cap. 14. dub. 7. probabiliter putent poſſe poſt adhibitam diligentiam retineri ab ipſo detentore cum onere reſtituendi ea domino, ſi forte deinde compareat; nam ſi pauperibus dentur, non poteſt ea dominus recuperare; etenim neque is, qui dedit pauperibus, tenetur iterum ea dare domino comparenti, neque pauperes, quibus data ſunt; ut communiter docent Leſſ., Vaſq., Azor. apud Bonac.; tum quia pauperes acquiſierunt jam dominium rei ſibi per eleemoſynam traditæ; tum etiam quia aliter eleemoſyna illa non profuiſſet ſpiritualiter domino, ſi dominus adhuc retineret dominium illius rei, ipſique foret reſtituenda. Molin. tamen cenſet, quod ſi res adhuc extet apud pauperem, reſtitui debeat domino comparenti.

II. Majus dubium eſt, an ſi facta compoſitione juxta Bullam compareat dominus bonorum incertorum, debeant illi reſtitui? Molin. diſp. 84. & alii communiter affirmant, quia Summus Pontifex per Bullam intendit compoſitionem fieri juxta rationabilem dominorum voluntatem, quæ cenſetur eſſe, ut velint ſibi reſtitutionem fieri comperta rei veritate; Verum Sà, Trull., Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 112. probabiliter negant; quia talis compoſitio æquivalet præſcriptioni: Sicut enim Reſpublica transfert dominium rei a domino in poſſidentem bona fide poſt lapſum temporis requiſiti media præſcriptione in bonum publicum; ita Pontifex transfert pariter dominium media compoſitione propter bonum animarum, & publicum; Eſt enim

Pon-

Pontifex adminiſtrator bonorum temporalium, quatenus concernunt bonum ſpirituale.

III. Addit Dian. loc. cit., & Mendo V. *Bulla compoſitionis*, poſſe etiam ab Epiſcopis pro ſua Diœceſi concedi Bullam hujuſmodi compoſitionis; tum quia nullo jure conſtat illam eſſe Papæ reſervatam; tum etiam quia credi poteſt, voluntatem creditorum eſſe, ut in debitis incertis Epiſcopus conſulat conſcientiis ſubditorum; præſertim ſi non habeant facilem aditum ad Pontificem. Ita Villalob. contra Sylveſt.

IV. Quæritur nunc primo, An reſtitui debeant bona vacantia, & bona derelicta?

Reſpondeo, bona vacantia dici, quæ remanent poſt mortem domini, non relictis hæredibus, nec confecto teſtamento; Bona vero derelicta dicuntur, quæ abjiciuntur ſine intentione illa recuperandi; ut ſunt, quæ jamdiu ex naufragio in mari amiſſa ſunt, non vero quæ ad navem ſublevandam in periculo naufragii ejiciuntur. His explicatis, dico cum Tambur. lib. 4. cap. 1. §. 3., utraque hæc bona tam vacantia, quam derelicta jure naturæ eſſe primo occupantis, ut diximus quæſt. 2. art. 1. etiam de theſauris inventis. Notandum tamen in lege *Vacantia*, Cod. *De bonis vacantibus* decerni, quod bona laicorum morientium ab inteſtato, & non habentium hæredes uſque ad decimum gradum devolvantur ad fiſcum: & in Auth. *Omnes Peregrini*, Cod. *De Succeſſoribus* decernitur, quod bona peregrini morientis ab inteſtato per Epiſcopum loci tradantur hæredibus, ſi fieri poteſt; aliter in pias cauſas diſtribuantur.

V. Quæritur ſecundo, An animalia capta venatione, vel piſcatione reſtituenda ſint?

Reſpondeo negative; ea enim ſunt primo occupantis, (dummodo in nullius cuſtodia detineantur) ut feræ, cervi, volucres; nec habeant conſuetudinem redeundi in poteſtatem prioris domini, qualem habent canes, apes, columbæ, &c.: Sicut autem in dubio, an conſuetudinem redeundi habeant, ſi poſt diligentem inquiſitionem perſeveret dubium, præſumendum eſt, illam non habere; ita in dubio, an illam amiſerint, præſumendum eſt, non amiſiſſe; quia in priori caſu poſſeſſio ſtat pro libertate, in poſteriori pro domino.

VI. Dubium eſt, An poſſit Princeps reſervare ſibi venationem, aut piſcationem?

Reſpondeo, Hoſtienſem, & alios apud Bonac. negare, eo quod animalia libera jure naturæ, & gentium ab omnibus capi poſſunt. Sed communius affirmant, etiamſi Princeps non ſolum ad propriam ſuſtentationem, ſed etiam ob meram oblectationem eas reſervet. Ratio eſt, quia cum Princeps pro Republica laboret, par eſt, ut habeat, quæ ſuæ neceſſitati, aut dignitati conferunt. Addit Covar., quod non ſolum poſſit Princeps prohibere aliis venationem, aut alicui concedere jus venandi, ſed etiam efficere inhabiles ad acquirendum dominium ferarum captarum venantes contra prohibitionem; Etenim lex juſta poteſt efficere homines inhabiles ad dominium comparandum; in quo caſu conſurgeret obligatio illas reſtituendi, ſi caperentur. Addunt etiam communiter cum eodem Covar., quod non ſolum Princeps, ſed etiam quilibet dominus agri poſſit prohibere, ne quis in ſuo agro venetur, vel aucupetur, cum poſſit prohibere aliis, ne ſuum agrum ingrediantur. Verum qui injuſte venationem impedit, tenetur ad reſtitutionem illius probabilis lucri, quod venator facturus eſſet.

VII. Dubium eſt ſecundo, An teneatur ad reſtitutionem, qui venatur, quando a Principe, vel domino fundi prohibita eſt venatio, eo quod alicui conceſſum eſt jus venandi?

Reſpondeo, Vaſq. cap. 5. de reſtitutione negare, quia hic in tali caſu capit rem communem, nec impedit alterum, quin utatur jure ſibi conceſſo; quamvis peccet faciendo contra legem prohibentem, ne venetur; Quam ſententiam putat probabilem Bonac. quæſt. 7. punct. 7.: Communiter tamen affirmant, quia violat jus conceſſum alteri a Principe, vel a Communitate, &c., ad capiendas res communes; Alioquin ſequeretur, quod faciens magnam lignorum ſtragem in ſylva communi, aut piſcans cum magno Communitatis detrimento, verbi gratia projiciendo in fluvium, aut paludem eſcas medicatas, quibus aquæ inficiantur, & omnes piſces moriantur, non teneretur ad reſtitutionem; quod eſt contra communem Doctorum.

Notandum tamen, quod venans in caſu adducto non teneatur facere reſtitutionem, habita ratione animalium captorum per venationem prohibitam, ſed ſolum habita ratione damni, vel lucri, quod ceſſavit illi, ad quem jus venandi pertinet.

VIII.

VIII. Ex dictis ſequitur, ut notat Bonac. num. 24., quod peccet mortaliter, & ad reſtitutionem teneatur, qui occidit, aut vulnerat animal alterius, dum damnum infert in ſuo prædio; non enim habet jus occidendi, ſed ſolum expellendi, & ſatisfactionem exigendi; niſi forte aliter grave damnum impediri non poſſit; ut in ſimili caſu docet Sà V. *Reſtitutio* num. 47. de eo, qui diruit domum vicinam, per quam incendium perventurum erat ad ſuam.

ARTICULUS IV.

An iterum facienda ſit reſtitutio, quando res furtiva data alteri, ut reſtituatur, non pervenit ad dominum?

I. Res debita ex delicto, ſi deferatur per nuncium a debitore electum, perit ipſi debitori, antequam ad dominum perveniat; Sed ſi nuncius eligatur a Creditore, perit Creditori.

II. Res non debita ex delicto, ſed ex contractu, ſi eadem in individuo debeatur, perit ſemper Creditori, ſi non pereat ob culpam debitoris: At ſi non debeatur eadem in individuo, perit debitori, ſi per nuncium a ſe electum tranſmittatur.

III. Res tamen, quæ ſolum debetur ex re accepta, quamvis tranſmittatur per nuncium a debitore electum, perit ſemper Creditori, quamvis non debeatur eadem in individuo, dummodo non pereat ob culpam debitoris.

IV. Quid ſi res debita tranſmittatur per Parochum, vel Confeſſarium, & illa ad dominum non perveniat?

V. Quid ſi poſt conventionem cum Creditore, quod res tranſmittatur per Petrum, deinde tranſmittatur per Paulum expertum fidelem, & res ad dominum non perveniat?

I. QUæritur primo, Utrum res debita pereat domino creditori, an vero debitori, (itaut debitor ad novam reſtitutionem teneatur,) ſi pereat, antequam ad dominum perveniat?

Ante reſponſionem adverto, rem, quæ reſtituenda eſt, vel reſtituendam eſſe ex delicto, vel ex contractu, vel ex re accepta: Rurſus vel reſtituendam eſſe eandem numero, vel in ſpecie eandem. Præterea notandum, quod nuncius, qui ad dominum rem defert, vel eligitur a creditore, vel a debitore. His poſitis

Dico primo; Res, quæ debetur ex delicto, verbi gratia furto, ſi deferatur per nuncium a debitore electum, & pereat, antequam perveniat ad creditorem, perit ipſi debitori, ſive eadem numero, ſive diverſa debeatur; Unde ad novam reſtitutionem debitor tenetur. Si vero deferatur per nuncium electum a creditore, perit ipſi creditori, atque adeo debitor non tenetur ad novam reſtitutionem. Ita communiter apud Bonac. Ratio primæ partis eſt, quia par non eſt, ut creditor damnum patiatur ob alterius delictum. Ratio ſecundæ partis eſt, quia nuncius electus a creditore facit cum illo unam perſonam moraliter; ergo ſi reſtituatur res tali nuncio, cenſetur reſtituta ipſi creditori. Quare ſicuti poſt reſtitutionem factam creditori res illa perit, ita poſt reſtitutionem factam tali nuncio.

II. Dico ſecundo; Quod non debetur ex delicto, ſed ex contractu, ſi non debeatur idem in individuo, (ut quando debetur pecunia numerata) perit pariter debitori, ſi tranſmittatur per nuncium a debitore electum: Econtra perit creditori, ſi tranſmittatur per nuncium ab ipſo electum. Si vero debeatur eadem res in individuo, (ut res pignori, vel commodato, vel depoſito tradita) perit ſemper creditori, per quemcunque nuncium tranſmittatur, dummodo non pereat per culpam debitoris. Ita etiam communiter. Et ratio horum omnium fundatur in illo principio, *Res, quæ perit, domino perit*; quando autem tranſmittitur per nuncium a debitore electum res, quæ non debetur eadem in individuo, puta pecunia numerata, tunc dominium illius rei manet penes debitorem, quouſque perveniat ad creditorem; Unde ſi pereat, vel ſurripiatur, perit ipſi debitori; qui proinde tenetur iterum reſtituere: Contra, ſi tranſmittitur per nuncium electum a creditore, dominium illius rei acquiritur a creditore ſtatim ac pervenit talis res ad manus nuncii facientis cum creditore quaſi unam perſonam, & ideo ſi pereat, perit ipſi creditori; unde non eſt facienda iterata reſtitutio. Demum ſi res, quæ debetur, reſtituenda ſit eadem in individuo, cum dominium illius ſemper ſit penes creditorem, per quemcumque nuncium tranſmittatur, (niſi pereat culpa debitoris,) ſemper perit ipſi creditori; Unde non eſt facienda nova reſtitutio.

Non negaverim tamen, majorem diligentiam adhibendam in cuſtodienda, vel tranſ-

tranſmittenda re commodata, quam depoſita, locata, aut pignorata; eo quod contractus commodati ſit ſolum in beneficium commodatarii: Ex quo fit, ut facilius poſſit res commodata perire per culpam debitoris in illa tranſmittenda.

III. Dico tertio. Si res reſtituenda neque debeatur ex delicto, ſeu ex injuſta acceptione, neque ex contractu, ſed mere ex re accepta (verbi gratia, quia bona fide poſſederim illam, & nunc cognoſcam eſſe alienam) ſive eadem in individuo debeatur, ſive diverſa, puta quia rem alienam ita conſumpſerim, ut ex ea factus ſim ditior, tunc ſi abſque culpa debitoris pereat, antequam ad dominum perveniat, non perit debitori, ſed perit domino creditori. Ratio eſt, quia ex dictis Poſſeſſor bonæ fidei ita debet reſtituere, ut debeat ſervari indemnis; non ſervaretur autem indemnis, ſi in tali caſu ad novam reſtitutionem teneretur; ergo non tenetur.

IV. Ex dictis colligitur, in quonam caſu debitor ad novam reſtitutionem teneatur, ſi debitum tranſmittat per Parochum, vel Confeſſarium, qui illud ſibi retineat, aut ſi alia ratione pereat. Si enim debitum eſt ex delicto, & Confeſſarius ab ipſo debitore eligatur, ut debitum tranſmittat, facienda eſt nova reſtitutio, ſi debitum non perveniat ad dominum.

Adverto tamen, Reginal., Sot., Gabriel., & alios apud Leſſ. cap. 16. num. 6. & Dian. part. 2. tract. 3. reſol. 2. putare non improbabiliter, quod ſi debitor per Parochum, aut Confeſſarium a ſe electum reſtituit, eo quod non poſſit id per ſeipſum exequi ſine ſui infamia, non teneatur ad reſtitutionem, ſi confeſſarius rem illam ſibi retineat. Ratio eſt, tum quia debitor in tali caſu reſtitutionem, quantum eſt in ſe, jam fecit, ut debuit, & potuit; tum etiam quia ſi creditor conſenſiſſet, ut per Confeſſarium tranſmitteretur debitum, certe non eſſet nova reſtitutio facienda; Creditor autem in tali caſu implicite, & rationabiliter cenſetur conceſſiſſe; ergo non eſt facienda nova reſtitutio.

Idem docet Dian. part. 10. tract. 16. reſol. 97. contra nonnullos de eo, qui vovit, verbi gratia, mittere calicem, vel pecuniam ad domum Lauretanam, miſitque illam per hominem fidelem; in quo caſu ſi deinde non perveniat, non videtur teneri illum ad mittendum alium calicem, vel pecuniam.

V. Quæritur ſecundo; Utrum debitor teneatur ad novam reſtitutionem, quando rem in individuo debitam non tranſmiſit per nuncium, per quem ex conventione inter creditorem, & debitorem tranſmittenda erat, ſed per alium pluries expertum fidelem, qui tamen cum re reſtituenda aufugit?

Reſpondeo, Gomez, & Bonac. quæſt. 3. punct. 9. affirmare, ſive res illa debeatur ex delicto, ſive ex contractu, ſive ex re accepta. Ratio eſt, quia debitor in re illa tranſmittenda non videtur adhibuiſſe debitam diligentiam; Nam ex lege *Cum qui*, ff. *Commodati*, non videtur diligens, qui contra formam pacti agit. Vaſq. tamen, & Rebel. negant, quia debitor eam diligentiam adhibuit, ad quam tenebatur, dum rem tranſmiſit per talem famulum alias expertum fidelem; niſi forte conventum eſſet de damno ſolvendo, ſi res per alium tranſmitteretur ab illo, ſuper quo convenerant.

ARTICULUS V.

An res domino nocitura reſtituenda ſit?

I. Quouſque dubitetur, aut probabile ſit, rem eſſe domino nocituram, ut gladius furioſo, non eſt reſtituenda.

II. Probabilius eſt, quod peccetur etiam contra juſtitiam, ſi res iſthæc cum alterius damno reſtituatur.

III. Negative ſe habens ad injuſtam actionem non tenetur ad reſtitutionem, niſi ex officio debeat illam impedire. At in caſu noſtro reddens gladium domino furioſo poſitive concurrit ad mortem innocentis, & ideo ad reſtitutionem obligatur.

IV. Solvens Uſurario uſuras, quibus abutatur ad novas uſuras exigendas, remote ad peccatum concurrit; at in caſu noſtro proxime.

V. Differenda pariter eſt reſtitutio rei alienæ, etiam quando dominus illa abuſurus eſt ad peccandum contra alias virtutes a juſtitia.

VI. Non tenemur auferre a domino res ſuas, quibus ille eſt abuſurus, ſed hujuſmodi res tenemur non reſtituere.

VII. Conjux illicite petenti debitum num, & quando poſſit illud negare?

VIII. Non videtur improbabilis ſententia nonnullorum, quod ſcilicet citra culpam reſtitui poſſit domino res, qua ille abuſurus ſit contra alias virtutes a juſtitia.

I. QUæritur primo, An reſtituendus ſit, verbi gratia, gladius, quo do-

dominus vel alios ſit occiſurus, vel ipſe ſit occidendus?

Reſpondeo, ſi dubium, vel ſolum probabile ſit, non tamen certum, quod gladius domino nociturus ſit, proculdubio reſtituendus eſt, quia in dubio, & in pari probabilitate melior eſt conditio domini; niſi tamen dominus ſit furioſus; quia in tali caſu nullam injuriam infero differendo reſtitutionem, & probabiliter illum eximo a gravi malo; Unde non poteſt eſſe rationabiliter invitus, quod ei reſtitutio differatur, ut notat Tambur. tract. 4. cap. 1. Si tamen certum ſit, gladium eſſe domino nociturum, pecco contra charitatem illum reſtituendo, ut docet D. Th. hic ad primum. Et ratio eſt, quia ſi teneor etiam auferre gladium ab eo, qui vult occidere innocentem, quando id poſſum, a fortiori teneor gladium denegare eidem.

II. Dubium tamen eſt apud Doctores, An ſi reſtituam huic gladium, peccem ſolum contra charitatem, an etiam contra juſtitiam? Molin. putat peccari dumtaxat contra charitatem; ſed probabilius Leſſ. cap. 16. dub. 4., Salon., Tambur. peccari etiam contra juſtitiam. Ratio eſt, quia videor valde proxime cooperari ad injuſtam actionem reddendo gladium, quem poſſum negare, quando dominus tali gladio interimendus eſt, vel alios eſt interempturus: Unde ſum veluti complex homicidii præbendo inſtrumenta, quæ facile negare poſſum, & ideo teneor ad reſtitutionem damni hujus inde ſecuti.

III. Neque dicas primo; Nemo tenetur ex juſtitia defendere innocentem, niſi id illi ex officio incumbat; ergo neque tenetur Titius ex juſtitia negare domino gladium, quo innocens eſſet occidendus.

Nam, conceſſo antecedente, negatur conſequentia. Diſparitas eſt, quia in primo caſu, qui non defendit innocentem, tantum negative ſe habet ad homicidium, qui autem negative concurrit ad damnum alterius, non peccat contra juſtitiam, niſi ex officio illi incumbat tale damnum impedire: Unde fit, quod ſi quis e domo mea accipiat gladium ad occidendum innocentem, & ego, cum poſſim, non impediam, ſolum peccem contra charitatem: Contra vero in ſecundo caſu, qui reddit gladium, poſitive, & proxime concurrit ad homicidium præbendo inſtrumenta, & ideo peccat contra juſtitiam, tanquam particeps injuſtæ actionis.

IV. Neque dicas ſecundo. Non peccat contra juſtitiam, qui reddit pecuniam uſurario, quamvis advertat, quod ille tali pecunia uſurus ſit ad novas uſuras contra juſtitiam faciendas; ergo neque in caſu noſtro.

Nam conceſſo pariter antecedente, negatur conſequentia. Diſparitas eſt, quia magis remote videtur pecunia illa concurrere ad alios damnificandos, quam gladius. Præterquamquod ſi non reddo pecuniam uſurario, facile videntur oriri rixæ, & habeor ab illo infidelis; Unde alia vice mutuum mihi denegabit; Ex quibus capitibus excuſor ab omni peccato, ſi pecuniam illi reſtituo, quæ tamen non accidunt in caſu noſtro; in quo etiam non agitur de pecunia aliena, ſed de hominis vita.

Neque dicas tertio, Scienti, & volenti non fit injuria; ergo ſi reddam gladium domino, qui vult ſeipſum interimere, non pecco contra charitatem.

Nam contra eſt, quia hinc ſequeretur, quod neque contra juſtitiam peccarem, ſi occiderem illum, qui petit a me occidi: Quare, ut notat Bonac., & Tambur., in tali caſu, quamvis non fiat injuria petenti, fit tamen injuria Reipublicæ, & ideo peccatur contra juſtitiam, ſaltem legalem, quæ reſpicit jus commune; Quod ſi petens gladium, aut petens, ut occidatur, eſſet furioſus, quia non peteret voluntarie, & humano modo, procul dubio peccaretur contra juſtitiam particularem, & commutativam adverſus petentem, quia non eſſet ſciens, & volens, ſed ignorans, & nolens.

V. Quæritur ſecundo, An reſtituenda ſit domino res, qua ille peccaturus eſt contra alias virtutes a juſtitia; verbi gratia, an reſtituenda ſit veſtis, qua dominus certe abuſurus eſt ad alliciendam fœminam ad fornicandum?

Reſpondeo pariter, nec debere, nec poſſe, ſed peccare graviter contra charitatem, ſi reſtituat, quando ſine gravi incommodo poteſt debitor reſtitutionem differre. Ita Leſſ. loc. cit., D. Th., Molin., & alii apud Tambur. lib. 8. tract. 4. cap. 1. §. 3. contra Sanch., & Bonac. quæſt. ultim. punct. 1. Ratio eſt, qu a unuſquiſque tenetur ſuccurrere gravi neceſſitati proximi, quando ſine incommodo poteſt; nam ut habetur in ſacris literis, *Unicuique mandavit Deus de proximo ſuo*; ergo contra charitatem peccat, qui reſtituit rem domino, quando certe illa abuſurus eſt; Quamvis autem dominus habeat ex vi juſtitiæ jus repetendi veſtem ſuam; at non habet hic

&

& nunc tale jus; cum juſtitia non opponatur charitati, quæ præcipit, ut hic & nunc non reſtituatur.

VI. Dices primo; Non teneor ex charitate, quamvis commode poſſim, auferre a domino veſtem ſuam, qua ſcio abuſurum ad peccandum; ergo neque teneor non reſtituere; ſatis enim eſt in utroque caſu uti correctione fraterna, ſi eſt ſpes emendæ.

Reſpondeo, negando conſequentiam. Diſparitas eſt, quia nemo tenetur impedire alienum peccatum, auferendo ab illo res, quibus peccaturus eſt; hoc enim eſſet onus magnum, & ex ſe valde incommodum fidelibus: Contra vero tenemur impedire alienum peccatum, non præbendo materiam, & inſtrumenta, ſeu non concurrendo poſitive, cum hoc non ſit valde oneroſum, & incommodum.

VII. Dices ſecundo cum Bonac.: Conjux tenetur reddere debitum alteri conjugi petenti illicite ob ſolam circumſtantiam perſonæ, verbi gratia quia habet votum caſtitatis; ergo etiam debitor reſtituere debet rem domino petenti, quamvis ille abuſurus ſit tali re in ſui detrimentum.

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 16. dub. 4., quod quamvis conjux habeat jus petendi tale debitum, tamen ſi vult illo jure abuti, poteſt alter conjux debitum negare, ſi commode poſſit, & ſperet hoc pacto peccatum illius impeditum iri, præſertim in poſterum; Dixi in poſterum, ut advertatur, quod majori tergiverſatione utendum ſit, quando agitur de impediendo novo peccato interno, quam quando agitur de impediendo ſolum peccato externo poſt culpam jam interius commiſſam.

VIII. Non negaverim tamen, probabilem eſſe ſententiam oppoſitam, quod ſcilicet debitor non obligetur ad differendam reſtitutionem, quando creditor vult abuti rebus ſuis tantummodo in ſui damnum, ut in libidines, compotationes, aliaque; tum quia non eſt ipſius curæ inſpicere, quo pacto dominus impenſurus ſit res ſuas; tum etiam quia poteſt creditor cogere debitorem in foro externo, ut reſtituat; ergo probabiliter tenetur ille reſtituere in foro interno; tum demum quia dilatio reſtitutionis ſæpe parum efficax eſt ad impediendum malum creditoris, & ſæpe etiam cum moleſtiis, & calumniis conjungitur.

QUÆSTIO V.

De Perſona, cui facienda eſt Reſtitutio, ac de reliquis circumſtantiis Reſtitutionis.

QUinque ſuperſunt enucleandæ circumſtantiæ reſtitutionis. Prima eſt, Cui facienda ſit reſtitutio? Secunda, Ubi, & cujus expenſis? Tertia, Quando? Quarta, Quomodo? Quinta, Quo ordine? Sit itaque

ARTICULUS I.

Cui facienda eſt Reſtitutio.

I. Reſtitutio ex titulo rei acceptæ facienda eſt domino: Ex titulo autem injuſtæ acceptionis facienda eſt illi, cui damnum eſt irrogatum.

II. Qui eadem actione pluribus damnum intulit, omnibus tenetur illud reſarcire; Quid ſi malis artibus plures quis impedierit a Beneficio conſequendo?

III. Num differens deferre rem donatam uſque ad mortem donantis teneatur non ſolum donatario, ſed etiam hæredibus donantis reſtituere?

IV. Surripiens rem alienam a Cajo bona fide illam poſſidente, tenetur illam non Cajo, ſed domino reſtituere. Similiter qui rem alienam dono accepit a fure, non furi, ſed domino reſtituere illam debet. Sed quid ſi a fure illam emerit?

V. Qui bona fide in opera pia impendit rem domino reſtituendam, num teneatur iterum reſtituere? Et qui rem furtivam bona fide emit, & revendidit, ad quid tenetur?

VI. Reſtituens creditori ſui creditoris immunis eſt a nova reſtitutione, quando eſt liquidum debitum creditoris immediati.

VII. Citra vim poteſt amicus Caji accipere centum a Titio auctoritate propria, ſervatis

tis regulis compenſationis, ut ea det Cajo creditori Titii.

VIII. Num poſſit dominus ingredi domum furis, & per vim rem ſuam recuperare?

I. CErtum eſt, reſtitutionem ex titulo rei acceptæ faciendam eſſe domino; Reſtitutionem vero ex titulo injuſtæ acceptionis faciendam eſſe illi, cui damnum illatum eſt, aut bonum injuſte eſt impeditum, vel illi, qui ſucceſſit in jure illius, cui damnum illatum eſt. Ratio eſt, quia ſic, & non aliter ponitur per reſtitutionem æqualitas inter creditorem, & debitorem: Quando autem incertus eſt dominus, cui facienda ſit reſtitutio, diximus etiam quæſt. ſuperior. art. 3.

II. Ex hoc principio jacto ſequitur primo, quod ſi una, eademque actione pluribus damnum inferatur, omnibus illis reſtitutio facienda ſit: Verbi gratia, ſi quis vi, vel fraude efficiat, ut beneficium, vel officium conferatur indigno, quia damnum infert non ſolum digno habenti jus ad illud, ſed etiam Eccleſiæ, vel Reipublicæ, quæ jus habet ad miniſtros dignos, idcirco non ſolum tenetur reſtituere damnum irrogatum digno, cum privaverit illum emolumento beneficii, vel officii, ſed etiam damnum, quod patitur Eccleſia, vel Reſpublica ex defectu miniſtri digni, juxta dicta quæſt. 2. art. 1. Quod ſi quis vi, & fraude impediverit multos competitores ad aliquod beneficium, vel officium aſſequendum, tunc debet ſingulis reſtituere quanti judicio prudentum ſpes illorum exiſtimatur, ut ibidem notavimus cum Dian. part. 3. tract. 6. reſol 33.

III. Eodem modo mandatarius donationis faciendæ, vel manifeſtandæ, ſi malitioſe differat conſignationem rei donatæ, vel manifeſtationem donationis uſque ad mortem donantis, non ſolum tenetur reſtituere donatario, quod omnes Doctores docent, eo quod privaverit illum re donata, ſed etiam probabiliter tenetur reſtituere integre hæredibus donantis. Ratio eſt, quia per mortem donantis expirat mandatum, & conſequenter res donata debet a mandatario dari hæredibus donantis, ſi ante mortem hujus non ſit conſignata donatario. Ita Molin. apud Dian. part. 6. tract. 7. reſol. 4. contra Sà, & Tambur. lib. 8. cap. 1. §. 5., qui putant mandatum donationis, cum ſit gratioſum, & favorabile, non expirare morte mandantis; unde in caſu adducto reſtitutio facienda eſſet ſoli donatario, cui res debetur, non vero hæredibus donantis.

IV. Sequitur ſecundo, quod ſi Cajus fur apud ſe habeat rem furtivam, & tu illam vel ſurripias, vel bona fide accipias, tenearis illam reſtituere domino, & non Cajo furi nullum jus habenti ad illam. Ratio eſt, quia res domino reſtituenda eſt, niſi juſta cauſa intercedat, propter quam alteri poſſit reſtitui; ut communiter docent apud Bonac. hic conrra Navar. cap. 17. num. 19.: Econtra, ſi rem apud Cajum depoſitam, vel illi commodatam, aut pignoratam, vel locatam abſtuliſti, teneris ipſi Cajo, non domino reſtituere. Ratio eſt, quia Cajus habet jus ad talem rem poſſidendam; unde illi faceres injuriam, ſi juſta poſſeſſione rei, quam juſto titulo poſſidet, illum privares. Si demum Cajus rem aliquam alienam bona fide poſſideat, & tu a Cajo illam ſurripias, teneris illam reſtituere, non Cajo, ſed domino, ut notat Rebell. contra nonnullos apud Laym. lib. 2. tract. 3. cap. 9.; quia Cajus in tali caſu nullum verum jus habet poſſidendi rem illam, ſicuti habet, quando illam ex contractu depoſiti, commodati, pignoris, locati, &c. poſſidet.

Sequitur tertio, quod qui accepit a fure rem alienam, ſive bona, ſive mala fide, ſolo titulo gratuito, verbi gratia, donationis, aut depoſiti, tenetur illam reſtituere domino, non furi; niſi forte aliquod ſibi grave damnum timeat non reſtituendo illam furi, qui apud ſe illam depoſuit. Si tamen eandem rem furtivam ſive bona, ſive etiam (ut probabiliter multi docent) mala fide acceperit a fure titulo oneroſo, verbi gratia emptionis, poterit reddi furi ad recuperandum pretium, ut diximus quæſt. 2. art. 1. cum Molin., & Vaſq. contra Rebel.; Quod ſi nulla ſit ſpes recuperandi pretium a fure, nec aliud grave damnum immineat, procul dubio reſtituenda erit domino, non furi.

Sequitur quarto, quod quæ male accepta ſunt a filiofamilias, pupillo, religioſo, furioſo, uxore, &c. ex bonis, quorum adminiſtratio iis non competit, plerumque reſtituenda ſint Patri, Tutori, Prælato &c., ut notant Gabriel, & alii ex leg. *Pupillus*, *ff. De actione*, alioquin iterum iiſdem reſtituenda ſunt.

V. Quæritur nunc primo, Utrum qui bona fide poſt mortem domini non reſtituit hæredibus, ſed in pia opera pro anima

ma defuncti inſumpſit bona reſtituenda, teneatur iterum reſtitutionem facere hæredibus?

Reſpondeo, communiter affirmare; quia per primam reſtitutionem non compenſavit, ut debebat, damnum illatum: Sicuti qui furatus eſt a Paulo, & non reſtituit illi, ſed diſpenſat res furtivas pauperibus pro anima illius, tenetur iterum reſtituere. Molin. tamen apud Bonac. excuſat a nova reſtitutione illum, qui debens hæredibus rem aliquam in individuo, ſive ex re accepta, ſive ex contractu, illam bona fide impendit in opera pia; Etenim in tali caſu neque videtur reus novæ reſtitutionis ex re accepta, cum nihil alienum apud ſe habeat; neque ex injuſta acceptione, cum non peccaverit ſic impendendo, excuſante illum ignorantia invincibili: Neque tenetur ex contractu, cum non ſe obligaverit ex contractu ad hujuſmodi reſtitutionem in tali caſu faciendam.

Eodem modo Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 5. excuſat a nova reſtitutione illum, qui ex conſilio incauto Confeſſarii rem furtivam diſpenſat pauperibus; quamvis deinde Confeſſarius advertat, & moneat illam fuiſſe domino reſtituendam. Ratio eſt, quia dominus non debuit in tanta pietate hujus pœnitentis eſſe invitus; Præſertim quia cum talis eleemoſyna profuerit ejus animæ, par non eſt, ut res illi iterum debeatur.

Sequitur ultimo, quod ſi equum furtivum, verbi gratia, bona fide emeris a Titio fure, & bona etiam fide revendideris, probabiliter tenearis contractum venditionis reſcindere, cum fuerit nullus; non ſecus ac ſi vitrum pro gemma bona fide vendideris, ut diximus quæſt. 3. art. 2. ex Leſſ. cap. 14. dub. 5. contra Navar., & alios apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 68. Quamvis oppoſita ſententia viſa ſit nobis probabilior loc. cit.. Si tamen Cajus, cui rem furtivam vendidiſti, non compareat, aut non poſſit, aut nolit rem furtivam emptam reſtituere, tu nihil teneris reſtituere, nec Cajo, qui nullum habet damnum, nec Titio furi, aut domino, cum nullum damnum iis intuleris bona fide revendendo; Immo ſi carius vendidiſti, quam emeris, quamvis factus ſis ditior, non per hoc quicquam teneris reſtituere, ut diximus loc. cit. ex Tambur.

Addit Leſſ., quod ſi bona fide talem equum revendidiſti, quando advertis illum eſſe furtivum, non tenearis nec dominum, nec Cajum, cui revendidiſti, monere, quod equus ille ſit alienus, quando ex tali monitione tibi grave damnum imminet, puta quod non poſſis pretium recuperare datum bona fide. Ratio eſt, quia non teneris cum tanto incommodo procurare, ut dominus rem ſuam habeat, quando nullius damni fuiſti cauſa injuſta. Idem dicas, ſi aurichalcum, verbi gratia, pro vero auro bona fide emeris, & eodem pretio bona ſide revendideris, non teneris monere emptorem, ſi non poteris recuperare pretium, quod bona fide ſolviſti, ut Bonac. notat quæſt. 4. punct. 2.

Dubium tamen eſt, An ſi Cajus, cui revendidiſti equum furtivum bona fide reſtituat illum domino, tenearis tu pretium reddere Cajo?

Reſpondet Bonac. hic ex Leſſ. loc. cit., quod ſi ex tali redditione pretii incurras damnum, quod non poſſis recuperare id, quod ſolviſti Titio furi, a quo equum emeras, non tenearis Cajo reddere pretium ab eo acceptum. Ratio eſt, quia potes uti compenſatione damni, quod tibi Cajus intulit, dando immediate equum domino, quin prius id tibi ſignificaret, ut ita poſſes recuperare pretium tuum; Quod ſi non fuerit tibi cauſa talis damni, certe teneris illi ſuum pretium reſtituere: Quamvis nonnulli apud Dian. loc. cit. putent ſatis eſſe in foro conſcientiæ, quod tantum cedas Cajo actionem, quam habes in Titium furem.

Quod diximus de equo furtivo, quem emiſti bona fide, & revendidiſti, dicas de re miſcibili, puta de frumento, &c., ſi illud in individuo, ſicut emiſti, ita revendidiſti: Si tamen illud bona fide emptum cum tuo frumento miſcuiſti, & vendidiſti bona fide, nullatenus teneris contractum reſcindere, nec quicquam reſtituere, ſi in nihilo factus es ditior. Ratio eſt, quia per hoc, quod illud cum tuo miſcueris, factum eſt tuum, & tanquam tuum venditum eſt Cajo, qui proinde nihil etiam reſtituere tenetur, ut notavimus quæſt. 2. art. 1.

VI. Quæritur ſecundo, Num qui reſtituit Creditori ſui creditoris, ſatisfaciat debito ſuo, an teneatur iterum ſuo creditori reſtituere?

Reſpondeo cum Medin., Valent., & aliis communiter, quod ſatisfaciat, ſi debitum ſui creditoris ſit liquidum. Ratio eſt, quia ſic non infert damnum ſuo creditori immediato, cum liberet illum a ſuo debito, & ſibi potius damnum afferat, eo quod poſſit

ipſe

ipſe ab eo compelli per Judicem ad iterum reſtituendam rem debitam ſibi, quando res, quam reſtituit creditori mediato, non erat illi obligata: Et quamvis creditor immediatus forte ſit invitus, quod reſtitutio fiat creditori mediato, quia tamen non eſt rationabiliter invitus, quando ſuum debitum eſt omnino liquidum, ideo nulla alia reſtitutio eſt facienda.

VII. Dubium hic eſt, An ſi ego ſciam, quod Titius nolit reſtituere Cajo centum, quæ illi debet, poſſim ego auctoritate propria accipere illa centum a Titio, & dare Cajo, cui debentur?

Reſpondeo, quod ſicut poteſt ipſe Cajus ſervatis regulis compenſationis illa ſibi accipere, ita poſſum ego in gratiam Caji ſervatis iiſdem regulis illa accipere, & dare Cajo. Ratio eſt, quia quod Cajus poteſt facere per ſe, poteſt etiam facere per alium: Verum ſicut ipſe Cajus non poteſt per vim ea ſibi accipere, niſi quando reperitur fur in flagranti delicto, ut communiter docent contra Vaſq. cap. 5. de reſtitutione §. 1. dub. 8. ita multo minus ego, qui non ſum dominus, poſſum auctoritate propria per vim extorquere illa centum a Titio, ut reddam Cajo, cui debentur.

VIII. Aliqui tamen apud Leſſ. cap. 9. dub. 11., Vaſq. Reginald. relati a Bonac. diſp. 2. quæſt. 1 ſect. 1. punct. 10., probabiliter putant, licitum eſſe domino ingredi domum furis, & rem ſuam per vim contra furem reſiſtentem recuperare, quando res eadem in individuo extat apud furem, & non poteſt aliter per Judicem ſine magna moleſtia recuperari. Ratio eſt, quia fur quamdiu rem meam detinet, videtur mihi facere injuriam, & res meas aggredi. Unde in tali caſu dominus defenderet potius res proprias, quam furem aggrederetur. Quod ſi hæc opinio eſt probabilis, poteſt conſequenter dominus hoc ipſum per alium præſtare, ſi poteſt per ſeipſum. In praxi tamen id nullatenus ſuadendum.

ARTICULUS II.

Ubi, & cujus expenſis facienda ſit Reſtitutio?

I. A Poſſeſſore malæ fidei reſtituenda res eſt domino propriis expenſis, reponendo illam, ubi dominus illam poſſeſſurus eſſet, ſi non fuiſſet furto ſublata.

II. Qui reſtituere non poteſt ſine expenſis majoribus, quam res ipſa valeat, ad quid tenetur? Num poſſit uti beneficio Bullæ, compoſitionis?

III. Poſſeſſor bonæ fidei non tenetur ſuis expenſis rem domino reſtituere, aut illum monere, ut rem ſuam ſibi capiat: Quod ſi ſine magnis expenſis id fieri nequit, nec ſperatur, quod dominus velit amplius ſibi rem accipere, poteſt dari pauperibus, ac poteſt etiam ipſe ſibi eam retinere.

IV. Quæ debentur ex contractu, vel quaſi contractu, reſtitui debent in loco, ubi res accepta fuit: Si tamen aliter ſit conventum, compenſandæ ſunt expenſæ.

V. Si contractus cedit in bonum debitoris, expenſis iſtius facienda eſt reſtitutio; Sicuti ſi cedat in bonum creditoris, hic debet ſolvere expenſas; Et ſi in bonum utriuſque, uterque.

VI. Ubinam reſtituendæ ſint res ex teſtamento donatæ, aut commodatæ, vel penſiones &c.

VII. Res ex contractu debita, quæ ſine magnis expenſis non poteſt domino reſtitui, vel poteſt dari pauperibus, vel retineri a debitore, ſi forte dominus compareat.

I. EX triplici capite oriri poteſt in re præſenti obligatio reſtituendi. Primo ex capite injuſtæ acceptionis, ſub quo comprehenditur injuſta damnificatio, & injuſta detentio, ſeu culpabilis mora reſtituendi. Secundo, ex capite rei acceptæ. Tertio, ex contractu.

Quæritur nunc primo, Ubi, & cujus expenſis fieri debet reſtitutio, quando ejus obligatio oritur ex injuſta acceptione, ſeu quando facienda eſt a poſſeſſore malæ fidei?

Reſpondeo, reſtitutionem in tali caſu faciendam eſſe expenſis debitoris in eo loco, in quo dominus illam poſſeſſurus eſſet, ſi non fuiſſet illi ſublata. Ita communiter. Et ratio eſt, quia dominus nullum debet reportare damnum ex alieno delicto: Si tamen dominus in mutando domicilio facturus fuiſſet aliquas expenſas ad aſportandam rem illam, poſſet poſſeſſor malæ fidei tales expenſas detrahere, quia non eſt neceſſe, ut dominus ex furto ſibi facto reportet lucrum, ſed ſatis eſt, ſi ſervetur indemnis.

II. Dubium tamen eſt; An ſi in reſtitutione ſic facienda majores expenſæ faciendæ ſunt, quam res ipſa valeat, teneatur illas facere poſſeſſor malæ fidei? Exempli gratia, ſi dominus in Indias perrexit, teneorne ad illum tranſmittere gladium ſuum meis expenſis?

Na-

Navar., Cajet,, Valent. apud Vaſq. cap. 10. num. 27. affirmant ; Sed communius cum Leſſ., Molin. negant. Ratio eſt, quia dominus in tali caſu regulariter loquendo non cenſetur rationabiliter invitus, quod differatur reſtitutio, quouſque ſine tanto debitoris detrimento fiat; Juſtitia enim non adverſatur charitati, quæ non patitur quod debitor gladii valentis decem argenteos debeat impendere mille aureos, verbi gratia, ut tranſmittat gladium in Indias; Niſi forte majus etiam damnum creditor ſubiret ex carentia rei ſuæ ; nam in pari gradu damni melior debet eſſe conditio creditoris, quam debitoris injuſti; Univerſim ergo creditor non debet exigere, ut reſtitutio fiat expenſis majoribus, quam res ipſa valeat ; nam per reſtitutionem poni debet æqualitas inter creditorem, & debitorem; In hoc autem caſu magna poneretur inæqualitas.

Quod ſi debitor non ſperet fore, ut poſſit rem alienam ſine tantis expenſis reſtituere, non poteſt illam ſibi retinere, ſed debet in pauperes, & in pia opera erogare pro anima domini, aut dare illam conſanguineis illius, præſertim ſi ſint paupe- [illegible] onabilis volun- [illegible] beneficio Bullæ [illegible] mbur., adeun- [illegible] mine ad compo- [illegible] mque dicas de [illegible] er magnam ino- [illegible] ocres quidem ex- [illegible] mino tranſmitten- [illegible] am admonendum, [illegible] eſſet reſtituere quod [illegible]

[illegible] ecundo, Ubi, & Cujus [illegible] ſit reſtitutio, quando e- [illegible] on oritur ex delicto, aut [illegible] ed præciſe ex re accepta, ſeu [illegible] bonæ fidei?

[illegible] deo, ſatis eſſe, ſi fiat in loco, [illegible] ipſe debitor, vel ubi eſt res reſti- [illegible] a, & dominus admoneatur, ut ſibi il- [illegible] n capiat; Si tamen ad dominum tranſmittenda eſt, poteſt expenſis illius tranſmitti, quia poſſeſſor bonæ fidei debet in reſtitutione facienda ſervari indemnis, ex lege *Poſſeſſor bonæ fidei, ff. De petition. hæreditat.* Si tamen ſine magnis expenſis, quæ rei valorem ſuperent, tranſmitti non poteſt ad dominum, quippe qui longiſſime abeſt, nec poteſt admoneri, nec ſpes eſt, ut unquam adveniat, aut poſſit rem ſuam, ejuſque pretium recuperare, non ſolum poteſt ea res dari pauperibus, vel pro ea peti Bulla compoſitionis, ſed etiam probabiliter ex Tambur. §. 8. num. 7. poteſt debitor illam ſibi retinere, quia æquiparatur res illa rei habenti dominum ignotum.

IV. Quæritur ult., Ubi, & Cujus expenſis facienda eſt reſtitutio orta ex contractu?

Reſpondeo, & dico primo; Quando obligatio reſtitutionis oritur ex contractu, vel quaſi contractu, ideſt ex officio, facienda eſt reſtitutio in eo loco, in quo res accepta fuit, niſi aliter ſit in contractu expreſſum. Ratio eſt, quia reſtitutio eſt repoſitio rei in priſtino ſtatu; ergo in eodem loco res reſtituenda eſt, in quo fuit accepta; Nec poteſt in ipſo contractu apponi onus, ut alibi reſtituatur, niſi tale onus aut libere à debitore aſſumatur, aut juſta mercede compenſetur, cum ſit prætio æſtimabile, ut notant Bonac., Leſſ., Vaſq., & alii communiter contra Navar.

Aliquando tamen tacite deſignatur locus, in quo reſtitutio facienda eſt, ut ſi mutuum petas ab amico in via, & ibi tradatur, non eſt credibile, quod debeat in via talis reſtitutio fieri, ſed in ea domo ubi mutuator habitat. Ratio eſt, quia in tui gratiam voluit in via mutuum tradere, cum potuiſſet tibi dicere, ut domum adires. Ita Rebel.

V. Dico ſecundo. Quando contractus cedit in utilitatem ſolius debitoris, ut mutuum, commodatum, &c., tunc reſtitutio facienda eſt expenſis debitoris: Si cedat tamen in utilitatem creditoris, tunc hujus expenſis fieri debet reſtitutio, ut depoſitum, &c., Demum fiet expenſis utriuſque, ſi contractus in utriuſque utilitatem cedat; ut locatum, &c. Ita Tambur. hic. Æquum enim eſt, ut qui ſentit commodum, & utilitatem contractus, ſentiat etiam onus expenſarum.

VI. Hinc ſequitur, quod quæ relicta ſunt ex teſtamento, donatione, vel alio titulo gratioſo, reddenda ſint in loco, ubi erant, quando donata ſunt; nihil enim teſtator, aut donans hic & nunc intendit, quam ut donatarius rem illam donatam ſibi accipiat, ſi velit: Quod ſi hæres rem alio voluntarie tranſtulit, debet ſuis expenſis reſtituere in loco, ubi erat, quando donata fuit, ut notat Bonac.; cum donatarius habeat jus ad rem ſibi donatam accipiendam in loco, ubi erat tempore donationis; ſecus vero ſi ſine culpa hæredis, aut depoſitarii res alio ſit translata.

Sequitur ſecundo, quod Cenſus reales ſu-

ſuper rebus ſtabilibus, puta ſuper domo, prædio, feudo, &c., ſolvi debeant in loco, ubi ſunt res hypothecatæ, niſi aliter conventum fuerit; cum cenſus ſit quaſi pars fructuum domini: Et idem dicas de penſionibus, quæ ibi debent ſolvi, ubi eſt beneficium, quamvis ſæpiſſime vel expreſſe, vel tacite conveniatur, ut ſolvantur, ubi degit penſionarius.

Sequitur tertio, quod qui contractu commodati, vel mutui accepit equum, vel pecuniam, verbi gratia Neapoli, debeat quidem ſuis expenſis reſtituere illam Neapoli; Si tamen dominus mutavit domicilium, & ſe tranſtulit Romam, non tenetur Commodatarius, aut Mutuatarius ſuis expenſis reſtituere equum Romæ; modo per ipſos non ſteterit, ne dominus ſecum res ſuas tranſtulerit; Nam tunc etiam debent equum, vel pecuniam Romam transferre, deductis expenſis, quas dominus feciſſet, ſi ſecum ea tranſtuliſſet. Ratio eſt, quia ſicuti non eſt æquum, ut creditor ſubeat damnum expenſarum, quando recedit debitor e loco, in quo celebratur contractus commodati, & mutui; ita nec econtra, ut notat Molin., & Reginald. apud Bonac. hic: Qui etiam notat, quod quando debitor non poteſt aliter, quam ſuis expenſis reſtituere rem domino, ſi timeat eas ſibi non eſſe reſarciendas a creditore, prout tenetur, poteſt expenſas deducere ex re ipſa reſtituenda; Quæ ſi dividi non poſſit, vendi poteſt totum, ut retineatur, quod debetur propter expenſas, & reſiduum mittatur domino.

VII. Dico ultimo. Quando ſine magnis expenſis, quæ rei valorem ſuperant, tranſmitti non poteſt ad dominum res debita ex juſto contractu, nec poteſt dominus admoneri, non ſolum poteſt ea dari pauperibus, ſed etiam probabiliter poteſt debitor rem illam ſibi retinere animo reddendi vel rem ipſam domino, ſi forte compareat, & nondum conſumpſerit eam, vel id, in quo factus eſt ditior. Ratio eſt, quia pariter res iſta æquiparatur rei habenti dominum ignotum, ut notat Navar. apud Tambur. tract. 4. cap. 5. §. 3. num. 23. & 31. cum Molin., Vaſq., Pal., Dicaſt.

ARTICULUS III.

Quando facienda eſt Reſtitutio.

I. Reſtitutio fieri debet ſtatim, non phyſice, ſed moraliter, & humano modo; præſertim ſi non fiat ex delicto, nec grave damnum afferat brevis dilatio.

II. Cenſuum ſolutio non ſolet fieri ſine prævia creditoris monitione; ſi tamen hæc non fiat ob verecundiam, aut timorem, peccat, qui diu ſolutionem differt.

III. Qui culpabiliter ſolutionem debitam differt, nec vult ſolvere, niſi cogatur a Judice, tenetur compenſare damnum, quod patitur creditor.

IV. In nonnullis caſibus poteſt creditor petere, ut ante præfixum terminum reddantur res ſuæ.

I. PLurima huc pertinentia diximus quæſt. 1. art. ultimo; ſicut etiam art. 2. ubi explicavimus, quot peccata committat, qui oblata opportunitate reſtituendi, illam negligit, & reſtitutionem culpabiliter differt.

Quæritur nunc primo, An debitor differre poſſit reſtitutionem debitam per breve tempus ſine gravi culpa?

Reſpondeo, Dicaſtil. hic apud Tambur. putare, quod dilatio unius, vel duorum, immo trium dierum non ſit gravis, ſi domino damnum grave non emergat. Ratio eſt, quia reſtitutio debet fieri ſtatim, eo quod præceptum reſtituendi includat præceptum negativum non retinendi alienum, unde obligat ſemper, & ad ſemper. Attamen ly *ſtatim* non accipiendum phyſice, ſed moraliter, & humano modo: Immo ſi reſtitutionis obligatio naſcatur ex contractu, non ex delicto, P. Molina apud eundem Tambur. putat non peccari graviter, ſi ſolutio non fiat die in contractu præſcripta, etiam quando interceſſit juramentum. Ratio eſt, quia juramentum intelligitur humano modo: Quare quando dilatio nullum damnum infert creditori, ſed certo eſt futura ſolutio, non eſt cenſenda dilatio mortalis.

II. Eodem modo nonnulli excuſant a gravi culpa illum, qui cum debeat, verbi gratia, ſingulis Kalendis centum aureos, eos non ſolvit, niſi a domino moneatur. Ratio eſt, quia hic eſt modus ordinarius humanus ſolvendi tales cenſus.

Notandum tamen, quod ſi creditor ſit rationabiliter invitus, quod differatur ſolutio, nec audeat exigere illam propter nobilitatem, aut potentiam debitoris, procul dubio peccabit mortaliter debitor, ſi expectat, ut a creditore moneatur; nam dies in contractu definita interpellat pro domino, ex cap. fin. *De locato, & conducto*. Verum

rum quidem eſt, quod ſi creditor ſciens, & volens ſolutionem non petat, cenſeatur dilationem differre; Unde non peccat mortaliter debitor non reſtituendo; at ſi creditor non petat ob timorem, & impotentiam, vel oblivionem, debitor dicitur alienum retinere invito domino, & cenſetur eſſe in mora non reſtituendo, ut notat Reginald., & alii communiter apud Bonac. hic.

III. Addit Molin. apud eundem Bonac. quod non facile damnandus ſit de lethali culpa renitens, quando differt reſtitutionem debitam ex contractu, quamvis creditor ſæpe petierit ſolutionem, dummodo debitor intentionem habeat ſolvendi, nec creditor periculum ſubeat amittendi rem ſuam; præſertim ſi debitor non poteſt commode reſtituere. Ratio eſt, quia hujuſmodi dilatio non videtur adeo injurioſa creditori, ut debitor facile judicetur reus gravis culpæ. Qui tamen non reſtituit, cum poſſit, tenetur reſtituere damnum ſecutum ex dilatione ſolutionis, quia differendo ſolutionem, peccat contra juſtitiam cum damno creditoris? Univerſim enim ex peccato contra juſtitiam cum damno alterius oritur obligatio reſtitutionis. Eodem modo, qui ſciens ſe vere debere, non vult ſolvere; donec a Judice cogatur, non ſolum peccat, ſed etiam tenetur reſtituere expenſas ſuo creditori. Demum, ut notat Molin. apud Laym. lib. 3. tract. 2. cap: 12. ſi mercator multis debitis gravatus reſtituit paulatim per partes in commodum etiam creditorum, ut interim augendo bona ſua poſſit omnibus ſatisfacere, tenetur pariter compenſare illis intereſſe proveniens ex dilatione; niſi forte præſumat, quod relaxetur, eo quod ſic conſulat bono creditorum.

IV. Quæritur ſecundo, Quandonam creditor poſſit petere, ut reddatur ſibi res ante terminum præfixum in contractu?

Reſpondeo, tribus in caſibus. Primo ſi debitor vergat ad inopiam. Secundo, ſi fugam paret. Tertio, ſi incipiat eſſe ſuſpectus de non ſolvendo; tunc enim cogetur vel reddere, vel cautionem præſtare.

ARTICULUS IV.

Quomodo facienda ſit Reſtitutio?

I. Poteſt reſtitutio fieri per alium. At quid, ſi ad dominum non perveniat, quando fit per Confeſſarium?

II. Quod ex delicto debetur, totum ſimul reſtitui debet; Et in qualibet pecunia fieri poteſt reſtitutio, niſi aliter ſit conventum.

III. Debitor ad infamiam declinandam poteſt reſtituere privatim. At qui publice alios fraudavit, tenetur ex charitate publice reſtituere ad ſcandalum vitandum.

IV. Poteſt debitor ad infamiam vitandam fingere, quod debitori donet id, quod debet reſtituere. Quod ſi hoc intuitu aliquid redonatum eſt, reſtitui debet.

V. Num ſatisfaciat, qui debens centum Titio, immemor talis debiti ei donet centum? Aut Beneficiarius, qui poſt horarum omiſſionem eleemoſynas erogat ignorans, aut non advertens, quod debeat reſtituere fructus Beneficii?

I. CErtum eſt primo, reſtitutionem fieri poſſe ſive per ſe, ſive per alium; tum quia *Qui per alium facit, per ſeipſum facere videtur*, ex regul. juris in 6., tum etiam quia utroque modo tollitur inæqualitas inter debitorem, & creditorem, ad quod dirigitur reſtitutio. Quod ſi reſtitutio fiat per alium: puta per Confeſſarium, qui tamen rem domino non reddit, utrum nova reſtitutio facienda ſit, diximus quæſt. ſuper. art. 3.

II. Certum eſt ſecundo, reſtitutionem debitam ex delicto, vel ex re accepta fieri debere totam ſimul, quando fieri poteſt; debitam vero ex contractu fieri debere vel ſimul, vel per partes, juxta conventionem, & pactum contrahentium, cum fides ſervanda ſit.

Certum eſt tertio, reſtitutionem fieri poſſe in quavis pecunia, ſive argentea, ſive aurea, &c., niſi aliter conventum ſit; Si enim mutuans auream conveniat cum mutuatario, ut reddat etiam auream, ne ſubeat aliquod incommodum in numerandis monetis minutis, non poteſt reſtitutio aliter fieri, quam in moneta aurea.

III. Quæritur primo, An reſtitutio fieri poſſit ſemper privatim?

Reſpondeo, ſive publice, ſive privatim fiat reſtitutio, eodem modo ſatisfieri debito reſtituendi; cum eodem modo tollatur inæqualitas. Verum quando debitor dubitat, quod ex publica reſtitutione ſubire poſſit infamiam, debet illam facere occulte; Si enim ad vitandam infamiam poteſt reſtitutio vel omitti, vel differri, cum melius ſit nomen bonum, quam divitiæ multæ, a fortiori fieri poteſt occulte: qui tamen

men publice alios fraudavit, (ut publicus uſurarius) tenetur ex charitate ad tollendum ſcandalum publice reſtitutionem facere: Quod ſi illam fecerit occulte, non tenetur ad vitandum ſcandalum iterum reſtituere, ſed ſatis eſt, ſi alia media adhibeat, quibus oſtendat reſtitutionem jam eſſe factam.

IV. Quæritur ſecundo, An ſatisfaciat ille, qui ita occulte reſtituit, ut ne ipſe quidem creditor advertat factam eſſe reſtitutionem; puta ſi fingat donare Titio id, quod furatus eſt, ne prodat latrocinium?

Reſpondeo cum Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 5. rite fieri ſic reſtitutionem, quando aliter fieri non poteſt; nam ſi ad vitandam infamiam poteſt reſtitutio omitti, ut diximus, a fortiori poteſt eo modo fieri; quamvis certo moraliter ſciam, quod Titius ex gratitudine ſit mihi aliquod aliud redonaturus, quod cæteroqui non facturus eſſet; cum enim redonatio ſit ex liberalitate, nec induxerim, aut obligaverim Titium ad redonandum, non dicor eſſe cauſa, ſed occaſio, ut illa fiat; ad vitandam autem infamiam ſum ſufficienter excuſatus, ſi præbendo talem occaſionem, cooperor ad novum detrimentum, quod patiatur amicus redonando in gratitudinem mei ficti muneris: Si tamen poteſt aliter reſtitutio fieri, non eſt licitum talem occaſionem præbere redonationis; vel debet deinde quod redonatur reſtitui.

V. Quæritur tertio, Utrum qui immemor ſui debiti aliquid donat creditori ſuo, poſſit deinde memor debiti præteriti compenſare illud per donationem factam, & ſic deobligari a reſtituendo?

Reſpondeo, affirmare nonnullos apud Sanch. lib. 1. cap. 13. num. 11., Trul., aliosque apud Tambur. loc. cit., & apud Dian. part. 5. tract. 13. reſol. 94. ob voluntatem interpretativam, quod nollet ille donare, ſi adverteret ad debitum; unde hi Doctores putant, quod Beneficiarius, qui tenetur ob horarum omiſſionem reſtituere fructus perceptos, ſatisfaciat, non quidem per eleemoſynas erogatas ante horarum omiſſionem, ut conſtat ex theſi trigeſima tertia confixa ab Alex. VII. ſed per eleemoſynas poſtea erogatas, quamvis tunc eſſet debiti immemor. Communius tamen negant cum Pal. tract. 3. diſp. 1. punct. 17. §. 8., Bonac. de reſtitutione diſp. 1. quæſt. ultima punct. 2. num. 26.; quia reſtitutio debiti, quæ eſt actus juſtitiæ, non poteſt eſſe actus liberalitatis, & beneficii, & conſequenter nequit eſſe donatio.

ARTICULUS V.

Quo ordine facienda eſt Reſtitutio Creditoribus?

I. *Præter ordinem ſervandum inter Perſonas, quæ debent reſtituere, attendendus eſt ordo ſervandus inter Perſonas, quibus fieri debet reſtitutio, quando bona debitoris non ſufficiunt ad integre ſolvendum omnibus.*

II. *Quid ſit jus in re, quod habent Creditores Reales, quid vero jus ad rem, quod habent Creditores Perſonales, & Chirographarii?*

III. *In quo differat Pignus ab Hypotheca, quæ multiplex eſt?*

IV. *Debitor habens rem alienam in individuo reſtituere illam debet, antequam aliis Creditoribus ſatisfaciat; etiamſi dominus ignoretur, dando tunc illam pauperibus.*

V. *Si adhuc extans apud emptorem ſit credito vendita, præferendus eſt venditor aliis Creditoribus: Non tamen ſi ab emptore ſit revendita alteri.*

VI. *Debita certa præferenda ſunt incertis.*

VII. *Probabilius neque debita ex delicto præferenda ſunt debitis ex contractu, neque iſta illis, ſed pro rata utriuſque ſatisfaciendum.*

VIII. *Debita ex contractu oneroſo præferenda ſunt debitis ex contractu gratioſo. Quid tamen de legatis, de expenſis funeris, aut factis cauſa teſtamenti?*

IX. *Creditoribus realibus habentibus hypothecam, vel pignus prius ſatisfaciendum, quam Chirographariis. Et prior hypotheca præferenda poſteriori, exceptis nonnullis caſibus.*

X. *Prior emptor præferendus eſt ſecundo, niſi res ſit huic tradita, exceptis etiam nonnullis caſibus.*

XI. *Creditores Chirographarii priores probabilius non ſunt præferendi poſterioribus.*

XII. *Inter æquales creditores videtur præferendus petens, etiam extra judicium, aliis non petentibus. Peccat tamen contra juſtitiam debitor, ſi præferat creditorem, qui non eſt præferendus.*

XIII. *Num Creditor, qui injuſte a debitore præfertur aliis, poſſit ſibi retinere, quod ſibi debetur?*

XIV. *Num poſſit Creditor pauper ex ſolo titulo paupertatis aliis præferri?*

XV. *Qui titulo aut gratioſo, aut oneroſo, ſive bo-*

bona, ſive mala fide accepit aliquid ab eo, qui non eſt ſolvendo ſuis creditoribus ad quid tenetur?

XVI. *Debitor, qui ſuis creditoribus non eſt ſolvendo, peccat contra juſtitiam, ſi repudiet donationem, aut hæreditatem, qua poſſit ſatisfacere.*

I. Diximus quæſt. 2. art. 7. de Ordine ſervando inter perſonas, quæ reſtituere debent, itaut omnium primus reſtituere debeat poſſeſſor, deinde mandans, tum exequens, & poſt executorem aliæ cauſæ, ſive poſitive, ſive negative ad damnificationem concurrerint: Agendum nunc de Ordine ſervando inter perſonas, quibus reſtitutio facienda eſt; Quænam ſcilicet aliis præferendæ, quando bona debitoris non ſufficiunt ad extinctionem omnium debitorum; nam ſi ſufficiant, nullus ordo neceſſarius eſt in reſtituendo.

II. Notandum tamen primo, Creditores alios dici Reales, qui ſcilicet habent jus in re, ſeu habent actionem ad rem debitoris: alios vero dici Perſonales, ſeu chirographarios, qui non habent jus in re, ſed ad rem, eo quod habeant directe jus, & actionem in perſonam debitoris, non vero ad ipſius bona, niſi indirecte ratione ipſius debitoris. In eo itaque differt jus in re a jure ad rem, quod jus in re tribuit actionem realem in rem ipſam, jus ad rem non tribuit actionem ad rem, ſed in perſonam, quæ mihi tradere debet rem: Verbi gratia, ſi ego aliquid a te emam, quod nondum mihi tradidiſti, habeo jus ad rem, ideſt contra perſonam tuam, non vero jus in re, exceptis quibuſdam caſibus, de quibus ſermo erit, cum de Contractu venditionis: Econtra poſtquam mihi tradideris rem, quam a te emi; habeo jus in re. Unde fit, quod ſi poſtquam mihi rem vendidiſti, antequam tradas illam mihi, alteri vendas, non habeam ego actionem niſi contra te, qui me defraudaſti tradendo alteri rem mihi venditam. Eodem modo concurrentibus duobus in cauſa beneficii, dignior ante collationem dicitur habere jus ad rem, ſeu actionem contra Epiſcopum, qui tenetur illi tale beneficium conferre; poſt collationem vero beneficii dicitur habere jus in re, ſeu actionem in ipſum beneficium.

III. Notandum ſecundo, quod quando res aliqua traditur Creditori pro ſecuritate, talis res dicitur Pignus, ut ſi detur torques; Quando vero res aliqua non traditur, ſed aſſignatur res creditori pro ſecuritate, talis res dicitur hypotheca, ut ſi aſſignetur ager: Hypotheca autem alia eſt generalis, quando ſcilicet omnia bona debitoris aſſignantur pro ſecuritate; alia eſt ſpecialis, quando ſcilicet obligatur res ipſa particularis, verbi gratia talis domus, vel ager. Rurſus alia eſt Expreſſa, quæ ſcilicet ex conventione partium verbo, aut ſcripto apponitur; alia eſt Tacita, quæ ſcilicet imponitur a jure abſque conventione partium, qualis eſt hypotheca dotis, ratione cujus omnia bona mariti obligantur pro dote uxoris; & ideo dos ſolvenda eſt ante alios habentes tacitas hypothecas abſque alio privilegio prælationis, ex lege *Aſſiduis*, Cod. *Qui potiores in pignore*; Non tamen ante alios habentes hypothecam expreſſam priorem, cum non ſit æquum, ut iſti damnum patiantur ob nuptias debitoris ſupervenientes; Similiter ex Bonac. hic contrahitur tacita hypotheca ab eo, qui contrahit cum fiſco, ipſius enim bona remanent tacite huic hypothecata, ex lege 2., Cod. *In quibus caſibus pignus, vel hypotheca contrahitur*. Tacite etiam hypothecata dicuntur bona defuncti pro omnibus Creditoribus, & legatariis. His explicatis,

IV. Quæritur primo, Quinam Ordo ſervandus a debitore, qui habet rem ipſam alienam reſtitutioni obnoxiam?

Reſpondeo cum communi illam primo loco reſtituendam, etiamſi dominus ignoretur; cum enim poſſeſſor non acquiſierit illius rei dominium, conſequenter nec Creditores talis poſſeſſoris poſſunt in illam rem ullum jus habere. Quare ſi dominus ignoretur, danda eſt res illa pauperibus pro anima illius, ut notat Leſſ., aliique communiter; Si vero dubitetur ſitne Titii, an Caji, dividenda eſt inter illos.

V. Dubium hic eſt, an ſi ego vendiderim credito veſtem Titio, & poſtea Titius non poſſit omnibus debitoribus ſatisfacere, debeat veſtem illam adhuc extantem mihi ante alios reſtituere?

Reſpondeo affirmative cum Cajet., Medin., & Bonac., Leſſ. dub. 2. hic contra Vaſq. cap. 2. dub. 1., Medin., Navar., alioſque. Ratio eſt, tum quia videtur contra rectam rationem, ut res adhuc extans apud emptorem nondum ſoluto pretio tradatur potius extraneo, quam illi, qui eam vendidit; tum etiam quia qui credito vendit rem, cenſetur ita transferre dominium rei in emptorem, ut velit poſſe habere re-

curſum, & regreſſum ad rem ſuam, ſi pretium non perſolvatur; Unde cenſetur habere aliquam hypothecam in rem venditam, donec pretium accipiat. Verum quidem eſt, quod ſi Titius in propoſito caſu veſtem a me credito venditam alteri vendidiſſet, ego nec poſſem illam repetere a ſecundo emptore, nec poſſem mihi vindicare pecuniam, quam Titius habuit a ſecundo emptore; Non tamen ſequitur hinc, quod ſi veſtis extet apud Titium, non poſſim illam mihi vindicare. Ratio eſt, quia veſtis illa, quam vendidi credito, eſt ſolum mihi imperfecte hypothecata, non perfecte (uti ſunt omnes hypothecæ ſpeciales introductæ jure poſitivo;) Pecunia vero, quam Titius habet a ſecundo emptore, nullo modo eſt mihi hypothecata; ergo ſolum quando veſtis extat apud Titium, cui credito illam vendidi, poſſum mihi illam vindicare; itaut cæteris creditoribus Titii præferendus ſim.

VI. Quæritur ſecundo, Sintne debita certa præferenda incertis?

Reſpondeo cum communi affirmative; Et ratio eſt, tum quia debita certa ſolvenda ſunt creditoribus jure naturæ, debita vero incerta ſolvenda ſunt pauperibus ſolum jure poſitivo, ut communius Doctores docent; nam ſi jure naturæ deberentur pauperibus, non poſſet aliquando Pontifex in alia opera erogare; Jus autem naturale præferendum eſt poſitivo: Tum etiam quia minus ægre ferunt perſonæ indeterminatæ, quod ſibi reſtitutio non fiat, quam perſonæ determinatæ.

VII. Quæritur tertio, Sintne præferenda debita ex contractu licito debitis ex delicto?

Reſpondeo, Medin., Salon., & alios apud Bonac. aſſerere, quod habens plura debita, alia ex contractu licito, alia ex delicto, puta ex furto, uſura, &c., prius ſolvere debeat debita ex delicto. Navar. econtra, & Cajet. putant prius ſolvenda debita ex contractu licito. At communius Doctores cum Molin., Vaſq., Leſſ., quod neutra debita poſſint aliis præferri, quando non extat res aliena in individuo; Unde debent omnia per ratam reſtitui. Ratio eſt, quia bona debitoris non ſunt magis hypothecata creditoribus ex contractu, quam aliis.

Dices: Major injuria irrogata eſt creditoribus, quibus facienda eſt reſtitutio ex delicto, puta ex furto debitoris, quam aliis, ergo illis prius reſtituendum eſt.

Reſpondeo, nego conſequentiam; ſicuti ſi quis abſtulerit Titio centum, & Cajo quinquaginta, majorem injuriam irrogavit Titio, non tamen illud debitum tenetur præferre huic.

VIII. Quæritur quarto, Sintne præferenda debita ex contractu oneroſo, puta ex emptione, debitis ex contractu gratioſo, puta ex donatione, legato, &c.?

Reſpondeo cum Covar. affirmative. Et ratio eſt, quia ſemper in promiſſione gratuita ſubintelligitur illa conditio, Si decet, Si potero ſine magna difficultate, Niſi ſtatus rerum mutetur; Quare quia ſuperveniente inopia debitoris, qui non eſt omnibus ſolvendo, ſtatus rerum notabiliter mutatur, nec poteſt ſine magna difficultate debitor ſtare promiſſis, ideo tenetur prius reſtituere debita ex contractu oneroſo, quam gratioſo.

Illud hic notat Bonac., quod ſi hæres poſt acquiſitam hæreditatem contrahat debita ex contractu oneroſo, prius debeat ſolvere legata, quam iſta debita. Ratio eſt, quia bona illa defuncti ſunt tacite hypothecata pro legatis, & fideicommiſſis, ex lege *Quia*, Cod. *Communia*, *De legatis*; quæ lex intelligenda eſt, dummodo bona illa ſatis ſint ad ſatisfacienda debita defuncti. Verum tamen eſt, quod expenſæ neceſſariæ ad funus debitoris, juxta qualitatem defuncti, præcedant omne debitum, ex *lege penult.*, *Authent. De reliquiis*, *&* *ſumptibus funerum*; ſicut etiam expenſæ factæ cauſa hæreditatis, ut in teſtamento, inventario, &c.; quia non eſt æquum, ut hæres ex hæreditate ſentiat ſolum onus expenſarum, & nullum commodum reportet, quando omnia bona defuncti debentur creditoribus, ex lege *Sancimus*, Cod. *De jure deliberando*.

IX. Quæritur quinto, Sintne præferenda debita creditoribus realibus habentibus pignus, vel hypothecam, quam debita creditoribus chirographariis non habentibus pignus, aut hypothecam?

Reſpondeo cum communi affirmative; quod conſtat tum ex lege *Eos*, Cod. *Qui potiores in pignore*; tum quia pignus, & hypotheca ideo dantur creditori, ut in omni eventu poſſit ex iis curare ſibi ſatisfieri; Si tamen eadem res fuerit pluribus hypothecata, regulariter loquendo præferendus eſt ille, cui prius fuerit hypothecata, etiamſi prior hypotheca fuerit tantum tacita, aut generalis, & poſterior fuerit expreſſa, aut ſpecialis, ut conſtat ex illa re-

gula

gula Juris in 6. *Qui prior in tempore, potior in jure*.

Dixi, regulariter loquendo, cum in jure nonnulli caſus excipiantur, in quibus poſterior tempore præferendus eſt priori habenti hypothecam etiam expreſſam, & ſpecialem. Primo enim ſi quis mutuavit pecuniam ad emptionem, vel refectionem, vel conſervationem rei, verbi gratia, navis, aut domus alteri prius hypothecatæ; aut ſi quis mutuavit pecuniam, ut ſatisfieret pro mercium vectura, aut pro conductione Ædium, in quibus merces iſtæ aſſervarentur. Et ratio eſt, quia ſine tali mutuo hypotheca illa non extitiſſet; Unde prior creditor nihil, aut parum commodi ex ea reportaret; adeoque non debet ægre ferre, ſi poſtponatur illi, ex cujus pecunia res ſalva facta eſt. Secundo, hypotheca dotalis, per quam bona mariti ſunt obligata uxori, ejuſque deſcendentibus, præfertur aliis habentibus eadem bona obligata per hypothecam tacitam, non vero expreſſam, ut notat Leſſ. lib. 2. cap. 15. diſp. 4.. Ubi etiam notat ex Sylveſt., quod quamvis expreſſa hypotheca prior præferatur doti poſteriori, & dos præferatur mutuo poſteriori per refectionem, non tamen ſequitur, quod hypotheca expreſſa prior præferatur mutuo poſteriori per refectionem, quia in jure humano non tenet hæc illatio A. vincit B., & B. vincit C., ergo A. vincit C. Tertio, quando ex pecunia pupilli aliquid emitur, illud remanet hypothecatum pupillo, itaut aliis prioribus præferendus ſit. Quarto, ſi quis contraxit cum fiſco, manent ejus bona fiſco obligata cum privilegio prælationis. Demum, quando quis mutuat alicui pecuniam ad militiam, videlicet ut equum, vel arma emat, aut in militia ſe ſuſtentet, habet hypothecam jure prælationis etiam ante dotem, etſi dote ſit poſterior. Verum de his conſule Leſs. loc. cit., & Juriſtas.

X. Petes, An eodem modo, quando eadem res fuit multis in ſolidum vendita diverſis temporibus, præferendus ſit primus emptor?

Reſpondeo cum communi præferendum eſſe primum emptorem, ſi res nulli fuerit adhuc tradita, cum non poſſit tradi ſecundo emptori ſine injuria primi; Si tamen alicui ex emptoribus fuerit tradita, is præferendus eſt, quia per traditionem translatum eſt huic dominium rei, itaut habeat jus in re, alii vero habeant jus ad rem, ut ſupra explicavimus. Excipiendum tamen, tum quando primo emptori res fuit etiam expreſſe hypothecata, tum quando ſecundus emptor, cui res fuit tradita, ſciebat rem illam in fraudem primi emptoris alienari; tum demum, quando fuit vendita, aut donata Eccleſiæ, Monaſteriis, Civitatibus, Hoſpitalibus, aliiſque locis piis, quæ abſque traditione acquirunt rei dominium, ex *lege ultima*, Cod. *De Sacroſanctis Eccleſ.*, ut notat hic Bonac.

XI. Quæritur ſexto, Sintne præferendi creditores chirographarii (ſeu perſonales non habentes hypothecam) priores poſterioribus?

Reſpondeo cum communiori apud Leſſ. diſp. 6. contra Gabriel., Salon., Tolet., Sà negative, ſed reſtitutionem illis faciendam ad ratam quantitatis debiti, & juxta proportionem debiti ad debitum, ex *lege* 6. §. *De Separationibus*: Etenim creditores iſti æquale jus habent; Et regula illa, *Qui prior in tempore, potior in jure*, valet ſolum in creditoribus realiter habentibus hypothecam ſupra eandem rem, ut notat Leſſ.; quamvis opinio contraria non ſit improbabilis ob auctoritatem Doctorum.

XII. Quæritur ſeptimo, An inter Creditores perſonales non habentes ullum jus prælationis, præferendus ſit, qui petit debitum, aliis non petentibus?

Reſpondeo cum communi affirmative, ſive in judicio, ſive extra judicium exigat debitum ſuum, ex *lege Pupillus* 24. §. *Qui in fraudem Creditorum* (quamvis Vaſq. cap. 2. dub. 5. id neget de illo, qui petit extra judicium.) Ratio eſt, quia diligentia poſterioris creditoris facit illum melioris conditionis, ſicut hypotheca, & privilegium. Quod ſi nemo petat, nemo poteſt præferri, & peccaret lethaliter contra juſtitiam, qui aliquem præferret; Sicut etiam qui prædictum ordinem in reſtitutione facienda non obſervaret; quia ordo legis civilis, quæ non nititur falſæ præſumptioni, obligat in conſcientia, ut docent communiter apud Bonac.

XIII. Dubium tamen eſt primo, An creditor poſſit ſibi retinere id, quod debitor ſibi non petenti ante alios ſolvit?

Reſpondet Leſſ. diſt. 5. cum Molin., & aliis affirmative; quia non retinet rem alteri hypothecatam, unde utitur jure ſuo, retinendo quod ſibi debetur. Communius tamen cum Bonac. hic, Rebel., Azor. negant, quia facit contra jus aliorum creditorum, qui habent æquale jus in bona debitoris.

XIV. Dubium eſt ſecundo, An debitor poſſit aliquem pauperem creditorem præferre aliis ex ſolo titulo paupertatis?

Reſpondet D. Th. Opuſc. 73. cap. 18. cum Valent., Medin., Sà, apud Leſſ. affirmative, quia plus læſus eſt pauper ablatione rerum ſuarum, & plus indiget. Communius tamen negant, quando pauper non eſt in extrema, aut gravi neceſſitate, eo quod omnes creditores habent æquale jus in bona debitoris.

XV. Dubium eſt tertio, An qui rem alteri non hypothecatam accipit ab eo, qui non eſt ſolvendo omnibus ſuis creditoribus, teneatur ad reſtitutionem?

Reſpondeo, ſi illam rem accipiat titulo gratuito donationis, ignorans acceptionem illam eſſe in fraudem creditorum, tenetur ſolum ad reſtitutionem ejus, in quo factus eſt ditior; modo repetatur a creditoribus intra annum a die ſcientiæ, ex *lege Ignoti*, Cod. *De revocandis iis, quæ in fraudem Creditorum* apud Bonac. hic. Si vero non accepit rem illam donatam, ignorans eſſe in fraudem creditorum, ſed ſciens, vel dubitans probabiliter donari in fraudem creditorum; communius docent, quod teneatur reſtituere omne id, in quo per talem donationem læſi ſunt creditores, quia culpabiliter cooperatus eſt actioni injuſtæ damnificativæ. At Molin., Navar., & alii apud Bonac. negant, ſi donatarius non induxit donantem ad donandum, quia accipiendo rem illam, videtur uti jure ſuo, quamvis per accidens ſequatur alteri damnum.

Quod ſi non accipiatur res illa titulo gratuito, ſed titulo oneroſo, verbi gratia emptionis, eodem modo diſtinguendum; nam ſi bona fide contrahens proceſſit, non tenetur quicquam reſtituere, neque ratione rei acceptæ, neque ratione injuſtæ acceptionis, cum bona fide perceperit, neque ex contractu, cum non ſe obligarit accipiendo rem nulli alteri obligatam ad quicquam reſtituendum; ſi vero proceſſit mala fide, communius docent contra eoſdem Molin., & Navar. apud eundem Bonac., quod ad reſtitutionem teneatur, quatenus ex contractu læſi ſunt creditores. Ex quibus

Infertur primo, nihil accipi poſſe per ultimam voluntatem, teſtamentum, fideicommiſſum, vel donationem cauſa mortis ab uſurario, vel alio donatore, qui non eſt ſolvendo ſuis creditoribus.

Infertur ſecundo, uxorem, quæ conſumit res illas, quarum dominium habet maritus, teneri ad reſtitutionem, ſi hoc faciat in fraudem creditorum; ſecus vero ſi non plus inſumat, quam ipſi a marito datum ſit.

Infertur tertio, filios, qui ſuo labore, aut aliis inſerviendo ſine dedecore, aut alia ratione poſſunt ſe ſuſtentare, non poſſe ſuſtentari a parentibus in fraudem creditorum.

Infertur quarto, eum, qui rem alteri venditam, & nondum traditam mala fide emit, teneri ad reſtitutionem, cum cooperetur ad actionem injuſtam.

Infertur ultimo, eum, qui contraxit cum filia uſurarii, qui non eſt ſolvendo ſuis creditoribus, non poſſe quicquam in dotem accipere, ſi ſciat ſocerum non eſſe ſolvendo; Si vero bona fide contraxit, poſſe promiſſam dotem accipere ſaltem pro rata cum aliis creditoribus.

XVI. Dubium eſt quarto, An debitor impotens ſatisfacere ſuis creditoribus, peccet contra juſtitiam, ſi repudiet donationem, legatum, aut hæreditatem, qua poſſit ſuis creditoribus ſatisfacere?

Reſpondeo cum communi apud Sanch. de Matrim. lib. 6. diſp. 4. contra Gomez, & alios affirmative. Ratio eſt, quia cum debitor teneatur ſatisfacere creditoribus, tenetur conſequenter ex juſtitia ponere ad talem finem ea media, quæ ſine gravi incommodo poteſt ponere; atqui ſine gravi incommodo poteſt acceptare hæreditatem, quæ eſt medium ad talem finem; ergo ex juſtitia tenetur hæreditatem acceptare: Sicut igitur peccat contra charitatem, qui reſpuit, verbi gratia, cibum ſibi oblatum, quo poſſit proximum exiſtentem in gravi neceſſitate ſublevare; ita peccat contra juſtitiam, qui reſpuit oblatam ſibi hæreditatem, qua poſſit creditoribus ſatisfacere, cum ex eadem virtute, ex qua obligamur ad ponendum finem, obligemur ad media, quæ facile poni poſſunt. Verum quidem eſt, quod repudiatio talis hæreditatis eſſet valida in foro externo, ex *lege*, *Qui autem* ff. *Quæ in fraudem creditorum*; non tamen eſſet licita.

QUÆ-

QUÆSTIO VI.

De Cauſis, ob quas omitti, vel differri poſſit Reſtitutio.

CAuſæ, ob quas reſtitutio licite differri poteſt, ſunt, Primo, damnum ipſius debitoris. Secundo, damnum creditoris, vel tertiæ perſonæ. Tertio, impotentia, præſertim ſi cum ceſſione bonorum adjungatur. Addunt quarto nonnulli apud Leſſ. cap. 16. dub. 9. excommunicationem creditoris; communius tamen id negant; ſi enim poteſt excommunicato dari eleemoſyna, immo debet illi dari, ex obligatione charitatis in gravi neceſſitate, a fortiori debet illi dari, quod ex obligatione juſtitiæ ei debetur, excuſante ab hoc parvo commercio neceſſitate, vel utilitate creditoris; Quamvis ſi ſit excommunicatus vitandus, & in judicio exigat debitum, poſſit repelli, ex cap. *Pia de Exceptionibus in 6.*

Cauſæ vero, ob quas reſtitutio licite omittitur, Primo ſunt Remiſſio creditoris. Secundo, Compenſatio. Tertio, Compoſitio. Quarto præſcriptio. Quinto, Aliquando rei alienæ interitus. Sexto, Judicis, vel juris auctoritas. Septimo, Aliquando etiam ingreſſus in religionem; Ac demum juxta dicta art. 1. ſuperioris quæſt. Solutio facta creditori Creditoris. Hæc autem omnia ſequentibus articulis examinabimus.

ARTICULUS I.

De Cauſis, ob quas differri poteſt Reſtitutio.

I. Differri poteſt reſtitutio, ſi debitor reſtituendo patiatur damnum duplo majus, quam patiatur creditor ex tali dilatione; vel ſi pati deberet jacturam famæ, aut alterius damni notabilis.

II. Poteſt etiam differri, ſi deberet aliter vendere centum aureis rem valentem biſcentum; aut ſi deberet vendere inſtrumenta ſuæ artis, aut ſi deberet vir nobilis artem manualem exercere.

III. Sicut etiam ſi deberet cadere de proprio ſtatu juſte acquiſito, quamvis debita ex delictis contracta ſint. At ſi per uſuras ſtatus ſublimior acquiſitus ſit, etiam hæredes cum mutatione ſtatus tenentur reſtituere; Sicut etiam ſi res in individuo reſtituenda ſit.

IV. Nequit reſtitutio differri, ne quis magno lucro privetur.

V. Differenda eſt reſtitutio, ſi ex ea grave damnum alteri ſequatur.

VI. Quænam impotentia dilationem reſtitutionis permittat?

VII. Num licite differens reſtitutionem teneatur ad intereſſe?

VIII. In gravi neceſſitate licitum eſt reſtitutionem differre, non tamen furari. In extrema neceſſitate dives tenetur ex charitate offerre pauperi res neceſſarias; & ex juſtitia tenetur non impedire, ne illas ſibi accipiat.

IX. Ceſſio bonorum, ſecluſa impotentia, non excuſat, a ſtatim reſtituendo. Quid ea ferat pro foro externo? Nequit Clericus cedere bonis cum ignominia ſui ſtatus.

X. Qui cedit bonis, quantum poſſit occultare ad honeſte vivendum?

XI. Artifex, qui bonis ceſſit, tenetur exercere, ſicut prius, artem ſuam, ut poſſit ſuis creditoribus ſatisfacere quantum poteſt. Quid ſi religionem ingrediatur?

I. QUæritur primo, Num poſſit reſtitutio differri, ne magnum damnum debitor patiatur?

Reſpondeo, quod ſi debitor reſtituendo pateretur damnum longe majus, quam patiatur creditor ex dilatione reſtitutionis, licite differri poteſt reſtitutio; (vocat autem Rebel. damnum longe majus, quod eſſet duplo majus.) Ratio eſt, tum quia creditor eſt in tali caſu irrationabiliter invitus, quod ei reſtitutio differatur, cum juſtitia non debeat adverſari charitati; tum etiam, quia reſtitutio facienda eſt, ut ponatur æqualitas; in hoc autem caſu non videretur poni æqualitas, ſed inæqualitas per reſti-

reſtitutionem, & ideo ſupra diximus, quod quando in reſtitutione plures expenſæ faciendæ ſunt, quam res ipſa valeat, poteſt reſtitutio differri: Si tamen damnum, quod ſequeretur debitori ex reſtitutione, non eſſet longe majus, quam illud, quod ex dilatione pateretur creditor, reſtitutio non poteſt differri; quia in pari damno potior eſt conditio innocentis: Verbi gratia, ſi ex falſa teſtificatione a te facta immineat alteri periculum ſuſpendii, debet falſa teſtificatio retractari, etiam cum pari periculo, quod tu ſis ſuſpendendus, dummodo ex retractatione ſperetur utilitas.

Infertur hinc primo, quod ſi poteſt licite differri reſtitutio, quando imminet grave damnum temporale longe majus, quam patiatur creditor ex dilatione reſtitutionis, a fortiori differri poteſt, quando imminet debitori, aut alteri grave damnum ſpirituale; verbi gratia, ſi ex reſtitutione debitor conjiciat ſe in laqueum ex impatientia, aut filii latrociniis ſe immiſceant, aut uxor ſui copiam aliis faciat, &c.. Quia tamen hujuſmodi damnum ſpirituale non eſt neceſſarium, ſed voluntarium, ideo notat Pal. tract. 32. diſp. 1. punct. 17., quod in eo ſolum caſu poſſit reſtitutio differri, in quo ex charitate teneretur creditor tali dilationi conſentire; nam alias ſi creditori ex dilatione grave damnum temporale eveniret, ex quo non teneretur conſentire dilationi reſtitutionis, deberet ſtatim fieri reſtitutio.

Infertur ſecundo, non teneri debitorem reſtituere bona inferioris ordinis cum jactura notabili boni ordinis ſuperioris. Ordo bonorum temporalium is eſt, ut in infimo loco ponantur res pretio æſtimabiles, ut pecunia, veſtis, &c.; in medio ponatur honor, & fama; in ſupremo vita, libertas, virginitas, ſanitas, membra, &c. Quare non tenetur reſtituere pecuniam, qui non poteſt illam reſtituere, nec per ſe, nec per alium, ſine notabili jactura famæ, aut valetudinis; & conſequenter fœmina, quæ ex adulterio peperit, non tenetur cum periculo vitæ, vel famæ manifeſtare adulterium ad impediendum damnum filiorum legitimorum: Si tamen jactura boni ſuperioris non ſit notabilis, non excuſat; unde infamatus propter aliqua furta tenetur ad reſtitutionem novi furti cum periculo novæ infamiæ; quia non videtur pati notabilem infamiam, qui jacturam ſuæ famæ fecit propter aliqua furta.

II. Infertur tertio, debitorem, ut reſtituat, non teneri aut ſeipſum vendere, aut vendere domum, vel agrum multo vilius, quam valet; Verbi gratia domum valentem ducentis aureis non tenetur vendere, ſi nonniſi centum aureis poteſt vendere: Idque verum eſt, etiamſi obligatio reſtituendi oriatur ex delicto, ut docet Leſſ. dub. 1., Valent., Bonac., & alii contra Sot., & Vaſq.; Nec tenetur debitor vendere inſtrumenta ſuæ artis, quæ vitam ſuſtentant; Nec vir nobilis tenetur artem manualem exercere, aut privare ſe obſequio omnium famulorum, aut equorum, ut reſtituat; Quamvis debeat attenuare, & diminuere victum, veſtitum, & alias expenſas, ut paulatim reſtituat ſervata decentia ſui ſtatus.

III. Infertur quarto, poſſe licite differri reſtitutionem, quando debitor id non poteſt præſtare, niſi cadat a proprio ſtatu, juſte tamen acquiſito; (alioquin ſi injuſte per rapinas, uſuras, &c., ſtatum ſuum acquiſiviſſet, non diceretur cadere a proprio ſtatu per reſtitutionem, ſed potius tranſire ad proprium antiquum ſtatum, reſtituendo;) Idque verum eſt, etiamſi debita contraxerit ex delicto, puta ex ludis, ſcortis, converſationibus, &c., ut communiter docent contra Leſſ., Medin., Navar. apud Bonac.; debet tamen diminuere victum, veſtitum, & alias expenſas, ac dotem filiarum, ne creditor tantum detrimentum patiatur.

Infertur ultimo, filium uſurarii teneri ad reſtitutionem, etiamſi facere illam non poſſit ſine mutatione ſtatus acquiſiti per uſuras, dummodo abſit infamia: Et univerſim res aliena in ſpecie exiſtens reſtitui debet, etiam quando damnum debitoris eſt longe majus damno creditoris, ut notant Leſſ., Bonac., & alii communiter, quia res ſemper clamat ad dominum.

IV. Opponitur contra prædicta: Nemo poteſt accipere alienum ad vitandum proprium damnum notabiliter majus; ergo neque poteſt retinere res alienas ad vitandum damnum ſuum notabiliter majus damno creditoris.

Confirmatur, quia nemo poteſt differre reſtitutionem, ne privetur notabili lucro; ergo neque poteſt differre reſtitutionem debitam, ne ſubeat damnum notabile.

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 6. dub. 1. nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia magis eſt rem alienam auferre, ſpoliando dominum poſſeſſione ſua, quam rem alienam retinere; Sicuti magis eſt vulnus inferre, quam

quam vulneri non mederi.

Ad confirmationem, nego etiam conſequentiam propter eandem rationem, quia magis eſt pati damnum, quam non habere lucrum, nec æquitas poſtulat, ut creditor rebus ſuis careat ob lucrum debitoris, ut communiter docent Doctores; Qui tamen id limitant, niſi debitor tale lucrum quærat ad ſatisfaciendum aliis creditoribus, quibus alioqui non eſſet ſolvendo; In eo enim caſu creditor non cenſeretur rationabiliter invitus.

V. Quæritur ſecundo, Quandonam differri poſſit reſtitutio ob damnum imminens ipſi creditori, aut tertiæ perſonæ?

Reſpondeo, poſſe differri reſtitutionem, quoties cenſetur futura graviter perniciosa ipſi creditori, aut cuivis alteri. Ratio eſt, quia in tali caſu dominus non cenſetur invitus, cum ex charitate, & æquitate teneatur pati dilationem ad vitandum grave damnum proximi, ut fuſe oſtendimus quæſt. 4. art. 5.; Ubi etiam diximus cum Molin.; Valent., Leſſ. contra Sanch., & alios peccare graviter contra charitatem, qui reſtituit domino rem, qua ille peccaturus eſt contra alias virtutes a juſtitia, puta ad fornicandum, &c.; peccare vero probabilius contra juſtitiam, qui reſtituit domino rem, quæ vel ipſi, vel alteri eſt nocitura, verbi gratia gladium, quo mors infligenda eſt, ſi tamen commode poteſt reſtitutionem differre.

VI. Quæritur tertio, Quænam impotentia permittat dilationem reſtitutionis?

Reſpondeo cum Tambur. hic, illam impotentiam excuſare a reſtitutione, qua debitor Primo non habet, unde ſolvat, cum ad impoſſibile nemo teneatur. Secundo, qua ſi ſolvat, fit graviter indigens, ſeu qua, ut modo diximus, notabiliter cadit e ſuo ſtatu; quamvis enim in gravi neceſſitate nemo poſſit furari, poteſt tamen reſtitutionem debitor differre, ne in gravem neceſſitatem incurrat, ut notat Bonac. hic. Tertio, & quidem a fortiori, qua ſi ſolvat, fit extreme indigens. Quarto, qua ſi ſolvat, cogitur ſubire damnum notabiliter majus, quam ſit damnum, quod creditor ex tali dilatione pateretur; unde docet Bonac. num. 22., & Leſſ. cap. 16. num. 22., poſſe differre reſtitutionem, quando ad reſtituendum ſtatim oporteret vendere centum rem valentem biſcentum: Ubi notandum ex Leſſ. loc. cit., quod ſi tales ſint circumſtantiæ, ut niſi nunc fiat reſtitutio, non poſſit amplius deinde fieri, in tali caſu ſi res injuſte ablata eſt, reſtitui debet ſtatim, etiamſi magni ſumptus eſſent faciendi. Si vero res præſertim parvi momenti ſine duplo, vel triplo ſumptu reſtitui domino amplius non poteſt, probabile eſt ex Leſſ. cap. 15. dub. 8. dari poſſe pretium æquivalens; præſumi enim poteſt id domino non diſplicere, quia juſtitia charitati non adverſatur, ut diximus quæſt. 4. art. 2.

VII. Dubium eſt primo, an qui ob cauſas prædictas differt reſtitutionem, obligetur ad intereſſe, quod creditor patitur ex tali dilatione, videlicet ad lucrum ceſſans, & ad damnum emergens?

Reſpondeo juxta dicta, cum de Poſſeſſore malæ fidei, teneri ad intereſſe, ſi differat ſolutionem debiti ex delicto; quia talis mora fuit culpabilis in cauſa, videlicet in injuſta acceptione. Ita Molin., Laym. contra Navar. ſect. 10., Pal. Si vero differatur ſolutio debiti ex contractu, non tenetur ad intereſſe, ex Leſſ., Vaſq. Bonac. quæſt. 4. punct. 1. quia cum mora neque in ſe, neque in ſua cauſa ſit culpabilis, damnum illud imputari non poteſt debitori, atque adeo non debet compenſari. Si tamen debitor differat ſolutionem ad vitandum ſuum magnum incommodum, videtur obligandus ad reſtitutionem damni, quod creditor patitur ex dilatione reſtitutionis, ex Molin., & aliis apud eundem Bonac.; quia par non eſt, ut debitor ſervet ſeipſum indemnem cum damno creditoris, quando debitor revera eſt ſolvendo, quamvis cum magno, aut notabili incommodo.

VIII. Dubium eſt ſecundo, An ſicuti impotentia, & inopia debitoris excuſat a reſtitutione, ita excuſet etiam a peccato furti; unde liceat urgente neceſſitate accipere res alienas?

Reſpondeo, in communi, & gravi neceſſitate non eſſe licitum furari: Quicquid in contrarium ſenſerint nonnulli apud Dian. part. 5. tract. 8. reſol. 23, unde merito damnatur ab Innoc. XI. propoſ. 36. dicens, *Permiſſum eſſe furari non ſolum in extrema, ſed etiam in gravi:* Econtra licitum eſt in extrema neceſſitate, in qua omnia ſunt communia; Immo ex Leſſ. cap. 12. num. 71., & aliis apud Hurtad., licitum etiam id eſt in valde gravi neceſſitate, quæ comparetur extremæ; cum quilibet malit mori, verbi gratia, quam eſſe in proximo periculo ſtupri, ſervitutis, vitæ miſerrimæ, &c.. Ratio eſt, quia jure naturæ talis neceſ-

ceſſitas facit res communes, ſicuti erant ante diviſionem, & appropriationem jure gentium, & civili introductam; Etenim jus poſitivum non poteſt præjudicare juri, quod a natura quiſque habet tuendi vitam ſuam: Sicuti autem poteſt ſic indigens furari per ſeipſum, ita poteſt per alium, qui ſit ſuum inſtrumentum, quando hic non poteſt de ſuo illum ſublevare.

Notandum tamen, quod extreme indigens non poteſt ab extreme indigente furari, quia melior eſt conditio poſſidentis.

Dubium eſt tertio, Utrum extreme indigenti debeat quilibet ſubvenire ex juſtitia, an ſolum ex charitate, & miſericordia?

Reſpondeo cum Tambur., Pal., Lug., duas ineſſe diviti obligationes, prima eſt offerendi extreme indigenti res neceſſarias. Secunda, non impediendi, ne illas accipiat; ſic enim ſatisfacit præcepto ſublevandi proximum; Mandavit enim Deus unicuique de proximo ſuo: Obligatio tamen offerendi res neceſſarias eſt ex ſola charitate, & miſericordia, ad quam ſpectat ſublevare miſerias; obligatio vero non impediendi, ne illas accipiat, eſt ex juſtitia; quia ſicut quilibet habet jus accipiendi adeſpota, ideſt quæ ſub nullius dominio ſunt, ita extreme indigens habet jus accipiendi quodcumque eſt ſibi neceſſarium; cum tunc omnia ſint communia: Unde fit, ut ſi dives impediat talem acceptionem, teneatur ad damna ſecuta; ſecus vero ſi ſolum non offerat. Utrum autem qui in extrema neceſſitate res alienas conſumpſit, teneatur deinde refloreſcente fortuna reſtituere? diximus jam cum de poſſeſſore malæ fidei.

IX. Quæritur quarto, An ceſſio bonorum ſit cauſa, ut differatur ſolum, an vero ut omittatur reſtitutio?

Reſpondeo, ceſſionem bonorum nullatenus in foro interno eximere ab obligatione ſtatim reſtituendi, ſi non ſit conjuncta cum impotentia debitoris. In foro autem externo poſt ceſſionem bonorum debitor non poteſt in carcerem detrudi, donec non acquiſierit bona ſuperflua ad ſui, ſuorumque ſuſtentationem, ex lege. *Qui bonis*, ff. *De ceſſione bonorum*. Quare debita per ceſſionem bonorum nullatenus extinguuntur, ſed ſolum in foro externo conſopiuntur, (ſicuti conſopiuntur in foro interno, quando debitor eſt vere impotens ſatisfacere,) etiamſi ceſſio bonorum fiat cum quibuſdam ignominioſis actibus juxta loci conſuetudinem; verbi gratia, ſedendo in loco publico cum corda capiti impoſita, ut communiter docent apud Leſſ. cap. 16. dub. 5. contra nonnullos. Ratio eſt, quia talis pœna non poteſt extinguere obligationem naturalem reſtituendi; nec in foro externo imponitur, ut debitor a reſtitutione liberetur, ſed ut plectatur culpa, quæ præſumitur ab eo admiſſa.

Notandum hic primo, Clericum inopem nec teneri bonis cedere, nec poſſe in carcerem detrudi ob debita, ut docet Abbas, Immola, & alii apud Leſſ. ex cap. *Odoard.* 3., *De ſolutionibus*; quia Clericus non poteſt conveniri, niſi quatenus ſolvere poteſt, deductis neceſſariis alimentis, ne in opprobrium ſtatus Eccleſiaſtici cogatur mendicare: ut colligitur ex dicto Capit. *Odoardus*, & communiter Doctores docent. Nec poteſt Clericus huic privilegio cedere. Nomine autem Clerici non eſt intelligendus ſolum Clericus ſacrorum Ordinum, & qui proprio miniſterio Eccleſiæ inſervit, ſed omnes Clerici, ex Rebuff., aut ſaltem ex Leſſ. omnes Clerici, qui ex Trident. ſeſſ. 25. cap. 6. gaudent privilegio fori, ut ſunt, Primo, initiati Sacris ordinibus. Secundo, habentes beneficium Eccleſiaſticum. Tertio, Clerici, qui deferentes habitum, & tonſuram alicui Eccleſiæ ex mandato Epiſcopi inſerviunt. Quarto, Clerici, qui in Seminario Clericorum, aut in aliqua ſchola, vel univerſitate de licentia Epiſcopi, quaſi in via ad majores ordines verſantur, & habitum cum tonſura geſtant; exceptis tamen conjugatis, qui ſi cum virgine contraxerint, & alicui Eccleſiæ de mandato Epiſcopi inſerviant, & habitum, ac tonſuram deferant, gaudent quidem privilegio Canonis, & fori, non tamen cæteris Clericorum privilegiis.

X. Notandum ſecundo, eum, qui cogitur cedere bonis ſuis, poſſe occultare quantum ſatis eſt, ne pro ſua conditione indecore vivat, ſeu quantum ſatis eſt ad tenuem ſui, & ſuorum ſuſtentationem juxta ſtatum ſuum, etiamſi debita propter delicta notoria contraxerit, cum non teneatur ad reſtitutionem cum tanto ſuo incommodo, ut communiter docent contra Medin., & Adrian. apud Dian. part. 3. tract. 4. reſol. 78. Quod tamen ſemper intelligendum eſt, niſi creditores ex defectu reſtitutionis cogantur in ſimilem miſerum ſtatum deſcendere; nam in tali caſu melior eſſe debet conditio creditoris innocentis, quam debitoris rei, & hic potius, quam ille debet

bet e ſtatu ſuo cadere. Hinc Sot., Azor., Cœleſtin., & alii apud Dian. part. 5. tract. 14. reſol. 87. docent, quod uxores, & filii, quorum maritus, vel parentes ad magnam penuriam ſunt redacti, ſive culpabiliter, ſive inculpabiliter, ſi poſt eorum mortem inveniantur impotentes ſolvere debita a marito, vel patre contracta, poſſint ex bonis relictis occultare, quantum ſatis eſt ad vitam, ſuumque ſtatum honeſte conſervandum; & ſi in judicio requirantur, poſſint cum æquivocatione congrua jurare ſe nihil occultaſſe, hoc eſt, nihil aliis debitum; & propter eandem rationem non incurrant excommunicationem forte latam contra occultantes ſua bona.

Notandum tertio ex Leſſ. cap. 16. dub. 3., & Navar., quod qui cedit bonis, habens debita ex delicto notorio, non poſſit tantum retinere, quantum ſi ex contractu debeat, & caſu aliquo in grande infortunium inciderit. Ratio eſt clara, tum quia æquum eſt, ut magis patiatur, qui ſua culpa non eſt ſolvendo, quam qui citra culpam; tum etiam quia qui alienis opibus novum ſtatum acquiſivit non dicitur cadere a proprio ſtatu, ſi aliena reſtituens in ſtatu humiliori ſit.

XI. Rogabis: Num artifex, verbi gratia, qui ceſſit bonis, teneatur deinde exercere, ſicut antea, artem ſuam, ut poſſit præter victum ſibi neceſſarium acquirere, unde ex parte ſaltem creditoribus ſatisfaciat, an vero poſſit licite otiari?

Reſpondeo cum communi apud Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 9., quod teneatur operari, ſicut antea, ut reſtituat, quantum poteſt, tam debita ex delicto, quam ex contractu; cum enim per ceſſionem bonorum non ſit extincta, ſed conſopita obligatio reſtitutionis, ſequitur quod teneatur debitor facere quantum poteſt ſine ſuo gravi incommodo, ut tali obligationi ſatisfaciat. Et ratio a priori eſt, quia qui tenetur ad ponendum finem, tenetur etiam ponere media ſaltem ordinaria ad ponendum talem finem; Verbi gratia, qui tenetur recitare horas, tenetur etiam comparare breviarium, & paterfamilias, qui tenetur alere ſuos, tenetur pariter ex virtute pietatis ad conquirendum victum conſuetis hominum laboribus, ut poſſit ſuam familiam alere; ergo pariter qui tenetur reſtituere, tenetur adhibere media ordinaria ad ſatisfaciendum, atque adeo tenetur exercere, ut antea, artem ſuam; quamvis non teneatur extraordinarios labores, aut cum gravi incommodo ſubire; Et ideo diximus, ex juſtitia obligari hujuſmodi debitores ad non repudiandam hæreditatem, aut donationem, qua poſſint ſuis creditoribus ſatisfacere.

Dices: Qui ære alieno gravatus, non habens unde reddat, religioſam vitam ſuſcipit, non tenetur in religione laborare, aut hæreditatem non repudiare, ut ſuis creditoribus ſatisfaciat; ergo neque in caſu noſtro; Antecedens, quamvis negetur a Lug. diſp. 21. ſect. 6., & Sanch. lib. 6. cap. 12. num. 26., videtur tamen admitti a Pal. tom. 3. tract. 16. diſp. 3. Et ſane quod poſſit ære alieno gravatus religionem ingredi, præſcindendo a prohibitione Sixti V., docent D. Th., & alii apud Sanch. cap. 19. contra Molin. tom. 3. diſp. 758., quia obligatio reſtituendi non eſt tanti, ut poſſit privare hominem bono ſuperioris ordinis, quale eſt Deo vitam addicere in religione, ut dicemus in calce articuli ſexti.

Reſpondeo, antecedens communius negari, & ſolum a Pal. diſputationis gratia oppoſitam ſententiam ſuſtineri loc. citat. Verum admiſſo antecedente, negatur conſequentia; Et diſparitas eſt manifeſta, quia religioſus quicquid acquirit, monaſterio acquirit; Unde nihil prodeſſe poteſt creditoribus, quod debitor in religione aliquid ſuo labore acquirit, & conſequenter non tenetur laborare, ut ſatisfaciat.

ARTICULUS II.

De Debiti remiſſione, quæ excuſat a reſtitutione.

I. Condonatio creditoris tunc excuſat debitotorem a reſtituendo, quando ea eſt plene libera, & a jure non irritatur.

II. Remiſſio facta debitori fingenti ſe pauperem eſt invalida, utpote facta per dolum circa cauſam finalem.

III. Si condonetur pars debiti ob metum injuſtum, ne ſcilicet totum creditum amittatur ob culpam debitoris, talis condonatio eſt invalida; ſecus vero ſi fiat ob metum juſtum, ne ſcilicet totum creditum amittatur ob debitoris inopiam.

IV. Eſt etiam invalida, ſi metus a tertia perſona incutiatur ad remiſſionem extorquendam.

V. Debitor, qui ſine fraude ſe compoſuit cum creditoribus, non tenetur deinde partem debiti ſibi remiſſam reſtituere, ſi deveniat

ad

ad pinguiorem fortunam; ſecus ſi ſeſe in Eccleſiam recipiat, ut pars debiti ſibi remittatur.

VI. Excuſatur a reſtitutione debitor, cui conſtat de voluntate ſive formali, ſive præſumpta creditoris debitum remittentis; ſecus vero ſi de ea dubitet.

I. QUæritur primo, Quænam condonatio creditoris excuſet a reſtitutione debitorem?

Reſpondeo, excuſare ſolum illam, quæ fit omnino libere, & a jure non impeditur; talis enim condonatio æquivalet reſtitutioni, tollitque injuriam auferendam per reſtitutionem, eo quod ſcienti, & volenti, quod non fiat reſtitutio, nulla fit injuria. Quia tamen condonatio eſt quædam donatio, & donatio, ut ſit valida, debet eſſe omnino libera, itaut ſi per metum fiat, ſit invalida, ideo condonatio, quæ eſt involuntaria ſimpliciter, aut mixta cum involuntario, non deobligat a reſtitutione; ut ſi fiat per ignorantiam, per metum gravem, aut levem, quamvis reverentialem; per dolum, & fraudem debitoris; Et univerſim quæ donationem invalidant, pariter invalidant debiti condonationem.

Præterea condonatio, ut excuſet a reſtitutione, debet a jure non impediri; nam, verbi gratia, furioſus, & pupillus ſicut non poſſunt donare, ita nec debitum remittere, jure impediente talem donationem. Pariter ſi Epiſcopus aliquid in viſitatione accipiat præter ſumptus neceſſarios, & remiſſionem obtineat, invalida eſt remiſſio; Immo tenetur duplum reſtituere infra menſem ſub pœna interdicti ab ingreſſu Eccleſiæ ipſo facto incurrenda, ex cap. *Exigit*, *de cenſibus*, *&* *exactionibus*. Similiter Canonicus, qui divinis officiis non interfuit, non poteſt retinere diſtributiones reſpondentes tempori abſentiæ, etiamſi illarum remiſſionem obtineat a reliquis Canonicis; nam talis remiſſio impeditur, & irritatur a jure; ut conſtat ex Tridentino ſeſſ. 24. cap. 12.

II. Infertur ex dictis primo, condonationem factam debitori fingenti ſe pauperem eſſe invalidam, ſi creditor illam faciat prætextu paupertatis; cum talis donatio facta per dolum circa cauſam non impulſivam, ſed finalem, ſeu motivam, ſit nulla, utpote involuntaria, ut notant Leſſ. cap. 17. num 33., Bonac. de Contractibus quæſt. 1. punct. 2. §. 2., & alii communiter.

III. Infertur ſecundo, quod quando creditor remittit partem debiti, timens, quod aliter totum creditum ſit amiſſurus ob culpam debitoris, remiſſio etiam ſit invalida: cum fiat per metum injuſtum, unde eſt involuntaria; ſecus vero ſi creditor remittat partem debiti timens, ne aliter totum creditum ſit amiſſurus ſine culpa debitoris, verbi gratia, ob ejus inopiam; ut notat Rebel. lib. 2. cap. 16. Sanch., & alii; in tali enim caſu videtur voluntarie remittere ſine fraude, & violentia.

IV. Dubium eſt, An ſit valida remiſſio partis debiti, quando fit ex metu, ne totum creditum amittatur, & metus non incutitur a debitore, ſed a tertia perſona?

Sylveſt. V. *Reſtitutio*, & alii docent eſſe validam. Bonac. tamen hic verius negat, quoties metus incutitur ad extorquendam remiſſionem; cum non videatur talis remiſſio omnino libera.

V. Infertur tertio, excuſari a reſtitutione illum, qui a creditore petit, & obtinet remiſſionem, quamvis non offerat ſolutionem, nec ſit paratus ſolvere; per hoc enim non tollitur, quominus libere, & valide creditor remittat.

Infertur ultimo, debitorem, qui ſe compoſuit cum creditoribus contentis minore ſumma, non teneri reſtituere totum debitum, ſi veniat ad pinguiorem fortunam; quia talis compoſitio habet vim remiſſionis, & donationis, dummodo abfuerit fraus, dolus, aut metus; Et ideo quando debitor potens omnibus ſatisfacere ſeſe recipit in Eccleſiam, vel in locum diſtantem, ut debiti remiſſionem in totum, aut in partem obtineat, talis remiſſio eſt invalida, ut docent Sà, Navar., Sylveſt., & alii apud Bonac.; Quicquid alii ſentiant in contrarium.

VI. Quæritur ſecundo, An excuſetur a reſtitutione debitor, cui conſtat de voluntate formali, vel præſumpta creditoris debitum remittentis?

Reſpondeo cum communi affirmative, quoties id conſtat abſque ullo dubio; cum in tali caſu nihil retineatur invito domino: Unde fit excuſari aliquando filiumfamilias, ſi non reſtituat ob præſumptam Patris voluntatem; quam licet conjicere ex amore Patris erga filium, ex modica quantitate rei ablatæ reſpectu bonorum Patris, &c. Et Sà V. *Reſtitutio* num. 31. addit, non teneri ad reſtitutionem illum, qui aliquid accepit a domino, quod ſi petiiſſet, ei libenter datum fuiſſet; non enim invito domino

reti-

retinet: Si tamen dubitatur de voluntate creditoris aut formali, aut præſumpta, reſtitutio facienda eſt, cum in dubio judicandum ſit in favorem poſſidentis.

ARTICULUS III.

De occulta compenſatione excuſante debitorem a reſtituendo.

I. Ut a reſtitutione reddat immunem, Compenſatio occulta fieri debet cum ſuis requiſitis.

II. Debet quippe eſſe moraliter certum debitum compenſandum, & non dubium, aut probabile.

III. Debitum iſtud debet eſſe ex juſtitia, non ex alia virtute, puta ex promiſſione, aut voto, vel ex gratitudine.

IV. Res, qua fiat compenſatio, debet eſſe ipſius debitoris, non depoſita, aut alteri hypothecata.

V. Requiritur etiam, ut debitum non poſſit aliter recuperari ſine gravi incommodo. Num ſit mortale, ceſſante ſcandalo, hanc conditionem omittere?

VI. Debet vitari grave damnum alterius, qui forte infamaretur, ac ipſius debitoris, qui forte iterum reſtituet.

VII. Num poſſit cum æquivocatione juratus negare, quod aliquid acceperit, qui accepit aliquid in compenſationem?

VIII. In quibus caſibus poſſunt famuli ſibi compenſare ab heris ſuis, quod ſibi judicio prudentium propter famulatum debetur?

IX. Si Sacerdos nequeat recuperare decem carolenos debitos a Titio, & hic det illi totidem carolenos pro decem miſſis celebrandis, poteritne ob compenſationem omittere miſſarum celebrationem?

X. Num filius laborans pro Patre poſſit pro tali labore aliquid ſibi occulte compenſare?

XI. Num poſſit fieri compenſatio in delictis, non reſtituendo, verbi gratia, famam illi, qui te infamavit? Et num poſſit infamia compenſari pecunia?

XII. Poſſitne aliquando ob debitum probabile fieri compenſatio? Præſertim ſi probabilitas verſetur circa jus, non circa factum?

I. QUæritur primo, Quandonam Compenſatio occulta excuſet a reſtitutione?

Reſpondeo, occultam compenſationem factam cum debitis requiſitis excuſare debitorem a reſtitutione, cum per illam tollatur inæqualitas. Quare ſi creditor compenſet ſibi creditum ſuum, accipiendo, quod ſibi debetur, liberatur tam debitor ab onere novæ reſtitutionis, quam ipſe creditor ab onere reſtituendi id, quod compenſationis cauſa alteri ſubtraxit; cum hic non ſit rationabiliter invitus: Si tamen ſine debitis conditionibus fiat compenſatio, peccatur ex D. Th. quæſt. 66. art. 5.; quia fit injuria publicæ poteſtati, quæ ad hoc conſtituta eſt, ut ſingulis tribuat jus ſuum.

II. Requiſita autem ad licitam compenſationem ſunt, Primo ex Leſſ. cap. 12. num. 58., ut debitum compenſandum ſit liquidum, & moraliter certum; nam ſi ſit dubium, non eſt licita compenſatio, cum melior in dubiis ſit conditio poſſidentis; unde dici ſolet, *Liquidi ad non liquidum non eſt compenſatio.*

III. Secundo, ut tale debitum ſit ex juſtitia, non ex promiſſione, ex voto, ex charitate, ex gratitudine, &c.. Ratio eſt, quia ſola lex juſtitiæ obligat ad reſtitutionem. Proinde communiter Doctores rejiciunt Petrum Navar. exiſtimantem, quod in ſolo debito ex gratitudine poſſit fieri compenſatio.

IV. Tertio, ut non accipias rem aliquam apud debitorem depoſitam, aut alteri hypothecatam, ſed vel rem tuam, quæ ſit penes debitorem, vel rem ipſius debitoris, quia compenſatio fieri debet ex bonis debitoris ſine præjudicio alterius.

V. Quarto, ut non poſſis aliter creditum tuum recuperare, vel certe non ſine notabili moleſtia, & expenſis, aut non ſine amiſſione benevolentiæ, & favoris. Putant tamen Dian. part. 7. tract. 6. reſol. 17., Moya part. 2. tract. 6. reſol. 1., Trull., & alii non eſſe mortale, ceſſante ſcandalo, hanc conditionem omittere; quia non fit injuria Judici, nec turbatur Reſpublica, quando id fit occulte.

VI. Quinto, ut abſit periculum ſcandali, vel infamiæ, ne tanquam fur infameris tu, aut alter, teneris enim ex charitate vitare damnum tertii innocentis, quoties notabiliter excedit damnum illius id, quod tu patereris, ſi compenſationem omitteres: Et propter eandem rationem peccas etiam contra juſtitiam, ſi accipias a debitore rem diverſam tibi debitam cum damno debitoris, quod longe majus ſit damno tuo; Cum enim in tali caſu debitor non debeat reſtituere, ſed poſſit reſtitutionem differre juxta dicta art. 1., tu ſine

ſine rationabili cauſa eris cauſa illius damni, atque adeo ad reſtitutionem teneris.

Demum ex charitate vitare debes, ſi commode fieri poteſt, ne debitor, aut ejus hæres ignorans compenſationem a te factam, vel iterum tibi debitum ſolvat, vel permaneat in peccato exiſtimando ſe teneri ad reſtituendum; unde fingere poteris, quod illi debitum remittas, aut alia via id vitare.

VII. Ex dictis ſequitur primo ex Leſſ. cap. 12. num 61. contra Joannem Medinam, quod ſi feratur excommunicatio contra eos, qui aliquid ſurripuerunt, talis excommunicatio non cadit in eum, qui aliquid in compenſationem accepit, etiamſi alia via id recuperare potuerit; dummodo debitum ſit liquidum, & res ſurrepta ſit debitoris; Quamvis enim non ſervando reliquas conditiones compenſationis peccarit, at non contra juſtitiam; Judex autem per interminationem excommunicationis ſolum vult cogere injuſtum detentorem; Et ideo nonnulli docent, quod ſi is interrogetur a Judice, an aliquid acceperit, poſſit cum juramento negare, quod acceperit, ideſt injuſte, prout Judex intendit; Probabilius tamen eſt, quod docet Navar. cap. 17. num. 114. apud eundem Leſſ.: quod ſi non recte accepit, eo quod via juris facile illud recuperare potuiſſet, quamvis juſte retineat, juridice tamen interrogatus tenetur verum fateri; quia Judex habet tunc jus interrogandi, ſicut & de aliis delictis; unde non poteſt uti æquivocatione, & artificio prædicto.

VIII. Sequitur ſecundo ex eodem Leſſ., famulos non poſſe ſibi compenſare ex bonis dominorum, dum conqueruntur de ſalario, quod putant eſſe parvum, & oppoſita ſententia damnata eſt ab Innoc. XI. in theſi 17., quæ habet: *Famuli, & famulæ domeſticæ poſſunt occulte heris ſuis ſurripere ad compenſandam operam ſuam, quam majorem judicant ſalario, quod recipiunt*: Tunc ſolum poſſunt famuli ſibi compenſare, quando judicio prudentium aliquid iis debetur, non ex obligatione gratitudinis, ſed juſtitiæ; Quod dupliciter poteſt contingere, Primo, ſi parvo quidem ſit conventum a famulo, ea tamen mente, ut dominus ſervitio diligenter præſtito eſſet ſuppleturus, & hanc mentem famuli dominus ſatis adverterit; tunc enim dominus tenetur ſupplere, ſeu ſalarium augere ex juſtitia; quia hoc tacite in pacto continetur. Secundo, ſi famulus preſſus neceſſitate exiguo convenit, cum dominus amplius dare noluerit; tunc enim operam ſuam pluris valentem non ſponte parvo locavit, ſed involuntarie ſecundum quid, ſeu neceſſitate compulſus; Sicuti qui parvo, ſeu infra pretium infimum juſtum vendit rem aliquam magni pretii, preſſus neceſſitate, pariter compenſare poteſt ſibi uſque ad pretium infimum juſtum: Quare dominus in caſu noſtro ex juſtitia tenetur ſupplere ſtipendium ad æqualitatem. Hoc tamen intelligendum, ſi dominus tali ſervitio egebat, aut ſi magnum ex eo capit emolumentum; aliter ſi ad tuas, vel alterius preces ſine ſuo magno commodo in famulum te admiſit, merito potuit minus offerre, & dare, cum merces ultroneæ vileſcant. Sicut etiam poteſt minus offerre, quando ob multitudinem famulorum pretium famulatus decreſcit.

Sequitur tertio, poſſe famulos retinere de victu ſibi a domino præſtito, quod ſibi ex eo ſubtrahunt, alias comeſturi; non tamen quod iis ſupereſt poſt ſaturitatem; Si tamen certa portio iis aſſignata ſit, poſſunt de illa libere diſponere, ut notant Sanch., Lug., Dian. part. 7. tract. 7. reſol. 22.

IX. Sequitur quarto, poſſe Sacerdotem, qui pecunia credita decem miſſas celebravit, ſi non poſſit pecuniam hanc recuperare, oblatis deinde decem carolenis pro aliis decem miſſis, pecuniam hanc retinere, & alias decem miſſas non celebrare, ut notat Peirinus apud Tambur. lib. 3. de Sacrif. Miſſæ cap. 1. §. 3.; dummodo tamen vitet damnum tertii, videlicet aut animæ purgantis, aut infirmi, &c.; Si enim miſſæ pro iſtis petantur, & non pro ipſo debitore, non videtur id licere, quicquid dicat Puente-Hurtad. in propoſ. 37. damnatam ab Innoc. XI.; Non enim eſt æquum, ut illi patiantur tam grave damnum ob delictum debitoris, quamvis ad eundem debitorem pertineat.

X. Sequitur ultimo ex Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 66., Laym., Leſſ., & aliis contra Molin., Petrum Navar., & alios communius, probabiliter excuſari filium cauponis, mercatoris, &c., ſi velit a patre ſalarium, quod alteri extraneo deberetur, adeo ut ſi ob metum reverentialem illud non exigat, poſſit clam a Patre accipere, demptis tamen expenſis, quas in eo alendo pater inſumit.

XI. Quæritur ſecundo, An licita ſit compen-

penſatio non ſolum in facultatibus, ſeu in bonis fortunæ eo modo, quo diximus, ſed etiam in delictis, ſeu in actionibus, quæ ex delicto naſcuntur: Verbi gratia, ſi Titius, & Cajus ſe mutuo infamarint, & Titius nolit, aut non poſſit famam reſarcire, poteritne Cajus uti compenſatione, itaut nec ipſe famam reſtituat?

Reſpondeo, Petrum Navar. negare; hinc enim ſequeretur, quod ſicuti qui poteſt compenſare ſibi pecuniam, poteſt non ſolum non reſtituere, ſed etiam clam accipere pecuniam debitoris, ut ſibi compenſet; ita ſi Titius poſſet compenſare ſibi famam injuſte ablatam a Cajo, poſſet pariter non ſolum non reſtituere famam Cajo, ſed etiam poſitive illum infamare, quod nemo dixerit.

Verum communius cum Bonac. hic docent, licitam eſſe hujuſmodi compenſationem, non quidem ante factum, quia eſſet vindicta, ſed poſt factum, dummodo ſervetur æqualitas delictorum. Et ratio eſt, quia paria delicta mutua compenſatione tolluntur; Unde fit, quod quando uterque conjux commiſit adulterium, neuter privetur jure petendi debitum, cum detur compenſatio; Quinimmo nonnulli Doctores volunt etiam in delictis diverſi generis licitam eſſe compenſationem; Verbi gratia, ſi maritus occidit adulterantem cum ſua uxore, poteſt conſonam compenſationem facere cum injuria ab occiſo ſibi illata per adulterium, quamvis homicidium, & adulterium ſint diverſi generis.

Addit Leſſ. cap. 1. dub. 25., probabile etiam eſſe, quod poſſit fieri compenſatio infamiæ cum damno fortunarum; Unde ſi Titius, qui te infamavit, nolit, aut non poſſit famam reſtituere, poſſis tu illi denegare pecuniam, quam debes in ea quantitate, quam prudentes exiſtimabunt.

Communius tamen id negant apud Bonac. diſp. 2. quæſt. 4. punct. 19., quia pecunia, & fama ſunt in diverſo genere, & unum non poteſt æquivalere alteri; Juſtitia autem ſolum obligat, ut reſtituatur ablatum, vel aliquod æquivalens; cum ergo pecunia non poſſit æquivalere famæ, quia ex Eccleſiaſt. *Melius eſt nomen bonum, quam divitiæ multæ*; ideo qui non poteſt famam reſtituere, non tenetur ex juſtitia illam pecunia compenſare.

XII. Dubium eſt ſecundo, An poſſit fieri compenſatio ob debitum probabile?

Reſpondeo, Doctores apud Dian. part. 7. tract. 10. reſol. 16., & part. 9. tract. 9. reſol. 46. negare; quia eſt veluti axioma in materia juſtitiæ, quod a non liquido ad liquidum non datur compenſatio; Jus autem probabile ad rem non eſt liquidum; ergo non poteſt fieri compenſatio ad rem liquidam. Ita Sanch. lib. 6. cap. 3. Suar. de Legibus lib. 5. cap. 18. Pal., Laym., Dicaſtil., & alii communiter.

Verum Joannes Lugo Card. diſp. 16. de Juſtitia ſect. 5. diſtinguit, dicendo, quod quando opinio probabilis favens creditori verſatur circa jus, poſſit probabiliter fieri compenſatio, ſecus vero ſi verſatur circa factum. Ratio eſt, quia ſi probabilitas verſetur circa jus, Judex proferre poſſet ſententiam pro creditore, non obſtante poſſeſſione debitoris; Immo deberet talem ſententiam proferre, ſi opinio probabilior ſtaret pro creditore; Nam regula illa, *In pari cauſa favendum eſt potius reo*, locum habet in cauſa dubia dubio negativo, vel ſaltem in dubio probabili circa factum, quia fundatur in alia regula, quod *Actore non probante reus abſolvitur*. At ſi Actor fundet opinionem ſuam in probabiliori ſenſu legis, non dicitur non probare, nec dicitur eſſe par cauſa actoris, & rei; ergo ſi non poteſt creditor ſine gravi incommodo ad judicem recurrere, poterit ſententiam, quam judex proferret, amplecti, & ſic compenſare ſibi debitum probabile probabilitate juris; quamvis id in praxi ſit valde periculoſum.

Hinc primo multi Doctores cum Leſſ. cap. 12. diſp. 25., Molin., Ledeſm., Dian. part. 2. tract. 5. reſol. 30. docent, quod liceat infamato compenſationem facere negando pecunias, quas debet Petro, qui non poteſt, aut non vult reſarcire famam, eo quod probabilis ſit ſententia docens infamiam compenſandam eſſe pecunia, quando non poteſt in proprio genere reſtitui; Quamvis oppoſita ſententia ſit communior.

Secundo Sylvius, Malder., & alii docent, quod ſi duo ſe mutuo infamarunt, poſſint, quando damnum eſt æquale, compenſare ſibi, itaut neuter teneatur reſtituere, donec alter reſtituat; quod fundatur in opinione probabili, quod licita ſit in infamia compenſatio; Quamvis oppoſita ſententia ſit probabiliſſima.

Tertio, docent multi cum Leſſ. cap. 19. dub. 3., Molin., Granad., & aliis, quod qui ex teſtamento minus ſolemni habere debet legatum, poſſit illud ſibi retinere, vel compenſationem facere, eo quod probabilis ſit ſententia, quod jure naturæ hu-

juſmodi teſtamentum ſit validum, atque adeo in foro conſcientiæ debeantur legata in eo facta; Quamvis contraria opinio ſit ſatis communis, & probabilis.

Quarto, docet Leſſ. ibidem, poſſe hæredem ab inteſtato uti compenſatione occulta contra eum, qui bona defuncti poſſidet ex teſtamento minus ſolemni; quia probabilis eſt ſententia, quod ea bona debeantur hæredi ab inteſtato, cui opinioni poteſt ſe conformare.

Neque obſtat ratio adducta, videlicet iniquum videri, quod debitum incertum, & non liquidum cum liquido compenſetur. Nam ſi quid probat hoc argumentum, probaret non ſolum contra compenſationem, ſed etiam contra ſolutionem. Probaret enim, quod qui habet creditum ſolum probabile, non poſſit petere, nec accipere ſolutionem a debitore; quia res certa ſolveretur pro debito incerto, & probabili; Unde etiam ſequeretur, quod neque in judicio liceret agere, vel exigere, niſi cum evidenti jure; Quare iniquum dumtaxat eſt, debitum non liquidum, ſeu dubium cum liquido compenſare, non vero probabile probabilitate juris potiori. Et ratio a priori eſt, quia ſicuti ſolutio, ita compenſatio licita eſt eo ipſo, quod nititur ratione probabiliori; ſicuti in aliis materiis, verbi gratia, in jejunio, in recitatione horarum, &c., ſi probabile eſt te excuſari, poteris certe omittere jejunium, & recitationem horarum ob rationem probabilem, & ſic incertam; quamvis ob merum dubium non excuſeris; ad licitam enim operationem univerſim ſatis eſt probabilitas. Qua de re plura congerit P. Andreas Zuccherius in ſuis valde eruditis Deciſionibus Patavinis de Reſtitutione Caſu 2. Menſis Martii.

Hinc Franciſcus Lugo apud Dian. loc. cit. ad quæſitum, An ſi Petrus poſſideat equum, quem tu probabiliter putas eſse tuum, poſſis illum eo ſpoliare; docet, communiter id negari, quia quamvis proprietas poſſidentis ſit ſolum probabilis, poſseſſio tamen eſt certa, & ideo præponderat tuæ probabili proprietati in contrarium; Deinde addit, Joannem Sanch. diſp. 43. diſtinguere dicendo, quod ſi probabilitas ſit orta circa factum, ſcilicet ex probationibus, & teſtimoniis, non poſſis ea re ſpoliare poſſidentem, niſi per auctoritatem judicis; ſecus vero ſi probabilitas ſit circa jus, verbi gratia, quia tibi debetur legatum ex teſtamento minus ſolemni, aut ex alio probabili titulo. Ratio eſt, quia poſseſſio prævalet tantum contra dubium negativum, non vero contra probabilem opinionem circa jus; Immo Sancius num. 56. addit, aliquos viros doctos a ſe conſultos putare, probabile etiam eſse, quod talis compenſatio fieri poſſit, etiamſi opinio probabilis, quod res ſit tua, ſit circa factum, ſeu orta ex probationibus, & teſtimoniis; quam ſententiam ipſe etiam Franciſcus Lugo ut probabilem amplectitur, quia ſive opinio probabilis ſit circa factum, ſive circa jus, poſseſſio in utroque caſu nititur proprietate, quæ ſolum eſt probabilis; unde non impedit uſum contrariæ opinionis.

His tamen non obſtantibus, dico cum communi Doctorum, in praxi ab hac opinione abſtinendum eſſe, etiam ceſſante ſcandalo, ſed juridice expectandam eſſe ſententiam Judicis; Ratio eſt ex Cardinali Joanne De Lugo diſp. 16. num. 106., quia ſcandaloſum eſt, quod quilibet in re dubia ſit Judex in propria cauſa: Hoc enim furtis immenſum oſtium aperiret. Quod confirmatur ex propoſitione illa decima ſeptima ab Innoc. XI. damnata, ut ſcandaloſa, quod famuli poſſint occulte heris ſuis ſurripere ad compenſandam operam ſuam, quam majorem judicant ſalario, quod recipiunt; Quæ opinio non fuiſſet damnata ut ſcandaloſa, ſi vera eſſe opinio adducta Joannis Sancii, quod poſſis tu ſpoliare Petrum re, quam poſſidet ob ſolam probabilitatem, quod ea tibi debeatur.

Adde, quod tenuis probabilitas non ſatis eſt ad licite operandum, ex propoſ. 3. damnata ab Innoc. XI. Atqui in opinione Joannis Sancii daretur ſolum tenuis probabilitas; ergo non ſubſiſtit. Probatur minor, quia probabilitas probabilitatis eſt tenuis probabilitas; in ea autem ſententia daretur ſolum probabilitas probabilitatis; nam probabile eſt, quod poſſit fieri compenſatio, quando probabile eſt, quod res, quam Petrus poſſidet, ſit tua; ergo ex probabilitate, quod ſit tua, oriretur probabilitas compenſationis; Unde haberetur probabilitas probabilitatis, & ſic tenuis probabilitas, quod non accidit in caſu, quo quis non jejunet ex probabili opinione, quod non teneatur jejunare; Certum enim eſt in tali caſu, quod non teneatur.

A R-

ARTICULUS IV.

De Compoſitione, & Judicis auctoritate excuſantibus a reſtituendo.

I. Liberat a reſtitutione debitorem compoſitio, quæ fiat a Pontifice, vel ab Epiſcopo in propria Diœceſi pro debitis dumtaxat incertis. Et probabiliter ſi deinde dominus compareat, nihil ei debetur.

II. Quid requiratur, ut poſſit Pontifex pro debitis certis compenſationem, aut diſpenſationem concedere? Sicut poteſt Pontifex in pœnam privare reum bonis temporalibus, ita poteſt deobligare debitorem a reſtitutione facienda alicui criminoſo.

III. Multipliciter poteſt Judex eximere debitorem ob onere reſtituendi, præſertim in pœnam delicti a creditore patrati; Vel ſi ex æquitate aliquid alicui adjudicet, quod ex rigore juſtitiæ illi non debetur.

I. QUæritur primo, Utrum compoſitio a Prælato obtenta liberet a reſtitutione debitorem?

Reſpondeo, procul dubio excuſare compoſitionem obtentam a Pontifice, ſi tamen dominus rei alienæ ignoretur; videtur enim Pontifex in tali caſu habere cauſam diſponendi de rebus alienis; cum enim debita incerta ex jure tantum poſitivo reſtitui debeant pauperibus, & Pontifex poſſit in jure tantum poſitivo diſpenſare, poteſt pariter ſuper iſtis debitis compoſitionem permittere; itaut qui, verbi gratia, debet centum aureos creditoribus incertis, ſolvat tantum viginti pro fabrica D. Petri, aut aliis pauperibus, & ſicliber maneat totaliter à debito, ut diximus qu.3.art. 6.; Ubi oſtendimus, quod ſi poſt compoſitionem compareat dominus, probabile ſit rem illam non eſſe reſtituendam, cum compoſitio æquivaleat præſcriptioni, & reſtitutioni: Oſtendimus etiam, compoſitionem probabiliter poſſe etiam ab Epiſcopo fieri pro ſua Diœceſi.

II. Addimus nunc, quod ſi creditores ſint certi, & cogniti, Pontifex non poſſit liberare a reſtitutione debitorem, niſi tamen gravis cauſa ſubſit; quia non poteſt Pontifex, aut Princeps abſque juſta cauſa donare bona unius alteri, cum non ſit dominus bonorum ſubditorum, ſed tantum defenſor juris illorum, & judex, vindexque criminum: Si tamen cauſa juſta ſubſit, faciens ad ſpirituale regimen, poteſt diſpenſatio Pontificis a reſtitutione eximere debitorem, cum habeat Pontifex poteſtatem indirectam in bona temporalias ſubditorum; quatenus ſcilicet ad bonum illorum ſpirituale conducunt; Unde ſicut poteſt pro criminibus mulctas pecuniarias imponere; ita poteſt condonare reſtitutiones criminoſis faciendas, ut notat Leſſ. cap. 16. num. 81.. Si enim poteſt Pontifex in pœnam alicujus criminis, puta hæreſis, privare reum dominio rerum ſuarum, & eas addicere fiſco: Si poteſt aliquando eximere ſubditos ab obligatione ſerviendi, obediendi, ſolvendi tributa, & ab aliis vinculis etiam jurejurando confirmatis, quare non poteſt pariter debitores eximere ab obligatione reſtituendi, cum hoc ſit multo minus, quam illud?

III. Quæritur ſecundo, Quandonam Juris, aut Judicis auctoritas excuſet debitorem a reſtitutione?

Reſpondeo cum Leſſ. hic excuſare, Primo, quando res debita legitimo modo eſt præſcripta, ut dicemus art. ſequenti. Secundo, quando judex in pœnam alicujus delicti per ſententiam imponit hanc mulctam, ne ſcilicet reſtituatur creditori, quod ei debetur. Verum in tali caſu ſententia debet niti veritate, & non falſa præſumptione delicti. Tertio, quando aliquis privatus eſt officio, beneficio, vel hæreditate per ſententiam juris ordine latam, tunc qui ea poſtea obtinet, non tenetur reſtituere, quamvis cognoſcat condemnatum fuiſſe innocentem; dummodo non fuerit ipſe cauſa talis injuſtæ condemnationis. Quarto demum, quando judex ex æquitate adjudicat alicui aliquid, quod alias in rigore juſtitiæ ei non deberetur, qui hoc percepit, non tenetur reſtituere.

ARTICULUS V.

De Præſcriptione, quatenus a reſtituendo excuſat.

I. Præſcriptio legitima etiam pro foro interno a reſtituendo deobligat; conceditur tamen locis piis, & minoribus reſtitutio in integrum.

II. Lex præſcriptionis non eſt inſtituta in pœnam negligentiæ creditoris, ſed ad lites innumeras vitandas; Nec nititur in falſa præſumptione culpæ illius.

III. Quinque ſunt Præſcriptionis conditiones, Poſſeſſio continuata, Capacitas poſſidendi,

Bona fides, Titulus probabiliter præſumtus, & Lapſus temporis a lege definiti.

IV. *Ad præſcriptionem requiritur, & ſufficit poſſeſſio civilis rei, quamvis ſit ſine naturali poſſeſſione.*

V. *Præſcribere non poteſt Laicus res Eccleſiaſticas. Nec religioſus aliquid præſcribere poteſt. Quid de pupillo?*

VI. *Homo liber præſcribi nequit. Nec res furtiva; At ſi bona fide hæc ematur, vel accipiatur, poſt annos triginta præſcribi poteſt. Neque præſcribi poſſunt res, quæ alienari non poſſunt, ut res Eccleſiaſticæ, niſi ſpatio triginta annorum.*

VII. *Si bona fide per annos triginta poſſideatur jus non ſolvendi debitum, præſcribitur. Non præſcribit tamen, qui dubia fide cœpit poſſidere, aut qui bonam fidem interrupit per malam fidem: Dubium tamen ſuperveniens bonam fidem non interrumpit.*

VIII. *Num poſſint hæres, & legatarius præſcribere, ſi bona fide habeant res, quas teſtatur, qui mala fide eas poſſidebat?*

IX. *Num poſſit prodeſſe ad præſcribendum bona fides orta ex ignorantia juris clari, ſaltem poſt ſpatium triginta annorum?*

X. *Ignorantia juris, quæ non prodeſt ad præſcribendam rem inalienabilem, prodeſt ad præſcribendos fructus talis rei, relate ad quos ignorantia eſt potius facti.*

XI. *Titulus probabiliter præſumptus non eodem modo requiritur ad præſcribendum, quam bona fides; ſine illo quippe præſcribitur ſpatio triginta annorum, vel quadraginta contra Eccleſiam, aut centum contra Eccleſiam Romanam: Et ſi jus commune repugnet ad præſcribendum, adhuc ſufficit tempus immemorabile, in quo titulus præſumitur: Numquam tamen ſine bona fide legitime præſcribitur.*

XII. *Uſucapio præter titulum, & bonam fidem, requirit triennium inter præſentes, & quadriennium inter abſentes; Sine titulo autem requirit ſpatium triginta annorum. Præſcriptio vero exigit decem annos inter præſentes, viginti inter abſentes, & ſine titulo triginta. At contra Eccleſiam quadraginta, & contra Eccleſiam Romanam centum.*

XIII. *Ut conſuetudo contra legem præſcribat, ſatis eſt, vel quod paſſim fiat contra legem conſcio Superiore, vel quod inſcio Superiore contra legem fiat per decennium.*

I. QUæritur primo, Quandonam Præſcriptio a reſtitutione deobliget?

Reſpondeo, Præſcriptionem, & uſucapionem, ut diximus quæſt. 2. art. 1., non ſolum in foro externo, ſed etiam in interno excuſare a reſtitutione, ſi adſint debita requiſita. Ratio eſt, quia nemo tenetur rem ſuam reſtituere; atqui poſſidens rem alienam bona fide per continuationem temporis a lege conſtituti, facit rem ſuam, ut conſtat ex definitione Præſcriptionis, quæ eſt *Acquiſitio dominii utilis, vel directi rei alienæ per continuationem poſſeſſionis ſpatio temporis a lege conſtituti*, ex lege *Uſucapio*, *ff. De uſucapionibus*; ergo non tenetur ad reſtitutionem: Quamvis verum ſit, quod locis piis, Eccleſiis, & minoribus conceda tur reſtitutio in integrum auctoritate judicis: Sicut etiam majoribus ætate in præſcriptione decem, & viginti annorum conceditur ſpatium quatuor annorum ad repetendam rem ſuam, dummodo probent, præſcriptionem fuiſſe factam ipſis inſciis, & abſque ſua negligentia, ex lege 1. *De præſcriptionibus* apud Leſſ. lib. 2. cap. 6. dub. 18.

II. Opponitur primo ex Gabriel., Medin., Adrian. apud Leſſ. dub. 17. Lex præſcriptionis videtur inſtituta in pœnam negligentiæ domini; ergo ſi nulla domini intercеſſit negligentia, nec culpa in inquirenda re ſua, non debet dominus per præſcriptionem ea privari; & conſequenter præſcriptio, licet excuſet debitorem a reſtitutione in foro fori, non tamen in foro poli.

Reſpondeo, nego antecedens; lex enim præſcriptionis inſtituta eſt ob bonum commune ad lites innumeras vitandas: Quare etiam ſine culpa, & negligentia domini poteſt res præſcribi, itaut non teneatur poſſidens unquam illam reſtituere.

Opponitur ſecundo; Is, cui res adjudicatur in pœnam per ſententiam Judicis nitentem falſa præſumptione delicti, tenetur ad reſtitutionem, ut modo diximus art. 4. Atqui leges præſcriptionis nituntur falſa præſumptione culpæ, & negligentiæ domini in inquirenda re ſua; ergo is, cui res per legem præſcriptionis adjudicatur, tenetur ſemper in foro conſcientiæ ad reſtitutionem.

Reſpondeo, conceſſa majore, nego minorem; diximus enim legem præſcriptionis non niti in præſumptione negligentiæ domini, ſed ordinari ad bonum commune. Verum conceſſa etiam minore, nego conſequentiam; Diſparitas eſt, quia Judex per illam ſententiam non intendit transferre dominium, ſed ſolum declarare quiſnam ſit do-

dominus rei; Unde ſi falſum ſit fundamentum, in quo nititur ſententia Judicis, ipſa quoque corruit, nec eſt ſervanda in conſcientia: Contra vero per præſcriptionem vult Princeps transferre alteri dominium, ut diximus.

III. Quæritur ſecundo, Quænam ſint conditiones legitimæ præſcriptionis?

Reſpondeo eſſe quinque. Prima eſt continuata poſſeſſio; Secunda, capacitas activa reſpectu poſſidentis, & paſſiva reſpectu rei, quæ poſſidetur, videlicet quod poſſidens poſſit poſſidere, & res poſſit poſſideri; Tertia, bona fides; Quarta, titulus probabiliter præſumptus; Quinta, tempus a lege definitum.

IV. Circa primam conditionem, dubium eſt, quænam poſſeſſio requiratur ad præſcriptionem, civiliſne, an naturalis?

Reſpondeo cum communi requiri, & ſufficere poſſeſſionem civilem, qua ſcilicet quis nomine ſuo rem aliquam poſſidet, quamvis careat poſſeſſione naturali, ſeu quamvis rem illam apud ſe non habeat. Unde fit, quod habens rem aliquam apud ſe depoſitam, aut commodatam non poſſit illam præſcribere; quia quamvis illam poſſideat naturaliter, non poſſidet tamen civiliter, ſeu non poſſidet nomine ſuo, ſed nomine ejus, qui eam depoſuit, aut commodavit: ſic Tutor, qui rem poſſidet nomine pupilli, Colonus, qui rem poſſidet nomine domini: Et eodem modo ſi rem indiviſam communem pluribus aliquis apud ſe habeat, non poteſt illam præſcribere, quia poſſidet ſaltem partialiter nomine alieno.

V. Ex ſecunda vero conditione ſequitur primo, Laicum non poſſe præſcribere res Eccleſiaſticas, & jura ſpiritualia, verbi gratia, jus cognoſcendi cauſas Eccleſiaſticorum, jus decimarum, primitiarum, oblationum, juſpatronatus relate ad Eccleſiam olim non ſubditam tali juri, & alia jura ſpiritualia, ex cap. *Cauſam*, *de Præſcriptionibus*; Laicus enim caret capacitate activa, qua poſſit eas res, & jura poſſidere. Pariter Religioſus non poteſt aliquid præſcribere, cum ſit incapax dominii, nec poſſit quicquam ſuo nomine poſſidere: E contra Pupillus poteſt præſcribere, quia poteſt aliquid poſſidere nomine ſuo, ſi mentis compos ſit; Sicuti etiam ſi mentis ſit impos, dummodo incipiat poſſidere auctoritate Tutoris; Furioſus etiam præſcribere poteſt, ſi ante furorem cœpit poſſidere, cum habeat capacitatem activam, & per furorem poſſeſſio non interrumpatur.

VI. Sequitur ſecundo, quod homo liber præſcribi non poſſit, itaut fiat ſervus, quia deficit in eo capacitas paſſiva: Propter eandem rationem non poteſt res furtiva præſcribi tempore conſueto, quamvis ſi bona fide ematur, vel accipiatur, poſſit ſpatio triginta annorum præſcribi, ut notat Azor. apud Bonac. hic.

Sequitur tertio, nec poſſe præſcribi, niſi ſpatio triginta annorum res, quæ prohibentur alienari, quia pariter deficit iis paſſiva capacitas, ut ab illis poſſideatur; unde res mobiles prætioſæ alicujus Eccleſiæ, quæ ſervando ſervari poſſunt, uſucapi triennio non poſſunt.

VII. Tertia conditio eſt bona fides, ſeu credulitas, qua quis prudenter judicat rem eſſe ſuam, vel ſaltem ignorat eſſe alienam, dummodo ignorantia non ſit craſſa. Ex quo ſequitur primo, debitorem, qui triginta annis debitum non ſolvit mala fide, non poſſe illud præſcribere, ſi tamen bona fide triginta annis poſſederit jus non ſolvendi, eo quod crediderit ſe nihil debere, vel debitum eſſe aut ſolutum, aut condonatum, vel ſi nihil de tali debito recordatus, ſit, in tali caſu illud præſcribit, ex lege *Sicut in rem*, Cod. *De præſcriptione* apud Bonac., & Leſſ. num. 19., & 36.

Sequitur ſecundo, non poſſe præſcribere eum, qui in principio poſſeſſionis dubitat, an res ſit ſua. Ratio eſt, quia hic occupando cum tali dubio rem, æquiparatur poſſeſſori malæ fidei, ut diximus ſuo loco. Nec poteſt præſcribere, qui non habet bonam fidem continuatam, ſed interruptam per malam fidem: Qui tamen poſt poſſeſſionem rei bona fide, dubitat an res ſit aliena, & poſt debitam diligentiam non poteſt dubium deponere, bonam fidem non interrumpit.

VIII. Dubium eſt hic primo; An hæres, vel legatarius, ſi bona fide hæreditatem, vel legatum accipiat, poſſit præſcribere res, quas mala fide teſtator poſſidebat?

Reſpondeo cum Molin., Bonac., & aliis, hæredem immediatum, ſeu qui ſuccedit in omnia bona defuncti, non poſſe præſcribere, quia talis hæres cenſetur una perſona cum defuncto; unde ſicut defunctus ob malam fidem præſcribere non poterat, ita nec hæres, quamvis bona fide hæreditatem accipiat, ex lege, *Si mala fides*, Cod. *Communia*: Contra vero legatarius præſcribere poteſt, quippe qui bona fide rem non furtivam accipit titulo donationis, venditio-

tionis, &c. Poteſt etiam præſcribere hæres mediatus, ſeu hæres hæredis ; quia non cenſetur moraliter una perſona cum defuncto, qui mala fide rem poſſidebat. Verum Sylveſt., Azor. lib. 2. cap. 6., & alii putant, quod ſicut legatarius in caſu poſito præſcribere poteſt, non quidem ſpatio conſueto, ſed ſpatio triginta, vel quadraginta annorum, ut diximus in tertia conditione, ita pariter hæres immediatus, cum uterque bona fide rem poſſideat. Ubi notandum, quod ſi teſtator, & hæres, vel legatarius poſſideant rem bona fide, tempus utriuſque poſſeſſionis computandum ſit ad præſcriptionem.

IX. Dubium eſt ſecundo, Quænam ignorantia prodeſſe poſſit ad præſcribendam rem bona fide poſſeſſam?

Reſpondeo, Medin. apud Leſſ. cap. 6. dub. 5., putare, quamlibet ignorantiam inculpatam tam juris, quam facti ſufficere ad præſcribendum in foro conſcientiæ. Verum communiter Doctores cum eodem Leſſ. docent, ad præſcriptionem prodeſſe ſolam ignorantiam facti, & ignorantiam juris dubii, quando ſcilicet ſunt opiniones utrinque probabiles circa jus, non vero ignorantiam juris clari. Ratio eſt, quia ſic ſancitum eſt in lege *Juris*, *ff. de Juris*, *& facti ignorantia*; Unde fit, quod ſi quis ſciat, verbi gratia, non poſſe aliquid emi a fure, ignoret tamen Titium eſſe furem, & ab eo aliquid emat, præſcribere poſſit, quia hæc eſt ignorantia facti; Et idem dicas in ignorantia juris dubii, verbi gratia ſi dubium ſit an prohibeatur aliquis contractus tamquam uſurarius, eo quod ſint utrinque opiniones probabiles. Ratio eſt, quia ſequens opinionem probabilem non dicitur habere malam fidem ; quando tamen jus eſt clarum, non poteſt prodeſſe præſcriptioni ignorantia illius ; unde non poteſt præſcribere, qui aliquid accipit contractu uſurario ignorans talem contractum eſſe injuſtum; Nec poteſt præſcribere, qui aliquid dono accepit a religioſo ignorans religioſum non poſſe largiri; Error enim nunquam prodeſt in uſucapionibus, ut dicitur in lege *Nunquam*, *ff. De uſucapionibus*.

Probabile tamen eſt ex eodem Leſſ., quod ignorantia juris clari, ſi ſit invincibilis, poſſit prodeſſe ad præſcribendum, non quidem ſpatio conſueto, ſed poſt ſpatium triginta annorum, non ſecus ac poſſeſſio ſine titulo. Ratio eſt, quia intantum error juris impedit præſcriptionem, quia qui ſic errat, præſumitur habere malam fidem; atqui jure civili præſcriptio tricenaria locum habet etiam in eo, qui præſumitur habere malam fidem, dummodo revera non habeat, ſicut etiam in poſſidente ſine titulo ; ergo etiam in caſu noſtro.

X. Notandum tamen, quod quamvis ignorantia juris non proſit ad præſcribendam rem, prodeſt tamen ad præſcribendos rei fructus, ex lege *Bonæ fidei emptor*, *ff. De acquirendo rerum dominio*. Ratio eſt, quia ignorantia circa fructus videtur potius ignorantia facti, cum poſſeſſor putet percipere fructus ex re ſua, quæ tamen non eſt ſua.

Ex dictis ſequitur, ut notat Leſſ. cap. 6. num. 18., quod ſi quid emas a pupillo, vel prælato, &c., ignorans requiri conſenſum tutoris, aut Capituli, &c., talis ignorantia non proſit ad præſcribendum, cum ſit ignorantia juris : Contra vero ſi putes conſenſiſſe tutorem, aut capitulum, &c., quia hæc eſt ignorantia facti.

XI. Quarta præſcriptionis conditio eſt Titulus probabiliter præſumptus ; Etenim titulus eſt cauſa, & radix, ex qua oritur dominium, & jus; quare quando acquirimus rei dominium ex emptione, donatione, teſtamento, &c., ex his titulis dicitur dominium acquiri ; Quod ſi iſti tituli ſint veri, verbi gratia, ſi vera eſt donatio, non requiritur præſcriptio ad acquirendum dominium ; ſecus vero ſi titulus non ſit verus, ſed probabiliter præſumptus, videlicet quia creditur bona fide, quod donans ſit legitimus dominus, cum revera non ſit. Ratio eſt, quia ad vitandas lites jura ſtatuerunt, quod cum titulo præſumpto acquiratur dominium rei alienæ, modo adſit bona fides, & tempus a jure præſcriptum.

Notandum tamen, ad præſcriptionem magis requiri bonam fidem, quam titulum præſumptum; nam ſine bona fide nunquam res præſcribitur : Contra vero ſine titulo præſumpto ; quamvis ſine hoc titulo non præſcribatur res tempore definito, videlicet decem annorum inter præſentes, & viginti inter abſentes ; at præſcribitur poſt lapſum triginta, vel quadraginta annorum juxta qualitatem materiæ, quæ præſcribitur, ex cap. *Si diligenti*, *De præſcription.* Hinc fit, quod privatus, qui per quadraginta annos præſcripſit contra aliquam Eccleſiam, non debeat allegare titulum ; Et idem dicas de ſpatio centum annorum contra Eccleſiam Romanam. Hoc tamen intelligendum, dummodo jus commune non repu-

repugnet præſcribenti; nam in tali caſu vel probandus eſt titulus, vel oſtendendum eſt tempus, quo res poſſidetur, eſſe immemorabile, ſeu cujus initii non extat memoria etiam apud ſeniores; nam ut bene Covar. cum tempore immemorabili præſumitur titulus. Unde fit, quod ſi Laici tempore immemorabili non ſolverint decimas Eccleſiæ, liberi ſint, & immunes ab onere decimarum.

XII. Circa quintam conditionem, quæ eſt tempus a lege definitum ad præſcribendum, ſciendum, ad præſcriptionem rerum mobilium (quæ proprie dicitur Uſucapio) requiri præter titulum, & bonam fidem inter præſentes, ſeu inter eos, qui in eadem Civitate, vel in eadem parte Regni habitant, triennium, quadriennium vero inter abſentes, ſeu inter eos, qui in diverſis territoriis commorantur: Ad præſcriptionem vero rerum immobilium contra privatos requiritur ſpatium decem annorum inter præſentes, & viginti inter abſentes; Dixi, contra privatos; Nam contra Eccleſiam aliquam, ſive locum pium requiritur ſpatium quadraginta annorum, & contra Eccleſiam Romanam centum anni.

Si tamen deſit titulus præſumptus ad præſcribendas res mobiles, etiamſi ſint Eccleſiæ, etiam Romanæ, requiritur, & ſatis eſt ſpatium triginta annorum, quod ſpatium ſatis eſt etiam ad præſcribendas res immobiles contra privatos; Contra Eccleſiam vero requiritur, ut diximus, ſpatium quadraginta annorum, & centum contra Eccleſiam Romanam. Præſcriptio autem, ut notat Croix lib. 3. part. 2. n. 545. tunc dicitur interrumpi, quando ita ceſſat, ut totum tempus præcedens extinguatur, perinde ac non præceſſiſſet: dicitur vero dormire, quando ob aliquod impedimentum ceſſat, eoque ſublato tempus præcedens continuatur cum ſubſequente. Si deſinat titulus, interrumpitur, ſi deſinat bona fides, probabiliter præſcriptio dormit, ſed probabilius ex Lugo, & Mol. interrumpitur. Præſcriptio contra Eccleſiam dormit, quamdiu hæc vacat ſuo Prælato.

XIII. Dubium hic eſt; Quantum temporis requiratur, ut conſuetudo præſcribat contra legem?

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 6. dub. 14. quod vel conſuetudo contra legem viget ſciente, & tolerante legislatore, & tunc non requiritur certum tempus, ut conſuetudo legem abroget, ſed ſatis eſt, quod paſſim fiat contra legem, quia dum legislator, ſeu ſuperior ſcit legem non ſervari, & tolerat, videtur conſentire, ut non ſervetur, ne Reſpublica perturbetur: Si tamen conſuetudo viget ignorante Principe, tunc, ut præſcribat contra talem legem, ſive civilem, ſive canonicam, probabile eſt, quod ſatis ſint decem anni, quia lapſu decennii videtur legis vis eſſe antiquata.

ARTICULUS VI.

Num interitus rei alienæ, aut ingreſſus in Religionem a reſtituendo excuſent?

I. Interitus rei alienæ in ſpecie reſtituendæ a reſtituendo excuſat, ſi pereat citra culpam debitoris, nec aliter ſit conventum.

II. Probabilius videtur poſſe ſecundum ſe ære alieno gravatum ingredi Religionem, & ſic a reſtituendo deobligari, ſi alia via non poſſit. Sic ſponſus poſt ſponſalia jurata poteſt ingredi Religionem.

III. Num teneatur hic Religioſus laborare juxta ſuum ſtatum de licentia Superioris, ut debitis ſatisfaciat?

IV. Num pariter teneatur acceptare donationes, aut hæreditatem, quæ detur Creditoribus?

V. Religioſus, qui poſt profeſſionem alios damnificavit, præſertim ſi ſit Prælatus, ad quid tenetur, ut damnum reſarciatur?

I. QUæritur primo, An rei reſtituendæ interitus excuſet a reſtitutione facienda?

Reſpondeo, multa ſuper hac re nos dixiſſe, cum de poſſeſſore bonæ, & malæ fidei, videlicet quod ſi res aliena in ſpecie reſtituenda intereat, talis interitus a reſtitutione excuſat, quando non interceſſit culpa debitoris, nec mora, nec pactum; Secus vero ſi aliquid horum interceſſerit, niſi forte ſimiliter ea res fuiſſet apud dominum peritura, quia in tali caſu nullum damnum pretio æſtimabile illatum eſſet domino; ſicuti non infert damnum domino, qui ejus equum occidit, aut dolia expilat, quando jam jam incendio ſunt conflagranda.

II. Quæritur ſecundo: An gravatus ære alieno poſſit licite Religionem ingredi, & ſic, ſi non habet, unde reddat, excuſari a reſtitutione?

Reſpondeo, Valent., Molin., Regin., Bonac. hic, Laym. cap. 12., & alios putare, quod debitor non poſſit ingredi Religio-

ligionem, quando prævidet fore ut ingrediendo non poſſit creditoribus ſatisfacere, quibus tamen ſatisfaceret, ſi maneret in ſæculo, ſive debita ſint ex contractu, ſive ex delicto; Et ratio eſt, tum quia obligatio juſtitiæ præferenda eſt conſilio; ingreſſus autem in Religionem eſt ex conſilio, & reſtitutio debetur ex obligatione juſtitiæ: Tum etiam quia qui violavit virginem ſub ſpe conjugii, a Religionis ingreſſu retardatur, niſi illa ſponte remittat: Tum demum quia ſi non licet furari, ut poſſit quis in Religionem diſtantem ingredi, nec licitum eſt alienum retinere ingrediendo Religionem. Verum D. Th. 2. 2. quæſt. ult. art. 6., quem ſequitur Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 1. num. 7., & alii apud Sanch. lib. 4. diſp. 4. cap. 59. putat, hunc non teneri manere in ſæculo, quia iſte talis putatur cedere bonis, quod cuilibet facere licitum eſt; Neque obligatio reſtituendi, quamvis juramento firmata, eſt tanti, ut poſſit privare fidelem tam ingenti bono ordinis ſuperioris, qualis eſt vitam domino mancipare. Leſs. cap. 7. dub. 8. putat, quod ſi poſſit hic conſuetis laboribus brevi creditoribus ſatisfacere, teneatur differre ingreſſum Religionis; Ad hoc tamen non obligat D. Th., & alii, quos laudavimus.

Notandum tamen, Sixtum V. vetaſſe, ne quis ingenti ære gravatus, vel reddendis rationibus obligatus, ad profeſſionem admitteretur; voluitque iſtius profeſſionem eſſe nullam, graveſque pœnas recipientibus injunxit; Quamvis deinde Clem. VIII. voluerit profeſſionem eſſe validam, ut videre eſt apud Lug. tom. 1. de juſtitia diſp. 21. quæſt. 6. num. 86. Advertendum etiam, quod Sixtus V. prohibeat, ne ad profeſſionem admittatur, qui ingenti ære alieno eſt gravatus, non qui quocumque eſt ære alieno gravatus.

Ad rationes in contrarium reſpondetur. Ad primam, quod quamvis ſtatus Religioſus ſit ex conſilio, eſt tamen talis, ut ob perpetuam mancipationem, quam affert hominis Deo, ſpoliet illum bonis omnibus, atque incapacem dominii reddat, & ideo extinguat omnem obligationem juſtitiæ circa bona fortunæ; ſicuti ob eandem perfectionem extinguit omnem obligationem cujuſcumque voti facti in ſæculo. Præterea ſtatus religioſus eſt maximum, & ſummum, quod poteſt homo Deo tradere, & ideo videtur irrationabile, ut tantum bonum a quocumque debito retardetur: Quare licet non poſſis, ut orationi vaces, & jejunes, omittere obligationes ex juſtitia, poteris tamen eas omittere ut Religionem ingrediaris, ex præſtantia, & perpetuitate talis ſtatus. Itaque ad argumentum reſpondetur, præferri obligationi ex juſtitia id, quod eſt merum conſilium, quando hoc extinguit omnem obligationem juſtitiæ, & quando irrationabiliter debito pecuniario poſtponitur.

Ad ſecundam rationem, verum eſt, quod qui violavit virginem ſub ſpe conjugii, non poſſit illa invita Religionem ingredi; Ratio tamen eſt, quia in hoc caſu non concurrit debitum pecuniarium cum ſtatu religioſo, ſed debitum aſſumptionis ſtatus matrimonialis cum aſſumptione ſtatus religioſi; concurrentibus autem his duobus ſtatibus, debet prævalere is, qui ex juſtitia debetur alteri: Quando autem concurrit debitum pecuniarium reſtituendi cum ſuſceptione ſtatus religionis, bonum adeo excellens debet prævalere.

Adde, quod ſponſus etiam poſt ſponſalia jurata poteſt Religionem ingredi; cum ea promiſſio habeat tacitam illam conditionem, niſi Religionem ingredi voluero; ergo etiam in caſu noſtro.

Ad tertiam, ſupra diximus magis requiri ad furandum, quam ad non reſtituendum; ſicut magis ad vulnerandum, quam ad non medendum vulneri alterius; unde quamvis non liceat furari, quando opus eſt pecunia ad aſſumendum ſtatum religioſum, licitum tamen eſt non reſtituere, quando aliter fieri non poteſt.

III. Dubium eſt primo, An qui ſic ingreditur Religionem, teneatur laborare, ut aliquid acquirat ad ſatisfaciendum Creditoribus, vel ſcribendo, vel concionando, vel aliud agendo ex licentia Superioris, quod ſtatum religioſum deceat?

Reſpondeo, Molin., Navar., Bona. hic docere, quod teneatur, quia obligatio illa ſatisfaciendi eſt ex jure naturæ, nec extinguitur per profeſſionem Religioſam; immo docent, quod Superior teneatur ad id licentiam dare, ſi erat conſcius debitorum, antequam illum ad Religionem admitteret. Pal. tamen apud Tambur. hic aperte docet, nec Religioſum ad id teneri amplius, nec teneri Superiorem aut concedere illi facultatem, ut laboret ad ſatisfaciendum, aut ex pecunia, quam ille ſuo labore monaſterio acquiſivit, ſatisfacere Creditoribus: Etenim per Profeſſionem Religioſus factus eſt jam juris alterius, & in-

incapax dominii acquirendi; cum ergo non poſſit amplius habere dominium, ſequitur, quod debita ſint omnino extincta.

IV. Ex quo etiam videtur ſequi, quod non teneatur hæreditatem, donationes, aut legata acceptare ad ſatisfaciendum; quicquid enim acquirit Monachus, monaſterio acquirit; cum autem Monaſterium non teneatur ſatisfacere debitis Religioſi ante ingreſſum contractis, nec tenetur Religioſus acceptare donationes ad ſatisfaciendum; & ſi acceptat, non tenetur monaſterium ex iis rebus ſatisfacere Creditoribus. Hæc tamen diſputationis gratia docuit Pal. tom. 3. tract. 16. dub. 3., Communis enim opinio docet oppoſitum, videlicet quod teneatur tales donationes acceptare, & ex iis tam ipſe, quam monaſterium teneantur ſatisfacere creditoribus: Sicut etiam communis opinio docet, quod talis Religioſus teneatur laborare ad ſatisfaciendum, quamvis nonnulli velint poſſe Prælatum dare ſuo ſubdito alias occupationes ad arbitrium, ut videre eſt apud Lug. tom. 1. diſp. 21. §. 6. num. 79.

V. Dubium eſt ſecundo, Ad quid teneatur Religioſus, qui alios damnificavit poſt profeſſionem, verbi gratia furando, vendendo ſupra pretium juſtum, occidendo, &c.?

Reſpondeo cum communi apud Tambur. tract. 4. cap. 1. quod ſi res aliena extet; aut in aliquo ipſe, aut religio facti ſint ditiores, procul dubio ad reſtitutionem tenentur; in contrario eventu tenetur religioſus reſtituere, ſi fruitur peculio, vel ſi poteſt ex iis, quæ ſibi a Religione conceduntur, detrahere de non neceſſariis commoditatibus, ut notat Sanch. l. 7. in Decalog. cap. 19. num. 112. Quamvis poſſit Superior impedire, ne Religioſus hujuſmodi debita ſic ſolvat, quia fructus peculii, & quodcumque ſibi ſubtrahit Religioſus a ſuis commoditatibus, ſubditur dominio Religionis; & ideo poteſt Prælatus nolle ea a ſe abdicare, & ſic juſte impedire, ne debita ſolvantur; Si vero non poſſit ſic ſatisfacere Religioſus, certe Religio non tenetur, quia non debet vergere in damnum monaſterii delictum Religioſi etiam Prælati, ſi non eſt commiſſum nomine totius Communitatis, & ut dicitur Capitulariter.

QUÆSTIO VII.

De Reſtitutione in particulari.

PLuribus articulis quæſtionem hanc abſolvemus, inquirendo ea omnia, quæ in procemio hujus tractatus innuimus, videlicet Primo, De reſtitutione facienda propter homicidium. Secundo, propter detractionem. Tertio, propter contumeliam, deriſionem, ſuſurrationem, ob judicium temerarium, & ob ſuſpicionem. Quarto, propter ſecreti violationem. Quinto, propter furtum, & rapinam. Sexto, propter ſtuprum, & adulterium. Septimo, propter fraudata vectigalia. Octavo, propter ſimoniam, & uſuram. Nono, propter omiſſionem divini officii: de quibus omnibus, prout vacabit, paucis agendum eſt.

ARTICULUS I.

De reſtitutione propter homicidium, & mutilationem.

I. Provocatus ad pugnam, ſi alium occidat, non tenetur quicquam reſtituere, quamvis nonnihil exceſſerit. Qui tamen invaditur ab altero, ad reſtitutionem obligabitur, ſi notabiliter excedat occidendo invaſorem.

II. Num peccet contra juſtitiam Clericus, qui poteſt fugere invaſorem, ſed non fugit, ſed illum occidit cum moderamine debito?

III. Qui artificem occidit, tenetur etiam lucrum illi ceſſans ex ſuæ artis exercitio reſtituere; Sed debetne æſtimationem laboris detrahere? Debetne quicquam reſtituere Creditoribus occiſi?

IV. Num pro vita, pro mutilatione, pro cicatrice, pro fama injuſte ſublata aliquid reſtituendum ſit? Et quid pro vita ſervi, aut animalis alterius? Quid pro homicidio, quod fecit filius?

V. Qui collocat cadaver occiſi ante domum Titii, prævidens, aut etiam intendens, ut Titius tanquam homicida puniatur, num tenea-

teneatur ad reſtitutionem?

VI. Tam ex homicidio caſuali, quam ex indirecto, non ſecus ac ex voluntario oritur obligatio reſtitutionis, ſuppoſita in iis gravi culpa contra juſtitiam.

VII. Num ſit reus homicidii vulnerans graviter Petrum, qui deinde ex Medicorum culpa decedat? Aut qui volens occidere Titium, caſu occidat Cajum? Aut qui alium occidit in ebrietate?

VIII. Propter damnum illatum occiſo in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem ceſſavit, facienda eſt reſtitutio hæredi, & hoc deficiente, pauperibus; Propter damnum vero, quod aliis ex homicidio conſurgit, facienda eſt reſtitutio ſolum hæredibus neceſſariis, non aliis.

IX. In quibuſnam caſibus licitum eſt homini ſe ipſum occidere, aut mutilare? Num licite pueri caſtrentur ad vocem conſervandam?

X. Num poſſit aliquando indirecte innocens occidi? Num Saraceni innocentes occidi poſſint, ne fiant deinde hoſtes Chriſtianorum? Num poſſit dari pharmacum prægnanti cum periculo occidendi fœtum animatum?

XI. Quid requiritur, ut licite poſſimus invaſorem occidere in propriam, aut proximi defenſionem? Plures theſes hac de re proſcriptæ recenſentur.

I. CUm homicida peccet contra juſtitiam, examinabimus, Quid, & Cuinam teneatur ille reſtituere propter homicidium? Et deinde, In quo caſu licitum ſit ſeipſum, vel alios occidere, aut mutilare?

Quæritur itaque primo, Quid debeat reſtituere homicida, aut vulnerator?

Reſpondeo, & dico primo: Qui provocatus ad pugnam alium occidit, nonnihil excedendo modum, & moderamen, non tenetur ad ullam reſtitutionem: Sicuti neque ſi duo ſe invicem provocent, & alter alterum occidat: Ita communiter contra Peregrin. apud Bonacinam hic. Et ratio eſt, quia provocans cenſetur cedere juri ſuo.

Dico ſecundo; Qui invaditur ab altero ſine provocatione, ſi peccet mortaliter occidendo invaſorem per hoc, quod notabiliter excedat moderamen inculpatæ tutelæ, tenetur ad reſtitutionem. Ratio eſt, quia eſt cauſa injuſta totius damni. Ita Leſſ. dub. 21.: Qui tamen probabile cenſet prædictum teneri multo minus reſtituere, quam ſi ex inſidiis, & dolo illum occidiſſet; qui enim invadit, videtur ex parte amittere jus ad compenſationem.

II. Dico tertio; Qui invaſus ab altero, ſive armis, ſive contumeliis, ſi poteſt fugere, & malum declinare, non tamen fugit, ſed cum debita moderatione ſe defendit, & alterum occidit, non tenetur ad reſtitutionem. Ratio eſt, quia quamvis aliquando non fugiendo peccet contra charitatem, ſi ſcilicet ſine diſpendio honoris fugere poterat; at non peccat contra juſtitiam; ergo non tenetur ad reſtitutionem. Ita Leſſ. dub. 21. contra Navar., qui apud Dian. part. 5. tract. 4. reſol. 49. docet, Religioſum, ac Clericum peccare contra juſtitiam, ac teneri ad reſtitutionem, ſi occidat invaſorem, quando poteſt fugere, eo quod iis fuga non ſit ignominioſa, ſed glorioſa.

III. Dico quarto. Qui alium injuſte aggreſſus vulneravit, aut occidit, tenetur reſtituere non ſolum damnum emergens, ſeu integras expenſas factas in curatione vulneris, ſed etiam lucrum ceſſans, ſeu totum illud, quod vulneratus conſecuturus eſſet ex ſuo officio, negotiatione, arte, &c., ſi non fuiſſet vulneratus, aut occiſus. Et ratio eſt, quia injuſta illa actione fuit cauſa efficax talis damni, & ceſſationis lucri. Arbitrio tamen boni viri ſtatuendum eſt, quanti valebat ſpes lucri ceſſantis, detractis expenſis, juxta regulas, quas tradunt Lug., & Leſſ. cap. 9. dub. 20. Probabile autem eſt nihil detrahendum eſſe propter æſtimationem laboris, ut docet Leſſ. cap. 9. dub. 19.: Sicut ſi impedias aliquem a labore unius diei, teneris reſtituere totum lucrum abſque deductione laboris, quia opifex vult laborare, & lucrari, & ſæpe lucrum non eſt majus, quam ipſa æſtimatio laboris, ut in artificiis, quæ multum laboris, & parum induſtriæ requirunt. Nihilominus probabilius videtur, juxta doctrinam Rebelli apud Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 53., & part. 5. tract. 4. reſol. 53. aliquid detrahi poſſe arbitrio prudentis, etiam pro æſtimatione laboris, quantum ſcilicet artifex vulneratus libenter dediſſet pro redemptione laboris, ut notat hic Bonac. ſect. 2.: Ubi cum Molin. etiam docet, quod quia difficile eſt ad unguem definire, quid reſtituendum ſit, idcirco expeditiſſimum conſilium eſt adhibere compoſitionem, & tranſactionem cum parte, cui facienda eſt reſtitutio, nullam vim, aut metum illi incutiendo, ne quaſi coacte conſentiat, eo quod non ſperet alia

via

via debitam ſatisfactionem fore obtinendam.

Nota tamen, regulariter loquendo, pro expenſis funeris nihil reſtituendum eſſe, quia illæ erant cæteroqui ſerius, ocyus faciendæ, & ſolum ex occiſoris injuria anticipantur.

Dico quinto, reſtituendum pariter eſſe omne emolumentum, quod per mortem occiſi ceſſat aliis cum occiſo conjunctis, (videlicet uxori, filiis, &c.) puta vitalitios redditus, legata, hæreditates, Etenim occiſor eſt cauſa injuſta talis damni, ergo tenetur illud compenſare: Quamvis expediat, ut diximus, adhibere tranſactionem, & compoſitionem. Docent tamen communius apud Leſſ. cap. 9. dub. 26. non eſſe faciendam reſtitutionem creditoribus occiſi, aut pauperibus, vel aliis, quos occiſus ſuſtentabat. Ratio eſt, quia per accidens hoc damnum ſequitur illis, & in praxi difficilis eſt ſententia oppoſita.

IV. Dico ſexto; præciſe pro vita hominis, vel membro injuſte ablato, aut pro cicatrice nihil reſtitui debet. Ita Sot., Sylveſt., & alii communius apud Leſſ. dub. 23., quamvis c. 11. dub. 16. n. 97. oppoſitam ſententiam dicat eſſe probabilem. Ratio eſt, quia juſtitia reſpicit æqualitatem; atqui vita, & membrum ſunt ſuperioris ordinis ad reliqua bona, & ſupra omne pretium; ergo pro illa compenſatio fieri non poteſt, & conſequenter nec debetur reſtitutio. Minor probatur ex *leg. ult. ff. De his, qui effunderunt*, ubi dicitur, Cicatricum, aut deformitatis nulla ſit æſtimatio, quia liberum corpus nullam recipit æſtimationem.

Neque dicas; pro vita ſervi, aut bovis occiſi facienda eſt reſtitutio; ergo multo magis pro vita hominis, quæ eſt pretioſior.

Nam nego conſequentiam; Diſparitas eſt, quia vita ſervi, aut animalis pretio æſtimatur, quod ad æqualitatem rependi poteſt; unde pro iſtorum vita tantum reſtituendum, quanti plurimi vendi poterant; & pro eorundem mutilatione, aut cicatrice reſtituendum, quanti pluris venderentur, ſi illæſa fuiſſent: Econtra cicatrix hominis liberi, & a fortiori membrum, & vita, pecunia compenſari non poteſt. Et propter eandem rationem neque tenetur ad reſtitutionem, qui injuſte lædit aliquem in bonis ſpiritualibus, puta inducendo illum ad peccatum mortale, avocando a religione, detrudendo ad inferos, quamvis majus damnum inferat, quam furando, aut infamando. Demum propter eandem rationem probabiliter docent Leſſ., Filliuc., Lugo, Laym., & alii apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 30., & Tambur. lib. 9. cap. 3. contra Molin., Valent., Sà, Cajet., Sot., & alios, eum, qui in honore, aut fama læſit proximum, ſi non poſſit famam, aut honorem reſtituere, non teneri ad ſatisfaciendum pecunia, quia fama eſt in ordine ſuperiori, quam pecunia, nec poteſt per pecuniam compenſari ad æqualitatem, juxta illud Scripturæ: *Melius eſt bonum nomen, quam divitiæ multæ:* Tenetur tamen infamator pecunia famam ſublatam compenſare, quando ad id per Judicis ſententiam compellitur, ut notat Leſſ. cap. 11. dub. 16.

Dico ultimo; Si occiſor moriatur antequam reſtituerit, quæ reſtituere debebat pro injuria reali, & pro damnis externis ex homicidio conſecutis, juxta dicta in concluſ. 2., & 3., ſatisfacere debent hæredes de bonis hæreditatis. Ratio eſt, quia bona defuncti tranſeunt ad hæredes cum tali onere: Quare Pater non tenetur quicquam reſtituere pro homicidio, quod fecit filius, niſi quando filius habet bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia; non enim Pater debet culpam filii luere, ſi ejus bona non habet.

V. Quæritur ſecundo, An ſimilis reſtitutio facienda ſit ex homicidio caſuali, aut ex indirecto?

Explico prius terminos; dicitur homicidium caſuale, quod præter intentionem accidit, ut ſi quis venando occidat pro fera hominem, aut ſi volens percutere Petrum, Paulum occidat: Poteſt autem homicidium caſuale eſſe graviter culpabile, & quidem etiam contra juſtitiam, quando ſcilicet ex officio, quo quis fungitur, vel ex contractu tenetur periculum proximum mortis præcavere, & ex graviter culpabili negligentia non præcavet. Homicidium vero indirectum habetur, quando quis eſt cauſa moralis, ut homicidium a ſe factum alteri imputetur, & ille proinde occidatur: Verbi gratia, ſi Petrus indutus veſtibus, & armis Pauli, vel in domo, aut agro, aut cum famulis Pauli, occidat Cajum, & Paulus tanquam occiſor comprehendatur, & occidatur vel ab hoſtibus, vel a Republica, in tali caſu Petrus dicitur eſſe homicida directus relate ad Cajum, & homicida indirectus relate ad Paulum, cum fuerit cauſa moralis, cur homicidium Caji illi imputaretur, & ſic occideretur. Si tamen Petrus non ſit cauſa moralis talis impu-

puta-

putationis, non peccat contra juſtitiam relate ad Paulum, ſed ſolum contra charitatem, ſi prævideritt, quod Paulo tale homicidium imputandum eſſet.

Dubium tamen eſt apud Doctores; Num ſi Petrus occidat Cajum, & collocet ejus cadaver ante januam Pauli, ex quo Paulus a Judice capite damnetur, Num inquam, Petrus ſit cauſa moralis, an vero ſolum occaſio, ſeu cauſa accidentalis iſtius condemnationis? Sanch. putat eſſe veram cauſam moralem, & ſic teneri ad reſtitutionem: Negat Tambur. num. 5., quia ex tali collocatione cadaveris ante januam alterius non ſequitur ut plurimum illi imputatio homicidii: potuit enim caſu ibi mori, licet alibi vulneratus ſit: Quod ſi quis cadaver occiſi inventum ante propriam januam collocet ante januam alterius, non ſolum prævidendo, ſed etiam intendendo, ut illi occiſio imputetur, exiſtimo cum Lug. diſp. 8. de Juſtitia ſect. 6. num. 74. contra nonnullos ab eo relatos, quod ad reſtitutionem teneatur; quia id, quod de ſe non eſt cauſa moralis damni, nec connectitur cum damno alterius, ratione talis intentionis ſæpe connectitur, & eſt cauſa illius: Sicut reſtituens gladium domino furioſo prævidendo innocentis occiſionem, peccat ſolum contra charitatem; at ſi eo animo reſtituat, ut innocentem occidat, peccat etiam contra juſtitiam, quatenus ratione talis intentionis eſt cauſa moralis homicidii: Sicut etiam ſi ponam venenum in loco remotiſſimo, prævidens, quod forte aliquis ſit eo interficiendus, non pecco contra juſtitiam, ſi periculum ſit remotiſſimum. At ſi eo animo illud ibi ponam, & de facto aliquis interficiatur, pecco contra juſtitiam, teneor ad reſtitutionem, & ſum irregularis. Nonne peccat contra caſtitatem, qui cœnat eo animo, ut ſequatur pollutio? (immo peccat contra juſtitiam adverſus conjugem, ſi hic ſit conjugatus:) At nullatenus dicitur peccaminoſa comeſtio, ex qua prævidetur per accidens ſecutura pollutio.

Neque dicas, non peccare contra juſtitiam Judicem, qui juſte aliqem occidit, ſed animo iniquo; Nec qui cum moderamine occidit invaſorem, quamvis ex odio, & prava intentione nocendi; ergo neque in caſu noſtro. Negatur enim conſequentia: Et diſparitas eſt ex eodem Lug., quia in iis caſibus licite, & juſte mors illorum procuratur, & ſolum eſt malitia in pravo animo, unde ſolum peccatur contra charitatem; ſecus vero in caſu noſtro, in quo ſecundum ſe datur obligatio impediendi alterius mortem; unde ſi eo animo ponuntur, quæ de ſe poſſunt cauſare mortem, licet per accidens, ſi talis mors intendatur, peccatur contra juſtitiam, eo quod cauſa illa remota mortis conjuncta cum tali animo dicitur eſſe cauſa moralis talis homicidii, atque adeo in his tantum caſibus, quando mors per accidens ſecutura non ſolum prævidetur, ſed etiam intenditur, peccatur contra juſtitiam: Quicquid in contrarium ſentiant apud Lug. laudat. Leſſ. cap. 9. num. 113., Turrian., Navar., & alii.

VI. Reſpondeo nunc ad quæſitum: Tam ex homicidio caſuali, quam ex indirecto culpabili graviter contra juſtitiam, eandem reſtitutionem faciendam eſſe, ac ex homicidio voluntario. Ita communiter. Et ratio eſt, quia omnis culpa gravis contra juſtitiam fert onus reſtitutionis; ergo ſive talis culpa habeatur in homicidio voluntario directo, ſive involuntario indirecto, ſive in caſuali, idem prorſus onus reſtitutionis conſurgit. Ex quo fit, ut ſi homicidium ſine culpa gravi fiat, puta ſi ex leviter culpabili negligentia volens occidere feram occidat hominem, aut ſi homicidium fiat cum culpa gravi, ſed non contra juſtitiam, puta ſi Clericus contra præceptum grave Superioris venetur, & venando caſu hominem occidat, ad nullam reſtitutionem teneatur. Sicut etiam qui non eſt vera cauſa moralis, ut homicidium alteri imputetur, ſed tantum vult, ut alteri imputetur, in quo caſu tantum peccaret contra charitatem, ut diximus.

VII. Præterea ſi Titius graviter vulneravit Petrum, hic tamen ex negligentia medicorum periit, Titius non eſt reus homicidii, ſed vulneris; unde ſolum damna vulneris tenetur compenſare; ut notat Bonac. punct. 2., Leſſ. dub. 15. contra Navar., Avil., Henr.: Eſſet tamen reus homicidii, ſi eo loco illum vulneraret, ubi non adſunt Medici, qui poſſint illum curare, & non ſteterit per vulneratum, quin curaretur. Supra autem docuimus cum Lug. diſp. 8. ſect. 7. num. 86., & alibi contra Bonac. hic, & alios, quod quamvis comburens domum Caji, quam putat eſſe Titii, teneatur ad reſtitutionem, eo quod erret non circa ſubſtantiam actionis, ſed ſolum circa dominium; nihilominus occidens Cajum, quem putabat eſſe Titium, juxta nonnullos nec irregularitatem, nec onus

onus reſtitutionis incurrit, ſi omnem diligentiam adhibuit, ne alius occideretur; quia ſcilicet talis actionis ſubſtantia, nempe occiſio Caji, fuit omnino involuntaria, non ſecus ac ſi volens occidere feram, & adhibens omnem diligentiam, ne homo occidatur, hominem tamen occidat; eſto peccarit animo interno contra juſtitiam adverſus Titium, quem occidere volebat; Huic tamen ſententiæ non cenſui aſtipulandum, cum vere deliquerit in eo occidendo; Et in foro externo hic tanquàm homicida cogitur ad reſtitutionem, ex leg. *Eum qui innocentem* §. *Si injuria, de injuriis*, quia vel præſumitur malus animus erga Cajum, vel punitur malus animus contra Titium.

Infertur ex dictis, quid dicendum de eo, qui in ebrietate alium occidit, an ſcilicet ad reſtitutionem teneatur? Certe non tenetur, quando aut non peccavit inebriando ſe, aut peccavit ſolum contra temperantiam; Tenetur vero ad reſtitutionem, quando peccavit contra juſtitiam, ſeu quando prævidens, quod facile poterat in ebrietate alium occidere, voluit ſe inebriare non adhibendo cautionem ad homicidium præcavendum; in tali enim caſu homicidium dicitur volitum in cauſa, & imputatur ad culpam cum obligatione reſtituendi.

VIII. Quæritur tertio, Quibuſnam facienda eſt reſtitutio pro homicidio?

Reſpondeo cum Leſſ. dub. 11., Bonac. hic, & aliis, pro homicidio duplicem faciendam eſſe reſtitutionem, alteram propter damnum illatum occiſo in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem ceſſavit; Alteram vero propter damnum, quod aliis conſurgit ex homicidio. Prima reſtitutio facienda eſt hæredi, & ſi nullus ſit hæres, pauperibus, ut proſit animæ occiſi: Ita communiter apud Tambur. §. 3. num. 9.. Secunda reſtitutio facienda eſt ſolum hæredibus neceſſariis occiſi, non vero aliis; quia ſcilicet illi ſolum tam ſtricto vinculo cum occiſo ſunt conjuncti, ut reputentur una perſona cum illo: Dicuntur autem hæredes neceſſarii, qui non poſſunt privari in totum hæreditate, ut ſunt filii, uxor, Pater, & Mater, ut docent Doctores cum de Teſtamentis: Illi vero, qui ſuccedunt in hæreditatem ab inteſtato, ſed privari tamen poſſunt hæreditate, ut ſunt fratres, ſorores, & alii, dicuntur hæredes non neceſſarii, & iſtis nihil reſtituendum; quia cum non cenſeantur una perſona cum occiſo, non dicitur occiſus eſſe læſus in re ſua per hoc quod damnum aliquod fratribus obveniat ex homicidio. Ita etiam communiter contra Sanch., & Dian.; Nec reſtitutio facienda eſt, ut ſupra diximus, creditoribus occiſi, nec pauperibus, qui ab illo alebantur; niſi tamen occidens haberet animum iis nocendi, ut docent Clavis Regia, & Salon. contra Bonac. hic punct. ult.

IX. Quæritur quarto, In quo caſu licitum eſt ſeipſum, vel alios occidere, vel mutilare?

Reſpondeo, neminem poſſe ſeipſum, aut alios directe occidere, vel mutilare, cum homo non ſit dominus vitæ, aut membrorum; Sapientiæ enim 16. habetur: *Ipſe ſolus vitæ, & necis poteſtatem habet*. Poteſt tamen aliquis ex præcepto divino ſeipſum occidere, (ut de Sampſone probat D. Th. 2. 2. quæſt. 64. art. 4.) aut publica auctoritate ad mortem ſuam cooperari iis actibus, qui non habent crudelem modum pœnæ, ut eſt ſumptio veneni; cum talis cooperatio, ſi ſit coacta, non ſit contra jus naturæ, ut docent Sà, & Bonac. hic contra Leſſ., Salas, Vaſq.: Poteſt etiam ex rationabili cauſa permittere mortem ſuam, puta non occidendo invaſorem, quando non poteſt aliter vitam defendere, modo ipſe invaſus non ſit Reipublicæ utilior: Poteſt pariter pro amico, pro patria, pro fide vitam exponere periculo; Verbi gratia in naufragio poteſt quis dare tabulam Patri, vel amico, quamvis ipſe non habeat aliam ſpem evadendi: Poteſt etiam detentus in carcere non fugere, quamvis ſciat ſe eſſe morte plectendum, ſi non fugiat: Damnatus ad pereundum fame poteſt cibum oblatum reſpuere; Poteſtque malefactor offerre ſe Judici plectendum; Nec tenetur aliquis exquiſitiſſimis cibis, aut medicamentis vitam conſervare, aut immenſo pretio redimere vitam, etiamſi cæteroqui occidendus ſit: Nec tenetur relinquere patriam, ut ad aerem ſalubriorem ſe transferat. Demum ex Leſs. cap. 9. dub. 6. num. 32. licitum eſt militibus, & ſociis navalibus de communi conſenſu ignem pulveri injicere, & ſe mari committere, ne ipſi, & navis veniant in Infidelium hoſtium poteſtatem; ne ſcilicet hoſtis cum publico damno navi potiatur, & ut ſeipſos, quoad ejus fieri poteſt, a morte certiſſime ab hoſte inferenda eripiant; Necnon poſſunt milites injicere ignem in pulverem ad evertendam turrim ho-

hoſtilem, etſi certiſſime momento diſſipandi ſint; in hoc enim caſu non ſe ipſi interimunt, ſed permittunt ob rationabilem cauſam mortem ſuam; non ſecus ac qui ſe objicit telo, ut corpus Principis ſalvet: Qua de cauſa Ambroſius laudat factum Eleazari, & multi dicunt Sampſonem ſine Spiritus ſancti juſſione potuiſſe permittere mortem ſuam; Sicut poteſt quis mortem ſuam permittere ſerviendo peſte infectis, quando impoſſibile moraliter eſt mortem evadere.

Circa mutilationem vero dico, nulli licere membrum ſibi amputare, cum vita conſtet ex integritate membrorum; Tunc ſolum licitum eſt, quando membri amputatio neceſſaria eſt ad ſalutem totius corporis: Immo in tali caſu datur obligatio amputandi, ſi dolores ſint exigui, quia quilibet tenetur vitę ſuæ opitulari remediis ordinariis non valde difficilibus: Non licet tamen membrum amputare ad ſedandas tentationes carnis, aut ad peccatum fugiendum; quia non eſt hoc medium neceſſarium ad talem finem. Si tamen alia via non ſuppeteret ad fugandam meretricem ſolicitantem ad libidinem, quam particulam linguæ mutilare, & in faciem expuere, licitum eſt, ut de quodam adoleſcente teſtatur D. Hieronymus de Vita Pauli.

Dices: Matth. 4. habetur, *Si oculus ſcandalizat te, erue eum*; ergo licitum eſt amputare membra ad peccatum fugiendum. Reſpondeo cum Sot. locum hunc non eſſe intelligendum de corporali abſciſſione, ſed de ſpirituali, videlicet de remotione occaſionum; Et quod dicitur Matth. 16. *Sunt, qui ſe caſtraverunt propter Regnum Cœlorum*, non eſt intelligendum de reali ſectione, ſed de illis, qui ſe addixerunt caſtitati per votum, ut notant Auguſt., & Chryſoſt. apud Bonac. hic.

Dubium eſt; An licitum ſit Patri filium caſtrare ad vocem conſervandam?

Reſpondeo communius id negare cum Laym., Tanner., Bonac., Lezan., Dian. part. 6. tract. 8. num. 36., quia nemo eſt dominus membrorum ſuorum, & ſolum ad conſervationem vitæ reſcindi poſſunt. Paſqualig. tamen deciſ. 498., & Salon. 2. 2. tom. 1. quæſt. 65. id permittunt, ſi abſit periculum vitæ; quia videtur eſſe ſufficiens cauſa talis deciſionis, ut poſſit Eunchus voce, & cantu Eccleſiæ deſervire, & ut poſſit cum honore apud Principes, & cum amplo proventu vitam ſuſtentare; plus enim commodi inde percipit, quam ſi ſit habilis ad generandum.

X. Quæritur quinto, An liceat aliquando occidere innocentem?

Reſpondeo, nunquam licitum eſſe directe illum occidere; quia ſolus Deus, ut diximus, eſt vitæ dominus: Poteſt tamen aliquando aliquis cooperari indirecte ad mortem innocentis, verbi gratia ſi Tyrannus minetur urbi excidium, niſi occidatur innocens, certe non poteſt Reſpublica illum occidere, poteſt tamen illi præcipere, ut Tyrannum adeat, & niſi obediat, illum in pœnam interficere; Ad eum modum, quo poteſt præcipere militi, ut in ſtatione ſua perſiſtat, etiamſi ſit interficiendus. Eodem modo ſi Princeps ſit in extrema neceſſitate conſtitutus, nec ſuppetat niſi unus panis hominis privati, poteſt hic cogi ad cedendum panem Principi, etiamſi ſit fame moriturus. Poſſunt etiam in bello juſto ſubverti mœnia, etiamſi multi innocentes occidendi ſint, quando hoc eſt neceſſarium ad victoriam; Et qui fugit inimicum, poteſt fugere per anguſtum iter, ubi conculcet infantem baptizatum, ſi aliter non poteſt evadere, ut docet Leſſ. cap. 9. dub. 9. contra Petrum Navar.; non tamen ſi non ſit baptizatus, quia præferenda eſt vita ſpiritualis alterius vitæ propriæ temporali: Eodem modo ſi invaſus non poſſit ſe defendere, niſi occidendo tam invaſorem, quam innocentem, quo invaſor ſe protegit tanquam clypeo, ut notat idem Leſſ.

Dices: Si tyrannus minetur urbi excidium, niſi detur ſibi virgo ad illam violandam, non poteſt virgini præcipi, ut tyrannum adeat; ergo neque id præcipi poteſt innocenti. Reſpondeo nego conſequentiam. Diſparitas eſt, quia virgo non tenetur cum periculo animæ ſuæ adire tyrannum; econtra innocens tenetur cum periculo vitæ illum in tali caſu adire: Quamvis autem Reſpublica non poſſit virginem illam cogere, ut tyrannum adeat, poteſt tamen illam ex urbe excludere, quia non tenetur cum tanto ſuo incommodo illam defendere.

Rogabis, An liceat pueros Saracenorum, qui in bello juſto capiuntur, aut alios innocentes occidere, ne poſtquam adoleverint, fiant hoſtes Chriſtianorum?

Reſpondeo negative cum Bonac. hic, Victor., Aragon., & aliis; poteſt enim tali periculo occurri damnando illos triremibus, nemo enim occidi poteſt pro injuria futura, ſed ſolum pro delicto præterito.

Hinc

Hinc nec licet occidere obſides innocentes, licet qui eos miſerunt, non ſtent promiſſis.

Rogabis ſecundo, An poſſit dari pharmacum prægnanti, quando periculum eſt, ne moriatur fœtus?

Reſpondeo cum communi apud Sanch. de Matrim. lib. 9. diſp. 20. Leſſ., Bonac. hic, nunquam licere dare pharmacum ordinatum ad abortum; pharmacum tamen ordinatum ad ſervandam vitam matris, licet mors fœtus nondum animati per accidens ſecutura ſit, dari poteſt; Eo modo, quo poteſt dari ægroto medicamentum, quamvis per accidens ſecutura ſit pollutio, aut ebrietas; Unuſquiſque enim habet jus ſervandi vitam per remedia ordinaria, quamvis per accidens ſequatur mors alterius; Si tamen fœtus eſt animatus, aut dubitatur, an ſit animatus anima rationali, non poteſt tale pharmacum adhiberi, quia vitæ matris prævalet bonum ſpirituale fœtus exiſtentis in extrema neceſſitate: Quando vero non eſt ſpes, quod fœtus edatur vivus, tunc poteſt adhiberi pharmacum illud, quod ſit æque ſanativum matris, ac occiſivum fœtus, eo quod ceſſet ratio adducta boni ſpiritualis. Animatur autem anima rationali maſculus die quadrageſimo, fœmina octogeſimo, ex Ariſtot. lib. 5. de Anim. cap. 3. & 5.; Et ex Hippocrate maſculus aliquando trigeſimo die, aliquando autem uſq; ad quadrageſimum quintum, fœmina aliquando trigeſimo quinto, aliquando pariter uſque ad quadrageſimum quintum.

XI. Quæritur ſexto, An liceat, & teneamur occidere alios in defenſionem noſtram, vel proximi?

Reſpondeo, & dico primo, regulariter loquendo, nunquam nos teneri ad occidendum invaſorem. Si enim poſſumus ex charitate exponere laudabiliter vitam noſtram pro aliena, conſequenter non tenemur alios occidere ad vitam noſtram defendendam; Teneremur ſolum in aliquo raro caſu, videlicet quando invaſus eſt valde utilis Reipublicæ, vel quando eſt valde neceſſarius ſuæ familiæ, vel quando putat eſſe in peccato mortali, & timet damnationem æternam, &c.

Dico ſecundo; licite poſſumus occidere injuſtum aggreſſorem in defenſionem vitæ, & membrorum noſtrorum. Ratio eſt, quia vim vi repellere permittitur in omnibus legibus, ut ait Alex. III. in cap. *Si vero*, *De ſententia excommun.* Debet tamen id fieri, primo cum moderamine inculpatæ tutelæ, itaut non inferatur invadenti majus damnum, quam ſit neceſſe ad declinandam invaſionem, alioquin non eſſet defenſio, ſed ultio; ſecundo, ut invaſus probabiliter credat ſe graviter lædendum, ſi vim non repellat; non enim poſſumus inferre grave malum alteri ad declinandum leve malum noſtrum. Tertio, ut occiſio non fiat neque ante, neque poſt aggreſſionem injuſtam, ſed in ipſo actu aggreſſionis; quia jus naturæ ſolum concedit vim vi repellere, dum actu vis infertur.

Hinc ſequitur primo, ut notat Molin., non eſſe licitum occidere eum, de quo vehementem ſuſpicionem habemus, quod nobis paret mortem, niſi forte admonitus aut nolit deſiſtere ab iis actionibus, quæ talem ſuſpicionem ingerunt, aut non reddat ſufficientem cautionem, qua timor repellatur.

Secundo, neque eſt licitum prævenire aggreſſorem propriæ vitæ, antequam inceperit moraliter ipſum actum aggreſſionis; Unde adultera, quæ mortem ſibi a marito timet, non poteſt illum occidere, ſi maritus nondum ſe paravit ad illam occidendam, verbi gratia, aut parando venenum, aut collocando pugionem ſub cervicali ad ejus necem, aut mandando illius occiſionem Sicario, vel maleficæ, &c.; in hoc enim caſu poteſt illum occidere, antequam injuſte occidatur, ſi non ſit alia ſpes evadendi.

Tertio, non poſsum occidere illum, qui poſtquam me percuſſit, fugit deſiſtendo jam a percuſſione; hæc enim eſset ultio, non defenſio; & ideo damnata eſt ab Innoc. XI. propoſ. 30. dicens: *Fas eſt viro honorato occidere invaſorem, qui nititur calumniam inferre, ſi aliter hæc ignominia vitari nequit: Idem quoque dicendum, ſi quis impingat alapam, vel fuſte percutiat, & poſt impactam alapam, vel ictum fuſtis fugiat.*

Quarto, tunc poſsunt occidi ſatellites, quando injuſte invadunt innocentem, & ipſis conſtat eum eſse innocentem; ſi enim bona fide ſuum munus obeant, non poſſunt occidi; nam bonum publicum poſtulat, ut miniſtris bona fide publicum officium obeuntibus injuria, aut damnum non inferatur.

Neque dicas, prohiberi in ſcripturis occiſionem in propriam defenſionem; Etenim Chriſtus Dominus Matth. 26. Petro volenti ſe, & ipſum Dominum defendere dixit; *Omnis, qui acceperit gladium, gladio peribit*; Et ad Roman. 12. dicitur: *Non vos defen-*

den-

dentes chariſſimi , ſed date locum iræ . Nam hæc loca intelligenda ſunt de vindicta, aut de defenſione non neceſsaria , aut de aggreſſione, ut ait S. Auguſt. apud Leſſium ; Vel important conſilium, non præceptum.

Neque dicas ſecundo ; plus tenemur diligere æternam ſalutem proximi, quam noſtram vitam; ergo invadens non poteſt occidi in defenſionem propriæ vitæ, dum eſt in diſcrimine mortis æternæ.

Nam antecedens tunc eſt verum, quando proximus eſt in extremo diſcrimine, nec poteſt ſe ab illo, niſi mea ope liberari , puta ſi infans eſset moriturus ſine baptiſmo ; Non eſt autem verum , quando proximus libere ponit ſe in diſcrimine ſalutis , & poteſt ſe libere ab eo eximere , & ex malitia ſua vult in eo verſari.

Dico tertio ; Omnibus , etiam Clericis, licitum pariter eſt occidere cum moderamine dicto invaſorem ſuarum facultatum , dummodo ſint magni valoris . Ratio eſt , quia licitum eſt vim vi repellere non ſolum a propria vita, ſed etiam ab iis , ſine quibus commode , aut convenienter ſuſtentari vita non poteſt, ut habetur in cap. *Dilecto* , *De ſententia Excommunic.* ; Damnata autem eſt ab Innoc. XI. propoſ. 31. dicens , *Regulariter occidere poſſum furem pro conſervatione unius aurei* ; Molin. tamen , Reginald., & Bonac. hic docent , quod ſi rem parvam quis furetur , faciendo vim domino , vel cuſtodi , poſſit occidi , quia invaſor non ſolum aufert rem , ſed magnam infert contumeliam , quæ poteſt per vim repelli ; Damnata etiam eſt ab Alex. VII. propoſ. 8. dicens : *Licet interficere accuſatorem, falſos teſtes, ac etiam Judicem , a quo iniqua certo imminet ſententia , ſi alia via non poteſt innocens damnum evitare* : Et ab Innoc. XI. damnatur propoſ. 32. dicens: *Non ſolum licitum eſt defendere defenſione occiſiva, quæ actu poſſidemus , ſed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, & quæ nos poſſeſſuros ſperamus* : Nec non 33. dicens: *Licitum eſt tam hæredi , quam legatario contra injuſte impedientem, ne hæreditas adeatur, vel legata ſolvantur, ſe taliter defendere ; Sicuti jus habenti in Cathedram , vel Præbendam contra eorum poſſeſſorem injuſte impedientem.*

Ex dictis ſequitur primo , poſſe occidi furem, dum fugit , quia tunc cenſetur aggreſſio adhuc durare ; Si tamen fur ſe in tutum recepit , & rem incepit quiete poſſidere , non poſſum illum occidere , quia non dicitur vim inferre, ſed intuliſſe; unde non eſſet defenſio , ſed ultio . Notant tamen Leſſ. , Regin. , Vaſq. , Bonac. hic probabile eſse, quod poſſit dominus ingredi domum furis, & rem ſuam in individuo extantem per vim contra furem reſiſtentem recuperare , quando dominus non poteſt illam ob Reipublicæ perturbationem aliter recuperare . Ratio eſt , quia hæc non videtur aggreſſio , ſed defenſio rei propriæ ; nam quamdiu fur retinet rem meam in individuo , videtur res meas invadere . In praxi tamen id eſt periculoſum, & ſcandalis obvium.

Sequitur ſecundo , non ſolum non eſse contra juſtitiam, ſed aliquando neque contra charitatem occidere furem invadentem res meas , quas non poſsum deinde recuperare , niſi magnis moleſtiis ; quia ordo charitatis non obligat ad negligendas res proprias valde conducentes ad corporis , & animi quietem propter proximum non exiſtentem in neceſſitate.

Dico quarto . A fortiori licitum eſt occidere invaſorem inferentem injuſte ignominiam , quæ aliter vitari nequit ; Nam *melius eſt bonum nomen, quam divitiæ multæ*, Proverb. 22. Quare poteſt occidi, qui alapam impingit , aut magnam infert ignominiam; Nec tenemur fugere , quando fuga eſt ignominioſa , ut notat Molin., & Leſs. apud Bonac. hic : immo qui alapam accepit , poteſt ſpeculative loquendo repercutere , & inſequi fugientem , quantum ſatis eſt ad recuperationem honoris, quando aliter recuperari nequit ; hoc enim non eſt ulciſci, ſed honorem defendere; quia dum adverſarius fugit , & percuſsus inſequitur, durat congreſsus , & invaſio, ut docent uterque Navar., Rodriq., Bonac. hic contra Leſs. ; Molin. , Azor. , contra quos idem Petrus Navar. , & Rodriq. docent poſse etiam occidi , qui aliquem afficit contumeliis atrocibus ſive per verba , ſive per ſigna, quando honor aliter defendi nequit. Communiter tamen docent , doctrinam hanc eſse nimis liberam , præſertim quia contumeliæ iſtæ poſsunt aliter repelli: Immo ſi inferantur Clericis , Religioſis , aut perſonis infimę notę , quę non ſubeunt ignominiam fugiendo , aut patienter ſuſtinendo, certum eſt , quod peccent contra juſtitiam, ſi occidant : unde ab Alex VII. damnata eſt propoſ. 17. dicens : *Eſt licitum Religioſo , vel Clerico calumniatorem occidere , quando alius modus defendendi non ſuppetit* . Nec laicis ad impediendam infamiam licitum eſt acceptare duellum, quia hoc non eſt medium ad id ordinatum, cum potius Trident.

dent. ſeſs. 14. cap. 14. decreverit perpetuam infamiam certantibus in duello. Unde damnata eſt ab Alex. VII. propoſ. 2. dicens: *Vir equeſtris ad duellum provocatus poteſt illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.*

Dico quinto, pro defenſione pudicitiæ licitum eſt occidere invaſorem, ſi vociferando, aut aliter defendi non poteſt. Ratio eſt, quia præſtantius bonum eſt caſtitas, quam facultates. Molin. tamen notat, poſse condonari vitam invaſori patiendo violationem ſui, ſi non extat periculum conſenſus; nam teſte D. Lucia, non coinquinatur corpus niſi de conſenſu mentis.

Dico ſexto, Etiam pro defenſione vitæ, pudicitiæ, aut bonorum proximi, poſſumus invaſorem occidere, ſi ea aliter defendi non poſſint. Ratio eſt, quia poſſumus ſuſcipere partes innocentis; innocens autem hoc loco dicitur, tam qui gratis invaditur, quam qui licet dederit cauſam invaſioni, aut invaſerit a principio, tamen deinde vult deſiſtere.

Rogabis primo, tenemurne ſic proximum defendere?

Reſpondeo cum communi Doctorum contra Leſ., nos teneri, quando poſſumus ſine noſtro notabili incommodo, quia tenemur ex charitate diligere proximum, & ſuſcipere cauſam innocentis indigentis noſtro auxilio: Verum ſicut non tenemur ſecundum ſe occidere invaſorem ad defendenda bona propria, ita nec tenemur illum occidere ad defendenda bona proximi.

Rogabis ſecundo: An teneamur defendere proximum, qui non vult defendi?

Reſpondeo, quod cum invaſus non ſit dominus ſuæ vitæ, non poteſt illam alteri donare, unde tenemur illius vitam, etiam cum morte invaſoris, ſi opus eſt, defendere, quando poſſumus ſine notabili incommodo: Contra vero, bona proximi non tenemur, nec poſſumus defendere, ſi ipſe nolit, cum poſſit ea donare invaſori. Demum poſſumus, & non tenemur defendere alicujus conjuncti pudicitiam, etiamſi ille nolit defendi; quia ipſius injuria redundat in nos; unde poſſumus illius infamiam a nobis avertere.

ARTICULUS II.

De Reſtitutione propter detractionem.

I. In quo differat detractio a contumelia, ſuſurratione, & deriſione?

II. Detrahit directe Imponens, Augens, Manifeſtans, in mala vertens; *Indirecte vero* Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remiſſe.

III. Quænam in detractione dicatur materia gravis?

IV. Num liceat uni, vel alteri viro prudenti verum crimen alterius manifeſtare citra mortale? Quod ſi ab eo deinde aliis manifeſtetur tale crimen, quid faciendum a primo detractore?

V. Num ſit mortale citra aſſeverantiam referre alterius crimina audita?

VI. Ad vitandum grave damnum innocentis occulta crimina delinquentis detegi poſſunt.

VII. Num citra mortale poſſit delictum Petri publicum in uno loco, aut tempore publicari ubi, & quando ignoratur.

VIII. Infamatus in uno genere num poſſit citra mortale in alio genere infamari?

IX. Regulariter non eſt mortale ſeipſum infamare. Nec eſt de ſe mortale imponere ſibi falſum crimen citra perjurium ad vitanda gravia tormenta. Verum autem alterius crimen occultum detegere poſſumus ad vitandum grave damnum. Numquam tamen citra mortale poteſt grave crimen alteri imponere ad ſe defendendum.

X. Ad quid tenetur qui audit detrahentem?

XI. Quonam pacto fama reſtituenda ſit; præſertim ſi famoſis libellis ſit ſublata?

XII. Octo de cauſis poteſt quis a reſtitutione famæ excuſari, nempe ſi detur impotentia phyſica, ſi moralis, ſi compenſatio, ſi Condonatio, ſi crimen ſit oblitum, ſi infamia ſublata, ſi crimen factum eſt publicum, ſi detractio fuit ineſſicax.

XIII. Impotens famam reſtituere non tenetur illam pecunia compenſare; quamvis probabiliter poſſit infamatus clam accipere aliquid ab illo in compenſationem.

I. DEtractio eſt *Injuſta, & occulta læſio famæ*, ad diſtinctionem contumeliæ, & inhonorationis, quæ non fit occulte, ſed coram objicitur alteri aliquod crimen, unde Detractio tollit famam, ſeu bonam opinionem apud alios, Contumelia vero tollit honorem, ſeu reverentiam qua

 quis

quis teſtatur, & manifeſtat verbis, vel ſignis bonam opinionem, quam habet de alterius virtute, & excellentia. Differt etiam Detractio a Suſurratione, & Deriſione; nam per Suſurrationem non ſolum læditur fama, ſed etiam ſeminantur diſcordiæ, ſeu narratur alterius crimen animo diſsolvendi aliquorum amicitiam: per Deriſionem vero intenditur, ut proximus, cui detrahitur, pudore ſuffundatur, vel animo perturbetur: Porro detractio alia eſt formalis, qua quis intendit tollere famam proximi; Alia vero materialis, quæ fit abſque intentione auferendi famam: Et utraque eſt peccatum mortale, niſi excuſet materiæ parvitas, vel indeliberatio; utraque enim per hoc, quod ſit injuſta læſio famæ, infert notabile damnum proximo. Demum octo modis fieri poteſt detractio, qui duobus illis verſibus comprehenduntur.

Imponens, Augens, Manifeſtans, in mala vertens,
Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remiſſe.

II. Primis quatuor modis tollitur fama directe, videlicet imponendo alteri falſum crimen, amplificando verum crimen, manifeſtando crimen occultum, & interpretando in ſiniſtram partem factum honeſtum. Aliis modis tollitur fama indirecte, videlicet negando, aut minuendo recte facta, laudes, & bona alterius, vel reticendo, quando reticentia accipitur pro tacita vituperatione, aut demum laudando frigide, unde id potius cedat in vituperium laudati.

III. Quæritur nunc primo, Quænam ſit materia gravis in Detractione?

Reſpondeo eſſe id, per quod graviter læditur fama proximi; unde quia narrando de milite, quod commiſerit duellum, habeat concubinam, &c. de adoleſcente, quod ſit deditus amoribus, ut plurimum non læditur notabiliter iſtorum fama; Contra tamen quia aliquando dicendo de viro probo, quod ſit ſolitus mentiri, graviter læditur ejus fama: idcirco aliquando non habetur peccatum mortale detractionis narrando peccata mortalia alterius, aliquando vero habetur peccatum mortale etiam narrando venialia; Immo etiam defectus naturales animæ, vel corporis; ut ſi quis vel objiciat alicui, quod ſit imprudens, parvi judicii, nothus, vel natus ex Hebræis, &c., vel aliis id dicat, quando res eſt occulta, & manifeſte fert periculum notabilis contriſtationis proximo.

IV. Dubium eſt apud Doctores; An ſit mortale manifeſtare uni, vel alteri viro prudenti crimen alterius? Affirmant communius, quia aliquando magis diſplicet, quod crimen manifeſtetur uni prudenti, præſertim ſuperiori, quam multis externis. Negant tamen Cajet., Petrus Navar., & Azor. apud Bonac., quia hæc videtur ſecundum ſe parva detractio, & leve detrimentum in fama.

Neque obſtat, quod judicium temerarium de ſe ſit mortale, quamvis apud ſolum temere judicantem lædatur bona exiſtimatio proximi. Nam per judicium temerarium ex levibus indiciis imponitur alteri falſum crimen, & ideo eſt gravis injuria: Econtra per hanc detractionem manifeſtatur viro taciturno crimen verum. Unde fit, quod qui refert alteri injuriam ſibi factam, probabiliter non peccet mortaliter, ſi ſolum manifeſtet iis, a quibus vel conſilium capiat, vel ſolamen; Durum enim videtur, quod injurias non poſſimus cum amico prudenti conferre ad dolorem mitigandum, & leniendum. Et ideo communius docent licitum eſſe manifeſtare complicem in confeſſione, quando opus eſt vel ad integritatem confeſſionis, vel ad conſilium a Confeſſario capiendum.

Dubitatur ſecundo, Num qui revelavit crimen alterius Cajo, teneatur non ſolum reſtituere famam apud Cajum, ſed etiam apud illos, quibus Cajus tale crimen manifeſtavit?

Reſpondeo cum communi non teneri, ſi Cajus habebatur taciturnus, & prudens, quia damnum ſecutum cenſetur omnino caſuale reſpectu primi revelantis; Contra vero ſi revelans ſciebat, vel dubitabat, quod Cajus eſſet aliis illud revelaturus, tenetur etiam apud illos famam reſtituere; quia ſua detractione cenſetur cauſa efficax infamiæ apud illos.

V. Quæritur ſecundo, An ſit mortale referre citra aſſeverationem crimina alterius audita?

Reſpondeo cum Leſſ., & aliis communiter, tunc ſolum non eſſe mortale, quando referens non eſt tantæ auctoritatis, ut facile credantur ea eſſe vera, nec audita auget, aut confirmat, nec refert audiſſe a perſona fide digna, nec refert coram iis, qui eadem ſint aliis manifeſtaturi, & exaggeraturi, nec narrat crimina valde enormia, ut hæreſim, ſodomiam, &c. Nam ſuſpicio, quæ ingeritur de crimine atroci, poteſt eſſe peccatum grave. Quando autem

omnes

omnes iſtæ conditiones concurrunt, non eſt peccatum mortale detractionis, & contra juſtitiam, narrare aliena crimina audita ſine aſſeveratione: Quod ſi narrentur coram iis, qui ex ſua levitate ſunt ea crediturі, non peccatur contra juſtitiam, quia talis narratio non eſt de ſe læſiva famæ proximi, ſed peccatur contra charitatem, eo quod quilibet ex charitate tenetur cavere ſine ſuo incommodo, quantum poteſt, notabile damnum proximi.

VI. Quæritur tertio, Utrum liceat manifeſtare alterius crimina ad vitandum damnum notabile proximi?

Reſpondeo cum communi licere; ſicut enim licitum eſt ea manifeſtare ob bonum ipſius detractoris, ita a fortiori in bonum Tertii innocentis. Immo tenemur iſta manifeſtare, quando damnum, quod impeditur, eſt magni momenti, nec poteſt aliter vitari, & damnum, quod ſequitur ex revelatione, non præponderat damno, quod impeditur. Ratio eſt, quia tenemur conſulere bono publico, & bono innocentis, & delinquens non habet jus retinendi famam cum damno gravi alterius. Ex quo ſequitur, Advocatum, aut Medicum imperitum, & Pharmacopolam infidelem in pharmacis dandis eſſe revelandum iis, quibus damnum impendet: Sicut qui novit aliquem eſſe furem, debet admonere eos, cum quibus habitat, ut ſibi caveant: Et capientibus informationem de aliquo, ut ad dignitatem aliquam provehatur, vel ut ineat matrimonium, manifeſtandi ſunt ejus defectus, quando nec per correctionem fraternam, nec aliter damnum impediri poteſt.

VII. Quæritur quarto, Sitne mortale contra juſtitiam crimen in uno loco, vel tempore publicum manifeſtare, ubi, vel quando eſt occultum?

Reſpondeo cum communi apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 128., & part. 3. tract. 5. reſol. 17. negative; tum quia per criminis publicitatem (quæ per notorietatem juris, aut per notorietatem facti, aut per famam publicam habetur,) delinquens amiſit jus ad famam; tum etiam quia conſuetudine receptum eſt, ut delicta publica hiſtoriis commendentur. Peccari tamen graviter poteſt contra charitatem, quando ſcilicet ex manifeſtatione delicti delinquens graviter contriſtaretur; nam qui eſt cauſa gravis mœroris proximi, peccat graviter contra charitatem, ut docent communiter apud Bonac. hic punct. 6. Præterea peccatur contra juſtitiam, ſi reveletur crimen præteritum alicujus, oſtendendo quod etiam nunc iſte ſit improbus, quando vere reſipuit. Unde hiſtoriographi narrantes peccata publica mortuorum tenentur narrare etiam emendationem, ſi vere reſipuerunt.

Fagund. tamen 2. præcept. lib. 5. cap. 3. num. 14. hæc habet: Vera ſententia docet, non eſſe peccatum mortale, neque contra charitatem, neque contra juſtitiam detegere notorium crimen facti, vel juris (hoc eſt, vel per rumores, & famam publicam, vel per ſententiam Judicis,) in alio loco, & regione, ubi ignorabatur, & perſonis, quæ nihil de illo ſciebant; ſive fama illuc brevi, ſive poſt longum tempus, ſive nunquam perventura ſit: Eſſe tamen veniale contra charitatem refricare vulnera alterius nemo dubitat; Immo probabilius eſſe, quod ſit mortale, docet Nugnez apud eundem Dian., ſi id fiat ex levitate, & non ex bona fide.

VIII. Quæritur quinto, An infamatus in uno genere poſſit citra mortale in alio genere infamari?

Reſpondeo, ſi delicta habeant connexionem, non peccari mortaliter, puta ſi de concubinario dicas, quod miſerit literas amatorias, de fure, quod rapuerit aurum: hoc tamen intelligitur, modo non manifeſtetur crimen atrox, puta, quod expilarit ærarium Regium, quia graviter fama læderetur. Si tamen delicta non habeant connexionem, Sylveſt. putat, quod non peccet mortaliter, qui infamatum in delicto graviori unius generis infamet in leviori, aut etiam ſimili alterius generis, puta ſi de publico homicida dicas, quod fornicatus ſit: Communius tamen docent eſſe mortale, quia fama, ſeu bona opinio non conſiſtit in indiviſibili, ſed conſtat ex multis partibus, quarum una poteſt amitti ſine alia; Sicut poteſt aliquis amittere veſtem non amiſſo equo.

IX. Quæritur ſexto, An ſit mortale ſeipſum infamare?

Reſpondeo regulariter non eſſe mortale, ſicut non eſt mortale ſecundum ſe diſperdere, aut donare ſuas facultates; etenim quilibet ita dominus eſt ſuæ famæ, ſicut eſt facultatum; nam ſicut acquiruntur divitiæ propria induſtria, ita & fama; ut communiter docent contra Cajet., & Valent.; qui putant, infamantem ſeipſum peccare mortaliter, quia ſicut nemo eſt dominus ſuæ vitæ, ſic nec ſuæ famæ. Dixi, regula-

gulariter non peccari mortaliter, nam quando infamia redundat in complicem, in familiam, in Religionem, &c., vel quando eſt cauſa ſcandali, aut periculum, quod injuſte delinquens occidatur, procul dubio eſt mortale. Ex dictis infertur, ex rationabili cauſa licitum eſſe manifeſtare propria peccata, ut fecit D. Auguſtinus in ſuis confeſſionibus, D. Anſelmus, qui ſuam virginitatem amiſſam ſcripſit, D. Ambroſius, qui, ut Epiſcopatum fugeret, fœminas in cubiculum ad ſe vocatas venire finxit, & alii; Sic etiam licitum eſt prodigere ſuas facultates ex cauſa rationabili.

Rogabis: An ſit mortale imponere ſibi falſum crimen ſine perjurio ad vitanda tormenta gravia?

Reſpondeo negative, quia nemo ſub gravi tenetur cum tanto cruciatu vitam cuſtodire: Ita Sà, Tolet., Leſſ., Navar., Molin., Regin.; Communiter etiam docent, quod poſſit quilibet crimen ſuum occultum manifeſtare, non ſolum Judici interroganti juridice, quod eſt certum, ſed etiam injuſte interroganti, ad vitanda etiam levia tormenta, quamvis inde mors ſecutura ſit; Etenim cum vere crimen commiſſum ſit, quod meretur mortem, poteſt illam ſibi juridice procurare propter finem honeſtum.

Rogabis ſecundo, An peccet mortaliter filius, qui imponit ſibi falſum crimen, puta homicidium, ut liberet a morte; vel a tormentis amicum, vel patrem, cui imputatur?

Reſpondeo, peccare mortaliter, quando Judex juridice procedit; quia per mendacium impedit executionem dignæ mortis, & deludit publicam poteſtatem; Quando vero Judex non procedit juridice, non videtur peccare mortaliter, dummodo non pejeret: Etenim ſæpe licitum eſt pro amico, vel parente vitam exponere.

Rogabis tertio, An ad vitanda gravia tormenta poſſis alterius peccatum occultum aperire, præſertim ſi mors illi immineat?

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 11. dub. 7. affirmative; Etenim nemo tenetur cum tanto incommodo famam alterius ſervare; ſicut nec alterius pecunias penes ſe occultatas. Hinc etiam Doctores docent cum Bonac. hic punct. ult. ad infringendam auctoritatem infamantis licitum eſſe ejus occulta crimina pandere; quia nemo tenetur famam alterius ſervare cum jactura propriæ famæ. Peccat tamen mortaliter, quia falſum crimen alteri imponit, ut ſuam juſtitiam, & honorem defendat, unde merito damnata eſt ab Innoc. XI. tam propoſ. 43. quæ habet: *Quidni veniale ſit detrahentis auctoritatem magnam ſibi noxiam falſo crimine elidere?* quam 44. quæ habet: *Probabile eſt non peccare mortaliter, qui imponit falſum crimen alicui, ut ſuam juſtitiam, & honorem defendat.*

X. Quæritur ſeptimo, An mortaliter peccet, qui audit detrahentem?

Reſpondeo, audientem poſſe audiendo movere detractorem ad detrahendum, & poſſe tantum in eo delectari, & poſſe etiam dumtaxat non corrigere. Certum eſt primo, quod ſi audiens detractionem aliquo modo moveat ad illam, peccet gravius, quam peccet ipſe detractor; peccat enim tum contra juſtitiam, quia eſt cauſa injuſta talis damni, quod a detrahente infertur, unde ipſe etiam ad reſtitutionem famæ tenetur, tum etiam peccat peccato ſcandali contra charitatem inducendo detrahentem ad detractionem. Qui tamen ſua interrogatione eſt cauſa, cur manifeſtentur aliorum defectus, invincibiliter ignorans futuram detractionem gravem, excuſatur a culpa, & conſequenter a reſtitutione propter invincibilem ignorantiam. Certum eſt ſecundo, quod ſi audiens nullo modo incitet ad detractionem, ſed ſolum delectetur, non quidem de auditione rei novæ, ſed de malo proximi, quod reſultat ex detractione, peccet mortaliter contra charitatem, non tamen contra juſtitiam, ſi ipſe nec ſit cauſa damni, nec teneatur ex officio impedire detractionem, ſecus vero peccabit contra juſtitiam, & ad reſtitutionem obligabitur. Certum eſt tertio, quod audiens detractionem, ſi non corrigat detrahentem, per ſe loquendo peccet mortaliter contra charitatem; facit enim contra præceptum correctionis fraternæ in re gravi. Excuſatur tamen, ſi res ſit publica, aut ſi non ſperet correctionem profuturam, aut ſi timeat ſibi grave damnum corrigendo, puta verbera, injurias; aut ſi habeat rationabilem verecundiam, ut ſi ſit audiens famulus, aut nullius auctoritatis: In his enim caſibus debet audiens vel diſcedere, ſi commode poteſt, vel ſermonem divertere, vel vultum non hilarem, ſed triſtem præſeferre: habetur enim Proverb. 25. *Ventus aquilo diſſipat pluvias, & facies triſtis linguam detrahentis.* In dubio autem, an res ſit publica, & an detra-

traheus peccet graviter detrahendo, non tenetur audiens illum corrigere, quia præſumere non debet, quod peccet graviter, niſi ſufficientes conjecturas habeat in contrarium. Verum qui ex officio tenetur cuſtodire famam ſubditorum, & detractiones impedire, ſi non impediat, peccat etiam contra juſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem, ut communiter docent. Putat tamen Rebell. apud Bonac. hic, quod Prælatus non peccet contra juſtitiam commutativam, nec teneatur ad reſtitutionem, ſi non obſtet ſubditis detrahentibus, quia ex officio tenetur tantum curare ſalutem ſubditorum, non vero conſervare famam alienam.

Ubi adverte, quod qui peccat contra juſtitiam mortaliter peccato detractionis, ſive detrahendo, ſive incitando, ſive non obſtando ex officio, non ſolum teneatur reſtituere famam, & damna, quæ conſecuta ſunt ex infamia, ſed etiam lucrum ceſſans, videlicet officium, aut beneficium, quod ille propter infamiam non eſt conſecutus; ut conſtat ex dictis de Reſtitutione in genere.

XI. Quæritur octavo, Quomodo fama reſtituenda eſt?

Reſpondeo, modum reſtituendi famam eſſe hujuſmodi; Qui crimen falſum impoſuit, tenetur retractare, quod dixit, dicendo ſe falſum dixiſſe; immo tenetur addere juramentum, ſi opus eſt; Quod ſi nec juramentum ſufficiat ad famam integre reſtituendam, tenetur ex Leſſ. adhibere teſtes, & ſi publice famam abſtulit, tenetur publice etiam illam reſtituere; Non tenetur tamen dicere ſe mentitum eſſe, & ſeipſum infamare, cum ſatis ſit, ſi teſtetur, ſe falſum dixiſſe: Qui vero non impoſuit crimen falſum, ſed manifeſtavit injuſte crimen occultum, non poteſt dicere ſe falſum dixiſſe; mentiretur enim, niſi aliquando æquivocaret dicendo, ſe non dixiſſe verum, ſcilicet veritate publica, quæ ſolum manifeſtari poteſt, ut notat Lug. num. 30. Quare ſolum tenetur ſæpius honorare, & laudare infamatum apud eos, coram quibus detraxit. Si tamen probabiliter credatur, quod crimen manifeſtatum ſit oblivioni traditum, quia ſcilicet multum temporis lapſum eſt ſine ejus mentione, verbi gratia viginti anni, ut notat Azor., tunc non eſt opus refricare vulnus, nec famam reſtituere; ſicut nec etiam ſi infamatus bonis actibus famam recuperavit: Ad eum modum, quo fur non tenetur ad reſtitutionem equi, quando dominus ſua induſtria illum recuperavit. Pariter qui invincibiliter famam alterius ſuſtulit, ubi advertit, tenetur famam reſarcire; Sicut qui inculpabiliter domum, aut agrum alicujus incendit, tenetur ex juſtitia impedire, ne damnum ulterius protrahatur, extinguendo ignem quoad poterit.

Rogabis: Quomodo famam reſtituat, qui confecit libellos famoſos?

Reſpondetur, eo modo reſtituendam eſſe, quo ad æqualitatem reſtituatur, videlicet vel ſcriptura publica, vel voce præconis, aut concionatoris, vel alia via, judicio prudentis, & docti confeſſoris. Sciendum tamen primo, libellum famoſum dici ſcripturam, vel picturam, vel ſignum ordinatum ad publicanda crimina infamatoria alterius, ut ſi quis ſchedulam, ubi narrantur talia crimina, in loco publico ponat, aut ſinat eam cadere in terram in loco publico, aut ſi quis cornua ad alicujus januam depingat ad ſignificandum conjugem eſſe adulteram. Quare non dicitur libellus famoſus, aut epiſtola miſſa ad privatum, in qua narrantur vitia occulta; aut ſcriptura publica, in qua narrantur vitia publica alicujus.

Sciendum ſecundo, conficientem libellos famoſos jure communi eſſe excommunicandum; Et in foro externo damnandum eſſe pœna capitis tam conficientem, quam ſcribentem, aut edentem, ut notat Molin. tract. 4. diſp. 39.

XII. Quæritur ultimo; Quænam ſint cauſæ excuſantes a reſtitutione famæ?

Reſpondeo eſſe octo. Prima eſt impotentia phyſica; nam ad impoſſibile nemo tenetur. Secunda eſt impotentia moralis, puta ſi quis non poſſit famam reſtituere ſine periculo vitæ, aut ſine jactura longe majori propriæ famæ, aut cum damno notabiliter majori, quam ſit damnum illatum, ut diximus de Reſtitutione in genere. Tertia eſt compenſatio, quæ fieri etiam poteſt in reſtitutione famæ, modo ſervetur æqualitas. Quarta eſt condonatio obligationis libere facta, & non in præjudicium alterius. Quinta, ſi infamia jam abjit in oblivionem. Sexta, ſi infamia ſublata eſt bonis actibus infamati, aut proborum virorum teſtimonio. Septima, ſi crimen occultum manifeſtatum jam factum eſt aliunde publicum, unde ille amiſerit jam jus ad famam. Octava, ſi detractio fuit ineſficax, vel quia audientes non crediderunt, vel quia ſimilia jam noverant.

XIII. Dubium eſt, An impotens reſtituere famam debeat illam pecunia compenſare?

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 12. dub. 16., Azor., Navar., Bonac., & aliis contra Sayrum, Sà, & alios, non teneri ex juſtitia famam pecunia compenſare: Etenim, ut ſupra diximus art. ſuper. quæſit. 1., juſtitia obligat ad reſtituendum, quod eſt ablatum, vel aliquid æquivalens; atqui fama ablata non poteſt reſtitui in caſu noſtro, & pecunia non eſt quid æquivalens famæ; cum hæc ſit in ordine ſuperiori, nec ſit pretio æſtimabilis, juxta illud Eccleſiaſt. *Melius eſt bonum nomen, quam divitiæ multæ*; ergo non potens reſtituere famam non tenetur illam pecunia compenſare: Sic impotens reſtituere pecuniam non tenetur orationibus illam compenſare; nec qui vi, aut fraude aliquem induxit ad peccatum, aut occidit, tenetur pecunia rependere. Quia tamen oppoſita ſententia ex Leſſ. loc. cit. eſt ſatis probabilis, hinc probabiliter poteſt infamatus debens pecuniam infamatori, illam ſibi in compenſationem retinere, quantum judicio prudentis requiritur ad ſatisfaciendum; & conſequenter poteſt per occultam compenſationem pariter ſibi ſatisfacere, ut diximus quæſt. ſuper. art. 3. ubi de Compenſatione excuſante a reſtitutione, inquirentes, num poſſit compenſatio occulta fieri propter debitum probabile: Quamvis enim id univerſim non liceat; admittitur tamen probabiliter ob rationem ſpecialem compenſatio iſthæc in caſu noſtro a Leſſ. cap. 12. dub. 25. cum Molin., Ledeſm., Dian. part. 2. tract. 5. reſol. 30., & in caſibus ſimilibus, de quibus diximus quæſt. 6. art. 4. Sed ab hac ſententia in praxi abſtinendum, ut advertit Lug. diſp. 16. de Juſtit. num. 106., eo quod ſit periculoſa, & contra communiorem Doctorum ſenſum.

ARTICULUS III.

De Reſtitutione facienda ob contumeliam, deriſionem, ſuſurrationem, judicium temerarium, & ſuſpicionem.

I. Contumelia de ſe fert poſitivam inhonorationem, unde non opponitur Obſervantiæ, ſed Juſtitiæ commutativæ, & ex ſuo genere eſt mortale.

II. Compenſatur univerſim dehonoratio iſthæc per petitionem veniæ.

III. Deriſio fert dehonorationem cum animo confundendi deriſum, & fieri ſolet verbis irriſoriis: Subſannatio vero fit ſignis deriſoriis. Utraque fert culpam mortalem, ſi prævidetur deriſus graviter contriſtandus.

IV. Suſurratio ordinatur ad ſeminandas diſcordias inter amicos, manifeſtando eorum defectus; De ſe eſt mortalis, & fert onus reſtitutionis.

V. Judicium, & Suſpicio temeraria reducuntur ad detractionem tanquam actus internus ad externum: cum inducant malam opinionem, & contemptum proximi, ferunt de ſe mortalem culpam, & onus reſtitutionis.

VI. Facilius a mortali excuſatur ſuſpicio, ſeu opinio temeraria, quam judicium certum temerarium. Si indicia ſint probabilia, opinio non eſſet temeraria, ſed ea nequit ſine cauſa aliis communicari.

VII. In dubiis regulariter poſſumus licite aſſenſum ſuſpendere, quin teneamur bene opinari, ſed ſolum tenemur non male opinari de proximo.

VIII. Si tamen agitur de damno vitando, poſſumus dubia in deteriorem partem interpretari ſolum conditionate, & ſic damnum præcavere.

IX. Superiores ob indicia dubia poſſunt aliquali pœna ſubditos punire, eo quod non abſtineant a ſpecie mali.

I. QUæritur primo, Quid pro contumelia reſtituendum ſit?

Reſpondeo, contumeliam eſſe injuriam, qua alteri objicitur proprius defectus in ſua præſentia; non dicitur univerſim contumelia omiſſio quæcumque honoris debiti, quia talis omiſſio opponitur Obſervantiæ; Contumelia vero opponitur Juſtitiæ commutativæ, & ideo importat poſitivam inhonorationem: Verum aliquando omiſſio honoris continet interpretativam, & virtualem contumeliam; ut ſi tranſeunte Prælato, ſubditus non aperiat caput, ſed illum torvis oculis aſpiciat, aliis aſſurgentibus. Contumelia ex ſuo genere eſt mortale, ut conſtat ex illo Chriſti D. Matth. 5. *Qui dixerit fratri ſuo, fatue, reus eſt gehennæ ignis*. Verum excuſat ſæpe a mortali materiæ parvitas, vel quia invincibiliter ignoratur læſionem gravem inde ſecuturam, ut ſolet accidere, quando homines irati dicunt quicquid in buccam venit; cum enim eorum verbis non ſoleat fides adhiberi, non multum læditur ipſorum honor. Reſtitutionem faciendam eſſe pro contume-

melia, conſtat ex iis verbis, quæ addit Chriſtus Dominus; *Si ergo offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adverſum te, vade prius reconciliari fratri tuo.*

II. Sufficienter reſtituitur honor per petitionem veniæ; ad hanc tamen non obligatur, qui poteſt aliter honorem reſtituere, videlicet oſtendendo extraordinariam benevolentiam, &c. Univerſim tamen familiaris converſatio non eſt indicium, quod qui injuriam accepit, illam remiſerit, niſi adſint expreſſa indicia talis remiſſionis; quia familiaris converſatio poteſt accidere vel cauſa indigentiæ, vel cauſa ſcandali vitandi, &c.

III. Quæritur ſecundo de Reſtitutione ob deriſionem, & ſubſannationem facienda.

Reſpondeo, per deriſionem, ut diximus, violari honorem alterius cum intentione confundendi illum, & inducendi erubeſcentiam: A contumelia differt deriſio, quia hæc fit joco ad inducendum erubeſcentiam, illa fit ſerio: Differt a ſubſannatione, quia deriſio ſolet fieri verbis irriſoriis, ſubſannatio vero ſignis deriſoriis, ut naſo rugato, &c.

Ex genere deriſio eſt mortale, præſertim ſi adſit intentio graviter confundendi proximum, vel ſi manifeſtetur grave vitium; ut ſi quis objiciat Petro uxoris adulterium, vel quando prævidetur deriſus graviter contriſtandus; inducitur proinde per illam onus compenſandi damnum illatum.

IV. Quæritur tertio de reſtitutione facienda ob Suſurrationem.

Reſpondeo, Suſurrationem eſſe manifeſtationem defectus proximi ad ſeminandas diſcordias inter amicos: Quare Suſurratio vel continet detractionem, ſi manifeſtetur crimen occultum in abſentia, vel contumeliam, ſi in præſentia. Ex genere ſuo eſt mortale contra juſtitiam, & obligat conſequenter ad reſtitutionem: Verum licitum eſt manifeſtare alterius vera crimina ad diſſolvendam amicitiam perniciofam, verbi gratia concubinariorum; Nec eſt peccatum dirimere aliquorum amicitiam, ut ſibi illa concilietur, dummodo non fiat modis illicitis, ut docet Sotus, Aragon. contra Bannez, Azor, & Salon.; ſicut non eſt peccatum orare aliquem, ut legatum, quod vult facere Titio, faciat ſibi.

V. Quæritur quarto de Reſtitutione propter judicium temerarium, & ſuſpicionem.

Reſpondeo, judicium, & ſuſpicionem temerariam reduci ad detractionem, tanquam actum internum ad externum. Differt autem judicium a ſuſpicione temeraria, quod judicium hoc habetur, quando quis ex levibus indiciis aſſentitur firmiter malitiæ proximi; Suſpicio vero, quando ex levibus indiciis aſſentitur cum formidine oppoſiti; vel ex Leſſ. cap. 29. dub. 2., quando ita quis dubitat ex levibus indiciis, ut inclinet potius ad unam partem, quam ad aliam, & hujuſmodi ſuſpicio dicitur etiam Opinio temeraria: Utrumque in materia gravi eſt peccatum mortale contra juſtitiam; tum quia quilibet habet jus ne grave malum de ipſo aut firmiter judicemus, aut ſuſpicemur, ſeu opinemur ſine ſufficientibus indiciis; unde quilibet exiſtimat ſibi gravem injuriam fieri, ſi gratis credatur improbus; tum etiam quia judicium, & ſuſpicio temeraria inducunt malam opinionem, & contemptum proximi; tum demum quia ſicut eandem malitiam habent voluntas occidendi, & occiſio exterior, ita judicium temerarium, & detractio, cum ſe habeant invicem, ſicut actus internus, & externus. Judicium enim temerarium lædit famam proximi apud ſe, & detractio apud alios; damnum autem quod infertur proximo per judicium, & ſuſpicionem temerariam, cum ſint actus interni, compenſatur per actus internos oppoſitos, deponendo illos.

VI. Facilius tamen excuſatur a mortali ſuſpicio, quam judicium temerarium, quia per illam non tam graviter læditur fama proximi: Cæterum ſi quis de viro integerrimo ſuſpicaretur hæreſim, vel adulterium, &c., procul dubio peccaret mortaliter: Quod ſi quis ex indiciis valde probabilibus judicet de altero, aut ex indiciis dubiis dubitet, & opinetur rem eſſe probabilem, certe non peccaret. Non poteſt tamen aliis communicare ſuum dubium, aut malam ſuſpicionem, quia bonam proximi opinionem læderet; niſi tamen indicia eſſent manifeſta, & ad bonum finem illud communicaret.

VII. Rogabis: An teneamur dubia interpretari in meliorem partem?

Reſpondeo regulariter loquendo in dubiis poſſe nos ſuſpendere judicium, verbi gratia, ſi videam Cajum bene comedentem, & dubitem, num comedat ex gula, an vero ex neceſſitate: non teneor judicare, quod comedat ex neceſſitate, ſed poſſum ſuſpendere judicium; etenim proximus non habet jus, ut de ipſo be-

ne opinemur, ſed ſolum ne male opinemur, ſeu ne pœnam certam inferamus ob culpam incertam, quod eſt contra juſtitiam.

VIII. Verum ſi agatur de damno vitando, poſſumus interpretari dubia in pejorem partem, non judicando abſolute, ſed conditionate, & per quandam ſuppoſitionem: Verbi gratia, ſi recipiam in domo hominem ignotum, quamvis non poſſim judicare illum eſſe furem, poſſum tamen cuſtodire res meas, perinde ac ſi eſſet fur. Ratio eſt, quia ſi licitum eſt cum damno famæ alterius aperire delictum ad vitandum damnum proprium, vel proximi, a fortiori licitum eſt ad vitandum damnum interpretari dubia iſta in pejorem partem per quandam ſuppoſitionem; cum hoc fiat ſine detrimento famæ: Cavendum autem eſt, ne ex hac cautela oriatur aliqua ſuſpicio mala de proximo.

Hinc poteſt Pater videns adoleſcentem ante portam removere occaſionem, ne cum filia colloquatur, perinde ac ille eſſet fornicarius; quin proinde judicari poſſit prudenter, quod ille ſit fornicarius: Si tamen indicia ſint ita dubia, quod ille ſit fornicarius, ut propter talia indicia poſſit prudenter timeri, quod ad finem fornicandi ſtet ante portam, debet talis occaſio removeri, etiamſi detur ſufficiens fundamentum ſuſpicandi, quod ille ſit fornicarius, propter rationem adductam. Immo poteſt etiam Superior ob indicia dubia coarguere, & punire ſubditos tanquam malos ad cautelam, & emendationem ipſorum, perinde ac ſi aliquid mali commiſiſſent; etenim quamvis ſint forte innocentes, tamen in iis circumſtantiis ſe poſuiſſe, in quibus dubitari prudenter poteſt de eorum innocentia, reddit illos dignos aliqua pœna, ut notant Molin., Sanch., & alii apud Bonac. quæſt. 7.

IX. Et Leſſ. lib. 2. cap. 29. dub. 4. docet, Superiores poſſe aliquali pæna punire ſubditos ob indicia dubia, quia ſubditi debent abſtinere non ſolum ab omni malo, ſed etiam ab omni ſpecie mali, ut loquitur Apoſt.; Quia tamen forte ſunt innocentes, ideo Superior internam æſtimationem, & affectionem erga tales ſubditos, quos punit, minuere non debet.

ARTICULUS IV.

De Reſtitutione facienda ob ſecreti violationem.

I. Peccat contra juſtitiam commutativam, qui revelat, quæ ſub ſigillo naturali accepit.
II. Num ſit gravis culpa ea uni, vel alteri viro prudenti revelare?
III. Violans ſigillum naturale tenetur compenſare damna, quæ inde ſequuntur, etiamſi cum pacto tacito ſecretum committatur.
IV. Num, & quando graviter peccet, qui aperit literas ſigillo munitas?
V. Non peccat, qui ad vitanda gravia tormenta ſecretum revelat; niſi id cedat in damnum publicum, aut ex officio ad ſigillum teneatur.
VI. Licitum eſt arcana etiam jurata ſponte pandere, ſi illa vergant in grave damnum Communitatis, aut innocentis. Sigillum Sacramentale dumtaxat in nullo caſu reſerari poteſt.

I. Certum eſt, non ſolum eſſe contra juſtitiam revelare crimina alterius, ut diximus, ſed etiam revelare, quod ſub ſigillo ſecreti naturalis commiſſum eſt; itaut ſit peccatum grave, ſi ſecretum ſit magni momenti, aut ſi gravis inde oriatur injuria, vel damnum alteri; ſecus vero ſit veniale. Ratio eſt, quia jure naturæ habet quilibet jus, ut fides ſibi data de celando ſecreto ſervetur, quando non adeſt cauſa juſta revelandi.

II. Docet tamen contra communiorem Azorius, & alii apud Bonac., ut diximus art. 2. num. 4., quod aperiens ſecretum uni, vel alteri viro prudenti, qui ſecretum illud celabunt, probabiliter non peccet mortaliter, quia non videtur fieri gravis injuria ei, qui commiſit ſecretum, præſertim ſi id reveletur ad conſilium capiendum, vel ad ſolamen, & ad dolorem leniendum; dummodo tamen non detegatur illi, cui certo, vel probabiliter credatur, eum, qui ſecretum commiſit, voluiſſe celari.

III. Quæritur nunc primo, Ad quid teneatur qui injuſte ſecretum revelavit?

Reſpondeo cum communi Doctorum, teneri ad reſtitutionem damnorum; quæ ſequuntur, qui abſque juſta cauſa violat ſecretum cum alterius damno; idque verum eſt, ſive ſecretum commiſſum ſit cum pacto expreſſo, ne reveletur, ſive cum pacto taci-

tacito; ut accidit, quando quis cauſa petendi conſilii, auxilii, vel ſolatii manifeſtat rem gravis momenti, verbi gratia Advocato, Medico, vel Confeſſario. Ratio eſt manifeſta, quia univerſim qui contra juſtitiam commutativam delinquit, tenetur compenſare damnum injuſte illatum.

IV. Quæritur ſecundo, Num peccet mortaliter, & ad reſtitutionem damnorum teneatur, qui literas ſigillo munitas, aut quæ in ſecreto loco ſervantur, legit?

Reſpondeo affirmative, ſi ille, qui literas clauſas mittit, vel aſſervat, valde cupiat ea, quæ continentur in literis, occulta retineri. Ratio eſt ex Molin., Sà, & aliis apud Bonac. hic, quia quamvis lectio iſta literarum non pariat de ſe notabile damnum, tamen tantam poteſt irrogare injuriam, quæ pertingat ad mortale: Si tamen ſine periculo gravis injuriæ, vel damni legantur ob curioſitatem, nonniſi venialiter peccatur: Et ſi legantur ad præcavendum proprium periculum, quod timetur, nullum peccatum committitur.

V. Quæritur tertio, Num peccet, qui vi tormentorum detegit ſecretum?

Reſpondeo negative; ſiquidem juſtam habet cauſam illud detegendi; non tenetur enim celare cum tanto incommodo. Id tamen intelligendum primo, dummodo revelatio non cedat in grave damnum publicum; quilibet enim tenetur mortem ſubire ad vitandum grave damnum publicum. Secundo, dummodo ex officio publico non teneatur ſervare ſecretum; quare etiam cum vitæ periculo habentes officium publicum tenentur reticere ea, quæ in ſuo conciſtorio aguntur, dummodo ſint res gravis momenti.

VI. Rogabis: Licetne aliquando ſecretum juratum ſponte revelare?

Reſpondeo cum communi affirmative, quando ſcilicet vergit in damnum Communitatis, vel innocentis. Ratio eſt, quia ſecretum juratum non poteſt obligare contra charitatem; ex charitate autem debemus cavere damna Communitatis, & innocentis; ergo ſecretum, etiamſi juratum ſit, revelandum eſt, ſi vergat in damnum Communitatis, aut innocentis. Solum itaque ſecretum ſacramentale in nullo caſu revelandum eſt; Secretum vero naturale revelari debet in caſu dicto, etiamſi committens ſecretum dicat illud manifeſtare ſub ſigillo Confeſſionis, quando revera non habet animum confitendi, nec recipiendi Sacramentum Pœnitentiæ.

ARTICULUS V.

De Reſtitutione facienda ob furtum, rapinam, necnon ob ſpiritualia damna alteri illata.

I. Furtum ſpecie differt a Rapina: hæc enim ſuperaddit furto violentiam, & injuriam perſonalem.

II. Excuſatur a mortali, qui rem alienam accipit, quando dominus eſt ſolum invitus quoad modum, non quoad ſubſtantiam.

III. Ratihabitio de futuro, ſeu licentia præſumpta excuſat a furto, & Religioſum a vitio proprietatis; Sed ea non ſufficit ad ſacramentaliter abſolvendum, aut ad diſpenſandum.

IV. Votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione; lex vero comparatur cum diſpenſatione, tanquam cum ejus deſtructivo.

V. Quantitas requiſita ad furtum mortale varia eſt pro varietate Perſonarum, quæ damnificantur. Aliquando acus a ſartore ablatus fert damnificationem gravem, eſto furtulum iſtud in ratione furti non ſit grave, nec trahat excommunicationem latam contra furantes.

VI. Num peccet mortaliter, qui poſt completam materiam notabilem, parum aliquid iterum furatur?

VII. Num teneatur ad reſtitutionem ſub gravi, qui advertit ſe per plurima furtula venialia perveniſſe ad materiam notabilem, quin ſit factus ditior?

VIII. Quid ſi plures modicum quid ſurripiendo damnum notabile eidem inferant, advertendo dumtaxat, ſed non concurrendo ad aliorum furtula? Si adverſus iſtos feratur excommunicatio, quare ſub gravi teneantur reſtituere modicum, quod ſurripuerunt?

IX. In gravi neceſſitate differri probabiliter poteſt reſtitutio; ſed non licet furari, niſi neceſſitas ſit extrema, aut valde gravis, ſeu extremæ affinis.

X. Famuli, aliique inſervientes non poſſunt occulte ab Heris ſuis ſurripere, quod ipſi judicant deberi ultra ſalarium, niſi id ſit manifeſtum, & citra controverſiam.

XI. Quid poſſint filii a Parentibus occulte ſurripere citra mortale tam de bonis Profectitiis, quam de Adventitiis? Etenim Caſtrenſia, ſeu quaſi Caſtrenſia ad filios ſpectant.

XII. Uxor quandonam mortaliter peccat ſurripien-

piendo aliquid de bonis mariti, aut de bonis communibus, quæ ſcilicet percipiuntur de fructibus dotis, & Arrharum?

XIII. Qui ſine vi, & fraude induxit aliquem ad culpam, aut retraxit illum ab ingreſſu in Religionem, peccavit duntaxat contra charitatem; at peccat contra juſtitiam, & ad reſtitutionem damnorum tenetur, ſi id faciat per vim, aut fraudulenter, aut ſi quomodocumque inducat alium ad damnificandum.

I. FUrtum eſt Ablatio rei alienæ invito rationabiliter domino; Rapina vero eſt Ablatio rei alienæ per violentiam, ſive quia dominus omnino diſſentit, ſive quia per vim, & metum conſentit. Specie differt furtum a rapina, quia diverſa eſt injuria, quæ irrogatur domino, auferendo illi rem ſuam occulte, ac auferendo per vim. Ex genere ſuo utrumque eſt mortale, niſi excuſet parvitas materiæ, aut indeliberatio, aut etiam ſi dominus rei, quam quis furatur, ſit ſolum invitus quoad modum, non quoad ſubſtantiam; Verbi gratia, ſi non ægre ferat, quod res, quæ aufertur, evadat furantis, ſed ſolum ægre ferat rem illam non peti, vel accipi ad ludum; &c.

II. Ex quo fit, quod filius clam accipiens aliquid a Patre, & uxor a marito, amicus ab amico, &c., non peccat mortaliter, quando veroſimiliter ob juſtam cauſam creditur dominus illud conceſſurus, ſi peteretur, quia ſcilicet dominus in tali caſu non cenſetur invitus quoad ſubſtantiam, ſed quoad modum. Ita Rebel., Molin., Sà, Navar., & alii apud Bonac. hic quæſt. 8. num. 6.

III. Gerunda pag. 145. ex Suar. tom. 3. de Relig. lib. 8. cap. 11. advertit, ratihabitionem hanc de futuro excuſare a mortali tam eum, qui ſibi aliquid vindicat a domino tantum quoad modum invito, quam Religioſum, qui propter hujuſmodi ratihabitionem Superioris aliquid ſibi arrogat, (dummodo, ut advertit Lug. diſp. 3. de Juſtitia num. 125. Superior ratione modi, qui diſplicet, non ſit etiam invitus quoad ſubſtantiam, ſeu quoad modum non ſit invitus notabiliter) non vero eum, qui ſacramentaliter abſolveret putans probabiliter, quod Superior juriſdictionem concederet, ſi peteretur; aut eum, qui duceret conſanguineam in quarto gradu credens, quod Pontifex facile diſpenſaret. Diſparitas eſt, quia in primo caſu actio non eſt abſolute prohibita, & contra legem, ſed eſt tantum prohibita, ſi fiat ſine voluntate domini, aut ſuperioris, atque adeo eſt ſolum prohibita ſecundum quid: In ſecundo vero caſu actio eſt prohibita ſimpliciter; unde in primo caſu tantum requiritur licentia, in ſecundo requiritur collatio juriſdictionis, ac diſpenſatio: Per licentiam autem lex non deſtruitur, ſed ſub tali conditione obligat; Per diſpenſationem vero lex veluti deſtruitur, unde ad diſpenſationem, ſicut etiam ad conferendam juriſdictionem requiritur ratihabitio de præſenti; ad licentiam vero ſatis eſt ratihabitio de futuro, ſeu licentia ſolum præſumpta, ut conſtat ex uſu, & conſuetudine: Et ratio ulterior eſt ex eodem Lug., quia ad vitandum furtum, & ad vitandam in Religioſo tranſgreſſionem voti paupertatis ſufficit, quod dominus, aut ſuperior non ſit invitus; Contra vero ad conferendam Sacerdoti juriſdictionem, & ad diſpenſandum in lege requiritur poſitivus conſenſus Superioris; & ideo ſicut declinatur furtum, ſi dominus non ſit invitus, ita declinatur tranſgreſſio voti paupertatis, ſi ſuperior non ſit invitus, ſeu ſi non ægre ferat rei uſurpationem; quod tamen ad valide abſolvendum, & ad diſpenſationem in lege non ſufficit.

IV. Conſtat hoc etiam, quia votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione, & circumſtantia; nam non fit votum nihil habendi, ſed nihil habendi ſine licentia: Econtra lex cum diſpenſatione comparatur tanquam cum deſtructivo legis prohibentis, ut proinde diſpenſatio dicatur eſſe vulnus legis.

V. Quæritur nunc primo, Quænam quantitas ad furtum mortale requiratur?

Reſpondeo, illam quantitatem requiri, quæ infert grave damnum, aut privat notabili utilitate. Hæc autem varia eſt pro varietate perſonarum, quibus tale damnum irrogatur: Regulariter in perſonis, quæ vivunt ex reditibus, ut ſunt communes divites, probabiliter quatuor regales circiter ſunt magna quantitas, quia deſerviunt ad comparandum proprium victum tenuem unius diei; Dixi circiter, quia aliquis poteſt pati notabile damnum etiam a tribus regalibus, & aliquis forte nec a quinque; Unde Laym. hic, & Marchant. apud Dian. in ſumma cum aliis apud Croix putant, univerſim quantitatem ſufficientem ad furtum mortale eſſe victum unius diei ejus perſonæ, a qua quis furatur. Quare in per-

perſonis, quæ ſe ſuſtentant ſuo artificio, & opera, ſunt probabiliter duo regales circiter, quia iſti ſunt pretium laboris unius diei, & ſufficiunt ad comparandum victum pro uno die; In iis vero, qui mendicant, unus dumtaxat regalis, & aliquando dimidius poteſt eſſe materia gravis, quia poteſt iis inſervire pro victu unius diei. Unde fit, quod reſpectu Regis, vel perſonæ prædivitis duo, vel unus aureus poſſit eſſe materia gravis, quatenus ſufficiunt ad victum iis conſentaneum unius diei, aut ad ſtipendium menſtruum unius militis, aut infimi famuli.

Notandum tamen, quod ſi quis auferat acum, verbi gratia a ſartore, ex cujus ablatione Sartor magnum habet damnum, eo quod multos dies ab opere deſiſtat, in tali caſu furans acum non peccat mortaliter ratione furti, (etenim furatur materiam ſecundum ſe parvam reſpectu ſartoris) ſed peccat mortaliter ratione injuſtæ damnificationis; unde peccat graviter contra juſtitiam damnificando, non vero furando: Eodem modo ſi quis auferat fructum valde charum domino, ex cujus ablatione magnam capit triſtitiam, peccat ſolum mortaliter contra charitatem; Et ideo non incurritur in his caſibus excommunicatio, ſi forte lata ſit contra furantes.

Notandum ſecundo, quod major requiratur quantitas, (videlicet dimidio major ex Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3., & aliquando duplo major) ſi quis a pluribus aliquid furetur, vel ſi pluribus vicibus paulatim ab eodem; Et major quantitas requiritur, ſi quis paulatim ab eodem aliquid furetur poſt longum tempus, quam ſi poſt breve, ut patet; quia minus damnum infert ſic furando. Pariter major quantitas requiritur in furtis filiorum, & Religioſorum, præſertim circa eſculenta, quia domini reſpectu iſtorum ſunt minus inviti. Unde Sanch. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 4., & Dian. part. 1. tract. 6. reſol. 36. in furtis Religioſorum requirunt quatuor argenteos; & Ledeſm. octo, vel novem, ſi ſemel, aut bis in anno ſumantur, & Monaſterium ſit locuples: Et Henr. apud Dian. part. 5. tract. 5. reſol. 34. permittit uxori, ut poſſit vigeſimam partem redituum mariti expendere; quod etiam docet Bannez apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3., cui tamen id laxum videtur. Præterea Molin., & Leſſ. apud Laym. hic putant non eſſe mortale, ſi filiusfamilias a Patre divite duos, vel tres aureos furetur; Et Sal. docet, filium unicum a patre habente aureos annuos mille, & quingentos poſſe abſque mortali furari viginti, vel triginta quotannis, ut notat Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. num. 3. Et eodem modo Laym. num. 6. ex Sanch., Molin., & aliis docet, quod ſi quis per temporum intervalla, videlicet per quatuor annorum ſpatia abſque diteſcendi propoſito furetur vel duos, aut tres aureos a pluribus, vel aureum ab eodem, non videatur devenire ad mortale. Quamvis autem Rebel. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. §. 1. num. 3. putet magnum reputari intervallum quatuor annorum, Sanch. unius anni, alii ſex menſium, alii unius menſis, alii quindecim dierum, tamen regula prudentiæ eſt melior, ſpectata quantitate furtuli, & conditione perſonæ.

VI. Quæritur ſecundo, An qui ſæpius furatur minima, peccet mortaliter, & obligetur ad reſtitutionem?

Reſpondeo, certum eſſe, quod peccet mortaliter in quovis minimo furtulo, ſi furetur animo perveniendi ſucceſſive ad materiam notabilem. Secundo, quod teneatur ſub mortali ad reſtitutionem, quando pervenit ad ſummam notabilem, & oppoſitum damnatur in prop. 38. ab Innoc. XI., quæ habet: *Non tenetur quis ſub pœna peccati mortalis reſtituere, quod ablatum eſt per pauca furta, quantumcumque ſit magna ſumma totalis*. Tertio, quod ultima acceptio non ſit mortalis, quando fur non eſt memor præteritorum furtulorum. Dubitatur ſolum, an talis acceptio ſit mortalis, ſi fur ſit illorum memor? Aliqui apud Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. cum Navar., Graff. negant, quia nunquam ex plurimis venialibus coacervatis pervenitur ad mortale; Sed communius affirmant, quia dum memor præteritorum furtulorum vult furari materiam parvam, quæ cum reliquis facit materiam notabilem, eo ipſo habet animum damnificandi notabiliter; ergo peccat lethaliter: Qui enim ſciens, quod ex actu ſuo levi ſequitur damnum proximi notabile, vult talem actum facere, peccat mortaliter, puta ſi quis mentiatur ſciens ſecuturum ex mendacio damnum proximi notabile; ergo etiam in caſu noſtro. In tali autem caſu datur obligatio ſub mortali reſtituendi id, quo reſtituto damnificatio proximi non remanet gravis; unde ſi ſaltem reſtituatur, quod ex ultimo furtulo ſublatum eſt, non eſt peccatum mortale, ut docent communiter cum Sanch.

con-

contra Medin., & Cordub.

Dubitatur etiam, An ſi poſt minimum furtum complens materiam notabilem committatur aliud minimum, iterum peccetur mortaliter? Aliqui apud Rebel. docent peccari ſolum venialiter: Sed communius cum Sanch., Bonac., quod mortaliter, quia tale furtulum continuatur cum præcedentibus, dum veluti renovatur voluntas damnificandi proximum notabiliter; Si tamen poſt ablatam notabilem quantitatem fur doleat de furto, & dum expectat opportunitatem reſtituendi, committat aliud furtulum, puto cum Bonac., quod peccet venialiter; quia in tali caſu quantitas furtulorum non continuatur moraliter.

VII. Dubitatur tertio, Num qui commiſit decem furtula nunquam peccando graviter, eo quod non advertit ad præterita furtula, cum quibus ultimum furtulum complevit materiam gravem, teneatur ſub gravi ad reſtitutionem, etiamſi res iis furtulis ſublata non extet, nec ex iis fur ſit factus ditior? Videtur quod non, quia in caſu neque tenetur ad reſtitutionem ex re accepta, ut patet; neque videtur teneri ex injuſta acceptione, eo quod ex culpa veniali non oritur obligatio gravis reſtituendi, ut alias dictum eſt.

Reſpondeo, communiter cum Lug., Carden., Tambur., & aliis contra nonnullos apud Moyam tract. 6. diſp. 6. quæſt. 4. putare, quod in tali caſu detur obligatio gravis reſtituendi, non quidem orta ex culpis venialibus præteritis, ſed quia dum fur advertit ſe per plurima furtula deliberata perveniſſe ad notabilem quantitatem, advertit ſe damnificaſſe graviter cum plena deliberatione, & eatenus teneri ad reſarciendum grave damnum illatum; quod ſi non reſarciat, tunc graviter peccat. Et ratio ulterior ex Lug. eſt, ut diximus quæſt. prima, art. 4. num. 6. quia fur furando, verbi gratia quinquies ſingulis vicibus ſingulos carolenos, ſingulis vicibus contraxit obligationem reſtituendi ſingulos carolenos; quando autem advertit ſe contraxiſſe obligationem reſtituendi quinque carolenos, quæ ſupponatur materia gravis, tunc advertit ſe ſub gravi teneri ad hanc ſummam gravem reſtituendam, & ideo ſi non reſtituat, peccat graviter.

Neque dicas, legem juſtitiæ non imponere pœnam gravem pro culpis venialibus adverſus hanc virtutem; & ideo ſi quis incendat domum alienam cum culpa levi ex ſemiplena deliberatione, non tenetur damnum hoc grave libere cauſatum compenſare; ergo neque in caſu noſtro.

Nam contra eſt, quia in caſu noſtro non datur ex juſtitia obligatio reſtituendi in pœnam culparum venialium, quas fur commiſit in ſingulis quinque furtulis, ſed tenetur ex juſtitia ſub gravi compenſare damnum grave quinque carolenorum ex vi contractus initi cum damnificato in ſingulis furtulis compenſandi tale damnum, itaut ad reſtituendos ſingulos carolenos ſolum obligetur ſub levi ratione parvitatis materiæ: Quando autem advertit materiam, quam tenetur reſtituere, eſſe gravem, puta quinque carolenorum, tunc vi contractuum præteritorum advertit ſe ſub gravi teneri ad talem reſtitutionem; Quod non habetur in caſu adducto de damnificatione gravi cauſata cum culpa levi ex ſemiplena deliberatione.

VIII. Quæritur tertio, An ſi plures furantes modicum notabiliter damnificent alterum, peccent ſinguli mortaliter?

Reſpondeo juxta fuſius dicta quæſt. pr. art. 4. num. 7. & quæſt. 3. art. 6. num. 7. indubitatum eſſe, quod peccent mortaliter, ſi conſtituant unam cauſam, ſeu ſi de communi conſenſu damnificent, unde in ſolidum ad reſtitutionem tenentur; Si vero non de communi conſenſu, ſed quilibet ſciat, quod alii etiam ea modica furentur, Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. num. 22. putat, quod non peccent mortaliter; cujus ſententiam putat probabilem Tambur. hic, eo quod unus nullo modo eſt cauſa furti alterius. Communius tamen docent eos mortaliter peccare, quia quilibet ut cauſa partialis ſciens, & volens concurrit ad damnum notabile proximi, unde pariter quilibet ſub mortali tenetur reſtituere id, quo reſtituto tollatur notabilis damnificatio proximi: Et niſi reſtituant, excommunicationem incurrunt, ſi qua lata eſt contra damnificantes: Immo ſi quilibet ignarus aliorum leviter damnificaverit, & feratur excommunicatio contra non reſtituentes, peccant mortaliter non reſtituendo, non ratione retentionis illius modicæ quantitatis, ſed quia tranſgrediuntur grave præceptum Eccleſiæ, quod juſte imponi poteſt, quamvis materia reſtituenda ſit levis, eo quod intendatur compenſatio gravis damni illati proximo a pluribus, ut diximus quæſt. 1. quærendo, an pro veniali detur obligatio reſtituendi. Ita Bonac. hic.

IX. Quæritur quarto, An liceat in gravi neceſſitate furari?

Re-

Reſpondeo, ſententiam affirmativam olim docuiſſe utrumque Navar., Angel. Sylveſt., Sà: Etenim cum dives in tali caſu ex lege charitatis teneatur largiri ſic egenti, videbatur irrationabiliter invitus, quod ſibi clam auferretur, quod opus erat ad tollendam gravem neceſſitatem, (quam ſcilicet patiuntur ii, qui non habent neceſſaria ad ſtatum ſuum) Verum hæc ſententia merito damnata eſt ab Innoc. XI. propoſ. 36. quæ habet: *Permiſſum eſt furari non ſolum in extrema neceſſitate, ſed etiam in gravi:* Etenim quamvis dives teneatur lege charitatis largiri, at non tenetur lege juſtitiæ; in debitis autem ex ſola juſtitia licita eſt occulta compenſatio, non vero in debitis charitatis, aut alterius virtutis, unde vere furatur, & peccat, qui invito domino ſurripit ea, quæ ſibi dominus debet ex alia virtute, quam ex juſtitia: Exempli gratia, ſi quis voveat dare pauperi centum, & nolit votum ſervare, non proinde licitum eſt pauperi ea ſurripere: In extrema autem neceſſitate, (quam ſcilicet patiuntur ii, qui non habent neceſſaria ad ſuſtentationem vitæ) quilibet poteſt aliena ſurripere, quamvis dominus debeat ſolum ex charitate ea ſubminiſtrare; Et ratio eſt, quia in tali neceſſitate omnia ſunt communia, itaut quilibet habeat jus accipiendi propria auctoritate, quod ſibi eſt neceſſarium, & ſic comparare dominium rei acceptæ, quin poſſit accipiens impediri a domino; & ſi impediatur, poteſt ſe tueri, & illum cum moderamine occidere, ut notat Leſſ. cap. 12. dub. 12. apud Bonac.; Niſi tamen dominus ſit in pari neceſſitate, etenim tunc melior eſſet conditio poſſidentis, ut diximus quæſt. ſuper. art. 1.. Et ratio radicalis eſt, quia diviſio rerum introducta jure gentium non poteſt adimere jus naturæ; jure autem naturæ quilibet habet jus utendi rebus ab auctore naturæ poſitis ad hunc finem, ut poſſint homines per illas vitam ſuam conſervare; ergo jure naturæ quilibet poteſt in extrema neceſſitate uſurpare ea, quibus extreme indiget. Leſſius putat hunc diſcurſum etiam militare in neceſſitate valde gravi, verbi gratia morbi, nuditatis, quia hæc videtur eſſe affinis neceſſitati extremæ, cum vita iſthæc miſerrima deterior ipſa morte reputetur; unde poſſit homo cum Jona cap. 3. dicere: *Melius eſt mihi mori, quam vivere;* Neque propoſitio damnata loquitur de neceſſitate hujuſmodi valde gravi, ſed ſolum de gravi neceſſitate, per quam ſcilicet quis deberet a ſuo ſtatu decidere, in qua ſolum implorari poteſt officium Judicis Eccleſiaſtici, ut cogat divites ad largiendum, ut notat Laym. hic num. 8. ex Abbat., Sylveſt., & Navar.. Poteſt enim Judex compellere ad largiendum, quod ſolum ex charitate debetur.

Adde, quod quamvis non liceat in gravi neceſſitate furari, probabiliter tamen poteſt differri reſtitutio, ut idem Laym. notat lib. 3. tract. 2. cap. 12. ex Leſſ., Navar. contra Riccard., & Medin.: Quod ex illis duabus regulis evincitur. Prima eſt ex utroque Navar., quod nemo tenetur reſtituere cum ſuo detrimento notabiliter majore, quam ſit commodum creditoris. Secunda eſt Scoti, Gabriel., & aliorum, quod quoties creditor rationabiliter contentus eſſe debet, ut reſtitutio differatur, poteſt differri, licet ſit invitus, *argum. cap. Ne quis 22., quæſt. 2.*

X. Quæritur quinto, An famuli poſſint occulte ſurripere heris ſuis ad compenſandam operam ſuam, quam majorem judicant ſalario quod recipiunt?

Reſpondeo, ſententiam affirmativam damnatam eſſe ab Innoc. XI. in propoſ. 37. quæ habet: *Famuli, & famulæ domeſticæ poſſunt occulte Heris ſuis ſurripere ad compenſandam operam ſuam, quam majorem judicant ſalario, quod recipiunt;* Docuerunt quidem Molin., Leſſ., & alii apud Laym., quod ſi liquido conſtet de inæqualitate ſtipendii, poſſint uti occulta compenſatione: Sicuti enim qui neceſſitate, verbi gratia, coactus minoris juſto vendidit mercem, poteſt in foro conſcientiæ exigere defectum pretii; ita famulus exigere poteſt defectum ſtipendii, ſi ob neceſſitatem, vel errorem, &c., operam ſuam minoris juſto locavit; Sicut etiam ſi manifeſtum ſit, quod dominus conſiderato eorum labore, & conſuetudine loci, non præbeat illis victum ſufficientem. Verum laudati Doctores docuerunt, quod hoc debeat eſſe manifeſtum, nec ſatis ſit, quod ita ipſi judicent; hoc enim jure merito damnatur a Pontifice: Raro autem eſt id manifeſtum, nam primo ſi dominus non indigebat opera famuli, ſed rogatus illum conduxit, non poteſt hic conqueri de pretii exiguitate; ſiquidem merces ultroneæ vileſcunt. Secundo, ſi multi reperiantur, qui non eadem neceſſitate coacti, ſed libenter cum eodem ſtipendio inſervirent; nam ſicut merces vileſcunt ex multitudine vendentium, ita operæ ex multitudine locantium. Tertio, quia dominus forte promi-

miſit famulo remunerationem, quam deinde daturus eſt, ut diximus quæſt. ſuper., ubi de occulta compenſatione.

XI. Quæritur ſexto, An filii peccent mortaliter peccato furti accipiendo occulte bona Patris?

Reſpondeo prænotando bona filiorum eſſe diverſi generis, Caſtrenſia, quaſi Caſtrenſia, Profectitia, & Adventitia. Primo itaque Caſtrenſia ſunt, quæ acquirit filius militando, aut quæ ratione militiæ illi traduntur; & ad hæc reducuntur, quæ filius in palatio Regis, vel donatione Regis acquirit: Et horum bonorum tam dominium, quam uſusfructus, & libera adminiſtratio pertinet ad filium invito Patre, unde poteſt de iis donare, & teſtari, niſi ætas impediat. Secundo, quaſi Caſtrenſia ſunt, quæ gaudent privilegio Caſtrenſium, quamvis non acquirantur ex militia; Ea autem ſunt, quæ acquiruntur ex officio publico, ut Advocati, Medici, Tabellionis, &c., aut ex profeſſione alicujus ex ſeptem artibus liberalibus, aut Theologiæ, vel Juris Canonici, aut Cæſarei, &c. Ad hæc reducuntur, quæ Clericus acquirit ex officio, vel beneficio Eccleſiaſtico; item alia bona, quæ reſpectu laicorum ſunt adventitia, reſpectu Clericorum ſunt quaſi Caſtrenſia, ſi poſt clericatum acquiſita ſint. Tertio, Adventitia bona dicuntur ea, quorum proprietatem habet filius, & Pater uſumfructum, & ea ſunt, quæ filius acquirit ſuo labore, induſtria, fortuna, vel jure hæreditario, aut a Matre, Avis maternis, conſanguineis, amicis, &c., modo non ſint bona caſtrenſia. Quarto demum Profectitia ſunt, quorum tam proprietas, quam uſusfructus pertinet ad Patrem; Et ea ſunt, quæ dantur filio principaliter intuitu Patris. Bona autem, quæ a Patre aſſignantur filio ad Ordines Sacros, aut filiæ in dotem, aut cauſa nuptiarum, ſunt profectitia, quatenus computantur in partitione hæreditatis cum fratribus; ſed eorum proprietas, & uſusfructus pertinet ad filios. In dubiis autem, an aliqua bona ſint profectitia, an adventitia, aut Caſtrenſia, judicandum in favorem poſſidentis, & ſi neuter poſſideat, dividatur, ut docet Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Peculium filiorum*. In quibus autem caſibus poſſit filius teſtari, & in quibus donare cauſa mortis, aut exponere ludo talia bona, conſule eundem Tambur. lib. 5. cap. 4. §. 1. His prænotatis

Dico, filios tunc peccare mortaliter peccato furti, & teneri ad reſtitutionem, quando accipiunt notabilem quantitatem ex bonis, quorum poſſeſſio, vel uſusfructus pertinet ad patrem, videlicet de bonis profectitiis, aut etiam adventitiis, non vero de caſtrenſibus, aut quaſi. Ita Leſſ. cap. 12. dub. 13., & alii communiter apud Bonac. hic. Ratio eſt, quia accipiunt rem alienam accipiendo bona non ſolum profectitia, ſed etiam adventitia; etenim uſusfructus iſtorum ad patrem pertinet.

Dubium eſt, An filius, qui gerit negotia Patris, poſſit pro ſua induſtria ſibi accipere quicquid daretur externo?

Reſpondeo cum Leſſ., & Bonac. citatis affirmative, (niſi filius intendat id facere gratis) cum non ſit deterioris conditionis, quam extraneus, nec teneatur jure naturæ laborare pro patre, quando iſte non eget. Tria tamen requiruntur, ut id licite fiat. Primo, ut uſumfructum iſtius lucri non ſibi vindicet filius ante mortem patris, cum numeretur inter bona adventitia. Secundo, ut conſtet Patrem non inventurum alium, qui id faciat gratis, aut minori pretio. Tertio, ut filius ſaltem tacite oſtendat, quod nolit gratis inſervire; fortaſſe enim pater ſibi alia via conſulet, ſi id ſciat; Quod ſi præ verecundia nolit id oſtendere, debet ſaltem conſtare, quod pater non ſit ſibi alia ratione conſulturus.

XII. Quæritur ſeptimo, An uxor peccet accipiendo bona mariti?

Reſpondeo, peccare, ſi abſque expreſſo, aut præſumpto conſenſu accipiat aut bona communia, aut bona, quorum adminiſtratio, & uſusfructus ſpectant ad maritum, eo quod rem alienam acciperet invito domino; Quare non peccat, ſi accipiat paraphernalia, utpote quorum adminiſtratio, & uſusfructus ad uxorem ſpectat; Nec peccat, ſi elargiatur ſive ad eleemoſynas, ſive ad honeſtas recreationes, quæ elargiri ſolent aliæ mulieres ſuæ conditionis; cum non poſſit circa hæc maritus eſſe rationabiliter invitus: Sicut nec peccat mortaliter, ſi accipiat aliquid, quod maritus rogatus facile concederet ex præſumpta ejus voluntate. Et Dian. part. 5. tract. 8. reſol. 34. cum Bannez, Malder., Ledeſm., Granad. putat poſſe uxorem inſcio marito in eleemoſynas, ac honeſtos uſus ſibi decentes diſponere citra mortale de vigeſima parte proventuum annualium.

Notandum itaque, alia bona eſſe ſolius mariti, alia ſolius uxoris, alia communia. Primo ſunt bona communia, quæ conjuges percipiunt ex fructibus dotis, & arrharum, quam-

quamvis horum adminiſtratio, & uſusfructus pertineant ad ſolum maritum. Secundo, ſunt bona tantum mariti, quæcumque maritus poſſidet, dempta dote, & donatione facta cauſa nuptiarum, atque adeo ſunt mariti, quæ maritus acquiſivit hæreditate, aut propria induſtria, aut labore: Demum ſunt bona tantum uxoris tam dos, quam paraphernalia, ſeu quæ mulier habet alio titulo, quam dotis, puta quæ ipſa acquiſivit donatione, hæreditate, aut labore, aut induſtria extraordinaria, præter laborem, & induſtriam debitam in adminiſtratione domus, juxta qualitatem familiæ, & dignitatem uxoris. Illud tamen intereſt inter dotem, & paraphernalia, quod dotis adminiſtratio, & uſusfructus ad maritum pertineat; Econtra paraphernalium ad uxorem.

XIII. Quæritur octavo, Utrum peccet contra juſtitiam, & teneatur ad reſtitutionem, qui alium inducit ad peccatum, aut retrahit a bono opere, puta ab ingreſſu in Religionem?

Reſpondeo cum communi diſtinguendo: Etenim ſi id fiat ſine vi, aut fraude, non peccatur contra juſtitiam, & ideo inducens ad culpam, quæ non ſit contra juſtitiam, ſolum ex charitate tenetur curare, ut ille a peccato, ad quod induxit, reſipiſcat; ſi enim unicuique mandatum eſt de proximo ſuo, a fortiori tenetur, qui fuit cauſa peccati, aut abduxit a bono opere; Si vero id fiat per fraudem, aut vim, certe ex juſtitia tenetur ille non ſolum fraudem aperire, aut vim tollere, ſi perſeveret, ſed etiam precibus, aut alia via curare, ut alter a peccato reſipiſcat; etenim qui eſt cauſa injuſta damni, ex juſtitia tenetur damnum illatum reſarcire. Idem dicas de eo, qui falſo dogmate circa fidem, vel mores aliquem decepit, quia per falſitatem, & per fraudem illum inducit ad peccatum.

Qui vero alium movet, aut quomodocumque inducit ad inferendum grave damnum alteri, procul dubio contra juſtitiam peccat, & ad reſtitutionem damni illati obligatur, ut conſtat ex theſi 39. confixa ab Innoc. XI., quæ habet: *Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum Tertio, non tenetur ad reſtitutionem iſtius damni illati.*

Ex dictis ſequitur, quod qui per vim, aut fraudem retraxit aliquem ab ingreſſu in Religionem, non ſolum teneatur ex juſtitia vim, & fraudem tollere, quod omnes Doctores aſſerunt, ſed etiam teneatur reſtituere damnum inde ſecutum, non ſolum ipſi avocato a Religione, ſed etiam Religioni, habita ratione ſpei, quam habebat utilitatis ex tali viro, necnon periculi, quod ille mutaturus eſſet voluntatem. Ita Vaſq., Molin. contra Sal., Aragon. apud Bonac. hic. Ratio eſt, quia ſicut qui alterum impedit per vim, aut fraudem a conſecutione alicujus beneficii, officii, dignitatis, vel hæreditatis, tenetur ad reſtitutionem, quanti ſpes illa valet arbitrio prudentis viri, ita in caſu noſtro.

ARTICULUS VI.

De reſtitutione facienda ob ſtuprum, & adulterium.

I. Ad quid teneatur deflorator Virginis, quæ in ſtuprum ſponte conſenſit? Et quid, ſi per vim, aut fraudem illam defloravit?

II. Qui Virginem defloravit ficte matrimonium promittendo, tenetur illam ducere, quin ſatis ſit illam dotare, ſecluſa diſparitate inter illos.

III. Adulter ob injuriam perſonalem marito irrogatam tenetur petitione veniæ, aut aliis ſignis ſatisfacere. Prolem ſuam tenetur alere poſt tertium annum.

IV. Si nothus inter legitimos a Matre ſupponatur, tenetur adulter compenſare damnum, quod legitimi patiuntur.

V. Adultera tenetur compenſare damnum, quod ex prole illegitima patiuntur legitimi, non tamen ſe infamando.

I. Quæritur primo, Ad quid teneatur Stuprator, qui non promiſit Virgini matrimonium?

Reſpondeo, quod ſi ſine vi, aut fraude illam induxit, ad nihil teneatur; niſi forte læſa ſit in honore ejus familia. Notandum tamen, quod ſi ſponte Virgo conſenſit, corruptor Virginis non dicitur ſtuprum commiſiſſe, ſed fornicationem, ut communiter docent contra Cajet.: Etenim ſi illa conſentiat, nulli fit injuria; Ubi econtra in adulterio fit injuria ipſi vinculo maritali indiſſolubili, & ipſi Sacramento, ſi committatur conſentiente uxore, & marito: Si vero per vim, aut fraudem aliquis Virginem defloravit, tenetur vel illam ducere, vel damnum aliter reparare, verbi gratia, conſtituendo dotem, &c.; etenim damnum cum injuria illatum rependi debet. Notandum tamen, quod ſi ſic deflo-

rata

rata obtinuit deinde commodas nuptias, itaut nihil detrimenti acceperit ex defloratione, nihil ei reſtitui debeat propter periculum non inveniendi commodas nuptias, quia nihil reſtitui debet pro periculo, quamvis ſit pretio æſtimabile, quando non ſequitur damnum; neque propter deflorationem pudicitiæ quicquam reſtituendum, quia hæc non eſt pretio æſtimabilis; ſicut nec pretio æſtimabile eſt membrum, quod abſcinditur: Quia tamen periculum non inveniendi commodas nuptias eſt pretio æſtimabile, ideo ſi poſt deflorationem accepit, verbi gratia, centum propter tale periculum, & deinde bene nupſit, itaut nihil incommodi paſſa ſit ex defloratione, non proinde tenetur reſtituere illa centum. Ratio eſt, tum quia probabiliter multi ſuſtinent oppoſitam ſententiam, quod ſcilicet tale periculum debeat pecunia compenſari; tum etiam quia ſicut poteſt quis paciſci certo pretio de lucro ceſſante, aut damno emergente, itaut poſſit exigere, nedum retinere tale pretium, quamvis deinde nullum lucrum ceſſet, aut damnum emergat, ita in caſu noſtro poteſt quis poſt deflorationem paciſci certo pretio de periculo, quod ſubiit, itaut poſſit retinere, & exigere tale pretium, quamvis deinde nullum damnum ſequatur.

II. Quæritur ſecundo, Ad quid teneatur corruptor Virginis, qui ficte matrimonium promiſit?

Reſpondeo, ex dictis in de Sponſalibus teneri eam ducere, nec ſatis eſſe eam dotare, dummodo non ſit diſparitas inter illos. Ratio eſt, quia in omni contractu oneroſo tenetur quilibet ex juſtitia ponere verum conſenſum, atque adeo tenetur ex juſtitia in caſu noſtro vere promittere matrimonium, & ſic illud ponere; Etenim juſtitia obligat ad ponendum idem numero, quod debetur, nec ſatis eſt ponere æquivalens invito domino. Quod ſi ſint diſparis conditionis, quamvis multi etiam apud Leſſ. cap. 10. dub. 3. doceant, quod teneatur eam ducere, ſi illa ignorabat hanc diſparitatem, nec aliunde ſuſpicabatur fraudem, & deceptionem, probabile tamen eſt, quod non teneatur, ſed poſſit pecunia damnum reſarcire; quia juſtitia obligat tantum ad ponendum æquale, & non ſuperexcedens.

III. Quæritur tertio, Ad quid adulter teneatur?

Reſpondeo, & dico primo, pro mera injuria, quæ fit marito, non tenetur adulter rependere niſi meram ſatisfactionem per ſigna doloris, petitionem veniæ, &c. ſi illam cupiat. Ratio eſt, quia pro injuria mere perſonali nihil eſt reſtituendum, ut diximus cum de Contumelia; Siquidem injuria perſonalis diverſi generis eſt ab injuria reali.

Dico ſecundo, Adulter, ſi partus ſequatur, & agnoſcat illam eſſe ſuam prolem, itaut non habeat juſtam, ſeu probabilem rationem dubitandi, tenetur reſtituere, quæ impenſa ſunt in alimentis prolis a tertio ætatis anno, & deinceps. Ratio eſt, quia uſque ad tertium annum incluſive tenetur mater alere prolem, ex cap. 2. *De Converſione infidelium*, deinde tenetur pater quouſque proles poſſit ſibi de alimentis providere. Non eſt autem verum, quod aliqui docent, videlicet ad id teneri quandocumque probabiliter credit eſſe ſuam prolem, ſed requiritur, quod non habeat probabilem, ac ſolidam rationem in contrarium; etenim communiter Doctores docent neminem teneri ſolvere, niſi ei conſtet ſe debere, itaut oppoſitum non ſit ſolide probabile. Quod ſi ſolum dubitetur, num ea proles ſit mariti, an adulteri, in tali caſu videtur, quod ſtet in poſſeſſione delictum, & dubia ſit excuſatio, unde teneatur adulter prolem alere ſaltem pro rata dubii. Sed communius apud Tam. lib. 7. cap. 3. §. 4. docent ad nihil teneri adulterum, niſi certus moraliter ſit illam eſſe ſuam prolem, quia in tali dubio melior eſt conditio poſſidentis: Sicuti ſi venenum propinem Sorti, qui pariter venenum ſibi propinaverat, in dubio num ex meo veneno interierit, ad reſtitutionem non teneor, quia non conſtat de damno a me cauſato. Contra vero, ſi dubitetur uter ex duobus adulteris ſit pater natæ prolis, uterque in ſolidum tenetur ad reſtitutionem, cum conſtet de damno ab iis cauſato. Non ſecus ac ſi duo jaciant ſuam ſagittam in Sortem, & non conſtet ab utra ex iis ſagittis ſit confoſſus, uterque ad reſtitutionem in ſolidum obligabitur. Quicquid in contrarium dixerint nonnulli apud Gobat relatum a Croix lib. 3. p. p. num. 704.

IV. Difficultas eſt, an ſi nothus reputetur legitimus, & dividatur inter illum, & legitimos hæreditas, tunc adulter teneatur compenſare damnum, quod patiuntur legitimi in diminutione hæreditatis?

Aliqui apud Leſſ. lib. 10. dub. 5. negant, quia ſcilicet adulter non fuit cauſa, ut a

ma-

matre ſupponeretur inter legitimos, nec id intendit, aut conſuluit: Et confirmatur; ſi enim mater procuraret ſibi abortum, adulter non diceretur cauſa abortus; ergo ſi mater ſupponat nothum inter legitimos, adulter non dicitur cauſa talis ſuppoſitionis, & fraudis; in utroque enim caſu damnum ſequitur ex perverſa voluntate matris ſuppeditante tantum adultero materiam circa quam, videlicet prolem. Verum communis opinio affirmat. Ratio eſt, quia per hoc, quod adulter fecerit prolem ex aliena uxore, ſufficienter ſupponit illam marito ſuo, perinde ac eſſet ſua proles; Neque enim opus eſt ad ſuppoſitionem, ut mater dicat illam eſſe prolem mariti, ſed ſatis eſt, ut illa ex ejus utero naſcatur, & non ſit ſuſpicio adulterii; Unde patet diſparitas circa abortum, ad hunc enim requiritur nova actio poſitiva matris, & ideo huic tantum imputatur.

V. Quæritur quarto, Ad quid teneatur Adultera?

Reſpondeo teneri ſine famæ, aut vitæ diſpendio curare, ne legitimi hæredes damnum patiantur ex prole illegitima; quare tenetur parapherna, ſi habeat, relinquere legitimis in compenſationem, aut imminuere ſolitos ſumptus, vel labore majori plus lucrari; ac demum ſi aliter non poſſit vitare damnum legitimorum, tenetur inducere nothum ad Religionem capeſſendam; Non tenetur tamen cum periculo famæ ſe prodere, ut communiter docent contra Sot., quia fama eſt ſuperioris ordinis, quam pecunia, & ideo non eſt exponenda pro rebus ordinis inferioris. Quod ſi adultera ſit ſuſpecta, nec magnum damnum in fama pateretur ſe prodendo, certe teneretur ſe prodere, ſi ſperaret inde profectum; quod tamen raro accidit, quia filius non tenetur credere matri prodenti ſuum adulterium, etiamſi in articulo mortis id fateatur, cum non teneatur credere fœminæ infami.

ARTICULUS VII.

De Reſtitutione facienda ob fraudata vectigalia.

I. Lex de ſolvendis vectigalibus juſte impoſitis ad Principis ſuſtentationem, & Regni defenſionem verius non eſt pure pœnalis. Quid ſi imponantur in rebus uſualibus?

II. Num detur obligatio ſolvendi vectigalia, ſi dubitetur negative num juſte imponantur?

III. Etiam exteri tenentur ſolvere vectigalia juſta.

IV. Num ſponte aperiendæ ſint cuſtodibus merces, pro quibus vectigal ſolvendum eſt?

V. Cuſtodes non obſtantes fraudibus, prout ex juſtitia tenentur, probabiliter non tenentur ad reſtitutionem pœnæ, quam fraudatores vectigalium ſolviſſent, ſi manifeſtarentur, licet teneantur compenſare damnum, quod domini ſubeunt.

VI. Eccleſiaſtici quandonam tenentur vectigalia ſolvere?

VII. Clerici conjugati, quamvis gaudeant privilegio Canonis, ſi Virginem duxerint, & geſtent habitum, ac tonſuram, non eximuntur tamen a ſolutione vectigalium: Nec Clerici relate ad bona, quæ advehunt ad negotiandum.

VIII. Si cuſtodibus non conſtet, quod bona ſint Eccleſiaſticorum, juramento iſtorum ſtandum eſt.

I. Quæritur primo, An fraudans vectigalia juſta teneatur ad reſtitutionem?

Reſpondeo, nonnullos apud Leſſ. lib. 2. cap. 32. dub. 8. contra Navar., Angel., Sà, & alios negare; ſiquidem putant legem vectigalium eſſe pure pœnalem, atque adeo non obligare ante ſententiam Judicis. Communior tamen, & verior ſententia affirmat; tum quia Chriſtus Dominus rogatus Matth. 22. *An liceat dare cenſum Cæſari?* reſpondit, *Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo*; tum etiam quia tenetur populus ex juſtitia ſuſtentare Regem, a quo defenditur; vectigalia autem imponuntur ad Principis ſuſtentationem; tum demum quia ſi vectigalia ſint juſta, juſte exiguntur, ergo debentur; aliter daretur bellum juſtum ex utraque parte. Verum Molin., Cajet., Sal., & alii apud Bonac. hic excuſant probabiliter fraudantes vectigalia impoſita non in rebus, quæ ad negotiationem emuntur, ſed in uſualibus, videlicet in cibo, & veſtitu neceſſario, in pane, carnibus, piſcibus, frumento, oleo, &c.; tum quia ita uſu videtur receptum; tum etiam quia in iis plus gravantur pauperes, quam divites, ut videre eſt apud Dian. part. 2. tract. 17. reſol. 28., & tract. de Legibus reſol. 19.; Et ideo multi docent contra Molin., Suar., & Vaſq., quod injuſte exigantur; præſertim ſi nulla neceſſitas cogat ponere in iis vectigal, quod poſſet in aliis rebus ad negotiationem pertinentibus imponi, in qui-

bus parum pauperes gravarentur, ut notat Leſſ. dub. 9.

II. Quæritur ſecundo, An quando dubitatur, num vectigal ſit juſtum, detur obligatio illud ſolvendi?

Reſpondeo, Navar., Leſſ., Sal., Vaſq. apud Bonac. aſſerere, quod detur obligatio, quando ſcilicet tale dubium eſt negativum, quia præſumendum eſt in favorem ſuperioris poſſidentis facultatem præcipiendi; Immo etiam in dubio poſitivo præſumendum eſſe in favorem Superioris, docuit Leſſ., & alii contra Suar., & Vaſq.; quia ſcilicet ut Princeps juſte exigat vectigal, non debet eſſe certus ſpeculative, ſed practice de ejus juſtitia; ergo quamvis detur probabilis ratio, quæ ſuadet injuſtitiam talis vectigalis, ſi tamen detur probabilis ratio de ejus juſtitia, poteſt juſte illud exigere, & ſic debetur ex juſtitia, aliter daretur bellum juſtum ex utraque parte. Verum alii negant dari obligationem ſolvendi, etiam in dubio negativo, cum Salon., Cajet., Molin. diſput. 674., & aliis, quia ſubditus poſſidet immunitatem a vectigalibus, & dominium pecuniæ ſuæ; in dubio autem melior eſt conditio poſſidentis. Ad rationem adductam in contrarium reſpondent, non poſſe dari ex parte objecti bellum juſtum ex utraque parte, itaut Superior vere habeat jus exigendi, & ſubditus non habeat debitum ſolvendi, ſiquidem jus, & debitum ſibi correſpondent. Verum per accidens poteſt ita res apparere, ut Superior poſſit exigere, & ſubditus non teneatur ſolvere; ut accidit, quoties ſuperior ſequitur opinionem probabilem faventem ſibi, & ſubditus opinionem oppoſitam, unde poteſt dari bellum juſtum ex utraque parte tantum ſecundum apparentiam, & per accidens, non vero per ſe, & ſecundum rei veritatem.

III. Quæritur tertio, An etiam exteri peccent, fraudando gabellas?

Reſpondeo affirmative; tum quia legitima conſuetudine id introduci potuit, ut exteri ſub ea conditione admittantur ad negotiandum; aliter multi incolæ fraudarent gabellas fingendo ſe extraneos; Tum etiam quia hoc onus compenſatur per protectionem, qua mercatores exteri proteguntur a ſuperioribus loci, in quo vectigal exigitur.

IV. Rogabis hic: Num ſponte aperiendæ ſint cuſtodibus merces, pro quibus vectigal ſolvendum eſt, an vero poſſit expectari, ut vectigal exigatur?

Reſpondeo, Sot., Tabien., & alios putare, quod non teneamur merces manifeſtare, ſed ſatis ſit expectare, ut exigatur vectigal, modo nulla adſit fraus. Alii tamen cum Salon., Sal., Leſſ. putant ſervandam eſſe loci conſuetudinem.

V. Diximus autem ſupra cum de Muto, ſeu de non manifeſtante damnificationem domino illatam, ex Bonac. diſp. 2. quæſt. 2. punct. 11., Cuſtodes vectigalium teneri quidem ad reſtitutionem damni, quod domini patiuntur non manifeſtando fraudatores; ſed probabiliter ex Vaſq. contra Navar., & Molin. non tenentur ad reſtitutionem pœnæ, quam fraudatores ſolviſſent, ſi accuſati fuiſſent: tum quia id uſu eſt receptum: tum quia non obligantur ad id ex pacto inito Cuſtodes: tum quia talis pœna non debetur ante ſententiam Judicis.

VI. Quæritur quarto; An etiam Clerici ad ſolutionem vectigalium teneantur?

Reſpondeo, imponentes, & exigentes vectigalia a perſonis Eccleſiaſticis incurrere excommunicationem in cap. *Quamquam*, *De Cenſibus in 6.*, & in Bulla Cœnæ, quæ cum quotannis renovetur, omnem conſuetudinem in contrarium revocat: Incurritur etiam talis excommunicatio, ut dicemus cum de Cenſuris in Bulla Cœnæ, ſi exigantur onera a Clericis ſponte dantibus, ſi ſcilicet exigantur, ſeu petantur tanquam a debitore, non vero ſi ſimpliciter rogentur, itaut nulla vi, aut metu, aut precum importunitate cogantur: Tunc ſolum cogi poſſunt Eccleſiaſtici a Superiore pariter Eccleſiaſtico ad communes aliquas expenſas, quando agitur de reparando aliquo damno, quod æque principaliter tangit Clericos, & Laicos; verbi gratia, ſi agatur de reparando flumine, quod minatur ruinas directe agris Clericorum, & laicorum, vel ſi agatur de reparanda via penitus deſtructa prope fundum Clericorum, itaut nequeant Clerici ducere plauſtra ad ſuos agros. Econtra quando agitur de reparando damno, quod principaliter, & directe lædit laicos, & ſolum indirecte Clericos, in quantum ſcilicet ſunt pars Communitatis; ut ſi imponatur gabella pro reparatione mœnium, pontium, viarum, &c., Clerici non tenentur, quia cæteroqui nunquam eſſent exempti a gabellis, cum quælibet gabella imponatur propter bonum Communitatis. Ita communiter apud Bonac., & alios.

VII.

VII. Notandum tamen, quod Clericus conjugatus, qui duxit Virginem, & gerit habitum, & tonſuram, ſolum gaudet privilegio Canonis, non vero exemptione gabellarum; ut oſtendit Quarant. V. *Vectigal* contra Tuſcum; Nec eſt exemptus Clericus in rebus, quas negotiationis cauſa advehit, ex Cap. *Quamquam*. Præterea ſi Clericus acquirat, vel emat bona affecta aliquo onere, verbi gratia reparandi vias publicas; ſolvendi cenſum Principi, &c., tenetur tale onus ſubire; ea enim de cauſa rem illam emit minore pretio: Et ratio ulterior eſt, quia res tranſit cum onere, ex cap. *Paſtoralis*, *de Decimis*, & leg. *Mulier*, ff. *De diſtractione pignorum*.

VIII. Petes, Quid ſi non conſtet exactori, quod res, quæ a Clerico venduntur, aut invehuntur, ſint fructus percepti ex agris Clerici, & non ex alieno agro, qui negotiationis cauſa invehantur?

Reſpondeo cum Gloſſ., & aliis relatis a Quarant. apud Bonac., ſtandum eſſe juramento Clerici, & ipſius nunciorum, niſi aliud ſuadeant circumſtantiæ.

ARTICULUS VIII.

De Reſtitutione ob ſimoniam facienda.

I. Simonia habetur per ſtudioſam voluntatem emendi, vendendi, aut permutandi pretio temporali rem ſpiritualem, aut ſpirituali annexam, ſive pretium ſit a manu, ſive a lingua, ſive ab obſequio.

II. Ad ſimoniam requiritur pactum ſaltem implicitum, ſeu animus obligandi alium ad conferendam rem ſacram propter temporalem, aut econtra.

III. Dividitur Simonia in Mentalem, Conventionalem, & Realem. Mentalis autem requirit actionem externam poſitam animo ſimoniaco. Simonia Confidentialis in Beneficiis poteſt eſſe ſive Mentalis, ſive Conventionalis, ſive Realis. Quælibet iſtarum eſt caſus reſervatus, ſed pœnæ Simoniacorum incurruntur ſolum a Simonia reali in Beneficiis.

IV. Simonia prohibetur tam jure Divino, ac Naturali, quam Humano. Aliqua tamen ſimonia eſt ſolum juris Eccleſiaſtici, & in hac dumtaxat dari poteſt materiæ parvitas.

V. Materia Simoniæ eſt res ſacra, ſeu quomodocumque Spiritualis, ac ſupernaturalis, puta Sacramenta, Reliquiæ, Beneficia, Præſtimonia, Sacramentalia, &c.

VI. Quid de Cappellaniis, de Commendis, de Vicariatu Epiſcopi, de Rectoriis Hoſpitalium, de labore in adminiſtrandis Sacramentis, & de rebus conſecratis?

VII. Quid de alliciente alium rebus temporalibus ad conferendas res ſpirituales? Quid de reportante ſtipendium propter concionem, aut pro docenda Theologia?

VIII. Quid de transferente jus patronatus ſive reale, ſive perſonale propter pretium? Quid de reſignante ſimiliter Beneficium? Quid de commutante res ſpirituales lucrum afferentes?

IX. Quænam Penſio ſit materia Simoniæ? Quænam etiam Reſignatio Beneficiorum? Quænam redemptio vexationis licita eſt in Beneficiis? Quænam etiam tranſactio inter litigantes?

X. Pro actibus juriſdictionis Eccleſiaſticæ nihil accipi poteſt. Quomodo pro diſpenſationibus a Curia Romana aliquid accipiatur?

XI. Num Pontifex poſſit ſimoniam incurrere etiam juris Eccleſiaſtici?

XII. Excuſaturne a Simonia juris humani, qui illam ſciente, & diſſimulante Pontifice exercet?

XIII. Sex de cauſis, ſeu titulis excuſari poteſt a ſimonia, qui dat temporale occaſione ſpiritualis; nempe titulo ſuſtentationis, liberalitatis, laboris extrinſeci, privationis alicujus lucri, redemptionis vexationis injuſtæ, & ratione conſuetudinis.

XIV. Qui, verbi gratia, celebrat, ſi detur ſtipendium, aliter eo die non celebraturus, non habet pro motivo ſecundario preſſe dicto ſtipendium, ſed ſolum pro motivo excitante, & occaſionali; aliter eſſet ſimoniacus.

XV. Quænam redemptio injuſtæ vexationis licita ſit?

XVI. Simoniace datur pecunia interceſſori immediato ad Beneficium obtinendum. Sed quid ſi detur interceſſori mediato?

XVII. Beneficii collatio facta Titio ignoranti Simoniam ab alio commiſſam ad tale Beneficium obtinendum eſt irrita, niſi in fraudem ſimonia committatur, aut niſi electus reſiſtat. Gaudet tamen hic beneficio triennalis poſſeſſionis.

XVIII. Quænam cenſuræ ferantur in Simoniacos? Quinam actus ſimoniaci ſint invalidi; & quænam reſtitutio iis imponatur?

XIX. Pretium ſimoniace acceptum danti ne, an pauperibus reſtituendum eſt?

XX. Pretii hujus reſtitutio facienda eſt, etiamſi non detur obligatio ex juſtitia ponendi rem ſacram, quæ venditur.

XXI. Quid ſi conferens rem ſacram privet ſe in gratiam alterius commodo aliquo ſive temporali, ſive ſpirituali?

XXII. Qui rem ſacram emit, illam non tenetur reſtituere, quamvis vendens teneatur reſtituere pretium, quod pro illa accepit.

XXIII. De Reſtitutione ob uſuram facienda remiſſive.

I. FUſe egimus de Simonia in tertio ex Opuſculis Theologico-Moralibus, agentes de Beneficiis Eccleſiaſticis: Hic ea omnia digna quidem ſcitu paucis perſtringimus, ut innoteſcat, quænam reſtitutio ob tale ſcelus facienda ſit.

Quæritur primo, Quid ſit Simonia?

Reſpondeo, Simoniam eſſe *Sacrilegium conſiſtens in ſtudioſa voluntate emendi, vendendi, ſeu permutandi, pretio temporali rem ſacram, ſeu ſpiritualem, vel ſpirituali annexam*. Appellatur autem Simonia a Simone mago, qui Actor. 8. emere volebat Dei donum, ſeu Spiritum Sanctum. Ita communiter cum Leſſ. lib. 2. diſp. 33., Bonac. tract. 2. quæſt. 1., & aliis. Explicatur iſthæc definitio. Dicitur eſſe *Sacrilegium*, quia opponitur virtuti Religionis æſtimare res ſacras tanquam profanas: Dicitur *Conſiſtens in ſtudioſa voluntate*, tum quia etiam mentaliter committitur Simonia; tum etiam quia magna ex parte pendet ex intentione operantis, ex Cap. *Tua nos, De Simonia*; nam ſi tradens, verbi gratia, pecuniam non det animo emendi rem ſacram, ſed alio titulo, non committit Simoniam. Dicitur *Emendi*, aut *Vendendi*, &c., quo ſignificatur committi ſimoniam per quemcumque contractum oneroſum, & non gratuitum. Dicitur *Pretio temporali*, nam ſi detur ſpirituale pro ſpirituali, extra materiam Beneficialem, non eſt Simonia, quæ præciſe conſiſtit in hoc, quod credantur ſpiritualia poſſe pretio temporali compenſari. Eſt autem pretium temporale triplex, ſcilicet muneris, linguæ, & obſequii, ſeu pretium a manu, a lingua, & ab obſequio; Pretium muneris, ſeu a manu, eſt pecunia, equus, veſtis, & alia, quæ ſolent vendi: Pretium linguæ eſt laus, vel vituperatio, patrocinium Advocati, commendatio apud Principem: Pretium obſequii dicitur miniſterium aliquod in rebus temporalibus, ut eſt famuli, Æconomi. Dicitur *Rem ſacram, ſeu ſpiritualem*, quia res mere temporalis non eſt materia ſimoniæ, cum Simonia in eo conſiſtat, quod res ſpiritualis putetur poſſe pretio æſtimari: Dicitur autem res ſpiritualis non quodcumque eſt incorporeum, ſed quod eſt aliquo modo ſupernaturale, ut ſunt Virtutes ſupernaturales, Gratiæ gratis datæ, Sacramenta, Conſecrationes, & omnis uſus poteſtatis ſupernaturalis. Dicitur demum *Vel ſpirituali annexam*, ſeu quæ connexionem habeat cum re ſpirituali; Quod tripliciter accidere poteſt ex Leſſ., antecedendo, comitando, & conſequendo; Antecedit enim, verbi gratia, rem ſpiritualem Juſpatronatus, quia ſupponitur præſentationi ad Beneficia; item veſtes Sacræ, Templa, Altaria, quippe quæ referuntur ad Miſſam; Comitatur rem ſpiritualem labor in miniſterio Sacramentorum; Conſequitur rem ſpiritualem Beneficium Eccleſiaſticum, quia ſupponit divinum Officium Sacrum, propter quod datur.

II. Ex quibus ſequitur primo, non eſſe Simoniam vendere doctrinam; quamvis enim ſapientia non poſſit auro æſtimari, non tamen in hoc ſit ulla irreverentia divino dono, etiamſi ſupernaturaliter collato, cum poſſit ſapientia aliter comparari. Sequitur ſecundo, in ſtatu puræ naturæ, in quo nihil ſupernaturale daretur, impoſſibilem fore Simoniam. Sequitur tertio, eſſe a labe ſimoniæ immunem, qui dat alicui Beneficium Eccleſiaſticum, ne ſibi noceat, aut ut ſibi faveat, ſi nullum intercedat pactum, nec intentio illum obligandi: Contra vero committitur Simonia, ſi intercedat pactum, aut intentio illum obligandi, *ſive temporale detur in pretium, ſive tanquam motivum conferendi ſpirituale, ſive etiam quando temporale eſt gratuita compenſatio pro ſpirituali, aut econtra*, ut dicitur in propoſ. 45. damnata ab Innoc. XI. Quare, ut notat Leſſ. cap. 31. dub. 20., ad Simoniam requiritur, ut adſit intentio obligandi, & quoddam tacitum pactum, quia hoc eſt pecunia poſſidere Spiritum Sanctum, quod volebat Simon Magus; Idcirco dare temporale non tanquam pretium, ſed ut motivum, per quod intendas alium obligare ad dandum ſpirituale, procul dubio eſt Simonia: Contra tamen ſi des temporale omnino gratis, quamvis ab illo ſperes aliquod ſpirituale. Sicut neque eſt ſimonia, ſi ineas pactum de danda ſuſtentatione congrua Sacerdoti pro Miſſa, pro Litaniis, &c., quia eſt debita jure naturali ſuſtentatio laboranti, ut infra dicemus. Eſt pariter Simonia, ſi des temporale in gratuitam compenſationem pro ſpirituali, putando quod poſſit compenſari, ſeu

ſeu æque penſari temporale cum ſpirituali, ſeu obligatio orta ex dono temporali cum collatione doni ſpiritualis; Sed non eſt Simonia inſervire Epiſcopo, non quidem animo obligandi, ut tibi conferat Beneficium, ſed animo oſtendendi idoneitatem ad inſerviendum Eccleſiæ, a qua Epiſcopus moveatur ad conferendum tibi gratis Beneficium; In quo tamen caſu Epiſcopus eſſet ſimoniacus, ſi Beneficium conferret in gratuitam compenſationem pro ſervitio ſibi præſtito.

III. Quæritur ſecundo, Quotuplex ſit Simonia?

Reſpondeo, eſſe triplicem, Mentalem, Conventionalem, & Realem. Simonia mentalis non eſt intelligenda, quæ ſolum mente concipitur ſine actu externo: quia Simonia, quæ ſubjacet pœnis Eccleſiaſticis, non poteſt in ſolo actu interno conſiſtere, cum Eccleſia non judicet de internis; Et ſaltem de facto non reſervat peccata mere interna, quamvis juxta ſententiam Vaſq. poſſit ea reſervare; Sicut poteſt diſpenſare vota interna: Quare pro Simonia mentali venit actio externa, quæ fit animo ſimoniaco, quamvis ipſa ſecundum ſe labem Simoniæ non præſeferat; ut ſi Sacerdos accipiat eleemoſynam, quæ datur pro miſſa, tanquam pretium miſſæ; vel ſi quis ad Chorum accedat intendens diſtributiones accipere, non tanquam ſuſtentationem celebrantis, & canentis, ſed tanquam pretium celebrationis, & Divini Officii, nullo de hoc dato externo ſigno; Ad eum modum, quo dicitur Sacrilegium mentale committere, qui expuit in Eccleſia animo illam contemnendi, quamvis non prodat ſacrilegam hanc intentionem. Quod ſi quis per actionem ſpiritualem principaliter intendat commodum temporale, verbi gratia celebret principaliter propter ſtipendium, ſecus non celebraturus, aut econtra per actionem temporalem intendat principaliter aliquid ſpirituale, ut qui Epiſcopo inſervit principaliter ad obtinendum Beneficium, Simoniam mentalem committeret, quia dum dat ſpirituale principaliter propter temporale, videtur velle unum cum alio commutare, & magis æſtimare temporale, quam ſpirituale, nam Propter quod unumquodque tale eſt, & illud magis.

Si tamen quis primario celebraret intendendo cultum Divinum, & ſecundario, ac occaſionaliter ſtipendium, Simoniam non committeret, eſto verum ſit, quod ſi hic non haberet ſtipendium, a celebratione miſſæ abſtineret.

Simonia Conventionalis conſiſtit in pacto, ſeu conventione expreſſa, vel tacita commutandi ſpirituale cum temporali. Demum realis Simonia habetur per hoc, quod de facto tradatur, vel accipiatur res ſpiritualis pro temporali, aut econtra.

Rogabis primo, Ad quod genus Simoniæ reducatur Simonia Confidentialis in Beneficiis, ſeu Confidentia beneficialis?

Reſpondeo, aliquando reduci ad Mentalem, aliquando ad Conventionalem, aliquando ad Realem. Eſt enim Simonia Confidentialis+mentalis reſignare, verbi gratia, beneficium intentione obligandi alterum ad ſolvendos fructus, aut pecuniam, ſed non manifeſtando illi ſuam intentionem: Eſt vero Conventionalis, ſi pactum ineas reſignandi Beneficium, vel conferendi, vel aliquem præſentandi, aut inſtituendi ad hoc, ut Beneficium tibi, vel alteri reſtituatur, vel ut ſibi, vel alteri pars fructuum tradatur: Eſt demum Realis, ſi Beneficium re ipſa renuncietur, vel conferatur cum tali pacto. Verum ad incurrendas pœnas latas a Pio IV., & a Pio V. contra committentes Simoniam confidentialem in Beneficiis requiritur ipſa realis receptio beneficii in confidentiam: Hæc autem quatuor modis contingere poteſt: Primo, ſi recipiatur Beneficium ab altero, qui illud reſignet cum ſpe, & confidentia, quod recipiens Beneficium illud poſtea dimittat, vel ſolvat fructus in favorem reſignantis, aut alterius, quem reſignans deſtinaverit; Nec eſt neceſſe, quod tale pactum ſit expreſſum; ſed ſatis eſt, ſi reſignans cum hac ſpe reſignet, & reſignatarius advertat talem animum reſignantis, etiamſi ipſe talem animum non habeat; quia ſic cenſetur tacite in illum animum conſentire, & Simoniam committere, non quidem directe, ſed indirecte, quatenus ad illam concurreret; Quicquid ſit, an hic excommunicationem tunc incurreret? quod diſcutit Suarius diſp. 22. de Cenſuris ſect. 6. n. 18.. Secundo, committitur Simonia confidentialis in Beneficiis, ſi quis conferat Beneficium alteri ſub dicta ſpe, & confidentia, quæ ſcilicet implicitum pactum contineat. Tertio, ſi quis eligat aliquem ad Beneficium ſub eadem ſpe. Quarto, ſi Patronus, licet laicus, aliquem præſentet cum præfata ſpe.

Rogabis ſecundo, Num Simonia ficta reducatur ad Conventionalem; ut ſi quis pro-

promittat Beneficium pro pecunia, intentione ſolum recipiendi pecuniam, non tradendi Beneficium?

Reſpondeo cum communi contra Navar. negative; Simonia enim ficta non eſt Simonia; ſicut homo pictus non eſt homo, & conſequenter ad nullam Simoniæ ſpeciem reduci debet: Ex quo fit, quod ſimoniacus fictus pœnas contra ſimoniacos latas non incurrat.

Notandum tamen, quod Clemens VIII. prohibuit, ne Regulares abſolvant non ſolum a quavis Simonia reali, ſed etiam a confidentia beneficiali, unde quælibet confidentia beneficialis etiam mentalis, & conventionalis, quæ in opus externum prodit, eſt caſus reſervatus, licet pœnæ a Pio IV., & V. latæ reſtringantur ad Realem. Nonnulli tamen putant ſolam Confidentiam Beneficialem realem a Clem. VIII. reſervari; quia ſola hæc habet annexam cenſuram, & caſus Pontificii reſervati univerſim cenſuram habent annexam. Advertit autem Suarius loco laudato, cenſuram latam a Pio V. adverſus committentes crimen Simoniacæ Confidentiæ beneficialis incurri dumtaxat a recipientibus beneficium ſub confidentia, non a dantibus, quia homines procliviores ſunt ad recipiendum, quam ad dandum.

IV. Quæritur tertio, Quonam jure ſimonia prohibeatur?

Reſpondeo, prohiberi jure Divino, naturali, & humano: Divino quidem, tum quia 1. & 3. Regum reprehenditur Jeroboam, quod daret Sacerdoti pretium; tum etiam quia Chriſtus Dominus Matth. 10. dixit, *Gratis accepiſtis, gratis date*. Jure etiam naturæ, quia ratio dictat Sancta ſancte tractanda; non tractantur autem ſancte, ſi permutentur pro re temporali, quæ vilis eſt, juxta illud, *Quis non putet vile eſſe, quod venditur?* Unde Actor. 8. D. Petrus dixit Simoni mago: *Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunia poſſideri*. Demum jure humano prohibetur in toto titulo de Simonia.

Notandum autem, aliquam Simoniam ſolo jure humano prohiberi; Sicut enim dum Papa prohibet, ne ab Eccleſia quiſquam extrahatur in reverentiam Eccleſiæ, committitur Sacrilegium, ſi aliquis extrahatur, quod tamen præciſa Papæ prohibitione non eſſet Sacrilegium; ita dum Papa prohibet, ne res aliqua temporalis ſpirituali annexa vendatur in reverentiam talis rei, committitur Simonia, ſi vendatur; quæ Simonia jure tantum humano eſt talis; nam præciſa tali prohibitione non eſſet Simonia; Unde oritur alia celebris diviſio Simoniæ in Naturalem, & Eccleſiaſticam, ſeu in Simoniam juris Naturalis, quæ ſcilicet jure naturali prohibetur, & juris Eccleſiaſtici, quæ ſcilicet prohibetur jure humano.

Hujuſmodi autem Simoniæ jure tantum humano prohibitæ plures ſunt. Primo juxta ſententiam Navar., & aliorum communiter tamen rejectam, ſi vendantur Beneficia, (non quidem ratione tituli, quod ſane jure Divino prohibetur,) ſed ratione fructuum temporalium, & emolumentorum, ſicut venduntur vaſa ſacra ratione materiæ: Communiter tamen Doctores apud Leſſ. cap. 35. dub. 2. cenſent etiam hoc pacto invendibilia Beneficia jure divino, quia dum venduntur ratione fructuum, venditur jus ad fructus; ſed jus ad fructus habetur ratione officii ſpiritualis; ergo ſic venderetur officium ſpirituale, quod jure divino eſt illicitum. Illud certiſſimum eſt, eſſe contra juſtitiam, ſi ſic vendantur Beneficia: damnata quippe eſt ab Alex. VII. propoſ. 22. dicens: *Non eſt contra juſtitiam Beneficia Eccleſiaſtica non conferre gratis, quia collator non exigit pecuniam pro collatione Beneficii, ſed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur*; Cum enim gratis ea dari debeant, contra juſtitiam eſt aliquid pro iis accipere, ſive talis Simonia ſit juris divini, ſive ſolius juris humani.

Secundo, eſt Simonia ſolius juris humani permutatio Beneficii cum alio Beneficio facta propria auctoritate. Tertio, reſignatio Beneficii propria auctoritate facta cum reſervatione penſionis. Quarto, acceptio alicujus rei occaſione examinis, ex Trident. ſeſſ. 24. cap. 15. Quinto venditio officiorum Eccleſiaſticorum ſpiritualium, ſeu habentium onus ſpirituale, necnon venditio Officii Diſpenſatoris, ſeu Procuratoris, aut Æconomi, ſicut etiam Defenſoris, ſeu Syndici, aut Judicis, aut Primicerii, ſeu Magiſtri Chori, cujus eſt Clericos inſtruere, & Chorum dirigere.

Notandum demum, non dari in Simonia juris naturalis parvitatem materiæ; Nam ſi pro re ſpirituali detur modica pecunia, major irreverentia irrogatur rei ſacræ; Unde fit, excommunicationem latam contra Simoniacos incurri, etiamſi pretium, quod traditur, modicum

ſit:

ſit: Et idem dicas ſi res ſpiritualis ſit parva; Quicquid in contrarium ſentiant nonnulli apud Ugolin. de Simonia cap. 16.; nam ſemper habetur tota malitia Simoniæ conſiſtens in hoc, quod temporale æque penſetur, ac ſpirituale: Sicut non datur parvitas materiæ in perjurio, quia quamvis in re levi juretur falſum, habetur tamen ſemper eadem malitia pejurii per hoc, quod Deus in teſtem falſi adducatur: Contra vero in furto levi, verbi gratia, quamvis habeatur injuſtitia, habetur tamen injuſtitia levis, ſeu damnum leve, & ideo datur parvitas materiæ; Sicut etiam datur materiæ parvitas in Simonia, quæ ſit ſolius juris Eccleſiaſtici, puta ſi detur modicum quid pro conſequendo officio Æconomi, ut notat Bonac. cum aliis.

V. Quæritur quarto, Quænam ſit materia Simoniæ?

Reſpondeo eſſe rem ſacram, ſeu quocumque modo ſpiritualem, & ſupernaturalem; cum Simonia opponatur Religioni, & cultui debito rebus ſacris. Hinc primo eſt materia Simoniæ gratia ſanctificans; ut ſi vendatur Baptiſmus, vel Abſolutio Sacramentalis. Secundo Euchariſtia, ſi verbi gratia vendatur ad magicas artes. Tertio Reliquiæ, & earum retentio, ſunt enim res ſacræ, nec expetuntur, niſi ob ſanctitatem ejus, cujus ſunt reliquiæ. Quarto Præſtimonia, quæ tanquam Beneficia conferuntur a ſolis Prælatis Eccleſiaſticis, & inſtituta ſunt ad alendos in ſtudiis Clericos pauperes, ut poſſint inſervire Eccleſiæ; Pius enim V. adjunxit illis Officii divini obligationem, & ideo hujuſmodi Beneficia habent titulum ſpiritualem.

VI. Quinto Cappellaniæ collativæ, ſeu erectæ auctoritate Epiſcopi, non tamen non collativæ, ex Pal.; quamvis gratis dari debeant, unde citra Simoniam, ſed contra juſtitiam venderentur.

Item Commendæ ſpirituales, ſeu Vicariæ, quæ pariter habent penſum Canonicarum horarum, & adminiſtrationem Sacramentorum: Commendæ vero militares Equitum Hieroſolymitanorum non ſunt materia Simoniæ, quia non ſunt quid ſpirituale, & conferuntur ſolum titulo laico in ſtipendium pro temporalibus ſervitiis, quamvis non dentur niſi Religioſis profeſſis. Vicariatus autem Epiſcopi materia quidem Simoniæ eſt, cum juriſdictionem habeat ſpiritualem; at qui illum emit, probabiliter non tenetur reſignare, ut docet Sanch. lib. 2. Opuſc. cap. 3. dub. 113. contra Navar., & Lopez, eo quod non ſit Beneficium.

Sexto, Rectoriæ, ſeu Officia regendi, & gubernandi Hoſpitalia Epiſcopi auctoritate erecta; Et ratio eſt, quia habent ſpiritualem adminiſtrationem annexam; ſecus vero ſi tantum habeant adminiſtrationem temporalem, & curam infirmorum.

Septimo, Sacramenta, vel Sacramentalia, aut ipſorum uſus, quamvis non committatur Simonia accipiendo aliquid pro materia remota Sacramentorum, videlicet pro pane, oleo; Nec in Matrimonio pro ejus materia proxima, ſcilicet pro traditione corporum, quia talis traditio non eſt actus poteſtatis ſpiritualis, ut notat Suar. lib. 4. cap. 11.; Nec ſi aliquid accipiatur pro labore, & defatigatione extraordinaria in Sacramentis adminiſtrandis; Dicitur autem labor extraordinarius, qui per accidens conjungitur cum Sacramentorum adminiſtratione, & ſine quo adhuc Sacramenta adminiſtrari poſſent; verbi gratia, ſi longum iter faciendum ſit, ut miſſa celebretur: Pro labore autem intrinſeco, ſeu neceſſario requiſito nihil accipi poteſt, ex regula Urbani in Cap. *Si quis objecerit* 1. quæſt. 3., ubi dicitur; *Qui horum alterum vendiderit, ſine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit*; Unde nihil accipi poteſt, aut tradi pro functionibus Ordinum, puta pro lectione Epiſtolæ facta a Subdiacono, pro Divinis Officiis perſolvendis, pro recitatione litaniarum, &c., & aliis privatis orationibus, quæ impulſu Spiritus Sancti fiunt, & ad ſpiritualem effectum ordinantur: Poteſt tamen accipi ab adminiſtrante Sacramenta, & a perſolvente Divina Officia ſolum id, quod præciſe requiritur ad ſui ſuſtentationem, quamvis aliunde habeat, unde ſuſtentetur; Nam ſicut gratis dicitur laborare Artifex, cui dantur tantum neceſſaria ad ſuſtentationem, ita in caſu noſtro: Immo ſuſtentatio poteſt deduci in pactum, ex Bonac. hic, Suar., Valent. contra Sylveſt., & alios; quibus videtur favere D. Th. 2. 2. quæſt. 100. art. 3. Et ratio eſt, quia quilibet in pactum deducere poteſt, quod ſibi jure naturæ debetur, ſicut eſt ſuſtentatio.

Octavo, omnes res conſecratæ, ut Calix, Eccleſiæ, &c., ratione materiæ vendi poſſunt, niſi ſpecialiter prohibeatur; Sicut prohibetur in jure Canonico venditio ſepulturæ, etiam ratione ſoli; ſic etiam Chriſmatis, balſami; Et Romæ ſpecialiter

prohibetur venditio effigiei Cereæ (dictæ Agnus Dei) benedictæ, ad vitandum periculum Simoniæ, etiamſi non vendatur pluris ob conſecrationem; Conſuetudo tamen obtinuit vendendi ad Cappellam extruendam cum ſepultura certum locum Eccleſiæ, vel Cæmeterii, quæ conſuetudo, ſi fuit legitime præſcripta, potuit abrogare jus humanum.

Neque dicas, ſi poteſt ſine Simonia vendi Calix ratione materiæ, quare non poteſt vendi actio, verbi gratia, ſacrificandi ratione laboris intrinſeci annexi?

Reſpondeo cum Suar. cap. 14. diſparitatem eſſe, quia in primo caſu materia antecedit ſpirituale, nec valorem ſuum amittit per conjunctionem cum ſpirituali: in ſecundo caſu labor non antecedit actionem ſacrificandi, ſed ipſam comitatur, & veluti cum illa permiſcetur, & fit totum quoddam quaſi ſpirituale, unde ſit invendibilis jure Divino: Quare vendi poſſunt ratione materiæ ſolum quæcumque antecedenter ſunt connexa cum ſpiritualibus, ut Calix conſecratus &c., qui ſcilicet antecedenter ad conſecrationem eſt pretio æſtimabilis, & eatenus vendi poteſt; prout dicemus de bonis, quibus annectitur Jus patronatus, quin tamen ipſum Jus patronatus vendi poſſit.

Nono, Quæcumque concomitanter ſunt annexa cum ſpiritualibus, ut labor intrinſecus rei ſacræ, vendi non poſſunt, nec vendi poſſunt quæcumque ſunt annexa rei ſacræ conſequenter, ut Beneficium, in quo jus ad fructus conſequitur ad officium ſpirituale. Ratio eſt, quia hoc jus pendet a re ſacra, ſicuti acceſſorium a principali; Et aperte conſtat id non licere ex illa regula in cap. *Si quis objecerit* 1. quæſt. 3. *Qui horum alterum vendiderit, ſine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit*.

VII. Decimo, qui promittit alteri aliquid temporale cum pacto, quod bonum opus aliquod faciat, verbi gratia, quod fiat Chriſtianus, quod recitet roſarium, &c., eſt ſimoniacus obligando alterum ex contractu oneroſo; Si tamen promittatur aliquid ſub conditione, quod fiat opus ſpirituale, intendendo tantum ſpirituale bonum operantis, non eſt Simonia: Verbi gratia, ſi dicas ſine ullo pacto, Dabo tibi centum, ſi fias Chriſtianus: Etenim in hoc ſecundo caſu non habetur contractus oneroſus, ſed liberalis donatio facta animo alliciendi illum ad opus ſpirituale. Ita Bonac. quæſt. 4. §. 7., & Leſſ. dub. 12., Ubi docet, aliud eſſe offerre aliquid ad alliciendum animum alterius, ut ponat opus bonum, aliud eſſe offerre aliquid ad obligandum illum, ut ponat opus bonum, quod ipſimet donatario prodeſt.

Undecimo, Aliquid tradere pro ingreſſu in Religionem, vel ob profeſſionem, tanquam pretium, eſt ſimonia. Dari tamen aliquid poteſt pro congrua ſuſtentatione ejus, qui Religionem ingreditur; ſic enim datur temporale pro temporali, videlicet pro onere alendi illum, ſicut in matrimonio datur temporale ad onera matrimonii ſuſtinenda.

Duodecimo; Nihil accipi poteſt pro concione Sacra, quippe quæ actus ſacer eſt, cum Concionator ſit veluti legatus Dei ad hoc miſſus; Et conſtat, quia Chriſtus Dominus mittens Apoſtolos ad prædicandum Matth. 10. eodem modo loquitur de prædicatione, ac de curatione morborum, & mortuorum reſuſcitatione, dicens: *Euntes prædicate, dicentes, quia appropinquavit Regnum Dei, infirmos curate, mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, dæmones ejicite; gratis accepiſtis, gratis date*: ergo concionari non gratis, ſed accepto pretio, Simonia eſt; Solum pro ſuſtentatione poteſt aliquid accipi, & in pactum deduci, ut diximus de ſtipendio Miſſæ. Ita communiter apud Bonac. §. 10.: Contra tamen poteſt aliquid accipi pro docenda Theologia ſive morali, ſive ſcholaſtica, quia actiones magiſtri docentis Theologiam ſunt naturales pretio æſtimabiles: Idem dicas, ſi detur conſilium in materia theologica pretio accepto; etiamſi detur tale conſilium ad pacandam conſcientiam; quia conſilium eſt aliquid naturale, quod etiam a non Theologo dari poteſt. Idem etiam dicas, ſi aliquid accipiatur pro docenda doctrina Chriſtiana, ad inſtruendum intellectum, & exercendam memoriam, ut fit in ſcholis; Secus vero ſi doceas illam concionando, perſuadendo, oſtendendo ejus credibilitatem. Nec eſt ſimoniacus, qui vendit licentiam docendi Theologiam, aut Magiſterium, ſeu doctoratum theologicum, cum actus docendi, ad quem doctoratus dirigitur, non ſit ſpiritualis, ſecus vero pro licentia concionandi, audiendi confeſſiones, &c.

VIII. Decimotertio, Juſpatronatus, (ſicut etiam Præſentatio) cum habeat pro objecto Beneficium, eſt aliquid ſpirituale, quod vendi non poteſt; bona tamen, quibus

bus Jus patronatus annexum eſt, vendi poſſunt, dummodo non pluris vendantur ratione Juriſpatronatus annexi, quia ſunt antecedenter connexa cum re ſacra. Notandum tamen, quod ſolum Jus patronatus reale, quod annectitur bonis, quæ vendi poſſunt, cum iis transferatur, in quibus fundatur, ſicut acceſſorium transfertur cum principali, ut conſecratio Calicis cum ipſo Calice; Jus patronatus vero perſonale ſolum transferri poteſt per liberalem donationem, interveniente Epiſcopi conſenſu, dummodo non transferatur in Religioſos, ex cap. *Illud*, *De jure patronatus*.

Decimoquarto, Qui alteri reſignat Beneficium, non poteſt quicquam exigere a reſignatario ratione fructuum, quia Beneficium annectitur rei ſacræ conſequenter: Et ratio a priori eſt, quia perſona privata non poteſt ſeparare præbendam, ſeu fructus, & emolumentum ab ipſo Beneficio; ergo cum non poſſit quicquam exigere ratione Beneficii, nec poterit quicquam exigere ratione emolumenti, & ideo communius docent Theologi cum Caj., Val., Azor., Bonac. contra Ugolin., Navar., & Canoniſtas, quod in tali caſu committeretur Simonia juris Divini. At poteſt Papa conferre Beneficium, reſervata ſibi, vel alteri penſione; quia poteſt ſeparare Beneficium a fructibus; Cum enim Beneficium duo dicat, jus ad ſacrum miniſterium, & jus ad fructus, & hujuſmodi duo jura ex auctoritate, & inſtitutione Summi Pontificis connectantur, poterunt eadem auctoritate ſeparari; nam res, per quas cauſas naſcitur, per eaſdem diſſolvitur. Præterquamquamquod Papa ſi non eſt dominus, eſt ſaltem adminiſtrator bonorum Eccleſiaſticorum cum maxima facultate, & jure; ergo poteſt uni Beneficium conferre cum jure ad partem fructus, alteri vero jus ad alteram partem fructus. Epiſcopi vero quia non poſſunt ſeparare a Beneficiis emolumenta, jure poſitivo id prohibente, ideo nec poſſunt conferre Beneficia cum penſione, exceptis quibuſdam caſibus. Primus eſt, dum ſenex Beneficium renunciat; tunc enim nonnulli Doctores docent, poſſe Epiſcopum reſervare penſionem ad vitam renunciantis propter ſenium. Secundus in tranſactionibus, & concordia litium poteſt penſionem perſonalem imponere, ex Cap. *De Cætero*, ut videre eſt apud Suar. de Simonia lib. 4. cap. 24.

Decimoquinto, Commutari quidem poteſt res pure ſpiritualis cum ſpirituali, puta miſſa cum miſſa, quia non fit injuria rei ſacræ; ut communiter docent contra Sylveſt., Armil., & alios apud Dian. part. 4. tract., 4. reſol. 15., ſecus vero ſi permutetur res non pure ſpiritualis cum altera, puta corona benedicta materiæ pretioſæ cum corona vilis materiæ, cui ſint annexæ indulgentiæ; quia ſic videtur permutari ſpirituale cum temporali: Et ideo neque etiam poteſt permutari, quod eſt ſpirituale antecedenter cum eo, quod eſt ſpirituale conſequenter, puta Calix conſecratus cum Beneficio. Quamvis autem Calix conſecratus permutari poſſit cum alio ejuſdem valoris, at ex jure poſitivo nullum Beneficium poteſt privata auctoritate cum alio commutari, ex Cap. *Quæſitum*, *De rerum permutatione*, & ex cap. ult. *De pactis*, ubi omnis omnino pactio prohibetur in Beneficiis. Puto proinde, quod in permutatione Beneficiorum facta privata auctoritate committeretur Simonia juris humani, non divini, ut communiter docent contra nonnullos apud Azor. cap. 12., Sicut etiam ſi commutentur actiones pertinentes ad proviſiones Beneficiorum, ut ſi dicatur, Tu elige hunc, & ego eligam, vel præſentabo illum.

Quod autem attinet ad Superioratus Religionum, dubium eſt, an includantur nomine Beneficii ad incurrendas has pœnas permutantium? Affirmant Suar., Navar., & alii communius contra Barboſ., Bonac. quæſt. 7. §. 2. Leſſ. dub. 25. Azor., & alios apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 156., qui putant nomine Beneficii venire tantum ea, quæ rigoroſe Beneficia vocantur, & ideo non eſſe ſimoniacum pactum, quo duo conveniant invicem ad dandum alteri ſuffragium pro Superioratu; Ex qua quæſtione dependet illa alia i, num ſcilicet Mediatores ſimoniacæ electmonis ad Superioratus incidant in excomreunicationem; Incidunt enim, ſi Superiotus habeant rationem Beneficii preſſe dicti; Secus vero non incidunt.

Permutationes tamen Beneficiorum, ſi pure fiant, & ſine penſione, fieri poſſunt auctoritate Epiſcopi loci, in quo ſitum eſt Beneficium, ex Cap. *Quæſitum*, *De rerum permutatione*: Si tamen inæqualitas fructuum compenſanda ſit penſione, aut pecunia, communius docent contra Sylveſt., Cajet., Fabian., quod non ſatis ſit auctoritas Prælati, ſed requiratur auctoritas Papæ.

IX. Decimoſexto, Penſio temporalis, ſeu laicalis non eſt materia Simoniæ, cum non

non ſit ſpiritualis, contra vero penſio clericalis, ſive ſpiritualis ea ſit, (quæ ſcilicet fundatur in titulo mere ſpirituali, ut quæ datur concionatori, vel adjutori Epiſcopi, aut Parochi,) ſive media, quæ ſcilicet non fundatur in officio ſpirituali, ſed in ſtatu ſpirituali, ut quæ datur Clerico pauperi, aut Parocho ſeni, ut ſe ſuſtentet. Ratio eſt, quia utraque penſio habet onus recitandi officium Beatæ Virginis, & ideo non datur titulo ſpirituali, ſeu propter cauſam ſpiritualem. Sed Avil. 2. parte cap. 6. dub. 5. putat probabiliter, eſſe temporalem penſionem fundatam non in officio, ſed in ſtatu ſpirituali: Poteſt tamen Penſionarius vendere fructus penſionis etiam ad totam vitam, dummodo retineat titulum penſionis; quia hoc haberet rationem veluti locationis, vel anticipatæ venditionis fructuum.

Decimoſeptimo, Reſignatio Beneficiorum, ſi non ſit pura, eſt ſimoniaca; quia omnis pactio in ſpiritualibus ſimoniam continet, ex Cap. final. *De Pactis*. Verum Sot., Covarr., Sylveſt., & alii cum Leſſ. cap. 35. dub. 14. docent, reſignationem Beneficii in favorem tertii factam in manibus Ordinarii cum clauſula, Non aliter, nec alias, non eſſe illicitam, cum non contineat Simoniam nec juris Divini, nec humani; Non Divini, quia nihil temporale accipitur pro tali renunciatione conditionata; & ſane ſi permutatio Beneficiorum non continet hujuſmodi Simoniam, a fortiori nec ceſſio; Nec continet Simoniam juris humani; quia nulla hic intervenit pactio, cum non habeatur ulla promiſſio Ordinarii, ſed ſolum habeatur reſignatio conditionata, quam ſi Prælatus acceptare nolit, nihil actum eſt.

Decimo octavo, Dubium eſt, an redemptio vexationis licita ſit in Beneficiis? Equidem dico cum Leſſ. dub. 18., quod qui habet jus in re ad Beneficium per hoc, quod ſit inſtitutus, aut confirmatus, aut per hoc, quod libere illud ſit jam collatum, poteſt pecuniam offerre ei, qui vult impedire poſſeſſionem. Ita communiter, quia poſſeſſio eſt quid temporale: Qui vero habet tantum jus ad rem, aut remotum per hoc, quod eſt dignus, aut habet propinquum, per hoc, quod ſit præſentatus, vel electus, vel poſtulatus, ſed nondum inſtitutus, aut confirmatus, non poteſt vexationem redimere ab iis, qui poſſunt prodeſſe, ut ſcilicet non opponant, quæ jure poſſunt opponere, quia ſic pecunia ſterneretur via ad Beneficium; Sed poteſt vexationem redimere ab iis, qui modis aperte iniquis poſſunt obeſſe, verbi gratia, infamando electum, &c., quia offerretur pecunia ſolum ne inique noceatur, & omnis hujuſmodi injuſta vexatio redimi poteſt.

Decimonono, Litigantes Simoniacam tranſactionem facerent, ſi remitterent jus ſpirituale pro temporali, ut patet; Unde non licet litem circa Beneficium, aut circa juriſdictionem ſpiritualem, aut circa reliquias componere tradita pecunia, ex cap. *Conſtitutus*, *De tranſactionibus*; quia ſic permutaretur ſpirituale cum temporali; Licita tamen eſt tranſactio compenſando unam rem ſpiritualem cum altera, quamvis talis tranſactio in materia beneficiali fieri non poſſit privata auctoritate ob periculum Simoniæ, ex cap. *Super eo*, *De tranſactionibus*; Poſſunt tamen facere amicabilem compoſitionem, ſeu amicabiliter ſtare judicio alicujus prudentis Arbitratoris, (qui tamen ſit Clericus,) quod idem eſt ac facere compromiſſum in aliquem Clericum, qui litem dirimat, & perinde ac ſi eſſet Judex, partes componeret, exigente id æquitate, & bono pacis, ut notat hic Bonac. quæſt. 4. §. 15., juxta doctrinam Suarii, Tabienæ, & Azorii p. 3. lib. 12. cap. 8.

X. Vigeſimo, Pro actibus juriſdictionis fori interni nihil accipi poteſt, puta pro diſpenſatione votorum, aut pro abſolutione a Cenſuris, &c., quamvis poſſit dari pecunia injuſte deneganti abſolutionem, ad redimendam injuſtam vexationem: Pro actibus vero juriſdictionis laicæ, & temporalis non eſt Simonia aliquid accipere. Verbi gratia ſi Prælatus pretio concedat licentiam docendi, vel legitimandi ad honores temporales, aut ad ſucceſſionem in bonis; quia non exercet juriſdictionem ſpiritualem ſecundum ſe, ſed quatenus continet temporalem; Contra tamen Simonia eſt accipere, vel dare aliquid pro actibus Eccleſiaſticæ juriſdictionis, etiam fori externi; quia talis juriſdictio eſt ſpiritualis, & ſupernaturalis. Unde Trident. ſeſſ. 25. cap. 18. generaliter decernit diſpenſationes Eccleſiaſticas gratis concedendas, alioquin cenſendas eſſe ſurreptitias. Receptum tamen eſt ſtylo Curiæ Romanæ, ut in diſpenſationibus concedendis aliquid ſolvatur. Primo, pro ſuſtentatione Papæ. Secundo, pro labore, & ſuſtentatione Officialium; quamvis enim pro tali labore nihil accipi poſſit jure Eccleſiaſtico, diſpenſat tamen

Pon-

Pontifex in hoc caſu, ut docent Suar., Azor., Bonac. Tertio, quia Pontifex commutat unum opus in aliud, hoc eſt diſpenſat relaxando vinculum, & imponendo ſolutionem pecuniæ erogandæ in pios uſus. Quarto, in pœnam delicti. Quinto, ne facile diſpenſationes petantur.

XI. Quæritur quinto, Quinam poſſint Simoniæ peccatum incurrere?

Reſpondeo, omnes homines poſſe incurrere in Simoniam Divino, & naturali jure prohibitam, quia omnes naturali juri ſubjiciuntur; unde eſſet ſimoniacus Papa, ſi prævio pretio conferret Ordines Sacros, & Paganus, qui emeret Baptiſmum, aut ad Simoniam cooperaretur. Verum Simonia non committitur ex pacto cum Deo inito, verbi gratia, ſi illi permittatur res temporalis in caſu, quod donet prophetiam; nam nihil temporale donari poteſt Deo, quia dominus eſt univerſorum: Solum poteſt illi dari obſequium ſpirituale, dando verbi gratia eleemoſynam; unde ſpirituale in tali caſu cum ſpirituali, nempe cum prophetia, commutaretur.

Præterea Simoniam jure humano prohibitam poſſunt omnes fideles incurrere, quia omnes legibus Eccleſiaſticis ſubjiciuntur, etiam Papa, quatenus ſecundum vim directivam etiam iis legibus ſubditur: Quamvis præſumendum, quod habeat juſtam cauſam diſpenſandi ſecummet, quando eas leges tranſgreditur; quia in facto Principis non præſumitur delictum, ut bene Suar. lib. 4. cap. 52. Non diſpenſat tamen in ulla lege, quando vendit aliqua officia Eccleſiæ, quia nulli ſupremo Principi prohibetur vendere officia vendibilia ſuæ Reipublicæ, ut notat Azor. part. 3. lib. 12. cap. 29.

XII. Dubium eſt, An Simoniam jure humano prohibitam incurrant, qui illam exercent, ſciente, & diſſimulante Pontifice? Sanch. lib. 3. diſp. 35., Sal., & alii putant non incurrere, quia Papa nunquam præſumitur delinquere; Si autem diſſimularet Simoniam, & non in ea diſpenſaret, delinqueret; ergo præſumenda eſt diſpenſatio. Verum Suar., Sayr., & alii putant, non excuſari a tolerantia Pontificis, quoties aut non habet Pontifex certam ſcientiam de re, quam tolerat; aut tolerat, quia non expedit omnes punire ad vitanda pejora mala; aut non eſt talis conſuetudo in contrarium, ut judicio prudentum ea lex ſublata cenſeatur. Ratio eſt, quia in dubio obligationis legis judicandum in favorem legis, quæ ſtat in poſſeſſione; atqui tolerantia Pontificis in his caſibus ad ſummum reddit tantum dubiam obligationem legis; ergo lex non ceſſat obligare. Minor probatur; nam taciturnitas, & tolerantia non ſemper arguit conſenſum; præſertim quia delictum aliquando non punitur, quia non denunciatur, vel quia non expedit omnes delinquentes punire, vel quia ex negligentia aliqua Superior tacet, quin factum approbet.

XIII. Quæritur ſexto: Quibus de cauſis excuſari poſſit a labe Simoniæ accipiens temporale occaſione ſpiritualis?

Reſpondeo, ſex cauſas, ſeu titulos enumerari. Primus eſt titulus debitæ ſuſtentationis. Secundus titulus liberalitatis, ſeu gratitudinis. Tertius, labor extrinſecus, ſeu per accidens annexus operi ſpirituali. Quartus, privatio libertatis, vel alterius commodi temporalis, ſeu lucrum ceſſans, ut exerceatur ſpirituale. Quintus, redemptio vexationis. Sextus, conſuetudo accipiendi temporale pro ſpirituali in aliquo caſu, in quo jure tantum humano id prohibetur, cum conſuetudo poſſit legem humanam abrogare. De ſingulis nonnulla dicemus.

Primo itaque ſine Simoniæ labe poteſt accipi aliquid pro ſpirituali titulo ſuſtentationis; Nam Simonia tunc habetur, quando accipitur aliquid indebitum; Suſtentatio autem jure naturæ eſt debita; Etenim *Dignus eſt operarius cibo ſuo*, Matth. 10., & *Qui altari ſervit, de altari vivere debet*, ad Rom. 15. Ita communiter: Sicut enim qui contractum oneroſum iniret de Miſſa dicenda, dummodo ſibi dentur candelæ, hoſtia, vinum, & alia neceſſaria, certe gratis celebraret; ita qui pactum facit de celebrando, dummodo ſibi detur ſuſtentatio, quæ pariter neceſſaria eſt ad Sacrificium: Etenim cum homo privet ſe negotiis temporalibus, quibus poſſet lucrum capere, & ſe ſuſtentare, ut vacet Sacris miniſteriis, par eſt, ut ſuſtentatio illi detur; Nec per hoc non gratis Sacra peragit: Sicut mutuans per hoc quod exigat a Mutuatario lucrum ceſſans, non dicitur non mutuare gratis.

Azor. tamen negat hoc licitum eſſe ei, qui aliunde poteſt ſuſtentari. Sed rejicitur communiter, quia quod aliunde habeat, eſt per accidens, nec per hoc privandus eſt ſuſtentatione jure naturæ debita: cum nemo teneatur militare ſuis ſtipendiis, ut bene Suar. c. 45. Tunc peccaret accipiendo

do ſuſtentationem, quando ex officio teneretur miniſtrare ſpiritualia, & ratione officii haberet alios redditus ſufficientes.

Hinc ſequitur cum Navar., Suar., Sot., Valent., Bonac. hic, poſſe ſuſtentationem deduci in pactum, quia quilibet deducere poteſt in pactum, quod ſibi jure naturæ debetur. Sequitur ſecundo, hac ratione excuſandos Miniſtros Eccleſiæ, Concionatores, Confeſſarios, &c. accipientes pias oblationes, vel alia ſtipendia ex conſuetudine, vel ex legibus Eccleſiæ præſcribentibus aliquid dari pro certis muneribus. Neque dicas, in cap. ult. *De pactis* prohiberi omnem pactionem in ſpiritualibus: Nam vel non eſt ibi ſermo de ſuſtentatione jure naturæ debita, vel dicendum, quod in quibuſdam functionibus contraria conſuetudo legem illam abrogarit.

Secundo, poteſt aliquid accipi titulo liberalitatis, aut gratitudinis, dummodo non ſit gratuita compenſatio pro ſpirituali, quod damnatur ab Innoc. XI. prop. 45. ſeu non detur ad compenſandum ſpirituale cum temporali; nam hæc compenſare, ſeu æque penſare, apertiſſima Simonia eſt; Nec debet ullum tacitum pactum præfuiſſe; quia ſic non gratis, & liberaliter daretur, ſed ad ſatisfaciendum obligationi ex juſtitia ratione illius taciti pacti contractæ. Si tamen aliquid detur ad ſatisfaciendum ſoli obligationi antidorali, ſeu morali, ortæ ex virtute gratitudinis, nullo præcedente pacto implicito, non habetur Simonia, cum non detur ut pretium, nec detur intentione permutandi temporale cum ſpirituali, ut advertit Suar. tom. 1. De Relig. lib. 4. cap. 36., Filliuc., Navar., Valent., & Bonac. hic; Et quamvis dare aliquid titulo gratitudinis non ſit gratis dare, ſed ſit dare titulo Beneficii accepti, tamen quia non datur ad ſatisfaciendum ulli obligationi ex juſtitia, aut ex pacto, ideo non ſufficit ad Simoniam; Quod etiam notat Leſſ. dub. 20. ex Suar., Navar., & aliis, ubi tamen pariter notat, periculoſum id in praxi eſſe.

Dices, qui titulo gratitudinis dat ſpirituale pro temporali, obtinet remiſſionem, ſeu extinctionem obligationis antidoralis, quæ eſt pretio æſtimabilis, non ſecus ac remiſſio debiti ex juſtitia; Unde recurrit, quod temporale cum ſpirituali commutaretur. Sed reſpondeo cum Suar. num. 13., Navar., Filliuc. apud Bonac. quæſt. 6. punct. 1. negando, remiſſionem, ſeu extinctionem talis obligationis eſſe pretio æſtimabilem; Etenim ſicut naturaliter conſurgit ex largitione doni obligatio ex gratitudine, itaut ad contrahendam talem obligationem non requiratur novum pactum, nec nova voluntas præter voluntatem accipiendi donum; ita extinctio talis obligationis naturaliter conſequitur per recognitionem gratuitam: Ex quo fit, quod qui dat ſpirituale titulo gratitudinis, & ad extinguendam obligationem antidoralem, vere det gratis, nec aliquid pretio æſtimabile acquirat, dum acquirit id, quod naturaliter conſequitur ad gratuitam recognitionem: Sicut qui liberaliter donat, omnino gratis donat, quamvis acquirat obligationem, quæ conſurgit in donatario ad recognitionem; quia talis obligatio naturaliter conſurgit, & ideo non dicitur eſſe pretio æſtimabilis. Certum tamen eſt, ut diximus, quod ſi quis det temporale obligando donatarium, ut ſatisfaciat obligationi gratitudinis redonando ſpirituale, committat Simoniam; quia ex tali pacto ſive expreſſo, ſive tacito conſurgeret nova obligatio ex juſtitia, quæ eſt pretio æſtimabilis; & ideo qui dat mutuum obligando ex pacto mutuatarium, ut remutuet, uſurarius eſt, eo quod præter obligationem generalem, & antidoralem inducitur ex pacto nova obligatio civilis, & ſpecialis.

Hinc fit, quod ſi quis det temporale intentione acquirendi ſpirituale ex titulo gratitudinis, non committat Simoniam; Si vero det temporale intentione, ut ille veluti ex pacto tacito obligetur ad redonandum ſpirituale, ad ſatisfaciendum obligationi ortæ ex gratitudine, Simoniam mentalem committat, ut notat hic Bonac. Denique ſi quis gratis det temporale ſine ullo pacto implicito, & deinde petat, ut titulo gratitudinis ſibi ſpirituale conferatur, non committit Simoniam, cum non petat indebitum, (quamvis in praxi id etiam valde periculoſum ſit,) Sicut nec committit uſuram, qui petit, ut ex gratitudine ſibi remutuetur. Immo nec Simonia committitur ab iis, qui tradunt Religioſis eleemoſynas petendo, ut in gratitudinem orent pro ſe, nec a Religioſis, qui id promittunt: Etenim non petitur eleemoſyna in pretium, eſto ea non daretur, niſi ſperarent orationes, (ſicuti non eliceretur actus contritionis, niſi immineret mors,) ſiquidem illud eſt motivum extrinſecum impellens, non finalizans; Ad eum modum, quo in actu contritionis metus mortis eſt motivum ſolum extrinſecum, & impellens. Quod tamen in materia Beneficiorum, orationum,

vel

vel ſimili materia periculoſum eſt in praxi, ne quis velit donum Dei pecunia poſſidere, quamvis nolit illam dare in pretium; Sicut Simon Magus nolebat dare pecuniam in pretium rei ſpiritualis, nam pretium eſt menſura valoris rei; Quis autem eſt, niſi fatuus, qui velit ſpirituale cum temporali poſſe in valore proportionari? Si in humanis nec amor, nec ſapientia pretio æſtimantur, ut dicitur Sapient. c. 7., quanto magis ſupernaturalia? Quare permutare ſpirituale pro temporali in lata ſignificatione dicitur vendere ſpiritualia; Sicut Judas dicitur vendidiſſe Chriſtum, eo quod ſic permutarit: & D. Auguſt. 4. Confeſ. cap. 2., quia Rhetoricam mercede docuit, dixit ſe illam vendidiſſe.

Quod hæc in praxi ſint periculoſa, in materia præſertim beneficiaria, patet ex Cap. *Tua nos*, *De Simonia*, ubi Urbanus II. dixit eſſe ſimoniacum Clericum, qui offerebat bona ſua Eccleſiæ, ea conditione, ut in Canonicum reciperetur, & eſſe ſimoniacos illos, qui non admiſſuri erant illum in Canonicum, niſi bona ſua largitus eſſet. Ratio a priori eſt, quia quamvis pecunia in tali caſu eſſet finis ſecundarius, tamen movebat voluntatem, tanquam cauſa principalis partialis, atque adeo in eodem ordine ponebatur pecunia, & finis ſpiritualis; Etenim uterque ſimul movebat voluntatem ad conferendum Canonicatum, & ſolus finis ſpiritualis non ſufficiebat. Præterquamquod non dabatur gratis, & ſine pretio; ſolum enim quando paciſcitur ſuſtentatio, datur res ſpiritualis ſine pretio; cum non ſit indebita ſuſtentatio, ſed jure naturæ debita.

XIV. Notandum tamen, quod ſi quis ſuſciperet extremam Unctionem non ſolum pro remiſſione peccatorum, ſed etiam ut liberetur a morbo, quando illam etiam ſuſciperet, quamvis morbum non curaret, tunc ita habet pro fine ſecundario aliquid temporale, ut non peccet; quia finis ſecundarius in tali caſu cadit a ratione finis rigoroſe dicti, (qui ſcilicet magis æſtimatur, quam medium,) cum non magis æſtimetur, quam opus, quod ad ipſum ordinatur: Quare pro fine ſecundario ſæpe idem ſignificatur ac per accidens, ac de conſequenti, non vero ſignificatur finis preſſe dictus, qui magis intendatur, & æſtimetur, quam opus, quod ad illum ordinatur.

Hinc qui opus conjugii intenderit primario propter prolem, ſecundario propter voluptatem, certe peccaret, quia nullo pacto poteſt eſſe finis operationis preſſe dictus voluptas, niſi apud Epicureos. Quamvis autem aliquis abſtineret ab opere conjugii, niſi eſſet in eo voluptas, non hinc ſequitur, quod habeat pro fine ſecundario voluptatem; ſicut non quia aliquis abſtineret a celebrando, niſi rogaretur ab amico, vel niſi daretur eleemoſyna, inde fit, quod pro fine ſecundario celebrationis habeat obſequium erga amicum, & eleemoſynam; tum quia poteſt miſſa ordinari ad finem ſpiritualem, quamvis rogatu amici celebretur, ſicut rogatu pœnitentium audimus confeſſiones, quas tamen ad finem ſpiritualem ordinamus; tum etiam quia preces amici, & eleemoſyna poſſunt eſſe tantum motivum occaſionale, non finale, ſeu cauſa excitans, & impulſiva ad celebrandum, vel cauſa applicationis ad celebrandum, quin ſit cauſa finalis, & ſecundaria, juxta diſtinctionem Juriſtarum; In quo ſenſu Deus promiſit Hebræis obedientibus bona temporalia, ut eorum ſpe excitarentur, non ut pro fine illa haberent, nam quod habet rationem finis, pluris æſtimatur, quam medium, juxta illud effatum: *Propter quod unumquodque tale, & illud magis*; Unde ſi Deo obediremus præciſe propter bona temporalia, quæ promittit, hoc actu magis hæc bona, quam Dei obedientiam æſtimaremus, quod eſt abſonum.

Tertio excuſat a ſimonia titulus laboris extrinſeci, ſeu per accidens conjuncti cum actione ſpirituali, quia hujuſmodi labor eſt pretio æſtimabilis, ſive labor extrinſecus præcedat, ſive comitetur, ut docent communiter: Secus tamen dicendum de labore intrinſeco, ex regula illa Urbani in cap. *Si quis objecerit* 2. quæſt. 3. *Qui horum alterum vendiderit, ſine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit*; ut communiter etiam docent contra Hadrian. quodlib. 9., Majorem, & alios.

Proinde Suar., Filliuc., & alii apud Bonac. docent, poſſe quidem accipi aliquid pro obligatione celebrandi tali hora, pro longo itinere, quod quis ſuſcipit ad celebrandam miſſam, non tamen pro labore, & defatigatione, quæ in miſſa habetur. Et quamvis multi doceant, quod poſſit aliquid accipi propter magnam contentionem animi, vocis, virium, præſertim ſi ex circumſtantia perſonæ oriatur talis defatigatio, ut ſi peragens ſacra ſit ſenex infirmus, delicatæ complexionis, ſicut etiam ſi quis ma-

magna voce concionetur, aut multum ſtudeat pro paranda concione, aut ſi multum laboret in mandando illam memoriæ: Hoc tamen a Filliuc., & Suar. rejicitur, quia exiſtimant pretium ſumi non poſſe pro laboribus quomodocunque neceſſariis ad peragendum ſacrum miniſterium, prout ab hominibus moraliter exerceri poteſt. Admittit tamen Suar. cap. 21. num. 15. Leſſ., Valent., & alii, quod Cantor aliquid poſſit exigere pro cantu in Miſſa, vel divinis officiis, quia talis labor cenſetur extrinſecus. Docet etiam Leſſ. dub. 8. num. 45., Navar., Cajet., quod poſſit aliquid accipi pro obligatione exercendi aliquid ſpirituale: nam ſicut in mutuo nihil accipi poteſt; tamen poteſt aliquid accipi pro obligatione mutuandi: ita in caſu. Et ſic excuſant Capitula, quæ ſuſcipiunt onus celebrandi quotannis anniverſaria. Sed verius dicendum cum Laym. tract. 4. num. 4. ab his pretium accipi non pro tali onere, ſed pro ſuſtentatione, vel quia privant ſe libertate ad alia opera, ut mox dicemus.

Quartus titulus eſt privatio libertatis ad alia opera, & privatio commoditatum, & emolumenti, quod tunc haberetur, ſi aliis operibus vacaretur. Ratio eſt, quia privatio hæc eſt pretio æſtimabilis; Sicut enim in mutuo poteſt accipi lucrum ceſſans, & damnum emergens; ita in caſu, ut notat Leſſ. loc. cit. cum Bonac. Hinc Suar., & Filliuc. docent✝poſſe pecuniam accipi a procurante Beneficium ratione laboris in ſcribendo, in peragendo iter, & ratione privationis lucri, & commodi temporalis, quo ſe eo tempore✝privat; hæc enim ſunt pretio æſtimabilia. Certe pro privatione libertatis ad vacandum aliis negotiis temporalibus, quibus unuſquiſque poſſet capere lucrum ad ſe ſuſtentandum, debita eſt Sacra peragenti ſuſtentatio; ergo ſi quando quis ſe privat in alterius commodum lucro majori, videtur poſſe illud exigere, non ſecus ac exigit ſuſtentationem.

XV. Quintus titulus eſt Redemptio injuſtæ vexationis; Quare licitum eſt dare pecuniam nolenti conferre Baptiſmum; tum quia id colligitur ex cap. *Dilectus*, *De Simonia*; tum etiam quia in tali caſu temporale non datur pro Baptiſmo, ſed pro tollendo impedimento injuſto, quod eſt temporale, atque adeo temporale non datur pro ſpirituali, ſed pro temporali. Hinc fit, quod poſſit quidem dari temporale ad tollendam vexationem injuſtam, non tamen poteſt dari ſpirituale. Verbi gratia non poteſt dari Beneficium alicui, ne tibi mortem intentet, aut ne juſte impediat aſſecutionem Beneficii pinguioris, adducendo ſcilicet hoc in pactum; (nam ſi des alicui ſine pacto Beneficium, timens alioquin, ne te occidat, non eſt Simonia, ut notat Leſſ. dub. 21..) Ratio eſt, quia ſpirituale daretur pro temporali; Si tamen Epiſcopus injuſte vexet me dando Beneficium indigno, aut nolendo dare mihi, cui revera debetur, non poſſum dare pecuniam ad hanc vexationem tollendam, nam in tali caſu pararem mihi pecunia viam ad Beneficium, eo quod in tali caſu remotio vexationis idem eſt ac collatio Beneficii; Poſſum tamen dare pecuniam, ne eligat in-✝ dignum, ſeu ne faciat malum, non tamen ut eligat me: Et ſi quis muneribus pervertat electores, poſſum quidem pecuniam offerre illi, ne electores pervertat, non tamen poſſum ego pervertere electores muneribus largioribus, quia non eſt faciendum hoc, quod eſt intrinſece malum, ad vitandam vexationem injuſtam; nec compenſatio licita eſt in delictis patrandis. Quod ſi vexatio ſit juſta, non poteſt dari pecunia ad illam redimendam, quia pecunia pararetur via ad rem ſpiritualem.

Sextus titulus eſt Conſuetudo adverſus Simoniam pure Eccleſiaſticam, quia conſuetudo legem Eccleſiaſticam abrogat, nulla tamen conſuetudo abrogat jus naturale, aut Divinum. Ad agnoſcendum autem, num lex ſit abrogata per conſuetudinem, judicium ferendum ex communi ſenſu Doctorum, vel ex praxi Prælatorum, & Confeſſariorum, vel ex uſu, & ſtylo Romanæ Curiæ, ut Suar. cap. 61. Quare qui redditus ſufficientes habent ad ſuſtentationem ex officio Eccleſiaſtico, poſſunt per conſuetudinem acquirere jus ad majores proventus, ut ſcilicet proventus ad ſuſtentationem aſſignati augeantur, ut notat Bonac. hic, dummodo talis conſuetudo non habeat ſpeciem Simoniæ, & turpis avaritiæ; quia in tali caſu non eſſet cenſenda conſuetudo, ſed corruptela.

XVI. Quæritur ſeptimo, An ſit ſimonia dare pretium alicui, ut intercedat pro conſecutione alicujus Beneficii?

Reſpondeo, certum eſſe, quod dare pretium interceſſori immediato pro obtinendo Beneficio contineat Simoniam jure Eccleſiaſtico prohibitam. Negant nonnulli apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 151. eſſe Simoniam etiam jure Divino; quia revera non emitur Beneficium, ſed interceſſio,

ſio, quæ videtur quid temporale. Communius tamen, & probabilius Suar., Laym. de Simonia §. 6. num. 65., Filliuc., & alii apud Bonac. quæſt. 1. §. 1. num. 14., Sanch. dub. 26. affirmant; quia non datur pecunia pro interceſſione quacunque, ſed pro interceſſione inquantum ordinata ad Beneficium obtinendum: quare licet non detur pecunia ad emendum Beneficium, tamen pecunia datur, ut per ipſam Beneficium, ſeu res ſpiritualis obtineatur; quod eſt vere ſimonia; cum Simon Magus noluerit emere Spiritum Sanctum, ſed ſolum pecunia Spiritum Sanctum poſſidere. Confirmatur, quia ſi hæc non eſſet Simonia juris Divini, eo quod ſolum ematur interceſſio, quæ eſt quid temporale, nec eſſet Simonia dare Epiſcopo pecuniam, ut ſe benevolum mihi oſtendat in collatione Beneficii, unde me poſſit præferre aliis æque dignis, eo quod nec emeretur Beneficium, ſed affectus Epiſcopi, qui eſt quid temporale.

Confirmatur ſecundo, quia quamvis in tali caſu Epiſcopus gratis det Beneficium, tamen qui dat pecuniam interceſſori, ut apud Epiſcopum intercedat, non recipit Beneficium ſine pecunia; ſed recipere pretio rem ſpiritualem eſt veriſſima Simonia jure Divino prohibita; ergo dare pecuniam interceſſori immediato ad Beneficium obtinendum eſt Simonia juris Divini.

Verum quia multi cum Navar. docent, (ut diximus quæſit. 3.) jure tantum Eccleſiaſtico eſſe prohibitam venditionem Beneficiorum ratione emolumentorum, ratione quorum poſſent vendi jure naturæ, non ſecus ac vaſa ſacra ratione materiæ, jure vero Divino prohiberi venditionem Beneficiorum ratione tituli; Hinc qui emeret interceſſionem ad obtinendos fructus Beneficii, juxta hanc ſententiam committeret Simoniam jure Eccleſiaſtico duplici titulo prohibitam, & quia emeret fructus Beneficii, & quia pactum iniret pro conſecutione Beneficii, ſiquidem omne pactum pro conſecutione Beneficii jure Eccleſiaſtico eſt prohibitum; Immo ſpecialiter eſt prohibitum dare pecuniam pro commendatione, ſeu interceſſione, ex Extravag. *Cum deteſtabile*, *De Simonia*; ubi excommunicatur quicumque alteri per Simoniam realem confert, vel procurat Beneficium eligendo, præſentando, poſtulando, inſtituendo, confirmando, &c.

Notat tamen Bonac. cum Suar., Sylveſt., Azor., Sanch. loc. cit., non eſſe Simoniam, ſi detur aliquid familiaribus Epiſcopi, a quo Beneficium conferendum eſt, non ut intercedant, ſed ut aditum aperiant, vel facilem ingreſſum concedant, ſive ut certiorem faciant Prælatum de meritis Oratoris, dummodo non ſe habeant ut interceſſores, ſed ut informatores; quia hoc, quod emeretur, eſſet mere obſequium temporale. Nec eſt Simonia, ſi interceſſori aliquid detur præciſe ob laborem accidentalem, eundo, & redeundo ad collatorem, aut in compenſationem lucri ceſſantis, vel damni emergentis, ut notat Navar., quia hujuſmodi labores extrinſeci in aliis actionibus pure ſpiritualibus poſſunt ſine labe Simoniæ compenſari.

Dubium eſt ulterius, An ſit Simonia dare pretium pro interceſſione mediata apud collatorem Beneficii? Circa quod hæc habet Sanch. apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 151. Si daretur pretium cuidam tertio, ut intercedat apud alterum, cui non incumbit conferre, nec eligere, nec præſentare, ut iſte tertius obſecret, ut detur illi Beneficium, hoc non eſt illicitum, & nullo modo eſt Simonia: quia datur pro re mere temporali, nec paratur via immediate, & proxime ad Beneficium; Sic Gabriel, Vaſq. diſputato caſu Matriti; Et alii juniores dicunt, hoc eſſe probabile, licet ſentiant, oppoſitum eſſe probabilius; & conſequenter ad hanc ſententiam dicunt non eſſe ſimoniam, nec peccatum dare aliquid famulo Auditoris, ut obſecret ſuum herum, ut me proponat Regi ad Beneficium; quia Auditores non præſentant ad Beneficia, ſed Rex, & eorum ſuffragium eſt tantum conſultivum, & ſic non paratur via immediate ad Beneficium; ſecus ſi daretur aliquid famulo Archiepiſcopi Granatenſis, ut precibus ab ipſo Archiepiſcopo obtineret, ut me præſentaret Regi ad Beneficium illius Regni: Sic docti Recentiores. At licet hoc probabile ſit, probabilius tamen eſt oppoſitum, quia non poteſt negari directe parari viam ad Beneficium pretio, & ſic emi Beneficium. Hactenus Sanch. loc. laudato.

Hanc ſententiam non conſulerem; etenim ſic etiam per pecuniam paratur via ad Beneficium, quandoquidem qui Beneficium accipit, illud vere poſſidet per pecuniam, quam obtulit non quidem danti, aut interceſſori immediato, ſed mediato.

Idem Sanch. lib. 2. Conſil. cap. 3. diſp. 33. docet, quod ſi quis poſt obtentum, & poſ-

poſſeſſum Beneficium vexatur juſte, verbi gratia, quia vult illum accuſare, ut deponatur, vel agitat litem, quæ non eſt evidenter injuſta, Simonia ſit offerre pecuniam, ut deſiſtat.

Addit idem Sanch. dub. 33. Simoniam eſſe dare alteri pecuniam, ne ſe opponat contra me ad Beneficium; ſicut etiam ſi dicatur, Ego non me oppono tibi ad hoc Beneficium, cum pacto tamen, ut non te opponas mihi ad aliud, quia hoc eſt pretio æſtimabile, & per hoc paratur via ad Beneficium.

Utrum autem licitum ſit offerre pecuniam competitoribus, & concurrentibus, ne concurrant? Dicendum, nullo pacto id licere, quia immediate per pecuniam pararetur via Beneficio, ſeu tolleretur juſta vexatio, & impedimentum immediatum: Secus vero ſi offeratur pecunia, ne interceſſor mediatus intercedat pro concurrentibus; in hoc enim caſu tolleretur impedimentum remotum, quamvis hoc eſſet etiam vexatio, quæ juſte poni poteſt.

XVII. Quæritur octavo, An collatio, vel proviſio Beneficii facta per Simoniam ignoranti illam ſit irrita?

Reſpondeo cum communi, eſſe ipſo jure irritam, & qui Beneficium obtinuit etiam ignoranter, inhabilis eſt non modo ad illud, ſed etiam ad alia Beneficia obtinenda in poſterum, niſi habilis efficiatur per diſpenſationem Pontificis in dignitatibus, aut Beneficiis curatis, vel per diſpenſationem Epiſcopi in Beneficiis ſimplicibus, ut notat Bonac. num. 20., & Laym. num. 73. ex Cap. *Nobis fuit*, *De Simonia*; Ubi dicitur, quod ſi Beneficium ſit ſimplex, proviſo ignorante, ac ratam non habente Simoniam ab aliis commiſſam, poſt liberam hujus reſignationem poſſit Epiſcopus diſpenſare; Ex quo ſequitur, quod non poſſit Epiſcopus diſpenſare, niſi poſt reſignationem liberam, nec in Beneficiis duplicibus, nec ſi proviſus ſciat Simoniam; nec ſi illam ignorarit ab aliis commiſſam, & deinde ratam habuerit. Excuſatur tamen electus, tum ſi alii Simoniam commiſerint in fraudem, ſcilicet ut is reddatur inhabilis ad Beneficium; tum etiam ſi hic expreſſe dixerit aliis, ne per Simoniam procurent Beneficium.

Notat etiam Laym. num. 74., quod quamvis ex Bulla Pii V. Simoniacus in Beneficio ſit inhabilis etiam ad alia Beneficia obtinenda, nihilominus ex Suar. cap. 58. talis conſtitutio ſecundum hanc partem non eſt uſu recepta; Unde probabilè eſt, quod docet Navar., quod poſſit ſine diſpenſatione alia Beneficia obtinere. Bonac. etiam num. 20. notat, quod qui bona fide Beneficium obtinuit, ignorans Simoniam ab alio commiſſam, gaudere poſſit regula de triennali poſſeſſione, itaut poſt triennium elapſum turbari nequeat circa illius Beneficii poſſeſſionem.

XVIII. Quæritur ultimo: Quas pœnas incurrant Simoniaci?

Reſpondeo, tres pœnas incurrere. Prima eſt excommunicatio, & aliæ cenſuræ, quibus Simoniaci in Ordine, in ingreſſu in Religionem, & in Beneficio ligantur. Secunda, quod actus ſimoniace facti ſint irriti. Tertia, quod debeat reſtitui acceptum per Simoniam.

Circa cenſuras, fertur excommunicatio, Primo a Pio IV. contra committentes Simoniam confidentialem in Beneficiis, & penſionibus. Secundo a Paulo II. contra committentes Simoniam, aut ad id cooperantes in Beneficiorum, vel Ordinum collatione, & ſuſpenſio in Ordinato. Tertio ab Urbano IV. contra dantes, vel recipientes aliquid ex pacto pro ingreſſu in Religionem, & Capitulis ſuſpenſionem injunxit: Quod tamen non eſt intelligendum, ſi quid detur pro ſuſtentatione, ut notant Sot., Mirand., Bonac. Idque verum eſt, etiamſi Monaſterium ſit dives; Quod ſi pecunia, prandia, aut aliquid ad uſum Eccleſiæ paciſcantur, &c., incurritur excommunicatio.

Circa invaliditatem, aut validitatem actorum Simoniacorum, Primo, Sacramentum Pœnitentiæ ſolum per accidens eſt irritum; quia ſcilicet a Pœnitente peccatur, non quia Eccleſia tollit juriſdictionem Confeſſario, ut poterat tollere; quare ſi peccatum abeſſet, validum eſſet Pœnitentiæ Sacramentum Simoniace collatum; puta ſi ſolus Pœnitens bona fide pro abſolutione obtinenda pretium conferret. Secundo, valida eſt emptio Officii Eccleſiaſtici temporalis, ut Æconomi, Advocati, Procuratoris, Defenſoris bonorum Eccleſiaſticorum. Tertio, conſecratio Calicis, aut Eccleſiæ, & quodcumque ex Ordine pendet. Quarto, profeſſio facta per Simoniam; quia nullibi irritatur. Quinto, licentia ſimoniace conceſſa, aut ſententia data ob pecuniam. Sexto, probabiliter collatio penſionis; quia licet ſit res ſpiritualis, non eſt proprie Beneficium Eccleſiaſticum. Septimo, Officia ſpiritualia Religionum, ut Abbatis, Prioris,

ris, &c., ut Leſs., Azor. contra Suar., Filliuc., qui putant ea eſſe Beneficia, & ideo invalide per Simoniam conferri, & contrahi inhabilitatem ad idem, & alia omnia Beneficia obtinenda. Porro ſunt irritæ actiones juriſdictionis, ut adminiſtrationis ordinatæ ad obtinendam proviſionem Beneficii, ex cap. *Sicut tuis*, *De Simonia*.

XIX. Denique quod attinet ad reſtitutionem, Dico primo, Qui pretium accepit pro re ſpirituali, jure Divino tenetur illud reſtituere danti, antequam illi tradat rem ſpiritualem; ut patet; quia ſub ea conditione datur, unde conditione non impleta non transfertur dominium; Nec poteſt tradi res ſpiritualis ad conditionem implendam, quia jam compleretur Simonia: Poſt traditam tamen rem ſpiritualem, qui pretium accepit pro re ſpirituali, tenetur in ſolis tribus caſibus ex jure Eccleſiaſtico reſtituere pretium acceptum, videlicet, ſi acceperit pretium pro Beneficio, pro collatione Ordinum, & pro admiſſione in Religionem; Et quidem probabilius videtur cum D. Th. 2. 2. quæſt. 32. art. 7., Leſs., quod tale pretium ſit reſtituendum pauperibus, vel Eccleſiæ, cui facta eſt injuria; videtur enim eſſe contra mentem Eccleſiæ imponentis reſtitutionem in pœnam delicti, quod reſtituatur ipſi danti, qui etiam deliquit; quamvis probabilis etiam ſit opinio Sanch. dicentis reſtituendum eſſe danti, quia lex pœnalis Eccleſiaſtica non obligat ante ſententiam Judicis.

Notat tamen Sanch. apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 167. pretium ſimoniace acceptum pro gratia, & juſtitia ex Bulla Gregorii XIII. reſtituendum eſſe pauperibus, datum vero ob ingreſſum in Religionem, ex cap. *Veniens*, *De Simonia*, reſtituendum eſſe ipſi danti. Pretium tamen acceptum pro Beneficio ante ſententiam judicis reſtituendum eſt, ex cap. *De hoc*, *de Simonia*; ubi dicitur, retineri non poſſe ſine periculo propriæ ſalutis, ut docent Suar., Leſſ. contra Ugolin. apud Bonac.: Idemque docet Sanch. lib. 2. Moral. cap. 3. dub. 112. de pretio accepto pro conferendis Ordinibus, ex Extrav. 2. de Simonia.

XX. Dico ſecundo, Ex jure Divino obligatur ad reſtituendum pretium ipſi danti, qui pecuniam accepit pro quacumque re ſpirituali, quam ex juſtitia tenebatur ponere; Verbi gratia, Parochus, cui aſſignata eſt congrua ſuſtentatio, tenetur ad reſtitutionem, ſi pro Sacramentorum adminiſtratione pecuniam accipiat; non ſecus ac Judex ſi pretium exigat pro ferenda ſententia juſta; cum ex juſtitia ad id teneatur. Ita omnes.

Qui vero accipit pretium pro re ſpirituali, quam non tenetur ex juſtitia ponere, puta ſi vendat reliquias, aut adminiſtrationem Sacramentorum, docet Navar. cum communi Theologorum, & Canoniſtarum uſque ad tempus ſuum, Cajet., Sylveſt., Victor., & aliis cap. 23. num. 103., non teneri ad reſtitutionem jure Divino: Additque Sanch. in Opuſcul. lib. 2. cap. 3. dub. 113. apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 167., pretium hujuſmodi ſimoniace acceptum ne jure quidem Eccleſiaſtico reſtituendum eſſe ante Judicis ſententiam, exceptis illis tribus caſibus, ſi ſcilicet Simonia committatur in Ordine, Beneficio, & ingreſſu Religionis. Verum Sot., Henr., Molin., uterque Medin., & alii probabilius apud eundem Dian. cenſent, quodlibet pretium Simoniace acceptum jure Divino reſtituendum eſſe; gratis quippe dandæ ſunt res ſpirituales, quas gratis a Deo accepimus.

XXI. Dico itaque tertio cum Leſſ., Qui accipit pretium pro conferenda re ſpirituali, quam poteſt ſine ſuo incommodo conferre, & quæ non habet annexum ullum commodum ſpirituale, ut ſunt Sacramenta, Sacramentalia, &c., tenetur jure Divino ad reſtitutionem, niſi putetur illud gratis donatum, aut non excedat rationabile ſubſidium ſuſtentationis. Ratio eſt, quia tenemur hæc ex præcepto Chriſti Domini gratis dare, uti gratis accepimus; Unde fideles habent jus juſtitiæ divinitus conceſſum ad ea gratis accipienda. Et quamvis qui non eſt Parochus, non teneatur ea conferre ex juſtitia, quilibet tamen ſi vult ea conferre, tenetur ex juſtitia conferre gratis, ſicut nemo tenetur ex juſtitia mutuare, ſed ſi vult mutuare, ex juſtitia tenetur mutuare ſine uſuris.

Qui tamen Simoniam commiſit accipiendo aliquid pro pretio functionum ſpiritualium, poteſt ex tali pretio ſolum retinere, quod ſibi debitum eſſet ad ſuſtentationem pro tali actione ſpirituali, ut notat Suar. apud Bonac.

Quod ſi quis in gratiam alterius privat ſe aliqua re ſpirituali cum aliquo ſuo incommodo, pretium, quod pro tali incommodo ſubit, non eſt reſtituendum jure Divino, ſive ille privet ſe re illa ſpirituali cum aliquo incommodo temporali, ut ſi reſignet Beneficium; ſive cum aliquo in-

commodo ſpirituali, ut ſi privet ſe reliquiis, corona benedicta; (quamvis Bonac., & alii contradicant) Ratio eſt, quia nemo jus habet, ut ſui cauſa gratis incommodum ullum ſive temporale, ſive ſpirituale ſubeam; unde ſi exigatur aliquid in compenſationem, non irrogaretur injuria. Nec proinde fit, quod liceat reliquias vendere; etenim quamvis hoc non ſit contra juſtitiam, eſt tamen contra reverentiam debitam rebus Sacris, quod pretio humano æſtimentur.

Ex hac ratiocinatione inferunt nonnulli, quod neque jure Divino reſtituendum ſit, quod accipitur pro re ſpirituali, quæ habet annexum commodum temporale; ut ſi vendatur Canonicatus, Epiſcopatus, ingreſſus in Religionem, quod habet conjunctum commodum alimentorum per totam vitam: Quamvis enim peccatum ſit ea non conferre gratis, non videtur tamen peccatum hoc eſſe contra juſtitiam, quia eſt pretio æſtimabile emolumentum, quod confertur; Et quod Prælatus excluſis aliis te præferat, & affectum ſuum ad te determinet, eſt pretio æſtimabile.

Huic tamen ſententiæ nullatenus adhærendum puto, quandoquidem ex hoc ſequeretur, quod pariter ſi quis ex legato deberet dare centum alicui pauperi, non teneretur ad reſtitutionem, ſi a Titio paupere nonaginta acciperet, ut ſibi potius, quam alteri talem eleemoſynam largiretur, quod nemo dixerit. Et ratio a priori eſt, quia commodum temporale annexum rei ſpirituali gratis debet dari, ſicut ipſa res ſpiritualis, ex intentione inſtituentis illud; non ſecus ac eleemoſyna ex inſtitutione teſtatoris debet dari pauperi gratis. Ita Suar., Filliuc. apud Bonac. quæſt. 7. punct. 3. difficult. 1. num. 7., Laym. num. 79. Quod pariter conſtat ex theſi 22. ab Alex. VII. proſcripta, quæ habet: *Non eſt contra juſtitiam Beneficia Eccleſiaſtica non conferre gratis, quia collator non exigit pecuniam pro collatione Beneficii, ſed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.*

XXII. Dico quarto, Qui e contra accepit rem ſpiritualem pro pretio, non tenetur jure Divino illam reſtituere, cum nulli fecerit injuriam; jure tamen Eccleſiaſtico ſolum Beneficium ſimoniace acceptum reſtituendum eſt; unde qui pretio reliquias, verbi gratia, accepit, non tenetur ullo jure eas reſtituere. Et ratio a priori eſt., quia licet pretium pro re ſacra detur conditionate, videlicet quatenus ex juſtitia debetur, & cum non debeatur ex juſtitia, eo quod res ſacra danda ſit gratis, ideo pretium ſimoniacum reſtituendum eſt; At res ſacra datur abſolute, & ideo pretio reſtituto ea reſtitui non debet.

Dubium eſt, An fructus Beneficii ſimoniace accepti ante ſententiam Judicis reſtituendi ſint a Beneficiario?

Reſpondeo cum communi affirmative, cum nullo juſto titulo retineri poſſint; etenim adeptio, ſeu proviſio Beneficii ſimoniaca eſt ipſo facto irrita, ex Extravag. *Cum deteſtabile*, *De Simonia*, ubi expreſſe dicitur, Beneficiarius nec jus ullum acquirere, nec facere fructus ſuos; Quare fructus reſtituendi ſunt Cameræ Apoſtolicæ, niſi compoſitio ab ipſa obtineatur vel in pios uſus, aut Eccleſiæ, quæ læſa fuit.

XXIII. Mittimus hic agere de Reſtitutione ob uſuram facienda, quoniam abunde hac de re egimus in quarto ex Opuſculis Theologico-Moralibus in lucem jam editis, agentes ex profeſſo de Uſuris. Et plurima etiam de eadem dicemus in tractatu inſequenti de Contractibus, ubi diſceptabimus Deo dante de Mutuo, & Uſura; Et in eodem tractatu agentes de Ludo, dicemus de Reſtitutione ob ludum facienda.

ARTICULUS IX.

De Reſtitutione facienda ob Horarum, & Reſidentiæ omiſſionem.

I. Beneficiarii poſt ſex menſes a Beneficii poſſeſſione, ſi Horas non recitent, tenentur ante ſententiam Judicis fructus reſtituere pro rata omiſſionis, erogando illos aut in fabricam Beneficii, aut in pauperes. Explicavit Pius V. quid ſonet ly pro rata omiſſionis.

II. Probabilius non tenetur ad reſtitutionem, qui inculpabiliter Horas omiſit.

III. Datum ob cauſam reſtituendum eſt cauſa non ſubſecuta, niſi aliud conſtet ex voluntate dantis.

IV. Omittens partem aliquam minorem, quam ſit Hora parva, probabiliter nihil reſtituere debet.

V. Qui recitat quidem Horas, ſed ſine attentione debita, ſicut peccat graviter, ita ad reſtitutionem fructuum obligatur.

VI. Pariter Canonicus recitans in Choro ſine debita attentione diſtributiones retinere non poteſt.

VII. Beneficiarius in excommunicationem lapſus, ſi recitet Horas, & munus ſuum præſtet, poteſt fructus Beneficii retinere. Quid de excommunicato vitando?

VIII. Sicut infirmus, ita injuſte detruſus in car-

carcerem, aut excommunicatus poteſt diſtributiones lucrari, quamvis abſit a Choro; cum non debeat innocens hanc pœnam ſubire.

IX. Qui juſte eſt excommunicatus, non poteſt diſtributiones lucrari, quamvis per ipſum non ſtet, quominus abſolvatur.

X. Beneficiarius poſt ſex menſes omittens officium, ſi monitus non reſipiſcat, Beneficio privandus eſt.

XI. Reſtitutio poteſt fieri non ſolum pauperibus, aut in utilitatem fabricæ Eccleſiæ, ſed etiam in utilitatem fabricæ domus Beneficii, aut in meliorandis agris; Et poteſt etiam fieri offerendo ſuffragia pro defunctis; Quod ſi ipſe Beneficiarius ſit pauper, poteſt ſibi applicare fructus reſtituendos.

XII. Pauper, antequam ſibi tradantur in eleemoſynam fructus reſtituendi, non poteſt eos Beneficiario ipſi donare; Nec talis donatio eſt valida, ſi ſit coacta.

XIII. Reſtituendi ſunt dumtaxat fructus reſpondentes oneri Horarum, non vero reſpondentes aliis oneribus, quibus ſit ſatis. Sed quota ſit ea pars?

XIV. Quinam teneantur in Choro officium recitare?

XV. Perſtringuntur, quæ ſpectant ad reſtitutionem faciendam a Beneficiariis non reſidentibus.

I. Diximus in explicatione primi præcepti Decalogi, Beneficiarios omittendo aliquo die Horas Canonicas, vel partem notabilem illarum peccare mortaliter, & ad reſtitutionem fructuum Beneficii obligari pro rata omiſſionis; Examinandum nunc, quod ſpectat ad hujuſmodi reſtitutionem faciendam tam ab iis, qui privatim officium non recitant, quam ab iis, qui officium in Choro non canunt; addendo pariter in calce nonnihil de reſtitutione facienda a Beneficiariis non reſidentibus in loco Beneficii, quando ad id tenentur.

Quæritur itaque primo, In quonam caſu teneantur Beneficiarii ad hujuſmodi reſtitutionem?

Reſpondeo, certum eſſe ex decreto Concilii Lateranenſis ſub Leone X. innovato, & aucto a Pio V. anno 1571., quod Beneficiarii ante ſententiam Judicis teneantur ad reſtitutionem fructuum Beneficii pro rata omiſſionis officii, ſi elapſis ſex menſibus poſt obtentam Beneficii poſſeſſionem officium culpabiliter non recitaverint, quamvis alio die penſum prætermiſſum ſuppleant; niſi forte pars omiſſa ſit levis; Declaravitque Pius V., Primo, quod Beneficiarius officium omittens culpabiliter non faciat ſuos fructus Beneficii, & ideo tanquam injuſte perceptos ante ſententiam judicis debeat vel in fabricas ipſorum Beneficiorum, vel in pauperum eleemoſynas erogare. Secundo, quod qui uno, vel pluribus diebus omnes Horas intermiſerit, debeat reſtituere omnes Beneficii, vel Beneficiorum ſuorum fructus, qui illi, vel illis diebus reſponderent, ſi quotidie dividerentur; Qui vero matutinum tantum, dimidium illorum; Qui cæteras omnes horas, aliud dimidium; Qui harum ſingulas, ſextam partem fructuum ejuſdem diei amittat. Tertio, quod qui Choro addictus præſens cum aliis ſit in officio recitando, ipſe tamen non recitet, quamvis prætendat lucrifeciſſe fructus, & diſtributiones forte aſſignatas aſſiſtentibus ſola præſentia, nihilominus hic etiam amittit fructus, & diſtributiones, & noverit ſe peccatum mortale commiſiſſe. Quarto, quod qui primis ſex menſibus officium non recitat, quamvis ad reſtitutionem fructuum non teneatur, ſciat ſe peccatum mortale committere horas omittendo, niſi legitimo impedimento excuſetur. Quinto, Penſionarius etiam, qui officium parvum Beatæ Virginis, ad quod tenetur, omiſit, teneatur ad reſtitutionem, eodem modo ac Beneficiarius.

II. Infertur hinc primo, quod omittens Divinum officium ad nullam reſtitutionem teneatur, ſi nullos fructus percipit ob onus recitandi officium; nec peccet omittendo, niſi aliunde ad recitationem horarum teneatur.

Infertur ſecundo, non improbabiliter docere Ledeſm., & alios contra Sanch., & Leſſ. cap. 34. num. 80., teneri ad reſtitutionem Beneficiarium, qui inculpabiliter officium omiſit; Quamvis enim jure poſitivo ea pœna imponatur omiſſioni culpabili, ut colligitur ex Bulla Pii V., at jure naturali non poteſt facere fructus Beneficii ſuos, poſito, quod ſub ea conditione dentur, quod officium recitetur; Nam datum ob cauſam non acquiritur, cauſa non ſubſecuta; & ideo dicimus non eſſe improbabile, quod inculpabiliter non recitantes teneantur ad reſtitutionem; Sed probabilior, & communior eſt ſententia oppoſita docens, quod inculpabiliter omittentes recitationem horarum non teneantur ad reſtitutionem; quia fructus Beneficii non videntur dari, ſicut datur pretium mercenariis pro opere diurno, ſed dantur in ſuſtentationem Beneficiarii ſub onere, quod

recitet horas; ita tamen, ut ſi citra culpam omittat, non teneatur ad reſtitutionem.

Infertur tertio, quod omittens hodie, verbi gratia, Divinum officium debeat reſtituere fructus uni diei reſpondentes, etiamſi cras dicat officium hodiernum, & craſtinum. Ratio eſt, quia jam non ſatisfecit præcepto recitandi officium hodie, & ideo tenetur ad pœnam a Superiore impoſitam reſtitutionis faciendæ. Ita communiter contra Ledeſm., Major., Paludan. apud Henr., quibus adhæret Suar. cap. 27. num. 5., & cap. 109. num. 11., Molſeſ. num. 17., Filliuc. cap. 10. quæſt. 2. num. 307. putantes non teneri ad reſtitutionem, ſi ſuppleat alio die penſum horarum, aut compenſet aliis piis operibus; quorum opinio cenſetur probabilis a Bonac. numer. 5.

Neque obſtat, quod Cappellanus, qui ex onere Cappellaniæ tenetur celebrare, liber ſit ab onere reſtituendi, ſi alio die celebrat, ſiquidem jam rependit æquale. Nam diſparitas eſt, quia onus celebrandi non eſt ita affixum diei, ut tranſeat cum ipſo die, ſicut tranſit onus recitandi officium; unde quamvis recitetur deinde officium prætermiſſum, non inde fit, quod poſſint percipi fructus, quos ipſo facto amiſit, quamvis æquale penſum rependat.

Infertur quarto, quod quamvis Cappellano, qui omiſit die debito celebrare, debeat injungi, ut ſtatim vel per ſe, vel per alium celebret; at Beneficiario, qui omiſit recitare horas, non debet a Confeſſario injungi, ut ſtatim illas recitet; Sicut ei, qui omiſit die feſto audire miſſam, non debet injungi, ut ſtatim illam audiat, quia tale onus elapſo die jam tranſiit. Neque dicas cum Paludan., Beneficiarium omittendo horas violare juſtitiam commutativam, quæ obligat tantum ad rependendum æquale. Nam elapſo termino præfixo non poteſt amplius rependi æquale; verbi gratia elapſo die Dominico poteſt quidem recitari officium Dominicæ, ſed non poteſt recitari officium die Dominico, ad quod ille tenebatur, & ideo fructus Beneficii illi diei reſpondentes non poteſt facere ſuos.

Infertur quinto, reſtitutionem hanc faciendam eſſe in conſcientia ante ſententiam judicis, quia, ut diximus, fructus Beneficii non acquiruntur, niſi ſub ea conditione, quod officium recitetur. Neque dicas, pœnam, quæ ad ſui executionem requirit hominis actionem, non eſſe ſubeundam ante ſententiam judicis. Nam hoc fallit, quoties aliter conſtat de voluntate Legiſlatoris volentis pœnam incurri ante judicis ſententiam, & de facto declaravit Pius V, & conſtat ex theſi 20. proſcripta ab Alex. VII. quæ habet: *Reſtitutio a Pio V. impoſita Beneficiatis non recitantibus non debetur in conſcientia ante ſententiam declaratoriam Judicis, eo quod ſit pœna.*

Infertur ſexto, quod Beneficiarius omittens horas primis ſex menſibus poſt obtentam poſſeſſionem Beneficii peccet quidem mortaliter, quia tranſgreditur in re gravi legem Eccleſiaſticam, non teneatur tamen ad ullam reſtitutionem, neque ex lege poſitiva, ut conſtat ex dictis conſtitutionibus, neque ex lege naturali, ut docent communius cum Vaſq. contra Suar. tom. 2. de Relig. lib. 4. cap. 29., Valent., & alios; Ratio eſt, quia Pontifex concedit etiam pro illis ſex menſibus Beneficiario fructus Beneficii; etiamſi officium non recitet, dum non obligat ad reſtitutionem.

III. Neque obſtat, quod datum ob cauſam retineri non poſſit, cauſa non ſubſecuta; Beneficia autem dantur propter officium. Nam tunc id eſt verum, quando non conſtat de voluntate concedentis aliquid, etiam cauſa non ſubſecuta, ut de facto Pontifex non obligando primis ſex menſibus ad reſtitutionem, concedit fructus Beneficii, etiam officio non recitato; Sicut famulis ex recepta conſuetudine, & voluntate tacita dominorum conceditur ſalarium, etiamſi aliquo die in debito famulatu deficiant: Cæterum præciſa hac voluntate Pontificis, quæ ex uſu, & lege poſitiva conſtat, vera eſſet opinio oppoſita ex ratione adducta, quia ſcilicet omittens horas violat obligationem contractus, Do, ut facias, & ex violatione juſtitiæ oritur ex natura rei obligatio reſtituendi.

Infertur ſeptimo cum Filliuc. contra Valent., quod ſi quis primis ſex menſibus officium omittat, & iis elapſis adhuc illud omittat per aliquod tempus, puta per hebdomadam, debeat tantum reſtituere fructus reſpondentes tali hebdomadæ, non vero reſpondentes primis ſex menſibus, quia Pius V., & Concilium Lateranenſe tollunt hanc obligationem.

IV. Rogabis primo, An omittens partem officii minorem, quam ſit hora parva, debeat aliquid reſtituere?

Reſpondeo cum Tolet., Navar., quod omittens, verbi gratia, unum Pſalmum, aut aliam partem minorem, quam unius horæ integræ, probabiliter non debeat aliquid reſtituere, etiamſi fructus illi parti

re-

reſpondentes ſint magnæ quantitatis. Ratio eſt, tum quia Pius V. ſolum obligat ad reſtitutionem, qui horam parvam integram omittit, tum etiam quia uſus Eccleſiæ fert, ut Canonicis integræ diſtributiones conferantur, quamvis non ſemper inveniantur in Choro in principio officii.

Neque dicas: Quæ ratio eſt totius ad totum, eadem eſt partis ad partem, ex lege *Quæ de tota*, *ff. De rei vindicatione*; Sed ſi totum officium una die omittatur, debent ex natura rei, & ex lege poſitiva reſtitui omnes fructus reſpondentes uni diei; ergo ſi omittatur pars officii, reſtitui etiam debent fructus reſpondentes tali parti, itaut obligatio hæc ſit gravis, ſi materia ſit gravis. Nam ſicut Pius V. eximit ab obligatione reſtitutionis, qui officium primis ſex menſibus omittit, ita videtur eximendus ab eadem obligatione, qui omittit parvam officii partem, dum decernit Pontifex reſtituendam eſſe dimidietatem fructuum reſpondentium uni diei ab eo, qui omittit matutinum, vel ab eo, qui recitato matutino reliquas horas omittit, & ſextam partem ab eo, qui omittit parvam horam. Non negaverim tamen, probabilem eſſe ſententiam oppoſitam Bonac. putantis, quod Pius V. definiat reſtitutionis quantitatem pro ſingulis horis, ut quilibet ſciat quid pro ſingulis, aut illarum partibus omiſſis reſtituere debeat, non ut eximat illos, qui notabilem quantitatem alicujus horæ parvæ omittunt.

V. Rogabis ſecundo, An officium recitans ſine attentione debita debeat fructus Beneficii reſtituere?

Reſpondeo cum communi contra Cordub., Tolet., Medin., & alios affirmative; quia ex cap. *Veniens*, *De Preſbytero non baptizato*, idem eſt aliquid non facere, ac non facere recte quoad ſubſtantialia: Attentio autem eſt de ſubſtantia orationis; ergo ſi deſit debita attentio, perinde eſt ac ſi officium non recitetur; & ideo conſurgit onus reſtitutionis.

VI. Ex qua ratiocinatione ſequitur, quod neque Canonicus poſſit diſtributiones recipere, ſi recitat in Choro officium ſine debita attentione. Neque dicas, Trident. ſeſſ. 24. cap. 12. velle, ut diſtributiones recipiant ii, qui ſtatutis horis interfuerint Choro, abſentes vero iis careant, quavis colluſione, aut remiſſione excluſa; ergo ſola præſentia videtur ſufficere ad diſtributiones lucrandas. Nam Trident. vult, diſtributiones dari iis, qui interſunt Choro moraliter, non vero etiam iis, qui in Choro verbi gratia dormiunt; Unde niſi aliud ferat conſuetudo, vel inſtitutio, non poſſunt diſtributiones recipi ab iis, qui recitant officium in Choro ſine debita attentione; etenim non cenſetur præſens, qui non attendit; Quicquid in contrarium dicat Malder., Garz., & alii apud Bonac.: Quænam autem ſit attentio requiſita in recitatione horarum? expendimus in tractatu de Præceptis Decalogi agentes de Horis recitandis; ubi diximus probabiliter ſufficere attentionem externam, ſuppoſito animo orandi, conſiſtentem in eo, quod excludatur omnis actio externa incompoſſibilis cum interna attentione ſive ad Deum, ſive ad ſenſum verborum, & habeatur ad hæc virtualis quædam attentio, ut ibi explicavimus.

VII. Rogabis tertio, An excommunicatus ſi officium recitet, poſſit retinere fructus Beneficii, aut diſtributiones?

Reſpondeo, & dico primo, ſi Beneficium obtinuit, quando erat excommunicatus, cum collatio fuerit invalida, non poteſt fructus retinere; quare ſi excommunicatio eſſet occulta, quando Beneficium conferendum eſt, debet ſe alio titulo excuſare; Quod ſi non poſſit ſine ſua infamia, debet deinde ſtatim ac poteſt occulte diſpenſationem petere, & fructus interim perceptos reſtituere.

Dico ſecundo: Qui poſt Beneficium obtentum lapſus eſt in excommunicationem, non amittit fructus Beneficii, ſi ſuum munus præſtet, & recitet officium. Ita fuſe Kon. diſp. 14. dub. 9. num. 80., Sanch. lib. 3. diſp. 41. num., 12., Avil., & alii contra Suar. diſp. 13. ſect. 2., Filliuc., Reginald. Ratio eſt, quia quamvis in Cap. *Paſtoralis* dicatur, quod huic fructus Beneficii ſubtrahantur; at hoc non ſignificat privationem ipſo facto, & ante ſententiam judicis, ita ut excommunicatus non faciat fructus Beneficii ſuos, etiamſi valide ſuum munus exerceat; tum quia ex tractatu de legibus reus non tenetur ſponte pœnam ſubire, quando ad executionem pœnæ aliqua requiritur actio, niſi aliter conſtet de mente Legislatoris; tum etiam quia verſamur in materia odioſa, quæ mitius interpretanda eſt, quam fieri poteſt. Hinc fit, Cappellanum excommunicatum toleratum, (licet peccet celebrando) percipere poſſe ſicut ſtipendium Miſſæ, ita fructus Cappellaniæ, aut Beneficii. Si tamen ſit excommunicatus vitandus, non poteſt perci-

pere omnes Beneficii fructus, quia ejus ſacrificium, quamvis proſit ex opere operato, quatenus offertur nomine Chriſti Domini, at non prodeſt quoad valorem, quem habet Sacrificium ex parte Eccleſiæ, ut docent communiter in de Cenſuris: Et idem dici poteſt de excommunicato vitando recitante officium in Choro, qui non videtur poſſe integras diſtributiones percipere, quia Divinum officium non videtur alteri prodeſſe, prout nomine Eccleſiæ perſolvitur, quia Eccleſia hunc repellit, & non vult per ipſum orare.

VIII. Dico tertio, Qui ob injuſtam excommunicationem, aut carcerem cogitur abeſſe a Choro, poteſt diſtributiones, & fructus Beneficii percipere. Ita Avil., Sà, Filliuc., & alii contra Ugolin., qui putat poſſe hunc repetere diſtributiones ab eo, qui injuſte eum excommunicavit. Ratio concluſionis eſt, quia privatio diſtributionum eſt pœna, quæ non debet infligi ſine culpa, & ob injuſtam alterius actionem; Unde ſicut infirmus percipere poteſt diſtributiones; ita injuſte excommunicatus. Idque verum eſt ex Petro Navar. contra Bonac., & Covar., etiamſi infirmus, & injuſte excommunicatus ante infirmitatem, aut excommunicationem non conſueviſſet aſſiſtere Divinis officiis; poſſet enim nunc mutata voluntate intereſſe.

IX. Dico quarto, Excommunicatus non aſſiſtens Choro non poteſt percipere diſtributiones, etiamſi per ipſum non ſtet, ne abſolvatur. Ita Suar. diſp. 13. ſect. 2., & alii communius contra Ugolin., Henr., Sà. Ratio eſt, quia hic juſte prohibetur non intereſſe Choro; ergo juſte privatur diſtributionibus, dummodo tamen injuſte, & per injuriam illi abſolutio non denegetur.

Neque dicas, qui dedit cauſam ſuæ infirmitati, poteſt percipere diſtributiones reſpondentes tempori, quo in infirmitate detinetur, quia eſt legitime impeditus. Ergo etiam qui dedit cauſam ſuæ excommunicationi, ſi per ipſum non ſtet, ne abſolvatur; quia pariter eſt legitime impeditus; Diſparitas enim eſt, quia quamvis culpabiliter aliquis ægrotaverit, tamen huic culpæ non eſt impoſita pœna privationis diſtributionum, nam univerſim ægroto diſtributiones conceduntur; At culpæ, cui eſt annexa excommunicatio, eſt pariter annexa pœna privationis diſtributionum, quouſque juſte perſeverat excommunicatio.

X. Rogabis quarto, An Beneficiarius omittens divinum officium, præter onus reſtitutionis, contrahat aliam pœnam?

Reſpondeo, contrahere etiam pœnam privationis Beneficii, ſi poſt ſex menſes admonitus Beneficiarius officium recitare neglexerit; ut conſtat ex Lateranenſi; Quare admonitio facienda eſt poſt ſex menſes; Sicut obligatio reſtitutionis eſt etiam poſt ſex menſes a poſſeſſione Beneficii; Ille autem dicitur negligere officium ad hunc effectum, ut poſſit Beneficio privari, qui intra quindecim dies ſaltem bis illud non recitat, ut notat Suar. tom. 2. de Religione l. 4. c. 30. ex eodem Lateranenſi.

XI. Quæritur ſecundo; Cuinam facienda eſt reſtitutio fructuum Beneficii?

Reſpondeo, ex dictis faciendam eſſe fabricæ Beneficii, aut pauperibus. Et eadem eſt ratio de Penſionario; Quod tamen intelligendum eſt, dummodo aliud non ferat inſtitutio Beneficii, aut conſuetudo alicubi recepta.

Infertur hinc primo, reſtitutionem fieri poſſe non ſolum in utilitatem Eccleſiæ Beneficii, ſed etiam in utilitatem fabricæ domus Beneficii, in qua Beneficiarius habitat, aut in emendis, vel meliorandis agris, ut fructus in perpetuum augeantur, ut notat Vaſq., & Suar. loc. cit.; quia etiam hoc venit nomine fabricæ Beneficii.

Infertur ſecundo, quod licet reſtitutio fieri poſſit pauperibus quibuſcumque, ſive ſint loci, in quo Beneficium exiſtit, ſive alterius loci, quia Pontifex loquitur indefinite, dum dicitur fieri poſſe pauperibus, non tamen fieri poteſt in reparationem Eccleſiæ, aut bonorum alterius Beneficii, quia Pontifex vult faciendam eſſe reſtitutionem vel pauperibus, vel fabricæ ipſius Beneficii; quando tamen reparatio alterius fabricæ redundaret in utilitatem pauperum, qui in eo loco aluntur, tunc cenſeretur fieri pauperibus.

Infertur tertio, poſſe reſtitutionem hanc fieri in celebrandis miſſis, aut aliis ſuffragiis offerendis pro defunctis; quia iſti in Purgatorio ſunt maxime egeni, unde apte veniunt nomine pauperum, ut notant Filliuc., & Suar. loc. cit., dummodo aliud non ferat ſpecialis inſtitutio, aut municipalis conſuetudo; aut aliud de voluntate Pontificis rationabiliter non præſumatur.

Dubium eſt primo, An ſi beneficiarius ſit pauper, poſſit ſibi applicare reſtitutionem faciendam pro horis omiſſis?

Reſpondeo affirmative cum Leſſ., & aliis communiter; quia non debet eſſe deterioris conditionis aliis pauperibus; quamvis enim

enim peccarit omittendo officium, tamen quia pauperibus dari debent fructus Beneficii, poteſt etiam ipſe venire nomine pauperum, quia ſic non tam ipſe ſibi, quam Pontifex per illum faceret eleemoſynam. Neque dicas hinc ſequi, quod poſſet pauper in fraudem officium omittere, ſciens, quod poteſt titulo paupertatis ſibi retinere fructus Beneficii. Nam reſponderi poteſt, quod in tali caſu non præſumatur velle Pontificem, quod poſſit ſibi reſtitutionem applicare, eo quod fraus nulli patrocinari debeat; niſi forte Beneficiarius in gravi neceſſitate reperiatur, & pœnitentia ductus proponat in futurum emendationem.

XII. Dubium eſt ſecundo, An ſi pauperes, quibus facienda eſt reſtitutio, donent Beneficiario, quod reſtituendum eſt, poſſit iſte titulo donationis retinere?

Reſpondeo cum Bonac., quod ſi remiſſionem obtineat a pauperibus, antequam tradat iis fructus Beneficii reſtituendos, non poſſit illos ſibi retinere; quia pauperes, quibus fructus nondum traditi ſunt, non habent jus ad illos certum, & in re, ſed jus vagum pendens a voluntate Beneficiarii, ad quem ſpectat pauperis electio, cui reſtituatur; Et facta promiſſione uni illorum, hic habet ſolum jus ad rem ante traditionem, unde non poteſt remiſſionem facere illorum, quia non poteſt promiſſarius donare, niſi jus, quod habet promiſſarii; Jus autem promiſſarii relate ad illos fructus non facit promiſſarium dominum fructuum, unde non poteſt illos donare, aut condonare. Notat tamen Leſſ. cap. 3. n. 16. ex lege poſitiva, non jure naturæ traditione rerum dominia acquiri, ex leg. *Traditionibus 92.* Cod. *De pactis*; quamvis excipiantur hæreditas, legatum rei Sacræ, donatio facta Civitatibus, & locis piis, Beneficio, &c., quorum jus in re, & quaſi dominium per donationem, & acceptationem acquiritur: Quod ſi Beneficiarius tradiderit pauperi fructus reſtituendos, tunc certe liberum erit pauperi illos Beneficiario iterum tradere, & donare, dummodo talis donatio ſit libera, & non meticuloſa, nec cum pacto implicite inito inter Beneficiarium, & pauperem, quod ideo Beneficiarius eligat talem pauperem, quia hic eſt donaturus deinde partem illorum eidem Beneficiario.

XIII. Quæritur tertio, An Beneficiarius reſtituere debeat omnes fructus Beneficii reſpondentes diebus, quibus omiſit divinum officium; etiamſi alia onera Beneficii iis diebus impleverit? Verbi gratia, ſi Beneficium habeat curam animarum, ut eſt Epiſcopatus, & Parochia, & Epiſcopus, vel Parochus ſuum munus exerceant, & ſolum omittant recitare horas, poſſuntne retinere partem aliquam fructuum Beneficii ratione aliorum onerum, quibus ſatisfaciunt?

Reſpondeo, Azor., Valent., Suar. loc. cit. velle, quod omnes omnino fructus reſpondentes iis diebus, quibus officium prætermiſſum eſt, debeant reſtitui, quia Bulla indiſtincte loquitur, dum dicit abſolute, & ſimpliciter reſtituendos eſſe omnes fructus pro iis diebus perceptos. Sed probabilis eſt ſententia Leſſ. cap. 34. dub. 32., Henr., Tolet., Sà, & aliorum putantium, Bullam poſſe aliquam interpretationem recipere, ita ſcilicet ut Beneficiarius omittens horas uno die, verbi gratia, non debeat omnes omnino fructus reſpondentes uni diei reſtituere, ſed ſolum reſpondentes uni diei relate ad onus dumtaxat divini officii; Unde Epiſcopus, vel Parochus, ſi omittant uno die officium, debeant reſtituere ſolum tertiam, vel quartam partem fructuum reſpondentium uni diei, retinendo alios ob alia onera proprio muneri annexa, quibus ſatisfaciunt; Canonici vero, aliique habentes onus reſidendi debeant reſtituere, (ut putant aliqui contra Bonac.) dimidiam partem; habentes onera Cappellaniæ debeant reſtituere dimidiam, vel tertiam partem; Beneficiarii vero ſimplices debeant omnes fructus pro rata officii reſtituere. Ratio eſt, quia quando Beneficiarii recipiunt fructus Beneficii, non ſolum pro recitatione horarum, ſed etiam pro aliis oneribus, ſi iſtis ſatisfaciant, non videtur rationabile, quod æque puniantur per omiſſionem horarum, ac Beneficiarii ſimplices, qui nullum aliud onus ſuſtinent; Nec eſt rationabile, quod æque puniantur, quando omittunt horas Beneficiarii habentes alia onera, ſive iis ſatisfaciant, ſive non; Unde præſumendum, quod Pontifex, dum dicit omittentem divinum officium debere omnes fructus reſtituere, nolit, quod reſtituantur niſi omnes fructus reſpondentes oneri divini officii, quouſque non exprimat oppoſitum. Addit Henr., Beneficiarium ſimplicem poſſe etiam aliquid ſibi retinere propter onus geſtandi habitum, & tonſuram, & vivendi caſte, & obſervandi alia, quæ in jure præſcribuntur, ſi huic oneri ſatisfaciat. Hoc tamen merito non admittit Bonac.,

nam hæc onera ſufficienter compenſantur cum aliis privilegiis Beneficiariorum.

XIV. Quæritur quarto, Quinam teneantur ſub mortali, & ſub onere reſtitutionis officium in Choro recitare?

Reſpondeo, & dico primo, Clericos Eccleſiarum Collegiatarum, & Cathedralium obligari ad officium in Choro ſingulis diebus recitandum, niſi aliud ferat conſuetudo, aut Eccleſiæ inſtitutio, aut neceſſitas. Ita communiter ex Cap. 1. *De celebratione miſſarum*: Quare ubi eſt conſuetudo; vel Eccleſiæ inſtitutio, ut aliquoties tantum in Choro officium perſolvatur, non tenentur Clerici quotidie in Choro convenire; quando vero neceſſitas cogit, ut in alio loco extra Eccleſiam officium perſolvatur, tunc licitum eſt de licentia Epiſcopi, quando ad ipſum aditus patet, alibi officium celebrare; quamvis ſi aliquando, verbi gratia, ob frigoris aſperitatem officium in Sacriſtia caneretur ſine Epiſcopi licentia, putat Bonac. Canonicos non eſſe privandos diſtributionibus, quia moraliter cenſerentur in Eccleſia recitaſſe; præſertim ſi ratione neceſſitatis per Epichejam facultas Epiſcopi præſumatur.

Dico ſecundo, Etiam Regulares Choro deputati, & Moniales tenentur, non quidem ex jure Canonico, ſed ex ſuis regulis, aut conſuetudinibus ad divinum officium in Choro celebrandum. Unde fit, gravius peccare Beneficiarios Choro addictos, ſi non interſint, quam Regulares, quia illi tenentur ex officio, atque adeo ex juſtitia, quæ ex genere obligat ſub mortali; iſti vero tenentur tantum ex vi regulæ, quæ ut plurimum non inducit obligationem ſub mortali, ſed tantum ſolet obligare Regulares ſub pœna, quod officium privatim recitent, ſi Choro non interſint. Et obligatio ſub gravi canendi in Choro afficit ſolum totam Communitatem religioſam, non ſingulos Regulares; nam, ut diximus cum de horis canonicis, Prælatus tenetur ſub mortali curare, ne deſit Chorus; & alii tunc ſolum tenerentur ſub mortali, quando aliter Chorus non fieret. Utrum autem Moniales teneantur ſub mortali ex vi conſuetudinis privatim recitare horas, ſi Choro non interſint? Diximus in de Horis Canonicis teneri, ut fert communior, & verior opinio; quicquid in contrarium ſentiat Marchantius apud Dian. part. 9. tract. 6. reſol. 7. & Leſſ. putantes conſuetudinem iſtam non obligare ſub gravi.

Dubium tamen eſt, An Beneficiarii Choro addicti, & Canonici, ſi ad Chorum non accedant, ſed privatim recitent, peccent tantum venialiter, an mortaliter?

Reſpondeo, peccare mortaliter per ſe loquendo, ſi ultra tempus a Tridentino permiſſum notabiliter abſint a Choro. Ita Filliuc., Vaſq., Suar. lib. 4. de religione cap. 10. num. 7., & cap. 13. apud Bonac. contra Valent., Reginal., Cajet., & alios putantes peccare ſolum venialiter, quando eorum abſentia non eſt cauſa, ut dimittatur, aut deſtruatur Chorus; (ad quem conſtituendum ſaltem quatuor requiruntur) Ratio noſtræ doctrinæ eſt a pari, quia Beneficiatus, qui privatim non recitat officium, peccat mortaliter; ergo etiam qui obligatus in Choro recitare, ibi non recitat; Et ratio a priori eſt, quia utraque eſt obligatio ex juſtitia, quæ per ſe graviter obligat; Beneficium enim Canonicis datur, non ſolum ut officium recitent, ſed etiam ut recitent in Choro. Immo Suar. loc. cit. addit, peccare mortaliter Canonicum, etiamſi ſolum partem notabilem officii in Choro non recitet, quamvis habeat animum recitandi illam privatim; Quod tamen non auſim dicere; quia ſicut Beneficiarius, qui per aliquot dies ultra tempus permiſſum abeſt a loco ſuæ reſidentiæ, non peccat mortaliter, ita nec peccat mortaliter, qui per aliquot dies abeſt a Choro ſine licentia, dummodo privatim officium recitet. Ratio autem doctrinæ eſt, quia præceptum divini officii eſt affixum diei, & Superior præcipiens officium reſpicit ſingulas recitationes per ſe ipſas, ut conſtat ex ſenſu communi Doctorum: Econtra Superior præcipiens reſidentiam, & Chorum, reſpicit reſidentiam, & recitationem in Choro per totum annum; Unde ſi aliquot diebus Beneficiarius abſit a Choro, aut non reſideat, ratione parvitatis materiæ non peccat mortaliter; Quod ſi abſentia ſit notabilis, ſicut graviter peccat, qui ultra tempus a jure præſcriptum notabiliter non reſidet in loco ſui Beneficii, ita etiam peccat graviter, qui notabiliter abeſt a Choro, quandoquidem reſidentia in loco Beneficii idcirco præcipitur ut poſſit Beneficiarius intereſſe divinis officiis. Permittit autem Trident. ſeſſ. 24. cap. 12. obtinentibus dignitates, Canonicatus, præbendas, aut portiones in Cathedralibus, aut Collegiatis, ut poſſint ſingulis annis per tres menſes abeſſe; Et Sacra Congregatio declaravit, quod tempore abſen-

ſentiæ diſtributiones non acquirant, nec excuſentur ulterius a reſidentia per hoc, quod conſentiant in amiſſionem diſtributionum quotidianarum, ſed hujuſmodi puniendi ſint. Immo ex cap. *Clericus diſt.* 91. deponendus eſt, qui omittit officium in Choro; depoſitio autem cum ſit pœna gravis, ſupponit gravem culpam.

Dico tertio, Epiſcopus, per ſe loquendo, non tenetur Choro intereſſe, ne feſtis quidem diebus. Ita Valent., Filliuc.. Bonac. ex D. Th. 2.2. quæſt. 91. art. 2. contra Sylveſt., Tabien., Navar.. Ratio eſt, tum quia uſu, & conſuetudine ita introductum eſt; tum quia gravioribus negotiis ad juriſdictionem ſpectantibus, quæ Chori aſſiſtentiam non patiuntur, vacare debet. Quod ſpectat ad Parochos, deberent quidem ex vi juris antiqui in Parochialibus Eccleſiis publice divina officia perſolvere ſingulis diebus, ut oſtendit Bonac., ſed a deſuetudine in contrarium deobligantur.

Ex dictis ſequitur, quod Canonici, & alii Choro deputati non ſolum teneantur Choro intereſſe, ſed etiam canere, non quidem ut obligationi officii ſatisfaciant, nam ſi ſubmiſſa voce recitent partem ſuam, & aliam audiant, ſatisfaciunt obligationi recitandi officium; ſed canere debent, ut ſatisfaciant ſervitio Chori. Ratio eſt, quia redditus Eccleſiaſtici dantur Canonicis, ut cantent cum aliis, ex *Clement. De Celebratione Miſſarum*: Ita Suar., Filliuc. Navar., Leſſ. apud Bonac. Unde fit, eos aliter non poſſe diſtributiones ſaltem integras percipere; quia Qui non facit, quod debet, non recipit, quod oportet. Ubi notandum, obligationem recitandi officium in Choro eſſe perſonalem, ut eſt obligatio recitandi officium privatim, unde non poteſt per alium impleri, præciſa conſuetudine in contrarium.

XV. Quod attinet ad reſtitutionem faciendam a Beneficiariis, qui non reſident in loco ſui Beneficii, quando ad id obligantur, abunde diximus in Opuſc. De Beneficiis Eccleſiaſticis quæſt. 3. art. 3. Summatim hic ea perſtringimus. Et ſane fructus Beneficii a non reſidentibus reſtituendi ſunt ante ſententiam judicis, non quidem omnes, ſed qui reſpondent oneri reſidentiæ. Sicut autem invalide, nedum illicite Pontifex in voto diſpenſaret ſine cauſa; ita invalida eſt facultas non reſidendi ſine juſta cauſa, atque adeo in tali etiam caſu reſtitutio facienda eſt. Epiſcopis Trident. ſeſſ. 23. cap. 1. facultatem concedit non reſidendi ſolum per duos, aut tres menſes quotannis; Parochis vero per duos menſes dumtaxat; ſive ſimul, ſive interrupte. Dubitatur, num Parochi, ut abſint per bimeſtre, indigeant etiam licentia Epiſcopi; Sed hac in re ſtandum conſuetudini loci. Non eſt facienda iſthæc reſtitutio, ſi inculpabiliter non reſideant; at facienda eſt ſi ſolum materialiter reſideant, non inſerviendo Eccleſiæ. Olim jure Canonico omnes Beneficiarii ad reſidentiam obligabantur, de facto tamen vi conſuetudinis contrariæ, exceptis Canonicatibus, & Dignitatibus, Beneficium ſimplex ad reſidentiam non obligat; Canonici autem, & Præbendati ſi abſint a Choro ultra trimeſtre ſibi permiſſum a Trident. ſeſſ. 24. cap. 12. ſine legitima cauſa, communius apud Croix lib. 4. num. 876. docent, quod mortaliter peccent, & procul dubio tenentur ad reſtitutionem diſtributionum, & fructuum reſpondentium oneri reſidentiæ. Fructuum autem iſtorum reſtitutio ſolum fieri poteſt in utilitatem fabricæ Eccleſiæ, aut pauperibus loci ipſius Beneficii: ubi reſtitutio ob omiſſionem horarum fieri poteſt pauperibus cujuſcumque loci, ac in utilitatem non ſolum fabricæ Eccleſiæ, ſed etiam Beneficii, aut in agris meliorandis, ut ſupra diximus; immo etiam in ſuffragium defunctorum. Poteſt tamen Epiſcopus juſtis de cauſis cum Canonicis, & Præbendatis diſpenſare, ut diutius abſint; præſertim ob ſtudium Theologiæ, aut juris Canonici; & quidem per quinquennium. Sed ut per trimeſtre abſint quotannis, licentia non requiritur, etiamſi abſint recreationis cauſa, dummodo diſtributiones non lucrentur; quas tamen lucrantur, ſi ægritudinis cauſa non reſideant; dummodo non cauſent ſibi ægritudinem ea de cauſa, ut ad reſidentiam, & ad Chorum non teneantur. Sed non vacat ulterius hac in re immorari. Sit itaque annui penſi (Sed oh ubi Æternitatis!)

F I N I S.

A. M. D. G. ac Deiparæ ſine labe Conceptæ.

SY-

SYNOPSES OMNES,

Quæ in ſingulis Articulis Tractatus hujuſce de Reſtitutione habentur, hic colliguntur.

QUÆSTIO I. 2

De iis, quæ ad ipſum Reſtitutionis actum pertinent.

ARTICULUS I. ibid.

Num ex violatione ſolius juſtitiæ commutativæ oriatur onus Reſtitutionis?

I. Reſtitutio large dicta fert iterato aliquem ſtatuere in poſſeſſionem rei ſuæ. Preſſe vero dicta eſt actus juſtitiæ commutativæ, quo quis damnum a ſe illatum proximo reſarcit. II. Ad juſtitiam commutativam ſpectat tribuere unicuique jus ſuum, & partes inter ſe juſtare, & exæquare. III. In quo differat Reſtitutio a redditione depoſiti, aut commodati, a ſolutione mutui, & a ſatisfactione? IV. Per quid diſcriminetur juſtitia commutativa a diſtributiva, a legali, & a vindicativa? V. Onus reſtitutionis non oritur ex violatione juſtitiæ pure diſtributivæ, & ideo ſolius juſtitiæ commutativæ eſt actus Reſtitutio. VI. Quid importat jus ſtrictum in re, & ad rem? Quid etiam ſit dominium, Uſus, & Uſusfructus? VII. Quando donatur aliquid diſtribuendum pluribus pro merito perſonarum, qui habet plura merita, habet jus ſtrictum ad majorem ſummam, & ideo violatur juſtitia commutativa, ſi ea non ſolvatur. At nemo privatus habet jus ſtrictum ad bona communia, quæ non ſunt diſtribuenda primario propter bonum privatum, ſed propter bonum publicum; unde per violationem juſtitiæ diſtributivæ non oritur obligatio reſtituendi. VIII. Epiſcopus conferens beneficia minus dignis tenetur reſarcire damnum concurrentibus, & Eccleſiæ, non ex violatione juſtitiæ diſtributivæ, ſed commutativæ. IX. Num peccet mortaliter Epiſcopus conferendo beneficia ſimplicia minus dignis, omiſſis dignioribus? Num etiam Princeps ſic conferendo officia Gubernatoris, Judicis, &c.? X. Dux non diſtribuendo ſpolia hoſtium pro merito militum peccat contra juſtitiam commutativam. XI. Ob læſionem juſtitiæ vindicativæ tunc datur onus reſtituendi, quando ſimul violatur commutativa. XII. Qui negavit in judicio veritatem, non tenetur ad reſtitutionem damni ſecuti; ſecus vero ſi falſum teſtatus eſt. Quid de Confeſſario, qui omiſit pœnitentem monere de Reſtitutione facienda? Tenetur Confeſſarius, ſi poſitive pœnitentem deobliget: Sicut Advocatus, & Procurator, Gubernator, & Judex, ſi culpabiliter ſint cauſa damni. XIII. Probabiliter peccat ſolum contra charitatem, & ad reſtitutionem non tenetur, qui emit omnes merces alicujus generis, ut poſtea carius illas vendat.

ARTICULUS II. 7

De Neceſſitate Reſtitutionis faciendæ.

I. Neceſſarium ad ſalutem bifariam ſumi poteſt, vel pro neceſſario neceſſitate medii, vel pro neceſſario neceſſitate præcepti. II. Reſtitutio eſt ad ſalutem neceſſaria ſolum neceſſitate præcepti. III. Cur Baptiſmus in re, aut in voto ſit neceſſarius neceſſitate medii? IV. Præceptum de reſtituendo videtur principaliter eſſe de actu poſitivo, atque adeo affirmativum, & minus principaliter negativum. V. Præceptum reſtituendi diverſum eſt a præcepto non furandi; hoc eſt negativum, illud vero poſitivum. VI. Sunt duo præcepta, Non furari, & Non retinere rem alienam; quia tamen eidem virtuti opponuntur, non committit duo peccata ſpecie diverſa, qui utrumque præceptum tranſgreditur. VII. Quot peccata committit, qui oblata opportunitate reſtituendi non reſtituit? VIII. Actus noſtri non interrumpuntur moraliter per actus contrarios dumtaxat, ſed etiam aliis viis.

ARTICULUS III. 9

Quænam ſint radices, unde provenit obligatio reſtituendi?

I. Duplex eſt radix, ex qua ſequitur obligatio reſtitutionis, videlicet Injuſta acceptio, & Res accepta. II. Obligatio reſtitutionis orta ex prima radice injuſtæ acceptionis haberi non poteſt citra actionem damnificativam; ſecus vero ſi oriatur ex ſecunda radice rei acceptæ. III. Non ceſſat obligatio reſtitutionis citra reſtitutionem, ſi ea oriatur ex prima radice; poteſt tamen ſine reſtitutione ceſſare, ſi ex ſecunda radice oriatur. IV. Quando oritur onus reſtitutionis ex prima radice, nullum debet pati damnum damnificatus; quando vero oritur ex ſecunda, nullum debet pati damnum, qui reſtituit. V. Sicut non conſurgit onus reſtitutionis ex læſione juſtitiæ diſtributivæ, Legalis, aut Vindicativæ, ita neque ex damnificatione contra alias virtutes a juſtitia. VI. Hinc non tenetur ad reſtitutionem Medicus, ſi ex incuria ægrotum occidat, quando nullo accepto ſtipendio medetur: Nec Clericus alium inadvertenter occidens vacando venationi prohibitæ: Nec omittens ſuccurrere extreme indigenti: Nec violans juſtitiam legalem. VII. Qui alium inadvertenter infamavit, ubi id advertit, tenetur famam reſtituere ex titulo injuſtæ acceptionis potius, quam rei acceptæ. VIII. Judex ad reſtitutionem tenetur, ſi pecuniam accipiat pro ferenda ſententia juſta, non tamen ſi accipiat pro ferenda ſententia injuſta, patrato tali ſcelere.

ARTICULUS IV. 12

Ex quanam culpa contra juſtitiam oriatur obligatio Reſtitutionis.

I. Culpa alia eſt Theologica, alia Juridica, & illa vel mortalis, vel venialis, ſive ex parvitate materiæ, ſive ex imperfecta deliberatione; Hæc vero vel lata, vel levis, vel leviſſima. II. Ad contrahendam obligationem reſtitutionis requiritur culpa Theologica contra juſtitiam commutativam: Lata culpa juridica dicitur trahere onus reſtitutionis, quatenus raro admodum reperitur ſine culpa Theologica. III. Si culpa iſthæc Theologica ſit levis ex parvitate materiæ, trahit onus reſtitutionis ſub levi; ſi vero ſit levis ex imperfecta deliberatione; probabiliter ne ſub veniali quidem parit ullam obligationem reſtituendi, etiam in materia gravi. IV. Leges civiles obligantes ad compenſationem damni non obligant in conſcientia, ſi abſit culpa Theologica, quæ ab iis præſumitur. V. Si tamen leges civiles non ſint præſumptivæ, ſed diſpoſitivæ, obligant in conſcientia ad damnum compenſandum, ſed poſt ſententiam Judicis. VI. Ex peccato veniali ex parvitate materiæ contra juſtitiam poteſt per accidens oriri gravis obligatio reſtituendi; ut ſi in ultimo furtulo per accidens non advertatur ad præterita. VII. Quoties plures ab eodem parvam materiam furantur, itaut unus advertat ad furtula aliorum, ſed non ſit cauſa moralis talis damni gravis, probabilius non tenentur ad reſtituendam parvam illam materiam ſub gravi; niſi forte ad id ex præcepto ſuperioris adigantur. VIII. Ad quid tenetur, qui per negligentiam leviter culpabilem grave damnum infert? Aut qui volens leviter damnificare, caſu graviter damnificat? Aut Medicus, qui ex culpa levi juridica ægrotum occidit? IX. Levis negligentia, quæ excuſat a compenſando damno Depoſitarium, non ſemper excuſat Commodatarium, aut Locatarium. X. In dubio num res perierit ex culpa gravi, an levi, daturne onus reſtituendi? XI. Probabiliter propter grave damnum cauſatum ab actione externa de ſe leviter damnificativa, poſita cum intentione nocendi graviter, non datur onus reſtituendi ſub gravi; Nec incurritur irregularitas, aut cenſura, vel reſervatio propter tale delictum externe leve, ſed interne grave, ſi verbi gratia, ſic aliquis occidatur. XII. Non tenetur ad reſtitutionem, qui grave damnum intulit cum ignorantia antecedente; & probabiliter nec tenetur, ſi illud intulit cum ignorantia concomitante; ſecus vero ſi intulit cum ignorantia affectata, aut etiam craſſa. XIII. Cur teneatur ad reſtitutionem, qui volens comburere domum Petri inimici, per accidens comburit domum Pauli amici; & ad reſtitutionem probabiliter non teneatur, qui volens occidere feram, per accidens occidit inimicum, quem conditionate vellet occidere, ſi ibi adeſſet?

AR-

ARTICULUS V. 19

Quomodo ſe gerat Confeſſarius cum obligato ad reſtituendum?

I. Nequit citra ſacrilegium abſolvi, qui non vult reſtituere ſtatim totum, quod poteſt. II. Num poſſit permitti dilatio reſtitutionis ob lucrum, quod a debitore ſperatur ſine damno creditoris? Debet quidem hac in re Confeſſarius accommodare ſe opinioni probabili pœnitentis. III. Debitor volens reſtituere, dum eſt in articulo mortis, non poteſt hæredibus committere, ut reſtituant, ſi poteſt tunc ipſe reſtituere. IV. Reſtitutio facienda eſt a pœnitente antequam accedat ad Sacramentum Pœnitentiæ. Quod ſi ea non poſſit fieri, niſi poſt aliquod tempus, non eſt deneganda abſolutio. V. In Jure ſolum pro foro externo præcipitur, ut non impendatur abſolutio a cenſuris non præmiſſa ſatisfactione. VI. Qui promiſit reſtituere ſtatim, & non ſtetit promiſſis, non eſt de facili iterato abſolvendus, multo minus tertia, aut quarta vice. VII. Tenetur ipſe Confeſſarius reſtituere, ſi poſitive deobligavit culpabiliter pœnitentem a reſtituendo: Quod ſi culpabiliter ſolum omiſerit illum monere, & Confeſſarius ſit Parochus, qui ex officio tenetur confeſſiones audire, adhuc ipſe probabilius tenetur reſtituere. Et probabiliter etiam alii Confeſſarii. VIII. Parochus, ſi non moneat pœnitentem de reſtitutione facienda, ad reſtituendum ipſe obligabitur ex levi culpa juridica; Alii vero Confeſſarii ſolum ex culpa lata.

QUÆSTIO II. 22

De Perſona reſtituente.

ARTICULUS I. ib.

Quiſnam teneatur reſtituere ex injuſta acceptione?

I. Ad reſtitutionem tenetur tam qui rem alienam ſine juſto titulo habet, quam qui damnum alteri injuſte intulit; quod multipliciter contingere poteſt. II. Recenſentur præcipuæ actiones injuſtæ, quæ pariunt onus reſtitutionis. III. Pretium ſimoniace acceptum reſtituendum eſt Eccleſiæ, vel probabiliter ipſi danti. Sic pariter eleemoſynæ magnæ erogatæ fingenti paupertatem reſtituendæ ſunt vel danti, vel aliis pauperibus. Munera pariter, quæ dantur Judici pro ferenda ſententia juſta. IV. Qui aliquid a pupillo per contractum oneroſum acquiſivit, num teneatur jure naturæ illud reſtituere? V. Qui alium impedit a conſecutione boni debiti ex juſtitia, ad reſtitutionem tenetur; Sicut etiam ſi quis malis artibus illum impediat ab alterius boni conſecutione. VI. Quid ſi quis impediat alicui conſecutionem officii publici, aut Beneficii, aut quod ex ærariis publicis debetur pauperibus? VII. Divertens fluvium cum alterius damno tunc ad reſtitutionem tenetur, quando id non facit ob propriam utilitatem, ſed in damnum proximi. At non tenetur ad reſtitutionem, ſi bonis artibus impediat pauperi eleemoſynam ex odio erga illum. VIII. Qui malis artibus impedit, ne fiſcus acquirat jus ad pœnam pecuniariam, non tenetur ad reſtitutionem.

ARTICULUS II. 25

Quiſnam reſtituere teneatur ex re accepta?

I. Ex re accepta conſurgit onus reſtitutionis, ſive ea extet poſt furtum, ſeu poſt contractum iniquum, ſive res aliena extet abſque tua culpa penes te. II. Res inventæ num ſint dandæ pauperibus? III. Theſauri inventi jure naturæ ſunt primi occupantis; leges tamen civiles diverſimode de iis diſponunt. Num leges iſtæ obligent in conſcientia? IV. Quare acquiſita per delictum, domino non comparente, retineri non poſſunt? V. Res bona fide empta a fure probabiliter ab emptore reſtitui poteſt furi, ſi aliter pretium recuperare non poſſit reſtituendo illam domino. At non poteſt alteri vendi ad pretium recuperandum. VI. Num peccet ſolum contra charitatem, an etiam contra juſtitiam qui reddit gladium domino furioſo, quo ille abuſurus eſt adverſus vitam innocentis? VII. Res aliena empta bona fide, ſi functionem recipiat, domino comparente, non eſt illi reſtituenda; niſi forte cum modica propria re ſit immixta.

ARTICULUS III. 27

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor malæ fidei ?

I. Quinam dicatur Poſſeſſor malæ, aut bonæ, aut dubiæ fidei ? II. Poſſeſſor dubiæ fidei comparatur poſſeſſori malæ fidei, ſi dubium præceſſerit poſſeſſionem rei alienæ; at ſi ſubſequatur, comparatur poſſeſſori bonæ fidei. III. Malæ fidei poſſeſſor reſtituere debet, præter rem, etiam damnum ſecutum domino, ac lucrum, quod ceſſavit, necnon fructus rei naturales, & mixtos; non tamen quod dominus lucraturus eſſet ex turpi uſu ſuæ rei. IV. Quinam dicantur fructus rei naturales, quinam induſtriales, quinam mixti ? V. Si res furtiva cum rebus propriis miſceatur, nec illa ſit diſcernibilis, quid eſt reſtituendum domino? VI. Quid reſtitui debet, ſi res aliena in manu furis deterioretur? Quid ſi dominus illam deinde pluris venditurus eſſet, quam tunc valeret ? VII. Poteſt aliquando fur ex furto lucrum reportare. VIII. Qui in navi projicit poculum aureum alienum, quod ſimul cum navi mox erat ſubmergendum, probabiliter non tenetur quicquam reſtituere : Secus vero ſi rapiat rem mox ab alio fure rapiendam. IX. Quinam fructus rei furtivæ debent a fure domino reſtitui ? Et quid de melioramentis ſive neceſſariis, ſive utilibus, ſive voluptuariis ? X. Reſtitui debet a fure, præter rem furtivam, tam intereſſe ordinarium, quam extraordinarium; & quidem etiamſi a Creditore de illo non moneatur. XI. Qui reſtituere debet, & non ex delicto. ſed ex mutuo, emptione, &c. & culpabiliter differt ſolutionem, probabiliter ad intereſſe extraordinarium non obligatur, ſi monitio non præcedat. XII. Fur, qui per aliquod tempus inculpabiliter non reſtituit, num teneatur ad intereſſe illius temporis ?

ARTICULUS IV. 33

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor bonæ fidei?

I. Poſſeſſor bonæ fidei ſi non ſtatim reſtituat, incipit eſſe malæ fidei poſſeſſor. II. Debet ſe reddere indemnem bonæ fidei poſſeſſor; At reſtituere debet rem, ejuſque fructus naturales, & mixtos, (demptis expenſis) & id, in quo factus eſt ditior, non tamen ex fructibus induſtrialibus. III. Res, & fructus, ſi non extent in ſe, redduntur in æquivalenti. At num dicantur in ſe extare, ſi cum aliis rebus propriis miſceantur? IV. Qui rem alienam bona fide inique conſumpſit, fornicando, ludendo, &c. ad reſtitutionem non tenetur, ſi nihil ex ea ſit factus ditior. V. Si rem alienam bona fide donaſti, aut vendidiſti, tenerisne contractum reſcindere; ſicut tenetur, qui vitrum pro gemma vendidit ? VI. Res, & fructus naturales, & mixti reſtituendi ſunt, demptis expenſis, æſtimatione laboris, & melioramentis etiam voluptuariis. Sed quid ſi hæc ſint magni valoris? VII. Si in tela aliena pingatur pictura, quæ excedat pretium telæ, ſatis eſt reſtituere hujus telæ pretium. Immo etiam ſi dubitetur an ea pictura telæ pretium excedat ? VIII. Qui bona fide in agro alieno ſuum frumentum ſeminavit, debet totam ſegetem detractis expenſis reſtituere; Quod ſi ſeminaſſet alienum frumentum in agro proprio, debet ſolum reſtituere pretium frumenti. IX. Ex injuſta damnificatione tenetur damnum compenſare, qui, verbi gratia, incendit domum Petri ſui amici, quamvis invincibiliter putet illam eſſe Pauli ſui inimici. Quid, ſi quis occidat Petrum amicum, quem invincibiliter putat eſſe Paulum inimicum?

ARTICULUS V. 26

Quid reſtituere teneatur Poſſeſſor dubiæ fidei ?

I. Dicitur poſſeſſor dubiæ fidei, qui rem poſſidet, quin poſſit certo affirmare illam eſſe ſuam, ſive de hoc dubitet, ſive etiam id opinetur. II. Multipliciter autem tale dubium ſive negativum, ſive poſitivum contingere poteſt. III. Ad quid tenetur qui bona fide cœpit rem poſſidere, & deinde incipit dubitare, an ſit aliena? IV. Qui magis inclinat ad dicendum, quod res, quam bona fide cœpit poſſidere, ſit aliena, num ad aliquam reſtitutionem faciendam obligetur? V. Regula illa, *In dubiis tutior pars eligenda eſt*, quomodo interpretanda ſit? VI. Ad quid teneatur, qui poſſidens rem bona fide incipit dubitare, an ſit aliena, & omittit veritatem indagare ? VII. Qui poſſidet rem mala fide, & deinde incipit dubitare an ſit ſua, debet ne integram rem reſtituere, an pro rata dubii ? VIII. Ad quid tenetur, qui incipit poſſidere rem a nemine poſseſsam dubia fide, dubitando ſcilicet, ſitne ſua, an aliena? IX. Qui rem ab alio bona fide poſseſsam rapit, dubitans, aut

aut opinans, quod ſit ſua, tenetur ad integram ejus reſtitutionem. Sic pariter reſtituere integre tenetur, qui in ludo per fraudem vincit, quamvis dubitet, num ob fraudem, an caſu vicerit. x. Non ſolum in materia juſtitiæ, ſed etiam in materia aliarum virtutum militat axioma illud, *In dubio melior eſt conditio poſſidentis*. xi. Ad dignoſcendum autem, quando ſtat in poſſeſſione libertas, quando vero præceptum, prior regula, quæ aſſignari ſolet, eſt, quod in poſſeſſione ſtet id, quod tempore præcedit, ſi libertas, libertas; ſi præceptum, præceptum; quod in plurimis exemplis ſit perſpicuum. xii. Altera regula, quam Doctores aſſignant, eſt, Pro eo ſtare poſſeſſionem in utroque foro, pro quo ſtat præſumptio; Hæc vero ſtat pro ea parte, quæ ad alteram transfert onus probandi intentum.

QUÆSTIO III. 43

De Cooperantibus ad damnum alterius.

ARTICULUS I. ib.

Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius?

i. Ad reſtitutionem tenentur tam poſitive concurrentes ad damnum alterius, quam concurrentes negative; qui omnes ad ſubſidium memoriæ celebri diſticho continentur. ii. Tria requiruntur, ut talis obligatio conſurgat, & quod damnum ſecutum ſit, & quod illorum cooperatio præceſſerit, & quod hæc fuerit cauſa efficax damni citra dubietatem. iii. An, & quomodo ad reſtituendum obligetur, qui concurrit ad damnificationem proximi, quæ cæteroqui etiam ſine ſuo concurſu fieret? iv. Num teneatur ad reſtitutionem, qui ad damnum alterius concurrit ſolum quoad modum, videlicet ut celerius fiat, & non quoad ſubſtantiam? v. Qui ſuo ſuffragio cum aliis concurrit ad ſententiam injuſtam, quandonam a reſtitutione deobligatur? vi. Qui dubitat, an ſuo ſuffragio ad ſententiam injuſtam efficaciter concurrerit, adhuc videtur cum aliis in ſolidum obligandus: Eſto verum ſit, quod adulter non teneatur alere prolem, de qua dubitat, num ſit ſua, an mariti. vii. Deobligatur a reſtitutione, qui dubitat, an damnum ſit ſecutum, vel an ex aliqua ſua actione graviter peccaminoſa, vel an ad damnum influxerit; niſi tamen urgeat præſumptio, unde non habeatur dubium, ſed moralis certitudo; ut ſolet accidere, ſi conſilium detur de damno patrando. viii. Quando damnum eſt ſecutum, & dubitatur, num ex actione hujus, vel illius, uterque tenetur ad reſtitutionem.

ARTICULUS II. 47

De Mandante damnificationem.

i. Tam explicitum, quam implicitum mandatum de proximo damnificando, ſecuto effectu, trahit onus reſtitutionis. ii. Mandans, revocato mandato, ſive explicite, ſive implicite, itaut revocationis notitia ad Mandatarium perveniat, non tenetur ad reſtitutionem. iii. Cur non pariter deobligetur a reſtitutione conſulens revocato conſilio? iv. Si mandatarius in damnificando excedat limites mandati, num, & quando mandans teneatur etiam exceſſum compenſare? v. Non tenetur mandans ad compenſanda damna mandatarii, qui ſponte, aut accepto pretio mandatum acceptavit. vi. Ratihabitio damnificationis de ſe non trahit onus reſtituendi. Solum relate ad pœnas fori exterioris ratihabitio ſolet æquiparari mandato. vii. Irregularitas tamen, quæ incurritur a mandante homicidium, non extenditur ad ratihabentem.

ARTICULUS III. 49

De Conſulente damnum alterius.

i. Nomine Conſulentis damnificationem venit etiam qui hortatur, dirigit, inſtruit, terret minis, &c. Tenetur autem conſulens reſarcire etiam damnum, quod forte patitur Conſiliarius, ſi hic bona fide procedat. ii. Quandonam deobligatur a reſtitutione conſulens? Et quomodo debeat conſiliarium monere, ut deſiſtat? iii. Ad reſtitutionem tenetur conſulens, etiamſi ſine ſuo conſilio adhuc damnum a conſiliario inferendum eſſet, dummodo conſilium moveat. iv. Si dubitatur, an conſilium influxerit, teneturne Conſiliarius aut integre, aut ſaltem pro rata dubii reſtituere, an omnino deobligatur? v. Quando conſilium non influit in ſubſtantiam, ſed ſolum ad circumſtantiam damni, adhuc probabilius tenetur conſulens ad reſtitutionem. vi. Probabilius etiam ad reſtitutio-

nem tenetur, qui ſuo conſilio, vel auxilio cooperatur ad damnum , quod etiam ſine tali conſilio , vel auxilio fieret omnino . vii, Qui male conſulit non ex malitia , ſed ex ignorantia graviter culpabili, num teneatur ad reſtitutionem damni ex conſilio cauſati ? viii. Si ſtipendium accipit , qui dat conſilium , tenetur de levi culpa juridica , quamvis non ſine gravi theologica . ix. Qui ſine gravi culpa dat conſilium noxium , tenetur non ſolum ex charitate , ſed probabilius etiam ex juſtitia conſiliarium monere ad avertendum damnum . x. Ad reſtitutionem non tenetur ſecundum ſe , nec peccat , qui dat conſilium de inferendo damno minore ei , qui determinatus eſt ad inferendum damnum majus . xi. Secus vero ſi quis conſilium det de inferendo minori damno Petro ei, qui determinatus eſt inferre majus Paulo .

ARTICULUS IV. 52

De reliquis poſitive cooperantibus ad damnificationem .

i. Poſitive ad damnificationem concurrunt etiam Conſentiens, Adulator , Receptator, & Participans , præter Mandantem, & Conſulentem . ii. Conſentiens , nempe Approbans, favens , aut ferens ſuffragium in delicto, ad reſtitutionem tenetur , ſi ſic ſit cauſa damni . At quid in dubio an ſuffragium influxerit in damnum ? iii. Qui ex officio tenetur ſuffragium ferre, ad reſtitutionem tenetur, ſi illud omittat, quando ex tali omiſſione ſequitur damnum. iv. Adulator , aut irriſor ſi ſic damnum cauſet, ad reſtitutionem obligabitur, ſi ad id advertat, quamvis directe illud non intendat . v. Quinam dicatur Recurſum præbens, ac Receptans? Et quando hic ad reſtitutionem teneatur ? Etiamſi rationabiliter dubitet, quod ex furis receptione damnum ſit ſecuturum , adhuc ad reſtitutionem obligabitur. vi. Caupones, qui chartas, ſedilia , lumen concedunt iis , qui aliena pecunia ludunt , ad reſtitutionem tenentur; non tamen ſi permittant illos domi ſuæ palam ludere. vii. Qui furem receptat amicitiæ cauſa, ad reſtitutionem non tenetur, niſi ſic ſit cauſa , quod res furto ſublata non reſtituatur , aut quod novum damnum cauſetur . Quonam pacto poſſint Advocati fures defendere ? viii. Si te non receptante furem , ab aliis facile receptaretur , illum adjuvando ad fugiendum , & non concurrendo ad injuſtam retentionem, num tenearis ad reſtitutionem ? ix. Participantis nomine venit, qui præſtito auxilio formaliter ad damnum cooperatur . x. Excuſantur participantes, qui gravi metu adiguntur ad opus non malum intrinſece ; ut qui remigant capti a Turcis in triremibus adverſus Chriſtianos ; aut qui metu mortis præbent furi claves ad furandum . xi. Quid ſi quis adjuvet furem, qui ſine tali auxilio adhuc idem furtum facturus eſſet ? xii. Prævidens quod furtum, aut homicidium ſit imputandum alteri innocenti , tenetur etiam huic damnum, quod inde reportat, compenſare.

ARTICULUS V. 56

De Cooperantibus negative ad damnificationem.

i. Ad reſtitutionem tenentur Mutus , Non obſtans , Non manifeſtans , ſi contra juſtitiam peccent non impediendo damnum proximi. ii. In his oritur obligatio ex juſtitia, non ſolum ex contractu , ſed etiam ex quaſi contractu, ſeu ex officio. iii. Qui omittit impedire damnum, quod etiam poſito impedimento ſequeretur, ad reſtitutionem non obligatur , nec peccat, quamvis ex juſtitia ſecundum ſe impedire illud teneatur. iv. Teſtis legitime interrogatus , qui non detegit veritatem , prout debet ex juſtitia legali, non tenetur probabiliter ad reſtitutionem damni , quod inde ſequitur. v. Nec tenetur Confeſſarius , immo probabiliter nec Parochus , qui culpabiliter omittit monere pœnitentem de reſtitutione facienda . Nec Pater , ſi filiis deneget alimenta , quæ ex pietate iis debet . vi. Famuli non tenentur ad reſtitutionem, ſi non impediant furta domeſticorum ; ſecus vero extraneorum. vii. Cuſtodes vectigalium, ſaltuum, vineæ ad reſtitutionem damni tenentur , ſi illud non impediant ; non tamen ad reſtitutionem pœnæ , quam deberet ſolvere delinquens . viii. Judices, & Epiſcopi ſi malo ſuo exemplo alios inducant ad furandum, probabiliter ad reſtitutionem damni non tenentur . Sed probabilius eſt, quod teneantur ; Unde probabilius Epiſcopi cenſuras, & irregularitatem incurrunt, ſi non impediant percuſſionem Clerici , & homicidia . ix. Qui non tenetur ex juſtitia revelare furem , poteſt ab eo aliquid accipere, ne revelet ; dummodo illud non ſit pars furti ; nec per

hoc fur reddatur animoſior ad furandum. Quid ſi hic legitime a Judice interrogetur de fure?

ARTICULUS VI. 59

Quantum ſinguli reſtituere teneantur, quando plures ad damnificationem cooperati ſunt?

I. Si plures ad damnificandum concurrunt, ſinguli in ſolidum ad reſtitutionem tenentur, quando ſingulis non cooperantibus totum damnum non cauſaretur. II. Si vero ſingulis deficientibus adhuc damnum cauſaretur, tunc ſinguli tenentur ſolum ad partem damni pro rata ſui influxus. III. Milites Urbem diripientes injuſte, quamvis nonnihil invicem animentur, non tenentur ad reſtitutionem, niſi ad id quod ſinguli diripuerunt: At Dux ad reſtitutionem totius damni ab exercitu cauſati obligatur; Sicut etiam Conſiliarii, Exploratores, &c. IV. Si tamen ſine tuo conſilio adhuc damnum cauſaretur, tunc pariter partialiter ad reſtitutionem obligaris pro rata influxus. V. Quando duo ingrediuntur domum ad furandum centum, itaut unus ſine altero non ingrederetur, tunc uterque tenetur in ſolidum reſtituere. VI. Videtur diverſimode diſcurrendum, ſi a pluribus idem damnum cauſetur, ac ſi diverſum. Nam ſi ad idem concurrant, omnes reſtituere debent in ſolidum, quamvis ſinguli ſine aliis totum damnum non inferrent: Secus vero ſi concurrant ad damnum diverſum. VII. Num peccet mortaliter, qui modicum furatur, advertens, quod alii plurimi pariter modicum ab eodem domino furentur, aut furati ſint? VIII. Si excommunicatio feratur contra hos plurimos, ſi non reſtituant modicum illud, quod abſtulerunt, talis excommunicatio ſupponit peccatum mortale, ſi minus injuſtitiæ propter modicum illud, quod retinetur, ſaltem inobedientiæ. IX. Qui per plura furtula devenit ad materiam gravem, itaut ſub gravi ea reſtituenda ſit, num peccet lethaliter, ſi addat aliud furtulum?

ARTICULUS VII. 62

Quonam ordine reſtituere debeant Concurrentes ad damnificationem, quando tenentur reſtituere in ſolidum?

I. Damnificans principalis tenetur totum damnum reſarcire, & in ejus defectum alii minus principales. II. Principalis damnificator inter omnes damnificantes eſt poſſeſſor malæ fidei. Si tamen res aliena extet in individuo, quamvis apud poſſeſſorem bonæ fidei, ab eo reſtituenda eſt. III. Quid ſi plures ſint malæ fidei poſſeſſores? IV. Poſt poſſeſſorem malæ fidei inter damnificantes tenetur Mandans, & quidem etiam ante Executorem, aut Inductorem; necnon ante illum, qui conſulit alteri, ut damnificationem mandet. V. Nomine Mandantis non venit quicunque alteri dicit, ut damnificet, ſed qui dicit auctoritative. VI. Poſt mandantem tenetur Executor damni ante Conſulentem; niſi hic dederit conſilium fraudulenter. Quid de inducente alterum, ut ſuo nomine damnum inferat, vel in ſui gratiam? VII. Si plures ſint executores, puta invaſores, omnes principaliter tenentur, quamvis unus tantum ex illis, verbi gratia, invaſum percutiat; niſi tamen aliquis ſit præcipuus, ſine quo alii non invaderent. VIII. Poſt Executorem tenentur æque principaliter aliæ concauſæ tum poſitivæ, tum negativæ in ſolidum reſtituere, itaut una reſtituente totum, aliæ huic debeant partem ſuam reſtituere pro rata influxus. Alii tamen diverſimode opinantur. IX. Ex præjacta doctrina varia corollaria deducuntur. X. Si damnificatus remittat debitum principali, reliqui ad nihil tenentur; Non tamen ſi remittat debitum minus principali. Quod ſi nolit agere contra principalem, non per hoc non poteſt agere contra minus principalem.

QUÆSTIO IV. 66

Quid, & Quantum reſtitui debeat.

ARTICULUS I. ibid.

An accepta ob turpem cauſam reſtituenda ſint?

I. Contractus de re illicita facienda reſcindendus eſt. Quod ſi partim ſit de re licita, partim de illicita, ſolum datur obligatio ponendi rem licitam. II. Pro ſcelere patrando nihil promitti, dari, aut accipi poteſt, antequam illud patretur. Et quod acceptum eſſet, reſtituendum danti, niſi datum eſſet abſolute ad alliciendum. III. Poſt ſceleris patrationem probabilius eſt, quod ſolvi debeat pretium pro illo promiſ-

miſſum. IV. Qui poſt factum accepit pretium promiſſum pro ſcelere patrando, probabilius poteſt illud retinere, etſi teneatur ſatisfacere parti læſæ. V. Ex lege poſitiva reſtituendum eſt pretium ſimoniacum vel pauperibus, vel Eccleſiæ in pœnam delicti. VI. Illicite ſic acquiſita a Filio, Uxore, ſervo, probabilius non debent reſtitui Patri, Marito, Domino.

ARTICULUS II. 68

An reſtituenda ſint accepta ob cauſam honeſtam?

I. Reſtitui debent accepta ad præſtandum opus debitum ex juſtitia; necnon pro omiſſione etiam ex juſtitia debita; Non tamen accepta pro opere honeſto, aut pro omiſſione, quæ ex juſtitia non debeantur. II. Num poſſit etiam aliquid accipi pro opere debito ex charitate, quod non ſit laborioſum, puta pro deponendo odio? III. Si opus ex juſtitia debitum Titio ponitur in gratiam Caji, num poſſit a Cajo aliquid accipi? IV. Cur in foro externo non datur actio ad repetendum, quod traditum eſt pro opere ex juſtitia debito? Et ſimul compellitur ad reſtitutionem, qui aliquid accepit pro non patrando peccato. V. Non ſolum pretium, ſed etiam munus involuntarie donatum pro opere debito ex juſtitia univerſim reſtituendum eſt; non tamen ſi detur liberaliter. VI. Num poſſint famuli Judicis aliquid accipere a Titio, ut hic ante alios introducatur, & ejus cauſa prius expediatur? VII. Quandonam poſſint Officiales Judicis munera ſibi donata retinere? VIII. Leges civiles ſi ſolum prohibeant, & non irritent acceptionem munerum, non obligant ad reſtitutionem; Sicut nec juramentum de illis non acceptandis. IX. Si lex aliqua irritet donationem munerum, hæc reſtituenda ſunt danti, niſi aliter ſtatuat ipſa lex; & tunc requiritur etiam ſententia Judicis, ut a dante tollantur.

ARTICULUS III. 72

An Bona incerta, vacantia, derelicta, & Animalia, quæ piſcatione, aut venatione capiuntur, reſtituenda ſint?

I. Bona incerta, ſi acquiſita ſint ex delicto, reſtituenda ſunt pauperibus. Quæ tamen ſine delicto retinentur, probabilius danda ſunt etiam pauperibus, ſed probabiliter retineri poſſunt. II. Poſt factam compoſitionem per Bullam bonorum incertorum, ſi dominus compareat, probabiliter ea non ſunt reſtituenda. III. Etiam Epiſcopus poteſt in ſua Diœceſi compoſitionem facere debitorum incertorum. IV. Bona vacantia, necnon derelicta ſunt primo occupantis jure naturæ; Jure tamen poſitivo aliud decernitur de bonis vacantibus. V. Animalia, quæ venatione, aut piſcatione capiuntur, ſecundum ſe ſunt etiam primo occupantis. VI. Poteſt Princeps ſibi venationem, ac piſcationem reſervare, & poteſt reddere ſubditos incapaces dominii relate ad feras in ſuo nemore captas. VII. Ad reſtitutionem tenetur, qui venatur in loco, ubi a Principe alteri conceſſum eſt jus venandi; non quidem reſtituendo feras captas, ſed compenſando damnum, quod alteri probabiliter intulit habenti jus venandi. VIII. Animal alterius, quod damnum infert in tuo prædio, non poteſt occidi, niſi aliter grave damnum impediri non poſſit.

ARTICULUS IV. 74

An iterum facienda ſit reſtitutio, quando res furtiva data alteri, ut reſtituatur, non pervenit ad dominum?

I. Res debita ex delicto, ſi deferatur per nuncium a debitore electum, perit ipſi debitori, antequam ad dominum perveniat; Sed ſi nuncius eligatur a Creditore, perit Creditori. II. Res non debita ex delicto, ſed ex contractu, ſi eadem in individuo debeatur, perit ſemper Creditori, ſi non pereat ob culpam debitoris: At ſi non debeatur eadem in individuo, perit debitori, ſi per nuncium a ſe electum tranſmittatur. III. Res tamen, quæ ſolum debetur ex re accepta, quamvis tranſmittatur per nuncium a debitore electum, perit ſemper Creditori, quamvis non debeatur eadem in individuo, dummodo non pereat ob culpam debitoris. IV. Quid ſi res debita tranſmittatur per Parochum, vel Confeſſarium, & illa ad dominum non perveniat? V. Quid ſi poſt conventionem cum Creditore, quod res tranſmittatur per Petrum, deinde tranſmittatur per Paulum expertum fidelem, & res ad dominum non perveniat?

ARTICULUS V. 75

An res domino nocitura reſtituenda ſit?

I. Quouſque dubitetur, aut probabile ſit, rem eſſe domino nocituram, ut gladius furioſo, non eſt reſtituenda. II. Probabilius eſt, quod peccetur etiam contra juſtitiam, ſi res iſthæc cum alterius damno reſtituatur. III. Negative ſe habens ad injuſtam actionem non tenetur ad reſtitutionem, niſi ex officio debeat illam impedire. At in caſu noſtro reddens gladium domino furioſo poſitive concurrit ad mortem innocentis, & ideo ad reſtitutionem obligatur. IV. Solvens Uſurario uſuras, quibus abutatur ad novas uſuras exigendas, remote ad peccatum concurrit; at in caſu noſtro proxime. V. Differenda pariter eſt reſtitutio rei alienæ, etiam quando dominus illa abuſurus eſt ad peccandum contra alias virtutes a juſtitia. VI. Non tenemur auferre a domino res ſuas, quibus ille eſt abuſurus, ſed hujuſmodi res tenemur non reſtituere. VII. Conjux illicite petenti debitum num, & quando poſſit illud negare? VIII. Non videtur improbabilis ſententia nonnullorum, quod ſcilicet citra culpam reſtitui poſſit domino res, qua ille abuſurus ſit contra alias virtutes a juſtitia.

QUÆSTIO V. 77

De Perſona, cui facienda eſt Reſtitutio, ac de reliquis circumſtantiis Reſtitutionis.

ARTICULUS I. ibid.

Cui facienda eſt Reſtitutio.

I. Reſtitutio ex titulo rei acceptæ facienda eſt domino: Ex titulo autem injuſtæ acceptionis facienda eſt illi, cui damnum eſt irrogatum. II. Qui eadem actione pluribus damnum intulit, omnibus tenetur illud reſarcire. Quid ſi malis artibus plures quis impedierit a Beneficio conſequendo? III. Num differens deferre rem donatam uſque ad mortem donantis teneatur non ſolum donatario, ſed etiam hæredibus donantis reſtituere? IV. Surripiens rem alienam a Cajo bona fide illam poſſidente, tenetur illam non Cajo, ſed domino reſtituere. Similiter qui rem alienam dono accepit a fure, non furi, ſed domino reſtituere illam debet. Sed quid ſi a fure illam emerit? V. Qui bona fide in opera pia impendit rem domino reſtituendam, num teneatur iterum reſtituere? Et qui rem furtivam bona fide emit, & revendidit, ad quid tenetur? VI. Reſtituens creditori ſui creditoris immunis eſt a nova reſtitutione, quando eſt liquidum debitum creditoris immediati. VII. Citra vim poteſt amicus Caji accipere centum a Titio auctoritate propria, ſervatis regulis compenſationis, ut ea det Cajo creditori Titii. VIII. Num poſſit dominus ingredi domum furis, & per vim rem ſuam recuperare?

ARTICULUS II. 80

Ubi, & cujus expenſis facienda ſit Reſtitutio?

I. A Poſſeſſore malæ fidei reſtituenda res eſt domino propriis expenſis, reponendo illam, ubi dominus illam poſſeſſurus eſſet, ſi non fuiſſet furto ſublata. II. Qui reſtituere non poteſt ſine expenſis majoribus, quam res ipſa valeat, ad quid tenetur? Num poſſit uti beneficio Bullæ compoſitionis? III. Poſſeſſor bonæ fidei non tenetur ſuis expenſis rem domino reſtituere, aut illum monere, ut rem ſuam ſibi capiat: Quod ſi ſine magnis expenſis id fieri nequit, nec ſperatur, quod dominus velit amplius ſibi rem accipere, poteſt dari pauperibus, ac poteſt etiam ipſe ſibi eam retinere. IV. Quæ debentur ex contractu, vel quaſi contractu, reſtitui debent in loco, ubi res accepta fuit: Si tamen aliter ſit conventum, compenſandæ ſunt expenſæ. V. Si contractus cedit in bonum debitoris, expenſis iſtius facienda eſt reſtitutio; Sicuti ſi cedat in bonum creditoris, hic debet ſolvere expenſas; Et ſi in bonum utriuſque, uterque. VI. Ubinam reſtituendæ ſint res ex teſtamento donatæ, aut commodatæ, vel penſiones &c.? VII. Res ex contractu debita, quæ ſine magnis expenſis non poteſt domino reſtitui, vel poteſt dari pauperibus, vel retineri a debitore, ſi forte dominus compareat.

ARTICULUS III. 82

Quando facienda eſt Reſtitutio.

I. Reſtitutio fieri debet ſtatim, non phyſice,

ſice, ſed moraliter, & humano modo; præſertim ſi non fiat ex delicto, nec grave damnum afferat brevis dilatio. II. Conſuum ſolutio non ſolet fieri ſine prævia creditoris monitione; ſi tamen hæc non fiat ob verecundiam, aut timorem, peccat, qui diu ſolutionem differt. III. Qui culpabiliter ſolutionem debitam differt, nec vult ſolvere, niſi cogatur a Judice, tenetur compenſare damnum, quod patitur creditor. IV. In nonnullis caſibus poteſt creditor petere, ut ante præfixum terminum reddantur res ſuæ.

ARTICULUS IV. 83

Quomodo facienda ſit Reſtitutio?

I. Poteſt reſtitutio fieri per alium. At quid, ſi ad dominum non perveniat, quando fit per Confeſſarium? II. Quod ex delicto debetur, totum ſimul reſtitui debet; Et in qualibet pecunia fieri poteſt reſtitutio, niſi aliter ſit conventum. III. Debitor ad infamiam declinandam poteſt reſtituere privatim, At qui publice alios fraudavit, tenetur ex charitate publice reſtituere ad ſcandalum vitandum. IV. Poteſt debitor ad infamiam vitandam fingere, quod creditori donet id, quod debet reſtituere. Quod ſi hoc intuitu aliquid redonatum eſt, reſtitui debet. V. Num ſatisfaciat, qui debens centum Titio, immemor talis debiti ei donet centum? Aut Beneficiarius, qui poſt horarum omiſſionem eleemoſynas erogat ignorans, aut non advertens, quod debeat reſtituere fructus Beneficii?

ARTICULUS V. 84

Quo ordine facienda eſt Reſtitutio Creditoribus?

I. Præter ordinem ſervandum inter Perſonas, quæ debent reſtituere, attendendus eſt ordo ſervandus inter Perſonas, quibus fieri debet reſtitutio, quando bona debitoris non ſufficiunt ad integre ſolvendum omnibus. II. Quid ſit jus in re, quod habent Creditores Reales, quid vero jus ad rem, quod habent Creditores Perſonales, & Chirographarii? III. In quo differat Pignus ab Hypotheca, quæ multiplex eſt? IV. Debitor habens rem alienam in individuo reſtituere illam debet, antequam aliis Creditoribus ſatisfaciat; etiamſi dominus ignoretur, dando tunc illam pauperibus. V. Si adhuc extans apud emptorem ſit credito vendita, præferendus eſt venditor aliis Creditoribus: Non tamen ſi ab emptore ſit revendita alteri. VI. Debita certa præferenda ſunt incertis. VII. Probabilius neque debita ex delicto præferenda ſunt debitis ex contractu, neque iſta illis, ſed pro rata utriuſque ſatisfaciendum. VIII. Debita ex contractu oneroſo præferenda ſunt debitis ex contractu gratioſo. Quid tamen de legatis, de expenſis funeris, aut factis cauſa teſtamenti? IX. Creditoribus realibus habentibus hypothecam, vel pignus prius ſatisfaciendum, quam Chirographariis. Et prior hypotheca præferenda poſteriori, exceptis nonnullis caſibus. X. Prior emptor præferendus eſt ſecundo, niſi res ſit huic tradita, exceptis etiam nonnullis caſibus. XI. Creditores Chirographarii priores probabilius non ſunt præferendi poſterioribus. XII. Inter æquales creditores videtur præferendus petens, etiam extra judicium, aliis non petentibus. Peccat tamen contra juſtitiam debitor, ſi præferat creditorem qui non eſt præferendus. XIII. Num Creditor, qui injuſte a debitore præfertur aliis, poſſit ſibi retinere, quod ſibi debetur? XIV. Num poſſit Creditor pauper ex ſolo titulo paupertatis aliis præferri? XV. Qui titulo aut gratioſo, aut oneroſo, ſive bona, ſive mala fide accepit aliquid ab eo, qui non eſt ſolvendo ſuis creditoribus, ad quid tenetur? XVI. Debitor qui ſuis creditoribus non eſt ſolvendo, peccat contra juſtitiam, ſi repudiet donationem, aut hæreditatem, qua poſſit ſatisfacere.

QUÆSTIO VI. 89

De Cauſis, ob quas mitti, vel differri poſſit Reſtitutio.

ARTICULUS I. ibid.

De Cauſis, ob quas differri poteſt Reſtitutio.

I. Differri poteſt reſtitutio, ſi debitor reſtituendo patiatur damnum duplo majus, quam patiatur creditor ex tali dilatione, vel ſi pati deberet jacturam famæ, aut alterius damni notabilis. II. Poteſt etiam differri, ſi deberet aliter vendere centum aureis rem valentem biſcentum; aut ſi deberet vendere inſtrumenta ſuæ artis, aut ſi deberet vir nobilis artem manualem exercere. III. Sicut etiamſi deberet de

proprio ſtatu juſte acquiſito, quamvis debita ex delictis contracta ſint. At ſi per uſuras ſtatus ſublimior acquiſitus ſit, etiam hæredes cum mutatione ſtatus tenentur reſtituere; Sicut etiam ſi res in individuo reſtituenda ſit. IV. Nequit reſtitutio differri, ne quis magno lucro privetur. V. Differenda eſt reſtitutio, ſi ex ea grave damnum alteri ſequatur. VI. Quænam impotentia dilationem reſtitutionis permittat? VII. Num licite differens reſtitutionem teneatur ad intereſſe? VIII. In gravi neceſſitate licitum eſt reſtitutionem differre, non tamen furari. In extrema neceſſitate dives tenetur ex charitate offerre pauperi res neceſſarias; & ex juſtitia tenetur non impedire, ne illas ſibi accipiat. IX. Ceſſio bonorum, ſecluſa impotentia, non excuſat a ſtatim reſtituendo. Quid ea ferat pro foro externo? Nequit Clericus cedere bonis cum ignominia ſui ſtatus. X. Qui cedit bonis, quantum poſſit occultare ad honeſte vivendum? XI. Artifex, qui bonis ceſſit, tenetur exercere, ſicut prius, artem ſuam, ut poſſit ſuis creditoribus ſatiſfacere quantum poteſt. Quid ſi religionem ingrediatur?

ARTICULUS II. 93

De Debiti remiſſione, quæ excuſat a reſtitutione.

I. Condonatio creditoris tunc excuſat debitorem a reſtituendo, quando ea eſt plene libera, & a jure non irritatur. II. Remiſſio facta debitori fingenti ſe pauperem eſt invalida, utpote facta per dolum circa cauſam finalem. III. Si condonetur pars debiti ob metum injuſtum, ne ſcilicet totum creditum amittatur ob culpam debitoris, talis condonatio eſt invalida; ſecus vero ſi fiat ob metum juſtum, ne ſcilicet totum creditum amittatur ob debitoris inopiam. IV. Eſt etiam invalida, ſi metus a tertia perſona incutiatur ad remiſſionem extorquendam. V. Debitor, qui ſine fraude ſe compoſuit cum creditoribus, non tenetur deinde partem debiti ſibi remiſſam reſtituere, ſi deveniat ad pinguiorem fortunam; ſecus ſi ſeſe in Eccleſiam recipiat,ut pars debiti ſibi remittatur. VI. Excuſatur a reſtitutione debitor, cui conſtat de voluntate ſive formali, ſive præſumpta creditoris debitum remittentis; ſecus vero ſi de ea dubitet.

ARTICULUS III. 95

De occulta compenſatione excuſante debitorem a reſtituendo.

I. Ut a reſtitutione reddat immunem, Compenſatio occulta fieri debet cum ſuis requiſitis. II. Debet quippe eſſe moraliter certum debitum compenſandum, & non dubium, aut probabile. III. Debitum iſtud debet eſſe ex juſtitia, non ex alia virtute, puta ex promiſſione, aut voto, vel ex gratitudine. IV. Res, qua fit compenſatio, debet eſſe ipſius debitoris, non depoſita, aut alteri hypothecata. V. Requiritur etiam, ut debitum non poſſit aliter recuperari ſine gravi incommodo. Num ſit mortale, ceſſante ſcandalo, hanc conditionem omittere? VI. Debet vitari grave damnum alterius, qui forte infamaretur, ac ipſius debitoris, qui forte iterum reſtituet. VII. Num poſſit cum æquivocatione juratus negare, quod aliquid acceperit, qui accepit aliquid in compenſationem? VIII. In quibus caſibus poſſunt famuli ſibi compenſare ab heris ſuis, quod ſibi judicio prudentium propter famulatum debetur? IX. Si Sacerdos nequeat recuperare decem carolenos debitos a Titio, & hic det illi totidem carolenos pro decem miſſis celebrandis, poteritne ob compenſationem omittere miſſarum celebrationem? X. Num filius laborans pro Patre poſſit pro tali labore aliquid ſibi occulte compenſare? XI. Num poſſit fieri compenſatio in delictis, non reſtituendo, verbi gratia, famam illi, qui te infamavit? Et num poſſit infamia compenſari pecunia? XII. Poſſitne aliquando ob debitum probabile fieri compenſatio? Præſertim ſi probabilitas verſetur circa jus, non circa factum?

ARTICULUS IV. 99

De Compoſitione, & Judicis auctoritate excuſantibus a reſtituendo.

I. Liberat a reſtitutione debitorem compoſitio, quæ fiat a Pontifice, vel ab Epiſcopo in propria Diœceſi pro debitis dumtaxat incertis. Et probabiliter ſi deinde dominus compareat, nihil ei debetur. II. Quid requiratur, ut poſſit Pontifex pro debitis certis compenſationem, aut diſpenſationem concedere? Sicut poteſt Pontifex in pœnam privare reum bonis temporalibus, ita poteſt deobligare debitorem a re-

reſtitutione facienda alicui criminoſo. III. Multipliciter poteſt Judex eximere debitorem ab onere reſtituendi, præſertim in pœnam delicti a creditore patrati; Vel ſi ex æquitate aliquid alicui adjudicet, quod ex rigore juſtitiæ illi non debetur.

ARTICULUS V. 99

De Præſcriptione, quatenus a reſtituendo excuſat.

I. Præſcriptio legitima etiam pro foro interno a reſtituendo deobligat; conceditur tamen locis piis, & minoribus reſtitutio in integrum. II. Lex præſcriptionis non eſt inſtituta in pœnam negligentiæ creditoris, ſed ad lites innumeras vitandas; Nec nititur in falſa præſumptione culpæ illius. III. Quinque ſunt Præſcriptionis conditiones, Poſſeſſio continuata, Capacitas poſſidendi, Bona fides, Titulus probabiliter præſumptus, & Lapſus temporis a lege definiti. IV. Ad præſcriptionem requiritur, & ſufficit poſſeſſio civilis rei, quamvis ſit ſine naturali poſſeſſione. V. Præſcribere non poteſt Laicus res Eccleſiaſticas. Nec religioſus aliquid præſcribere poteſt. Quid de pupillo? VI. Homo liber præſcribi nequit. Nec res furtiva; At ſi bona fide hæc ematur, vel accipiatur, poſt annos triginta præſcribi poteſt. Neque præſcribi poſſunt res, quæ alienari non poſſunt, ut res Eccleſiaſticæ, niſi ſpatio triginta annorum. VII. Si bona fide per annos triginta poſſideatur jus non ſolvendi debitum, præſcribitur. Non præſcribit tamen, qui dubia fide cœpit poſſidere, aut qui bonam fidem interrupit per malam fidem: Dubium tamen ſuperveniens bonam fidem non interrumpit. VIII. Num poſſint hæres, & legatarius præſcribere, ſi bona fide habeant res, quas teſtatur, qui mala fide eas poſſidebat? IX. Num poſſit prodeſſe ad præſcribendum bona fides orta ex ignorantia juris clari, ſaltem poſt ſpatium triginta annorum? X. Ignorantia juris, quæ non prodeſt ad præſcribendam rem inalienabilem, prodeſt ad præſcribendos fructus talis rei, relate ad quos ignorantia eſt potius facti. XI. Titulus probabiliter præſumptus non eodem modo requiritur ad præſcribendum, quam bona fides; ſine illo quippe præſcribitur ſpatio triginta annorum, vel quadraginta contra Eccleſiam, aut centum contra Eccleſiam Romanam: Et ſi jus commune repugnet ad præſcribendum, adhuc ſufficit tempus immemorabile, in quo titulus præſumitur: Numquam tamen ſine bona fide legitime præſcribitur. XII. Uſucapio præter titulum, & bonam fidem, requirit triennium inter præſentes, & quadriennium inter abſentes; Sine titulo autem requirit ſpatium triginta annorum. Præſcriptio vero exigit decem annos inter præſentes, viginti inter abſentes, & ſine titulo triginta: At contra Eccleſiam quadraginta, & contra Eccleſiam Romanam centum. XIII. Ut conſuetudo contra legem præſcribat, ſatis eſt, vel quod paſſim fiat contra legem conſcio Superiore, vel quod inſcio Superiore contra legem fiat per decennium.

ARTICULUS VI. 103

Num interitus rei alienæ, aut ingreſſus in Religionem a reſtituendo excuſent?

I. Interitus rei alienæ in ſpecie reſtituendæ a reſtituendo excuſat, ſi pereat citra culpam debitoris, nec aliter ſit conventum. II. Probabilius videtur poſſe ſecundum ſe ære alieno gravatum ingredi Religionem, & ſic à reſtituendo deobligari, ſi alia via non poſſit. III. Sic ſponſus poſt ſponſalia jurata poteſt ingredi Religionem. IV. Num teneatur hic Religioſus laborare juxta ſuum ſtatum de licentia Superioris, ut debitis ſatisfaciat? V. Num pariter teneatur acceptare donationes, aut hæreditatem, quæ detur Creditoribus? VI. Religioſus, qui poſt profeſſionem alios damnificavit, præſertim ſi ſit Prælatus, ad quid tenetur, ut damnum reſarciatur?

QUÆSTIO VII. 105

De Reſtitutione in particulari.

ARTICULUS I. ibid.

De reſtitutione propter homicidium, & mutilationem.

I. Provocatus ad pugnam, ſi alium occidat, non tenetur quicquam reſtituere, quamvis nonnihil exceſſerit. Qui tamen invaditur ab altero, ad reſtitutionem obligabitur, ſi notabiliter excedat occidendo invaſorem. II. Num peccet contra juſtitiam Clericus, qui poteſt fugere invaſorem, ſed non fugit, ſed illum occidit cum moderamine debito? III. Qui artificem oc-

cidit, tenetur etiam lucrum illi ceſſans ex ſuæ artis exercitio reſtituere; Sed debetne æſtimationem laboris detrahere? Debetne quicquam reſtituere Creditoribus occiſi? IV. Num pro vita, pro mutilatione, pro cicatrice, pro fama injuſte ſublata aliquid reſtituendum ſit? Et quid pro vita ſervi, aut animalis alterius? Quid pro homicidio, quod fecit filius? V. Qui collocat cadaver occiſi ante domum Titii, prævidens, aut etiam intendens, ut Titius tanquam homicida puniatur, num teneatur ad reſtitutionem? VI. Tam ex homicidio caſuali, quam ex indirecto, non ſecus ac ex voluntario oritur obligatio reſtitutionis, ſuppoſita in iis gravi culpa contra juſtitiam. VII. Num ſit reus homicidii vulnerans graviter Petrum, qui deinde ex Medicorum culpa decedat? Aut qui volens occidere Titium, caſu occidat Cajum? Aut qui alium occidit in ebrietate? VIII. Propter damnum illatum occiſo in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem ceſſavit, facienda eſt reſtitutio hæredi, & hoc deficiente, pauperibus: Propter damnum vero quod aliis ex homicidio conſurgit, facienda eſt reſtitutio ſolum hæredibus neceſſariis, non aliis. IX. In quibuſnam caſibus licitum eſt homini ſe ipſum occidere, aut mutilare? Num licite pueri caſtrentur ad vocem conſervandam? X. Num poſſit aliquando indirecte innocens occidi? Num Saraceni innocentes occidi poſſint, ne fiant deinde hoſtes Chriſtianorum? Num poſſit dari pharmacum prægnanti cum periculo occidendi fœtum animatum? XI. Quid requiritur, ut licite poſſimus invaſorem occidere in propriam, aut proximi defenſionem? Plures theſes hac de re proſcriptæ recenſentur.

ARTICULUS II. 113

De Reſtitutione propter detractionem.

I. In quo differat detractio a contumelia, ſuſurratione, & deriſione? II. Detrahit directe *Imponens*, *Augens*, *Manifeſtans*, *in mala vertens*; Indirecte vero *Qui negat*, *aut minuit*, *reticet*, *laudatque remiſſe*. III. Quænam in detractione dicatur materia gravis? IV. Num liceat uni, vel alteri viro prudenti verum crimen alterius manifeſtare citra mortale? Quod ſi ab eo deinde aliis manifeſtetur tale crimen, quid faciendum a primo detractore? V. Num ſit mortale citra aſſeverantiam referre alterius crimina audita? VI. Ad vitandum grave damnum innocentis occulta crimina delinquentis detegi poſſunt. VII. Num citra mortale poſſit delictum Petri publicum in uno loco, aut tempore publicari ubi, & quando ignoratur? VIII. Infamatus in uno genere num poſſit citra mortale in alio genere infamari? IX. Regulariter non eſt mortale ſeipſum infamare. Nec eſt de ſe mortale imponere ſibi falſum crimen citra perjurium ad vitanda gravia tormenta. Verum autem alterius crimen occultum detegere poſſumus ad vitandum grave damnum. Numquam tamen citra mortale poteſt grave crimen alteri imponere ad ſe defendendum. X. Ad quid tenetur qui audit detrahentem? XI. Quonam pacto fama reſtituenda ſit; præſertim ſi famoſis libellis ſit ſublata? XII. Octo de cauſis poteſt quis a reſtitutione famæ excuſari, nempe ſi duret impotentia phyſica, ſi moralis, ſi compenſatio, ſi Condonatio, ſi crimen ſit oblitum, ſi infamia ſublata, ſi crimen factum eſt publicum, ſi detractio fuit inefficax. XIII. Impotens famam reſtituere non tenetur illam pecunia compenſare; quamvis probabiliter poſſit infamatus clam accipere aliquid ab illo in compenſationem.

ARTICULUS III. 118

De reſtitutione facienda ob contumeliam, deriſionem, ſuſurrationem, judicium temerarium, ſuſpicionem.

I. Contumelia de ſe fert poſitivam inhonorationem, unde non opponitur Obſervantiæ, ſed Juſtitiæ commutativæ, & ex ſuo genere eſt mortale. II. Compenſatur univerſim dehonoratio iſthæc per petitionem veniæ. III. Deriſio fert dehonorationem cum animo confundendi deriſum, & fieri ſolet verbis irriſoriis: Subſannatio vero fit ſignis deriſoriis. Utraque fert culpam mortalem, ſi prævidetur deriſus graviter contriſtandus. IV. Suſurratio ordinatur ad ſeminandas diſcordias inter amicos, manifeſtando eorum defectus; De ſe eſt mortalis, & fert onus reſtitutionis. V. Judicium, & Suſpicio temeraria reducuntur ad detractionem, tanquam actus internus ad externum: cum inducant malam opinionem, & contemptum proximi, ferunt de ſe mortalem culpam, & onus reſtitutionis. VI. Facilius a mortali excuſatur ſuſpicio, ſeu opinio temeraria, quam judicium certum temerarium. Si indicia

ſint

ſint probabilia, opinio non eſſet temeraria, ſed ea nequit ſine cauſa aliis communicari. vii. In dubiis regulariter poſſumus licite aſſenſum ſuſpendere, quin teneamur bene opinari, ſed ſolum tenemur non male opinari de proximo. viii. Si tamen agitur de damno vitando, poſſumus dubia in deteriorem partem interpretari ſolum conditionate, & ſic damnum præcavere. ix. Superiores ob indicia dubia poſſunt aliquali pœna ſubditos punire, eo quod non abſtineant a ſpecie mali.

ARTICULUS IV. 120

De Reſtitutione facienda ob ſecreti violationem.

i. Peccat contra juſtitiam commutativam, qui revelat, quæ ſub ſigillo naturali accepit. ii. Num ſit gravis culpa ea uni, vel alteri viro prudenti revelare? iii. Violans ſigillum naturale tenetur compenſare damna, quæ inde ſequuntur, etiamſi cum pacto tacito ſecretum committatur. iv. Num, & quando graviter peccet, qui aperit literas ſigillo munitas? v. Non peccat, qui ad vitanda gravia tormenta ſecretum revelat; niſi id cedat in damnum publicum, aut ex officio ad ſigillum teneatur. vi. Licitum eſt arcana etiam jurata ſponte pandere, ſi illa vergant in grave damnum Communitatis, aut innocentis. Sigillum Sacramentale dumtaxat in nullo caſu reſerari poteſt.

ARTICULUS V. 121

De Reſtitutione facienda ob furtum, rapinam, necnon ob ſpiritualia damna alteri illata.

i. Furtum ſpecie differt a Rapina; hæc enim ſuperaddit furto violentiam, & injuriam perſonalem. ii. Excuſatur a mortali, qui rem alienam accipit, quando dominus eſt ſolum invitus quoad modum, non quoad ſubſtantiam. iii. Ratihabitio de futuro, ſeu licentia præſumpta excuſat a furto, & Religioſum a vitio proprietatis; Sed ea non ſufficit ad ſacramentaliter abſolvendum, aut ad diſpenſandum. iv. Votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione; lex vero comparatur cum diſpenſatione, tanquam cum ejus deſtructivo. v. Quantitas requiſita ad furtum mortale varia eſt pro varietate Perſonarum, quæ damnificantur. Aliquando acus a ſartore ablatus fert damnificationem gravem, eſto furtulum iſtud in ratione furti non ſit grave, nec trahat excommunicationem latam contra furantes. vi. Num peccet mortaliter, qui poſt completam materiam notabilem, parum aliquid iterum furatur? vii. Num teneatur ad reſtitutionem ſub gravi, qui advertit ſe per plurima furtula venialia perveniſſe ad materiam notabilem, quin ſit factus ditior? viii. Quid ſi plures modicum quid ſurripiendo damnum notabile eidem inferant, advertendo dumtaxat, ſed non concurrendo ad aliorum furtula? Si adverſus iſtos feratur excommunicatio, quare ſub gravi teneantur reſtituere modicum, quod ſurripuerunt? ix. In gravi neceſſitate differri probabiliter poteſt reſtitutio; ſed non licet furari, niſi neceſſitas ſit extrema, aut valde gravis, ſeu extremæ affinis. x. Famuli, aliique inſervientes non poſſunt occulte ab Heris ſuis ſurripere, quod ipſi judicant deberi ultra ſalarium, niſi id ſit manifeſtum, & citra controverſiam. xi. Quid poſſint filii a Parentibus occulte ſurripere citra mortale tam de bonis Profectitiis, quam de Adventitiis? Etenim Caſtrenſia, ſeu quaſi Caſtrenſia ad filios ſpectant. xii. Uxor quandonam mortaliter peccat ſurripiendo aliquid de bonis mariti, aut de bonis communibus, quæ ſcilicet percipiuntur de fructibus dotis, & Arrharum? xiii. Qui ſine vi, & fraude induxit aliquem ad culpam, aut retraxit illum ab ingreſſu in Religionem, peccavit dumtaxat contra charitatem; at peccat contra juſtitiam, & ad reſtitutionem damnorum tenetur, ſi id faciat per vim, aut fraudulenter, aut ſi quomodocumque inducat alium ad damnificandum.

ARTICULUS VI. 127

De Reſtitutione facienda ob ſtuprum, & adulterium.

i. Ad quid teneatur deflorator Virginis, quæ in ſtuprum ſponte conſenſit? Et quid, ſi per vim, aut fraudem illam defloravit? ii. Qui Virginem defloravit ficte matrimonium promittendo, tenetur illam ducere, quin ſatis ſit illam dotare, ſecluſa diſparitate inter illos. iii. Adulter ob injuriam perſonalem marito irrogatam tenetur petitione veniæ, aut aliis ſignis ſatisfacere. Prolem ſuam tenetur a-

lere poſt tertium annum. iv. Si nothus inter legitimos a Matre ſupponatur, tenetur adulter compenſare damnum, quod legitimi patiuntur. v. Adultera tenetur compenſare damnum, quod ex prole illegitima patiuntur legitimi, non tamen ſe infamando.

ARTICULUS VII. 129

De Reſtitutione facienda ob fraudata vectigalia.

i. Lex de ſolvendis vectigalibus juſte impoſitis ad Principis ſuſtentationem, & Regni defenſionem verius non eſt pure pœnalis. Quid ſi imponantur in rebus uſualibus? ii. Num detur obligatio ſolvendi vectigalia, ſi dubitetur negative num juſte imponantur? iii. Etiam exteri tenentur ſolvere vectigalia juſta. iv. Num ſponte aperiendæ ſint cuſtodibus merces, pro quibus vectigal ſolvendum eſt? v. Cuſtodes non obſtantes fraudibus, prout ex juſtitia tenentur, probabiliter non tenentur ad reſtitutionem pœnæ, quam fraudatores vectigalium ſolviſſent, ſi manifeſtarentur, licet teneantur compenſare damnum, quod domini ſubeunt. vi. Eccleſiaſtici quandonam tenentur vectigalia ſolvere? vii. Clerici conjugati, quamvis gaudeant privilegio Canonis, ſi Virginem duxerint, & geſtent habitum, ac tonſuram, non eximuntur tamen a ſolutione vectigalium: Nec Clerici relate ad bona, quæ advehunt ad negotiandum. viii. Si cuſtodibus non conſtet, quod bona ſint Eccleſiaſticorum, juramento iſtorum ſtandum eſt.

ARTICULUS VIII. 131

De Reſtitutione ob ſimoniam facienda.

i. Simonia habetur per ſtudioſam voluntatem emendi, vendendi, aut permutandi pretio temporali rem ſpiritualem, aut ſpirituali annexam, ſive pretium ſit a manu, ſive a lingua, ſive ab obſequio. ii. Ad ſimoniam requiritur pactum ſaltem implicitum, ſeu animus obligandi alium ad conferendam rem ſacram propter temporalem, aut econtra. iii. Dividitur Simonia in Mentalem, Conventionalem, & Realem: Mentalis autem requirit actionem externam poſitam animo ſimoniaco. Simonia Confidentialis in Beneficiis poteſt eſſe ſive Mentalis, ſive Conventionalis, ſive Realis. Quælibet iſtarum eſt caſus reſervatus, ſed pœnæ Simoniacorum incurruntur ſolum a Simonia reali in Beneficiis. iv. Simonia prohibetur tam jure Divino, ac Naturali, quam Humano. Aliqua tamen ſimonia eſt ſolum juris Eccleſiaſtici, & in hac dumtaxat dari poteſt materiæ parvitas. v. Materia Simoniæ eſt res ſacra, ſeu quomodocumque Spiritualis, ac ſupernaturalis, puta Sacramenta, Reliquiæ, Beneficia, Præſtimonia, Sacramentalia, &c. vi. Quid de Cappellaniis, de Commendis, de Vicariatu Epiſcopi, de Rectoriis Hoſpitalium, de labore in adminiſtrandis Sacramentis, & de rebus conſecratis? vii. Quid de alliciente alium rebus temporalibus ad conferendas res ſpirituales? Quid de reportante ſtipendium propter concionem, aut pro docenda Theologia? viii. Quid de transferente jus patronatus ſive reale, ſive perſonale propter pretium? Quid de reſignante ſimiliter Beneficium? Quid de commutante res ſpirituales lucrum afferentes? ix. Quænam Penſio ſit materia Simoniæ? Quænam etiam Reſignatio Beneficiorum? Quænam redemptio vexationis licita eſt in Beneficiis? Quænam etiam tranſactio inter litigantes? x. Pro actibus juriſdictionis Eccleſiaſticæ nihil accipi poteſt. Quomodo pro diſpenſationibus a Curia Romana aliquid accipiatur? xi. Num Pontifex poſſit ſimoniam incurrere etiam juris Eccleſiaſtici? xii. Excuſaturne a Simonia juris humani, qui illam ſciente, & diſſimulante Pontifice exercet? xiii. Sex de cauſis, ſeu titulis excuſari poteſt a ſimonia, qui dat temporale occaſione ſpiritualis; nempe titulo ſuſtentationis, liberalitatis, laboris extrinſeci, privationis alicujus lucri, redemptionis vexationis injuſtæ, & ratione conſuetudinis. xiv. Qui, verbi gratia, celebrat, ſi detur ſtipendium, aliter eo die non celebraturus, non habet pro motivo ſecundario preſſe dicto ſtipendium, ſed ſolum pro motivo excitante, & occaſionali; aliter eſſet ſimoniacus. xv. Quænam redemptio injuſtæ vexationis licita ſit? xvi. Simoniace datur pecunia interceſſori immediato ad Beneficium obtinendum. Sed quid ſi detur interceſſori mediato? xvii. Beneficii collatio facta Titio ignoranti Simoniam ab alio commiſſam ad tale Beneficium obtinendum eſt irrita, niſi in fraudem ſimonia committatur, aut niſi electus reſiſtat. Gaudet tamen hic beneficio triennalis poſſeſſionis. xviii. Quænam

nam cenſuræ ferantur in Simoniacos? Quinam actus ſimoniaci ſint invalidi; & quænam reſtitutio iis imponatur? xix. Pretium ſimoniace acceptum danti ne, an pauperibus reſtituendum eſt? xx. Pretii hujus reſtitutio facienda eſt, etiamſi non detur obligatio ex juſtitia ponendi rem ſacram, quæ venditur. xxi. Quid ſi conferens rem ſacram privet ſe in gratiam alterius commodo aliquo ſive temporali, ſive ſpirituali? xxii. Qui rem ſacram emit, illam non tenetur reſtituere, quamvis vendens teneatur reſtituere pretium, quod pro illa accepit. xxiii. De reſtitutione ob uſuram facienda remiſſive.

ARTICULUS IX. 146

De Reſtitutione facienda ob Horarum, & Reſidentiæ omiſſionem.

i. Beneficiarii poſt ſex menſes a Beneficii poſſeſſione, ſi Horas non recitent, tenentur ante ſententiam Judicis fructus reſtituere pro rata omiſſionis, erogando illos aut in fabricam Beneficii, aut in pauperes. Explicavit Pius V. quid ſonet ly pro rata omiſſionis. ii. Probabilius non tenetur ad reſtitutionem, qui inculpabiliter Horas omiſit. iii. Datum ob cauſam reſtituendum eſt cauſa non ſubſecuta, niſi aliud conſtet ex voluntate dantis. iv. Omittens partem aliquam minorem, quam ſit Hora parva, probabiliter nihil reſtituere debet. v. Qui recitat quidem Horas, ſed ſine attentione debita, ſicut peccat graviter, ita ad reſtitutionem fructuum obligatur. vi. Pariter Canonicus recitans in Choro ſine debita attentione diſtributiones retinere non poteſt. vii. Beneficiarius in excommunicationem lapſus, ſi recitet Horas, & munus ſuum præſtet, poteſt fructus Beneficii retinere. Quid de excommunicato vitando? viii. Sicut infirmus, ita injuſte detruſus in carcerem, aut excommunicatus poteſt diſtributiones lucrari, quamvis abſit a Choro; cum non debeat innocens hanc pœnam ſubire. ix. Qui juſte eſt excommunicatus, non poteſt diſtributiones lucrari, quamvis per ipſum non ſtet, quominus abſolvatur. x. Beneficiarius poſt ſex menſes omittens officium, ſi monitus non reſipiſcat, Beneficio privandus eſt. xi. Reſtitutio poteſt fieri non ſolum pauperibus, aut in utilitatem fabricæ Eccleſiæ, ſed etiam in utilitatem fabricæ domus Beneficii, aut in meliorandis agris; Et poteſt etiam fieri offerendo ſuffragia pro defunctis; Quod ſi ipſe Beneficiarius ſit pauper, poteſt ſibi applicare fructus reſtituendos. xii. Pauper, antequam ſibi tradantur in eleemoſynam fructus reſtituendi, non poteſt eos Beneficiario ipſi donare; Nec talis donatio eſt valida, ſi ſit coacta. xiii. Reſtituendi ſunt dumtaxat fructus reſpondentes oneri Horarum, non vero reſpondentes aliis oneribus, quibus ſit ſatis. Sed quota ſit ea pars? xiv. Quinam teneantur in Choro officium recitare? xv. Perſtringuntur, quæ ſpectant ad reſtitutionem faciendam a Beneficiariis non reſidentibus.

FINIS.

INDEX
RERUM NOTABILIUM,

Quæ in hoc Tertio Tractatu de Reſtitutione continentur.

Prior numerus Quæſtionem; Alter Articulum; Tertius Numerum marginalem deſignat.

A

Acceptio Perſonarum eſt vitium oppoſitum Juſtitiæ diſtributivæ, qua bona communia diſtribuuntur juxta proportionem Geometricam meritorum, & perſonarum. 1. 1. 4.

Actiones præcipuæ injuſtæ, quæ pariunt onus reſtitutionis, recenſentur. 2. 1. 2

Actus noſtri non interrumpuntur moraliter per actus contrarios dumtaxat, ſed etiam aliis viis. 1.2.8

Adjuvans furem num teneatur ad reſtitutionem, quando ſine ſuo auxilio adhuc damnum fieret? 3. 4. 12

Adulator, ſeu Palpo, quando ad reſtitutionem obligatur? 3. 4. 5

Adulter dubitans num proles ſit ſua, an mariti, ad quid tenetur? 3. 1. 6

Adulter quænam damna tenetur compenſare, & quomodo pro injuria perſonali debeat marito ſatisfacere? 7. 6. 3. *Quid ſi nothus reputetur legitimus?* 7 6. 4. *Ad quid tenetur Adultera?* 7. 6. 5. *Si hæc in articulo mortis prodat ſuum adulterium in præjudicium filii, iſte non tenetur ei fidem adhibere.* ib.

Advocatus quomodo poſſit furem defendere? 3. 4. 8.

Arcana etiam jurata pandere licet, ſi vergant in grave damnum Communitatis, aut Innocentis. 7. 4. 6. *Sigillum dumtaxat Sacramentale nunquam licet reſerare.* ibid. *V.* Sigillum naturale.

B

Beneficiarii omittentes recitationem Horarum, quando, & ad quam reſtitutionem teneantur? 7. 9. 1. *Non tenentur reſtituere, ſi inculpabiliter Horas omittant.* 7. 9. 2. *Quid ſi recitent ſine attentione debita?* 7. 9. 5. *Reſtituendi ſunt fructus reſpondentes oneri Horarum, non vero aliis oneribus Beneficiarii.* 7. 9. 13. *Quinam in Choro recitare teneantur?* 7. 9. 14. *Quid de diſtributionibus debitis recitantibus in Choro?* 7. 9. 6.

Beneficiarii non reſidentes ad quam reſtitutionem teneantur? 7. 9. 15

Beneficii reſignatio in confidentiam quatuor modis contingere poteſt. 7. 8. 3. *Quælibet pactio in re Beneficiaria eſt ſimoniaca.* 7. 8. 8. *Num veniant nomine Beneficii Superioratus Religionum?* ibid. *Non eſt licitum offerre pecuniam competitoribus, ne concurrant ad Beneficium.* 7. 8. 16

Beneficiorum reſignatio quando ſit ſimoniaca? 7. 8. 9. *Num ſimoniace detur pretium interceſſori mediato ad obtinendum Beneficium?* 7. 8. 16. *Beneficii collatio facta cum ignorantia ſimoniæ ab alio commiſſæ, quando ſit irrita?* 7. 8. 17. *Actus ſimoniaci quinam ſint invalidi?* 7.8.18

Bona conjugum alia ſunt mariti, alia uxoris, alia communia: Quænam iſta ſint? 7. 5. 12

Bona filiorum alia ſunt Caſtrenſia, & Quaſi-Caſtrenſia; alia Profectitia, & Adventitia. 7. 5. 11. *In dubio num ſint Profectitia, an Adventitia, an Caſtrenſia, judicandum in favorem poſſidentis.* ibid.

Bona incerta, ſi non ſint acquiſita ex delicto, num poſſint retineri? 4. 3. 1. *Epiſcopus facere poteſt compoſitionem debitorum incertorum.* 4. 3. 3

Bona vacantia, ac derelicta jure naturæ ſunt primi occupantis; ſed quid jure poſitivo? 4. 3. 4. *Quid de animalibus, quæ venatione, aut piſcatione capiuntur?* 4. 3. 5. *Animal, quod tibi damnum infert, ſecundum ſe nequit occidi.* 4. 3. 8

Ca-

C

Canonicus recitans in Choro ſine debita attentione num poſſit diſtributiones lucrari? 7.9.6. *Infirmus, & injuſte excommunicatus, aut injuſte detruſus in carcerem poteſt diſtributiones lucrari, quamvis a Choro abſit.* 7. 9. 8. *Non tamen qui juſte eſt excommunicatus, quamvis per ipſum non ſtet quominus abſolvatur.* 7.9.9

Cappellaniæ, & Commendæ quænam ſint Simoniæ materia? 7.8.6

Cappellanus, qui non celebravit tempore debito, tenetur ſtatim vel per ſe, vel per alios ſupplere; at ſi non recitavit Horas diebus ſuis, non tenetur illarum recitationem ſupplere. 8.9.2

Caſtrare pueros, num liceat ad vocem conſervandam? 7.1.9

Caſuale homicidium graviter culpabile quodnam dicatur? Et quodnam homicidium indirectum? 7. 1. 5. *Si Petrus collocet cadaver occiſi ante fores Pauli, & hic tanquam homicida interficiatur, num dicatur homicida reſpectu Pauli?* ibid. *Quid ſi Titius pro Cajo inadvertenter occidatur?* 7.1.7

Caupones, qui dant chartas, ſedilia, lumen ludentibus aliena pecunia, num ad reſtitutionem teneantur? 3.4.7

Cenſura non incurritur propter culpam interne gravem, & externe levem; ſicut nec irregularitas, & reſervatio, aut onus reſtitutionis. 1.4. 11. *Nec ſi quis delinquat cum ignorantia concomitante.* 1.4.12

Ceſſio bonorum non excuſat a reſtitutione ſecluſa impotentia. 6. 1.9. *Quid ea ferat pro foro externo?* ibid. *Clericus non poteſt cedere bonis cum ignominia ſui ſtatus.* ibid. *Cedens bonis quantum poſſit occultare ad honeſte vivendum?* 6. 1. 10. *Artifex ſi bonis cedat, tenetur ſuam artem exercere, ut creditoribus ſatisfaciat.* 6.1.11. *Quid ſi Religionem ingrediatur?* ibid.

Choro quinam debeant intereſſe, & officium recitare? 7. 9. 14. *Quando iis debeantur diſtributiones, quamvis abſint a Choro?* 7.9.8

Clerici, qui ex Tridentino gaudent privilegio fori, quinam ſint? 6.1.9. *Clericus non poteſt cum ignominia ſui ſtatus bonis cedere.* 6.1.9

Clerici quodnam vectigal ſolvere teneantur? 7. 7. 6. *Quid ſi advehant merces ad negotiandum?* 7.7. 7. *Quid de Clericis conjugatis?* ibid.

Clericus invaſus, ſi non fugiat, prout poteſt, & invaſorem occidat, num teneatur ad reſtitutionem? 7.1.2

Clericus vacans venationi prohibitæ, ſi inadvertenter alium occidat, non tenetur ad reſtitutionem. 1.3.6

Compenſatio num poſſit fieri citra vim ab amico creditoris, ut huic fiat ſatis? 5. 1. 7. *Num etiam poſſit per vim dominus ingredi domum furis, ut ſibi rem ſuam accipiat.* 5.1.8

Compenſatio occulta quomodo licite fieri poſſit? 6. 3. 1. *Debitum debet eſſe moraliter certum, & ex juſtitia, atque ita ut non poſſit aliter recuperari.* 6. 3. 5. *Num ſit mortale hanc ultimam conditionem negligere?* ibid. *Famuli quando poſſunt hac compenſatione uti?* 6. 3. 8. *Num poſſit Sacerdos in compenſationem decem carolenorum omittere celebrationem totidem Miſſarum?* 6.3.9. *Num poſſit filius pro ſuo labore imperato a Patre quicquam ſibi compenſare?* 6. 3. 10. *Num poſſit fieri compenſatio in delictis? Num famam pecunia compenſare liceat?* 6. 3. 11. *Quid ſi debitum ſit probabile, & potior probabilitas ſit circa jus, non circa factum?* 6. 3. 12

Compoſitio pro debitis incertis facta a Pontifice, vel proprio Epiſcopo liberat a reſtitutione, etiamſi dominus deinde compareat. 6. 4. 1. *Quando poteſt Pontifex pro debitis certis compoſitionem, aut diſpenſationem concedere?* 6. 4. 2. *Quid poſſit hac in re Princeps ſæcularis, aut Judex?* 6. 4. 3

Concurrens materialiter ad damnificandum num teneatur reſtituere? 3.3.6

Concurrentes ad damnificandum qualiter ad reſtitutionem teneantur? 3. 1. 1. *Dicuntur poſitive concurrere Mandans, Conſulens, Conſentiens, Palpo, Receptans, Participans: negative vero Mutus, non Obſtans, non Manifeſtans.* ibid. *Tria requiruntur, ut Cooperantes ad reſtitutionem teneantur.* 3. 1.2. *Quid ſi damnum inferendum eſſet etiam ſine Cooperante?* 3. 1. 3. *Quid ſi cooperatio ad damnum ſit ſolum quoad modum, non quoad ſubſtantiam?* 3. 1. 4. *Quid ſi dubitetur de concurſu, aut de damno ſecuto?* 3.1.7

Concurrentibus pluribus ad damnificandum ad quid ſinguli teneantur? 3. 6. 1. *Quid de militibus Urbem diripientibus? Et quid de duce imperante damnificationem?* 3. 6. 3. *Quid ſi plures concurrant non ad idem, ſed ad diverſum damnum?* 3.6.6

Condonatio debiti qualis debet eſſe, ut debitum extinguat? 6.2.1. *Qui certus eſt de voluntate ſaltem præſumpta creditoris de debito remittendo, excuſatur a reſtitutione; non tamen ſi de ea dubitet.* 6.2.6

Con-

Confeſſarius omittens monere pœnitentem de reſtitutione facienda, num ipſe teneatur reſtituere? 1. 1. 12

Confeſſarius quomodo ſe gerat cum obligato ad reſtituendum? 1. 5. 1. *Quando poteſt permittere dilationem?* 1. 5. 2. *Num in articulo mortis poſſit ægrotum abſolvere, antequam reſtituat?* 1. 5. 3. *Num ipſe ad reſtitutionem teneatur, ſi omiſit culpabiliter monere pœnitentem de reſtitutione facienda?* 1. 5. 7., & 2. 1. 5. *Num poſſit abſolvere illum, qui promiſit reſtituere, & non ſtetit promiſſis?* 1. 5. 6. *Debet ſe accommodare opinioni probabili pœnitentis.* 1. 5. 3

Conſentiens in damnificationem quando tenetur reſtituere? 3. 4. 2

Conſuetudo ut præſcribat contra legem, quid requiritur? 6. 5. 13

Conſulens damnum num teneatur reſarcire damna conſiliarii? 3. 3. 1. *Quinam veniant ſub nomine conſulentis?* ibid. *Quid requiritur, ut revocato conſilio ad reſtitutionem non teneatur?* 3. 3. 2. *Quid ſi dubitetur an conſilium influxerit?* 3. 3. 4. *Quid ſi damnum etiam fieret ſine tali conſilio?* 3. 3. 6. *Quid ſi conſilium detur non ex malitia, ſed ex ignorantia graviter culpabili?* 3. 3. 7. *Bona fide conſulens damnum probabilius etiam ex juſtitia tenetur damnum impedire, ſi poteſt.* 3. 3. 9

Conſulens minus malum parato inferre majus, num peccet, & ad reſtitutionem teneatur? 3. 3. 10. *Quid ſi detur conſilium de inferendo malo minori Petro ei, qui determinatus eſt inferre malum majus Paulo?* 3. 3. 11

Contumelia de ſe fert poſitivam inhonorationem non oppoſitam Obſervantiæ, ſed Juſtitiæ commutativæ. 7. 3. 1. *Compenſatur univerſim per petitionem veniæ.* 7. 3. 2

Contumeliis atrocibus affectus quid poſſit ad ſe defendendum? 7. 1. 10

Creditores hypothecarii præferendi ſunt Chirographariis. 5. 5. 9. *Num poſſit creditor per hoc quod petat, præferri non petenti?* 5. 5. 12. *Num pauper diviti?* 5. 5. 14. *Qui injuſte præfertur, poteritne retinere quod ſibi debetur?* 5. 5. 13. *Creditores reales habent jus in re, & actionem ad rem debitoris: Creditores vero Perſonales habent jus ad rem, & actionem in perſonam debitoris, non in ejus bona.* ibid.

Creditori creditoris ſi fiat reſtitutio a debitore, num hic ſatisfecerit? 5. 1. 6

Culpa interne gravis, ſi ſit externe levis, non ſatis eſt ad incurrendam cenſuram, irregularitatem, reſervationem, ſicut neque onus reſtitutionis. 1. 4. 11. *Sicut nec culpa interne levis ex imperfecta deliberatione, quamvis ſit externe gravis.* 1. 4. 3. *Ad quid tenetur Dominus, ſi abſque ſua culpa ſervus ejus, aut animal damnum intulit?* 1. 4. 4. *Damnificans graviter ex negligentia leviter culpabili, ad quid tenetur?* 1. 4. 8.

Culpa Theologica requiritur ad contrahendam obligationem reſtituendi. 1. 4. 2. *Levis culpa juridica non ſemper excuſat Commodatarium, aut Locatarium; (licet excuſet Depoſitarium,) quia fere ſemper in iis conjungitur cum gravi culpa Theologica.* 1. 4. 9. *Culpa levis Theologica ex imperfecto conſenſu excuſat a reſtitutione etiam in materia gravi.* 1. 4. 3. *Sicut ſi culpa ſit interne gravis, & externe levis.* 1. 4. 11. *Quid ſi dubitetur num culpa fuerit gravis, an levis?* ibid. *Non obligant in conſcientia leges civiles præſumptivæ, ſi non ſupponant culpam. At diſpoſitivæ obligant poſt ſententiam Judicis.* 1. 4. 5. *Num detur aliquando obligatio gravis reſtituendi, præſuppoſita culpa dumtaxat levi?* 1. 4. 6. *Qui volens leviter damnificare, graviter caſu damnificet, ad quid tenetur?* 1. 4. 8. *Quid ſi grave damnum inferatur cum ignorantia concomitante?* 1. 4. 12. *Ad reſtitutionem tenetur, qui volens comburere agrum inimici, per accidens comburit agrum amici.* 1. 4. 13. *Quid ſi amicum pro inimico occidat?* ibid.

Cuſtodes vectigalium, ſaltuum, &c., ad reſtitutionem damni tenentur, non vero ad reſtitutionem pœnæ, quam ſubiret damnificans. 3. 5. 7

D

Debita certa præferenda ſunt incertis. 5. 5. 6. *Num etiam debita ex delicto debitis ex contractu?* 5. 5. 7. *V.* Ordo ſervandus.

Debitor non ſolvens tempore ſuo num teneatur ad intereſſe, quamvis non moneatur? 2. 3. 10

Debitor, qui non eſt ſolvendo, non poteſt donationem, aut hæreditatem repudiare. 5. 5. 16

Detractio in quo differat a contumelia, ſuſurratione, & deriſione? 7. 2. 1. *Quatuor modis habetur directa detractio, & totidem indirecta.* 7. 2. 2. *Quænam ſit materia gravis in detractione?* 7. 2. 3. *Num ſit mortale manifeſtare uni, vel alteri viro prudenti verum crimen alterius?* 7. 2. 4. *Aut citra aſſeverantiam crimina audita referre?* 7. 2. 5. *Aut crimen in uno loco, aut tempore publicum manifeſtare ubi, & quando eſt occultum?* 7. 2. 7. *Aut infamatum in uno genere infamare in alio?* 7. 2. 8. *Quid ſi quis* ſei-

ſeipſum infamet? 7.2.5

Detrahentem audiens ad quid tenetur? 7.2.10. *Quonam pacto fama reſtituenda ſit?* 7.2.11. *Octo de cauſis poteſt quis a reſtitutione famæ excuſari*. 7.2.12. *Si fama reſtitui nequit, non datur onus compenſandi illam pecunia*. 7.2.13. *Num tamen poſſit infamatus aliquid clam accipere ab infamante in compenſationem?* ibid. *Num peccet mortaliter, qui ſibi falſum crimen imponit, ut liberet a morte patrem, aut amicum?* 7.2.9

Deriſio fert inhonorationem cum animo confundendi deriſum, & de ſe eſt mortalis, ſi prævidetur deriſus graviter contriſtandus. 7.1.3. *Deriſio fit verbis irriſoriis; Subſannatio vero ſignis deriſoriis*. ibid.

Dilatio reſtitutionis quando poteſt a mortali excuſari? 5.3.3. *Quando eſt licita?* 6.1.1. *Non poteſt differri, ne debitor magno lucro privetur*. 6.1.4. *Quænam impotentia dilationem permittat?* 6.1.6. *Num differens licite reſtituere teneatur ad intereſſe?* 6.1.7. *Sola ceſſio bonorum ſine impotentia non excuſat*. 6.1.9. *Differre poteſt reſtitutionem, qui eſt in gravi neceſſitate, non tamen furari*. 6.1.5

Diſtributiones poteſt lucrari infirmus, & detruſus in carcerem injuſte, aut injuſte excommunicatus, quamvis abſit a Choro. 7.9.8. V. Canonicus.

Dominium rerum quomodo acquiratur? 1.1.6. *In quo differat ab Uſu, & Uſufructu?* ibid.

Dubitans num bona filii ſint Caſtrenſia, an Adventitia, aut Profectitia, quomodo ſe gerat? 7.5.11. *In dubio an vectigalia ſint juſta, num ſint ſolvenda?* 7.7.2

Dubitans num poſſeſſio ſtet pro libertate, an pro lege, quomodo ſe gerere debet? 2.5.11. *Quid ſi quis dubitet an horas recitaverit, ita ut ſatisfecerit? An votum emiſerit? An ſit elapſa media nox in ordine ad jejunium? An debito ſatisfecerit? An juriſdictio expirarit? An illam habuerit? An votum emiſerit ante ſeptennium? An comederit poſt mediam noctem? An Beneficium ſit tenue? An peccatum ſit reſervatum? An cenſuram incurrerit? An teneatur gabellam ſolvere? An teneatur ſine æquivocatione reſpondere Judici interroganti? An influxerit ſuo conſilio in homicidium? An diſpenſatio obtenta ſit valida?* ibid. *Quid ſi dubitas de valore actus, puta Matrimonii, Profeſſionis, Diſpenſationis, &c.?* 2.5.13. *Adulter dubitans num proles ſit ſua, an mariti, ad quid tenetur?* 3.1.6. *Quid ſi Judex dubitet an ſuo ſuffragio concurrerit ad ſententiam injuſtam?* 3.1.5. *An ſua actione influxerit in damnum ſecutum?* 3.1.7

Dubitans num ex gravi, an ex levi culpa damnificaverit, ad quid tenetur? 1.4.10. *Quid ſi certus ſit de culpa gravi, ſed dubitet an ex illa damnum ſecutum ſit?* ibid.

Dubius rei poſſeſſor. V. Poſſeſſor dubiæ fidei.

E

Eleemoſynæ magnæ a ficto paupere acceptæ cuinam reſtituendæ ſint? 2.1.3

Emens rem bona fide a fure, domino comparente, ad quid tenetur? 2.2.5. *Quid ſi res aliena bona fide empta functionem recipiat, & ſit immixta cum propria?* 2.2.7. *Num teneatur contractum reſcindere, qui bona fide rem emptam a fure vendidit alteri, ubi deprehendit rem eſſe furtivam?* 2.4.5

Epiſcopus conferens Beneficia minus dignis, omiſſis dignioribus, num teneatur ad reſtitutionem? 1.1.8. *Num peccet mortaliter conferendo Beneficia ſimplicia minus dignis?* 1.1.9.

Epiſcopi, & Judices, ſi ſuo malo exemplo inducant alios ad furandum, num teneantur ad reſtitutionem? 3.5.8. *Num contrahant cenſuras, & irregularitatem, ſi non impediant homicidium?* ibid.

Epiſcopus relate ad debita incerta facere poteſt compoſitionem in ſua Diœceſi. 4.3.3.

Excommunicatio lata contra furantes non incurritur ab eo, qui furando rem levem infert damnum grave. 7.5.5

Excommunicatio lata contra plures, qui modicum ab eodem abſtulerunt, ſi non reſtituant, non incurritur ob peccatum mortale injuſtitiæ, ſed inobedientiæ. 3.6.8., & 7.5.8

Excommunicatus toleratus non privatur fructibus Beneficii, ſi præſtet munus ſuum. 7.9.7. *Quid de excommunicato vitando?* ibid.

F

Fama quonam pacto reſtituenda ſit? 7.2.10. *Quid ſi quis confecerit libellos famoſos?* 7.2.11. *Præter famam reſtituendum eſt lucrum ceſſans infamato propter infamiam*. 7.2.10. *Quid de audiente detractiones?* ibid. V. Detractio. *Plurimæ cauſæ excuſant a reſtitutione famæ*. 7.4.12

Famæ læſio num debeat pecunia compenſari, ſi aliter reſarciri non poſſit? 7.1.4

Famam reſtituere tenetur, qui alium inadvertenter infamavit, ubi id advertit. 1.3.7. *Num ad id teneatur ex injuſta acceptione?* ibid.

Famuli ex juſtitia non tenentur impedire furta domeſticorum, ſed extraneorum. 3.5.6

Famuli, & alii inſervientes quandonam poſſint aliquid occulte ſurripere ab Heris ſuis. 7.5.10

Filii quid poſſint quotannis occulte a parentibus citra mortale ſurripere de bonis profectitiis, ac de adventitiis? 7.5.11

Filius laborans pro patre num poſſit ſibi clam accipere id, quod daretur externo pro tali labore? 7.5.11

Fructus rei quinam dicantur Naturales, quinam Induſtriales, aut Mixti? 2.3.4

Fiſcus non habet jus ad pœnam ante ſententiam, & ideo non tenetur ad reſtitutionem, qui impedit, ne tale jus acquiratur. 2.1.8

Fur, qui per aliquod tempus inculpabiliter non reſtituit, num teneatur ad intereſſe? 2.3.12. *Quid de furto rei mox demergendæ?* 2.5.8. *Quid de melioramentis rei alienæ, ſive neceſſariis, ſive utilibus, ſive voluptuariis?* 2.5.9. *Fur prævidens, quod damnum ſit alteri imputandum, tenetur huic etiam damnum compenſare.* 3.4.13

Furtula quandonam pariant gravem obligationem reſtituendi? 1.4.6., & 3.6.7., & 7.5.7.

Furtula repetita ſæpius citra mortale num trahant onus grave reſtitutionis ex titulo injuſtæ acceptionis? 7.5.7.

Fur poteſt aliquando ex furto lucrari. 2.3.7 *Furtivæ rei fructus quinam reſtitui debent?* 2.3.9. *Fur fugiens num poſſit occidi?* 7.1.10.

Furtum ſpecie differt a Rapina, quæ vim infert, & injuriam perſonalem. 7.5.1. *Excuſatur a mortali, qui rem accipit domino invito quoad modum, non quoad ſubſtantiam.* 7.5.2. *Licentia præſumpta, ſeu ratihabitio de futuro hac in re excuſat etiam a mortali.* 7.5.3. *Quantitas notabilis in materia furti quænam ſit?* 7.5.5. *Quid ſi plures concurrant ad damnum grave ſinguli furando rem levem?* 7.5.8. *Quid poſſint filii a ſuis parentibus, & uxor a marito occulte ſurripere citra mortale quotannis?* 7.5.11. *Num peccet contra juſtitiam, & ad aliquam reſtitutionem teneatur, qui retrahit aliquem ab ingreſſu Religionis; aut qui alium inducit ad peccandum?* 7.5.13

Fur tenetur ſolum reſtituere; ſed Raptor tenetur etiam ſatisfacere. 1.1.3

H

Homicidium tam caſuale, & indirectum, quam voluntarium obligat ad reſarcienda damna illata, ſuppoſita gravi culpa contra juſtitiam. 7.1.6. *Provocatus ad pugnam, & invaſus ab altero, ſi illum occidat cum exceſſu aliquali moderaminis debiti, ad quid tenetur?* 7.1.1. *Clericus potens fugere, ſi alium occidat cum moderamine debito, num peccet contra juſtitiam?* 7.1.2. *Artificem occidens quid debet reſtituere pro lucro ceſſante, ex exercitio ſuæ artis; necnon creditoribus occiſi?* 7.1.3. *Quid reſtitui debet pro vita, pro vulnere, pro cicatrice, pro fama, pro occiſione ſervi, aut animalis alterius, & pro homicidio perpetrato a filio?* 7.1.4. *Quid de collocante cadaver occiſi ante fores alterius, cui homicidium tribuatur, ſi id prævideat, ſed non intendat?* 7.1.5. *Quid de occidente alium in ebrietate? Quid de volente occidere Petrum, ſi caſu occidat Paulum? Quid de vulnerante Petrum, qui deinde ex oſcitantia Medicorum pereat?* 7.1.7. *Num ſit compenſandum damnum illatum aliis ex homicidio, præſertim hæredibus neceſſariis?* 7.1.8. *Num liceat aliquando ſeipſum occidere, aut mutilare? Et num liceat pueros caſtrare ad vocem conſervandam?* 7.1.9. *Num poſſit innocens aliquando occidi indirecte? Num poſſit dari pharmacum prægnanti cum periculo occidendi fœtum? Quando, & quomodo licite poſſit invaſor occidi?* 7.1.10

Hypothecarii creditores an ſint præferendi Chirographariis? 5.5.9. *Quid ſit Hypotheca, quid Pignus?* 5.5.3

I

Ignorantia concomitans num excuſet a reſtitutione graviter damnificantem? 1.4.2

Impediens aliquem a conſecutione boni debiti ex juſtitia tenetur ad reſtitutionem; Sicut etiam ſi malis artibus impediat illum ab alterius boni conſecutione. 2.1.5. *Quid ſi impediat a conſecutione Beneficii, aut Officii publici?* 2.1.6. *Quid ſi ex odio impediat pauperi eleemoſynam?* 2.1.7. *Impediens malis artibus, ne fiſcus acquirat jus ad pœnam, num teneatur reſtituere?* 2.1.8

Indicia dubia ſatis ſunt, ut aliqualiter ſubditus a Superiore puniatur, quatenus non abſtinet a ſpecie mali. 7.3.9.

Infans baptizatus an poſſit conculcari a fugiente ad ſalvandam propriam vitam? 7.1.10. *Non baptizatus conculcari non poteſt.* ibid.

Innocentem indirecte occidere quandonam liceat? 7.1.10. *Innocentes pueri Saracenorum num poſſint occidi, ne deinde fiant hoſtes Chriſtianorum?* ibid.

In-

Intereſſe extraordinarium num ſit reſtituendum, ſi monitio creditoris non præcedat? 2. 3. 11
Interitus rei alienæ mox apud dominum interituræ num excuſet a reſtitutione? 6. 6. 1
Interruptio moralis actuum noſtrorum quomodo habeatur? 1. 2. 8
Invaſor quando, & quo pacto occidi poſſit? 7. 1. 11.
Inventæ res an ſint dandæ pauperibus? 2. 2. 2. *Inventi theſauri cui debentur?* 2. 2. 3.
Irregularitas, & Cenſura non incurritur propter culpam interne gravem, ſed externe levem. 1. 4. 11
Judex dubitans an ſuo ſuffragio influxerit in ſententiam injuſtam, ad quid tenetur? 3. 1. 5. *Si omittat ferre ſuffragium, ex quo ſententia injuſta declinaretur, tenetur reſtituere.* 3. 4. 4
Judex tenetur reſtituere id, quod accipit pro ferenda ſententia juſta; non tamen pro injuſta, patrato ſcelere. 1. 3. 8. *Si blandis verbis, aliiſque modis contra charitatem a reo confeſſionem extorqueat, non tenetur ad reſtitutionem, ſi ille damnetur.* 1. 3. 6
Judices, & Epiſcopi, qui malo ſuo exemplo inducunt alios ad damnificandum, num teneantur ad reſtitutionem? 3, 5. 8.
Judicis famuli num poſſint aliquid accipere a Titio, ut illum prius introducant, & expediant? 4. 2. 6
Judicium, & Suſpicio temeraria. V. Suſpicio.
Juramento Eccleſiaſticorum, aut eorum nuncii ſtare debent cuſtodes vectigalium, ſi illi jurent res eſſe ſuas, atque adeo non ſubjectas vectigalibus. 7. 7. 8
Jus in re, & jus ad rem in quo differant? Et quid ſit dominium, Uſus, & Uſusfructus? 1. 1. 6., & 3. 5. 2
Jus patronatus citra Simoniam vendi non poteſt. 7. 8. 6. *Quomodo transferatur tam jus patronatus reale, quam perſonale?* 7. 8. 8
Juſtitiæ diſtributivæ, Vindicativæ, aut Legalis læſio non trahit onus reſtitutionis, ſi non lædatur ſimul juſtitia commutativa. 1. 1. 7

L

Labor in adminiſtrandis Sacramentis quinam ſit materia Simoniæ? 7. 8. 6. *Num labor Concionatoris? & docentis Theologiam ſit hujuſmodi?* 7. 8. 7.
Legatum relictum in teſtamento minus ſolemni num debeatur in foro conſcientiæ? 6. 3. 13 *Quid de hærede ab inteſtato adverſus eum, qui bona defuncti poſſidet ex teſtamento minus ſolemni?* ibid.
Leges civiles de compenſando damno obligant in conſcientia poſt ſententiam Judicis, ſi ſint diſpoſitivæ, non tamen ſi ſint præſumptivæ, quando abeſt culpa. 1. 4. 4. *Leges circa theſauros inventos an obligent in conſcientia?* 2. 2. 3. *Quid de legibus vetantibus Judici, ne munera accipiat?* 4. 2. 8

M

Mandans damnificationem revocato mandato ad reſtitutionem non obligatur. 3. 2. 2. *Quid ſi mandatarius excedat limites mandati?* 3. 2. 4. *Quando ratihabitio æquiparatur mandato?* 3. 2. 6. *Num teneatur mandans compenſare damna mandatarii?* 3. 2. 5
Mater tenetur prolem alere uſque ad tertium ætatis annum incluſive; deinde tenetur pater, quouſque poſſit filius ſibi de alimentis providere. 7. 6. 3
Medicus ſi nullum ſalarium accipiat, peccat ſolum contra charitatem negligendo curam ægroti, qui propterea moritur. 1. 3. 6. *Si ægrotum occidat ex negligentia leviter culpabili contra juſtitiam, ad quid tenetur?* 1. 4. 8
Metus mortis num excuſet remigantes in triremibus Turcarum adverſus Chriſtifideles? 3. 4. 11. *Num etiam cuſtodes, qui præbent furi claves ad furandum?* ibid.
Miſſæ ſtipendium num poſſit citra Simoniam in pactum deduci? 7. 8. 6. *Num pariter dari congrua ſuſtentatio pro ingreſſu in Religionem?* 7. 7. 7
Moniales abſentes a Choro num teneantur privatim horas recitare? 7. 9. 14
Monopolium committens emendo ſimul omnes merces, ut eas carius vendat, num teneatur ad reſtitutionem? 1. 1. 13
Monitio creditoris num debeat præcedere, ut debitor teneatur ad intereſſe extraordinarium? 2. 3. 11. *Sine prævia monitione non ſolet fieri cenſuum ſolutio.* 5. 3. 2. *Niſi ob verecundiam, aut timorem omittatur.* ibid.
Munera donata Judicibus, eorumque officialibus, & famulis num poſſint retineri? 4. 2. 6. *Quid de legibus id vetantibus?* ibid. & 2. 2. 3
Mutus, non obſtans, non manifeſtans, quando ad reſtitutionem obligantur? 3. 5. 1. *Quid ſi taceant, quando damnum impediri non poteſt?* 3. 5. 3. *Qui non tenetur ex officio furem revelare, num poſſit a fure aliquid accipere, ne revelet?* 3. 5. 9

Neceſ-

N

Neceſſitas gravis permittit dilationem reſtitutionis, ſi creditor non ſit in pari neceſſitate; ſed non permittit furtum. 7.5.9

O

Ordo ſervandus inter perſonas, quæ debent reſtituere, quando plures fuerunt cauſa damni. 3.6.1. *Ordo ſervandus inter perſonas, quibus fieri debet reſtitutio, quando non poteſt debitor omnibus ſatisfacere.* 5.5.1. *Res debita in individuo, ſi dominus ignoretur, danda pauperibus, antequam aliis creditoribus ſatisfiat.* 5.5.4. *Si ſit vendita credito, præferendus eſt venditor aliis.* 5.5.5. *Debita certa incertis præferenda.* 5.5.6. *Pro rata ſatisfaciendum debitis ex delicto, ac debitis ex contractu abſque ulla prælatione.* 5.5.7. *At debita ex contractu oneroſo præferenda ſunt debitis ex contractu gratioſo.* 5.5.8. *Quid de Creditoribus hypothecariis, & Chirographariis?* 5.5.9. *Num creditor petens præferri poſſit non petentibus?* 5.5.12. *Num pauper diviti præferri poſſit?* 5.5.14. *Qui aliquid recepit ab eo, qui non eſt ſolvendo, ad quid tenetur?* 5.5.15

P

Palpo. V. Adulator.
Participans cum fure num poſſit ratione gravis metus aliquando excuſari. 3.4.11
Pater ad reſtitutionem non tenetur, ſi deneget filiis alimenta, quæ eis debet ex pietate. 3.5.5
Peccatum veniale num poſſit aliquando trahere onus grave reſtituendi? 1.4.6
Penſio num ſit materia Simoniæ? 7.8.9
Pluribus damnum inferentibus, ad quid teneantur ſinguli? 3.6.1
Pontifex num poſſit incurrere Simoniam juris Eccleſiaſtici? 7.8.11
Poſſeſſor bonæ fidei quinam dicatur? 2.3.1. *Poſſeſſor dubiæ fidei quando comparatur poſſeſſori bonæ, quando malæ fidei?* 2.3.2. *Quid reſtituere debeat poſſeſſor malæ fidei?* 2.3.3. *Quid poſſeſſor bonæ fidei?* 2.4.2. *Quid ſi res aliena bona fide ſit conſumpta?* 2.4.4. *Quid ſi in tela aliena bona fide fiat pictura excedens pretium telæ?* 2.4.7. *Aut ſi in agro alieno ſeratur frumentum proprium, vel frumentum alienum in agro proprio?* 2.4.8
Poſſeſſor dubiæ fidei quinam dicatur? 2.5.1. *Ad quid tenetur?* 2.5.3. *Qui in ludo per fraudem vicit, & dubitat, num ob fraudem, an caſu vicerit, ad quid tenetur?* 2.5.9. *Ad quid tenetur, qui poſſidens rem bona fide incipit dubitare, an ſit aliena?* 2.5.6. *Et qui poſſidens rem mala fide incipit dubitare, an ſit ſua?* 2.5.7. *Qui rapit rem ab alio bona fide poſſeſſam dubitans, aut opinans, quod ſit ſua, tenetur integre illam reſtituere.* 2.5.9. *Quomodo concilientur illæ duæ regulæ,* In dubiis melior eſt conditio poſſidentis, & In dubio tutior pars eſt eligenda? 2.5.5., & 2.5.10. *Duplex aſſignatur regula ad dignoſcendum, num ſtet in poſſeſſione libertas, an præceptum?* 2.5.11
Poſſeſſor malæ fidei quo loco debeat reponere id, quod debet? 5.2.1. *Quonam vero loco poſſeſſor bonæ fidei, & cujus expenſis?* 5.2.3. *Quo loco ea, quæ debentur ex contractu?* 5.2.4. *Ubi res donatæ ex teſtamento, res commodatæ, & penſiones?* 5.2.6. *Quid ſi ſine magnis expenſis res reſtitui non poſſit?* 5.2.7
Præceptum reſtituendi diverſum eſt a præcepto non furandi. 1.2.5. *Affirmativumne ſit, an negativum præceptum reſtituendi?* 1.2.4
Prægnanti num poſſit pharmacum dari cum periculo occidendi fœtum? 7.1.10
Prælatus, & quivis Superior, qui ex officio tenetur cuſtodire famam ſubditorum, ſi detractiones non impediat, num peccet contra juſtitiam, & teneatur ad reſtitutionem? 7.5.10
Præſcriptio legitima, & Uſucapio liberant a reſtitutione facienda. 6.1.1. *Quinque ſunt præſcriptionis conditiones.* 6.5.3. *Quænam res præſcribi non poſſunt?* 6.5.5. *Bona fides orta ex ignorantia juris num proſit ad præſcribendum?* 6.5.9. *Titulus probabiliter præſumptus non eſt adeo requiſitus, quam ſit bona fides.* 6.5.10. *Uſucapio quantum temporis requirat ad præſcribendum ſine titulo?* 6.5.12. *Quid requiritur, ut conſuetudo contra legem præſcribat?* 6.5.13
Præſtimonia ſunt materia Simoniæ. 7.8.5
Princeps conferendo officia Gubernatoris, & Judicis minus dignis, num teneatur ad aliquam reſtitutionem? 1.1.12
Probabile debitum probabilitate potiori juris, num poſſit in aliquibus caſibus occulte compenſari? 6.3.12
Proximi bona non tenemur defendere, ſi is renuat; ſecus vero vitam. 7.1.11
Pueri num licite caſtrentur ad conſervandam vocem? 7.1.9
Pupillus num teneatur ſolvere, quæ debet ob contractum oneroſum? 2.1.3

Radix

R

RAdix, ex qua provenit obligatio reſtitutionis, eſt duplex, videlicet injuſta acceptio, & res accepta. 1. 3. 1. In quo differant? 1. 3. 2. Citra culpam Theologicam non habetur obligatio reſtitutionis. 1. 4. 2. Culpa venialis ex imperfecta deliberatione nullam trahit obligationem reſtituendi in materia gravi. 1. 4. 3. Num leges præcipientes compenſationem damni obligent in conſcientia? 1. 4. 4. Num aliquando ex culpa veniali oriatur grave onus reſtituendi? 1. 4. 6. Quid ſi plures ab eodem modicum quid furentur? 1. 4 7. Quid ſi dubitetur, num res perierit ex culpa gravi, an levi? 1. 4. 10. V. Culpa Theologica.

Rapina ſuperaddit furto violentiam, & injuriam perſonalem. 7. 5. 1. Hinc ſpecie differt a furto. ibid.

Raptor tenetur reſtituere ſimul, & ſatisfacere; fur vero ſolum tenetur reſtituere. 1. 1. 3

Ratihabitio de futuro, ſeu licentia præſumpta num excuſet a furto, & Religioſum a vitio proprietatis? 7. 5. 3. Ea non ſufficit ad Sacramentaliter abſolvendum, & ad diſpenſandum. ibid. Reſtitutio facienda ob vectigalium fraudationem. V. Vectigalia. Ob Simoniam. V. Simonia. Ob Horarum omiſſionem. V. Horæ Canonicæ.

Ratihabitio quando æquiparatur mandato de damno inferendo? 3.2.6

Recurſum præbens, ſeu receptans furem quando ad reſtitutionem obligatur? 3.4.6

Regula illa In dubiis tutior pars eligenda eſt quomodo eſt interpretanda? 2. 5. 5. Et quomodo illa alia In dubiis melior eſt conditio poſſidentis? 2.5.12

Regulæ, quæ a Doctoribus aſſignantur ad dignoſcendum, num poſſeſſio ſtet pro lege, an pro libertate, exponuntur. 2.5.11

Religionem ingredi num poſſit ære alieno gravatus? 6. 6. 2. Num teneatur hic in Religione laborare, ut creditoribus ſatisfaciat? 6. 6. 3. Num acceptare legata, & donationes? 6.6.4

Religioſus, præſertim Prælatus, qui alios damnificavit, ad quid tenetur, ut ſatisfaciat? 6. 6. 5.

Remiſſione debiti facta principali, minus principalis ad nihil tenetur, ſed non e converſo. 3. 6. 10. At remiſſa actione in judicio adverſus Principalem, poteſt creditor agere adverſus minus principalem. ibid.

Res domino nocitura num ſit reſtituenda, aut etiam a domino auferenda? 4. 5. 6. Num poſſit ea res reſtitui, quando dominus eſt abuſurus contra alias virtutes a juſtitia. 4. 5. 8. & 5. 4. 2.

Res reſtituenda ſi pereat, antequam perveniat ad dominum, num debeat fieri iterata reſtitutio? 4. 4. 3. Quid ſi tranſmittatur per Confeſſarium? 4.4.4

Reſtituendane ſint accepta ob turpem cauſam? 4. 1. 1. Num pretium ſic acceptum a filio, uxore, ſervo ſpectet ad patrem, maritum, dominum? 4.1.5

Reſtituere qualiter teneantur concurrentes ad damnificationem, ſive poſitive, ſive negative. 3. 1. 1. V. Concurrentes.

Reſtituere quinam teneatur? 2. 1. 1. Recenſentur præcipuæ actiones injuſtæ, quæ pariunt onus reſtitutionis. 2. 1. 2. De impediente aliquem a conſecutione alicujus boni, V. Impediens. V. Poſſeſſor bonæ fidei. Ad reſtitutionem tenetur, qui comburit agrum amici, invincibiliter putans illum eſſe ſui inimici. 2. 4. 9. Quid ſi occidat Petrum amicum, quem putat eſſe Paulum inimicum? ibid.

Reſtituere quonam ordine debent, quando plures concurrunt ad damnificandum? 3. 6. 1. Quinam ordo ſervandus inter Perſonas, quibus facienda eſt reſtitutio, quando bona debitoris non ſufficiunt? 5. 5. 1. Qui poſſidet rem alienam in individuo, ante omnes reſtituere debet; deinde poſſeſſor malæ fidei. 3. 6. 2. Poſtea mandans ante executorem, & conſulentem. 3. 6. 3. Poſt executorem æque principaliter tenentur aliæ concauſæ tum poſitivæ, tum negativæ in ſolidum. 3. 6. 8

Reſtitui debet, quod acceptum eſt pro opere debito ex juſtitia, non vero pro alio opere honeſto. 4. 2. 1

Reſtituine aliquid debeat pro vita, pro mutilatione, pro cicatrice, pro fama? Et quid de occiſione ſervi, aut animalis alterius? Quid pro homicidio facto a filio? 7. 1. 4

Reſtitutio cui facienda eſt? 5. 1. 1. Differens dare rem donatam Cajo uſque ad mortem donantis, num teneatur ad integram reſtitutionem tum Cajo donatario, tum hæredibus donantis? 5. 1. 3. Qui bona fide rem reſtituendam impendit in opera pia, ad quid tenetur, ſi dominus compareat? 5. 1. 5. Num res reſtituenda Titio reſtitui poſſit creditoribus Titii? 5. 1. 6

Reſtitutio facienda a Beneficiariis non reſidentibus. 7.9.15

Reſtitutio facienda a Beneficiariis propter omiſſionem Horarum quænam ſit? 7. 9. 1. V. Beneficiarii.

Reſtitutionis dilatio. V. Dilatio.

Reſtitutio facienda ob homicidium. V. Homicidium. Ob detractionem. V. Detractio. Ob

Ob contumeliam. *V.* Contumelia. *Ob violationem ſecreti*. *V.* Secretum. *Ob furtum*. *V.* Furtum. *Ob ſtuprum*. *V.* Stuprum. *Ob adulterium*. *V.* Adulterium.

Reſtitutio ob uſuras, & ob ludum facienda. 7.8.23.

Reſtitutio non eſt ad ſalutem neceſſaria neceſſitate medii, ſed præcepti. 1.2.2. *Num præceptum reſtituendi ſit affirmativum, an negativum?* 1.2.4. *Quot peccata committit, qui oblata opportunitate reſtituendi non reſtituit?* 1.2.7. *Quomodo actus moraliter interrumpantur?* 1.2.8

Reſtitutio preſſe dicta eſt actus juſtitiæ commutativæ. 1.1.1. *In quo differat juſtitia commutativa a diſtributiva, vindicativa, & legali?* 1.1.4. *Si diſtributiva violetur ſine violatione commutativæ, non datur onus reſtitutionis.* 1.1.5. *Num ad reſtitutionem teneatur Epiſcopus conferens Beneficia minus dignis? Et Princeps ſic conferendo officia Gubernatoris, aut Judicis?* 1.1.8. *Quid ſi teſtis in judicio neget veritatem cum alterius damno? Quid de Confeſſario, qui omittit monere pœnitentem de reſtitutione facienda? Quid de Advocato, Gubernatore, & ſimilibus?* 1.1.12. *Num reſtituere teneatur, qui emit omnes merces, ut eas carius vendat?* 1.1.13.

Reſtitutio pretii Simoniaci dantine, an pauperibus facienda eſt? 7.8.19. *Quid ſi conferens rem ſacram privet ſe in gratiam alterius commodo aliquo ſive temporali, ſive ſpirituali?* 7.8.21. *Emens rem Sacram Simoniace non tenetur illam reſtituere, quamvis vendens teneatur pretium reſtituere, quod pro illa accepit.* 7.8.22

Reſtitutio ubi fieri debet? V. Poſſeſſor malæ fidei. *Ea ſtatim facienda.* 5.4.1. *Non ſolet fieri cenſuum ſolutio ſine prævia monitione.* 5.4.2. *Num poſſit reſtitutio fieri per alium?* 5.4.1. *Quid ſi fiat per Parochum, & res non perveniat ad dominum? ibid.*, & 4.5.8. *Ad infamiam declinandam num fingi poſſit, quod res reſtituenda donetur?* 5.4.4. *Num ſatisfaciat, qui immemor debiti donet tantundem creditori?* 5.4.5

S

Satisfactio in quo differat a reſtitutione? 1.1.3. *Fur ſolum tenetur reſtituere, ſed raptor tenetur etiam ſatisfacere.* ibid.

Sigillum naturale ſecundum ſe non violatur citra mortale. 7.4.1. *Quid ſi uni, vel alteri viro prudenti res reveletur?* 7.4.2. *Compenſanda ſunt damna, quæ ex tali violatione proveniunt.* 7.4.3. *Num graviter peccet, qui aperit literas ſigillo munitas?* 5.4.4. *Quid ſi ſigillum vergat in grave damnum Communitatis, aut innocentis?* 7.3.6. *Num poſſit ſecretum revelari ad vitanda gravia tormenta.* 7.3.5

Simonia quid ſit? Quid munus a manu, a lingua, ab obſequio? 7.8.1. *Requiritur ad Simoniam pactum ſaltem implicitum.* 7.8.2. *Dividitur in Realem, Conventionalem, & Mentalem, quæ requirit actionem externam poſitam animo Simoniaco.* 7.8.3. *Simonia confidentialis in Beneficiis ad quod genus reducatur? Et quas pœnas trahat? ibid. Solum Simonia juris Eccleſiaſtici patitur materiæ parvitatem.* 7.8.4. *Quænam ſit materia Simoniæ?* 7.8.5. *Quid de Cappellaniis, de Commendis, de Vicariatu Epiſcopi, de Rectoriis Hoſpitalium?* 7.8.6. *Num poſſimus aliquem rebus temporalibus allicere ad conferendas res ſpirituales?* 7.8 7. *Num pro concione, aut pro Theologia docenda poſſit quicquam accipi? ibid. Quid de transferente jus patronatus pro pretio? Quid de reſignante ſimiliter Beneficium? Quid de commutante res ſpirituales lucrum afferentes?* 7.8.8. *Num ſit materia Simoniæ penſio? Num reſignatio Beneficiorum? Num redemptio vexationis in Beneficiis?* 7.8.9. *Pro actibus Jurisdictionis Eccleſiaſticæ nihil accipi poteſt. Quomodo Curia Romana aliquid accipiat pro diſpenſationibus?* 7.8.10

Simoniam juris Eccleſiaſtici num poſſit Pontifex incurrere? 7.8.11. *Quid ſi quis illam exerceat ſciente, & diſſimulante Pontifice?* 7.8.12.

Simonia ſex de cauſis declinari poteſt dando temporale occaſione ſpiritualis. 7.8.13. *Quid ſi quis celebret occaſione ſtipendii, aliter non celebraturus?* 7.8.14. *Quid ſi quis det aliquid interceſſori mediato ad obtinendum Beneficium?* 7.8.16. *De actibus Simoniacis irritis.* 7.8.17. *De Cenſuris in Simoniacos.* 7.8.18. *De reſtitutione facienda propter Simoniam.* 7.8.19. *Simonia ficta num ſit quoad pœnas Simonia?* 7.8.3

Simoniacum pretium cui reſtituendum? 2.1.3., & 4.1.5.

Stuprator ad quid tenetur, ſi non promiſit Virgini matrimonium? 7.6.1. *Quando Virgo conſentit ſponte, tunc non dicitur ſtuprum, ſed fornicatio. ibid. Quid ſi ficte ſtuprator matrimonium promiſit?* 7.6.2

Subſannatio fit ſignis deriſoriis; deriſio vero verbis irriſoriis; Utraque eſt mortalis, ſi ferat gravem animi conturbationem. 7.1.3

Suſpicio, & Judicium temerarium reducuntur

ad

ad detractionem, tanquam actus internus ad externum; trahuntque onus reſtitutionis; & de ſe ſunt mortale; inducunt quippe contemptum proximi. 7.3.5. Facilius a mortali excuſatur ſuſpicio, quam judicium temerarium. Quando indicia ſunt probabilia, ſuſpicio, ac opinio non dici debet temeraria. 7.1.6. In dubiis non poſſumus male opinari de proximo, ſed tenemur aſſenſum ſuſpendere. 7.3.7. Quando tamen agitur de damno evitando, poſſumus indicia dubia in deteriorem partem interpretari ſolum conditionate. 7.3.8. Ob indicia dubia poſſunt Superiores aliqualiter ſubditum punire, quatenus non abſtinet a ſpecie mali. 7.3.9

Suſurratio ordinatur ad ſeminandas diſcordias inter amicos; Eſt de ſe mortalis, trahitque onus reſtitutionis. 7.1.4

T

Taciturnitas, & tolerantia Principis non ſemper arguit conſenſum. 7.8.12

Temporale ſpirituali annexum quando eſt materia Simoniæ? 7.8.1. *Trifariam annecti poteſt temporale ſpirituali, antecedenter, concomitanter, & conſequenter.* ibid.

Teſtamentum minus ſolemne. V. Legatum.

Teſtis, qui in judicio veritatem negavit cum damno alterius, num teneatur reſtituere? 1.1.12., & 3.5.4.

Theſauri inventi cui debentur? 2.2.3

Titulus probabiliter præſumptus qualiter requiratur ad præſcribendum? 6.5.11. *Sine tali titulo poteſt haberi præſcriptio, ſed non ſine bona fide.* ibid.

Tranſactio in re beneficiaria num ſit Simoniaca? 7.8.9

V

Vectigalium lex num ſit pure pœnalis? 7.7.1. *Quid ſi in rebus uſualibus imponantur?* ibid. *In dubio num ſint juſta, daturne obligatio ea ſolvendi?* 7.7.2. *Etiam exteri ad ſolutionem vectigalium obligantur.* 7.7.3. *Eccleſiaſtici quandonam tenentur vectigalia ſolvere?* 7.7.6. *Quid de Clericis conjugatis?* 7.7.7. *Si cuſtodibus non conſtet, quod bona ſint Eccleſiaſticorum, juramento iſtorum debent ſtare.* 7.7.8. *Cuſtodes, qui ex juſtitia tenentur obſtare fraudibus, ad reſtitutionem tenentur, non tamen ad reſtitutionem pœnæ, quam fraudantes ſolverent, ſi manifeſtarentur.* 7.7.5. *Num debeant ſponte Cuſtodibus aperiri merces ſubjectæ vectigali.* 7.7.4

Venationem, & piſcationem poteſt Princeps ſibi reſervare. 4.3.6. *Qui habenti jus venandi damnum intulit, tenetur compenſare, quin teneatur feras captas reſtituere.* 4.3.7. *Quid ſi Princeps reddat incapaces dominii ſubditos relate ad feras captas in nemore ſuo?* 4.3.6

Vicariatus Epiſcopi num ſit materia Simoniæ? 7.8.6.

Votum paupertatis num violetur a Religioſo per licentiam præſumptam, ſeu per ratihabitionem de futuro? 7.5.3. *Votum comparatur cum licentia tanquam cum conditione; at cum diſpenſatione comparatur tanquam cum ejus deſtructivo, aut vulnerativo.* 7.5.4

Uſucapio, V. Præſcriptio. *Sine titulo ad præſcribendas res mobiles requiritur præter bonam fidem ſpatium triginta annorum; at cum titulo ſatis eſt triennium inter præſentes, & quadriennium inter abſentes.* 6.5.12

Uxor quid poſſit quotannis occulte ſurripere de bonis mariti citra mortale? 7.5.12

F I N I S.

CURSUS
THEOLOGICO-MORALIS
P. DOMINICI VIVA
SOCIETATIS JESU

Tomus Prior.

PARS QUARTA

DE CONTRACTIBUS.

Editio Secunda.

INDEX
QUÆSTIONUM, ET ARTICULORUM,
Qui in hoc Quarto Tractatu Theologico-Morali
DE CONTRACTIBUS
Continentur.

QUÆSTIO PRIMA.

De Contractibus in genere.

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Contractus?* 2
II. *Quam obligationem pariat Contractus?* 4
III. *An ſit validus Contractus per errorem, dolum, aut metum celebratus, vel ſine ſolemnitatibus Juris?* 6
IV. *Utrum Juramentum confirmet Contractus?* 11
V. *Quinam poſſint contrahere?* 14
VI. *Ex qua culpa Contrahentes teneantur ad Reſtitutionem in Contractibus?* 16
VII. *Cuinam competat Reſtitutio in integrum, ſi ex aliquo Contractu læſus ſit?* 18
VIII. *An obliget Contractus celebratus ſub Cauſa, Modo, Demonſtratione, vel Conditione?* 19
IX. *Expediuntur reliqua ad Contractus ſpectantia.* 23

QUÆSTIO II.
De Emptione, & Venditione.

ART. I. *Quid ſit Emptio, & Venditio?* 25
II. *Quænam res emi, vel vendi poſſunt?* 26
III. *De Pretio juſto rerum venalium.* 30
IV. *An Monopolia, & Negotiatio ſint illicita?* 37
V. *An debeat Venditor aperire vitia rei venditæ?* 40
VI. *Ad quem ſpectent fructus rei venditæ?* 41
VII. *Utrum res vendita pereat, vel deterior fiat in damnum emptoris, an venditoris, ante, vel poſt traditionem?* 43

QUÆSTIO III.
De Mutuo, & Uſura.

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Mutuum? Et quinam a reſtituenda re mutuata deobligentur?* 45
II. *Quid, & Quotuplex ſit Uſura, & quo Jure prohibita?* 46
III. *An quævis obligatio impoſita Mutuatario ſit Uſura?* 48
IV. *Quotupliciter poteſt aliquid ultra ſortem exigi citra Uſuram?* 51
V. *Expediuntur, quæ ſpectant ad Uſurarium.* 58

QUÆSTIO IV.

De Cenſibus, ſeu Redditibus annuis

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Cenſus?* 61
II. *De Conditionibus Jure naturali requiſitis, ut Cenſus ſit licitus, & non uſurarius.* 62
III. *De conditionibus Jure poſitivo requiſitis ad Contractum Cenſus.* 65
IV. *Expediuntur, quæ ſuperſunt de Cenſibus.* 69

QUÆ-

QUÆSTIO V.
De Emphyteuſi, Feudo, & Libello.

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Emphyteuſis, Feudum, & Libellus?* 70
II. *De Conditionibus Feudi, & Emphyteuſis.* 72
III. *Quinam poſſint in Feudum, vel Emphyteuſim dare, aut accipere, & ſuccedere? Et quando Feudum amittatur?* 73

QUÆSTIO VI.
De Cambiis.

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Cambium?* 75
II. *An Cambium minutum ferat palliatam uſuram?* 76
III. *An Cambium locale contineat uſuram?* 77
IV. *De Conditionibus a Pio V. requiſitis ad Cambium locale, ne ſit ſiccum, & uſ urar ium.* 80
V. *De Cambio ſicco.* 81

QUÆSTIO VII.
De Locatione, & Conductione.

ART. I. *Quid ſint hi Contractus, & quænam locari poſſint?* 83
II. *Quid ferant Locatio, & Conductio?* 85
III. *De Conductione famulorum, & aliorum Officialium.* 87

QUÆSTIO VIII.
De Promiſſione, & Donatione.

ART. I. *Quid importet Promiſſio, & Donatio?* 90
II. *Quando obligent Promiſſio, ac Donatio; Et quomodo?* 92
III. *Quinam donare poſſunt, & quantum?* 97
IV. *Quando poſſit Donatio revocari?* 100
V. *De Promiſſione, & Donatione conditionali.* 101

QUÆSTIO IX.
De aliis præcipuis Contractibus.

ART. I. *De Fidejuſſione, Aſſecuratione, Pignore, & Hypotheca.* 103
II. *De Depoſito, Commodato, & Precario.* 105
III. *De Contractu Societatis.* 108
IV. *De Ludo, & Sponſione.* 111
V. *De Quaſi Contractibus.* 116

QUÆSTIO X.
De Teſtamentis, Legatis, & aliis ultimis Voluntatibus.

ART. I. *Quid, & Quotuplex ſit Teſtamentum; Et quænam ejus Conditiones?* 118
II. *De Teſtamentis Privilegiatis.* 119
III. *Quinam teſtari poſſint, & Teſtamentum revocare?* 121
IV. *Quinam poſſint Hæredes inſtitui?* 122
V. *De Renunciatione Hæreditatis.* 125
VI. *De Codicillis.* 127
VII. *De Subſtitutione Hæredis, & Fideicommiſſis.* 128
VIII. *De Legatis, & Fideicommiſſis particularibus.* 129

F I N I S.

CUR-

CURSUS THEOLOGICO-MORALIS

Ad uſum Tyronum elucubratus.

PARS QUARTA.

DE CONTRACTIBUS.

PROOEMIUM.

POST tractatum de Reſtitutione jure merito diſceptatur de Contractibus; Etenim cum per Contrahentium voluntates dominia transferantur, diſcutiendum quantum Juris ex unoquoque Contractu, aut quaſi Contractu comparetur, ut plene dignoſcere poſſimus, quid noſtrum ſit, quid alienum, quid retineri poſſit, quid reſtituere teneamur. Magnum profecto molimur opus, & omnibus apprime neceſſarium, cum homines quotidianis Contractibus implicentur. Agemus proinde prius breviter de Contractibus in genere, deinde ad ſingulos deſcendemus ſpeciatim, agendo in ſecunda quæſtione de Emptione, & Venditione. In tertia de Mutuo, & Uſura. In quarta de Cenſibus. In quinta de Feudo, Emphyteuſi, & Libello. In ſexta de Cambiis. In ſeptima de Locatione, & Conductione. In octava de Promiſſione, & Donatione. In nona de aliis frequentioribus Contractibus, nempe De Fidejuſſione, Aſſecuratione, Pignore, & Hypotheca, De Depoſito, Commodato, & Precario, De Contractu Societatis, De Ludo, & Sponſione, ac De Quaſi Contractibus. In decima demum de Teſtamentis, Codicillis, Legatis, Fideicommiſſis, & id genus aliis.

QUÆSTIO PRIMA.

De Contractibus in genere.

INquiremus Primo, Quid, & quotuplex ſit Contractus? Secundo, Quam pariat obligationem? Tertio, An ſit validus, ubi per dolum, errorem, aut metum celebretur, vel ſine ſolemnitatibus requiſitis? Quarto, Utrum Juramentum confirmet Contractus? Quinto, Quinam poſſint contrahere? Sexto, Ex quanam culpa ad reſtitutionem teneantur Contrahentes? Septimo, Quibuſnam concedatur reſtitutio in integrum? Octavo, An Contractus, vel Diſpoſitio, celebrata ſub cauſa, modo, demonſtratione, aut conditione obliget? Denique, quæ ſuperſunt de Contractibus in genere ſummatim explicabimus.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Contractus?

I. Contractus preſſe ſumptus fert in utroque Contrahente obligationem; At late ſumptus, ut in præſenti, fert obligationem ſaltem in uno contrahentium.

II. In hoc ſenſu definitur, quod ſit Duorum, vel plurium conſenſus, atque conventio.

III. Quatuor modis Contractus perficiuntur, Conſenſu, Verbis, ſeu certa Verborum forma, Scriptura, & Rei traditione.

IV. Contractus dividitur in Nominatum, & Innominatum, qui quadruplex eſt, do ut des, facio ut facias, do ut facias, facio ut des. Item in Nudum, qui jure civili non parit actionem in foro externo, & Veſtitum, qui illam parit, quod ſex modis evenire poteſt.

V. Dividitur etiam in Gratuitum, ſeu lucrativum, & Oneroſum; Necnon in Contractum bonæ fidei, & Stricti juris; Et in illum, qui eſt in favorem recipientis, & qui in favorem tradentis, aut utriuſque.

VI. Demum dividitur in Formalem, ſeu expreſſum, & Virtualem ſeu implicitum, qui etiam dicitur Quaſi Contractus, quatenus rationabiliter præſumitur adeſſe mutuus conſenſus, ut in Tutela, Mandato, Curatore.

I. SUmi poteſt Contractus ſtricte, & proprie, itaut ferat in utroque Contrahente obligationem, ut eſt Emptio, Mutuum, & ſimiles; Et poteſt late accipi pro Conventione duorum, vel plurium, itaut complectatur tam Contractus, qui in utroque, quam Contractus, qui in uno ſaltem obligationem pariant. In hoc ſecundo ſenſu a nobis de Contractibus agendum, ſiquidem etiam Donatio, & Promiſſio acceptata dici poſſunt Contractus, quamvis obligationem ſolum inducant in Donante, & Promittente, non vero in Donatario, ac Promiſſario.

II. Quæritur nunc primo, Quomodo Contractus definiatur?

Reſpondeo, Contractum late ſumptum pro Pacto ex Ulpiano definiri, quod ſit *Duorum, vel plurium conſenſus, atque conventio*; Unde fit, quod Donatio, & Promiſſio ante acceptationem non dicantur Contractus, cum nondum habeatur conſenſus duorum; ſecus vero poſt acceptationem: Contractus vero preſſe ſumptus ex eodem Ulpiano definitur, quod ſit *Pactum, ex quo ultro, citroque oritur obligatio*: Hujuſmodi eſt exempli gratia Mutuum, ratione cujus duo conveniunt, & invicem obligantur, itaut Mutuans non poſſit mutuum repetere ante tempus præfixum, & Mutuatarius teneatur tempore præfixo illud fideliter reſtituere.

III. Quæritur ſecundo, Quotupliciter Contractus perficiatur?

Reſpondeo, non eodem modo Contractus omnes perfici, & celebrari; Aliqui enim ſolo mutuo conſenſu exterius manifeſtato ſtatim perficiuntur; Aliqui indigent etiam ſcriptura; Aliqui certa verborum forma; Aliqui traditione rei. Quare univerſim quatuor modis Contractus perficiuntur, Conſenſu, Verbis, ſeu certa Verborum forma, Scriptura, ac rei traditione. Primo dicuntur Conſenſu exterius celebrato perfici Contractus omnes, in quibus nulla requiritur ex ſpeciali ratione aut Verborum forma, aut ſcriptura; nec requiritur rei traditio; ut ſunt Emptio, Venditio, & ſimiles. Perficiuntur ſecundo Verbis Contractus, qui indigent certa verborum forma per interrogationem, & reſponſionem, quæ dicitur forma ſtipulationis; Exempli gratia dicendo; Promittis dare centum Titio? Promitto. Hic tamen modus contrahendi per ſtipulationem pertinet potius ad forum externum, & parum eſt in uſu: Olim enim eo Romani utebantur; nunc vero promiſſiones, & pacta non confirmantur ſtipulatione, ſed publico Notarii inſtrumento, vel ſimplici ſcriptura manu Promittentis ſubſcripta, aut obſignata. Perficiuntur tertio Scriptura illi Contractus, qui ante Scripturam ſunt invalidi; ut Emphyteuſis, & alii Contractus, quos Contrahentes nolunt habere vim, antequam a Notario ſcribantur. Denique dicuntur Re ipſa perfici Contractus, qui non ſiſtunt in ſola conventione, ſed indigent rei traditione, ut celebrentur. Cujuſmodi ſunt Depoſitum, Commodatum, Mutuum, Permutatio, Pignus, Donatio; Iſti enim ante traditionem rei non cenſentur celebrati, ſed dicuntur Pactum nudum; unde nullam pariunt obligationem civilem, niſi in caſibus mox explicandis.

IV. Quæritur tertio: Quotuplex ſit Contractus?

Reſpondeo, Contractum late ſumptum pro Pacto, Primo dividi in Nominatum, & Innominatum. Dicitur Contractus Nomina-

minatus, qui proprium habet nomen, ut Emptio, Venditio; Innominatus vero dicitur, qui proprium nomen non habet, ſed genericum Conventionis; Cujus quatuor ſunt ſpecies, Do ut des, Facio ut facias, Do ut facias, Facio ut des, exempli gratia, ſi des Titio panem, ut det vinum, habetur Contractus Do ut des; ſi vero tu obligeris ad ſcribendum, verbi gratia, ut Titius fodiat, habetur Contractus Facio ut facias; Quod ſi des panem, verbi gratia, ut alter fodiat, Contractus hic dicitur Deo ut facias; Denique ſi fodias, verbi gratia, ut alter det panem, Contractus dicitur eſſe, Facio ut des; Omnes iſti contractus Innominati differunt a Contractibus habentibus ſpeciale nomen. Nam ſi des panem, verbi gratia, ut alter det vinum, hic Contractus non eſt Emptio, nam per Emptionem datur pretium pro merce, nec eſt alius Contractus Nominatus: Eſt quidem Permutatio, ſed quatenus Permutatio eſt nomen genericum, quod convenit etiam Emptioni, Mutuo, &c. Similiter ſi facias ut alter det, hic non eſt Contractus locationis, vi cujus datur opera ſolum pro pretio, non pro alia re; idemque dicas de reliquis.

Dividitur ſecundo Contractus in Nudum, & Veſtitum. Contractus, ſeu pactum Nudum conſiſtit in ſola conventione duorum abſque alia circumſtantia dante robur Contractui, & actionem in foro externo ex jure civili. Sic Contractus, qui traditione rei perficitur, ut Commodatum, Depoſitum; &c. ante rei traditionem dicitur Pactum nudum; Et eodem modo Contractus innominatus antequam ex altera parte ſit impletus, niſi ſuperaddatur forma ſtipulationis, aut juramentum, eſt etiam Nudum pactum. Contractus Veſtitus dicitur ille, qui veſtitur aliqua circumſtantia, ratione cujus robur habeat jure civili, actionemque civilem conferat pro foro externo. Sex autem modis ex Leſſ. cap. 17. num. 17. dicitur veſtiri Contractus; Primo, ſi ſit Contractus nominatus, qui perficitur ſolo conſenſu, ut Emptio, Venditio, Locatio. Secundo, ſi ſit Contractus nominatus, qui perficitur rei traditione, & ex altera parte ſit impletus, ut eſt Depoſitum, Donatio, Mutuum, Pignus; hi enim Contractus antequam ex altera parte impleantur, ſunt omnino nudi, nullam parientes actionem in foro externo. Tertio, tam Contractus nominatus, qui rei traditione perficitur, quam Contractus innominatus veſtitur juramento, ut oſtendit Molin. diſp. 256.: Exempli gratia, ſi promiſiſti dare centum Titio, & juraſti, Titius habet actionem adverſus te in foro externo. Quarto, veſtitur Contractus Verbis, ut ſi Contractui accedat forma ſtipulationis. Quinto, veſtitur literis: ut ſi literis fatearis tibi eſſe ſatisfactum, quamvis revera ſatisfactum non ſit; quod appellatur Acceptilatio. Sexto veſtitur cohærentia cum Contractu veſtito, hoc eſt ſi Contractui veſtito annectatur pactum nudum, hoc etiam dicitur veſtitum; Verbi gratia, ſi vendam domum mille aureis Titio cum pacto, quod illam ego pro hoc anno inhabitem, & pro tali inhabitatione dem veſtem, hic ſecundus Contractus acceſſorius, quamvis de ſe ſit nudus, evadit veſtitus per hoc quod annectatur Contractui venditionis, qui de ſe eſt veſtitus; acceſſorium quippe ſequitur principale.

V. Dividitur tertio Contractus in Gratuitum ſeu lucrativum, & Oneroſum. Lucrativus eſt, in quo nihil rependitur, ſed gratis celebratur, ut promiſſio, donatio, commodatum, precarium, teſtamentum, legatum. Oneroſus eſt, in quo aliquid loco ejus, quod datur, dari, vel præſtari debet; hujuſmodi autem Contractus vel transfert plenum dominium, ut emptio, mutuum, vel transfert ſolum dominium utile, non directum, ut feudum, Emphyteuſis, Uſusfructus; Vel transfert dumtaxat uſum, ut locatio, conductio; vel demum confert ſecuritatem, ut pignus, hypotheca, fidejuſſio.

Dividitur quarto in Contractum Bonæ fidei, & Stricti juris. Bonæ fidei Contractus dicitur, in quo judex multa poteſt ex bono, & æquo arbitrari non judicando ex rigore legis; ut ſunt emptio, locatio, commodatum, ſocietas, depoſitum, pignus, & alii apud Molin. diſp. 259. Stricti vero juris dicitur, in quo judex ad verba Contrahentium aſtringitur; ut in ſtipulationibus, in Feudo, Emphyteuſi, Promiſſione liberali, Donatione, Aſſecuratione, & ſimilibus. Hæc tamen pertinent ad forum externum, & parum ſunt in uſu.

Dividitur quinto in Contractum, qui ſit in gratiam recipientis tantum, in mutum; & qui ſit in gratiam tradentis tantum, ut depoſitum; & qui ſit in gratiam utriuſque, ut Emptio, Pignus, Societas, &c.

VI. Denique alius eſt Contractus Formalis, quando ſcilicet expreſſe duo conveniunt, ut in emptione, venditione, &c.

Alius eſt Virtualis, quando duo implicite conveniunt abſque expreſſa pactione ſe obſtringentes, & hic vocatur Quaſi contractus, qui habetur in Tutela, Mandato, Negotiorum geſtione, & ſimili officio, videlicet Curatoris, Procuratoris, &c., in quibus non habetur expreſſe conſenſus mutuus obligationem inducens, ut in contractu, ſed rationabiliter præſumitur adeſſe talis mutuus conſenſus; quia qui tutelam verbi gratia, aut mandatum ſuſcipit, virtualiter ſe obligat ad tale munus rite gerendum juxta leges, aut conſuetudines talis officii.

Ex quibus habes, in quo differat contractus a Quaſi contractu, & quam obligationem inducat tam contractus formalis, & expreſsus, quam virtualis, & implicitus, ſeu quaſi contractus.

ARTICULUS II.

Quam obligationem pariat Contractus?

I. Debitum aliud eſt Antidorale, ſeu Morale fundatum in ipſa rei honeſtate; aliud Legale, quod oritur ex virtute præcipiente aliquem actum; ita tamen, ut trahat onus reſtitutionis, ſi ex virtute juſtitiæ oriatur.

II. Obligatio ex juſtitia vel eſt pro foro interno, & hæc non dat actionem pro externo, ſed exceptionem; Vel eſt tantum Civilis, ac nititur in falſa præſumptione, & dat actionem ſolum pro foro externo; Vel eſt Civilis ſimul, & Naturalis, & pro utroque foro ligat. Hæc autem oritur aut ex contractu, aut ex quaſi contractu, aut ex delicto, aut ex quaſi delicto.

III. Promittens non obligatur ex juſtitia (niſi juret, aut inſtrumentum publicum faciat,) ſed ex fidelitate, quæ probabiliter non obligat ſub gravi.

IV. Quivis contractus etiam nudus parit obligationem Naturalem, ſeu obligat in conſcientia. Contractus dumtaxat veſtitus parit etiam obligationem Civilem. Pactum autem nudum non dat actionem, ſed exceptionem, retentionem pignoris, alioſque parit effectus; Et jus Canonicum jubet pacta nuda impleri.

V. Pactum nudum parit obligationem etiam Civilem, ſi juramento firmetur, ſic enim evadit veſtitum.

VI. Pollicitatio, ſeu promiſſio non acceptata nullatenus obligat, niſi facta ſit Civitati, Reipublicæ ob cauſam, &c.

VII. Quid ſi pollicitatio fiat Eccleſiæ, & ad pias cauſas? Si donans moriatur, antequam Nuncius moneat illum de donatione facta, ad donatarium ne, an ad hæredes ſpectat res illa donata?

I. Notandum primo, obligationem eſſe vinculum quoddam, quo quis aſtringitur ad aliquid faciendum; hæc autem vel poteſt fundari in ipſa rei honeſtate, & a Juriſtis dicitur Antidoralis, quia ſcilicet quis tenetur eſse gratus ſuo benefactori; & tale debitum dicitur Morale, quia laudabile quidem eſt, ſed non præcipitur: Vel obligatio fundatur in neceſſitate, & hæc importat debitum legale, ſeu præceptum, quod oritur vel a virtute Charitatis, vel Juſtitiæ, vel Religionis, vel Obedientiæ: vel ab alia virtute; ita tamen, ut ſola obligatio orta ex virtute juſtitiæ præter peccatum inducat onus reſtitutionis, ut diximus anno ſuperiore.

II. Notandum ſecundo, quod obligatio ex juſtitia, de qua agitur in præſenti, alia eſt Naturalis tantum, quæ ſcilicet obligat dumtaxat in foro conſcientiæ, & in foro externo non dat actionem, ſed ſolum exceptionem, & retentionem pignoris, ut mox explicabimus; Alia eſt tantum Civilis, quæ ſcilicet inducitur a lege poſitiva ex aliqua præſumptione, cui non reſpondet veritas a parte rei, (ſi enim reſponderet, ea obligatio eſſet etiam naturalis,) ut ſi quis juxta allegata, & probata falſo exiſtimetur debitor, & cogatur ad ſolvendum; & talis obligatio dumtaxat Civilis dat ſolum actionem in foro externo: Alia demum obligatio ex juſtitia eſt Naturalis ſimul & Civilis; quæ non ſolum obligat in foro conſcientiæ, ſed etiam dat actionem in foro externo. Hæc autem ex quatuor capitibus oriri poteſt: Primo, ex Contractu, ut ex mutuo, locatione, &c. Secundo, ex quaſi Contractu, ut ex tutela, negotiis geſtis, aut alio ſimili officio, in quo ſcilicet rationabiliter præſumitur adeſſe mutuus conſenſus ferens obligationem. Tertio, ex delicto, puta ex furto, homicidio, vel alio contra juſtitiam. Quarto, ex quaſi delicto, quando ſcilicet non ex dolo, ſed ex imperitia, vel imprudentia aliquis læſus eſt; ut quando quis e feneſtra ſaxum projicit, & caſu prætereuntem lædit, itaut teneatur damnum compenſare, eo quod non adhibuerit debitam diligentiam.

III. No-

III. Notandum tertio ex Sà apud Moyam, quod promittens non ſoleat obligare ſe ex juſtitia, niſi juret, vel faciat publicum inſtrumentum: Cum autem non conferat alteri jus juſtitiæ, tantum obligatur ex fidelitate, quæ non obligat in multorum ſententia ſub mortali.

IV. Quæritur nunc, Quinam Contractus pariant, præter obligationem naturalem, etiam civilem?

Reſpondeo, & dico primo; Quilibet Contractus etiam nudus parit obligationem naturalem, ſeu obligat in foro conſcientiæ, itaut non poſſit parte invita reſcindi; dummodo tamen Contrahentes ſint habiles ad contrahendum, & libere conſentiant, & Contractus non ſit irritus jure poſitivo, nec detur irritandi poteſtas. Ratio eſt, quia jure naturæ tenetur quis præſtare, quod altero acceptante promiſit.

Dico ſecundo; Contractus, qui dicitur pactum nudum, parit tantum obligationem naturalem, non vero civilem: Contra vero parit etiam obligationem civilem pactum veſtitum. Ita communiter ex leg. *Juris Gentium*, ff. *de Pactis*, ubi dicitur: *Nuda Pactio obligationem non parit, ſed exceptionem*. Quare in foro conſcientiæ poſitis nudis pactis tenetur quilibet implere promiſſum, & fidem exolvere; at iis jus civile non aſſiſtit concedendo actionem; ne ſcilicet lites multiplicentur; immo tolerat, & permittit eorum reſciſſionem, quamdiu neutra ex parte pactum nudum eſt impletum; Si vero ex altera tantum parte ſit impletum, permittit, vel quod reſiliat is, qui contractum implevit ex parte ſua, vel quod alteram partem cogat ad implendum illum. Verum in foro etiam externo talia nuda pacta pariunt aliquos effectus; Primo ſcilicet exceptionem, hoc eſt oppoſitionem adverſus actionem actoris, ſive ea ſit dilatoria, ſive peremptoria, de quibus Leſſ. lib. 2. cap. 17. num. 2.: quamvis quædam pacta nuda privilegio Juris dent etiam actionem civilem, ut Donatio verbalis acceptata, Promiſſio dotis, Promiſſio ſolvendi pro ſe, vel pro alio; ut notat idem Leſſ.. Secundo tribuunt jus compenſandi in foro conſcientiæ. Tertio, jus retinendi pignus. Quarto, impediunt ſoluti repetitionem; immo jus Canonicum, cum conditum ſit ad ſalutem Animarum, & reſpiciat ſolum obligationem conſcientiæ, jubet impleri pacta nuda; niſi forte præſumatur fraus, aut error: hanc enim ob cauſam non concedit actionem ad exigendum promiſſum, niſi exprimatur cauſa cur ſit promiſſum, præſumitur enim ex errore, aut fraude factam eſſe promiſſionem.

V. Dico tertio, pactum nudum, ſi juramento firmetur, parit non ſolum naturalem, ſed etiam civilem obligationem, idque ob Numinis reverentiam. Ita communiter; Nam pactum nudum juramento veſtitur, ut ſupra diximus.

VI. Quæritur ſecundo, An promiſſio non acceptata, quæ dicitur Pollicitatio, habeat rationem pacti, & obligationem naturalem, aut civilem inducat?

Reſpondeo, neutram obligationem inducere; non civilem, ex leg. *Si pactum* ff. *de Pollicit.*, Neque naturalem, ut communiter docent apud Molin. diſp. 263.; qui enim promittit alteri, ſeu donat, ſub tacita illa conditione promittit, & donat, ſi rem ille acceptet, atque adeo antequam acceptet, promiſſio, & donatio nullam obligationem parit, & revocari poteſt. Verum ſicut votum obligat ſtatim ac emittitur, quia ſtatim acceptatur a Deo, ſi ſit de meliori bono, ita promiſſio facta Civitati, vel Reipublicæ ob cauſam, puta propter incendium, terræmotum, &c. vel ob gratitudinem, ob honorem ſibi decretum, aut decernendum, ſtatim obligat, antequam acceptetur, ſeu in pactum tranſeat, ex leg. *Ob cauſam*, ff. *de Pollicitat.* Ratio eſt, quia Princeps generali lege propter bonum publicum talem pollicenti obligationem impoſuit; dummodo exterius promiſerit, nec ſolum propoſitum manifeſtarit; Unde fit, quod ex tali lege utraque habeatur obligatio, tam naturalis, quam civilis, quia legi obtemperare tenemur in conſcientia, ut ſuo loco diximus.

VII. Dubium eſt, An etiam pollicitatio facta Eccleſiæ, vel ad piam cauſam ante acceptationem obliget, itaut non poſſit revocari? Affirmat Molin. diſp. 263.; quia jura civilia adimentia obligationem pollicitationi non loquuntur de pollicitatione facta ad pias cauſas; cum non poſſint id ſtatuere ſine conſenſu Pontificis. Sed communius cum Leſſ., Sanch., & Laym. cap. 1. negant; quia nullum jus poſitivum in favorem Eccleſiæ id ſtatuit, & jure naturali nullam obligationem parit pollicitatio. Si quis tamen juret, pollicitationem factam Eccleſiæ ſe non revocaturum, donec intimetur ad acceptandum, certe non poteſt illam in reverentiam Numinis revocare: atque adeo ad id non vi pacti, & ex juſtitia, ſed vi juramenti, & ex Religione te-

teneretur. Si tamen promittens juret ſe non revocaturum, non explicando an poſt, vel ante acceptionem, putat Sanch. apud Bonac. quæſt. 1., quod poſſit ante acceptionem illam revocare, eo quod intelligi debeat, ſe non revocaturum poſt acceptionem.

Dubium eſt ſecundo, Utrum ſi pollicitator moriatur, antequam perveniat ad donatarium Epiſtola, vel Nuntius, qui illum moneat de donatione, res donata pertineat ad hæredes donanties, an vero ad donatarium, ſi velit acceptare? Sanch., & Leſſ. apud Laym. loc. cit. putant, quod ad donatarium, quia ex parte donantis jam donatio eſt valida, & perfecta. Communius tamen docent, quod ad hæredes donantis; cum donatarius non habeat jus acceptandi, neque ex vi pacti, cum pactum requirat conſenſum duorum; mortuo autem donante, ejus conſenſus non perſeverat, ſed extinguitur, ex Cap. *Si gratioſe*, *de Reſcriptis in 6.*; neque ex vi mandati, quia etiam mandatum extinguitur morte mandantis, ſi executio nondum dari cœpit, ex leg. *Mandatum*, Cod. *Mandati*. Putat tamen Laym. primo, quod donatarius, ſi rem donatam accipiat a Nuncio, poſſit illam ſibi retinere, donec ab hæredibus repetatur. Secundo, quod ſi Nuncius culpabiliter diſtulerit rem tradere donatario, & interim donans moriatur, teneatur (ut oſtendit Molin. diſp. 263.) ad duplicem reſtitutionem, alteram donatario, ut patet, alteram hæredibus donantis, quia donatio non fuit acceptata, & mandatum morte mandantis expirat; unde res donata in tali caſu debetur hæredibus donantis. Verum ad hanc ſecundam non obligant ante ſententiam judicis Laym., & alii apud Dian. part. 6. tract. 7. reſol. 4. putantes donantem ceſſiſſe juri ſuo, & gratiam illam eſſe jam factam donatario. Notat demum Laym. cap. 26., mandatum ad pias cauſas non expirare morte mandantis, ſicut non expirat mandatum de danda dote puellæ, ex leg. *Si ego*, *de Jure dotium*, ob ſpecialem favorem dotis.

ARTICULUS III.

An ſit validus Contractus per errorem, dolum, aut metum celebratus, vel ſine ſolemnitatibus Juris?

I. Error poteſt eſſe vel circa ſubſtantiam rei, vel circa qualitates. Dolus vel poteſt dare cauſam Contractui, vel poteſt incidere in Contractum. Metus poteſt eſſe vel a cauſa neceſſaria, vel a libera, vel incuti ad extorquendum Contractum, vel ad alium finem; Poteſt etiam eſſe juſtus, vel injuſtus, levis, vel gravis.

II. Error circa ſubſtantiam invalidat Contractum, ſive talis error ſit Antecedens, ſeu inducens ad contrahendum, ſive ſit Concomitans, quatenus etiam errore deprehenſo adhuc Contractus fieret, quamvis ad hunc non inducat.

III. Error circa accidentia univerſim Contractum non invalidat, (ut nec Contractum Matrimonialem,) dummodo dolus ab altero proveniens non det cauſam Contractui; tunc enim Contractus reſcindibilis eſſet reſcindendus ad arbitrium decepti. Quod ſi quis expreſſe dicat ſe nolle contrahere, ſi erret circa qualitates expoſitas, tunc etiam Contractus Matrimonialis eſſet irritus, necnon Profeſſio Religioſa.

IV. Dolus circa ſubſtantiam multo magis, quam error hujuſmodi irritat Contractum. Dolus vero circa qualitates dans cauſam Contractui, ſi proveniat ab altero Contrahente, eſt irritandus ad arbitrium decepti; ſecus vero ſi proveniat a tertia perſona; quæ tamen tenetur damnum reſarcire.

V. Non datur obligatio adimplendi Contractum initum per dolum circa qualitates a tertia perſona provenientem, ſi ex altera parte nondum ſit adimpletus. Nec Sponſalium Contractus obligat, ſi notabilis mutatio aut ſuperveniat, aut de novo appareat.

VI. Si Contractus per dolum ab altero Contrahente provenientem dantem cauſam Contractui eſſet juxta probabilem opinionem irritus, teneretur deceptor ſolum ad damnum compenſandum; ſecus ſi eſſet irritandus.

VII. Contractus per dolum incidentem in Contractum celebratus non eſt irritus, ſed irritandus ad arbitrium decepti.

VIII. Dolus, ac error circa cauſam finalem irritant promiſſionem, & donationem; Secus vero ſi ſint circa cauſam impulſivam. Hinc ad reſtitutionem tenetur pauper, qui paupertatem ſimulans, magnam obtinet eleemoſynam; Secus vero ſi parvam.

IX. Votum ſimplex pariter irritum eſt, ſi emiſſum ſit per dolum verſantem circa cauſam finalem; non tamen votum ſolemne, ſicut nec Matrimonium.

X. Uni-

X. *Univerſim eſt jure naturæ validus Contractus per metum gravem celebratus ad illum extorquendum, licet ſit reſcindibilis; Jure tamen ſaltem poſitivo Matrimonium ſic contractum eſt irritum; ſicut etiam Profeſſio Religioſa. Sic pariter Sponſalia, Renunciatio Beneficii, Donatio, Teſtamentum, Legatum, & ſimilia.*

XI. *Si tamen metus ſit juſtus, aut ſi ſit injuſtus, ſed non incuſſus ad Contractum extorquendum, neque irritus eſt contractus, neque irritandus: Sicut neque ſi levis ſit metus injuſtus ad Contractum extorquendum incuſſus. Quid de metu reverentiali, ac de precibus importunis?*

XII. *Probabile eſt, invalidum eſſe Matrimonium initum cum metu levi injuſte incuſſo ad illud extorquendum.*

XIII. *Contractus, deficientibus ſolemnitatibus juris ſubſtantialibus, (ſine quibus ſcilicet Contractus annullatur,) non ſolum eſt irritus in foro externo, ſed etiam probabilius in foro conſcientiæ. Nec quia ceſſat aliquando finis legis inducentis formam Contractus, ideo tunc ceſſat ea lex obligare. Teſtamentum tamen, deficientibus ſolemnitatibus, ſolum pro foro externo eſt irritum.*

XIV. *Hinc probabilius eſt, reſtituenda eſſe, quæ per Contractum gratioſum accepta ſunt ſine ſolemnitatibus ſubſtantialibus; Et Contractus minorum eſſe irritos ſine auctoritate Curatoris; Contra vero legata in teſtamento minus ſolemni relicta ſolvenda eſſe.*

I. Recolenda quæ fuſe alias annotavimus, præſertim in Opuſculo de Principiis Moralitatis. Primo errorem, ſeu ignorantiam vel contingere circa ſubſtantiam Contractus, ut ſi Contrahens credat unam rem emere, verbi gratia vinum, & emat aliam, puta aquam; Vel contingere circa qualitatem, & accidentia, ut ſi credens emere equum ſtrenuum, & robuſtum, emat ignavum, & pigrum. Secundo, dolum vel dare cauſam Contractui, quando ſcilicet contrahens non contracturus eſſet deprehenſo dolo; Vel incidere in Contractum, quando ſcilicet deprehenſo dolo Contractus fieret, quamvis non ita libenter; eſto aliquando idem dolus reſpectu Titii poſſit dare cauſam Contractui, & reſpectu Caii incidere in Contractum; ut ſi vendatur equus quindecim annorum, & dicatur eſſe ſeptem annorum, & Titius non empturus eſſet, Cajus vero eſſet illum empturus, quamvis minori pretio, dolo deprehenſo. Tertio, Metum eſſe vel juſtum, vel injuſtum; Vel incuti a cauſa extrinſeca neceſſaria, vel a cauſa libera; Vel inferri ad extorquendum Contractum, vel ad alium finem. Demum vel eſſe levem, vel gravem, itaut ad metum gravem reducatur metus reverentialis, ſi ſit conjunctus cum minis, vel verberibus; necnon preces importunæ Superiorum, ut notat Dian. part. 2. tract. 5. Miſcel. reſol. 20.

II. Quæritur nunc primo, An Contractus per errorem celebratus ſit validus?

Reſpondeo, & dico primo; Error circa ſubſtantiam irritat Contractum; Verbi gratia, ſi emiſti vitrum loco gemmæ, irrita eſt emptio: Et ratio eſt, quia deficit conſenſus eſſentialiter requiſitus ad Contractum; etenim ex leg. *Per errorem*, ff. *de Juriſdictione omnium Judicum*, Nihil eſt magis contrarium conſenſui, quam error, ſcilicet circa ſubſtantiam. Idque non ſolum verum eſt in Contractu oneroſo, ſed etiam in gratuito, puta in donatione, promiſſione, necnon in voto; Nec ſolum verum eſt ſi error circa ſubſtantiam ſit antecedens, ſed etiam ſi ſit concomitans. Dicitur autem error Antecedens, quando inducit ad Contractum, qui deprehenſo errore non fieret. Dicitur Concomitans, quando non inducit ad Contractum, ſed ita illum comitatur, ut deprehenſo errore adhuc Contractus fieret: Verbi gratia, ſi ex errore pro auro emeris gemmam non inductus ad emendum ex tali errore; nam etiam emiſſes, detecto tali errore circa ſubſtantiam. Ratio dicti eſt, quia ad valorem Contractus requiritur conſenſus abſolutus actu exiſtens; atqui in caſu noſtro conſenſus abſolutus non datur, (eo quod error etiam concomitans circa ſubſtantiam tollat conſenſum,) ſed ſolum daretur conſenſus, ſi deprehenderetur error; ergo in caſu noſtro cum errore concomitante non ſtat validitas Contractus. Sic ſi quis ducat ex errore Tereſiam putans eſſe Bertam, quamvis etiam contraxiſſet cum Tereſia, ſi errorem deprehendiſſet, adhuc de facto matrimonium factum cum Tereſia eſt nullum, quia non habetur abſolutus conſenſus, ſed ſolum conditionatus erga illam, & error concomitans eſt circa ſubſtantiam.

III. Dico ſecundo, Si error ſit circa accidentia, Contractus eſt validus; ut ſi emas equum, quem putas ſeptem annorum, & invenias illum eſſe quindecim annorum; dummodo dolus non det cauſam Contractui, ſeu non inducat ad contrahendum,

ut mox dicemus. Ratio eſt, quia cum hujuſmodi errore circa qualitatem ſtat conſenſus; ut conſtat in matrimonio, quod certum eſt eſſe validum, ſi quis contrahat cum Berta putata virgine, & nobili, quamvis deinde inveniat illam defloratam, & ignobilem.

IV. Quæritur ſecundo, An ſit validus Contractus celebratus per dolum?

Reſpondeo, & dico primo, certum eſſe, quod Contractus celebratus per dolum circa ſubſtantiam ſit irritus; Si enim eſt irritus talis Contractus celebratus per ſolum errorem ſine dolo, a fortiori ſi errori, ſeu ignorantiæ decepti adjungatur dolus deceptoris.

V. Dico ſecundo, contractus celebratus per dolum circa qualitates dantem cauſam contractui, ubi dolus proveniat ab altero contrahente, eſt irritandus ad arbitrium decepti, itaut huic competat actio ad contractum reſcindendum, & deceptor teneatur in conſcientia omne damnum reſarcire. Ita Laym., Leſſ., Con., & alii: Quamvis Bonac. cum aliis putet, contractus bonæ fidei non ſolum eſſe irritandos, ut conſtat, ratione doli, ſed etiam irritos; non quidem jure naturæ, ut patet, (aliter hujuſmodi matrimonium non eſſet validum,) ſed jure poſitivo; Certum tamen eſt, quod tam contractus matrimonialis, quam Profeſſio Religioſa, nec irrita ſunt, nec irritanda, niſi dolus dederit cauſam illis; quia cum importent ſtatum perpetuum, non præſumitur deeſſe conſenſus debitus, niſi dolus ſit circa ſubſtantiam, vel niſi expreſſe quis dicat ſe nolle contrahere, ſi circa talia accidentia erret. Præterquamquod matrimonium cum ſit ex Chriſti inſtitutione indiſſolubile, non poteſt eſſe irritandum.

Dico tertio, Quando dolus circa qualitates dans cauſam contractui non provenit ab altero contrahente, ſed vel a tertia perſona, vel a propria opinione, qua contrahens ſeipſum decipit, tunc Contractus eſt validus, ut docent communiter contra Medin. apud Trull., cum non deſit ſufficiens conſenſus, quamvis deceptus habeat actionem contra tertium, a quo fuit deceptus; & decipiens tenetur omnia damna reſarcire.

Neque obſtat, quod in leg. *Ea vero*, ff. *Pro ſocio* dicatur: *Societatem dolo initam non eſſe validam*; unde videntur jure poſitivo eſſe irriti Contractus per dolum celebrati. Nam, ut notat Trull. lib. 7. cap. 17. diſp. 13. num. 5., in jure, quod irritandum eſt, ſæpe dici ſolet irritum; quia poteſt deceptus reddere Contractum irritum.

Notandum tamen, quod ſi contrahens invincibiliter fuit deceptus a tertia perſona, & dolus circa qualitates dedit cauſam contractui, non tenetur contractum adimplere, ſi ex altera parte non eſt adhuc adimpletus. Ita Bonac. ex Leſſ., & Sanch. Et ratio eſt, quia hæc videtur eſſe tacita contrahentium intentio, quod nolint cognita deceptione contractum implere: Et ideo Sponſus non tenetur ad matrimonium celebrandum, poſtquam cognovit aliquid adeſſe, quo ab initio cognito ſponſalia non celebraſſet. Præterquamquod non eſt obligatio implendi contractum, quando ſupervenit notabilis mutatio; In jure autem idem eſt notabilem mutationem de novo apparere, ac de novo advenire.

VI. Ex quibus deciditur quæſtio illa, An deceptor teneatur ad implendum contractum, cui dolus dedit cauſam, ſi deceptus adhuc cognito dolo velit illum perficere?

Reſpondeo enim, quod ſi contractus per dolum celebratus ſit validus, & ſolum poſſit exceptione doli elidi, ſeu ſolum poſſit ad arbitrium decepti irritari, procul dubio teneatur deceptor implere contractum, ſic volente decepto. Talis eſt probabiliter Contractus, quando dolus ab altero contrahente provenit, & dat cauſam contractui, juxta ſententiam noſtram in ſecunda concluſione, & talis eſt Contractus celebratus per dolum incidentem in contractum, ut dicemus in quarta Concluſione. At ſi vera eſſet ſententia Bonac. adducta in ſecunda Concluſione, quod contractus bonæ fidei celebratus per dolum dantem illi cauſam ſit jure poſitivo irritus, dicendum cum eodem Bonac., Leſſ. cap. 17. num. 32., Sanch. contra Molin. diſp. 352., num. 8. decipientem teneri ſolum ad reſarcienda damna, eo quod decipiendo peccaverit contra juſtitiam; non vero teneri ad perficiendum contractum ante Judicis ſententiam, quia Contractus oneroſus fert obligationem mutuam; ergo cum deceptus non obligetur, nec obligabitur decipiens vi contractus.

VII. Dico quarto, contractus celebratus per dolum incidentem in contractum (quem numero primo explicavimus) eſt validus in utroque foro, ex leg. *Et eleganter de Dolo*; Et ratio eſt, quia habetur ſufficiens conſenſus, nec a Jure irritatur: Tenetur

ta-

tamen decipiens damna reſarcire, & deceptus poteſt ad arbitrium contractum reſcindere. Quare ſi ematur vinum, quod vendens falſo dicit eſſe plurium annorum, vel talis loci, tenetur deceptor damna reſarcire, ſi ſit deterioris conditionis; Quod ſi ſit æque bonum, vel æqualis valoris, ac ſi eſſet plurium annorum, vel talis loci, non peccabit mortaliter decipiendo, nec tenebitur ad ullam reſtitutionem, quia emptor non graviter læditur: At ſi emptor minori pretio eſſet tale vinum apud alios empturus, ſi cognoviſſet deceptionem, tenetur decipiens reſarcire hoc lucrum ceſſans, quamvis vinum, quod vendidit, juſto pretio rigoroſo vendiderit; Ratio eſt, quia dolo, & mendaciis fuit cauſa injuſta efficax, quod tale lucrum ementi ceſſaret. Notat tamen Molin. diſp. 352. num. 18., quod ſæpe mercatores mentientes, & juramento affirmantes rem, quam vendunt, pluris valere, vel carius emiſſe, &c., excuſentur ab ulla reſtitutione; quia emens non ſolet talibus dictis fidem adhibere, cum ea ſit conſuetudo mercatorum; Unde cum non augeatur pretium ratione talis mendacii, & doli, non conſurgit obligatio reſtitutionis.

VIII. Dico ultimo, promiſſio, & donatio ſunt irrita, ſi dolus, ſeu error circa cauſam finalem interveniat; (quo ſcilicet errore cognito promiſſio, & donatio non fierent) Contra vero valida ſunt, ſi dolus ſit circa cauſam impulſivam; quo ſcilicet cognito fierent quidem, ſed non ita libenter, vel tam cito. Ita Bonac., Leſſ., & alii communiter.

Unde fit, quod accepta per ſimulationem, & dolum verſantem circa cauſam finalem, ſeu motivam, ſint reſtituenda, cum abſit animus donandi; Et ideo communiter docent apud Dian. part. 5. tract. 7. reſol. 21., quod qui accepit eleemoſynam magnam fingendo paupertatem, vel conſanguinitatem, teneatur illam reſtituere vel danti, ut putat Molin., Leſſ., & Bonac. hic, vel aliis pauperibus, aut piis operibus, ut docet Navar., & Sot., eo quod videatur res illa pauperibus conſecrata. Ratio eſt, quia quando eleemoſyna eſt magna, dolus præſumitur verſari circa cauſam motivam: quando vero eſt parva, non datur obligatio reſtitutionis, quia dolus eſt circa cauſam impulſivam.

Quamvis enim verum ſit, quod cognito dolo, eleemoſyna non data fuiſſet, non tamen cenſetur deceptus, quod velit obligare decipientem in re parva ad reſtitutionem; quia talis eleemoſyna cenſetur data potius titulo charitatis, & pietatis, quam paupertatis, ut docet Granad. apud Dian. loc. cit.; unde cauſa finalis eleemoſynæ ſubſiſtit: Et propter eandem rationem docent communiter apud Bonac. hic punct. 3. §. 2. num. 13., quod ſi Epiſcopus conferat Beneficium Clerico idoneo, ſed affecto talibus defectibus, quos ſi cognoſceret Epiſcopus, Beneficium non conferret, talis collatio eſt valida, quia ſubſiſtit cauſa finalis collationis, quæ eſt idoneitas Clerici; Alioquin omnes fere Contractus eſſent conditionati, & invalidi, quia fere ſemper quædam ignorantur, quibus cognitis, Contractus non fierent.

IX. Ex dictis ſequitur, irritum eſſe votum ſimplex emiſſum per dolum verſantem circa cauſam finalem, cum deſit animus ſe obligandi: Contra vero votum ſolemne, uti etiam matrimonium eſt validum, etiamſi error ſit circa cauſam finalem, ut ſæpe diximus; quia cum ferant ſtatum perpetuum, poſtulant, quod non irritentur per talem dolum; Sicut nec per metum levem injuſte incuſſum ad ea extorquenda irritari poſſunt, ut cæteri contractus.

X. Quæritur tertio, An Contractus per metum celebratus ſit validus?

Reſpondeo, & dico primo: Contractus celebratus per metum ſive levem, ſive gravem injuſte incuſſum ad ipſum extorquendum jure naturæ validus eſt; eo quod metus non tollat conſenſum ſufficientem ad contrahendum; ſicut non tollit conſenſum ſufficientem ad peccandum; Poteſt tamen irritari ad arbitrium ejus, qui metum gravem per injuriam paſſus eſt, ſive metus incuſſus fuerit ab altero contrahente, ſive a tertio, ut communiter docent ex cap. 2., & 4. *De his, quæ vi*, cum æquitas id requirat. Excipiuntur tamen quidam caſus; Nam ſaltem jure poſitivo invalidum eſt matrimonium celebratum per metum gravem injuſte incuſſum ad illud extorquendum, ut communiter docent; Eſto nonnulli putent eſſe irritum etiam jure naturali. Secundo, ſunt irrita ſponſalia, ut putat Bonac., & Sanch. contra Con., Hurtad., & Perez, qui putant eſſe ſolum irritanda. Tertio, Juriſdictio per talem metum extorta videtur irrita ex Sylveſt., quamvis Bonac., & Leſſ. putent probabilius, ſolum in aliquibus caſibus, puta in abſolutione cenſuræ, eſſe irritam. Quarto, renunciatio

tio Beneficii, ſicut etiam donatio, & promiſſio, necnon quæ vim habent donationis, ut remiſſio debiti, legatum, & teſtamentum, ſunt irrita, non quidem jure naturæ, ut putant Pont., & Medin. apud Dian. part. 2. tract. 5. miſcel. reſol. 108., ſed jure poſitivo, ex Reginald., & Rebel.; quamvis multi doceant eſſe ſolum irritanda, & teneri ſolum ad reſtitutionem, qui metum injurioſe incuſſit.

XI. Dico ſecundo: Contractus celebratus per metum etiam gravem juſte incuſſum ad illum extorquendum, nec irritus eſt, nec irritandus; quia nulla intercedit injuria; ut ſi quis metuens, ne a Judice damnetur propter ſtuprum, promittat Bertæ matrimonium, vel dotem: Idem dicas ſi metus incutiatur injuſte ad alium finem, & Contractus ſponte eligatur tanquam medium ad evadendum metum, ut ſi captus a latrone promittas matrimonium, vel dotem Bertæ, ut te liberet.

Dico tertio: Contractus celebratus per metum levem injuſte incuſſum ad illum extorquendum non videtur reſcindibilis, ne in foro quidem conſcientiæ: Et extorta tali metu probabiliter videntur non eſſe ſub obligatione reſtituenda. Ita Medin., Baſil., Perez de Matrim. diſp. 57. ſect. 6. cum Tambur. loc. cit., & Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 117. contra Leſſ., Pal., Sanch., & alios; Et ratio eſt, quia metus levis facile repelli poteſt; unde ſi quis cum tali metu conſentit in Contractum, non præſumitur ex vi metus, ſed ex propria libertate conſentire. Hinc fit, quod in ſententia illorum, qui dicunt apud eundem Tambur., ſolas importunas preces afferre metum levem, & metum reverentialem eſſe levem, non tenetur ad reſtitutionem, qui aliquid ex Contractu per talem metum celebrato accepit: Verbi gratia, ſi mulier, vel filius, vel ſubditus, Marito, Parentibus, Superiori per metum reverentialem, aut importunis precibus ducti aliquid promittant, vel hæreditatem renuncient, vel fidejubeant ſolvere legata, &c.

Quia tamen probabilis etiam eſt (& me judice probabilior, ut fuſe oſtendi in Opuſculo de Principiis moralitatis quæſt. 6. art. 3.) ſententia oppoſita Leſſ. lib. 2. cap. 17. dub. 2., Pal., Sanch., lib. 4. diſp. 9. Laym. cap. 6. putantium tali metu extorta reſtituenda eſſe, ac poſſe metum levem paſſis ſuccurri auctoritate Judicis, ut reſcindatur Contractus, (quamvis non detur actio ad reſcindendum Contractum, niſi quando metu gravi celebratus eſt ad vitandas lites; ut nec datur actio, quando læſio eſt infra dimidium,) ac eoſdem poſſe in foro conſcientiæ propria auctoritate illos reſcindere, dummodo relaxatio a juramento forte præſtito petatur; ideo probabile etiam eſt, uxorem, filium, ſubditum non teneri ſtare iis contractibus; Immo ſi quid forte ex vi illorum ſolvant, poſſe clam compenſare, ſi alia via non poſſint illud recuperare; Et is, qui aliquid ex iis contractibus accepit, tenetur juxta hanc ſententiam in conſcientia illud reſtituere.

XII. Addit Tambur., probabile eſſe ex Lug., quod matrimonium celebratum cum metu levi injuſte incuſſo ad illud extorquendum invalidum ſit in foro conſcientiæ, eo quod jura requirant ad matrimonii validitatem conſenſum plene liberum. Sed probabilius eſt ex Sanch. eſſe validum; quia metus levis non tollit perfectam libertatem, eo quod facile depelli poſſit.

XIII. Quæritur quarto, An validus ſit Contractus celebratus ſine juris ſolemnitatibus?

Reſpondeo, ſolemnitates juris alias eſſe ſubſtantiales, ſine quibus ſcilicet Contractus a jure irritatur, vel quia contrahentes redduntur inhabiles ad contrahendum, vel quia Contractus ſine illis non ſolum prohibetur, ſed etiam annullatur; Alias vero eſſe accidentales, quæ ſcilicet non tollunt validitatem contractus. Hinc aperte ſequitur, quod contractus tunc ſolum ſit invalidus, quando ſine ſolemnitatibus ſubſtantialibus celebratur: Sicut enim contrahentes apponere poſſunt conditiones aliquas, ſine quibus non obligantur, ita Princeps poteſt formam juris ſtabilire propter bonum commune apponendo conditiones aliquas ſubſtantiales, ſine quibus obligatio non inducatur.

Dubitatur ſolum, Utrum in foro tantum externo talis contractus ſit invalidus, an etiam in interno? Cenſeo equidem cum Bonac., Azor., Leſſ. lib. 2. cap. 19. num. 35., quod hujuſmodi contractus ſint univerſim invalidi etiam in foro conſcientiæ. Sed excipitur teſtamentum tam ad pias cauſas factum, ut communiter docent, quam ad cauſas non pias, ut verius docet Leſſ., & Molin. contra Bonac., & alios; ejus enim ſolemnitates videntur ſolum pro foro externo requiri, ut probat Leſſ. loc. cit. Et ratio diſparitatis videtur eſſe, quia alii contractus, ſi ſunt invalidi

ex defectu ſolemnitatum, facile poſſunt iterari; teſtamentum vero raro iterari poteſt ob imminentem mortem Teſtatoris. Molin. tamen, Sot., Reginald., & alii probabiliter putant non ſolum teſtamentum, ſed etiam alios contractus eſſe validos in foro conſcientiæ, ſi adſint requiſita Jure naturæ, etiamſi deſint ſolemnitates juris ſubſtantiales; dummodo lex non reddat expreſſe irritum contractum in foro conſcientiæ; Sicut Trident. reddit etiam in foro conſcientiæ irritum matrimonium ſine Parocho, & teſtibus; Sed communius rejiciuntur, quia dum lex irritum reddit contractum ſine ſolemnitatibus, eo ipſo adimit contrahentibus poteſtatem ſe obligandi, ut docent communiter de Matrimonio clandeſtino; & ideo contractus ſine ſolemnitatibus juris invalidi ſunt in foro conſcientiæ.

Neque dicas, quod ceſſante fine legis in caſu particulari ceſſat lex; finis autem ſtabiliendi ſolemnitates in contractibus eſt, ut adimantur fraudes; ergo ſublatis fraudibus, contractus in foro conſcientiæ eſt validus.

Nam primo tranſmiſſa majore, negatur minor; non enim finis ſolemnitatum eſt, ne adſint fraudes, ſed ne adſit periculum fraudum, (ut docet Bonac. hic,) quod nunquam ceſſat. Secundo falſum pariter eſt, quod ceſſante fine legis inducentis formam ſubſtantialem contractus, vel inhabilitantis aliquem ad contrahendum, ea lex ceſſet; lex enim, quæ inducit formam, pertinet ad eſſentiam contractus; unde ſicut ſine forma ſubſtantiali ruit compoſitum; ita ruit contractus ſublata forma ſtabilita a lege: Hac de cauſa matrimonium inter conſanguineos eſt nullum ante diſpenſationem, quamvis detur cauſa ad diſpenſandum, ſeu quamvis in aliquo caſu ceſſet cauſa, ex qua inductum fuit impedimentum dirimens conſanguinitatis, unde poſſit diſpenſari; Sic etiam Profeſſio Religioſa nulla eſt ante annos a jure præfixos, &c.

XIV. Hinc ſequitur primo, quod accepta per contractum gratuitum ſine ſolemnitatibus ſubſtantialibus celebratum juxta probabiliorem ſententiam reſtituenda ſint ante judicis ſententiam; quia nullo juſto titulo retineri poſſunt: Accepta vero per contractum oneroſum retineri poſſint titulo compenſationis. Secundo ſequitur, contractus Minorum, & Pupillorum de re immobili, vel pretioſa, eſſe irritos, ſi celebrentur ſine auctoritate Curatoris, vel Tutoris; quia jura irritant tales contractus. Tertio, ex eo, quod teſtamentum, ut diximus, deficientibus ſolemnitatibus ſolum pro externo foro ſit irritum, ſequitur juxta hanc probabiliorem, & communiorem ſententiam, quod hæres ab inteſtato teneatur in conſcientia dare hæreditatem hæredi inſtituto in teſtamento minus ſolemni, & ſolvere legata in tali teſtamento relicta, modo conſtet de voluntate Teſtatoris. Unde fit, eum, cui res aliqua legato relicta eſt in teſtamento minus ſolemni, poſſe uti compenſatione occulta, quando aliter id conſequi non poteſt. Quomodo autem poſſit hic legatarius uti compenſatione occulta, cum debitum ſit ſolum probabile, probabilitate tamen circa jus, non circa factum, (ſicut etiam in nonnullis aliis ſimilibus caſibus) fuſe expendimus in ſuperiori tractatu de reſtitutione quæſt. 6. art. 3. num. 12. juxta doctrinam Cardinalis de Lugo diſp. 16. de Juſt. ſect. 5., Leſſii cap. 19. num. 23. Molin., Granado, & aliorum apud P. Andream Zuccherium in ſuis valde eruditis Deciſionibus Patavinis caſu 2. Menſis Martii.

ARTICULUS IV.

Utrum juramentum confirmet contractus.

I. Juramentum confirmare contractum eſt vi juramenti dare jus alteri, & actionem adverſus jurantem propter contractum cæteroqui irritum jure poſitivo.

II. Juramentum additum contractui irrito jure naturali in multis differt a juramento addito contractui irrito jure poſitivo.

III. Univerſim contractus jure poſitivo ſive Civili, ſive Canonico irriti juramento confirmantur.

IV. Non confirmantur tamen juramento contractus jure poſitivo irriti, ſi metu injuſto aut ipſi contractus, aut juramentum ſuperadditum extorqueantur.

V. Indiget relaxatione facta a Prælato hujuſmodi juramentum, ut non ſervetur.

VI. Votum ſimplex metu extortum non indiget relaxatione, ut non ſervetur; ſecus vero juramentum. Illud quippe ex traditione Eccleſiæ eſt irritum, non vero iſtud.

VII. Juramentum metu injuſto extortum ſuperadditum Contractui, qui a lege irritatur propter bonum commune, non obligat, nec indiget relaxatione, ut non ſervetur. Tale eſt juramentum additum matrimonio, ac ſponſalibus metu injuſto extortis, nec

non

non Profeſſioni Religioſæ; & probabiliter etiam Voto Religionis.

VIII. Quinam poſſit relaxare iſthæc juramenta addita contractibus? Regulares privilegiarii quamvis poſſint vota etiam jurata commutare, non poſſunt tamen hæc juramenta relaxare.

IX. Quænam cauſa requiratur, ut licite hæc juramenta relaxentur?

I. IMplexe nimis a Doctoribus quæſtio iſthæc diſcutitur. Equidem in Opuſculo primo de Principiis Moralitatis quæſt. 7. abunde, ac pro modulo meo dilucide expoſui, quæ hac de re a Theologo morali non videbantur ignoranda. Hic ſummatim nonnulla perſtringimus.

Quæritur itaque primo, Quid ſit juramentum confirmare contractus?

Reſpondeo, tunc juramentum confirmare contractum, quando contractus de ſe jure poſitivo irritus, atque adeo ne in foro quidem interno obligans, ſuperveniente juramento de eo ſervando, redditur obligatorius non ſolum in conſcientia, ſed etiam in foro externo, itaut pro hoc foro detur actio creditori. Dixi id habere Contractum jure poſitivo irritum, ut eſt, verbi gratia, alienatio fundi dotalis, Contractus pupilli ſine auctoritate tutoris, renunciatio futuræ ſucceſſionis in paterna hæreditate, & ſimiles. Etenim ſi contractus ſit irritus jure naturali, (ut ſunt contractus uſurarii) juramento firmari non poſſunt; quamvis enim qui juravit ſolvere uſuras, vi juramenti, & in obſequium Numinis in teſtem invocati, teneatur illas ſolvere; at non tenetur vi contractus, ſeu vi promiſſionis factæ uſurario; nec uſurarius vi talis juramenti actionem ullam habet ad uſuras exigendas: Immo mutuatarius poſt ſolutionem uſurarum factam, ut impleat, quod juravit, poteſt per occultam compenſationem illas recuperare, utpote injuſte ab Uſurario acceptas, & ſine ullo juſto titulo: Quod ſi ante ſolutionem tale juramentum ab Epiſcopo relaxetur, nullatenus tenetur uſuras ſolvere.

II. In multis itaque differt juramentum additum contractui jure naturali irrito a juramento addito contractui, qui ſit irritus jure poſitivo. Primo quidem, quia illud nullum jus confert alteri, nec confert actionem in foro externo, prout confert juramentum additum Contractui, qui jure poſitivo ſit irritus. Secundo, quia obligatio ſervandi juramentum additum contractui irrito jure naturali eſt perſonalis, oriturque ſolum a virtute Religionis; unde non tranſit ad hæredes: Contra vero obligatio juramenti additi contractui irrito jure poſitivo, cum det jus alteri, & actionem pro foro externo, eſt obligatio etiam ex juſtitia, & ideo tranſit ad hæredes. Tertio, quia juramentum in primo caſu poteſt a Prælato relaxari, ubi fuerit in contractu læſio ad finem contendendi in judicio abſque perjurio; At in ſecundo caſu relaxari non poteſt, eo quod det alteri jus juſtitiæ; Et Prælatus nequit relaxare juramentum in præjudicium alterius. Quod autem juramentum additum contractui, qui jure poſitivo ſit irritus, pariat jus juſtitiæ, & actionem pro foro externo adverſus jurantem, atque adeo confirmet hujuſmodi contractum, non provenit ex vi ipſius juramenti, quod obligat ſolum ad veritatem rei juratæ ſervandam, ſed provenit ex jure poſitivo ſive Civili, ſive Canonico.

III. Quæritur ſecundo, Quoſnam contractus jure poſitivo irritos juramentum confirmet, conferendo adverſus jurantem jus, & actionem etiam pro foro externo?

Reſpondeo, nonnullos apud Suar. lib. 2. de Juram. cap. 29. putare, quod ſolum confirmentur contractus, qui beneficio reſtitutionis in integrum reſcindi poſſunt. Azor. lib. 11. cap. 5. putat confirmari ſolum contractus irritos jure civili. Sed probabilius dicendum cum Sanch. lib. 3. cap. 12., Molin. diſp. 156. Guttier., & aliis communius, univerſim contractus ſive jure civili, ſive jure Canonico irritos juramento confirmari, itaut tribuant parti jus, perinde ac ſi contractus non eſſent jure poſitivo irriti. Idque conſtat ex multis textibus, quos exponit Merol. diſp. 1. cap. 3. num. 428. Suar. loc. cit. & Leſs. cap. 17. num. 56. cenſent debere in contractu firmando a juramento ineſſe obligationem naturalem ſervandi promiſſum, ut deinde vi juramenti ſuperaddatur obligatio civilis. Sed cum omnis contractus jure poſitivo irritus obligationem illam naturalem præſupponat, aliter fruſtra irritaretur, ideo omnis omnino contractus irritus jure poſitivo juramento firmatur.

IV. Quæritur tertio, An juramentum confirmet contractus metu extortos jure poſitivo irritos?

Reſpondeo, nullum contractum jure poſitivo irritum firmari juramento, & tribuere alteri jus, ac actionem adverſus jurantem,

tem, ſi talis contractus ſit metu injuſto extortus; Nec ſi ſit ſponte quidem celebratus, ſed juramentum ſuperadditum ſit metu injuſto extortum. Ratio eſt, quia juramento non ineſt vis confirmandi contractus ex natura ſua irritos, ut diximus, ſed ſolum ex jure poſitivo; atqui non eſt veriſimile, quod jus poſitivum velit firmari juramento contractus metu injuſto extortos, aut contractus ſponte initos, quibus ſuperadditur juramentum metu injuſto extortum; ergo hujuſmodi contractus juramento non firmantur, ſive tales contractus ſint irriti jure poſitivo in bonum privatum, ut ſunt, verbi gratia, contractus minorum, aut mulierum; ſive in bonum publicum, ut juramentum de non extrahendis equis, frumento, pecunia e Regno, quod a lege vetatur. Quamvis Sanch. lib. 4. de Matrim. diſp. 20. num. 13. cenſeat hos dumtaxat contractus meticuloſos juramento non confirmari. Sed ratio a nobis adducta probat de utriſque.

V. Juramentum tamen hujuſmodi, quod ſine culpa ſervari poteſt, relaxatione facta a Prælato indiget, ut non ſervetur intuitu Religionis; Siquidem ex cap. *Cum pactum*, *de Pactis in 6.*, & ex cap. *Cum contingat*, *de Juram.* univerſim obligant juramenta, *quoties ſervari poſſunt ſine diſpendio ſalutis æternæ*.

VI. Neque dicas: Votum ſimplex metu extortum eſſe irritum; ergo etiam juramentum metu extortum, unde non indiget relaxatione. Negatur enim conſequentia; Et diſparitas eſt, quia ut notat Franciſcus de Lugo quæſt. 10. num. 64. ex Sanch. lib. 4. de Matrim. diſp. 14., votum ſimplex metu extortum jure poſitivo non quidem ſcripto, ſed tradito, ſeu ex traditione, & conſuetudine habente vim legis ab Eccleſia irritatur, non ſecus ac irritatur ex traditione Eccleſiæ matrimonium fidelis cum infideli metu extortum; At juramentum metu extortum ab Eccleſia non irritatur; unde indiget relaxatione, ut non ſervetur, ſi citra culpam ſervari poteſt.

VII. Advertit tamen Suar. lib. 2. de Juram. cap. 26., Sanch. lib. 3. cap. 9., Merol. diſp. 1. cap. 3. num. 486., juramentum metu extortum ſuperadditum contractui, qui irritatur a lege ob publicam utilitatem, non obligare, nec indigere relaxatione; Etenim ſicut non obligat juramentum in præjudicium tertii, ex cap. *Quamvis pactum*, *de Pactis in 6.*, ita a fortiori non obligat juramentum in præjudicium boni publici; eſſet quippe vinculum iniquitatis; Propterea juramentum adjectum ſponſalibus, aut matrimonio metu gravi extortis nullatenus obligat, ut docet Sanch. lib. 4. diſp. 21. Azor., Sà contra Henr. lib. 11. cap. 9., Sotum, Ledeſm.; quia iſti contractus meticuloſi ob publicam utilitatem irritantur; ne ſcilicet oriantur rixæ inter Conjuges, ac mala prolis educatio in Reipublicæ detrimentum. Idemque dicendum de juramento adjecto Religioſæ profeſſioni metu extortæ, & probabilius ex Suar., Sanch., Rodriq. contra Sot., & Palat., etiam de juramento adiecto ſimplici voto Religionis metu extorto. Et ratio ulterior eſt ex Merol. loc. laud., quia juramentum relaxari poteſt, quoties in contractu, cui illud adjicitur, apparet turpitudo ex parte creditoris; ſed in caſibus adductis apparet hæc turpitudo, quod ſcilicet executioni dentur iſti contractus, qui jure poſitivo ſunt irriti ob publicam utilitatem, ſi metu injuſto extorqueantur; ergo relaxari poteſt.

VIII. Quæritur quarto, quinam Prælatus poſſit juramenta iſthæc contractui adjecta relaxare?

Reſpondeo, ſolum Pontificem poſſe aliquando, & quidem ob urgentiſſimam cauſam, relaxare juramentum in præjudicium tertii; At quando non eſt in præjudicium tertii, ſi ex parte creditoris appareat turpitudo, (ut eſt juramentum de ſolvendis uſuris, aut ſi contractus, aut ipſum juramentum ſuperadditum contractui ſint metu extorta,) tunc poterit Epiſcopus, ac ejus Vicarius hujuſmodi juramentum relaxare; Abbates pariter habentes juriſdictionem quaſi Epiſcopalem: Non tamen Parochus, aut Confeſſarius; Sicut nec poſſunt iſti in votis diſpenſare: Regulares vero, quamvis habeant privilegium commutandi vota etiam jurata, quæ non ſint in præjudicium tertii, ut habetur in Compendio Privilegiorum Societatis *V. Commutatio* §. 1. ex Bulla Gregorii XIII.: at non proinde poſſunt relaxare juramenta addita contractibus, quia nomine votorum juratorum cenſentur venire ſolum juramenta, quibus vota confirmantur, & quæ intuitu pietatis, ac ſoli Deo fiunt; non vero quæ contractibus ſuperadduntur, ut docent communiter. Qua de cauſa Pater Noſter Generalis Thyrſus Gonzalez literis encyclicis advertit, quod privilegium nobis conceſſum relaxandi iſthæc juramenta ſine præjudicio tertii ſit ſolum relate ad Noſtros, ut

ut habetur in Comp. Privileg. *V. Confeſſarius* §. *6.*

IX. Requiritur tamen cauſa, ut relaxatio iſthæc licite concedatur; Eaque eſſet, vel ſi turpitudo in contractu habeatur ex parte creditoris, ut quando quis juravit ſe uſuras ſoluturum; Vel ſi juramentum, aut contractus ſint metu extorta; Vel ſi dolus inciderit in contractum; puta ſi quis deceptus fuerit in pretio rei emptæ cum juramento non contraveniendi contractui, ut notat Sanch. lib. 3. cap. 21. (nam ſi dolus dederit cauſam huic contractui, juramentum relaxatione non indiget;) Vel propter ingratitudinem donatarii, cui juramentum adjectum eſt de illa non revocanda, ut notat Molin. diſp. 221.

ARTICULUS V.

Quinam poſſint contrahere?

I. Contrahere non poſſunt, qui carent uſu rationis; & qui a Jure impediuntur; ut pupillus ſine licentia Tutoris, qui tamen in ſui favorem valide contrahit.

II. Contractus pupilli, aut Minoris, niſi fiat de licentia Tutoris, aut Curatoris, & cum Judicis facultate, quando alienatur res immobilis, aut mobilis, quæ ſervando ſervari poteſt (verbi gratia per triennium) eſt invalidus. Si vero alienetur res mobilis, quæ ſervari non poteſt, requiritur ſolum licentia Tutoris, aut Curatoris; Quod ſi abſque hac licentia fiat, probabilius in foro conſcientiæ eſt invalidus, & obligatorius; quamvis non in foro civili.

III. Pupillo, & Minori abſque licentia debita contrahentibus competit reſtitutio in integrum.

IV. Probabiliter Pupillus, & Minor, quibus competit reſtitutio in integrum ob contractus ſine licentia initos, retinere poſſunt in conſcientia, quæ ob tales contractus deberent ſolvere.

V. Filiusfamilias puber, aut pubertati proximus poteſt quidem contrahere de bonis Caſtrenſibus, vel quaſi Caſtrenſibus: non tamen de Adventitiis, aut Profectitiis.

VI. Qui non eſt pubertati proximus, invalide donat etiam bona Caſtrenſia, vel quaſi; quæ tamen probabiliter poſſunt a donatario retineri.

VII. Filiusfamilias non debet Patri operas artificiales, ſed obſequiales, niſi tamen ab eo alatur.

VIII. Uxor ſolum de bonis paraphernalibus contrahere poteſt, non vero de dote. Religioſi pariter contra Superioris voluntatem nequeunt ſe obligare.

I. Certum eſt, omnes, & ſolos uſu rationis præditos contrahere poſſe, ſi habeant adminiſtrationem bonorum, de quibus ſint contracturi, & a jure non impediantur. Unde ſequitur primo, amentes, furioſos, dormientes, ebrios, & infantes ante uſum rationis contrahere non poſſe, cum ad contrahendum conſenſus liber, & uſus rationis requiratur. Sequitur ſecundo, nec poſſe prodigum contrahere ſine Curatoris conſenſu, eo quod illi a jure adminiſtratio ſuorum bonorum prohibeatur; Et pari ratione pupillus ante decimum quartum annum ſine licentia Tutoris, & Minor ante vigeſimum quintum completum ſine licentia curatoris contrahere non poſſunt; cum id a jure ipſis vetetur. Nihilominus ſi pupillus, vel Minor contrahant cum Majore in ſui commodum, contractus eſt validus ex leg. *Si Curatorem* apud Bonac., & Sanch. lib. 6. diſp. 38., ſecus vero ſi contrahant in ſui damnum; quia quod in favorem teneræ ætatis inſtitutum eſt, non debet illi præjudicare.

II. Quæritur nunc primo, An contractus pupilli, vel minoris ſine licentia Tutoris, vel Curatoris obliget ſaltem naturaliter, ſeu in foro conſcientiæ, quamvis non obliget in foro civili?

Reſpondeo, quod ſi pupillus, vel minor cum licentia Tutoris, vel Curatoris alienent rem immobilem, vel etiam mobilem, quæ ſervando ſervari poteſt (ideſt, ut putat Bonac., per triennium) contractus eſt invalidus etiam in foro conſcientiæ; niſi id fiat non ſolum auctoritate Tutoris, vel Curatoris, ſed etiam de Judicis licentia, & ex juſta cauſa; qualis cenſetur eſſe ad emenda alimenta, ad ſolvenda debita, &c. Si vero alienent res mobiles, quæ ſervando ſervari non poſſunt, de ſola licentia Tutoris, vel Curatoris, abſque facultate Judicis, contractus in utroque foro eſt validus. Si demum rem hujuſmodi mobilem alienent ſine licentia Tutoris, vel Curatoris, probabilius eſt, quod in conſcientia teneantur ſtare contractui, quamvis non obligentur civiliter, ut docent probabilius, & communius cum Bonac., Sanch., Rebel. contra Covar. apud Trull. diſp. 7., & Dian. part. 2. tract. 5. Miſcellan. reſol. 44.; Et ratio eſt, quia obligatio naturalis, & in

& in foro conſcientiæ conſurgit ex conſenſu contrahentium, quotieſcumque lex non irritet contractum; talis autem contractus non irritatur, ut colligitur ex leg. *Marcellus*, ff. *de Fidejuſſoribus*, ſed ſolum prohibetur, atque adeo eſt validus.

III. Certum tamen eſt, quod Pupillo, & Minori ſic contrahentibus datur a lege reſtitutio in integrum, ſeu poſſunt coram Judice repetere, quæ ſic alienarunt.

Hinc ſequitur, quod qui habuit rem immobilem, vel etiam mobilem, quæ ſervando ſervari poteſt a pupillo, vel minore per contractum, ſine licentia Judicis inſerta in actis per tabellionem, & abſque juſta cauſa, teneatur in foro conſcientiæ ante ſententiam Judicis illam reſtituere, eo quod contractus fuerit invalidus; niſi tamen illam retineat titulo compenſationis. Contra vero, qui rem mobilem dictam habuit per contractum ſine licentia Tutoris, vel Curatoris celebratum, non tenetur illam reſtituere, antequam coram Judice repetatur; quia probabilius talis contractus eſt validus in foro conſcientiæ.

IV. Dubium eſt, An Minor teneatur in conſcientia ſolvere, quæ debet ex promiſſione, vel alio contractu, Verbi gratia, quæ perdidit in ludo pecunia credita, poſito quod poſſit per Judicem repetere id, quod forte ſolvit, beneficio reſtitutionis in integrum?

Reſpondeo, communius docere cum Trull., Bonac. contra Salon. apud Dian. part. 2. tract. 5. Miſcellan. reſol. 44., quod qui poteſt repetere ſolutum, poteſt non ſolvere, (niſi tamen ſe ſoluturum juraſſet, licet hoc juramentum probabile ſit, ut notat Trull. lib. 7. cap. 27. diſp. 4. num. 6., quod relaxari poſſit, ſicut juramentum de ſolvendis uſuris) Ratio eſt, quia videtur fruſtranea illa circulatio: & in Regul. 71. Juris in 6. dicitur, quod cui datur actio ad repetendum, eidem datur exceptio ad retinendum. Nota tamen, quod ſi pupillus ſolvat alteri, ille non tenetur reſtituere ante ſententiam Judicis, etiamſi pupillus poſſit id repetere coram Judice. Adde demum, quod ſi pupillus non poſſit coram Judice repetere propter contradictionem aliquorum indebitam, poteſt etiam illud ſibi compenſare, ut advertit Tambur. lib. 5. cap. 4. §. 2. num. 11.

V. Quæritur ſecundo, An filiusfamilias, dum eſt pubes, vel pubertati proximus, contrahere poſſit?

Reſpondeo, maſculum dici puberem anno decimoquarto completo, dici vero pubertati proximum a decimo anno cum dimidio uſque ad decimum quartum; fœminam vero dici puberem anno duodecimo completo, dici vero pubertati proximam anno nono cum dimidio uſque ad duodecimum. Hoc præſuppoſito, ad quæſitum dico, filiumfamilias puberem, vel pubertati proximum poſſe quidem contrahere de bonis Caſtrenſibus, vel quaſi Caſtrenſibus, cum eorum liberam habeat adminiſtrationem, (ſunt autem bona Caſtrenſia, ut notat Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. *V. Peculium filiorum*, quæ comparat filius ratione militiæ, vel in famulatu Regis, aut quæ ex hoc peculio Caſtrenſi ludendo, vel negotiando lucratur; Et quaſi Caſtrenſia dicuntur bona, quæ filius acquirit ex Artium liberalium profeſſione, vel ex publico munere, puta advocati, medici, aut ex Sacerdotii, vel Beneficii proventibus, aut ex Regis liberalitate) At de bonis adventitiis (quæ ſcilicet aliunde, quam ex re Patris acquiſivit, puta a Matre, Avia materna, vel extraneo) necnon de Profectitiis (quæ ſcilicet ex bonis Patris perveniunt, quamvis cum induſtria, & labore filii) non poteſt contrahere; cum uſusfructus adventitiorum, & dominium cum uſufructu profectitiorum ad Patrem pertineat.

VI. Dico ſecundo: Filiusfamilias, antequam ſit pubertati proximus, invalide contrahit, ſeu donat etiam bona Caſtrenſia, vel quaſi: Quia tamen probabile eſt non irritari a lege tales contractus, ideo probabile eſt, quod qui a filiofamilias non proximo pubertati aliquid accepit ſine conſenſu Patris de bonis Caſtrenſibus, vel quaſi Caſtrenſibus, poſſit ea retinere, donec repetantur coram Judice beneficio reſtitutionis in integrum.

VII. Ex dictis ſequitur, poſſe filiumfamilias ſuas operas artificiales locare, & ſe obligare ad alteri ſerviendum, quia filius non debet Patri operas artificiales, ſed ſolum obſequiales, niſi tamen cum eo vivat, & ab eo alimenta recipiat, ex leg. *penul.*, ff. *de Obſequiis*.

VIII. Quæritur tertio, An Uxor poſſit abſque Mariti conſenſu contrahere?

Reſpondeo, poſſe de bonis paraphernalibus, non tamen de dote, cujus adminiſtratio ſpectat ad Maritum; Eadem ratione non poſſunt Religioſi aliis ſe obligare contra Superioris voluntatem, cum per profeſſionem ſubdantur omnino voluntati Superioris.

A R-

ARTICULUS VI.

Ex qua culpa contrahentes teneantur ad reſtitutionem in contractibus.

I. Sine culpa Theologica gravi non datur grave onus reſtitutionis. Quænam dicatur culpa lata, levis, leviſſima, ob quas in contractibus dari poteſt reſtituendi obligatio?

II. In contractibus, qui ſunt in utilitatem ſolius dantis, datur onus reſtituendi ob culpam latam; ſi vero ſint in utilitatem ſolius recipientis, datur onus ob culpam leviſſimam, excepto Precario; ſi demum in utilitatem utriuſque, ob culpam levem.

III. Ex hac doctrina plura ad praxim deducuntur.

IV. Quamvis citra culpam Theologicam gravem non detur onus reſtituendi ſub gravi, nihilominus in contractibus ſecundum ſe præſumitur Theologica culpa gravis, ſi detur culpa illa juridica, ob quam pro foro externo contrahens ad reſtituendum obligatur.

V. Si caſu fortuito res pereat, contrahens ad nihil tenetur, ſecluſo pacto, aut mora culpabili.

VI. Qui non poteſt in navi, imminente naufragio, res ſuas ſimul, & alienas conſervare, quandonam debet ſuas potius projicere, quam alienas?

I. DIximus cum de Reſtitutione, neminem per ſe loquendo ſub gravi teneri ad reſtitutionem, niſi ex culpa Theologica gravi, ideſt ex peccato mortali. Notavimus tamen, aliquando peccatum mortale committi per culpam juridicam latam, aliquando per levem, aliquando per leviſſimam; Eſt autem culpa juridica lata omiſſio illius diligentiæ, cautelæ, circumſpectionis, quam communiter homines ejuſdem conditionis, & profeſſionis adhibere ſolent, ex leg. *Latæ*, *ff. de Verborum ſignificatione*; Unde ſi Medicus, verbi gratia, ignorat, quæ communiter Medici ſciunt, dicitur ignorare ex lata; ſic qui librum commodatum relinquit ante fores domus, vel in via publica, dicitur committere culpam latam juridicam; quamvis, ſi id faciat ex oblivione inculpabili, excuſetur a culpa Theologica, eo quod poſſit ſtare culpa juridica ſine peccato. Culpa juridica levis dicitur omiſſio diligentiæ illius, quam adhibere ſolent diligentiores, ut ſi quis librum commodatum relinquat in cubiculo aperto. Culpa leviſſima juridica dicitur omiſſio diligentiæ, quam adhibere ſolent diligentiſſimi; ut ſi quis librum commodatum claudat in arca, quin manu tentet an arca ſit clauſa.

II. Quæritur nunc primo, Ex qua culpa teneatur ad reſtitutionem damni ſecuti contrahens?

Reſpondeo diſtinguendo; nam vel Contractus ſunt in utilitatem ſolius accipientis, ut eſt commodatum; & tenetur ex culpa leviſſima, ex leg. *Contractus*, *ff. de Regulis juris*, quia æquitas poſtulat, ut maxima in eo adhibeatur diligentia. Excipitur tamen a jure Precarium, quia quamvis ſit in utilitatem ſolius accipientis, ut commodatum, tamen tradens Precarium poteſt ad libitum illud revocare, quod non habetur in commodato; Unde ſolum de lata culpa tenetur aliquis ad reſtitutionem in Contractu Precarii, ut in eodem textu decernitur. Si tamen Contractus ſit in ſolius dantis utilitatem, ut Depoſitum, tenetur contrahens ſolum de culpa lata, ſeu de dolo; non enim æquitas poſtulat, ut major adhibeatur diligentia in rebus alienis, quam in propriis; atque adeo ſatis eſt, & requiritur diligentia, quæ communiter ſolet adhiberi. Si demum Contractus ſit in utilitatem utriuſque, ut eſt Locatio, Pignus, &c., tenetur quilibet etiam de levi; ut ſi locetur equus, vel currus, & damnum patiatur, cum id æquitas poſtulet, ut communiter docent.

III. Hinc ſequitur, quod Artifices, qui in re alterius laborant, teneantur de levi, ſi propter ſtipendium laborent; ſi vero gratis, teneantur ſolum de lata. Secundo, qui rem alienam mittit per ſervum, ſi ea amittitur, vel ſervus cum ea fugit, videndum quamnam diligentiam debebat dominus adhibere, ut decernatur, an ad reſtitutionem teneatur; majorem enim diligentiam adhibere debebat, verbi gratia, ad reſtituendum pignus, quam ad reſtituendum depoſitum. Tertio, Venditor tenetur de levi, ſi res vendita ante traditionem pereat, qui Contractus venditionis eſt in utilitatem utriuſque; Et eadem ratione famulus, & cuſtos rei alienæ mercede conductus tenetur de levi, ſi res cuſtodiæ tradita pereat. Quarto, qui commodavit alteri, verbi gratia, vaſa vitioſa ad conſervandum vinum, unde vinum effunditur, tenetur de lata culpa; Si vero eadem vaſa vendiderit, tenetur etiam de levi,

levi, quia prior Contractus eſt ſolum in gratiam recipientis; ſecundus in gratiam utriuſque. Quinto, Nautæ, qui res alienas depoſito recipiunt conſueto ſtipendio, ſicut etiam ſtabularii, Caupones, &c. tenentur in conſcientia de levi culpa, eo quod Contractus ſit in utilitatem utriuſque; in foro autem externo ex leg. *quinta* §. *Ad hoc nautæ*, tenentur etiam de leviſſima, jure ſic diſponente, ad compeſcendam iſtorum malitiam, ne cum furibus conveniant.

IV. Rogabis, An qui de levi, vel leviſſima tenentur damnum reſtituere, obligentur in foro conſcientiæ ante Judicis ſententiam?

Reſpondeo, communius cum Leſſ. lib. 2. cap. 27. dub. 5., Navar., Azor. affirmare contra Henr., Sot., & alios, qui putant in Contractibus nonniſi de lata, ideſt ex gravi culpa juridica teneri, ſecluſo ſpeciali pacto: quorum ſententiam probabilem putat Leſſ.; Equidem cenſeo nunquam ad reſtitutionem teneri, niſi præceſſerit culpa Theologica mortalis. Verum culpa juridica levis, quæ in uno Contractu de ſe non eſt mortalis, in altero Contractu, in quo debemus eſſe diligentiores, erit mortalis. Nam contrahentes ſe obligant ad præſtandam curam, & diligentiam, quam jura præſcribunt; quare cum jura majorem diligentiam in uno Contractu præſcribant, quam in alio, ideo omiſſio majoris diligentiæ in uno Contractu erit peccatum mortale, & obligabit ad reſtitutionem, non vero in alio: Quod ſi per oblivionem, vel inadvertentiam ſine culpa mortali Theologica damnum ſequatur, exiſtimo contra Bonac. punct. 6., quod non teneatur contrahens ad reſtitutionem. Quare ſecundum ſe præſumitur culpa Theologica gravis, & datur in conſcientia onus reſtitutionis, quando in Contractibus datur illa culpa juridica, ob quam pro foro externo contrahentes ad reſtituendum obligantur.

V. Quæritur ſecundo, Ad quid tenetur contrahens, quando res aliena perit caſu fortuito?

Reſpondeo, quod ſecluſo pacto, vel mora culpabili contrahentis, ad nihil teneatur; quia res, quæ perit, domino perit. Dixi tamen primo, excepto pacto, nam ſi accipiens obligarit ſe ad reſtitutionem rei, etiamſi caſu fortuito pereat, tunc tenebitur ex pacto, ut communiter accidit in aſſecurandis mercibus, quæ mari tranſvehuntur; Dixi deinde excepta mora culpabili; hæc enim ad reſtitutionem obligat etiam ex caſu fortuito, niſi res etiam apud dominum peritura eſſet, ut diximus cum de Reſtitutione.

Hinc fit primo, quod ſi Titius equum habeat commodatum, vel locatum, ut eat Apuliam verſus, & contra pactum eat Romam verſus, ubi in flumine, aut aliter equus caſu pereat, teneatur ad reſtitutionem, ut docent Vaſq., Rebell., Bonac. loc. cit.; quia culpabiliter, & contra conventionem equum eo tranſmiſit, ubi periit, quamvis per accidens. Fit ſecundo, quod ſi quis veſtem, verbi gratia, ſibi commodatam diſtulerit reſtituere tempore præfixo, & deinde caſu incendatur, obligetur ad reſtitutionem; quia fuit in mora culpabili eam reſtituendi tempore præſtituto.

VI. Quæritur tertio, An teneatur ad reſtitutionem, qui cuſtodiens, verbi gratia, in navi res ſuas, & alienas, cum non poſſit utraſque ſervare, projicit alienas, & conſervat ſuas?

Reſpondeo, diſtinguendum eſſe: Nam ſi conſervat res alienas, itaut teneatur de leviſſima, verbi gratia, quia habet commodatas, procul dubio tenetur in caſu adducto ad reſtitutionem, dummodo res ſuæ, quas conſervat, ſint æqualis, vel minoris valoris: Et ratio eſt, tum quia id ſtatuitur in *lege prima*, *ff. de Obligationibus*, tum etiam quia cum teneatur de leviſſima, tenetur circa rem illam ſe gerere, ſicut ſe gereret diligentiſſimus; ſed diligentiſſimus in tali caſu rem illam conſervaret præ aliis; ergo ſi non conſervet, tenetur ad reſtitutionem, ut docet Bonac. loc. cit., Molin., Sà, Leſſ. lib. 2. cap. 27. dub. 8.: Si vero teneatur de levi, ut in Contractu Pignoris, & Locati, poterit res proprias neglectis alienis ejuſdem, vel minoris valoris conſervare; quia circa illas tenetur ſe gerere, ut vir prudens; vir autem prudens in tali caſu præferret res ſuas alienis. Si tamen alienæ eſſent majoris valoris, non poſſet illis præferre res ſuas: non enim id faceret prudens; Quamvis in tali caſu putat Molin., quod poſſit a domino talis rei petere pretium rei ſuæ vilioris, quam neglexit, ut rem illam pretioſiorem conſervaret. Demum ſi ſolum de lata tenetur, ut in Contractu Depoſiti, non tenetur rem ſuam viliorem negligere ad cuſtodiendam pretioſiorem alterius, ſi non ſperet damnum ſibi refectum iri.

ARTICULUS VII.

Cuinam competat reſtitutio in integrum, ſi ex aliquo Contractu læſus ſit?

I. Quid ferat reſtitutio in integrum?

II. Minoribus conceditur beneficium reſtitutionis in integrum, ſi læſi ſunt in Contractibus, niſi impetrarint veniam ætatis, aut Contractum ratificaverint facti Majores.

III. In multiplici caſu poſſunt Minores hoc beneficio gaudere, ſed nonniſi per quatuor annos poſt vigeſimum quintum.

IV. Majores contrahentes cum minoribus poſſunt tale damnum præcavere, aut obtinendo veniam ætatis, aut exigendo juramentum, vel fidejuſſionem.

V. Præter Minores gaudent hoc privilegio Eccleſiæ, Hoſpitalia, & alia loca pia; Item Perſonæ Eccleſiaſticæ, quando ſunt læſæ quoad jura Beneficii, Reſpublica, Civitas, Oppidum, Caſtrum, necnon Rudes, ac Mulieres, Milites, dum militant, & alii.

I. DIcitur Reſtitutio in integrum, Reductio in eum locum, in quo quis fuit ante læſionem, ex Gloſ. in cap. *de Auditis, de In integrum reſtitut.* Ea fert Beneficium, ſeu remedium, quo perſonæ aliquæ læſæ a Judice reſtituuntur in priſtinum Jus, & ſtatum, itaut Contractus licet validus ab ipſis celebratus reſcindatur, vel ſaltem pretium æquetur, ſi in pretio graviter læſæ ſint; (modica enim læſio pro nihilo reputatur,) Verbi gratia, ſi in Contractu centum aureorum ſubjerint jacturam decem; vel per emerſionem damni, vel per ceſſationem lucri, poſſunt petere reſtitutionem in integrum.

II. Quæritur primo, An, & in quibus caſibus concedatur Minoribus reſtitutio in integrum?

Reſpondeo, Minoribus, iis ſcilicet, qui nondum vigeſimum quintum annum expleverunt, non ſolum concedi, quod poſſint reſcindere Contractum celebratum in ſuum incommodum, tanquam irritum, & non obligantem, quamvis obliget alios; ut habetur *Inſtit. de inutilibus ſtipulationibus*, §. *Pupillus*; ſed etiam concedi beneficium reſtitutionis in integrum, quando ſe læſos in Contractu deprehendunt; ut ſi vendiderint rem nonaginta, quæ valet centum, ex leg. *Ait prætor*, *ff. de Minoribus*; Non poteſt tamen Minor tali beneficio gaudere: Primo ſi impetravit veniam ætatis a Principe. Secundo, ſi ratificavit Contractum poſt vigeſimum quintum annum. Tertio, ſi addiderit juramentum; quamvis, ut diximus art. 4., poſſit relaxationem juramenti petere, & privilegio reſtitutionis in integrum gaudere.

III. Porro hoc beneficio uti poteſt Minor, primo, ſi in tranſactione, venditione, emptione læſus fuit, itaut nulla ex iis Contractibus utilitatem reportet, ſed ſolum damnum non modicum, etiamſi juſto pretio rem vendiderit. Secundo, ſi adivit damnoſam hæreditatem, vel ſi repudiavit hæreditatem lucroſam, vel beneficium utile reſignavit. Tertio, ſi rem ſuam amiſit uſucapione, vel præſcriptione. Quarto, ſi rem notabilem donavit ſine rationabili cauſa, qualis cenſetur eſſe propter nuptias, vel ex decenti remuneratione. Quinto, ſi mutuam pecuniam accepit, eamque ludo perdidit, poterit negare ſolutionem, reſtituendo ſolum id, in quo factus eſt ditior, ex *leg.* 2., Cod. *de Filiofamilias*. Sexto, Minor, cui a debitore facta fuit ſolutio debiti ſine licentia Tutoris, vel Curatoris, poterit per Judicem compellere debitorem ad novam ſolutionem, ſi pecunia non ſit converſa in utilitatem Minoris.

Notandum tamen, privilegio hoc poſſe gaudere Minores dumtaxat per quatuor annos, poſtquam vigeſimum quintum annum expleverint, & Majores facti ſunt; dummodo Contractum non ratificaverint completo anno vigeſimo quinto.

IV. Notandum præterea, quod Majores, qui cum Minoribus contrahunt, poſſunt damnum præcavere: Primo, obtinendo a Principe veniam ætatis minoris. Secundo, extorquendo juramentum a Minore, quod communius Doctores docent firmare Contractum. Tertio, procurando fidejuſſorem, qui ſe obliget ad reſtituenda damna, ſi velit Minor hoc beneficio uti.

V. Quæritur ſecundo, Quinam alii hoc privilegio gaudeant, præter Minores?

Reſpondeo, gaudere Primo Eccleſias; quo nomine veniunt Hoſpitalia, Monaſteria, & loca pia, quæ privilegiis Eccleſiæ gaudent, itaut per quadriennium poſſint tali privilegio uti, & quidem etiam adverſus aliam Eccleſiam, ut docet Laym.. Secundo, perſonas Eccleſiaſticas, ſi ſint læſæ in

in aliquo ſecundum ſe ſpectante ad jura Beneficii: Quare ſi in locatione Beneficii ſint læſæ, non poſſunt tali privilegio gaudere, quia læſio hæc non ſpectat ad jura Beneficii. Tertio, Rempublicam, quo nomine venit etiam Civitas, Caſtrum, Oppidum, Univerſitas ſtudiorum. Quarto, Rudes, & Mulieres, quæ jura ignorant. Quinto, Milites, dum militant, & alios, ut videre eſt apud Molin. diſp. 574., Sanch. lib. 6. diſp. 38. Relate vero ad Religioſos in Compendio noſtrorum Privilegiorum V. *Privilegia* §. 9. dicitur Joannes XXIII. conceſſiſſe Patribus Olivetanis, ut læſio quæcumque iiſdem facta etiam ob culpam ipſorum Religioſorum ipſo jure non teneret, quin opus eſſet reſtitutionem in integrum pro læſione hujuſmodi impetrare.

ARTICULUS VIII.

An obliget Contractus celebratus ſub Cauſa, Modo, Demonſtratione, vel Conditione?

I. Contractus fit ſub Cauſa, ſi explicetur cauſa movens ad Contractum, ſive ea ſit Finalis, ſive Impulſiva.

II. Fit ſub Modo, ſi adjiciatur onus contrahenti nullatenus ſuſpendendo Contractum, ſicut ſuſpenditur per Conditionem. Sed quid ſi dubitetur num fiat ſub Modo, an ſub Conditione?

III. Sub Demonſtratione fit diſpoſitio, quando indicatur qualitas aliqua, vel rei, quæ diſponitur, vel ejus, in quem fit diſpoſitio.

IV. Fit demum ſub Conditione, quando uſque ad adventum Conditionis ſuſpenditur Contractus. Conditio autem poteſt eſſe honeſta, turpis, impoſſibilis, impertinens, &c.

V. Non ſubſiſtente cauſa finali, Contractus eſt invalidus; ſecus vero ſi non ſubſiſtat cauſa impulſiva.

VI. Si cauſa finalis teſtamenti non ſubſiſtat, ſed ſubſiſtat cauſa finalis legatorum, hæc ſunt valida, illud vero nullum. Pariter nulla eſt donatio eleemoſynæ, aut collatio Beneficii, ſi cauſa finalis non ſubſiſtat; ſeu quando innoteſcente falſitate, non ſolum non conferretur talis eleemoſyna, aut Beneficium, ſed conferens vellet collationem eſſe irritam.

VII. In dubio num deprehenſa falſitate donans vellet irritam eſſe donationem, favendum poſſidenti, & ſtandum pro valore actus.

VIII. Valida eſt diſpoſitio facta ſub Modo, etiamſi Modus, qui ſit cauſa impulſiva, non adimpleatur; ut ſi quis donet filiæ centum, ut Religionem ingrediatur, & deinde hæc non ingrediatur: Secus vero ſi ſit cauſa finalis.

IX. Error in Demonſtratione non invalidat Contractum, niſi apponatur per modum Conditionis, aut Cauſæ finalis, aut refundatur in errorem circa ſubſtantiam.

X. Contractus ſub Conditione honeſta, aut impertinente ante Conditionis purificationem non obligat: Nec ſi fiat ſub conditione turpi; At poſt hanc purificatam probabilius obligat.

XI. Conditiones impoſſibiles Contractum reddunt ſimpliciter nullum: Non tamen Contractum matrimonialem, in quo habentur pro non adjectis tam Conditiones impoſſibiles, quam turpes, quæ non ſunt contra ſubſtantiam Matrimonii, (ſeu contra tria illa bona, fidelitatis, prolis, & Sacramenti;) ſicut etiam in ultimis voluntatibus, ſaltem pro foro externo.

XII. Habetur pariter pro non adjecta conditio iſta, Si non nupſeris, Si Religionem, non ingrediaris. Quid ſi quis relinquat alicui biſcentum, ſi nubat, centum vero ſi Religionem ingrediatur? Aut ſi quis relinquat hæreditatem Titio, ita ut, ſi ſine filiis decedat, ea tranſeat ad Cajum, & Titius Religionem ingrediatur? Num legatum relictum pro Virginibus maritandis poſſit iiſdem dari, ſi velint ingredi Religionem?

XIII. Num poſſit contrahens, antequam conditio purificetur, reſilire?

XIV. Conditiones neceſſariæ non ſuſpendunt Contractum, ſed habentur pro impletis.

I. Dicitur primo Contractus, vel diſpoſitio fieri ſub cauſa, quando explicatur cauſa, propter quam movetur aliquis ad contrahendum, vel diſponendum; ut ſi dicat dare eleemoſynam propter conſanguinitatem. Cauſa autem duplex eſſe poteſt, Finalis, & Impulſiva: Finalis eſt, quæ ita movet contrahentem ad Contractum, ut ſine illa Contractus non fieret; Impulſiva eſt, quæ impellit, ſed ſine illa Contractus fieret, quamvis non ita facile. Verbi gratia, ſi quis det eleemoſynam pauperi dicenti eſſe ſuum conſanguineum eo animo, ut ſi non eſſet conſanguineus, eleemoſyna non daretur, talis cauſa dicitur finalis: Si vero adhuc daretur eleemoſyna, quamvis non cum eadem liberalitate, dicitur cauſa impulſiva.

II. Dicitur ſecundo Modus in Contractibus clauſula illa, qua adjicitur onus contrahenti, ita tamen ut non ſuſpendatur Contractus, ſicut ſuſpenditur per conditionem. Modus explicari ſolet per particulas, Ut, Pro, Ne, & ſimiles: Verbi gratia, do tibi hæreditatem, ut mihi conſtruas ſepulchrum, vel pro reficienda Eccleſia, aut ne deſit tibi pecunia ad faciendam eleemoſynam, &c. Aliquando modus videtur importare conditionem; ut ſi dicatur, do tibi hæreditatem ea conditione, ut conſtruas mihi ſepulchrum: Sed ſi conſtet de mente diſponentis, quod velit apponere modum, non conditionem, talis diſpoſitio cenſenda eſt facta ſub modo, non ſub conditione; ſi vero dubitatur de mente diſponentis, cenſenda eſt facta ſub conditione, ex Molin., & aliis apud Trull., & Bonac. contra Bard. diſp. 6. c. 10. §. 2., & alios apud Scildere.

III. Tertio dicitur Contractus, ſeu diſpoſitio fieri ſub Demonſtratione, quando demonſtratur, ſeu indicatur aliqua qualitas, vel rei, de qua diſponitur, vel ejus, in quem fit diſpoſitio; ut ſi dicatur, Do tibi prædium meum Nolanum, quod eſt centum jugerum, vel quod in tui gratiam emi a Petro; vel contraho tecum, quæ es dives, pulchra, &c.

IV. Dicitur quarto fieri Contractus ſub Conditione, quando ſuſpenditur Contractus uſque ad adventum conditionis; ut ſi dicatur, do tibi prædium, poſtquam adeptus es doctoratum, vel ſi oſtenderis eſſe ex mea familia, vel donec vixeris, &c.; Conditio autem poteſt eſſe turpis, honeſta, impoſſibilis, impertinens, neceſſaria, &c., ut fuſe explicatur in tractatu de Matrimonio, cum de conſenſu conditionato.

V. Quæritur nunc primo: An validus ſit Contractus non ſubſiſtente cauſa: verbi gratia, ſi quis emat equum, quia eſt ſtrenuus, validuſne erit Contractus, ſi non ſit ſtrenuus?

Reſpondeo, cauſa finali non ſubſiſtente Contractum non eſſe validum, ſecus vero ſi non ſubſiſtat cauſa impulſiva; Ita communiter: Et ratio eſt, quia Contractus vim habet ex voluntate contrahentis, qui non vult contrahere non ſubſiſtente cauſa finali, ut ſupponitur. Præterea dolus dans cauſam Contractui irritat Contractum; ſed Contractus extortus per cauſam finalem non ſubſiſtentem, cenſetur extortus per dolum dantem cauſam Contractui; ergo eſt invalidus.

VI. Hinc ſequitur primo, quod ſi teſtamentum fiat ex cauſa finali falſa, & legata in eo contenta ſint ex cauſa finali vera, teſtamentum ſit nullum, legata vero ſint valida; quia utile per inutile non vitiatur in rebus dividuis.

Sequitur ſecundo, quod ſi eleemoſyna detur ex cauſa finali paupertatis, vel conſanguinitatis, quæ non ſubſiſtit, talis donatio ſit irrita, & detur obligatio illam reſtituendi, quando rationabiliter creditur, quod velit illam dominus reſtitui. Docent tamen communius, quod qui oſtiatim petunt parvas eleemoſynas fingendo paupertatem, non teneantur ad reſtitutionem; quia cauſa finalis, propter quam datur talis eleemoſyna, eſt charitas potius, quam paupertas; quamvis eleemoſyna non daretur, ſi fictio paupertatis innoteſceret: Sic valida eſt collatio Beneficii facta Clerico idoneo, quamvis ſi ejus vitia innoteſcerent, Beneficium non conferretur, eo quod cauſa finalis eſt idoneitas, quæ jam habetur, non probitas illius. Quare dicendum, illam eſſe cauſam finalem diſpoſitionis, vel Contractus, qua deficiente non ſolum non fieret diſpoſitio, ſed etiam diſponens vellet diſpoſitionem eſſe irritam; Sic qui dat eleemoſynam parvam fingenti paupertatem vere non daret, ſi ſciret illum non eſſe pauperem, ſed non vult donationem illam eſſe irritam, ut ex communiter contingentibus præſumitur; & ideo donatio illa eſt valida, & non datur obligatio reſtituendi: Aliter fere omnes Contractus eſſent invalidi, ut notat Molin., & Bonac., quia fere in omnibus ſubſunt aliquæ circumſtantiæ, quæ ſi innoteſcerent, contractus non fierent.

VII. Sequitur tertio, validam eſſe donationem factam vel fœminæ, ut alliciatur ad turpe facinus, vel Superiori, ut alliciatur ad dandum Beneficium, vel diviti ut alliciatur ad mutuandum, quamvis vere non alliciantur, & ſi id prævideretur, donatio non fieret. Ratio eſt eadem, quia donatio eſt abſoluta, non conditionata, ut notat Trull. hic: Contra vero invalida eſt inſtitutio hæredis, quando Titius fit hæres, quia falſo putatur eſſe filius; hæc enim inſtitutio eſt æquivalenter conditionata; Nec ſolum eſt verum, quod ſi innotuiſſet falſitas, non facta fuiſſet talis inſtitutio, ſed etiam verum eſt, quod inſtituens vellet illam reſcindi: Quæ tamen a prudenti viro ex communiter contingentibus judicanda ſunt, ita tamen ut in dubio melior ſit conditio poſſidentis, & ſtetur pro valore actus.

VIII. Quæritur ſecundo, An Contractus, vel diſpoſitio facta ſub modo ſit valida, etiamſi modus non adimpleatur?

Reſpondeo eſſe validam, cum modus ſe habeat tanquam cauſa impulſiva tantum, & non ſuſpendat diſpoſitionem, vel Contractum; dummodo tamen modus non ſit contrarius ſubſtantiæ Contractus; ſi enim quis det mutuum, verbi gratia, ut accipiat aliquid ultra ſortem, quia hoc deſtruit Contractum mutui, jam talis Contractus eſſet invalidus, utpote contractus uſurarius, & non mutui; Sic ſi quis iniret Matrimonium cum Berta, ut adulteret, ut non concipiat, &c.

Hinc ſequitur, donationem factam ſub modo, qui non impletur, non eſſe revocabilem: Verbi gratia, ſi quis donet centum filiæ, ut Religionem ingrediatur, ea non ingrediente, donatio eſt valida; quia modus hic fuit cauſa tantum impulſiva: Secus vero ſi fuiſſet cauſa finalis, ut ſi quis donet centum filiæ, ut nubat conſanguineo, talis modus videtur eſſe cauſa finalis, ut notat Bonac.; unde ſi per illam ſtet, ne conſanguineo nubat, non ſunt danda illi centum. Verum in dubio, an modus ſit cauſa finalis, vel impulſiva, cenſendum eſt, quod ſit impulſiva; quia judicandum pro valore donationis. Notatque Rebell. apud Bonac., & Trull. diſp. 9., quod habeat modus vim conditionis, quando implendus eſt ante perceptionem emolumenti, vel ſi ſit in favorem donantis; Verbi gratia, Dono tibi centum, ut mihi conſtruas ſepulchrum; Et econtra conditio habet vim modi, niſi aliter conſtet de mente diſponentis, quando poſt perceptionem emolumenti implenda eſt, vel quando in favorem alterius apponitur.

Sequitur ſecundo, quod donatio facta, verbi gratia, Monaſterio ſub aliquo onere ſit valida, etiamſi Monaſterium tale onus non adimpleat; quia modus hic cenſetur eſſe cauſa tantum impulſiva, ſi aliter non conſtet de voluntate donatoris, nec aliud ſit in donatione expreſſum, ut notat Leſſ. lib. 2. cap. 18. num. 127., Bonacin. hic punct. 4.: Quare qui donat aliquid Eccleſiæ eo pacto, ut celebretur feſtivitas alicujus Sancti, vel ne alienetur ſub pœna reſtituendi rem illam, ſi id non adimpleatur, procul dubio donatio eſt irrita, ſi modus non adimpleatur; quia expreſſe conſtat eſſe hanc cauſam finalem.

IX. Quæritur tertio, An error in Demonſtratione invalidet Contractum?

Reſpondeo non invalidare, dummodo demonſtratio non apponatur per modum conditionis, vel cauſæ finalis, vel non refundatur in errorem circa ſubſtantiam. Ratio cur error in Demonſtratione non invalidet univerſim Contractum, eſt, quia talis error eſt qualitatis, qui non vitiat Contractum. Quare ſi dicatur, Do tibi prædium meum Nolanum, quod eſt centum jugerum, valet diſpoſitio, etiamſi prædum ſit jugerum centum quinquaginta; quia talis error non pertinet ad ſubſtantiam: Si autem eſſet, verbi gratia, mille jugerum, ex conjecturis colligenda eſt voluntas diſponentis, ut notat Bonac.. Dixi tamen, niſi demonſtratio apponatur per modum conditionis; ut ſi dicatur, Contraho tecum, qui dabis mihi tantam dotem; ſenſus enim eſt, ſi dabis mihi tantam dotem; Vel niſi apponatur per modum cauſæ finalis: ut ſi dicatur, Contraho tecum, quæ es mea conſanguinea, itaut ſenſus ſit; quia es mea conſanguinea: Vel demum niſi error in demonſtratione refundatur in errorem circa ſubſtantiam; ut ſi dicatur, Contraho matrimonium tecum, quæ es Berta, vel quæ es Regina Hiſpaniæ; error enim perſonæ in matrimonio pertinet ad ſubſtantiam matrimonii, & ſic reddit illud invalidum. Eodem modo ſi quis dicat, Relinquo tibi centum, quæ mihi debet Cajus, invalida eſt donatio, ſi Cajus nihil debeat, eo quod error ſit in ſubſtantia rei; Quod ſi tantum debeat ſexaginta, hæc tantum danda erunt donatario, quia error non eſt in ſubſtantia, ſed in qualitate.

X. Quæritur ultimo, An Contractus factus ſub conditione validus ſit, antequam purificetur conditio?

Reſpondeo, & dico primo. Si Contractus fiat ſub conditione honeſta, & poſſibili de futuro contingenti, non obligat ante eventum conditionis, ſed ſtatim poſt eventum conditionis obligat; Ut ſi dicatur, Contraho tecum, ſi tuus Pater conſenſerit, ſi mihi Titius ſolverit debitum, &c. Ratio eſt, quia contrahens non intendit ſe obligare, niſi poſt purificatam conditionem; Et idem dicas de conditione impertinenti, verbi gratia, Contraho tecum, ſi cras pluerit; hæc enim ſuſpendit etiam, non vitiat contractum, ex Sanch. lib. 5. diſput. 8., & Bonac.

Dico ſecundo; Si fiat Contractus ſub conditione turpi, ut contraho tecum, ſi occideris Petrum, ante purificationem conditionis nullam inducit obligationem; quia

nemo obligari poteſt ad ponendum id, a quo tenetur abſtinere; Utrum autem poſt conditionem purificatam obliget? Leſſ. cap. 18. dub. 3., & alii communiter affirmant, quia non amplius allicit ad peccatum; Quamvis nonnulli apud Sanch. lib. 5. diſp. 9. num. 9. putent, quod non obliget, quia adhuc ad malum allicit illa ſpes lucrandi ſic contrahendo poſt talem conditionem; Sicuti nonnulli contra communiorem ſententiam apud Leſſ. lib. 2. cap. 18. dub. 3. putant, quod promittens aliquid pro turpi opere non teneatur ſolvere, etiam turpi opere patrato. Certum tamen eſt, quod ſi Contractus ſit ſub conditione turpi de præterito, vel de præſenti, non invalidetur; ut ſi quis dicat, Contraho tecum, quia proſecutus es odio, vel quia odio proſequeris Titium; iſtæ enim conditiones ſupponunt peccatum, non alliciunt ad illud.

XI. Dico tertio; Conditiones impoſſibiles reddunt Contractum ſimpliciter nullum; non enim parere poſſunt obligationem ante eventum conditionis, ut patet; nec poſt, cum conditio impoſſibilis nunquam purificari poſſit.

Notandum tamen, id eſſe ſpeciale in Contractu matrimonii, quod conditiones turpes, quæ non ſint contra ſubſtantiam matrimonii, (videlicet contra tria illa bona fidelitatis, prolis, & Sacramenti, ideſt ſi adulteraveris, aut ſi prolem evitaveris, aut ſi uterque velit ſe obligare vinculo matrimonii non in perpetuum, ſed ad tempus dumtaxat, & diſſolubiliter,) necnon conditiones impoſſibiles, habeantur pro non adjectis: Unde matrimonium contractum ſub conditione, ſi Petrum occidas; ſi montem aureum videas, non invalidant matrimonium: Dummodo tamen non ſit certum, contrahentes nolle contrahere his conditionibus non impletis; etenim matrimonium ſine conſenſu procul dubio invalidum eſt. Quando tamen conſenſus habetur, conditiones iſtæ ab Eccleſia habentur pro non adjectis in ſolo matrimonii Contractu; niſi tamen reputentur falſo ut honeſtæ, & poſſibiles, ut notat Sanch. lib. 5. diſp. 3. num. 8.: Quare ſi quis dicat, Contraho tecum matrimonium, ſi tuus Pater conſentiat, & Pater ſit mortuus, unde conſentire non poſſit, Contractus hic eſt nullus, quia ſub hypotheſi impoſſibili putata poſſibili; Nec talis conditio impoſſibilis rejicitur a jure in Contractu matrimonii; quia in tali caſu vere deficit conſenſus ad validitatem matrimonii requiſitus.

Notandum ſecundo, in ultimis voluntatibus (ſaltem pro foro externo ex Vaſq. de Reſtitut. cap. 7. diſp. 10. apud Bonac. hic) haberi pariter pro non adjectis conditiones impoſſibiles, & turpes; idque in favorem actus, cum non poſſit teſtator poſt mortem inquiri, ſerio ne, an joco illas appoſuerit.

Præterea rejicitur, & habetur pro non adjecta illa alia conditio, ſi non nupſeris, ſi uxorem non duxeris. Unde ſi Bertæ ante primas nuptias legentur biſcentum, ſi non nubat, centum vero ſi nubat, danda illi ſunt biſcentum, etiamſi nubat; quod tamen verum eſt relate ad primas, non vero relate ad ſecundas nuptias. Idem dicendum in favorem Religionis, & Eccleſiæ, ex Bonac. de conditione illa, ſi Religionem non ingrediaris, quæ pariter habetur pro non adiecta; Unde ſi Bertæ relinquantur centum, ſi nubat, adhuc illi danda ſunt centum, ſi ingrediatur Religionem, idque ex præſumpta voluntate teſtatoris: Quod ſi expreſſe hic velit dare aliquod emolumentum temporale pro nuptiis carnalibus, quo non indiget, ſi Religionem ingrediatur, ut ſi dicat, Do illi biſcentum, ſi nubat, centum vero ſi Religionem ingrediatur, in tali caſu cum non poſſit præſumi voluntas teſtatoris, quod velit dare biſcentum, etiamſi Religionem ingrediatur, putat Sanch. lib. 1. diſp. 33. num. 32. cum Molin. contra Bonac. hic, Sylveſt., Rebel., & communiorem Doctorum ſententiam, quod ſolum illi centum danda ſint, ſi velit ingredi Religionem.

Hinc putat Rebel. apud Bonacin., quod ſi quis relinquat hæreditatem Titio eo pacto, ut ſine filiis decedat, Titio in Religionem ingrediente, hæreditas tranſeat ad monaſterium, non ad Cajum, eo quod conditio illa videatur rejicienda, quatenus poteſt a Religione retrahere.

XII. Dubium eſt primo, an ſi relinquatur legatum pro Virginibus maritandis, poſſit hoc dari alicui Virgini in Religionem ingredienti, eo quod ſpirituale matrimonium cum Chriſto contrahat, quod præſtat matrimonio carnali? Affirmant Molin., & Rebel.; Negat tamen Bonac. hic, & alii apud Sanch. loc. cit., quia mens teſtatoris obſervanda eſt; cum autem loquatur teſtator de matrimonio, non loquitur niſi de matrimonio carnali.

XIII. Dubium eſt ſecundo, An qui ſub aliqua conditione celebravit Contractum, poſ-

poſſit ante adventum conditionis licite reſilire?

Reſpondeo, ante acceptationem poſſe reſilire, qui liberaliter promiſit tam ante, quam poſt adventum conditionis; & ſimiliter promittens promiſſione oneroſa poteſt reſilire ante repromiſſionem: At poſita acceptatione, vel repromiſſione, non poteſt contrahens reſilire ante adventum conditionis; quia ex intentione contrahentium oritur talis obligatio: Excipitur ſolum donatio cauſa mortis, nam ut infra dicemus, habet ex diſpoſitione juris hanc tacitam conditionem, Niſi revocetur, ut advertit Bonac. punct. 4.

XIV. Dico ultimo, Conditiones neceſſariæ, verbi gratia, ſi cras ſol orietur, non ſuſpendunt obligationem ortam a Contractu uſque ad eventum conditionis, ſed ſtatim obligatio conſurgit, niſi expreſſe contrahentes dicant nolle ſe obligare ante conditionis eventum. Ita communiter. Ratio eſt, quia conditio neceſſaria habetur pro impleta; Unde fit, quod contrahentes matrimonium ſub conditione neceſſaria, poſſint ſtatim illud conſummare ante eventum conditionis; cum jam ſit ratum; ſecus vero, ſi fiat ſub conditione contingenti.

ARTICULUS IX.

Expediuntur reliqua ad Contractus ſpectantia.

I. *Contractus per Procuratorem validus eſt, quamvis Procura ſit revocata, ſi non ſit intimata; Non tamen matrimonium, nec Sponſalia, nec Votum, nec Contractus in præjudicium tertii, & ſimiles. Mortuo Principali Contractus per Procuratorem celebrati ſunt irriti, etiamſi id ignoret Procurator, ſi res ſit integra, & non pertineat ad cauſas pias.*

II. *Si quis per Nuncium, aut Epiſtolam mittat aliquid donandum, & interim dominus moriatur, donatio eſt nulla.*

III. *Pariter eſt nulla emptio, ſi quis mandet per Nuncium aliquid emi, & ante emptionem revocetur mandatum. Sed eſt validus Contractus, ſi fiat ab Inſtitore, qui interim revocetur, ſi non proponatur publice talis revocatio.*

IV. *Evincere eſt auferre rem de manu emptoris, eo quod non pertineat ad venditorem, & tunc emptor habet jus adverſus venditorem, , ut ſervetur indemnis.*

V. *In omnibus Contractibus oneroſis, præterquam in nonnullis caſibus, datur obligatio de evictione, non tamen in Contractibus lucrativis, ſecluſo pacto, & culpa contrahentis.*

VI. *Contractus, qui eſt invalidus, per hoc, quod alter ficte, aut per metum conſenſerit, probabilius per verum, ac liberum ejuſdem conſenſum internum ratificatur, quin requiratur novus conſenſus utriuſque. Contractus vero irritus propter dolum dantem cauſam Contractui, aut propter impedimentum dirimens, requirit novum utriuſque conſenſum, poſtquam veritas innotuerit.*

VII. *Probabilius idem dicendum in matrimonio propter aliquod impedimentum invalido; debet enim illud innoteſcere utrique parti, antequam revalidetur matrimonium. Sed quid in caſu urgentiſſimæ neceſſitatis ad ſcandalum vitandum?*

I. QUæritur primo, Quandonam ſit validus Contractus per Procuratorem celebratus?

Reſpondeo, & dico primo, ſi Contractus per Procuratorem celebretur, validus eſt, & ad illum Principalis obligatur, etiamſi procuram ante revocaverit, modo non ſit prius intimata; Unde debitor, qui tali Procuratori ſolvit, liber eſt ab iterum ſolvendo, ex leg. *Si mandatum, ff. Mandati.* apud Trull. dub. 10.

Dico ſecundo; Geſta per Procuratorem mortuo principali nulla ſunt, etiamſi Procurator mortem ignorarit, dummodo res ſit integra, & non pertineat ad cauſas pias. Ratio eſt, quia ſolum in cauſis piis mandatum non expirat morte mandantis, quando res eſt integra; nam ſi ante mortem res cœpta ſit, etiam poſt mortem valet geſtum, quia acquiſitum eſt jus per inceptionem; Verumtamen eſt, quod Procurator, ſi quod damnum patitur ſine culpa ſua, poterit illud repetere a Principali.

Dico tertio; Matrimonium per Procuratorem celebratum eſt irritum, ſi ſit revocatus Procurator, etiamſi revocatio non ſit illi notificata, ut communiter Doctores docent: Et ratio eſt, quia Reſpublica non poteſt in hoc Contractu conſenſus defectum ſupplere. Et idem dicendum in ſimilibus Contractibus, puta in Sponſalibus, in Cognatione ſpirituali per Procuratorem contrahenda, in Voto per Procuratorem emiſſo, in Excommunicatione per alium lata, in actibus, & Contractibus, in quibus agitur

gitur de præjudicio tertii: Hinc ſi revocetur Procurator ad Beneficium acceptandum, vel ad agendum in judicio, nulla eſt acceptatio Beneficii, vel ſententia pro eo lata; Et idem dicas de aliis caſibus adductis a Pontio cap. 15.

II. Hinc ſequitur primo, quod ſi quis per Nuncium, vel Epiſtolam mittat aliquid donandum, verbi gratia, Titio, & antequam Nuncius, vel Epiſtola perveniat, moriatur dominus, donatio ipſo jure eſt irrita, ex *leg.* 2., *ff. de Donationibus*.

III. Sequitur ſecundo, quod ſi Petrus per Nuncium mandet emi, verbi gratia, frumentum, & ante emptionem revocet mandatum, ſit pariter emptio nulla; Principalis tamen tenetur ad omne damnum, quod inde pateretur venditor, ſi verbi gratia, non reperiret amplius ſimiles emptores; Et ratio eſt, quia tale damnum ſubit ex inconſtantia Principalis, ut notat Filliuc. apud Trull. dub. 10. Contra vero ſi inſtitor faciat aliquem Contractum, & interim revocetur inſtitor, Contractus eſt validus, ſi non ſit publice propoſita revocatio, ex leg. *Quicumque*, *ff. de Inſtitore*. Ratio eſt, quia publice proponitur inſtitor, & publice debet revocari. Eſt autem Inſtitor, qui inſtat alicui negotio, cui præpoſitus eſt, verbi gratia, vineis vendendis, frumento emendo; Sicut etiam is, cui dantur veſtes circumferendæ, & vendendæ; qui autem eas proponit, dicitur Exercitor.

IV. Quæritur ſecundo, Quid importet obligatio, quæ dicitur ad evictionem?

Reſpondeo, evictionem eſſe ablationem rei emptæ, vel alio Contractu habitæ per ſententiam judicis; unde evincere eſt auferre rem de manu emptoris, propterea quod alius probet rem eſſe ſuam, & ad ſe, non ad venditorem pertinere. Teneri itaque venditorem de evictione eſt teneri venditorem procurare, ut emptor legitime habeat rem venditam, vel ut ſervetur indemnis, ſi ab alio res illa in judicio evincatur; Unde fit, quod emptor, quando res empta ſibi evincitur, ſeu tollitur, habeat jus ad recuperandum pretium ſimul cum expenſis a venditore.

V. Habetur autem obligatio de evictione in omnibus Contractibus oneroſis, ex leg. *Libera*, *ff. de Sententia interlocutoria*; Primo itaque in venditione. Secundo, in permutatione. Tertio, in diviſione hæreditatis; quando enim hæreditas dividitur inter plures, & id, quod unus accipit, evincitur, alii hæredes tenentur huic de evictione: Et eadem eſt ratio, quando res communis pluribus dividitur inter illos. Quarto, in promiſſione dotis Genero. Quinto, in Emphyteuſi, Cenſu, Locatione, & ſimilibus Contractibus oneroſis. In Contractibus vero lucrativis, ſecluſo pacto, & culpa contrahentis, non habet locum evictio.

Notandum tamen, quod non teneatur de evictione venditor, vel qui aliter rem alienavit, Primo, ſi mota lite emptori, id non denuncietur ab emptore venditori: ut poſſit rem illam defendere. Secundo, ſi in Contractu expreſſum fuit, quod non teneatur de evictione. Tertio, quando ſententia eſt aperte injuſta; quia perinde eſt ac ſi res furto ablata eſſet. Quarto, quando emptor culpa ſua amiſit rei emptæ poſſeſſionem.

VI. Quæritur tertio, Quomodo ratificari debet Contractus, qui fuit invalidus?

Reſpondeo, & dico primo: Si Contractus fuit invalidus, eo quod ficte, vel per metum alter conſenſerit, probabilius eſt nihil aliud requiri, niſi conſenſum internum liberum ejus, qui ficte, vel per metum conſentit. Ita communius cum Leſſ. cap. 17. dub. 11. contra Sanch. lib. 2. diſput. 32. requirentem novum conſenſum utriuſque. Ratio Concluſionis eſt, quia in tali caſu nihil defuit præter conſenſum liberum internum unius contrahentis; ergo ſi is habeatur, Contractus erit validus.

Dico ſecundo: Quando Contractus fuit invalidus ex eo quod dolus dederit illi cauſam, tunc deceptus non cenſetur illum ratificare, niſi veritate detecta iterum exterius conſentiat. Ratio eſt, quia quandiu veritas ignoratur, conſenſus non eſt liber: Et idem dicitur, ſi tempore Contractus ſuberat aliquod impedimentum irritans; ut communiter docent in Contractu matrimonii, & in Profeſſione Religioſa; ſi enim impedimentum irritans non innoteſcat, novus conſenſus eſt repetitio antiqui invalidi, & ſic Contractus eſt invalidus. Quare requiritur, ut poſtquam innotuerit impedimentum occultum eſſe ſublatum, iterum conſentiant contrahentes ſaltem exercite, videlicet cognoſcendo ſe affectu maritali, &c.; Et eodem modo in donationibus, & aliis Contractibus dolo factis; detecto enim errore, ſi donans non contradicit, cum facile poſſit, cenſetur exercite ratificare donationem.

VII. Difficultas eſt in matrimonio, quando

do fuit irritum ob aliquod impedimentum, num debeat eo ſublato innoteſcere utrique conjugi, ut uterque de novo contrahat? Multi apud Leſſ. loc. cit., Sanch. lib. 7. diſp. 36. docent, ſatis eſſe, quod innoteſcat tantum alteri parti, verbi gratia uxori, quæ erat conſcia talis impedimenti, & iſta inducat maritum ad iterum contrahendum, caſu quo primus Contractus fuiſſet invalidus; Communior tamen, & probabilior ſententia docet, debere utrique innoteſcere invaliditatem primi Contractus, ut valide poſſint iterum contrahere. In caſu tamen graviſſimæ neceſſitatis licitum eſt uti priore ſententia, quando ſcilicet facile eſt, ut alter, cui de novo impedimentum innoteſcit, nolit matrimonium revalidare, & inde oriantur odia, rixæ, homicidia, liberorum velut illegitimorum deſertio, necnon uxoris tanquam concubinæ infamia. Atque hæc de Contractibus in genere dixiſſe ſit ſatis.

QUÆSTIO II.

De Emptione, & Venditione.

ABſoluta diſputatione de Contractibus in genere, deſcendimus ordinata methodo ad diſputandum de ſingulis principalioribus in ſpecie. Et primo quidem de Emptione, & Venditione, quæ in uſu frequentiſſimæ ſunt, & ſubjacent plurimis difficultatibus. Quæremus autem primo, Quid ſit Emptio, & Venditio? Secundo, Quænam res emi, vel vendi poſſint? Tertio, Quodnam ſit pretium juſtum rerum vendibilium? Quarto, An monopolia, & negotiatio ſint illicita? Quinto, An debeat venditor aperire vitia rei vendendæ? Sexto, Ad quem ſpectent fructus rei venditæ? Septimo, Cui res vendita pereat, ſi perit ante traditionem?

ARTICULUS I.

Quid ſit Emptio, & Venditio?

I. Emptio eſt Pactio pretii pro merce: Sicut Venditio eſt Pactio mercis pro pretio. Quid venit nomine mercis? Traditio rei, aut pretii non requiritur ad Contractum perficiendum, ſed ad transferendum dominium.

II. Tributum, ſeu laudemium debetur Gabellario, ſeu domino, qui erat tempore Contractus, non illi, qui eſt tempore traditionis. Quid ſi Contractus exigat ratihabitionem?

III. Si pro merce datur pretium ſimul, & alia res, Contractus dicendus erit venditionis, ſi pretium excedat talem rem, ut proinde gabella debeatur; ſecus vero erit permutationis. Quid ſi res non excedat valorem pretii, quod cum illa datur?

IV. Non eſt Emptio, ſed locatio, & conductio, quando Artifex ponit ſolas operas, & non materiam; Secus vero ſi materiam ſimul, & operas ponat, & in hoc caſu gabella erit ſolvenda.

V. Non tamen ſi Artifex materiã ſimul, & operas ponat ædificando domum in fundo meo.

I. DEfinitur Emptio, quod ſit *Pactio pretii pro merce*; ſicut contra Venditio definitur, quod ſit *Pactio mercis pro pretio*. Nomine autem mercis venit quælibet res vendibilis, videlicet res mobiles, immobiles, actiones, jura, & quodcumque pecunia æſtimari poteſt. Quare tria ad Emptionem, & Venditionem requiruntur, merx, pretium, & mutuus conſenſus exterius expreſſus: Nec requiritur ad hunc Contractum traditio rei, aut pretii, ut perficiatur, ex *leg.* 4. *De contrahenda emptione*; quamvis requiratur traditio rei, ut per Contractum hunc transferatur dominium illius.

II. Dubium tamen eſt, quando ex emptione, vel Venditione rei tributum aliquod, ſeu gabella, vel laudemium ſolvendum eſt Gabellario, vel domino directo, cuinam tribuendum, Gabellario ne, qui exiſtebat tempore emptionis, an illi, qui exiſtit tempore traditionis rei?

Reſpondent communiter cum Molin., Bonac. hic contra Vaſq., & Tiraquel., deberi illi, qui erat tempore Contractus, cum emptio ſit perfecta ante traditionem rei, ſi conſenſus ſit abſolutus: Quod ſi conſenſus ſit conditionalis, tunc ſuſpenditur conſen-

ſenſus; verbi gratia ſi intendant contrahentes contrahere dependenter a confectione ſcripturæ, vel alterius conditionis, & in tali caſu etiam tributum debetur quidem poſt impletam conditionem, ſed Gabellario, qui exiſtebat, quando celebratus fuit Contractus, non quando purificatur conditio, quia impleta conditione Contractus fictione juris retrotrahitur ad tempus, in quo fuit celebratus, ex leg. *Qui balneum* apud citatos Doctores; Et idem docent, ſi Contractus requirat ratihabitionem; Quamvis Vaſq., & Tiraquel. putent oppoſitum, quod ſcilicet gabella ſolvenda ſit Gabellario exiſtenti tempore ratihabitionis.

III. Quæritur nunc primo, Utrum habeatur Emptio, an Permutatio, vel alius Contractus innominatus, quando pro merce datur pretium ſimul cum alia re? verbi gratia, ſi pro domo dentur centum aurei, & equus, habeturne emptio, itaut debeatur gabella, an non?

Reſpondeo, quod ſi pretium excedat rem, quæ cum illo datur pro merce, talis Contractus dicendus ſit Emptio, ſecus Permutatio: Quod ſi res, & pretium erunt ferme æqualia, talis Contractus erit vel Emptio, vel Permutatio ad arbitrium Contrahentium. In dubio autem num intenderint celebrare Contractum venditionis, an permutationis, attendi debent verba, quibus Contractus celebratus eſt, ex leg. *In ſtipulationibus*, *de Regulis juris*. Quare quando gabella pro emptione alicujus rei ſolvenda eſt, Contractus dictus dicendus ſimpliciter emptionis, ſi pretium excedat rem, quæ cum illo datur, ut ſi pro domo dentur centum, & equus, qui valeat viginti aureis, atque adeo gabella ſolvenda eſt: Contra vero ſi res excedat pretium, ut ſi pro domo dentur centum, & equus, qui valeat quingentis aureis; Quod ſi equus valeat etiam centum aureis, puto cum Molin., & Bonac., quod pro tali Contractu dimidia gabella ſolvenda ſit, contra Bald., & alios exiſtimantes eſſe Contractum venditionis, & ſic gabellam eſſe integre ſolvendam; Et contra Gomez, & alios putantes eſſe Contractum permutationis, & ſic gabellam ſimpliciter non eſſe ſolvendam.

IV. Quæritur ſecundo, In quo differat Emptio a locatione, & conductione?

Reſpondeo, quod ſi Artifex ponat ſolas operas, non materiam, ut ſi ex auro meo Artifex conficiat annulum, talis Contractus dicitur locationis, & conductionis; quia Artifex locat operas ſuas, & ego illas conduco: Si vero Artifex materiam ſimul, & operas ponat, cenſetur emptio, & venditio, ut ſi Artifex det mihi annulum ex auro ſuo; Unde gabella ſolvenda eſt.

V. Excipiendum tamen, ſi in fundo meo Artifex fabricet domum, apponendo materiam, videlicet lapides, tegulas, calcem, &c.; cenſetur enim Artifex operas ſuas locare, ex leg. *Sabinus ff. de Contrahenda emptione*, quia domus in alieno ſolo fabricata cedit domino fundi, & ideo in tali caſu gabella non eſſet ſolvenda.

ARTICULUS II.

Quænam res emi, vel vendi poſſunt?

I. Res pretio æſtimabiles dumtaxat emi, vel vendi poſſunt, ſecluſa ſpeciali prohibitione; Unde non poſſunt vendi ſpiritualia, niſi ratione materiæ; Nec Templum ſine licentia; Nec res pupilli, vel minoris; Nec homo liber, niſi pro vita tuenda, pro aliis redimendis, aut ſi Saraceni bello juſto ſint capti.

II. Res indifferentes, quibus homines ſæpe ad malos uſus utuntur, quandonam vendi poſſunt? Num poſſint ex motivo propriæ utilitatis vendi hujuſmodi res, quæ non vergunt in damnum proximi, & quarum abuſus a Republica toleratur? Quid ſi locando domum ludentibus, aut meretricibus grave inde damnum ſequatur?

III. Quandonam, & a quibus, & ſub quibus conditionibus vendi poſſunt publica officia ſæcularia, puta Gubernatoris, Judicis, &c.?

IV. Quonam pacto emi poſſit res furtiva? Ad quid tenetur, qui bona fide rem furtivam emit, & revendidit? Et quid ſi mala fide emerit?

V. Venditio rei alienæ jure poſitivo eſt ſolum invalida quoad transferendum dominium talis rei, non vero quoad transferendum dominium pretii. Hinc poteſt dominus rei venditæ ſibi illam vendicare, ubicunque repererit, & Venditor mala fide illam vendens ſolum tenetur Emptori damnum reſarcire.

VI. Quandonam poterit quis cogi ad vendendas res ſuas?

VII. Si res eadem uni donetur, alteri vendatur, & tertio vendatur ſimul, & tradatur, ad quem iſtorum ea ſpectabit?

VIII. Quando donatur res Titio ab eo, qui im-

impar eſt ſolvendis omnibus debitis, poteritne Titius rem illam ſibi retinere? an debet creditoribus donantis illam reſtituere?

I. Certum eſt, vendi poſſe omnia pretio æſtimabilia, niſi ſpecialis prohibitio adſit, quæ illicitam, vel invalidam reddat venditionem.

Hinc fit primo, ſpiritualia vendi non poſſe, cum non ſint pretio æſtimabilia; Poteſt tamen vendi calix conſecratus, aut aliud ratione materiæ, vel ratione laboris in eo conficiendo: Labor tamen, qui per ſe annectitur rei ſpirituali, verbi gratia, in adminiſtratione Sacramentorum, &c. ſine labe ſimoniæ vendi non poteſt.

Secundo, nec poteſt vendi templum ſine licentia, etiamſi vendatur ratione materiæ, cum talis venditio irritetur in leg. *Sancimus, de Sacroſanctis Eccleſiis*; Et ut notat Trull. dub. 19. prohibitum etiam eſt vendere vaſa ſacra integra etiam ratione materiæ; ſecus vero ſi ſint confracta; quia tunc ſanctitatem amiſerunt.

Tertio, res pupilli, vel Minoris, &c., vendi non poſſunt a Tutore, vel Curatore; quamvis in conſcientia valida ſit venditio, ſi bona fide juſtum pretium ſolvatur.

Quarto, non poteſt homo liber vendi, ex leg. *Sed Celſus, Cod. de Contrahenda emptione*, niſi pro vita propria tuenda, vel pro alio redimendo, ut fecit S. Paulinus Epiſcopus Nolanus; vel ſi vendatur filius a Patre ob nimiam egeſtatem; vel ſi vendantur Saraceni juſto bello capti.

Notandum tamen, quod licet poſſit aliquis ſe vendere ad vitam tuendam, non poſſunt tamen alii illum emere; quia ex lege charitatis debent illi vel mutuum dare, vel conducere eorum operas anticipata ſolutione.

II. Quæritur nunc primo: An liceat vendere res indifferentes, quibus homines ſæpe ad malos uſus utuntur, ut ſunt chartæ luſoriæ, taxilli, arma, venena, &c.?

Reſpondeo, Reginal. apud Dian. part. 1. tract. 3. reſol. 41. negare, quia hoc eſſet cooperari ad proximi ruinam, quod eſt peccatum contra charitatem; Equidem dico cum Sanch., Trull. dub. 20., Pal., Dian. loc. cit., quod vendere rem ex ſe tendentem ad malum ſit illicitum; ut vendere Idola Paganis, Judæis panem azymum, veſtes ſacerdotales, gladios circumciſorios, ædificare Judæis Synagogas, Mauris Meſquitas, Idololatris Delubra, &c. Sicut nec licet Judæis vendere Crucifixum, ſi præſumatur eos abuſuros ad irriſionem. Circa res vero indifferentes non tendentes ex ſe ad malum, diſtinguendum eſt; Nam vel abuſus illarum eſt in damnum Tertii, & a Republica non toleratus; Et non licet eas vendere; ſic non licet vendere venenum illi, quem ſcio abuſurum, nec mulieri prægnanti ea, quæ tendunt ad abortum, nec gladium Petro, ſi ſciam, quod velit alium interficere; Si tamen res indifferentes non ſunt in damnum proximi, & earum abuſus toleratur a Republica, licitum eſt eas vendere; Nec tenetur Venditor examinare mores, & intentionem ementium, dummodo ex motivo propriæ utilitatis, aut alia ex rationabili cauſa ea vendat. Ratio eſt, quia nemo tenetur, quamvis poſſit, cum ſuo notabili damno vitare peccata alterius, quæ non ſunt in damnum Tertii, & a Republica tolerantur: Et ideo communiter docent, quod poſſum ab Uſurario parato accipere mutuum ſolvendo uſuras. Quare licitum eſt vendere aleas, & taxillos, quamvis advertam emptores iis male uſuros; poſſum etiam vendere Judæis agnum, & flores; poſſum vendere fucos, & ornamenta meretricibus, cibos iis, quos ſcio violaturos jejunium; poſſum locare domum Uſurariis, meretricibus; dummodo tamen iſtæ ſua vicinia non plurimum noceant aliis fœminis honeſtis; hoc enim vergeret in damnum aliorum; Unde non quælibet neceſſitas, & utilitas, ſed magna, & notabilis requireretur, ut poſſet domus iis locari: Propter eandem rationem non poſſum locare domum ludentibus, qui ludo ſæpe blaſphemias, & furta adjungunt; quia major cauſa requiritur ad permittenda hæc peccata publica blaſphemiæ, & furti, quam alia minus gravia, ut dicemus cum de Contractu locationis.

III. Quæritur ſecundo: An vendi poſſint publica officia ſæcularia, puta Gubernatoris, Judicis, &c.?

Reſpondeo cum D. Th. opuſc. 20. ad Duciſſam Brabantiæ, Leſſ. lib. 2. cap. 72. dub. 4., Sanch., & aliis apud Trull. dub. 21., & Dian. part. 2. tract. 5. reſol. 108., quod quamvis ex natura rei non ſit id illicitum, quia ratione eminentiæ, & occaſione lucri ſunt pretio æſtimabilia, tamen plerumque perniciosum eſt ea vendere ob multa incommoda, quæ inde ſequuntur; videlicet quia ſic non conferuntur dignioribus, ſed ditioribus; & quia ementes hæc officia potius curant pecuniam recuperare, &

& diteſcere, quam bonum Reipublicæ, unde lites excitant, prorogant, aliaque mala committunt; At concurrentibus aliquibus circumſtantiis vendi licite poſſent, ut docent citati Doctores, præciſo jure poſitivo in contrarium: Etenim in *leg.* 2., *Cod. de Monopoliis* prohibitum eſt ea vendi: Ubi tamen conſuetudine in contrarium jus hoc commune abrogatum eſt, vendi licite poſſunt ſub nonnullis conditionibus; & primo quidem, dummodo qui vendit ſit Princeps ſupremus, ſeu Reſpublica libera, quia hæc ſunt bona Reipublicæ, ac proinde eorum diſpenſatio ſoli Principi ſupremo convenit; Unde non poſſunt Marchiones, Duces, & Domini locorum vendere (niſi ex Principis conceſſione, vel ex legitima præſcriptione) nec officia, quæ habent annexam juriſdictionem, ut Gubernatoris, Judicis, &c., nec illa, quæ habent annexam aliquam juſtitiæ adminiſtrationem, ut Tabellionis, Decurionis, &c.; bene vero ſi non habeant annexam juſtitiæ adminiſtrationem, ut officia Janitoris, Præconis, Cuſtodis carceris, Præfecti curſorum, &c.; Quod ſi illa priora officia vendiderint, tenentur ad reſtitutionem, niſi bona fide vendiderint, & ſit tranſactum triennium, quo bona mobilia præſcribuntur. Notat tamen Trull. ex Cordub., & Lopez, cenſeri dari tacitam licentiam ad ea vendenda, quando Rex ſciret Magnates ea vendere, & diſſimularet, cum poſſet impedire.

Secunda conditio eſt, ut vendantur dignioribus, ut docent communius, & verius, vel ſaltem dignis, juxta probabilem ſententiam nonnullorum apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 172. cum Vaſq., Turrian., & aliis.

Tertia eſt, ut vendantur moderato pretio.

Quarta, ut id cenſeatur neceſſarium, vel utile bono Reipublicæ; nam hæc officia non ſunt propria Principis, ut tributa, ſed ſunt communia Reipublicæ, quæ eorum adminiſtrationem, & collationem commiſit Principi communis utilitatis cauſa. Azor. tamen apud Dian. loc. cit. cum Filliuc. notat, non damnandas has venditiones factas a ſupremo Principe, vel de licentia illius, concurrentibus his circumſtantiis, quia multi putant eſſe utiles Reipublicæ, eo quod Emptores metu pœnæ, ne officium amittant ſimul cum pretio, quod dederunt, coguntur recte fungi munere ſuo.

Inſuper Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 7. notat poſſe a Marchionibus, & aliis Principibus ſubjectis vendi officia ſæcularia, quæ ipſis abſolute ſunt data ſine obligatione, quod non vendantur: Hæc autem eſſe præſumuntur, ſi ſolent abſolute de iis diſponere ſine obligatione reddendi rationem alteri Superiori de eorum collatione, & ſi immemorabiliter anteceſſores conſueverunt vendere ſine alterius licentia. Ratio eſt, quia ex una parte ea officia ſunt pretio æſtimabilia; ex alia parte, quando Rex hæc officia donat iis, quos ſcit per ſe non eſſe obituros, ut fœminis, vel viris nobilibus ſuæ aulæ, probabile eſt ex Azor., Regem dare facultatem illa vendendi: Caveant tamen, ne indignis vendant, aut pretio immoderato.

Immo Villalob., Aragon., & alii apud Dian. part. 6. tract. 6. reſol. 3. putant, Proreges poſſe ea vendere, dante iis facultatem conſuetudine; Et quia conſtituuntur a Rege ut Alter ego. At Dian. loc. cit. ex Mendoza oſtendit id Proregibus prohiberi; Additque non ſuffragari conſuetudinem, niſi Rex illam ſciat, & non reclamet.

IV. Quæritur tertio: An poſſit emi res furtiva, vel quæ talis eſſe dubitatur?

Reſpondeo, emi non poſſe, niſi cum intentione reſtituendi eam domino deductis expenſis; ſic enim negotium domini utiliter ageretur: Quod ſi dominus deinde non compareat, converti debet in uſus pios. Ubi notandum ex Pal. apud Dian. part. 4. tract. 3. reſol. 27., non cenſendam rem eſſe furtivam, niſi rationibus efficacibus, & moraliter convincentibus id probetur; quia ex leg. *Merito*, ff. *Pro ſocio*, nemo præſumitur malus, donec probetur: Qui autem mala fide rem emit, comparente domino tenetur illam dare domino, etiamſi pretium amittat; ſi vero bona fide emit, & bona fide revendidit, ad nihil tenetur. At ſi ante revenditionem conſtat de furto, poteſt probabiliter reſcindere Contractum cum latrone, ſi aliter non poſſit pretium ſuum a domino recuperare; Quamvis Cajet. putet ſimpliciter domino dandam eſſe: Immo putat etiam Marchant. apud Dian. part. 5. tract. 14. reſol. 87., & part. 2. tract. 17. reſol. 4., quod qui emit mala fide rem furtivam, poſſit reſcindere Contractum cum fure, & non teneatur eam reddere domino cum amiſſione pretii, quia nemo tenetur cum ſuo incommodo rem alterius in meliorem ſtatum deducere; Sed communis ſententia eſt in contrarium in pœnam ejus, qui mala fide emit rem furtivam.

V. No-

V. Notandum præterea ex Bonac. punct. 2. & Croix lib. 3. part. 2. n. 694. venditionem rei alienæ eſſe invalidam quoad transferendum dominium rei, non tamen quoad transferendum dominium pretii, ſi ſolus emptor mala fide procedat, & vénditor neſciat rem eſſe alienam, ex leg. *Rem alienam*, ff. *de Contrahenda emptione.* Unde fit, dominum, cujus res vendita eſt, poſſe rem illam ſibi vindicare, ubicumque ſit, niſi legitimo temporis curſu præſcripta ſit ab emptore bonæ fidei: Et eadem ratione uſurarius vendens res alienas loco uſurarum acceptas, non transfert illarum dominium; unde dominus poteſt illas ſibi vindicare; Niſi tamen res illæ functionem recipiant, ſeu ſint ejus generis, quæ ſi ſint commixtæ cum rebus emptoris, non poſſint diſcerni: Qui tamen mala fide vendidit, quamvis non teneatur reddere pretium emptori, quando dominus vindicat ſibi rem ſuam, tenetur tamen reſarcire illius damna, ſi emptor bona fide emit rem illam; ſecus vero non tenetur.

Dices: Contractus celebratus per dolum dantem illi cauſam eſt irritus; talis eſt Contractus celebratus ab emptore ignorante rem eſſe alienam; ergo eſt invalidus, & conſequenter ſicut non transfertur dominium rei in emptorem, ſic nec dominium pecuniæ in venditorem.

Reſpondeo, Contractum per talem dolum celebratum non eſſe irritum jure naturæ, ſed jure poſitivo: Quod patet, quia Contractus Matrimonii eſt validus, etiamſi celebretur per dolum circa qualitates dantem illi cauſam; ut ſi quis contrahat, quia putat Bertam eſſe virginem, pulchram, divitem, ſecus non contracturus: Quare ſicut jus poſitivum non irritat Contractum hunc matrimonialem, ita nec irritat Contractum emptionis rei alienæ quoad transferendum dominium pecuniæ, quamvis ſit irritum quoad transferendum dominium rei alienæ, eo quod ſemper res clamet ad dominum.

VI. Quæritur quarto: An poſſit quis cogi ad vendendam rem ſuam?

Reſpondeo regulariter loquendo id non licere; interveniente tamen juſta cauſa, videlicet propter bonum publicum id licet: Unde cogi quis poteſt ad vendendum frumentum tempore inopiæ, ad vendendam domum pro Monaſterio, Hoſpitali, Eccleſia, pro ſcholis publicis, pro via publica facienda, pro Palatio Principis. Similiter, ut notat Molin. tom. 3. diſp. 709. apud Laym. §. 5., quamvis quilibet poſſit in ſuo fundo altius ædes attollere, & feneſtras aperire; tamen poteſt id publica auctoritate prohiberi, ſi e talibus feneſtris videri poſſent perſonæ Religioſæ intra proprias ædes habitantes; vel ſi vicinus magnum inde ferret gravamen, & ille valde exiguum commodum, (dummodo tamen talis ſervitus non aperiendi feneſtras, vel non attollendi muros congruo pretio compenſetur.) Sic artium profeſſores cogere poſſunt fabrum, verbi gratia, ferrarium, ut ex officina ſua migret, ſi publicis lectionibus impedimento ſit.

VII. Quæritur quinto: Quando res eadem pluribus diverſo tempore venditur, aut donatur, locatur, &c., cujus erit?

Reſpondeo, quod cæteris paribus, *Qui prior eſt tempore, potior eſt jure*, ex Regul. 54. in 6., Si vero uni ſit ſolum donata aut vendita, & alteri vendita ſimul ſit, & tradita, & pretium ſolutum ſit, tunc ſecundus emptor eſt præferendus, ex leg. *Quoties*, Cod. *De rei vindicatione*; & obligabitur venditor primo emptori ad intereſſe.

Verum tradita regula patitur aliquas exceptiones. Prima eſt, ſi prima venditio facta ſit Eccleſiæ, loco pio, vel Civitati; quamvis enim illis res non ſit tradita, & alteri ſit deinde vendita, & tradita, prior venditio præferenda eſt, ex Laym. §. 4. Ratio eſt, quia ex *leg. ultima*, Cod. *de Sacroſanctis Eccleſiis*, dominium rei iis transfertur ante traditionem per venditionem mutuo conſenſu perfectam; ſicut etiam per donationem, legatum, &c. Secundo, ſi poſterior emptor, cui res eſt tradita, conſcius erat prioris venditionis; tunc enim in pœnam fraudis poterit prior emptor intra annum a die ſcientiæ rem ſibi vindicare: Idem dicas ſi res uni vendita, deinde alteri ex titulo lucrativo donationis, quamvis ignoranti, & bona fide accipienti ſit tradita; quia ſupponitur eſſe in fraudem alienata. Quod ſi per annum a die ſcientiæ non repetatur a primo emptore, poterit talis donatarius illam ſibi retinere, & venditor tenetur reſarcire damnum emptori.

VIII. Dubitatur tamen, An ſi donetur res, verbi gratia equus, vel ſi pecunia mutuetur Titio in fraudem Creditorum ab eo, qui impar eſt ſolvendis omnibus debitis, poſſit Titius donatarius conſcius fraudis equum, vel pecuniam ſibi retinere, ſi intra annum non repetatur a Creditoribus?

Re-

Reſpondeo certum eſſe, quod non poſſit, ſi ad id poſitive cooperatus ſit, puta conſulendo, &c., quia qui ad injuſtitiam cooperatur, reus eſt reſtitutionis; Si tamen non cooperatus ſit, communior, & probabilior ſententia docet, quod etiam teneatur, quia licet non cooperetur ſuadendo, & impellendo, cooperatur conſentiendo, & acceptando; Leſſ. tamen cap. 20. num. 168. putat, quod non teneatur, quia donatarius in ſui commodum id ſolum permitteret, (quod videtur licere,) non tamen ad id induceret.

ARTICULUS III.

De pretio juſto rerum venialium.

I. Pretium rei juſtum triplex eſt, Legale, Vulgare, & Conventionale. Quodnam in pretio vulgari dicitur Summum, Medium, & Infimum? Juſtum pretium ex quinque capitibus creſcere, aut decreſcere poteſt.

II. Num poſſint ultra taxam vendi res notabiliter meliores, dummodo non ſegregentur a vilioribus? Quid de vino aqua diluto?

III. In ſubhaſtatione pretium creſcit, aut decreſcit pro medietate valoris rei, ſi procedatur ſincere; Sicut etiam relate ad res, quæ per proxenetas per vicos diſcurrentes venduntur.

IV. Qui aliquid vendendum accipit, aſſignato pretio, quandonam poſſit exceſſum talis pretii ſibi retinere? Quid de Sartoribus, quibus pars pretii dicitur a Mercatoribus relaxari?

V. Num poſſit aliquid ſibi retinere pro ſuo labore, qui rem alterius vendendam ſuſcepit? Et quid ſi promiſerit illam gratis ſe venditurum?

VI. Merces ultroneæ vileſcunt pro tertia, & aliquando etiam pro dimidia parte.

VII. Qui merces vendit ad creditum, poteſt illas vendere pretio juſto ſummo citra uſuram; Num poſſit etiam aliquid accipere pro lucro ceſſante, vel pro periculo proximo amittendi ſortem? Num poſſit quis emere aliquando merces minoris ob ſolutionem anticipatam?

VIII. Nun poſſint citra uſuram emi minoris, quam contineant apodixæ, ſeu credita immatura?

IX. Non poteſt aliquid carius vendi, eo quod ſit valde utile emptori; poteſt tamen ſic vendi, ſi venditor ex ejus amiſſione grave incommodum patiatur.

X. Qui eſt ignarus valoris rei, quam vendit, ſi dicat ſe donare exceſſum pretii, quod recipit a vendente, invalide donat: Quando autem communiter ignoratur valor rei, poteſt emi, quanti communiter æſtimatur, etiam ab eo, qui conſcius eſt talis valoris.

XI. Pro foro externo non eſt reſcindendus Contractus, niſi læſio ſit ultra dimidium; at pro foro interno, ſi læſio ſit notabilis, reducanda eſt ad æqualitatem.

XII. Quonam pacto citra injuſtitiam emi, vel vendi res poteſt cum pacto redimendi, aut retrovendendi? Quid de Contractu, qui dicitur Godere a Godere?

XIII. Contractus Mohatra quandonam eſt injuſtus? Et quando eſt juſtus, ſed ſcandalum præbens, & a Chriſtiana charitate alienus?

I. Certum eſt, pretium non eſſe deſumendum a rei nobilitate, ſic enim muſca magis valeret, quam aurum, eo quod illa ſit animata, & nobilior; ſed deſumendum ab æſtimatione rei in ordine ad humanam utilitatem, & neceſſitatem. Triplex autem cujuſque rei pretium juſtum datur, Legale, Vulgare, ſeu naturale, & Conventionale; Legale dicitur, quod a lege vel Reipublicæ, vel Principis, aut alterius auctoritatem habentis taxatur; Et ad illud etiam Eccclesiaſtici tenentur, quamvis non quoad vim coactivam, ſed directivam, quatenus jure naturæ debent illo pretio vendere; quin tamen poſſint a laicis puniri, ſi contraveniant, ut notant Sanch., & Trull.; Vulgare, ſeu naturale dicitur, quod valet juxta vulgarem, & communem æſtimationem prudentium, attenta multitudine, vel penuria rerum, abundantia pecuniæ, multitudine, vel paucitate emptorum, &c. Differt autem Legale a Vulgari quia illud conſiſtit in indiviſibili, hoc vero ſuſcipit magis, & minus: Et ideo triplex apud Doctores datur juſtum pretium vulgare, ſcilicet Infimum, Medium, & Supremum: Ut ſi res communiter vendatur vel nonaginta quinque, vel centum, vel centum & quinque, Primum dicitur pretium infimum, Secundum medium, Tertium ſummum, ut exemplificat Filliuc. apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 112., Vel ſi pretium ſummum ſit undecim, medium decem, & infimum novem. Non eſt autem univerſim verum, quod pretium ſummum poſſit eſſe decima pars pretii medii, ut ſi pretium medium ſit centum, ſummum ſit centum & decem; aliter, ut advertit idem Dian., Mercatores, qui vendunt pecu-

pecunia numerata merces pretio medio centum, poſſent ab uſura excuſari, ſi credito venderent centum & decem, ideſt pretio ſummo. Demum pretium Conventionale eſt illud, in quo partes conveniunt ſine dolo, & fraude; Quod habet tantum locum in rebus voluptuoſis, & quæ pertinent ad ornatum; ut ſunt lapides pretioſi, falcones, &c., non in rebus neceſſariis, ut notat Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 56. Salon. tamen apud Trull. docet id verum eſſe de rebus raris, ut ſi vendatur adamas rarus, Chryſolithus, equus formoſiſſimus; nam lapides pretioſi, equi, & ſimilia regulariter non habent raritatem, ob quam poſſint ad arbitrium vendi quanti plurimi, aut emi quanti minimi.

Notat autem Leſſ. cap. 21. num. 13., & Dian. apud Trull. lib. 7. cap. 20. dub. 2., quod ſi Magiſtratus eſſet notabiliter negligens in mutanda taxa pretii, poſſint tunc res vendi pretio vulgari, quia lex illa cenſetur iniqua, ſi evidens ſit negligentia, aut conſtaret Magiſtratum eſſe vel corruptum muneribus, vel male inſtructum de circumſtantiis mercium, vel ex odio ementium, aut vendentium taxaſſe pretium. Pariter quando communiter violatur taxa, Principe ſciente, & non puniente, taxa non obligat, quia cenſetur Princeps in lege diſpenſare.

Notandum præterea, pretium juſtum creſcere, vel decreſcere ex quinque capitibus, Primo ex parte rei venditæ, ſi ſcilicet ſit abundantia, vel penuria, Secundo ex parte pretii, ſi ſit abundantia, vel penuria pecuniæ; Tertio ex parte emptorum, vel vendentium, ſi ſit eorum paucitas, vel multitudo. Quarto ex parte expenſarum, & periculorum in aſportandis mercibus. Quinto ex parte modi vendendi, ut ſi vendantur ad minutum, vel ſolutione pretii anticipata, quando eſt periculum recuperandi pretium, &c., vel ceſſat aliud lucrum ex tali pecunia, dummodo id manifeſtetur emptori.

II. Quæritur nunc primo, An ſi pretium, quo venduntur boves, verbi gratia, vel triticum, ſit taxatum, & Petrus habeat boves, vel triticum longe præſtantiora reliquis, poſſit ultra taxam ea vendere?

Reſpondeo Salas negare apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 52., tum quia taxa eſt impoſita pro omni genere talium rerum; tum etiam quia aperiretur oſtium, ut quilibet dicere poſſet res ſuas eſſe notabiliter præſtantiores. Verum Molin., Regin. cum eodem Dian. affirmant, dummodo exceſſus in bonitate ſit notabilis. Ratio eſt, quia ſicut ſi triticum eſſet corroſum vermibus, & longe deterius illo, quod communiter venditur, deberet minui pretium; ita ſi ſit longe præſtantius, debet pretium augeri. Notat tamen Filliuc. apud Dian. loc. cit. reſol. 35., quod ſi ſit pretium taxatum pro fructibus, carnibus, piſcibus, &c., peccaret venditor, & ad reſtitutionem teneretur, ſi ſeligeret bonos, ut cariori pretio venderet, & reliquos venderet pretio taxato. Ratio eſt, quia pretium taxatum eſt pro utriſque permixtim. Putant tamen Homob., & Salas apud Dian. loc. cit. reſ. 51., & reſol. 80. non peccare, qui vendit vinum aqua dilutum deſcendendo in pretio quantum pretio mediocri cum eo vitio valet, quod emptori non manifeſtat, dummodo venditor inde nullum damnum patiatur, eo quod ſit brevi illud conſumpturus: & dummodo id non ſæpius fiat; quia ſic minueretur pretium commune vini non mixti aqua; cum enim non agnoſcant emptores mixtionem aquæ, exiſtimat minui pretium commune, & ideo nolunt emere ab aliis vinum majori pretio, unde aliis venditoribus inferretur damnum, & injuſtitia.

III. Quæritur ſecundo: Quodnam ſit pretium juſtum in ſubhaſtatione?

Reſpondeo, Bonac. hic num. 21. apud Dian. loc. cit. reſol. 55., & Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 7. ſentire, quod ſub haſta res tanti valeat, quanti vendi poteſt, quia iſta eſt praxis timoratorum. Sed communius, & verius cum Salon. docent, quod ſi res valeat, verbi gratia, centum pretio mediocri, juſtum pretium infimum in ſubhaſtatione ſit quinquaginta, & juſtum pretium ſummum ſit centum quinquaginta, (& idem docet Trull. de rebus, quæ per proxenetas per vicos diſcurrentes privatim venduntur,) dummodo tamen in venditione procedatur ſine fraude, & dolo, non tamen ſi venditor occultet rei defectus, vel ſi immittat fictos emptores, qui ſimulent emere, ut res carius vendatur; vel ſi emptor alios ſubornet, aut precibus valde importunis, vel vi, aut metu illos inducat, ne offerant majus pretium, ut ipſe vilius emat. Non peccat tamen probabiliter ex Dian. loc. cit. reſol. 76., contra nonnullos oppoſitum ſentientes cum Tamb. loco laudato, ſi emptor in publica licitatione roget amicos, ne offerant plus certa quantitate, ut poſſit illam rem emere pretio juſto, licet infimo. Ratio eſt ex Pe-

tro

tro Navarro, quia non quodcumque monopolium mercatorum, ut nonniſi certo pretio emant, eſt iniquum, ſi revera illud eſt juſtum pretium; in caſu autem dicto emptor non inducit caritatem, ſed utitur induſtria non fraudulenta, ut ſibi res juſto pretio detur, timens exceſſum illius.

IV. Rogabis hic, An qui aliquid vendendum accipit aſſignato tanto pretio, verbi gratia, centum aureorum, ſi illud vendat pluris, ſcilicet centum viginti aureis, poſſit exceſſum illum ſibi retinere?

Reſpondeo cum communi apud Trull. dub. 3. negative, niſi ſaltem tacite dominus id illi ſignificarit, aut niſi rem illam ſibi eo pretio emiſſet, antequam ageret de venditione, unde exponatur periculo vendendi vilius, quod periculum compenſet ſpe vendendi carius. Et ratio eſt, quia aſſignatio talis pretii eſt facta, ne res illa infra, non vero ne ſupra vendatur. Verum Angelus V. *Emptio* cum Buſemb. hic probabiliter putat, quod ſi quis accipiat aliquid vendendum infimo, vel mediocri pretio, poſſit retinere exceſſum, ſi ex ſua induſtria vendat rem illam pretio rigoroſo; ſecus vero ſi quid detur famulis Mercatorum vendendum omni meliori modo.

Rogabis ſecundo; An Sartores, qui pro aliis emunt pannum, poſſint a mercatoribus accipere partem pretii, quam iis remittunt mercatores pro qualibet ulna, eo quod ex ſua officina illud emant?

Reſpondeo, Filliuc., & Dian. loc. citat. reſol. 26. contra Salas affirmare; dummodo fideliter agant negotium eorum, pro quibus merces emunt, itaut non pluris vendatur iis merx, quam valeat, & quam alteri cuicumque venderetur. Ratio eſt, quia nullum inde damnum provenit domino, & mercatores rationabiliter illam pretii partem donant Sartoribus, qui frequentando eorum officinas dant iis anſam lucrandi. Salas tamen probabilius id negat, quia mercatores falſo dicunt ſe aliquid remittere, ut alliciant.

V. Rogabis tertio; An ſi rem alterius ſuſcepiſti vendendam, poteris juſte aliquid tuo labori proportionatum accipere?

Reſpondeo cum Tambur. cap. 7. §. 9. poſſe, ſi non dixiſti te gratis venditurum; ſi autem dixiſti expreſſe te gratis laboraturum, docet quidem Fagund., quod adhuc poſſis juſte pretium laboris tibi retinere, quia ſuppoſita illa promiſſione inſerviendi gratis, infidelis potius eris, quam injuſtus, ſi laborem tibi compenſes, cum nemo teneatur ſervire gratis. Sed verius dicendum cum Tambur., quod non poſſis id juſte; tum quia cum deceperis dominum, dicendo ſervire gratis, teneris ſervare illum indemnem; facile enim ille repeiſſet alium amicum, qui gratis venderet; tum etiam quia ſi gratis exhibuiſti famulatum tuum, non potes deinde pretium accipere propter id, quod gratis donatum eſt.

Dices cum Lug.: Qui promiſit uſuras, non tenetur eas ſolvere, quia mutuans non habet jus ad illas; Sicut nec tenetur, qui promittit vendere rem pretio injuſto; ergo nec qui promittit ſervire gratis.

Reſpondeo, nego conſequentiam; quia in primis caſibus nullum habet jus ille ad uſuras, & ad pretium injuſtum, cum a nemine poſſit id accipere ex illis titulis; at in ultimo caſu poteſt venditor titulo donationis accipere gratis tuum famulatum; unde ſi a te decipiatur, debet ſervari indemnis, ut notat Tambur. de Sacrif. Miſſæ lib. 3. cap. 1. §. 3. num. 57. Et ideo Sacerdos, qui promiſit pro exiguo ſtipendio miſſam celebrare, tenetur ad id ex juſtitia, ſi dominus alios reperiſſet, qui gratis tali ſtipendio celebrarent, ut idem Tambur. notat ex Decreto Sacræ Congregationis contra Suar.

VI. Quæritur tertio: Quodnam ſit juſtum pretium mercium ultronearum?

Reſpondeo cum Leſſ., Bonac., & aliis apud Dian. loc. cit. reſol. 53. merces ultroneas vileſcere pro tertia parte, itaut ſi pretium juſtum illarum in officina ſit, verbi gratia, ſexaginta, quando quis eas emit rogatus a venditore, poſſit eas emere quadraginta; Immo Rebel., Sal., Cajet., Palat. apud eundem Dian. putant, vileſcere etiam pro dimidia parte, unde res illa poſſit juſte triginta emi; quia talis modus vendendi indicat copiam mercium, & paucitatem emptorum. Verum Trull. putat, non poſſe in iis certam regulam aſſignari, ſed judicandum eſſe ad arbitrium prudentis viri attentis circumſtantiis; nam quando magna eſt copia mercium, multitudo vendentium, & pauciſſimi ſunt emptores, poſſunt etiam ultra dimidium vileſcere merces ultroneæ, ut pretium juſtum ſit id, in quo partes conveniunt; ut accidit anno 1609., quando Neophyti, ſeu los Moriſcos mandato Philippi Tertii ex Hiſpania expulſi ſunt: Diſertius Moya part. 2. tract. 5. diſputat. 1. quæſt. 3. §. 4. docet, in his caſibus communiter res parvi æſtimari, & ſic pre-

pretium illarum non eſſe illud antiquum, ſed quod nunc habent, ſicut quando navis onuſta advenit, vileſcit pretium ex copia rei hic & nunc.

Illud certe obſervandum, ne quis facile inducatur ad diteſcendum ex miſeriis alienis, ut velit viliſſime emere, eo quod alter maxime indigeat, cum ex hoc uno capite uſuræ ſint illicitæ: Sicut enim mutuatarius ex neceſſitate mutui offert uſuras, ita ex neceſſitate aliquando pauperes vendunt res ſuas viliſſimo pretio; Chriſtiana autem charitas refugit ab his oblationibus accipiendis, ſuadetque, ut mutuemus gratis, & emamus pretio juſto. Notat tamen Caram. apud Moyam laudatum, quod ſicut quando rogatus emis, vilius emis, videlicet rem valentem centum emis quinquaginta, ita ſi rogatus vendis, potes centum quinquaginta vendere, immo aliquando biſcentum.

VII. Quæritur quarto, An liceat vendere pluris ad creditum, ſeu dilata ſolutione, quam vendi res ſoleat pecunia numerata?

Reſpondeo univerſim eſſe uſuram, ſi vendatur ad creditum res pluris, quam ſit ejus juſtum pretium rigoroſum; ſi vero vendatur res ad creditum pretio juſto rigoroſo, quæ tamen pecunia numerata pretio juſto infimo venderetur, non committitur ulla injuſtitia; ut docet Lug. de Empt., & Vendit. num. 104.. Notat tamen Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 22. apud Trull. dub. 18. in aliquibus caſibus poſſe ad creditum res vendi ultra pretium juſtum rigoroſum. Primo ſcilicet ratione lucri ceſſantis, vel damni emergentis; Verbi gratia, ſi ex defectu pecuniæ cogar ſolvere meo creditori intereſſe, vel cogar abſtinere a negotiatione, & lucro, quod cæteroqui facerem cum illa moneta, vel ſi ut emptori gratum faciam, non conſervo rem illam vendendam carius alibi, vel alio tempore: Debeo tamen id aperire emptori, qui forte alios venditores adiret, ne tantum pretium ſolvat; Secundo, ratione periculi proximi amittendæ ſortis, ex Leſſ. lib. 2. cap. 21. num. 34. apud Dian. reſol. 57. contra Navar., & alios, dummodo dicat emptori ſe illo titulo aliquid accipere; Præſertim ſi dubium ſit, an id illi placeat; nam forte nollet eo titulo aliquid dare; Quod ſi quæras, quale erit propter hoc periculum pretium juſtum? Reſpondet Leſſ. eſſe, quod tu libenter, & rationabiliter alteri dares ad redimendum tale periculum. Tertio, quia ſic vendendo multiplicantur aliquando emptores, & ſic creſcit pretium mercium.

Dubium etiam eſt, An poſſit quis emere minoris anticipata ſolutione, quando aliquæ res eo modo emi ſolent, ut lanæ, triticum, vinum, caſeus, ſericum, frondes, mori, &c.?

Reſpondeo cum Dian. part. 1. tract. 3. reſol. 22. contra Valent. affirmative; ita ſcilicet ut non ſolum poſſint ſic emi infimo pretio juſto, ſed etiam aliquando minoris infimo, propter rationes adductas; Primo quidem propter lucrum aliquod forte ceſſans, aut damnum emergens; Secundo, propter periculum non recipiendi tempore ſuo merces, aut non ſinceras; Tertio quia ſic emendo multiplicantur venditores, & ſic minuitur pretium vulgare mercis; Quarto, quia ſic emendo facile rogaris emere, ita tamen ut in gratiam venditoris emas, & ſic ultronearum mercium pretium etiam ex hoc capite minuitur; Quinto, quia aliter merces ſi omnes emerentur numerata pecunia tempore traditionis, vilius venderentur propter earum multitudinem, & propter neceſſitates vendentium, ratione quarum emptores rogarentur, præſertim ad evitandos ſumptus in iis conſervandis. Ubi advertit Bonac. hic num. 20., hinc non ſequi, quod univerſim per ſe ſimpliciter poſſit res aliqua emi minoris credito, quam valeat pecunia anticipata; quia hoc eſt virtuale mutuum, ex quo certe non poteſt percipi lucrum.

Notandum tamen cum Salon. apud Trul. dub. 9., venditionem iſtarum mercium anticipatam aliquando eſſe perfectam, itaut anticipato detur pro iis pretium; ſicut quando emitur vinum in vinea, lana in ovibus, & oleum in oliva, triticum in herba, folia mori in arbore; Et in tali caſu emi poteſt juſto pretio, etiamſi infimo, res, vel jus in illam, itaut lucrum, vel damnum rei cedat emptori, non venditori, & ideo dicitur venditio perfecta: Aliquando venditio anticipata eſt imperfecta, quia ſcilicet emens dat pecuniam anticipato non taxando pretium rei, & vendens ſolum promittit rem, ejuſque dominium pro tempore futuro; Et in tali caſu lucrum, vel damnum rei cedit venditori, & pretium taxandum erit tempore traditionis, quanti tunc res æſtimabitur, itaut non ſumatur pretium rigoroſum, aut infimum, ſed medium, ut ſervetur æqualitas.

Hinc fit, licitum eſſe etiam hunc Contra-

tractum emptorium, Do tibi mille aureos, vel ſolvendos tempore meſſis in tritico pretio, quod nunc determinetur prudentis arbitrio, vel ſolvendos tempore meſſis in tritico pretio tunc frequentius currenti, vel quod ſit inter rigoroſum, & infimum.

Non poteſt tamen fieri Contractus emptorius dando pecuniam pro tritico conſignando tempore meſſis, itaut eo vilius ematur, quo majus tempus intercedit inter conſignationem pecuniæ, & tritici; quia ſic propter dilationem, ſeu propter mutuum, haberetur lucrum.

Notandum ſecundo, quod quando emptor emit anticipato ex tuo fundo, verbi gratia, decem modios tritici, vel ex tuo oliveto decem coros olei, ſi venditio ſit perfecta, & fundus non reddat decem, non poteris obligari ad ea ſupplenda; nam ſicut ſi reddat duodecim, omnia duodecim ſunt emptoris, ita ſi reddat octo, non teneris ſupplere: Si vero venditio ſit imperfecta, Garz., & Salon. putant, quod Contractus ſit uſurarius, ſi venditor obligetur ſupplere, ſi ea non habeat, ſeu ſi obligetur dare decem modios tritici, quando ſolum octo proveniunt ex ſuo fundo. Ratio eſt, quia qui rem, quam vendit, non habet, non tenetur reſtituere, niſi pecuniam, quam accepit; cum non habeatur in tali Contractu, niſi emptio. Unde ſi hic obligetur ad quærendos decem modios, quos non habet, obligaretur ad aliquid pretio æſtimabile ultra ſortem principalem, quod eſt uſura. Si tamen conditionate obligetur ad dandos decem modios, ſi habeat ex ſuo fundo, ſecus vero ad reddendam eandem pecuniam, Contractus non eſſet uſurarius.

VIII. Quæritur quinto, Utrum chirographa, ſeu apodixæ, hoc eſt credita immatura, emi poſſint minoris, quam contineant? Verbi gratia, ſi Petro debeat Cajus centum ſolvenda poſt annum, poteriſne tu illa emere nunc nonaginta quinque?

Reſpondeo cum Trull. dub. 10. & Dian. reſol. 49., quod ſi ea debita non ſint ſolvenda ſine expenſis, & moleſtiis, procul dubio poſſint minoris emi, prout æſtimantur tales moleſtiæ, expenſæ, vel incertitudo debiti; & ſic non ſolum debita in futurum ſolvenda, ſed etiam quæ de præſenti ſolvenda eſſent, poſſunt emi minoris. Si vero ea debita in futurum ſolvenda ſunt facilis ſolutionis, & omnino certa, & liquida, putant communiter, quod ſit uſura palliata emere illa minoris: Quamvis Sanch. in Conſil. part. 1. lib. 1. cap. 7. diſput. 17. cum Azor., Salon., Cajet., Sà, Trull., & Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 7. §. 8. putet probabilem eſſe oppoſitam ſententiam, quod id liceat; quia pretium juſtum rei penſitandum eſt ſecundum communem æſtimationem; atqui juxta communem æſtimationem magis æſtimatur pecunia præſens, quam jus ad pecuniam habendam poſt annum; ergo poteſt tale jus emi minoris pecunia numerata. Et ratio a priori videtur eſſe, quia centum aurei, qui nunc habentur, ex nunc poſſunt eſſe utiles; jus vero ad centum habendos poſt annum non eſt utile per totum hunc annum. Ad rationem in contrarium reſpondent, talem contractum non eſſe mutuum palliatum, ſed eſſe venditionem veram, ut proinde ſi jus illud ad centum quantumvis liquidum forte pereat, emptori pereat, non venditori; Nec eſt novum, quod ematur jus ad rem, ſicut emitur, verbi gratia, jus tranſeundi per viam; Et ideo Dian. cum aliis docet, quod etiam ab ipſo debitore poſſint ea minoris emi.

Sed prima ſententia tenenda eſt; quia talis emptio videtur eſſe potius mutuum virtuale, ſuppoſito, quod non ceſſet lucrum in emente, & periculum amittendi ſortem ſit remotum; & ideo jure merito proſcripta eſt ab Innoc. XI. theſis 41. dicens: *Cum pretioſior ſit numerata pecunia, quam numeranda, & nullus ſit, qui non minoris faciat pecuniam præſentem, quam futuram, poteſt creditor aliquid ultra ſortem a mutuatario exigere, & eo titulo ab uſura excuſari.* Qua de re plurima diximus in Trutina theſium damnatarum exponendo hanc theſim, & quadrageſimam ſecundam ab Alexand. VII. proſcriptam, quæ habet: *Licitum eſt mutuanti aliquid ſupra ſortem exigere, ſi ſe obliget ad non repetendam ſortem uſque ad certum tempus.*

Rogabis, An ſi ſciam debitorem non eſſe ſolvendo, poſſim chirographum, vel debitum illud vendere pretio currenti iis, qui id neſciunt? Reſpondetur negative, quia teneor manifeſtare vitia occulta rei, quæ venditur, ut ſi venderem agrum ſterilem; quicquid in contrarium dixerint nonnulli apud Leſs. lib. 2. c. 21. dub. 10.

IX. Quæritur ſexto, Utrum vendi poſſit res aliqua, puta domus, vel vinea carius, eo quod ſit utilis emptori?

Reſpondeo cum Bonac. num. 27. negative, quia venditor non poteſt vendere rem ca-

carius propter aliquid, quod ſuum non eſt; hæc autem utilitas non eſt ſua; ergo. Poteſt tamen aliquid carius vendi propter affectum ſpecialem, quem habet venditor ad rem illam, qua ſe privat in gratiam emptoris (ut notat idem Bonac. num. 15.) unde ſi pretium ſit a Principe taxatum, adhuc poterit pluris vendi, quia pretium conſtitutum a Principe eſt ſuper re ſecundum ſe, non habita ratione affectus ſpecialis venditoris ad ipſam, vel damni ſubſequentis, &c.; Debet tamen venditor ex Laym. cap. 17. num. 10., & Leſs. emptorem monere, quod ultra pretium juſtum aliquid recipiat ratione oblectationis, & commodi ſpecialis, quo ſe privat; aliter emptorem deciperet.

X. Quæritur ſeptimo, An qui gemmam emit a ruſtico ignaro valoris illius gemmæ, poſſit illam emere quanti minimi, proteſtando quod illam emeret, verbi gratia, uno aureo, itaut ſi valeat mille aureis, retineat eam titulo donationis?

Reſpondeo cum Bonac. num. 6. negative, quia ignorantia venditoris non minuit pretium rei, & res non poteſt vendi minoris quam valet, invito venditore: Quare etiamſi ruſticus dicat ſe donare, invalida eſt donatio, quia involuntarie donat, cum neſciat gemmæ valorem; ad validam enim donationem requiritur perfectum voluntarium: Secus tamen dicendum, ſi valorem gemmæ venditor ſimul, & emptor ignorent; tunc enim ineunt contractum ſortis, exponendo ſe æqualiter periculo lucri, & damni; Contractus autem ſortis licitus eſt, quando uterque æquali periculo ſe exponunt.

Notant tamen Bonac., Leſs., Molin. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 79. contra Turrian., quod ſi in faſce herbarum, vel lignorum, quæ venduntur, inveniatur herba magnæ virtutis ignotæ venditori, poſſit emptor conſcius talis virtutis emere faſcem illum pretio currenti. Idem docent, ſi quis ſciret in alterius fundo latere theſaurum, vel venam metalli, vel fontem, &c., poſſe quippe ipſum emere pretio ordinario. Ratio eſt, quia communiter faſcis ille, & hic ager non æſtimatur pluris; neque enim habetur ratio de theſauro communiter ignoto. Hinc etiam inferunt, quod ſi in aliqua regione res aliqua pretioſa parvi æſtimetur, idque ignorent incolæ, poſſit res illa parvo emi; ut fecerunt Hiſpani ementes aurum apud Indos: Et ſi lapidario eſſet ignota virtus alicujus lapidis pretioſi, qui illius valorem ſciret, poſſet emere pretio communi; Etenim in pretio taxando habenda ſemper ratio eſt æſtimationis communis; Contra vero ſi quis ex ignorantia venderet adamantem pro vitro, non poteſt ſic emi; quia communiter adamas non æſtimatur ut vitrum, quamvis vendens putet illum eſſe vitrum.

XI. Quæritur octavo: An ſi quis in pretio deceptus fuit, poſſit reſcindere contractum, vel repetere id, in quo læſus eſt?

Reſpondeo cum communi apud Laym. cap. 17. §. 1. omnem emptionem, & venditionem, in qua juſti pretii latitudo exceditur, eſſe iniquam, & per reſtitutionem deducendam eſſe ad æqualitatem, niſi liberalis datio, vel remiſſio ejus, qui deceptus eſt, ſaltem præſumpta, habeatur: Quando enim modica inæqualitas accidit in contractu, præſumendum, quod contrahentes velint invicem remittere; ſecus vero ſi inæqualitas ſit notabilis. Verum in foro externo ad vitandam litium multitudinem tunc ſolum poteſt venditor reſcindere venditionem, quando læſus eſt ultra dimidium, ex *leg.* 2. Cod. *de reſcindenda venditione*, ut ſi merx, quæ infimo pretio valet decem aureis, vendita ſit minus quinque: Et quamvis talis facultas in jure detur ſolum venditori, nihilominus communiter docent pari ratione concedendum etiam emptori, ut poſſit in foro externo reſcindere emptionem, ſi læſus ſit ultra dimidium; ut ſi merx, quæ ſummo pretio valet decem aureis, empta ſit plus quindecim: Quamvis enim Cujacius, Abbas, Pinellus, & alii apud Laym. loc. cit., & Dian. part. 7. tract. 10. reſol. 22. putent, tunc ſolum poſſe reſcindi contractum ab emptore, quando plus duplo ſolvit, videlicet ſi merx, quæ valet decem, ematur plus viginti, ſicut in venditione læſio debet eſſe infra dimidium; At communius cum Molin., & aliis docent reſcindi poſſe, etiamſi plus quindecim ematur merx, quæ valet decem, ſicut in venditore decepto conſimilis læſio dat jus ad reſciſſionem contractus. Idemque dicendum in aliis contractibus, puta permutatione, locatione, emphyteuſi, &c.

Dubitarunt aliqui, An in foro etiam interno idem ſervandum, ut tunc ſolum detur obligatio reſtitutionis, quando læſio eſt ultra dimidium? Affirmavit Bald., & alii apud Sal., eo quod exceſſus pretii re-

retineatur auctoritate judicis: Gerſon etiam docuit læſionem citra dimidium in contractibus eſſe contra jus naturæ, non tamen obligare ad reſtitutionem, quia talis contractus eſt validus. Sed communiter docent has ſententias eſſe improbabiles, tenerique lædentem ad reſtitutionem, id exigente juſtitia; Unde Apoſt. 1. ad Theſſal. 4. dicit: *Ne quis ſupergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem ſuum, quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus*.

XII. Quæritur nono: An poſſit res emi, vel vendi cum pacto redimendi, aut retrovendendi?

Reſpondeo, certum eſſe id licere, itaut retrovendatur vel eodem pretio, ſi ſic pactum ineatur, vel pretio, quod æſtimabitur tempore retrovenditionis, ſi nullum præceſſit pactum; ut putat Tamb. c. 7. §. 8. num. 21. Ratio eſt, quia talis contractus de ſe nullam continet injuſtitiam, ſervatis ſervandis; Sicuti igitur, ut dicemus quæſtione ſequenti art. 4. quæſito 6., licitus eſt Cenſus redimibilis cum pacto ſaltem implicito retrovendendi, ita licita eſt emptio rei cum pacto retrovenditionis.

Notandum tamen, quod ſi pactum ſit in favorem emptoris tantum, eo quod is ſolum poſſit repetere pretium quandocumque libuerit, res, quæ, verbi gratia, valet ſexaginta, vendi debet pluris, quam valeat, videlicet, ut nonnulli putant, tertia parte pluris, nempe octoginta; Si vero ſit in favorem venditoris tantum, eo quod ad arbitrium poſſit rem ſuam ſibi reaſſumere, reſtituto pretio, res debet vendi minoris quam valeat, videlicet quarta parte minoris, hoc eſt quadraginta quinque circiter. Si demum ſit in favorem utriuſque, itaut quilibet poſſit ad libitum repetere ſuum pretium, & ſuam rem, res vendi debet etiam pluris, quam valeat, minoris tamen, quam ſi fiat pactum in favorem ſolius emptoris, ut notat Trull. dub. 14.; quia ſemper majus beneficium eſt emptoris, quod poſſit rem, quæ ſemper eſt in promptu, reſtituere ad arbitrium, quam venditoris, quod poſſit reſtituere pecuniam, quam non facile habere poteſt, & ideo vendi poſſet res decima parte pluris, quam valeat, puta ſexaginta ſex.

Plures tamen conditiones in hoc contractu requiruntur. Prima, ut habeatur vera intentio emendi, & vendendi, (aliter eſſet uſura palliata) & ideo pretium debet eſſe juſtum; Proinde ſi Emptor rem illam alteri vendat, non poteſt primus venditor rem illam ſibi vindicare, quia poſito quod vendiderit, non habet amplius jus in rem, ſed in perſonam: Secunda, ut fructus rei pertineant ad emptorem, cujus res eſt, & cui perit, ſi forte pereat; Proinde poteſt talis res locari eidem venditori, & tunc fructus pertinerent ad venditorem. Tertia, ut contractus emptionis, & locationis non ſit immoderatus, ne ſit uſura palliata; Proinde non eſt habenda ratio pecuniæ, videlicet ut quinque, verbi gratia, pro centum exigantur, ſed habenda eſt ratio fructuum, qui percipi poſſunt a re empta, & locata, demptis expenſis, & moleſtiis. Quarta, ut non vendatur res pretio rigoroſo cum pacto, quod eadem retrovendatur eidem perſonæ pretio infimo; hic enim contractus, qui dicitur Mohatra, vulgo *Stocco*, eſt uſurarius, ut dicemus quæſito ſequenti. Verum, ut notat Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 58., & 33. ex Trull. ſi venditor nolens mutuare pecuniam velit vendere rem credito pretio rigoroſo, prævidens, quod ille ſit retrovenditurus alteri rem pretio infimo pecunia numerata, non peccat contra juſtitiam, ſi ad illum non obliget, ne implicite quidem.

Ex quibus ſequitur, quid dicendum de contractu, qui vulgo dicitur *Godere a godere*, quando ſcilicet tu das Titio domum valentem centum, & Titius dat tibi centum, itaut ad arbitrium utriuſque poſſit quilibet rem ſuam reaſſumere? Procul dubio contractus hic dictus a Juriſtis Antichriſis eſt uſurarius, quatenus tradenti pecuniam nullum lucrum ceſſat, & interim percipit fructus ex ea domo, qua fruitur, ut notat Azor. apud Bonac. punct. 7., & apud Dian. reſol. 82.: Nihilominus ſi per hujuſmodi contractum habeatur vera emptio cum pacto retrovenditionis pretio juſto, non haberetur mutuum virtuale, atque adeo nec uſura. Et ratio a priori eſt, quia per contractum venditionis transfertur dominium rei in emptorem, qui ſubit ejus rei periculum, ſi forte pereat; unde nil mirum, quod res ea poſſit eidem domino fructificare; Secus vero ſi non habeatur venditio, ut dicemus etiam quæſt. ſeq. art. 4. quæſit. 6. Debet tamen in hoc, ut diximus, res vendi decima parte pluris, quam valet, verbi gratia, domus valens centum debet vendi centum, & decem, cum majus ſit beneficium emptoris, quod poſſit rem reſtituere ad arbitrium alterius, quam venditoris, quod poſſit ad arbitrium al-

alterius reſtituere pecuniam, quæ non ſemper in promptu eſt.

XIII. Quæritur decimo, Utrum venditiones reciprocæ ejuſdem rei licitæ ſint, quas Hiſpani vocant Mohatras; Verbi gratia, ſi Titius indigeat centum aureis, & petat mutuos a mercatore, poteſtne mercator vendere illi credito, verbi gratia, pannum pretio rigoroſo, puta centum & decem, ut illud vendat alteri pecunia numerata pretio infimo juſto, videlicet centum, & ſic habeat centum aureos, quibus indiget; quod ſi careat novo emptore, exhibeat ſe mercator ad iterum emendum idem pannum centum aureis, cum ipſe vendiderit centum & decem?

Reſpondeo cum communi, quod ſi mercator vendens pannum credito centum & decem ineat pactum cum Titio, ut ſibi revendat illud pecunia numerata centum aureis, certe talis contractus ſit illicitus, & manifeſte uſurarius; unde proſcripta eſt ab Innoc. XI. propoſ. 40. dicens: *Contractus mohatra licitus eſt etiam reſpectu ejuſdem perſonæ, & cum contractu revenditionis prævie inito cum intentione lucri*; quam fuſe expendimus in Trutina theſium damnatarum; Si tamen non habeatur pactum retrovenditionis, ſed detur a mercatore facultas Titio, ut revendat pannum pecunia numerata cui maluerit, in tali caſu putant multi apud Leſs. cap. 2. dub. 16., quod intercedat uſura palliata, quia ea intentione venditur pretio ſummo, ut retrovendatur ſibi pretio infimo pecunia numerata, cum non facile reperiatur alter emptor: Leſs. tamen cum Navar. apud Dian. part. 1. miſcel. reſol. 58. docet poſſe in tali caſu palliatam uſuram non intercedere, ſi talis contractus retrovenditionis ne implicite quidem ineatur, quando ſcilicet facile poterit emptor habere ab alio pecuniam numeratam, qua indiget; Sic enim mercator juſto pretio vendidit, quamvis vendiderit pretio rigoroſo, & juſto etiam pretio redimit, ſi ſibi offeratur redimendum pretio infimo.

Notat tamen Leſs., quod quamvis ſine injuſtitia, & uſura palliata poſſit ſic vendi pannum, & redimi a mercatore, tamen talis contractus ſæpe non vacat culpa. Primo enim peccare poteſt mercator contra charitatem cogendo miſerum ad emendum pannum, quo non indiget cum tanto impendio, cum poſſit illi ſuccurrere dando mutuum; Secundo, propter malum exemplum, & ſcandalum, quod datur, cum talis contractus habeat ſpeciem uſuræ, & contractus mohatræ ab Innoc. XI. damnati.

ARTICULUS IV.

An monopolia, & negotiatio ſint illicita?

I. Monopolium eſt unius venditio, & quadrupliciter contingere poteſt.

II. Si venditores conſpirent in pretium juſtum rigoroſum, ſolum peccant contra charitatem; ſicut ſi emptores conſpirent in pretium infimum. Qui tamen malis artibus ad id inducunt mercatores, peccant etiam contra juſtitiam.

III. Probabilius contra juſtitiam peccant, qui omnes merces alicujus generis emunt, ut carius illas vendant. Num peccent, qui hæc emunt poſtquam cives ſibi neceſſaria pararunt?

IV. Injuſtum eſt monopolium, quando quis impedit malis artibus merces, ne in Civitatem advehantur, ut carius vendat res proprias; Sicut quando quis rumores diſſeminat, quod naves mercibus onuſtæ ſint ſubmerſæ, ut pretium mercium augeatur; Aut ſi vendens ſub haſta apponit fictos licitatores, qui plus offerant, ut alii in pretio aſcendant.

V. Monopolium, quod habetur, quando ex Principis privilegio aliquis ſolus certas merces vendit pretio juſto, licitum eſt, ſi detur cauſa talis conceſſionis, & pretium non taxetur ab iis venditoribus; aliter eſt injuſtum.

VI. Negotiatio non eſt intrinſece mala, ſed mali ſpeciem præſefert, cum ſæpe variis culpis annectatur.

VII. Clericis in Sacris, ac Religioſis ſub mortali prohibetur negotiatio. Num etiam Beneficiariis? Prohibetur pariter iiſdem conducere aliena prædia, ut fructus vendant, necnon emere jumenta, ut ea locent.

VIII. Non eſt prohibita iiſdem negotiatio œconomica, ſed Lucrativa, & Politica. Num tamen poſſint per alios negotiari?

IX. Qui habet alibi ſuam pecuniam, & ne patiatur jacturam cambii, emit ibi res aliquas, quas hic vendat, tunc non dicitur negotiari, quando id facit ad ſervandum ſe indemnem, non ad lucrandum.

I. Monopolium idem ſonat, ac venditio unius, ſicut Monopola ſonat unicus venditor. Contingit autem monopolium multipliciter. Primo, ſi venditores conſpirent inter ſe de pretio, itaut

non minoris vendant; Secundo, ſi unus, vel pauci omnes merces emant, ut deinde vendant quanti plurimi, eo quod notabilem inopiam, & caritatem inducant; Tertio, ſi impediant, ne aliæ merces advehantur, ut ipſi pluris vendant merces ſuas cum damno Reipublicæ. Quarto, ſi Princeps alicui concedat privilegium, ut ſolus vendat certum genus mercium.

II. Quæritur primo, An monopolium primo modo ſumptum liceat, videlicet ſi mercatores conſpirent inter ſe de pretio?

Reſpondeo, ſi conſpirent in pretium injuſtum, ſeu ſupra rigoroſum, procul dubio peccant contra juſtitiam, & tenentur ad reſtitutionem; Si vero conſpirent in pretium juſtum, ſed rigoroſum, non peccant contra juſtitiam, ut docent communiter contra Rebell., ſed peccant contra charitatem; quia Reſpublica ob tale monopolium ſentit grave incommodum: (Et eadem eſt ratio, ſi emptores conſpirent in pretium infimum, ut accidere ſolet in licitationibus,) Si tamen minis, vel fraude mercatores impedirent, ne alii minoris vendant, quam pretio rigoroſo, certe contra juſtitiam peccarent, quia injuria fieret emptoribus.

III. Quæritur ſecundo: An liceat monopolium ſecundo modo ſumptum, quando ſcilicet unus, vel pauci omnes merces alicujus generis, verbi gratia, vinum, frumentum, coemunt, ut carius vendant?

Reſpondeo, Molin. diſp. 345. putare probabile, quod ſic peccetur ſolum contra charitatem, & contra juſtitiam ſolum legalem, atque adeo ſine onere reſtitutionis: Quam ſententiam Leſs. cap. 21. num. 151. putat probabilem, quia res emitur juſto pretio, ut ſupponitur, & deinde ſine injuſtitia res illa ſupprimitur: Siquidem nemo tenetur ex juſtitia vendere. Sed communiter docent peccari contra juſtitiam particularem, ſeu Commutativam, & ſic cum obligatione reſtituendi; quia per fraudem inducitur inopia rerum illarum, & caritas, ac augetur pretium rei: Notat tamen Bonac. apud Dian. cit. reſol. 24., & Trull. dub. 18. contra Rebel., Sal. probabile eſſe, quod qui non exercuit monopolium, nec fuit cauſa, quod pretium rei juſtum creſceret, poſſit rem ſuam vendere eo pretio, quo ab aliis venditur; quia tunc tale pretium eſt pretium commune, atque adeo juſtum, etiamſi auctum ſit per fraudem aliorum. Notat ſecundo, quod ſecluſo monopolio poſſit regulariter quilibet ſuas merces ſupprimere uſque ad tempus opportunum, quo eas majori pretio vendat. Notat tertio Trull. ex Salon. non eſſe damnandos mercatores, qui merces emunt poſtquam Reipublicæ cives ſibi neceſſaria pararunt. Notat quarto Dian. loc. cit. reſol. 27. ex Filliuc. excuſari ab onere reſtitutionis transferentes triticum extra Territorium, etiamſi ob id pretium notabiliter augeatur. Notat demum Reginald. lib. 25. num. 328. monopolia licere, quando ideo tantum fiunt, ut merces juſto mediocri pretio vendantur; ſic enim nec caritas inducitur, nec Reſpublica, aut privati læduntur, ſed ea induſtria mercatores utuntur, ne cogantur pretii vilitatem incongruam ſubire. Unde juxta hunc Auctorem non dicendi ſunt peccare, quando nulli irrogatur injuria. Docet etiam Navar. apud Dian. loc. cit. reſol. 76. monopolium non eſſe iniquum, ſi fiat, ne alii pretio injuſto res vendant, aut etiam pretio rigoroſo.

IV. Queritur tertio: An liceat monopolium tertiò modo ſumptum, quando ſcilicet impeditur, ne merces aliunde in Civitatem advehantur, ut propriæ carius vendantur?

Reſpondeo cum communi apud Dian. loc. citat. peccari contra juſtitiam, ſi id fiat fraude, & minis; peccari vero ſolum contra charitatem, ſi ſolis precibus id obtineatur, quando ob id caritas, & inopia inducitur. Ad hujus generis monopolia revocatur, Primo, quando multi conveniunt, ut opus ab uno inceptum alter non perficiat; Secundo, quando aliqui rumores diſſeminant, vel literas confingunt, quibus exprimitur, naves onuſtas mercibus fuiſſe ſubmerſas, ut ſic pretium mercium augeatur; Tertio, quando vendens ſub haſta apponit fictum licitatorem, qui plus offerat, ut alii emptores in pretio aſcendant; Quarto, ſi artifices conveniant, ut non doceant artem, niſi ſoluto certo pretio.

V. Quæritur quarto: An liceat monopolium quarto modo ſumptum, quando ſcilicet Princeps concedit privilegium, ut unus tantum vendat certas quaſdam merces?

Reſpondeo licere, ſi adſit juſta cauſa talis conceſſionis, modo venditor non excedat pretium juſtum, vel taxatum a Principe, vel taxandum judicio prudentium. Habetur autem cauſa juſta conceſſionis, ſi id fiat in bonum publicum; quando ſcilicet vel Princeps eget pecunia pro bono publico, vel expedit, ut unus vendat, quia non ſunt multi, qui poſſint tales merces aſportare.

tare.

tare. Sic juſte conceditur bibliopolis, ut alii non poſſint vendere talem librum, vel quia ſine tali privilegio nemo eum imprimeret, & venderet propter proximum periculum perdendi potius, quam lucrandi; vel quia ſic reliqui ad laborem animantur. Juſte etiam a dominis locorum conceditur, ut unus, vel duo ſint tabernarii in ſuis locis, propter eandem rationem, ut notat Trull.. Quod ſi ſine juſta cauſa illud concedatur, injuria fit reliquis volentibus vendere: Unde ad reſtitutionem damni tenentur, Primo illi, qui tale privilegium impetrarunt, & lucrum reportarunt; Deinde in iſtorum defectum tenentur, qui privilegium conceſſerunt. Præterea concedens privilegium inique ageret, ſi relinqueret pretium taxandum a venditoribus, daretur enim occaſio vendendi pretio injuſto cum damno Reipublicæ: Quod tamen intelligendum de mercibus uſui humano neceſſariis, ut ſunt panis, vinum, linum, pannus, &c., non de iis, quæ pertinent ad luxum, & delicias, quas nemo cogitur emere, ut ſunt picturæ, tapetes ſericorum, panni pretioſi, aleæ, &c.

VI. Quæritur quinto; Quid ſit, & an ſit intrinſece mala negotiatio?

Reſpondeo, Negotiationem idem eſſe, ac otii negationem, cum Negotiatores curis, & ſolicitudinibus abundent: Definitur, quod ſit *Emptio rei cum animo eam integram, & immutatam vendendi propter lucrum*; ſi enim res mutetur, non eſt negotiatio, ſed induſtria, & artificium. Docet autem D. Thom. 2. 2. quæſt. 77. art. 4. non eſſe intrinſece malam, ſed indifferentem, cum poſſit bene, vel male fieri; quamvis habeat ſpeciem mali, tum quia animus lucrandi præſeferre videtur avaritiam, & quia ſæpe exercetur interpoſitis fraudibus, dolis, mendaciis, monopoliis, juramentis, furtis; licet ea vitia negotiatoris ſint, non negotiationis.

VII. Quæritur ſexto; Quibuſnam prohibeatur negotiatio?

Reſpondeo prohiberi Clericis conſtitutis in Sacris, & omnibus Religioſis ſub pœna excommunicationis, & ſuſpenſionis, non quidem latæ ſententiæ, ſed ferendæ; Unde communiſſime Doctores docent contra Cajetan., Rodriq., & Michaelem de Palatio apud Dian. loc. cit. reſol. 72., iſtos peccare mortaliter, ſi negotientur, etiamſi negotiatio non ſit turpis, & abſit ſcandalum: Quamvis Leſſ., Filliuc., & alii apud eundem Dian. excuſent eos a mortali, ſi ſemel, aut iterum negotiationem exerceant; quia negotiatio dicit frequentiam aliquam. Ratio cur prohibeatur, eſt, quia ex Apoſt. 2. ad Timoth. 2. *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus*; Et 1. ad Timoth. 6. dicitur: *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſumus*. Utrum autem prohibeatur etiam Beneficiariis, qui non ſunt in ſacris conſtituti? Dubitant Doctores; Communiter affirmant, ſed aliqui apud Dian. reſol. 73. negant.

Notandum tamen primo, Clericis prohiberi tantum negotiationem lucrativam, qua res immutata venditur majori pretio, non artificioſam, qua res arte mutatur, & venditur; quia hæc artificium potius eſt, quam negotiatio: Nec prohibetur Clericis uſus artis honeſtæ, cum legamus Actor. 18. Paulum artem ſcenofactoriam exercuiſſe: Quare licitum eſt Clericis ſecluſo ſcandalo emere jumenta, ut nutrita carius vendant, emere oves, ex quibus vendant agnos, & lacticinia; Poſſunt etiam vendere rem immutatam carius, quam emerunt, niſi ad id emerint. Non poſſunt tamen conducere aliena prædia, vel ſimiles res fructiferas, ut fructus vendant; quamvis enim hoc non ſit negotiari, ut advertit aperte Trull. diſp. 19. num. 8., eſt tamen illis expreſſe prohibitum *Cauſa* 21. *quæſt.* 3. *cap.* 1. & 3., ut notat Lug. diſp. 265. num. 19., & Sal. dub. 2.; Leſſ. tamen, & Molin. diſp. 347. docent poſſe id efficere ad ſuam, ſuorumque ſuſtentationem, immo in caſu neceſſitatis poſſunt etiam negotiari, ut notat Sal.: Quamvis autem poſſint propria prædia, ac jumenta locare, non poſſunt tamen emere jumenta ſolum, ut ea locent; quia hoc eſſet genus negotiationis, ut docent etiam Leſſ., & Molin.

VIII. Notandum ſecundo, triplicem dari negotiationem, aliam Lucrativam, de qua hactenus locuti ſumus, aliam Oeconomicam, emendo neceſſaria ad ſuam, ſuorumque ſuſtentationem, & vendendo ſuperflua, & hæc licita eſt Eccleſiaſticis; ſatis enim eſt, quod non ematur aliquid ea intentione, ut carius vendatur immutatum; Tertiam demum Politicam, emendo neceſſaria exercitui, & civibus; & hæc non decet Clericos, qui debent eſſe a negotiis ſæcularibus alieni.

Notandum tertio, quod quamvis Clericis prohibitum directe ſit tantum negotiari per ſeipſos, tamen indecens eſt negotiari per alium, qui totam induſtriam præſtet; ut ſi pecuniam in ſocietate mercatorum depoſi-

tam habeant; Quare ſi non excuſet neceſſitas, putant Leſſ., Molin., Trull. eſſe ſaltem veniale per alios negotiari, ſecluſo ſcandalo; quamvis Dian. loc. cit. reſol. 72. cum Turrian. putet, ne veniale quidem eſſe ex vi prohibitionis per alios negotiari. Verum ſi Clerici, aut Religioſi negotiarentur per ſuos famulos, & factores, eſſet mortale, quia hoc non eſt negotiari per alios, ſed per ſeipſos, ut notat Trull.

IX. Quæritur demum apud Lug. de Juſt. diſp. 27. ſec. 3. & apud Dian. part. 7. tract. 1. reſol. 21. An habeatur negotiatio prohibita, ſi Titius pecuniam, quam ex proprio patrimonio, vel beneficio habet in alia Provincia, non poteſt habere Neapoli, ubi degit, ſine magna jactura cambii, & ideo ne aſſeratur Neapolim pecunia minus utilis, facit ea pecunia emi in ſua Provincia merces aliquas, verbi gratia ſericum, quod Neapoli vendat eodem pretio, & fortaſſe minori?

Reſpondent laudati Doctores diſtinguendo; ſi enim moneta in utroque loco ſit ejuſdem valoris, unde ſericum utrobique vendatur, verbi gratia decem carolenis circiter, non continetur in caſu adducto negotiatio prohibita, quando magnum detrimentum in cambio ſis paſſurus, etiamſi ſericum illud vendas Neapoli carius, dummodo intentio emendi non ſit ad lucrandum, ſed ad ſervandum te indemnem: Contra vero ſi pecunia plus valeat Neapoli, quam in tua Provincia, idque facias, non ut ſerves te indemnem, ſed ut lucreris.

ARTICULUS V.

An debeat Venditor aperire vitia rei venditæ?

I. Defectus rei vendendæ vel ſunt in ſubſtantia, vel in quantitate, vel in qualitate. Alii autem ſunt Emptori noxii, alii vero ſolum reddunt rem inutilem: Iſtorumque ignorantia poteſt eſſe Emptori invincibilis, & poteſt eſſe vincibilis.

II. Contra juſtitiam peccat, qui rei vendendæ defectus in ſubſtantia, & quantitate non manifeſtat. Quid ſi quis vino præſtanti aquam intermiſceat?

III. Rei vendendæ defectus occulti in qualitate a Venditore ex juſtitia debent manifeſtari, quando Emptor interrogat de certo defectu, & quando res petitur ad certum uſum, ad quem res illa eſt inutilis: Sicut etiam ſi res ſit Emptori nociva.

IV. Emptor pariter tenetur manifeſtare ex juſtitia valorem rei Venditori illum ignoranti; Sed non tenetur, quando talis valor communiter ignoratur.

V. Validus eſt Contractus venditionis, quando Venditor ignorat vitium notabile rei venditæ; ſed comperta veritate tenetur Emptori damnum reſarcire.

I. NOtandum primo, vitia, vel defectus rei alia eſſe in ſubſtantia, alia in quantitate, alia in qualitate. Dicuntur eſſe in ſubſtantia, ſi res aliqua pro alia diverſa ſpecie, vel numero tradatur, ut aurichalcum pro auro, equus A. pro equo B.; Sunt vero in quantitate, ſi res in pondere, aut menſura deficiat, ut ſi dentur decem libræ, vel ulnæ pro duodecim. Sunt demum in qualitate, ſi verbi gratia animal infirmum vendatur pro ſano, ager ſterilis pro fœcundo, vinum aqua mixtum pro puro, veſtis vetus pro nova.

Rurſus defectus rei alii ſunt noxii emptori, ut ſi ematur domus ruinoſa pro integra, equus furioſus pro domito, pharmacum noxium, &c.; Alii reddunt rem inutilem tantum, ſed non ſunt noxii, ut ſi ematur vas argenteum habens aliquam rimulam pro integro, pharmacum inutile pro utili, equus ſenex pro juveni.

Notandum ſecundo, ignorantiam talium defectuum in venditore poſſe eſſe vel invincibilem, eo quod non teneatur tales defectuus cognoſcere; vel vincibilem, ſeu culpabilem, ut ſi ignoret defectum rei, quem communiter alii ejuſdem artis cognoſcunt; Sic venditor carnium tenetur agnoſcere, an carnes ſint bovinæ, vel arietinæ. His poſitis

II. Quæritur primo: An teneatur venditor manifeſtare defectum rei in ſubſtantia, vel in quantitate?

Reſpondeo cum communi affirmative, itaut peccet mortaliter, & ad reſtitutionem teneatur, qui occultat; Etenim hujuſmodi fraus, & dolus in re gravi eſt peccatum grave contra juſtitiam; unde tenetur compenſare damnum, qui unam rem pro alia vendit, vel qui vendit rem deficientem in pondere, vel menſura. Et quidem ad reſtitutionem tenetur, Primo, qui frumentum, vel filum ſericum ponit in loco humido, ut intumeſcat, & creſcat: Secundo, agricolæ, qui tritico glebulas, aut alia ſemina intermiſcent; quamvis non peccet, qui vendit triticum cum glebulis terreis, quas communiter habet poſtquam in area expurgatum eſt; immo ſi

per-

perfecte illud purgarit, non peccat, ſi iterum admiſceat tot terræ glebulas, quot communiter habet triticum, quod venditur: Tertio, qui vino aquam intermiſcet; Quod ſi vino præſtantiſſimo admiſceat tenue, itaut fiat ſimile illi, quod ab aliis eodem pretio venditur, probabiliter ex Leſs., & Bonac. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 51. non peccat; ſicut nec ſi intermiſceat eodem modo aquam, quando emptor tale vinum non eſt ſervaturus, ſed ſtatim conſumpturus (nam vinum aquæ mixtum ſervari nequit) quamvis, ſi id frequenter fiat, inferatur injuria venditoribus puri vini, ex Turrian. apud eundem Dian. reſol. 80., eo quod menſura puri vini ſic minuatur, & ideo in praxi talis ſententia conſulenda non eſt, ſed omnino rejicienda (quamvis Dianæ videatur probabilis) ne detur occaſio avaritiæ, & injuſtitiæ; Præſertim quia ſic venditur vinum pretio ſummo, quod renuunt univerſim emptores ſolvere, & ſit injuria aliis venditoribus ſincere procedentibus, eo quod emptores facile illos deſerant decepti ab eo, qui videtur minoris vendere vinum dilutum.

III. Quæritur ſecundo: An teneatur venditor manifeſtare defectus rei in qualitate, & emptor valorem rei ignoratum a venditore?

Reſpondeo, & dico primo, ſi emptor interroget, an res habeat certum defectum, vel ſi res petatur ad certum uſum, tenetur venditor ex juſtitia manifeſtare vitia occulta; aliter venditio eſt nulla, & ante judicis ſententiam reſcindenda; & in foro externo datur actio, quæ dicitur Redhibitoria ad recuperandum pretium, & reſtituendam mercem, quia dolus dedit cauſam contractui. Ita Leſſ. apud Trull. dub. 11.. Quod ſi emptor tantum interroget in genere, an res habeat aliquem defectum, tunc ſi res ſit utilis ad finem, & defectus alii occultentur, venditio eſt valida; ſi vero ſit inutilis ad finem, venditio eſt nulla, & reſcindenda: Sicut etiam ſi res ſit nociva emptori; ut ſi vendatur equus ferox pro domito, aromata evanida pro recentibus, ſervus furax, & fugitivus. Ratio eſt, quia etiam in hoc caſu dolus daret cauſam contractui, & emptor ſic interrogans cenſetur rationabiliter invitus; ut notant communiter apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 39.

Dico ſecundo: Si emptor non interrogat de vitio rei, ſed ſuo judicio fidens rem aliquam ex multis deligit, non tenetur venditor manifeſtare ejus defectus, ſi ſit utilis ad finem, & non nociva emptori; Debet tamen tantum pretium accipere, quantum valet res illa cum vitiis ſuis; ut ſi vendatur vas argenteum cum aliqua rimula. Si tamen vitium, quod tacetur, eſt notabile, quo ſcilicet cognito emptor non emiſſet, quia ſcilicet reddit rem illam inutilem, aut nocivam, Contractus eſt nullus, daturque in foro externo actio redhibitoria, ſcilicet ad rehabendum pretium, & tenetur venditor reſarcire omnia damna. Ratio eſt, quia dolus daret cauſam Contractui; quoties autem dolus dat cauſam Contractui, Contractus eſt nullus, ex *leg.* 1. *Cod. de Aedilitiis actionibus*.

IV. Dico tertio: Sicut tenetur venditor manifeſtare emptori vitia, ita emptor tenetur manifeſtare rei valorem venditori ignoranti, verbi gratia, ſi vendat gemmam pro vitro, aurum pro aurichalco; Si tamen etiam emptor valorem rei ignorat, tenetur comperta veritate illius valorem venditori compenſare, ut communiter docent cum Leſſ. cap. 11. num. 84. apud Dian. reſol. 79.; Quamvis gemmæ in eo loco, ubi parvi æſtimantur, poſſint parvi emi, quia emuntur ibi pretio communi; ſicut etiam ager habens theſaurum latentem, & faſcis herbarum, in quo adſunt herbæ magnæ virtutis notæ ſolum emptori, emi poſſunt pretio, quo communiter æſtimantur, ut diximus.

V. Dico quarto: Si venditor ignorans vitium rei notabile rem illam vendidit, Contractus eſt validus, cum non intercedat dolus, ſed cognito vitio debet deſcendere de pretio rei, itaut tantum accipiat, quantum res cum eo vitio valet; Quamvis non teneatur reſarcire damna ſecuta emptori, ſi ſine culpa lata vitium illud ignorarit, ut notat Bonac. hic.

ARTICULUS VI.

Ad quem ſpectant fructus rei venditæ?

I. Fructus pendentes rei venditæ ſpectant ad emptorem, niſi aliter conveniatur.

II. Pertinent tamen ad venditorem, quamvis res tradita ſit emptori, ſi pretium nondum ſit ſolutum, aut non ſit data fides de pretio ſolvendo.

III. Quomodo poſſit ſine labe uſuræ emptor, conceſſa venditori dilatione ſolutionis pretii, percipere intereſſe ratione fructuum rei venditæ?

IV.

IV. Ex re vendita, & aliena poſſunt percipi fructus ſolum ratione lucri ceſſantis.

V. Si Contractus venditionis diſſolvatur poſt annum, ſive quia fuit conditionatus, & conditio non eſt purificata, ſive quia celebratus fuit per dolum dantem cauſam Contractui, fructus talis rei eo anno provenientes ſpectant ad venditorem.

VI. Spectant vero ad emptorem, ſi Contractus poſt annum reſcindatur, quia interceſſit læſio ultra dimidium juſti pretii.

VII. Quid ſi venditio reſcindatur ratione pacti de re retrovendenda?

VIII. Quid ſi venditio cum pacto addictionis in diem, vel cum pacto legis commiſſoriæ verbis directis celebrata deinde diſſolvatur? Et quid importent hæc pacta addictionis in diem, & legis commiſſoriæ?

IX. Si venditio reſcindatur jure Retractus, ſeu jure congrui intra annum poſt venditionem, fructus medii temporis ad emptorem ſpectant. Explicatur, quid ſit hoc jus Congrui, ſeu Retractus.

I. CErtum eſt primo ex Bonac., Leſſ. lib. 5. num. 1. dub. 13., & aliis, fructus pendentes tempore venditionis ſpectare ad emptorem quoad valorem, quem habent tempore venditionis, niſi aliter conveniant contrahentes; Et ratio eſt, quia cenſentur eſſe pars rei emptæ: Et eodem modo ſi equus vendendus oſtendatur emptori cum ornamentis ſuis, quando decernitur pretium equi, intelligitur cum ſuis ornamentis, niſi aliter conveniatur.

II. Certum eſt ſecundo, quod quando res vendita tradita eſt emptori, ſed pretium nec eſt ſolutum, nec eſt habitum pro ſoluto, data fide de pretio, tunc fructus rei venditæ pertinent etiam ad venditorem, eo quod res domino fructificat; in tali autem caſu dominus rei eſt venditor, non emptor, quamvis tradita ſit emptori; ergo, &c.: Contra vero ſi pretium eſt ſolutum, aut habita eſt fides de pretio, conceſſa dilatione ad ſolvendum, fructus pertinent ad emptorem, eo quod in tali caſu dominus rei ſit emptor, ut ſupra diximus; nec tenetur emptor ad intereſſe pro pretio non ſoluto, niſi aliter conventum ſit.

III. Quæritur tamen primo, An poſſint iſti contrahentes ſine labe uſuræ convenire, ut quouſque pretium rei venditæ ſolvatur, teneatur emptor ad intereſſe ratione fructuum?

Reſpondeo cum Bonac. punct. 7., Molin. contra Leſſ., & Vaſq. affirmative. Ratio eſt, quia in tali caſu non teneretur emptor ad intereſſe ratione dilationis ſibi conceſſæ ad ſolvendum, quæ eſt tacita mutuatio, ſed teneretur ratione lucri ceſſantis venditori; venditor enim patitur ex anticipata hac venditione damnum hoc, quod non acquirat fructus rei venditæ; ergo bene poteſt ſpectato valore talium fructuum percipere intereſſe, quoaduſque ſibi pretium ſolvatur: Certum tamen eſt, quod ſi tale lucrum non ceſſaret, uſura committeretur percipiendo intereſſe ob dilationem ſolutionis.

IV. Neque dicas, quod venditor in hoc caſu perciperet fructus ex re aliena; Nam quando res facta eſt aliena per venditionem cum proprio incommodo, poſſunt percipi fructus ex tali re; Sic quando mutuans transfert mutuatario dominium pecuniæ, quæ ſibi lucrum pareret, poteſt ex tali pecunia aliena percipere valorem fructuum, quos ipſe lucraretur, niſi mutuaſſet. Tutius tamen eſt, quod venditor in his caſibus ineat venditionis contractum ſub conditione, quod pretium ſolvatur, reſervato interim ſibi dominio rei, quam locat emptori, quouſque pretium ſolvat.

V. Quæritur ſecundo: Quando Contractus venditionis poſt annum, verbi gratia, diſſolvitur, ad quem ſpectant fructus, quos illo anno parit res vendita?

Reſpondeo, & dico primo; Si Contractus, verbi gratia, poſt annum diſſolvitur, eo quod celebratus fuerit ſub conditione aliqua, quæ non eſt impleta, fructus illius anni pertinent ad venditorem, eo quod venditor ante conditionis eventum non tranſtulerit dominium: Et eadem eſt ratio, ſi venditio poſt annum diſſolvatur, eo quod fuerit celebrata per dolum dantem cauſam contractui; talis enim venditio eſt invalida, & ſic res venditori, qui eſt dominus, fructificat.

VI. Dico ſecundo; Si Contractus poſt annum diſſolvitur, eo quod pœniteat contrahentes prioris Contractus, fructus illius anni pertinent ad emptorem, ut patet; quia ille eſt dominus. Et idem dicitur, ſi Contractus reſcindatur, eo quod venditor deceptus ſit ultra dimidium juſti pretii; emptio enim eſt valida, quamvis reſcindenda. Verum tamen eſt, ut notat Leſſ. num. 122., emptorem teneri defectum pretii ſupplere, quantum intererat venditoris ipſum non fuiſſe deceptum.

VII. Dico tertio; Quando fit venditio cum pacto retrovendendi eodem pretio, tunc

tunc fructus medii temporis pertinent ad emptorem, qui eſt dominus, ſecundum valorem, quem habent uſque ad diem retrovenditionis; Si vero venditio diſſolvatur variato pretio, quia cenſetur fieri ſecunda venditio, quando celebratur hic novus Contractus, ideo fructus, juxta valorem, quem tunc habent, ſpectant ad ſecundum emptorem, qui redimit illam rem, eo quod fructus pendentes tempore Contractus cenſentur eſſe pars rei emptæ, ut ſupra diximus, niſi aliter conveniatur.

Hinc ſequitur ex Molin., & Leſſ. apud Bonac., quod quando reſcinditur venditio, quæ prius celebrata fuit cum pacto retrovendendi eodem pretio, non ſit ſolvendum novum vectigal, quia talis retrovenditio non cenſetur ſecunda venditio, ſed reſciſſio primæ venditionis: Contra vero ſi diſſolvatur venditio, quæ non fuerat celebrata cum pacto retrovendendi eodem pretio, aut ſi cum celebrata fuit cum pacto retrovendendi, verbi gratia, poſt quinque annos, deinde prorogetur tale tempus; nam reſciſſio iſta cum non fiat vi primi, ſed ſecundi pacti, cenſetur ſecunda venditio.

VIII. Dico quarto: Quando venditio cum pacto Addictionis in diem, vel legis commiſſoriæ verbis directis celebrata diſſolvitur, tunc fructus medii temporis pertinent ad venditorem; Ita ex leg. *Item*, *De in diem addictione*, & ex leg. *Si fundus*, ff. *de lege commiſſoria*. Ratio eſt, quia talis venditio habetur pro nulla, eo quod diſſolutio venditionis retrotrahatur ad tempus, quo celebrata fuit; Unde probabilius eſt ex Leſſ., & Molin. contra Gomez, & Tiraquel. pro tali venditione non eſſe ſolvendam gabellam. Dicitur autem venditio cum pacto addictionis in diem, quæ fit hoc pacto: Vendo tibi domum, verbi gratia, ea lege, ut ſi intra annum reperero emptorem majus pretium pro ea ſolventem, domus ſit inempta: Dicitur venditio cum pacto legis commiſſoriæ, quæ fit hoc alio pacto; Vendo tibi domum hac lege, ut intra annum pretium mihi ſolvas, aliter ſit inempta, & Contractus ſit nullus. Dicitur hic Contractus fieri verbis directis, ſi verba oſtendant Contractum eſſe irritum, ut ſi expreſſe dicatur, quod aliter res ſit inempta, & Contractus nullus. Dicitur vero celebrari verbis obliquis, ſi verba oſtendant Contractum eſſe irritandum; ut ſi dicatur; Aliter res ad me redeat, & Contractus diſſolvatur, ſeu ex tunc ſit diſſolutus. Dixi proinde, venditiones iſtas eſſe nullas, & fructus medii temporis pertinere ad venditorem, ſi fiant verbis directis; nam ſi fiant verbis obliquis, fructus medii temporis pertinent ad emptorem; quia venditiones iſtæ ſunt validæ, & ſolum diſſolvendæ.

Ex quo ſequitur, quod ſi fiant venditiones iſtæ verbis obliquis, & interim res pereat, tunc pereat in damnum emptoris, cum res domino pereat; facta autem hac venditione valida, & facta traditione rei, jam translatum eſt ejus dominium in emptorem; Si vero venditiones iſtæ fiant verbis directis, res periret venditori.

IX. Dico demum: Si reſcindatur Contractus venditionis intra annum jure Retractus, ſeu jure Congrui, fructus talis medii temporis ſpectant ad emptorem, eo quod validus fuerit Contractus. Sciendum autem, jus Retractus, ſeu jus Congrui competere conſanguineo, vel vicino redimendi, ac de ſe retrahendi rem immobilem a te alteri venditam, reſtituto illi ſuo pretio; quod jus etiam in veteri teſtamento fuit lege declaratum Levit. 25.. Congrui autem jus competit conſanguineo proximiori, ſi concurrat cum remotioribus, & duret per annum, & diem; quo elapſo ceſſat tale jus. Quod ſi intra hoc tempus ab emptore fuerint factæ expenſæ in re illa immobili empta, qui vult uti jure hoc congrui, debet præter pretium compenſare illi expenſas neceſſarias, ac utiles, non tamen voluptuarias; poteſt tamen, ut diximus, fructus interim perceptos emptor, utpote dominus, ſibi retinere.

ARTICULUS VII.

Utrum res vendita pereat, vel deterior fiat in damnum emptoris, an venditoris ante, vel poſt traditionem?

I. Res, quæ venditur, poteſt eſſe aut determinata, aut indeterminata; & poteſt vendi ad corpus, aut ad menſuram.

II. Res vendita, ſi ſit determinata, & pereat poſt venditionem, & traditionem, perit emptori, qui eſt dominus. Ex jure autem poſitivo etiam perit, & fit deterior, aut fit melior emptori ante ejus traditionem.

III. Res vendita, quæ ſit indeterminata, ſi ante traditionem pereat, perit venditori; pretium vero creſcit, aut decreſcit emptori.

IV. Hinc ſi vendatur dolium vini ad corpus, & an-

& ante traditionem pereat, perit emptori, & eidem fit deterior, aut melior. At ſi vendatur ad menſuram, perit venditori; fit tamen deterior, aut melior emptori.

V. Si fundus determinatus vendatur, & ante traditionem alluvione abſumatur, perit emptori, eidemque creſcit, ſi per alluvionem creſcat.

VI. Quid ſi vinum, verbi gratia, vendatur ad menſuram, & emptor differat illud menſurare?

I. NOtandum, quod res, quæ venditur, vel eſt determinata in individuo, ut hic equus; vel indeterminata, ut centum oves mei gregis, centum modii tritici, &c. Rurſus vel poteſt vendi res ad corpus, ut ſi unico pretio vendatur totum corpus, verbi gratia totum dolium, vini quinquaginta aureis; Vel poteſt vendi ad menſuram, ut venditur fundus decem jugerum quinquaginta aureis pro ſingulis jugeribus. His poſitis

II. Quæritur primo, Cuinam res vendita pereat, ſi ſit determinata, ut equus?

Reſpondeo, & dico primo, ſi res vendita pereat poſt traditionem, perit emptori. Ratio eſt, quia res regulariter domino perit; atqui poſt traditionem rei emptor evaſit dominus; ergo illi perit.

Dico ſecundo: Si res vendita pereat, vel deterior fiat poſt venditionis Contractum perfectum, & abſolutum, ſed ante traditionem, etiam res perit, & fit deterior emptori, (dummodo tamen non adſit culpa, vel mora venditoris in re tradenda, nec expreſſum ſit in Contractu, quod periculum ad venditorem pertineat) Ita communiter apud Bonac. punct. 8., Leſſ. cap. 11. dub. 12. Ratio autem non eſt, ut putat Sylveſter, quia emptor ante traditionem fit dominus, ſed quia ita Jura diſponunt, ex *leg.* 1., *Cod. de periculo, & commodo rei venditæ*, & alia, quæ fuſe congerit Molin. diſp. *366.* Leſſ. cap. 22. dub. 12. Quare ſicut in damnum emptoris res fit in tali caſu deterior, ita fit melior in bonum ejuſdem emptoris.

III. Quæritur ſecundo: Cuinam pereat ante traditionem, aut deterior fiat res vendita, ſi ſit indeterminata, ut centum modii tritici?

Reſpondeo perire venditori; pretium vero accreſcere, aut decreſcere emptori. Ratio eſt, quia contractus non cenſetur abſolutus, ſed conditionatus, ſi ſcilicet menſus fueris tot modios tritici, ſi tradideris tot oves. Quamvis autem in tali caſu res pereat venditori, utpote illius domino, tamen fit deterior, vel melior emptori; Unde ſi res in pretio creſcat, aut decreſcat, lucrum, aut damnum pertinet ad emptorem, quippe qui non eſt rei dominus; ſed jus habet ad illam rem conditione purificata. Ita Molin. loc. cit., Bonac. punct. penult., Salon., Leſſ. cap. 11. dub. 12., & alii.

IV. Hinc ſequitur primo, quod ſi dolium vini vendatur ad corpus, & effundatur ante traditionem, effundatur in damnum emptoris, quia venditio eſt rei determinatæ. Si vero vendatur ad menſuram idem dolium, videlicet tribus carolenis ad ſingulas menſuras, & ante traditionem effundatur, pereat venditori, quia talis Contractus non eſt abſolutus, ſed veluti conditionatus, ſi ſcilicet menſus mihi fueris ejus menſuras. Si vero pretium iſtarum menſurarum interim creſcat, vel decreſcat, id ſpectat ad emptorem; ſicut etiam ſi deterior, vel melior fiat.

V. Sequitur ſecundo, quod ſi vendatur fundus determinatus, & ante traditionem alluvione abſumatur, pereat emptori; Si vero per alluvionem aliquid illi accreſcat, etiam accreſcat emptori; par enim eſt, ut ad quem ſpectat incommodum, ſpectet etiam commodum.

Sequitur tertio, quod ſi ex certo numero ovium una vage ſit vendita, & interim multæ oves pereant, adhuc una debeatur ex ſuperſtitibus emptori; Si vero omnes pereant, una ex illis perit in damnum emptoris.

VI. Sequitur quarto, quod ſi de communi conſenſu conſtitutus ſit terminus ad menſurandum, verbi gratia, vinum venditum tot aureis in ſingulas menſuras, periculum rei venditæ ad illum pertinet, qui eſt in mora. Si vero nullum tempus eſt conſtitutum, venditor poteſt coram teſtibus monere emptorem, ut intra certum tempus accedat ad menſurationem, quo elapſo periculum pertinebit ad emptorem, ex leg. *Si quis vinea*, ff. *De periculo, & commodo rei emptæ*.

QUÆ-

QUÆSTIO III.

De Mutuo, & Uſura.

PLurima fuſe diximus de Uſuris in quarto ex Opuſculis Theologico-moralibus typis jam dato. At quia tractatus hic de Contractibus mutilus eſſet, niſi in eo de hoc præcipuo Mutui contractu ageretur, idcirco poſt explicatam rationem Mutui, paucis hic perſtringemus, quæ ſpectant ad Uſuram, & ad purgandos alios contractus a labe Uſuræ. Diſcutiemus itaque primo, Quid, & Quotuplex ſit Mutuum; Et quibus in caſibus deobligetur Mutuatarius a reſtituenda re mutuo accepta? Secundo, Quid ſit Uſura, & Quotuplex? Tertio, An quælibet obligatio impoſita Mutuatario ſit Uſura? Quarto, Qua via poſſit ſine labe Uſuræ aliquid ultra ſortem exigi? Quinto, Expedientur ea quæ pertinent ad Uſurarium.

ARTICULUS I.

Quid, & quotuplex ſit Mutuum? & quinam a reſtituenda re mutuata deobligentur?

I. Quid ſit Mutuum, & in quo differat a commodato, & aliis Contractibus?

II. Si pecunia commodetur ad oſtentationem, poteſt commodans aliquid percipere a Commodatario propter talem uſum: At ſi pecunia detur mutua, nihil poteſt accipi propter ejus uſum.

III. Mutuum poteſt eſſe tacitum, ſeu implicitum, ac virtuale; ut ſi vendatur res pluris, quam valeat propter dilationem ſolutionis.

IV. Ex juris privilegio, ſaltem pro foro externo, non tenetur filiusfamilias reſtituere pecuniam mutuo acceptam etiam poſt mortem Patris, ſi non habeat bona Caſtrenſia, vel quaſi Caſtrenſia.

V. Pariter deobligantur Eccleſiæ, & loca pia, ac Oppida, niſi conſtet pecuniam converſam eſſe in eorum utilitatem. Quid de Pupillis, & Minoribus?

I. QUæritur primo, Quomodo Mutuum definiatur?

Reſpondeo, Mutuum, prout diſtinctum a Commodato, Locato, Pignore, Hypotheca, Depoſito, & aliis Contractibus, eſt *Traditio rei, ſeu pecuniæ, ut ſtatim fiat accipientis, qui poſtea reſtituat tantumdem ejuſdem rationis, & qualitatis*. Convenit proinde cum Commodato, &c. quia in utroque Contractu habetur traditio rei, ſed differt ab illo, quia per mutuum, & non per Commodatum dominium rei transfertur in mutuatarium; Hinc enim talis Contractus appellatur Mutuum, quia per illud, quod eſt meum, fit tuum. Ex quo ſequitur, quod incrementum, aut decrementum valoris rei mutuo datæ cedere debeat Mutuatario, utpote domino rei, & ſi res mutuo data pereat, eidem Mutuatario perire debet, quia res domino perit: Contra vero ſi res commodata caſu pereat, non perit Commodatario, ſed Commodanti, qui eſt dominus.

Præterea reſtitui debet a Mutuatario non eadem res in individuo, ut in commodato, (eſto poſſit ea reddi,) nec res alterius ſpeciei, quia eſſet Permutatio, ſed ejuſdem ſpeciei, & bonitatis. Ex quo etiam fit, quod mutuum ſit de iis rebus, quæ functionem recipiunt, ſeu quarum una ſubſtitui poteſt loco alterius, ut vinum pro vino, pecunia pro pecunia, &c. ad differentiam Commodati, & locationis, qui ſunt de iis rebus, quæ functionem non recipiunt.

II. Quare ſi pecuniam quis accipiat ad oſtentationem, & pompam, non ad illam expendendam, atque adeo cum obligatione reddendi eandem, non intelligitur celebratus Contractus Mutui, ſed Commodati, ut proinde ſi caſu pereat, ipſi Commodanti pereat; unde aliquid poſſet ab eo accipi propter uſum talis pecuniæ, qui eſt pretio æſtimabilis; non ſecus ac quando commodantur vaſa argentea; Quod in mutuo fieri non poteſt, ut infra dicemus, quia ſi ex mutuo aliquid acciperetur a mutuan-

tuante, hic lucrum reportaret, & diteſceret ex miſeriis mutuatarii, qui cogitur ex ſua miſeria mutuum accipere; Qui vero vult pecuniam ad oſtentationem commodatam, non cogitur ad id a ſua miſeria, unde non eſt mirum, quod commodans poſſit ex commodatione pecuniæ lucrum reportare: Præterquamquod uſus rei commodatæ eſt pretio æſtimabilis, & ſpectat ad dominum, unde commodans pecuniam ad oſtentationem aliquid percipit ex uſu rei ſuæ: At uſus rei mutuatæ non ſpectat ad mutuantem, eo quod per mutuum tranſtulit ejus rei dominium in Mutuatarium, unde ſi quid acciperet propter talem uſum, acciperet aliquid ex uſu rei non ſuæ, quod eſt iniquum.

III. Quæritur ſecundo: Quotuplex ſit Mutuum?

Reſpondeo, aliud eſſe expreſſum, ſeu formale, ut quando datur pecunia mutuo; aliud eſſe tacitum, ſeu implicitum, & virtuale, ut quando venditur domus majori pretio propter dilationem ſolutionis; tunc enim cenſetur virtualiter mutuari pecunia uſque ad tempus præfixum ſolutionis.

IV. Quæritur tertio: An omnes obligentur ad reſtituendam rem mutuo acceptam?

Reſpondeo, jure naturæ omnes obligari, ſed in quibuſdam caſibus privilegio juris poſitivi filiifamilias, Eccleſiæ, Civitates, & Minores poſſunt non reſtituere mutuum, & obligationem elidere exceptione. Nam primo filiusfamilias, qui ſub patria poteſtate eſt, nec habet bona Caſtrenſia, vel quaſi Caſtrenſia, nec publice creditur eſſe juris ſui, ſi abſque Patris conſenſu accepit pecuniam mutuam, non tenetur illam reſtituere, etiam poſt mortem Patris, ex *leg.* 1., *Cod. ad Macedonianum*, ſaltem pro foro externo; Immo Molin. diſp. 30., & Leſſ. cap. 20. num. 6. apud Trull. contra Rebell., Reginald., & alios communius putant, quod neque in foro conſcientiæ teneatur, ſi velit uti privilegio talis legis idcirco latæ, ne filii hac occaſione ad pecuniam perſolvendam machinarentur mortem Patris. Notandum tamen, quod lex loquatur de ſola pecunia mutuo accepta, non de aliis rebus, puta vino, oleo, &c.: Si tamen filius juravit ſe ſoluturum, tenetur vi juramenti; quamvis poſſit a Prælato petere relaxationem, aliter lex facile redderetur inutilis, ut notat Trull.

V. Secundo, Eccleſiæ, & loca pia, ſicut etiam Oppidum, non tenentur reſtituere pecuniam mutuam, niſi creditor probet converſam eſſe in eorum utilitatem: Et idem dicas de Pupillo, & Minore, ſi eorum nomine Tutor, vel Curator mutuum accepit, ut communiter notant Doctores. Verum ſi Prælatus cum conſenſu Capituli mutuum accepit nomine Eccleſiæ, & poſſit ſolvere ſine alienatione rerum immobilium, debet ſolvere, ut notat Trull. ex Leſſ. cap. 20. num. 11.

ARTICULUS II.

Quid, & Quotuplex ſit Uſura, & quo Jure prohibita?

I. Uſura eſt lucrum immediate proveniens ex Mutuo: Unde non poteſt Mutuatario imponi, quod ponat, quæ alias debet ex alia virtute a juſtitia; Nec poteſt aliquid ab eo exigi tanquam debitum ex gratitudine, prævio pacto ſaltem implicito.

II. Uſura alia eſt mentalis, alia realis, alia manifeſta, alia palliata.

III. Non eſt Uſura mentalis mutuare cum ſpe, & intentione lucri, dummodo non interveniat pactum; Sicut nec eſt ſimonia Officium recitare intendendo diſtributiones.

IV. Nec eſt Uſura ſperare ex Mutuo amicitiam; At probabilius hæc non poteſt in pactum deduci.

V. Non licet excitare Mutuatarium ad remunerationem tanquam debitam pro mutuo; licitum tamen eſt excitare illum ad aliquid omnino liberaliter donandum. Sed in praxi periculoſum.

VI. Quid ſi dubites, an Mutuatarius aliquid omnino tibi liberaliter donet?

VII. Jure Civili, Canonico, & Naturali prohibetur Uſura.

I. Uſura definitur, quod ſit *lucrum ex mutuo immediate proveniens*. Dicitur primo *Lucrum*, hoc eſt acquiſitio rei ſupra ſortem indebitæ; ut ſi mutuans centum recipiat centum & unum: Quare non erit uſura, ſi mutuem tibi, ut deſinas nocere, ut reddas depoſitum, vel debitum, &c., quia ſic nullum lucrum reporto, ſeu non acquiro ultra ſortem niſi id, quod alias erat mihi debitum ex juſtitia: Contra vero erit uſura, ſi mutuem, ut præſtes ea, ad quæ teneris ex Charitate, aut ex Religione, aut ex Obedientia, aut ex Fidelitate, ut communiter docent apud Bonac. punct. 3. num. 15. contra Medin., Petrum Navar., & Valent. Ratio eſt, quia ſic

ſic imponitur gravamen, ratione cujus tenetur Mutuatarius ad damna ſubſecuta, ad quæ non tenetur, ſi omittat, quæ debet ex charitate, aut ex alia virtute diſtincta a juſtitia. Dicitur ſecundo, *Proveniens ex mutuo*, nam ſi proveniat lucrum ratione lucri ceſſantis, vel damni emergentis, vel aliunde, non erit uſura. Dicitur tertio *Immediate*, nam ſi lucrum mihi proveniat non immediate ex mutuo, ſed ex amicitia, vel gratitudine, non erit uſura; ita tamen ut antecedenter ne implicite quidem id ſit deductum in pactum, nec exigatur tanquam debitum; proſcripta enim eſt ab Innoc. XI. propoſ. 42. dicens: *Uſura non eſt, dum ultra ſortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia, & gratitudine debitum, ſed ſolum ſi exigatur tanquam debitum ex juſtitia*; Et ſenſus eſt, quod ſi aliquid ultra ſortem exigatur tanquam debitum ex benevolentia, & gratitudine, & ex his titulis in pactum deducatur, procul dubio ſit uſura: Sicut pariter eſt ſimonia accipere pro re ſacra aliquod temporale titulo gratitudinis, ſi id in pactum deducatur, ut oſtendimus in Trutina theſium damnatarum exponendo theſim 45. ab Innoc. XI. proſcriptam.

II. Quæritur primo; Quotuplex ſit Uſura?

Reſpondeo, dividi primo in Realem, ſeu Externam, & Mentalem, ſeu internam; Illa habetur, quando intervenit pactum ſaltem implicitum reddendi aliquid ſupra ſortem; Mentalis vero habetur, quando mutuans intendit lucrum tanquam debitum ex mutuo, quamvis nullum pactum imponat. Unde fit, uſuram tribus modis accipi apud Doctores. Primo Pro lucro dicto ſupra ſortem. Secundo pro Contractu, quo aliquid promittitur ſupra ſortem vi mutui. Tertio pro ipſa voluntate lucrandi propter mutuum.

Dividitur ſecundo Uſura in Manifeſtam, & Palliatam, ſeu implicitam; Illa habetur, quando manifeſte intenditur lucrum; Hæc habetur, quando intentio lucri palliatur, & coloratur colore alterius Contractus; ut ſi venderem credito centum aureis rem, quæ numerata pecunia valet octoginta; idem enim hoc eſſet ac mutuare octoginta, ut reddantur poſt annum centum.

III. Rogabis, an ſemper ſit uſura mentalis mutuare cum ſpe, & intentione, quod aliquid ſupra ſortem reddatur; cum dicatur Lucæ 6. 31. *Mutuum date nihil inde ſperantes*.

Reſpondeo cum Molin., Leſſ., & aliis apud Bonac. punct. 2., tunc committi uſuram, quando ſperatur, vel intenditur lucrum immediate ex mutuo, tanquam debitum ex juſtitia, ſeu ſi ſperetur lucrum non ex liberalitate Mutuatarii, ſed tanquam pretium ex mutuo: Contra vero ſi ſperetur lucrum ex mutuo non immediate, ſed mediante amicitia, vel gratitudine, vel liberalitate, & non tanquam pretium mutui, non committitur uſura, ſive hujuſmodi lucrum minus principaliter ſperetur, ſive principaliter, ſive ſit cauſa impulſiva, ſive finalis mutui. Ratio eſt, quia non committitur uſura, niſi aliquid accipiatur ultra ſortem ex mutuo ab eo, qui dat invite, & involuntarie mixte; quæ autem abſque prævio pacto etiam implicito dantur ex amicitia, gratitudine, vel liberalitate, libere, & omnino voluntarie dantur. Præterea ſicut committit ſimoniam Canonicus, quando Divinum officium recitat, ut percipiat diſtributiones tanquam pretium Divini Officii, non vero ſi Officium recitet, ut percipiat diſtributiones tanquam quid annexum Divino Officio ad ſui ſuſtentationem, licet illas principaliter intendat; ita committit uſuram, qui ex mutuo immediate intendit lucrum tanquam pretium mutui, non vero qui intendit mediante amicitia, quamvis cauſa finalis mutui ſit lucrum. Non negaverim tamen, quod inordinate operaretur, tam qui recitando Divinum Officium principaliter intenderet lucrari diſtributiones, quam qui mutuando principaliter intenderet lucrum ex gratitudine; at ſicut ille non committeret Simoniam, ita neque hic Uſuram. Neuter autem peccaret, ſi principaliter ille recitaret Divinum Officium propter cultum Divinum, & minus principaliter, ut lucretur diſtributiones; & hic mutuando principaliter intenderet ſubvenire indigenti, & minus principaliter lucrum forte proveniens ex gratitudine mutuatarii.

Hinc ſequitur primo, quod non committatur uſura ab eo, qui mutuat indigenti, ſperans illum gratum, & liberalem fore; eſto non eſſet mutuaturus, niſi id ſperaſſet: Sicut non committit Simoniam, qui inſervit Epiſcopo ſperans ejus amicitiam, & ea occaſione Beneficium; quamvis non inſerviret, niſi id in ſpe haberetur, ut docet Navar., Reginald., Bonac. loc. cit. contra Salon., & Bagn. Committitur tamen uſura, ſi lucrum ſperetur tanquam debitum ex juſtitia, ſicut etiam ſi deinde mutuans exigat

exigat aliquid ultra ſortem tanquam debitum ex gratitudine, vel benevolentia, ut diximus ex definitione Innoc. XI. damnantis propoſ. 42., quæ habet: *Uſura non eſt, dum ultra ſortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia, & gratitudine debitum, ſed ſolum ſi exigatur tanquam ex juſtitia debitum.*

IV. Sequitur ſecundo, non committi uſuram ab eo, qui ex mutuo ſperat amicitiam; quia amicitia eſt aliquid honeſtum, nec eſt pretio æſtimabilis; eſt enim extra pretium, ideoque ut notat Reginald. lib. 21. num. 189. ſuapte natura nec venditur, nec emitur, cum conſiſtat in affectu voluntatis, quæ non cogitur relate ad hujuſmodi actus; ad uſuram autem ſpectat, ut aliquid ex mutuo immediate ſperetur, quod de ſe ſit pretio æſtimabile.

Utrum autem poſſit in mutuo deduci amicitia in pactum, itaut non imponatur alia obligatio? Concedunt Sot., Navar., Azor., Reginald. loc. cit. lib. 25. num. 189. Sed verius negant Salon., Valent., Bonac. loc. cit., quia ex mutuo nulla poteſt imponi obligatio ex juſtitia ponendi id, ad quod mutuatarius alias non tenetur; atqui ſi in pactum deduceretur amicitia, & ſigna amicitiæ, mutuatarius vi pacti ad hæc teneretur ex juſtitia; ergo non poteſt ſine labe uſuræ in pactum deduci.

V. Sequitur tertio, eum, qui excitat Mutuatarium ad aliquid ſibi tradendum in remunerationem mutui, eſſe acriter reprehendendum, cum uſura ſit exigere lucrum ex mutuo; Uſuram tamen non committit, qui allicit, & excitat Mutuatarium ad aliquid ſibi ex liberalitate tradendum, quando veroſimiliter credit illum ex liberalitate, & plene voluntarie tradere: Et idem docet Leſſ. cap. 24. dub. 27. de famulo, qui ſponte domino inſervit non petens ſtipendium, ut hac ratione alliciat dominum ad procurandum ſibi Beneficium, quamvis id in praxi periculoſum ſit; Idemque dicendum de eo, qui tradit munera, ut hac ratione trahat ad benevolentiam, & ſic ex benevolentia obtineat, quod petiturus eſt.

VI. Quod ſi dubites, Num Mutuatarius plene voluntarie, & ex liberalitate aliquid tibi tradat, an potius involuntarie mixte ex verecundia, & timore, ne alias deneges mutuum? Bonac. cum Leſſ. cap. 20. num. 45. putat, quod non poſſis quicquam accipere, quia teneris cavere etiam periculum uſuræ; quamvis præſumendum ſit, quod libenter tradat, ſi tradit animo hilari, & ſponte ſua, qui cæteroqui gratus, & liberalis eſt. Tambur. etiam V. *Mutuum* docet, quod ſi dubium ſit, an aliquis Contractus ſit uſurarius, non potes lucrum accipere, quia poſſeſſio ſtat pro mutuatario, qui eſt certus dominus ſuæ pecuniæ, cum interim mutuans dubium titulum habeat eam retinendi.

VII. Quæritur tertio; Quo jure prohibita ſit Uſura?

Reſpondeo, prohiberi non ſolum jure Canonico in Clement. de Uſuris, & jure Divino apud Lucam 6. *Mutuum dantes, nihil inde ſperantes*, & Pſalm. 14. *Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*, &c.; ſed etiam jure naturali, non ſecus ac furtum. Ratio eſt, quia contra rectam rationem eſt accipere plus, quam res valeat; atqui centum, quæ mutuantur, non pluris valent, quam centum; ergo ſi plus accipiatur, contra rationem accipiuntur. Neque enim vendi poteſt uſus pecuniæ. Nam in mutuo uſus rei non diſtinguitur ab ipſa rei ſubſtantia, quia uſus talis rei eſt translatio dominii in Mutuatarium, & veluti conſumptio ſubſtantiæ rei, (quod non habetur in commodato,) translato autem dominio, uſus ejuſdem rei pertinet ad Mutuatarium dominum, unde non poteſt vendi a mutuante.

Neque dicas, Deuteronom. 22., uſuras permitti. Nam ſicut permittuntur meretrices ad vitandum majus malum, ita aliquando jure Civili permittuntur uſuræ, non tamen proinde licent; niſi forte Deus ex ſuo dominio abſoluto vellet donare illas mutuanti: Sicut enim Iſraelitæ ſpoliantes Ægyptum ex ordinatione Domini non commiſerunt furtum, ita in caſu noſtro.

ARTICULUS III.

An quævis obligatio impoſita Mutuatario ſit Uſura?

I. Uſuraria eſt omnis obligatio ex juſtitia Mutuatario impoſita, ad quam aliunde non tenebatur; non vero ſi obligetur ad id, quod alias ex juſtitia erat debitum.

II. Quid ſi imponatur illi onus, ad quod ſolum ex charitate tenebatur?

III. Non ſine uſura imponitur mutuatario, quod præſtet munus a lingua, aut ab obſequio, aut a manu, aut quod tibi quamvis digno officium, vel Beneficium conferat.

IV. Quid ſi quis mutuare nolit, niſi alter remutuet? Aut niſi ad ſuam ſcholam, molendinum, aut apothecam veniat?

V. Præ-

V. Probabiliter non eſt uſurarius, qui vendit merces pretio juſto rigoroſo pecunia credita, quas venderet pretio infimo pecunia numerata.

VI. Num debens centum poſt annum poſſit nunc dare quinquaginta cum pacto, quod alia quinquaginta poſt biennium ſolvantur?

VII. Quid ſi mutuetur triticum vetus cum pacto, quod poſt annum reſtituatur novum?

VIII. Æſtimatio valoris rei mutuatæ deſumenda eſt ex eo quod ea valebat in loco, ubi fuit mutuata.

I. QUæritur primo, Quænam obligatio impoſita Mutuatario ſit uſuraria; Quænam vero licita?

Reſpondeo cum communi, omne pactum, per quod imponitur mutuatario onus, & obligatio ex juſtitia, ad quam alias non tenebatur, labem uſuræ continere. Ratio eſt, quia talis obligatio eſt pretio æſtimabilis, (eo quod tollat alteri, nempe mutuatario, libertatem, & obliget illum ad damna ſecuta,) & ſupra ſortem acciperetur: Contra vero licitum eſt pactum, per quod imponitur obligatio ad id, ad quod alias ex juſtitia mutuatarius tenebatur, puta ad reddendum depoſitum, ad reddendum debitum antiquum, &c.

II. Molin. diſp. 309. putat non eſſe uſuram mutuare cum pacto, quod fiat id, quod ex charitate aliquis tenetur præſtare; verbi gratia quando Medicus ſub reatu culpæ mortalis tenetur juſto pretio mederi, &c. Et ratio eſt ex Tambur. cap. 8. §. 2., quia cum medicus hic abſolute teneatur, non cenſetur ſuperadditum novum onus obligando illum ex juſtitia. Sed communius id negant, quia ſi ex juſtitia teneretur, obligaretur ad reſarcienda damna ſecuta; unde novum onus ex mutuo conſurgeret.

III. Hinc ſequitur primo, uſuram committi ab eo, qui mutuat cum pacto, ut mutuatarius præſtet munus aliquod vel a lingua, vel ab obſequio, vel a manu; Dicitur autem Munus a lingua alloqui Regem, verbi gratia, canere, laudare, &c.; Dicitur Munus ab obſequio aperire alteri caput, comitari dominum, ſigna amicitiæ, & officia particularia exhibere; Munus demum a manu eſt colere agrum, domum conducere, vel locare, & his ſimilia.

Sequitur ſecundo, committi uſuram, ſi mutues cum pacto, quod mutuatarius conferat tibi, quamvis digno, aliquod Officium, vel Privilegium, vel Beneficium; Immo in hoc caſu uſura eſſet Simoniaca, cum ineatur pactum rei temporalis pro ſpirituali: Unde fit, quod ſi cum damno mutuantis aliquod officium temporale acceptum ſit, debeat tale damnum reſarciri, & Beneficium ſic acceptum dimittendum eſt, & fructus percepti vel in pios uſus erogandi, vel dandi ſunt Cameræ Apoſtolicæ; niſi cum illa fiat compoſitio: Quare non eſt audiendus Petrus Navar. apud Bonac., qui putat non committi uſuram ab eo, qui non vult mutuare, niſi mutuatarius ſibi, vel alteri conferat in præſenti Beneficium aliquod, vel Officium.

IV. Sequitur tertio, uſuram committi ab eo, qui mutuat ſub conditione, ut mutuatarius ſtatim, vel in poſterum remutuet; Obligatio enim remutuandi, quæ imponitur, eſt pretio æſtimabilis. Verum quidem eſt, poſſe utrumque ſe obligare ad mutuandum pro certo tempore, quia ſic utriuſque contrahentis par eſt onus, & obligatio. At non videtur licitum imponere mutuatario obligationem remutuandi, ut docent Rebel., Azor., Bonac. punct. 9. contra Petrum Navar., Molin. diſp. 308., Leſſ. Sal., qui putant licitum eſſe nolle mutuare, verbi gratia pecuniam, niſi mutuatarius in præſenti remutuet aliquod, quo mutuans indiget. Id tamen in praxi eſt periculoſum.

Illud certum eſt, non eſſe uſuram, ſi quis videns Titium non habere animum mutuandi in præſenti, aut in futurum, cum cæteroqui poſſit ſine incommodo, nolit illi quicquam commodare; nam in tali caſu non habetur mutuum cum obligatione remutuationis, ſed ſolum non vult ille mutuare, quia videt Titium ingratum eſſe, ut notat Trull. dub. 6., & Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 10.

Sequitur quarto, committi uſuram ab eo, qui mutuat cum pacto, ut ille ad ſuam ſcholam, vel molendinum, vel apothecam veniat; necnon ab eo, qui mutuat cum pacto non repetendi mutuum, donec mutuatarius frequentet molendinum, &c.: Quamvis poſſit abſolute nolle mutuare, immo poſſit etiam ſpeculative loquendo velle repetere mutuum, ſi videat mutuatarium ingratum nolentem frequentare ſuum molendinum, cum poſſit ſine ſuo incommodo. Quod ſi tale pactum interceſſit, tenetur mutuatario reſarcire damnum ex tali pacto ſecutum.

Sequitur quinto, committi uſuram ab eo, qui mutuat pecuniam, vel vinum verbi gratia, cum pacto, quod reſtituatur mutuum in

in re diverſæ rationis, puta in tritico tempore meſſis, quia imponit obligationem ex juſtitia pretio æſtimabilem, ad quam ille non tenebatur: Poteſt quidem iniri contractus emptionis ſolvendo pecuniam anticipato pro tritico dando tempore meſſis pretio tunc taxando juxta eſtimationem communem; ſed in tali caſu pecunia debet dari irrevocabiliter; ubi econtra pecunia, quæ mutuatur gratis nullo præfixo tempore, poteſt ad libitum revocari. Eodem modo poſſum anticipata ſolutione conducere operas coloni, & volenti meum agrum colere mutuare illi pecuniam, ut boves emat, & alia neceſſaria; ſed non poſſum illi non parato ad colendum agrum meum mutuare cum pacto, quod vendat mihi ſuas operas, emendo boves, & colendo agrum meum, quia ſic onus ex juſtitia indebitum ex mutuo conſurgeret. Similiter poſſum anticipata ſolutione emere operam Medici, vel Advocati per annum verbi gratia; at non poſſum mutuare illis cum pacto, quod vendant mihi operam ſuam; & juſto pretio medeatur, & cauſam defendat.

Sequitur demum, non committi uſuram ab eo, qui novam obligationem ex juſtitia non imponit mutuando; verbi gratia ab eo, qui mutuat cum pacto, quod mutuatarius det pignus, vel hypothecam pro ſecuritate mutui. Non tenetur enim mutuator mutuare cum periculo amittendæ ſortis: Nec committitur uſura ab eo, qui mutuat cum pacto, quod mutuatarius reſtituat ſibi depoſitum debitum, aut quodcumque ex juſtitia debet; Non vero ſi ineatur pactum, quod ponat mutuatarius, quod ex charitate, vel obedientia tenetur ponere. Nec eſt uſura mutuare ad redimendam vexationem injuſtam ſive propriam, ſive alienam: Verbi gratia, mutuare inimico, ut condonet injuſtam ſatisfactionem, quam exigit: Et probabiliter, ut notat Rebell. hic., ſi quis mutuet cum pacto, quod ſolvantur ſibi legata non pia in minus ſolemni teſtamento relicta, non committit uſuram, ſequendo eam opinionem, quod ea debeantur in conſcientia; ſecus vero ſi quis ſequatur opinionem oppoſitam probabiliorem. Præterea nec committitur uſura ab eo, qui mutuat ſperans, & intendens remiſſionem rancoris, aut amicitiam, & ea mediante liberalem condonationem pænæ debitæ; quia immediate non acquiritur aliquid pretio æſtimabile.

V. Probabiliter non eſt uſurarius, qui juſto pretio, licet rigoroſo, vendit credito merces ſuas, ut plures attrahat ad emendum, ut docet Molin. diſp. 309. num. 51., & Sal. contra Sylveſt. apud Bonac., quia quamvis vendens credito virtualiter mutuet, tamen vere juſto pretio vendit res ſuas, ut diximus cum de Venditione art. 3. num. 7. ex Lug. de Emption. num. 104., & ex Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 21. Quamvis enim non poſſit mutuans exigere aliquid ſupra ſortem eo titulo, quod pecunia numerata, & præſens pluris æſtimetur, quam numeranda, juxta propoſ. 41. damnatam ab Innoc. XI., poteſt tamen vendi credito merx pretio juſto rigoroſo, etiamſi cum pecunia numerata venderetur infimo; quia utrumque pretium eſt juſtum, & libere celebratur contractus ab emente.

Adde, nec committi uſuram ab eo, qui obligat ſe ad mutuandum alteri, quandocumque ſibi libuerit, & pro tali obligatione exigit pretium moderatum; Sicuti nec eſt uſura aliquid moderatum exigere pro fidejuſſione, qua fidejuſſor obligat ſe ad debiti ſolutionem in defectum principalis, ex Salon. apud Trull. dub. 6.; quia periculum ſolvendi eſt pretio æſtimabile; Ex quo inferunt aliqui, quod ſi poteſt fidejuſſor aliquid exigere pro fidejuſſione, poſſit etiam, ſaltem ſpeculative loquendo, mutuans ſubire vices fidejuſſoris, & pro eo titulo exigere id, quod fidejuſſori diſtincto ſolvendum eſſet: In tali enim caſu mutuans lucrum reportaret non præciſe ex mutuo, ſed ex periculo amittendæ ſortis, ratione cujus poteſt fidejuſſor aliquid accipere; itaut quo minus eſt tale periculum, eo minus ſolvi pro eo debeat, ut videre eſt apud Bonac. punct. 5. Ubi notat, quod ſi nullum ſit periculum, nihil accipi poſſit, & quod non poſſit mutuans cogere mutuatarium ad ſuſcipiendum ſeipſum pro aſſecuratore.

VI. Quæritur ſecundo; Si Titius debens centum Cajo poſt annum, det illi quinquaginta nunc cum pacto, quod alia quinquaginta ſolvantur poſt biennium, committiturne uſura?

Reſpondeo, Leſſ., Sal., Trull., Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 63., Tambur. lib. 7. tract. 3. cap. 7. §. 8. num. 8. putare, quod non committatur uſura, quia unum mutuum datur pro alio: Bonac. tamen putat uſuram committi, quia Titius dando quinquaginta anticipato revera mutuat hæc per annum, imponendo Cajo obligationem, quod

quod remutuet alia quinquaginta; Diximus autem quod mutuare imponendo obligationem remutuandi ſit uſura; Quia tamen non committitur uſura, quando uterque contrahens obligatur ad mutuandum, ideo in hoc caſu probabiliter non habetur uſura; quia qui debet centum poſt annum obligat ſe, & vere dat quinquaginta per annum, dummodo ille veluti alia quinquaginta mutuet per alium annum; unde contentus ſit ea accipere poſt biennium.

VII. Quæritur tertio: An ſit uſura mutuare verbi gratia triticum vetus, ut poſt annum reſtituatur novum?

Reſpondeo certum eſſe, quod ſolutio mutui facienda ſit juxta valorem, quem res habebat tempore Contractus, niſi aliter conventum ſit, quia ſecus non ſervatur æqualitas inter datum, & acceptum: Quare ſicut ſi mutuaveris decem tarenos, & deinde moneta creſcat in valore, itaut novem tareni æquivaleant decem illis acceptis, non debent reſtitui decem, ſed novem; ita ſi mutuaveris decem modios tritici valentes decem aureis, & deinde creſcat, vel decreſcat valor tritici, non debent reſtitui decem, ſed ſolum quantum æquivaleat in valore illis decem: Dixi, niſi aliter ſit conventum; poteſt enim accidere, quod qui mutuat decem modios tritici valentes centum, æque ſe exponat periculo perdendi, & lucrandi, ſi poſt annum reſtituendi ſint decem modii, quanticumque tunc valeant, & in tali caſu reſtitui debent decem modii, vel pecunia, qua decem modii tunc emi poſſint. His præmiſſis reſolvitur quæſitum; Nam ſi poſt annum triticum novum, quod reſtituitur, tanti valeat, quanti valebat tunc triticum vetus, & nunc vetus triticum valeat minoris, poteſt iniri pactum, quod reſtituatur novum. Si vero triticum vetus tanti valebat tunc, quanti nunc, non poteſt tale onus ex juſtitia imponi mutuatario, ut reddat triticum novum, ſi ejuſdem valoris, & bonitatis eſt triticum vetus, quod accepit, & quod reddit.

Dices: quamvis ſit ejuſdem valoris, tamen diuturnius conſervari poteſt triticum novum; mutuans autem niſi mutuaſſet, potuiſſet tunc vendere triticum vetus, & eodem pretio emere nunc triticum novum, & conſervare diuturnius; ergo æquum eſt, ut reſtituatur novum.

Reſpondeo procul dubio debere reſtitui novum, ſi mutuans habuiſſet talem animum, & manifeſtaſſet mutuatario; nam ratione damni emergentis procul dubio poſſet mutuatarius talem obligationem ſubire, ut dicetur art. ſequenti; Si vero talem animum non haberet, quando mutuavit, quare debet reſtitui triticum novum, quod cum diuturnius conſervari poſſit, eo ipſo melioris eſt qualitatis, etiamſi eodem pretio vendatur, quia communiter emitur, ut edatur, non ut conſervetur?

VIII. Dubium eſt: Utrum eſtimatio rei mutuatæ judicanda ſit tempore ſolutionis juxta valorem, quem res habet, in loco, ubi fit ſolutio, an potius juxta valorem, quem res habet in loco, ubi mutuum fuit acceptum?

Reſpondeo, faciendam univerſim eſſe ſolutionem juxta æſtimationem, quam habebat res in loco, ubi fuit mutuata, itaut ſi aliter conveniatur, debeat ſpes lucri cum periculo damni compenſari; aliter conventio eſſet uſuraria, niſi propria ſponte mutuatarius aliud offerat, quod ſit utile mutuanti, ſibi vero non damnoſum.

ARTICULUS IV.

Quotupliciter poteſt aliquid ultra ſortem exigi citra uſuram?

I. Poteſt mutuator aliquid ultra ſortem exigere ratione damni emergentis, aut periculi damni.

II. Num debeat moneri mutuatarius, ut teneatur damnum emergens compenſare?

III. Poteſt ab initio paciſci mutuans de compenſando lucro ceſſante, dummodo adſint quatuor conditiones.

IV. Spes lucri tanti æſtimanda, quantum quis eam venderet alteri, aut ipſe ab alio emeret.

V. Ratione periculi non quidem remoti, ſed proximi amittendi ſortem poteſt aliquid a mutuatario exigi.

VI. Nihil poteſt accipi pro obligatione non repetendi mutuum uſque ad certum tempus.

VII. Contractus trium, videlicet Societatis, Aſſecurationis ſortis, & venditionis lucri, non continet uſuram, ſi vere pecunia ad negotiationem implicetur.

VIII. Non ſolum eſt immunis a labe uſuræ venditio rei fructiferæ, cum pacto retrovenditionis, & locatione ejuſdem ipſi venditori, ſed etiam emptio cenſus ſive realis, ſive perſonalis, ſive mixti, quamvis utrinque redimibilis. Servandum tamen hac in re jus poſitivum.

IX. Uſurarius eſt Contractus Godere a go-

dere, ſi non ſit emptio cum pacto retrovenditionis.

X. *Num poſſit, & ſub quibus conditionibus dari mutuum cum pacto, quod ſi Mutuatarius præfixo tempore mutuum non reſtituat, teneatur aliquid ſolvere in pœnam moræ culpabilis? Et an talis pœna debeatur in conſcientia ante ſententiam judicis?*

XI. *An ſit uſura apponere in Contractu mutui pœnam legis commiſſoriæ? Et quid ea ſit?*

XII. *Quandonam poſſint fructus pignoris dati mutuanti non computari in extinctionem ſortis?*

XIII. *Quomodo ab uſura excuſentur Montes pietatis accipiendo, verbi gratia ſex in ſingulos centenarios a mutuatariis? Et quomodo excuſentur, qui in iis ſuam pecuniam deponunt accipiendo quatuor per centum?*

XIV. *Qui bona fide celebravit Contractum uſurarium, poteritne lucrum retinere ex eo, quod procul dubio Contractum licitum celebraſſet, ſi advertiſſet illum eſſe uſurarium?*

XV. *Num poſſit quis pecuniam ultra ſortem acceptam bona fide retinere, ſi deinde dubitet, an Contractum licitum celebraverit?*

I. QUæritur primo: An poſſit mutuator paciſci in principio Contractus, quod aliquid ſupra ſortem ſolvendum ſit ratione damni emergentis (puta quia cogitur ſolvere pro proprio debito intereſſe, dum mutuat pecuniam ſuam,) vel etiam ratione periculi damni?

Reſpondeo cum communi affirmative; æquitas enim poſtulat, ut damnum non patiatur mutuans, eo quod mutuet. Tres tamen conditiones requiruntur, ut mutuatarius teneatur compenſare damnum emergens mutuanti; Prima, ut tempore Contractus deducatur in pactum damnum, quod revera accidet, vel quanti æſtimatur periculum talis damni; aliter non tenetur mutuatarius illud compenſare; niſi forte fuerit in mora ſolvendi tempore præfixo; Ratio eſt, tum quia mutuatarius forte non accepiſſet mutuum cum tanto onere compenſandi damnum; tum etiam quia eo ipſo, quod mutuator non init pactum de damno emergente, cenſetur illud condonare mutuatario; Et idcirco non debetur, ſi non ſit in mora reſtituendi tempore præfixo. Secunda conditio eſt, ut non deducatur in pactum aliquid ſupra damnum emergens, vel ultra id, quod æſtimatur periculum damni. Tertia, ut revera damnum ſequatur, & emergat præciſe ex cauſa mutui, itaut non potuerit mutuator illud commode vitare: Quare ſi vel ex ſua culpa, vel aliunde patitur tale damnum, non poteſt petere a mutuatario compenſationem.

II. Dubium eſt; An mutuatarius, qui tempore præfixo non reſtituit mutuum, teneatur ſolvere mutuanti damnum emergens, etiamſi nullum pactum de illo præceſſerit?

Reſpondeo cum Leſſ., Molin., & aliis communiter apud Bonac., quod qui ſine ſua culpa tempore præfixo non reſtituit mutuum, verbi gratia ex impotentia, non teneatur compenſare damnum emergens; quia neque ex re accepta, neque ex injuſta acceptione, neque ex vi Contractus ad id tenetur: Contra vero ſi ſit in mora culpabili, tenetur; quia quoties præfigitur terminus ſolutionis, cenſetur tacite iniri pactum de compenſando damno emergente ex defectu reſtitutionis, ex *leg.* 2. §. *Non utique*, idque verum eſt, etiamſi mutuator elapſo termino non petat ſolutionem; nam dies definita interpellat pro creditore, ex *Cap. fin. de Locato, & Conducto*, ut communius docent contra Azor. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 87., & Tambur. cap. 8. §. 3., qui putant eſſe monendum, ut ſic teneatur, ſeu ut debitor ponatur in mora; quia forte ſi de novo hoc onere moneatur, omnibus viis illud extinguere ſataget. Quod ſi nullus ſit conſtitutus terminus ſolutionis, non videtur mora eſſe graviter culpabilis, niſi quando creditor ob timorem, vel impotentiam, vel oblivionem non petit; unde videtur dilationem concedere, & ſic non tenetur ad compenſandum damnum emergens, ut communiter docent apud Bonac. diſp. 1. quæſt. 6.

Ex dictis ſequitur, quod qui pactum iniit de compenſando damno emergente, non teneatur aliquid ſupra ſortem reſtituere, ſi revera nullum damnum ſequatur mutuanti ex mutuo: Qui vero pactum iniit de ſolvendo, verbi gratia, aliquid ſupra ſortem pro periculo damni imminentis, tenetur illud ſolvere, ſi revera fuerit periculum, & tanti illud æſtimetur, etiamſi nullum damnum mutuanti ſequatur.

III. Quæritur ſecundo: An etiam ratione lucri ceſſantis liceat in mutuo aliquid ultra ſortem exigere, & ab initio paciſci, ut-

ut mutuatarius ſolvat lucrum ceſſans cauſa mutui?

Reſpondeo cum communi affirmative; quia mutuator non tenetur mutuare cum ſuo detrimento, ſeu cum jactura lucri ſui. Et hoc verum eſt, etiamſi mutuans offerat ſe ad mutuandum, ut multi docent contra Conrad. apud Sà. Ex quo fit, ut mutuatarius eodem modo teneatur compenſare lucrum ceſſans, ac damnum emergens, quando ſcilicet eſt in mora culpabili ſolvendi præfixo tempore.

Requiruntur autem ad id quatuor conditiones. Prima, ut vere mutuatio ſit cauſa, cur ceſſet lucrum, quod habebatur in ſpe certa, vel probabili: Quare ſi quis mutuet mille, quod deſtinaverat negotiationi, non poteſt quicquam accipere ratione lucri ceſſantis, ſi habeat aliam pecuniam otioſam, quam poſſit commode ſubſtituere negotiationi, ut communiter docent contra Molin. diſp. 316.; quia non videtur pati ullum damnum ratione mutui. Secunda conditio eſt, ut non tantum exigatur, quantum eſt lucrum ceſſans, ſed quanti æſtimatur ſpes lucri ceſſantis, ſpectatis circumſtantiis, detractis expenſis: Immo detrahenda eſt æſtimatio laborum, & moleſtiarum, quas ſubjiſſet mutuans negotiando, ut communiter cenſent contra Bann., & Sal. apud Bonac.; qui verius putat detrahendum eſſe quantum mutuans libenter dediſſet pro redemptione laboris, & moleſtiarum in negotiando; itaut ſi nihil remiſiſſet pro redemptione laboris, ſed optaſſet laborem in negotiando ſuſtinere potius, quam quicquam dare ad illum redimendum, nihil pro æſtimatione laboris detrahi poſſit. Tertia conditio, ut lucrum non ſtatim exigatur: Quare qui ratione lucri ceſſantis exigit quinque pro centum, non poteſt ſolum dare mutuatario nonaginta quinque. Ratio eſt, quia pro nonaginta quinque datis acciperet in fine anni quinque, non vero pro centum, ut patet. Quarta conditio, ut moneatur mutuatarius de lucro ceſſante; & ut pretium lucri ceſſantis, vel ejus ſpei aut taxetur initio Contractus, aut relinquatur taxatio facienda deinde arbitrio prudentis viri, itaut ſicut incertum eſt lucrum, pariter incertum ſit pretium pro eo ſolvendum, quod deinde inſpecto lucro, quod ceſſavit, & detractis expenſis taxandum ſit.

IV. Notat hic Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 64. pro praxi Confeſſariorum, ſpem lucri tanti æſtimandam eſſe, quantum remanet de lucro ſperato, dempto eo, quod alteri daretur pro aſſecuratione: Verbi gratia ſi quis mutuans centum ſperet demptis expenſis pro lucro quindecim, & libenter daret alteri ſex, ut aſſecuret novem, quæ ſuperſunt, nonniſi novem poteſt pro lucro ceſſante accipere; quod eſt dicere, tanti æſtimandam eſse ſpem lucri, quanti venderetur a mutuante alteri, vel quanti ipſe emeret illam ab alio.

Notandum ſecundo, lucrum ceſſans ex ſolo Contractu licito compenſandum eſſe, non vero ex Contractu illicito, puta ex Cambiis fictis, & ſiccis, ex uſura, &c.

Notandum tertio, quod ſi mutuatarius tempore præfixo non poſſit mutuum reſtituere inculpabiliter, non tenetur ad damnum emergens, & lucrum ceſſans, niſi quando a principio conventum ſit de intereſſe proveniente ex mora, ut notat Dian. part. 1. tract. 8. reſ. 43., & tract. 15. reſol. 49. contra Molin.

Ex dictis ſequitur, quod quando Judices præcipiunt debitoribus, ut ſolvant aliquam pecuniam pro intereſſe ratione lucri ceſſantis, vel damni emergentis, quando ſunt in mora, iſti non teneantur in foro conſcientiæ illam ſolvere, ſi non ſint in mora culpabili, nec a principio conventum ſit de intereſſe: Immo nec tenentur, ſi ſint in mora culpabili, vel a principio conventum ſit de intereſſe, quando revera lucrum nullum ceſſavit, nec damnum emerſit; quia ſententia illa nititur falſæ præſumptioni, quod lucrum ceſſarit; quamvis tenerentur vitare ſcandalum. Si tamen ab initio conventum ſit de intereſſe non ratione damni, ſed ratione periculi damni, aut ſpei lucri, ſi revera tale periculum fuit, vel talis ſpes, tenentur in conſcientia tantum ſolvere, quanti periculum illud, & ſpes æſtimatur, etiamſi non ſint culpabiliter in mora. Demum ſi Judicis ſententia de ſolvenda pecunia ratione moræ lata ſit tantum in pœnam, non vero ratione lucri ceſſantis, Primo certum eſt, pœnam non deberi ante ſententiam, ut infra dicemus; Secundo probabiliter, ut notat Dian. loc. cit., neque tenetur in conſcientia ſolvere talem pœnam, qui ex impotentia inculpabili omiſit reſtituere tempore debito.

V. Quæritur tertio; An liceat aliquid ultra ſortem exigere ratione periculi ſortis amittendæ, vel difficultatum, & expenſarum in ea recuperanda?

Reſpondeo, Sot., Rebel., Tolet., & alios apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 37. ne-

negare, quia tale periculum non eſt quid ſeparatum a mutuo, atque adeo gratis ſubeundum eſt; Nec eſt eadem ratio de fidejuſſore, qui poteſt aliquid accipere pro fidejuſſione, eo quod hæc ſit pretio æſtimabilis ratione obligationis civilis ab eo ſuſceptæ. Sed Sal., Bonac., Filliuc., & Dian. probabiliter affirmant, quia hoc pertinet ad indemnitatem mutuatoris; qui tamen non debet id facere cum gravamine mutuatarii, quale eſſet, ſi volente mutuatario tradere pignus, aut adducere ſufficientem fidejuſſorem, id recuſet.

Ex hac ratione deducitur ex Salon. apud Trull., quod poſſit quis vendere credito rem aliquam ſupra juſtum pretium illius nude ſumptæ, accipiendo ſupra juſtum pretium rei tantum, quanti æſtimatur periculum amittendi pretium. Et ratio a priori eſt, quia ſicut eſt pretio æſtimabile ſuſcipere obligationem fidejuſſoris, ratione periculi, cui hic ſe exponit, ita etiam in mutuante eſt pretio æſtimabile conjicere ſe in idem periculum; Præſertim ſi mutuat homini non ſatis noto, aut dubiæ fidei; unde ſicut mutuator poteſt exigere, ut detur ſibi vel pignus, vel fidejuſſor, ita ipſe accipere poteſt quod fidejuſſori dandum eſſet, eo quod idem periculum ipſe ſubeat. Notandum tamen, quod non plus exigatur ratione periculi, quam ipſe mutuans alteri vellet dare pro talis periculi redemptione, ut juſtum pretium illius aſſignetur. Ad id, quod objicitur, reſpondetur, falſum eſſe, quod mutuo ſit de ſe annexum periculum grave amittendæ ſortis; ſolum eſt illi annexum periculum remotum, quale habetur, ſi detur mutuum viro magnæ fidei, & magnarum opum; unde pro tali periculo nihil exigi poteſt, cum nec tu quicquam alteri dares pro eo redimendo.

VI. Quæritur quarto: An liceat aliquid ultra ſortem exigere pro obligatione non repetendi ſortem uſque ad certum tempus?

Reſpondeo negative, ut conſtat ex propoſ. 42. damnata ab Alex. VII. quæ habet: *Licitum eſt Mutuanti aliquid ſupra ſortem exigere, ſi ſe obliget ad non repetendam ſortem uſque ad certum tempus*. Ratio eſt, quia talis obligatio non eſt pretio æſtimabilis, quando revera nullum damnum ſubis, nec ullum lucrum tibi ceſſat ex carentia pecuniæ uſque ad tale tempus; Quod ſi damnum aliquod ſubires, eo quod prives te opportunitate lucrandi, &c., tunc vel potes mutuare ſine obligatione non repetendi ad longum tempus; vel poteris obligare mutuatarium ad compenſandum damnum, quod es ſubiturus; vel ab initio paciſci, ut ultra ſortem detur tibi tantum, quanti æſtimatur periculum talis damni, ſpectatis omnibus circumſtantiis: Nam, ut diximus, ſi periculum ſit remotum, non eſt pretio compenſandum, ſi vero proximum, poteſt pretio compenſari, & ſic præciſe propter illam obligationem nihil accipi poteſt. Neque dicas cum nonnullis apud Trull. diſp. 12., Bonac. punct. 6., Dian. reſol. 48. poſſe aliquid exigi pro fidejuſſione, necnon pro obligatione mutuandi mille ad libitum mutuatarii ſuſcepta per annum; ergo etiam pro obligatione non repetendi mille per annum. Nam primæ illæ obligationes ſunt pretio æſtimabiles ratione periculi, cui ſe exponit fidejuſſor, & qui ſe obligat mutuare; at in caſu noſtro ſupponimus, quod nulli periculo niſi remoto ſe exponat mutuans, & conſequenter nihil pro eo accipere poteſt, ſed gratis debet tali periculo ſe exponere, ſi vult mutuare. Præterquamquod, ut communiter docent, obligatio non repetendi mutuum per aliquod tempus eſt eſſentialiter annexa mutuo, itaut ad illam teneatur, qui vult mutuare; ergo ſi ex mutuo nihil poteſt accipi, conſequenter nec poteſt aliquid accipi ex tali obligatione: Quod ſi non poteſt aliquid accipi ex obligatione non repetendi, verbi gratia per duos dies, neque poteſt accipi ex obligatione non repetendi per plures, & plures dies, niſi forte rationi lucri ceſſantis id exigeretur: Econtra obligatio mutuandi, quæ eſt pretio æſtimabilis, eſt onus, ad quod ſimpliciter nemo tenetur; ergo pro illa poteſt aliquid accipi.

VII. Quæritur quinto: An poſſit Titius dare mercatori centum, & ab eo accipere, verbi gratia ſeptem, vel ſex, aut octo pro ratione negotiationis quotannis, quouſque illa centum reſtituantur; idque ratione Contractus trium, ſeu ex vi Contractus complectentis tres Contractus, videlicet Societatis, Aſſecurationis capitalis, & Venditionis lucri incerti majoris pro lucro certo minori? ſi ſcilicet Titius init cum mercatore Contractus Societatis, dando illi centum, & vendit, verbi gratia, lucrum (quod ſperatur pro ipſo fore viginti) pro duodecim certis, & ut aſſecuret capitale, remittit quatuor ex his duodecim, unde ſolum accipit octo quotannis.

Reſpondeo affirmative cum communiori contra Sot., Rodriq., & alios, dummodo vere talis negotiatio mercatoris apta ſit fru-

fructificare quadraginta, verbi gratia, mercatori ſcilicet viginti, & danti pecuniam ad negotiandum pariter viginti, itaut juſto pretio pro ſpe incerta illorum viginti poſſint accipi, verbi gratia, duodecim, & aſſecuratio capitalis ſpectato periculo poſſit ſolutione quatuor juſte emi; aliter erit uſura palliata. Ratio eſt, quia cum tres iſti contractus poſſint juſte, & licite celebrari cum tribus perſonis diverſis, non eſt ratio, cur non poſſint etiam cum eodem celebrari, dummodo mercator ad illos non cogatur.

Neque eſt verum, quod mercator aſſecurando capitale virtualiter accipiat mutuum. Nam ſi eſſet mutuum, eo ipſo mercator evaderet dominus illius Capitalis, & ſic poſſet emere prædium, verbi gratia; quod tamen eſt falſum, quia tantum debet uti pecunia ad negotiandum, ne ſit uſura palliata. Præterea ſi eſſet mutuum, eo ipſo quando mercator fieret impotens ſolvere ſuis creditoribus, non poſſet ſocius, qui tradidit ea centum, quamvis extarent, ea ſibi extrahere ante omnes creditores, quod pariter eſt falſum; quia cum ſocius ſit dominus, illi debentur, & ſi pereunt, illi pereunt, quamvis mercator teneatur ea reſarcire ex vi aſſecurationis; Molin. diſp 326. docet, quod ſi parva pecunia uſuraria permiſceretur cum magna pecunia uſurarii, hic efficeretur dominus totius cumuli, ex *Inſtitut. De rerum diviſione*; mutuator tamen habet jus in re, ut ſibi ante omnes creditores detur ex illo cumulo pars ſua; & eo conſumpto remanet illi actio perſonalis in Uſurarium; Quod ſi duo de communi conſenſu miſceant propriam pecuniam, uterque eſt dominus illius acervi pro rata dividendi, & utrique pari ratione detrimentum convenit.

Oppones, quod Sixtus V. in Bulla incipiente *Deteſtabilis avaritiæ* damnet Societatem, in qua periculum capitalis non remanet apud illud apponentem. Sed ut docent Bonac., & Reginald. contra Azor., & Rebell., damnatur a Pontifice talis ſocietas, quando periculum ſortis ſtat penes accipientem per ſolum Contractum ſocietatis, non vero ſi periculum rejiciatur in accipientem per Contractum licitum aſſecurationis, cum non intendat Pontifex damnare Contractum hunc jure naturæ licitum, ut patet ex deciſione Rotæ apud Farinac. deciſ. 137., & 180. Hic autem notat Hurtad. non eſſe opus, quod hic Contractus trium explicite fiat, ſed ſatis eſt, quod fiat implicite, ut regulariter accidit, quando dantur mercatori centum, ut quotannis ſolvat ſex ſalvo capitali, intendendo id efficere eo modo, quo fieri poteſt; vel quia creditur id licite poſſe fieri; Debet tantum mutuans advertere, quod revera mercator in negotiatione ſic lucroſa tale capitale impendat, ne pallietur uſura: Ex quo fit, ut poſſit plus exigi, quo negotiatio majus lucrum affert; debeat vero exigi minus, ſi negotiatio ſit minus lucroſa.

VIII. Quæritur ſexto: An præter venditionem rei cum pacto retrovendendi, (de qua locuti ſumus quæſt. 2. art. 3. quæſit. 9.) addendo Contractum locationis cum ipſo venditore, immunis etiam ſit a labe uſuræ emptio cenſus (ſeu juris ad fructus) ſive realis, ſive perſonalis, ſive mixti utrinque redimibilis, hoc eſt cum pacto retrovenditionis, ſive in favorem ſolius emptoris, ſive in favorem ſolius veditoris, ſive in favorem utriuſque?

Reſpondeo, & dico primo, licitam eſſe, ut diximus loc. cit., venditionem rei cum pacto retrovenditionis, itaut ſi emptori tradatur res, quæ illi fructificet, & illi pereat, ſi perit, poſſit emptor eandem rem, puta domum, locare eidem venditori.

IX. Dico ſecundo, Illicitum eſſe Contractum dictum *Godere a Godere*; ut ibi diximus, niſi res vendatur, & emptori fructificet, & pereat. Ratio eſt, quia aliter mutuanti fructificaret, & periret mutuatario, quando eſt injuſtum.

Dico tertio cum Molin., Valent., Leſſ., & aliis apud Hurtad. diſput. 4. difficult. 5., emptionem cenſus redimibilis ex natura ſua eſſe licitam, dummodo ſtatuatur juſtum pretium, juxta ea, quæ diximus cum de venditione cum pacto retrovendendi loc. laud.; Ratio eſt, quia emens cenſum cum tali pacto non dat pecuniam pro pecunia reddenda, in quo conſiſtit mutuum, ſed dat pecuniam pro jure, ſeu dominio utili ad annuam penſionem fundato in re, ſeu in perſona fructifera penſionis, cum pacto, quod poſſit poſtea revendi eidem primo venditori; In quo caſu non habetur mutuum, ſed emptio, quæ licita eſt, ſi juſto pretio fiat.

Confirmatur, quia ſi in tali caſu haberetur mutuum, & uſura, ſequeretur, quod remaneret obligatio cenſus ad penſionem, etiamſi periret res, in qua cenſus fundatur; atqui obligatio cenſus ceſſat eo ipſo, quod res, aut perſona, in qua fundatur, fiat inutilis, & infructifera penſionis; ergo,

&c. Non inficior tamen, quod etiam pereunte tali re, vel perſona, poſſit remanere alia obligatio ad eandem penſionem, orta ex annexione hypothecæ facta ad ſecuritatem ſolutionis, quæ pariter obligatio ſuperaddita jure naturali eſt licita ex Leſſ., & Filliuc. apud Hurtad. loc. cit. diff. 6. contra nonnullos, dummodo tale onus venditori appoſitum augmento pretii compenſetur; quia ſcilicet uti poteſt emi penſio fundata in perſona fructifera, adeo ut pereunte tali perſona, vel reddita inutili, ceſſet omnis obligatio in vendente, ita poteſt emi etiam penſio fundata in perſona fructifera, cum pacto, quod ſi talis perſona reddatur inutilis, penſio ſolvenda ſit ex alia re fructifera ejuſdem venditoris: Et ſic univerſim in emptione cenſus, præter hypothecam ſpecialem alicujus agri, verbi gratia, ſolet dari hypotheca generalis omnium bonorum ejuſdem venditoris; Sed huic oneri, quod additur, debet fieri compenſatio cum augmento pretii, ut explicabimus cum de cenſibus, advertendo ea, quæ requiruntur jure poſitivo, præſertim ex Bulla 80. Pii V., ut licite cenſus ematur.

Notat hic etiam Hurtad. ex Leſſ., Laym., Becan., quod qui pro centum poſtea reddendis ad arbitrium ſive creditoris, ſive debitoris, accipit quotannis aliquam ſummam, verbi gratia quatuor, (quamvis non a mercatore,) poſſit aliquando excuſari ab uſura, ſi eos centum det, & alter accipiat in cenſum perſonalem ex utraque parte redimibilem; Et ſic cenſendi ſunt efficere indocti, qui intendunt contrahere eo modo, quo licite fieri poteſt, quamvis utantur nomine mutui. Præterea ſicut poteſt fieri emptio cum pacto retrovenditionis tam quandocunque, quam V. G. infra decennium; ita jure naturæ poteſt emi cenſus, qui ſit redimibilis, vel quandocunque, vel tantum infra annum, vel nonniſi poſt quinque annos, vel ſimpliciter irredimibilis, dummodo pro diverſitate oneris diverſum ſit pretium. Quoniam autem pretium juſtum cenſus difficile eſt ab indoctis decerni, ideo illud cenſere debent eſſe juſtum, ſecundum quod communiter in patria propria a timoratis celebratur.

X. Quæritur ſeptimo: An ſit uſura mutuare cum pacto, quod ſi mutuatarius ſtaturo tempore non reſtituat mutuum, ſolvat aliquid in pœnam ſuæ moræ?

Reſpondeo cum communi contra Aragon., & alios affirmative. Et ratio eſt, quia mutuatarius non reſtituens tempore debito peccat contra juſtitiam; unde dignus eſt aliqua pœna; ergo ſicut poteſt talis pœna a ſuperiore imponi, ita poteſt imponi ex conventione partium; Plures tamen conditiones ad id requiruntur: Prima, ut pœna non apponatur in fraudem uſuræ, ut accideret, ſi mutuans pœnam apponeret, veroſimiliter credens mutuatarium non fore potentem ad ſolvendum tempore præſtituto: Secunda, ut mutuatarius vere ſit in culpabili mora; ſi enim nulla culpa præceſſit, non tenetur luere pœnam: Quare ſi non ſolvat propter impotentiam, non tenetur ad pœnam; dummodo impotentia non fuerit cauſata ex alia culpa, videlicet quia comeſſationibus, & ludis rem conſumpſerit, prævidens ſe futurum impotentem ad ſolvendum: Tertia, ut pœna ſit moderata juxta menſuram culpæ; ſicut enim id requiritur in pœna judiciali, & legali, ita etiam in conventionali; Quarta, ut mora ſit notabilis, nam dilatio etiam viginti dierum ex Dian. part. 1. tractat. 8. reſol. 29. non dicitur notabilis.

Dubium eſt, An talis pœna debeatur in conſcientia ante ſententiam Judicis? Affirmant multi apud Dian. loc. cit.; quia hæc eſt differentia inter pœnam legalem, & conventionalem, quod illa non debeatur ante ſententiam judicis, hæc vero debeatur; quia univerſim quod debetur ex contractu, ante ſententiam judicis debetur. Sed Sanch. lib. 1. de Matrim. diſp. 37., Leſſ., Suar., Vaſq. apud Bonac. punct. 7. negant; quia hæc videtur eſſe intentio contrahentium, (niſi aliud exprimant,) quod poſſint condemnari ad pœnam, ſi fidem non ſervent; condemnatio autem ſupponit ſententiam judicis. Quod ſi exprimant Contrahentes ſe velle obligari ante ſententiam judicis, certe obligantur, cum pacta, & conventiones vim, & robur habeant a Contrahentium voluntate. Illud advertit Bonac. ex Navar., & Salon., quod non teneatur mutuatarius pœnam hanc ſolvere, niſi expreſſe, vel tacite petatur; quia ſi non petatur, cum facile poſſit peti, præſumere poteſt, quod mutuans velit illam condonare, & cedere juri ſuo.

XI. Quæritur octavo; An ſit uſura apponere pactum legis commiſſoriæ in pignoribus pro mutuo acceptis; ita ſcilicet, ut ſi mutuatarius non ſolvat debitum ſtatuto tempore, pignus pro eo datum fiat mutuantis, & ſic debitor incidat in commiſſum, ſeu amittat jus rei ſuæ propter culpam commiſſam?

Re-

Reſpondeo, per ſe loquendo eſſe uſuram; quia accipitur aliquid ultra ſortem: Quod ſi tale pactum apponatur in pœnam ſub conditionibus §. ſuperiore explicatis, non eſt illicitum. Immo ex Molin., Salon., Rebel. apud Bonac. punct. 8., nec committitur uſura, ſi apponatur pactum in mutuo, ut niſi reſtituatur intra tale tempus, pignus vendatur juſto pretio, aut maneat juſto pretio venditum. Ratio eſt, quia hoc non fit in gravamen mutuatarii, ſed ut mutuans ſeipſum reddat indemnem, ſicuti cum apponitur pœna. Equidem tamen puto, quod cum ſe habeat tale pactum, ſicut pactum de ſolvenda pœna, eaſdem conditiones requirere debeat; aliter conſultius eſſet emere, quod tradendum eſt in pignus cum pacto, quod ad arbitrium venditoris poſſit retrovendi intra illud tempus, quod eſſet terminus mutui; ſi enim vendatur, eo ipſo tranſit in dominium emptoris, & illi perit, ſi caſu pereat; ſecus vero ſi detur in pignus.

XII. Quæritur nono; An ſit uſura percipere fructus ex pignore dato mutuanti in ſecuritatem, & illos non computare ad extinguendam ſortem?

Reſpondeo affirmative; niſi fructus accipiantur ratione lucri ceſſantis, vel damni, vel periculi ſortis, vel pœnæ conventionalis, vel expenſarum, quæ forte fiunt in conſervando pignore. Ratio eſt, quia per pignorationem non transfertur dominium; res autem debet domino fructificare. Unde qui agrum ſterilem, quem dominus non colebat, accepit in pignus, & inde ſua diligentia fructus percipit, tenetur illos deductis expenſis in ſortem referre; Quod ſi pignus juſto pretio emerit cum pacto de retrovendendo, poterit fructus accipere, quin referat in ſortem; quia per emptionem pignus factum eſt emptoris, qui ſicut ſubit illius rei periculum, ſi forte pereat, ita ejus fructus percipit.

In duobus tamen caſibus accipiens pignus non tenetur fructus in ſortem computare: Primo, ſi dominus directus accipiat in pignus a ſuo debitore rem ſibi feudalem, ex *Cap.* 1. *De feudis*; quia ſcilicet cum tali onere venditur feudum; Et idem dicas ſi emphyteuta det pignori domino directo rem emphyteuticam. Secundo, ſi detur marito pignus fructiferum, donec ſolvatur dos, ex Cap. *Salubriter*, *De uſuris*; conceduntur enim tales fructus ad levanda onera matrimonii, & ad alendam uxorem.

XIII. Quæritur decimo; An excuſentur ab uſura Montes, qui recepto pignore, accipiunt, verbi gratia, ſex pro ſingulis centenariis ab iis, quibus pecuniam mutuant? Et an excuſentur ab uſura, qui ponunt pecuniam in iis Montibus, accipiendo quatuor pro ſingulis centenariis?

Reſpondeo, fuſe hac de re nos diſceptaſſe in quarto ex Opuſculis Theologico-Moralibus. Breviter hic dicimus, certum eſſe, Montes pietatis declarari a Leon. X. in Concil. Lateran. ſeſſ. 10., quod nullam ſpeciem mali præſeferant, ſi tantum abſque ullo lucro accipiant, quod requiritur ad ſolvendas Miniſtrorum impenſas, & ad rerum conſervationem: Quare dubium non eſt, quod poſſint aliquid a mutuatario accipere ad ſui indemnitatem, non vero ad ipſos Montes augendos. In dubium jure merito revocatur, An poſſint aliquid a Montibus pietatis accipere, qui pecuniam ſuam in iis reponunt, cum non omnibus ceſſet lucrum ullum, aut damnum emergat, nec ſupponatur haberi in his Montibus redditus ſufficientes, ut cenſus conſtituatur. Pelliz. in Man. reg. putat id licere ex eo præciſe, quia ſummus Pontifex, utpote ſupremus Princeps, poteſt in bonum Communitatis bona unius alteri dare; & ſic ut homines alliciantur ad deponendam pecuniam in his Montibus in bonum pauperum, liberaliter donat iis quatuor, verbi gratia, pro ſingulis centenariis; Hac itaque de cauſa a pauperibus exigunt Montes V. G. ſex pro ſingulis centenariis, ut ſcilicet quatuor dent deponentibus pecuniam, & alia deſerviant ad expenſas neceſſarias.

Ex quo ſequitur, quod liceat quidem privatæ perſonæ Montem inſtituere, ut ex ea pecunia aliis mutuetur, exigendo tantum, quæ ad expenſas neceſſarias requiruntur, non tamen exigendo id, quod requiritur, ut liberaliter donetur deponentibus in eo pecuniam, ut ad id alliciantur. Ratio eſt, quia ſolius Supremi Principis eſt poſſe in bonum Communitatis bona unius alteri erogare. Num autem poſſit ab his Montibus aliquid exigi ultra ſortem, & ultra expenſas neceſſarias, ut poſſit Mons augeri in ſubſidium pauperum? Expendimus fuſe in Opuſculo laudato, commendando praxim Montium frumentariorum, quos in ſingulis Oppidis ſumma cum laude erexit Eminentiſſimus Urſinus in ſua Archidiœceſi Beneventana.

XIV. Quæritur undecimo: An qui bona fide

fide celebravit contractum injuſtum, & uſurarium, putans eſſe juſtum, poſſit retinere lucrum, quod acquiſiviſſet, ſi celebraſſet Contractum juſtum, verbi gratia, ſocietatis trium, vel Cenſus, vel Cambii, &c., quem procul dubio celebraſſet, ſi ſciviſſet, Contractum celebratum eſſe uſurarium?

Reſpondeo, certum eſſe, quod ſi mala fide illum celebravit, non poſſit ullum lucrum retinere; nam non ſatis eſt, quod celebraſſet Contractum juſtum lucroſum, ut poſſit actu lucrum percipere, ut communiſſime docent contra Verricel. tract. 4. quæſt. moral. 2. num. 3. apud Tambur. cap. 8. §. 3.: Si tamen bona fide illum celebravit, Azor., Salon., Sylveſt., & alii apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 47. propter eandem rationem putant, quod nec poſſit lucrum ullum retinere; Præſertim quia forte mutuatarius nollet in alium Contractum conſentire. Sed oppoſitum probabiliter ſentiunt Sà, Tanner., & alii apud Dian. part. 2. tract. 5. reſol. 92., quia qui bona fide celebrat Contractum uſurarium, putans illum eſſe juſtum, implicite vult juſtum titulum, & intendit lucrari eo modo, quo licite poteſt; videturque mutuatarius in id conſentire implicite ad non fraudandum mutuantem lucro, quod licite poſſet acquirere. Idque præſertim eſt verum, ſi Mutuator dicat expreſſe ſe velle lucrari, verbi gratia, ſex in ſingulos centenarios eo modo meliori, quo poteſt. Quam formulam ſolent Notarii addere Inſtrumentis, quia talis cenſetur eſſe mens contrahentis bona fide, quando res ipſis eſt obſcura, & vident paſſim a timoratis ſimilem Contractum celebrari.

XV. Rogabis, An obligetur ad reſtitutionem, qui mutuata alteri pecunia lucrum bona fide accepit, & deinde dubitat, an inierit Contractum licitum; vel dubitat, an habuerit intentionem abſolutam ſaltem implicitam ineundi Contractum licitum, in quo dubio adhuc perſeverat poſt diligentiam adhibitam?

Reſpondeo negative cum Medin., Valent., Bonac. punct. 11.; quia in dubio melior eſt conditio poſſidentis, præſertim in materia juſtitiæ.

ARTICULUS V.

Expediuntur, quæ ſpectant ad Uſurarium.

I. Non acquirit Uſurarius dominium rerum per uſuram acceptarum, ſi extent in individuo. Quod ſi res iſtas vendiderit, jure poſitivo ſit dominus pretii, quamvis Emptor non fiat dominus rerum illarum.

II. Si res per uſuram acceptæ miſceantur cum aliis rebus uſurarii, hic ſit dominus illarum: Mutuatarius tamen habet tunc actionem perſonalem adverſus uſurarium, & probabiliter habet jus in re relate ad illum cumulum.

III. Uſurarius reſtituere debet res per uſuram acceptas, earumque fructus naturales, ac mixtos, necnon lucrum ceſſans, ac damnum emergens, eo prorſus pacto, quo fur. Quid ſi Officium, aut Beneficium uſurarie accepit?

IV. Tenentur pariter ad reſtitutionem, qui ad uſuras cooperati ſunt ex parte mutuantis, non tamen ſi id fecerint in bonum mutuatarii.

V. Uſurarii manifeſti vel ob notorietatem facti, vel ob ſententiam judicis ſex gravibus pœnis in jure mulctantur.

VI. Num punitio hujus delicti ad judicem etiam ſæcularem ſpectet, an ad Eccleſiaſticum dumtaxat?

VII. Licitum eſt petere mutuum ab Uſurario ob indigentiam. Num etiam id liceat, ſi pecunia petatur mutua ad negotiandum?

VIII. Num peccet mortaliter, qui petit ab Uſurario mutuum, ut eo ad vana, & inutilia utatur?

IX. Si Uſurarius ſit habitualiter paratus ad dandum mutuum ſub uſuris, probabilius peccat mortaliter, qui illud petit ad uſus vanos, aut malos. Si vero ſit paratus actualiter, probabiliter ſolum peccat venialiter; quia illud petit ſine ulla cauſa honeſta.

I. Quæritur primo: An uſurarius acquirat dominium uſurarum?

Reſpondeo, & dico primo cum communiori apud Molin. diſp. 326., Leſſ., Trull. diſp. 17.; Si res uſuraria extat in individuo, quin ſit permixta cum aliis rebus uſurarii, itaut diſcerni nequeat, tunc dominium non eſt translatum in uſurarium; atque adeo fructus rei pertinent ad mutuatarium, qui eſt dominus, & illi res perit, ſi for-

ſi fortuito pereat, eodem modo prorſus, ac res furtiva. Ratio eſt, quia non ſatis eſt mera traditio rei ad transferendum dominium, niſi etiam habeatur titulus juſtus, ſive ſit liberalis donatio, ſive venditio, &c., ex leg. *Nunquam*, §. *De acquirendo rerum dominio*; atqui in caſu noſtro non habetur titulus juſtus; ergo dominium non transfertur. Verum tamen eſt, quod ſi uſurarius vendat rem acquiſitam per uſuram, fit dominus pretii, quando emptor bona fide emit, etiamſi emptor non fiat dominus rei; idque verum eſt non quidem jure naturali, ſed jure Cæſareo, ex leg. *Si in emptione*, *ff. De contrahenda emptione*.

II. Dico ſecundo: Si res uſuraria ſine voluntate mutuatarii miſceatur cum aliis ſimilibus rebus uſurarii, itaut diſcerni nequeat, ut frumentum cum frumento, tunc rei illius transfertur dominium in uſurarium, itaut mutuatario tantum competat actio in perſonam, non in rem, ex leg. *Si alicui*, *ff. De ſolutionibus*. Notat tamen Trull. lib. 7. cap. 11. dub. 3. ex Leſſ. cap. 20. num. 157. valde probabile eſſe, & juri naturali conforme, quod mutuatarius habeat etiam jus in re relate ad talem cumulum, itaut ante alios illi debeat ex tali cumulo ſatisfieri; Immo poteſt ex illo ſibi occulte accipere, quod ſuum eſt. Dixi, ſi ſine voluntate mutuatarii miſceatur, nam quando duo de communi conſenſu miſcent rem aliquam, tunc uterque eſt æque dominus cumuli, ut notat Molin. diſp. 326.

III. Quæritur ſecundo; Quid debeat uſurarius reſtituere?

Reſpondeo, Reſtituendam eſſe, Primo rem fœnebrem, ſeu acquiſitam per uſuram; Secundo, ejus fructus jam perceptos, etiamſi domino res illa non fructificaſſet, dummodo ſint fructus rei, non induſtriæ; ſi enim cum pecunia fœnebri uſurarius negotiatus eſſet, non tenetur lucrum reſtituere, ut communiter docent de fure, quia eſſet fructus meræ induſtriæ; fructus tamen naturales, & mixti reſtitui debent deductis expenſis; quod etiam concedunt, qui docent dominium rei fœnebris transferri in uſurarium, ut notat Trull. dub. 18.; Tertio, lucrum ceſſans, & damnum emergens; Quarto, ſi Contractus eſt uſurarius præciſe propter obligationem ſuperadditam, non ex eo quod damnum ullum ſequatur mutuatario, (verbi gratia, ſi mutuaſti cum obligatione, ut ille frequentet tuum molendinum dando ſolitum pretium,) tunc ad reſtitutionem ſatis eſt, ut talis obligatio tollatur, nec debet quicquam reſtitui pro obligatione impoſita; Quinto, qui mutuavit cum pacto, ut ſibi conferatur officium, quod gratis conferri ſolet, debet officium reſignare; quamvis non teneatur reſtituere fructus perceptos, ſi tali officio erat dignus, quia illi debentur ob juſtum ſtipendium laborum; ſi vero eſſet indignus, & cum damno vel Reipublicæ, vel particularium illud adminiſtravit, debet tale damnum compenſare, nec tenetur quicquam mutuanti dare, ſi nullum illi damnum ſecutum eſt: Demum, qui mutuavit cum pacto, ut ſibi Beneficium conferatur, debet tale Beneficium reſignare, & fructus perceptos in pios uſus erogare, niſi utatur Bulla Compoſitionis.

IV. Tenentur autem ad reſtitutionem non ſolum uſurarii, ſed etiam qui ad uſuram cooperantur ex parte mutuantis; non vero qui agunt partes mutuatarii. Sicut enim non peccat mutuatarius accipiendo mutuum ad uſuram, ita nec qui ejus partes agunt. Quare tenentur ad reſtitutionem Judices, qui compellunt ſolvere uſuras, vel nolunt audire mutuatarios volentes repetere uſuras. Similiter qui illas conſulunt, vel exigunt, aut aliter ſunt cauſa efficax illarum, ut ſunt teſtes, & Notarii concurrentes ad inſtrumentum uſurarium, & proxenetæ, qui quærunt mutuatarios egentes, ut ad uſurarios adducant, ſi ad inſtantiam mutuantis id agant proxenetæ; Secus vero ſi ad inſtantiam Mutuatarii, aut ſi ſe teneant ex parte mutuantis, & non ſint cauſa efficax uſurarum; ut ſunt, qui notant rationes dati, & expenſi.

V. Quæritur tertio: Quænam ſint uſurariorum pœnæ?

Reſpondeo, uſurarios, qui vel ſunt manifeſti proprio facto, dantes palam ad uſuram, itaut nulla tergiverſatione celari poſſint; vel ſunt judicis ſententia de hoc crimine condemnati, Primo eſſe infames infamia juris, atque adeo irregulares, & Beneficii incapaces; Secundo, ad communionem altaris non eſſe admittendos; Tertio, nec ad Sacramentum Pœnitentiæ, donec ſatisfecerint, vel dederint cautionem ſive pignoratitiam, ſive fidejuſſoriam Creditoribus ipſis, ſi ſint præſentes, vel Epiſcopo, aut Vicario, aut Parocho, coram teſtibus, vel Notario habenti mandatum Epiſcopi, ex Cap. *Quamquam*, *de Uſuris lib.* 6.;

6.; Vel ſi id non poſſint, debent jurare, ſe non poſſe, ſed facturos quod poterunt; Quarto, nec ad ſepulturam Eccleſiaſticam admittendi ſunt, & illos ſepelientes ſunt excommunicati; Quinto, teſtamenta eorum ſunt irrita; Sexto, Eccleſiaſtici tenentur a ſuis Terris uſurarios alienigenas, (ideſt qui ibi nati non ſunt,) intra tres menſes expellere.

VI. Utrum autem punitio hujus delicti pertineat ad Judicem Eccleſiaſticum dumtaxat, an etiam ad ſæcularem? Aliqui putant contra Tuſcum, & Clarum, judicem ſæcularem poſſe inter ſæculares de uſura cognoſcere, ſive de jure, ſive de facto.

VII. Quæritur ultimo; An liceat petere mutuum ab uſurario parato?

Reſpondeo, probabiliter nunquam licere petere mutuum expreſſe ſub uſuris; quia ſic peteretur aliquid intrinſece malum, quod non licet. Ita Vaſq., & alii apud Dian. part. 5. tract. 7. reſol. 8. contra Sanch., Valent., Molin., qui putant poſſe ſic peti: quia ſenſus talis petitionis eſt conditionatus, & permiſſivus, videlicet, da mihi mutuum, & ſi aliter nolis dare, quam ſub uſuris, illas tibi promitto. Verum petere mutuum promittendo uſuras, cum ſit inducere proximum ad peccatum, non licet ſine cauſa ſufficienti, quia tenemur peccata proximi etiam impedire, quoties commode poſſumus: Quare ſi petamus mutuum ob indigentiam, non peccamus permittendo peccatum uſurarii; Si vero petamus non propter indigentiam, ſed propter utilitatem, videlicet ad negotiandum, ut lucremur, putant communiter contra Rebell., quod nec peccemus, quia habemus juſtam cauſam permittendi peccatum uſurarii.

VIII. Difficultas eſt, Utrum mortaliter peccet, qui petit mutuum ab uſurario ad vana, & inutilia, puta ad epulas ſuperfluas, ad ludos otioſos? Sanch. lib. 3. Sum. cap. 8. num. 23. apud Bonac. putat, quod peccet venialiter ob finem venialiter malum; quia peccatum uſurarii non eſt imputandum petenti mutuum, ſed malitiæ mutuantis: Sicuti ſi fœmina domo egrediatur ſciens ſe ab adoleſcente impudico concupiſcendam, probabiliter juxta plurium ſententiam apud Dianam p. 3. tract. 7. reſol. 31. venialiter tantum peccat. Verum Suar., Molin., Valent., Rebell., & Bonac. punct. 13. putant peccare mortaliter, etiamſi uſurarius ſit paratus, (quod tamen negat Sal. de Uſuris diſp. 48.) Ratio eſt, quia ſine cauſa non poſſumus cooperari in mortale peccatum proximi, ſed tenemur illud vitare ex caritate; qui autem petit mutuum non ob neceſſitatem, vel utilitatem, ſed ob vana, & inutilia, nullam videtur habere cauſam cooperandi peccato uſurarii; ergo mortaliter peccat.

IX. Demum Dian. part. 5. tract. 7. reſol. 8. apud Tambur. lib. 5. cap. 2. ex Petro Hurtad. docet probabile eſſe, ſine ſcrupulo peccati mortalis peti poſſe abſque ulla cauſa honeſta mutuum ab uſurario parato: Sicut etiam peti poſſe Sacramenta a parato miniſtrare illa ſub mortali; & ſuppeditari cibos parato frangere jejunium; quia uſurarius non cadit in peccatum occaſione alterius, ſed ex inſigni, & depravatiſſima malitia ſua. Ita etiam Armill., Sot., Tolet., Cajet., Sà apud. Sal., qui ſic diſtinguit; Vel uſurarius eſt habitualiter, vel ſolum actualiter paratus dare ſub uſuris; Si actualiter, putat, quod peccet venialiter propter ſcandala, quatenus petit mutuum ſine cauſa honeſta, etiamſi illud petat ob finem mortaliter malum, puta ad fornicandum. Ratio eſt, quia quando ille eſt paratus actualiter dare ſub uſuris, quamvis phyſice repetat actum peccaminoſum, moraliter tamen non repetit, ſed in eodem actu manet, ipſumque continuat, & ſolum opere externo conſummat; hoc autem videtur eſſe modicum damnum ſpirituale; & ideo qui eſt occaſio illius, petendo ſine cauſa honeſta mutuum, præbet occaſionem modici damni ſpiritualis, unde venialiter peccat. Si vero ille non eſſet actualiter, ſed habitualiter paratus dare ſub uſuris, probabiliorem putat ſententiam, quod peccet mortaliter, quam quod ſolum venialiter, ſi ſine fine honeſto petat mutuum.

QUÆ-

QUÆSTIO IV.

De Cenſibus, ſeu Redditibus annuis.

NOmen Cenſus ſumitur a cenſendo, ſeu æſtimando, nam pro æſtimatione bonorum unicujuſque ſolvi debebant Principi tributa; Unde factum eſt, ut Cenſus ſumatur pro ipſo tributo, ſeu penſione, quo pacto ſumitur Matth. 22., quando dicitur: *Licet Cenſum dare Cæſari, an non?* Sed in caſu noſtro ſumitur Cenſus pro jure ad annuos redditus ex re alterius percipiendos: Et de hoc quærendum Primo, Quid, & Quotuplex ſit? Secundo, Quænam conditiones requirantur jure naturæ, ne Cenſus ſit uſurarius? Tertio, Quænam conditiones requirantur jure poſitivo Canonico? Expediuntur demum, quæ ſuperſunt de Cenſibus diſcutienda.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Cenſus?

I. Definitur Cenſus, quod ſit jus exigendi annuam penſionem ex re fructifera alterius. Nomine autem rei venit hic etiam Perſona, quæ poſſit lucrari.

II. Ratione modi dividitur Cenſus in Reſervativum, & Conſignatitium. Per illum transfertur res, reſervato jure ad penſiones. Per iſtum retinetur res ſua, & conſignatur alteri jus ad penſiones.

III. Ratione rerum Conſignatitius ſubdividitur in Realem, Perſonalem, & Mixtum. Quamvis ſinguli ex his Cenſibus jure naturæ ſint liciti ſervatis debitis conditionibus; at ſpectata Bulla Piana ſolum licitus eſt Cenſus Conſignativus Realis fundatus in ſola re immobili.

IV. Dividitur etiam Cenſus in Fructuarium, & Pecuniarium: Ille importat jus ad fructus, hic ad pecuniam.

V. Ratione durationis dividitur etiam in Temporalem, Vitalitium, & Perpetuum. Rurſus in Redimibilem, & Irredimibilem, hic tamen a Pio V. prohibetur. Juxta conditiones Bullæ Pianæ celebrandus eſt Cenſus, ubi ea Bulla ſit recepta; ſecus juxta conſuetudinem receptam regionis.

VI. Cenſus perſonalis probabilius non eſt uſurarius, ſi debitæ conditiones ſerventur.

I. QUæritur primo: Quid ſit Cenſus?

Reſpondeo, eſſe *Jus exigendi annuam penſionem ex re fructifera alterius*: Unde Cenſus non eſt ipſa annua penſio, nec res Cenſui ſubjecta, nec ipſe Contractus, quo tale jus acquiritur, ſed eſt ipſum jus, quod eſt in acquirente illud, qui dicitur Cenſualiſta, vel Cenſitor; cui juri correſpondet obligatio ſolvendi dictam penſionem in altero, qui dicitur Cenſuarius: Quamvis autem jus ad annuam penſionem poſſit haberi ex aliis Contractibus, puta ex donatione, locatione, commutatione, emptione, &c. dicitur tamen Cenſus, ſi tale jus ematur, & fundetur in re fructifera alterius; Nomine autem rei comprehenditur etiam perſona, & nomine rei fructiferæ intelligitur quælibet res utilis, ut ager, pecunia, perſona potens lucrari, aut ſperans bona, aut potens vendi, & in ſervitutem trahi, &c.

II. Quæritur ſecundo: Quotupliciter Cenſus dividatur?

Reſpondeo dividi primo ratione modi in Reſervativum, & Conſignatitium. Reſervativus dicitur, quando quis transfert in alterum rem ſuam donando, vel vendendo illam, reſervato ſibi jure ad annuam penſionem ſuper eadem re. Conſignatitius vero dicitur, quando quis ſuper bonis ſuis, quæ ſibi retinet, conſignat, ſeu dat alteri jus ad annuam penſionem: Quare hoc jus conſignatum dicitur Cenſus conſignatitius, ſicut jus ſervatum dicitur Cenſus reſervativus.

III. Subdividitur Cenſus conſignatitius ratione rei, ſuper qua fundatur, in Realem, Perſonalem, & mixtum. Realis eſt, quando fundatur ſuper re condiſtincta a perſona, verbi gratia ſuper vinea, qua pereunte ipſe Cenſus perit. Perſonalis fundatur ſuper ſola perſona fructifera, ſeu

quæ

quæ habet, vel ſperat bona, vel poteſt ex ſuo labore aliquid acquirere; itaut ad ejus mortem pereat cenſus, niſi huic contractui cenſualitio perſonali ſuperaddatur in ſecuritatem ſolutionis alia res tanquam hypotheca, ad hoc ut ex ea percipiatur annua penſio, quando non poteſt percipi a perſona, ſive quia redditur impotens, ſive quia moritur, prout conventum fuerit; Quamvis hæc hypotheca ſuperaddita, cum ſit nova obligatio, compenſanda ſit pretio ſuo. Demum dicitur Mixtus, qui fundatur immediate ſuper re ſimul, & perſona, itaut quamvis res pereat, non pereat Cenſus, ſed perſona debeat illum ſolvere vel ex aliis bonis ſuis, vel ex ipſa perſona ſua, quæ poteſt aliquid ſuo labore acquirere, prout etiam fuerit conventum. Triplex hic Cenſus conſignatitius jure naturæ licitus eſt, concurrentibus debitis conditionibus; quamvis ex Bulla Pii V. ſolum permittatur Cenſus realis, & quidem fundatus in ſola re immobili, ut dicam.

IV. Secundo dividitur cenſus in Fructuarium, & Pecuniarium: ille eſt jus ad fructus, puta ad vinum, oleum, &c., hic eſt jus ad pecuniam.

V. Tertio dividitur ratione durationis in Temporalem, puta ad decennium; Vitalitium, qui ſcilicet durat tempore vitæ unius, vel plurium; & Perpetuum; Et hic ſubdividitur in Redimibilem, qui fit cum pacto de reemendo, itaut poſſit cenſuarius, quando libuerit, reſtituere pretium acceptum a Cenſualiſta, & extinguere cenſum; & Irredimibilem, cui ſcilicet nullum pactum redemptionis adjicitur; & hic etiam a Pio V. prohibetur; Quare ubi recepta eſt Bulla iſta Piana, celebrandus eſt juxta conditiones Bullæ: vel ſi Bulla recepta eſt juxta aliquas tantum conditiones, juxta illas celebrandus eſt; ubi vero ea Bulla non eſt recepta, celebrandus eſt juxta conſuetudinem locorum, dummodo talis conſuetudo juri naturali, aut Divino non repugnet.

VI. Dubitatur, An cenſus perſonalis ſit uſurarius? Affirmant Navar., Lopez, Molin. diſp. 387., & alii apud Pal. punct. 11. Sed communiſſime negant, quia quamvis videatur eſſe mutuum palliatum, inquantum intenditur lucrum ultra ſortem, tamen revera habet rationem contractus venditionis, & emptionis juris ad annuas penſiones. Quod probatur Primo, quia ſicut olim Eccleſiæ debebantur decimæ perſonales, ex labore ſcilicet, aut ex negotiatione perſonæ provenientes, ita poſſunt penſiones perſonales deberi ratione emptionis: Secundo, ſi poteſt emi jus ad penſiones annuas ſuper re frugifera, quidni etiam ſuper perſona frugifera, & induſtrioſa? Quod ſi ad ſecuritatem exigatur hypotheca, certo pretio majori tale jus emi deberet.

ARTICULUS II.

De Conditionibus jure naturali requiſitis, ut Cenſus ſit licitus, & non uſurarius.

I. Jure naturali requiritur ad contractum cenſus, quod pretium ſit juſtum ſpectatis ſpectandis; quod ſit ſuper re fructifera, & quod fundetur in re propria non habente jus impeditum.

II. Cenſus perpetuo irredimibilis jure naturæ non eſt illicitus, dummodo majori pretio ematur.

III. Poteſt cenſuarius obligari, ne vendat alteri rem cenſui ſubjectam, dummodo tale onus compenſetur.

IV. Tributum, quod ex fundo debetur Principi, ſolvendum eſt a Cenſuario; at expenſæ pro ſcriptura cenſus ſolvendæ ſunt a cenſitore.

V. Poteſt pariter jure naturæ fieri cenſus, cum pacto, quod pereunte hypotheca ſpeciali, ſuccedat alius fundus, aut ipſa perſona cenſuarii, compenſato tamen hoc onere.

VI. Si tota domus, ſuper qua fundatus eſt cenſus, corruat, cenſus extinctus eſt, quamvis ea reædificetur; ſecus vero ſi corruat per partes.

VII. Uſu receptum eſt, quod cenſuarius aſſecuret Cenſitorem, non quidem pro caſibus fortuitis, ſed, ut ſi forte res Cenſui ſubjecta deprehendatur eſſe alterius, tunc altera ſuccedat; Sicut etiam ſi fuerit Cenſuarius in mora ad ſolvendum, aut reddatur impotens.

VIII. Num poſſit in cenſu apponi pœna legis commiſſoriæ, ſicut apponitur in Emphyteuſi?

IX. Quomodo poſſit eſſe juſtus, & ex natura rei licitus cenſus redimibilis ex parte emptoris? Si Cenſus ſit utrinque redimibilis, majus eſt onus compenſandum in emptore, quam in venditore.

X. Cenſus vitalitius perſonalis quonam pacto ex natura rei ſit licitus? Num, & quanam via prohibeatur a Bulla Piana?

XI. Num

XI. Num ſit licitus ex natura rei tam Cenſus realis, quam perſonalis ex utraque parte redimibilis?

I. CErtum eſt apud Doctores, Primo requiri ad valorem Cenſus ex natura rei intentionem contrahentium, quod ſcilicet ematur, & vendatur tale jus. Secundo, requiri pretium juſtum, quod ſcilicet lege taxatum eſt, vel communi prudentium æſtimatione, ſpectato periculo, & incommoditate exigendi penſiones, vel quod pereat res, ſuper qua fundatur; ſpectato etiam incommodo, quod emens ſubire poteſt, ſi ſibi reſtituatur pretium. Quare ſicut quando res emitur cum pacto de reemendo ad arbitrium ſolius venditoris, poteſt res emi quarta parte minoris, quam valet, ut ſupra diximus ex Hurtad., & aliis, ita in Cenſu ratione talis tantum oneris in emente, quando ager valens centum fructificat quotannis quatuor, poteſt centum aureis emi jus ad quinque quotannis, ſeu potius octoginta aureis poteſt emi jus ad illa quatuor. Nec poteſt res cenſita ferre regulariter minores fructus, demptis expenſis, quam ſit penſio, poteſt tamen majores fructus reddere, ut oſtendit conſuetudo; poſſum enim emere decem tantum a fundo, qui reddit quindecim. Tertio requiritur jure naturæ, ut Cenſus in re fructifera fundetur. Quarto debet fundari in re propria non habente jus impeditum, cum nemo poſſit alteri tradere jus, quod non habet, vel habet impeditum; Unde Maritus non poteſt ſubjicere cenſui dotem uxoris abſque illius conſenſu, quia non eſt illius dominus; Nec uxor id poteſt, quia dotis dominium habet impeditum, cum ejus adminiſtratio ſpectet ad maritum. Quinto, ut ſi res cenſita pereat, vel fiat ſterilis abſque culpa cenſuarii, ceſſet cenſus ad ratam; nam res domino perire debet. Demum, ut quodcumque novum onus venditori imponitur, debita mercede compenſetur.

II. Quæritur nunc primo: An cenſus perpetuo irredimibilis ſit jure naturæ illicitus?

Reſpondeo cum communi negative, dummodo majori pretio ematur, cum tollatur a cenſuario facultas redimendi ſuam obligationem: Quare ſicut res, quæ valet centum, cum pacto de retrovendendo in favorem venditoris, poteſt emi quarta, vel tertia parte minoris, videlicet ſeptuaginta quinque, & ſine hoc pacto poteſt emi centum, quantum valet; ita cenſus, qui quando eſt redimibilis ad arbitrium cenſuarii, emitur verbi gratia ſeptuaginta quinque, ſi conſtituatur irredimibilis, debet emi centum, propter onus additum venditori, ut notat Bonac. num. 40.: Qui etiam advertit, quod quando cenſuarius vult redimere cenſum, debet id manifeſtare Cenſitori per duos menſes antequam redimat, qua manifeſtatione facta, poteſt cenſitor intra annum dumtaxat repetere pretium cenſus a cenſuario, licet invito, cum ea ſit juris diſpoſitio.

III. Quæritur ſecundo: An poſſit cenſuario imponi onus, ne vendat rem cenſui ſubjectam?

Reſpondeo, poſſe id ex natura rei fieri, modo tale gravamen compenſetur ad æqualitatem; cenſuarius enim, cum ſit ſuæ rei dominus, non prohibetur ex vi cenſus, ne ſuam rem alienet, itaut transferat alteri dominium ſimul cum obligatione ſolvendi ex illa annuas penſiones; Unde ſi obligatur ex pacto ad non alienandum, debet tale onus compenſari; Non ſecus ac ſi obligaretur ad ſolvendum cenſitori laudemium, ſeu quinquageſimam, vel aliam partem rei, quoties voluerit illam alienare; Sicut obligatur ſolvere laudemium Emphyteuta domino proprietario in recognitionem dominii directi, quoties alteri vendit jus ſuum emphyteuticum, quod in re proprietarii habet, ut ſuo loco dicemus.

Notandum hic etiam, quod ſi cenſuarius vult aliis vendere rem, debet prius monere cenſualiſtam, an velit illam ſibi eodem pretio emere, eumque aliis præferre debet; Quod ſi cenſuarius de hoc non admonet cenſualiſtam, poteſt hic ex Azor. annuam penſionem ab Emptore exigere, vel rem emere ſibi; par enim eſt, quod poſſit illam exigere ab emptore, cum quo nullum iniit contractum.

Quod ſi rem cenſuarius vendidit diviſim pluribus, admonito cenſualiſta, dubium eſt apud Doctores, an hic exigere poſſit penſiones a ſingulis in ſolidum, an vero pro rata? Bonac. putat, quod pro rata, cum Rebel., & aliis; Navar. vero cum Molin., quod in ſolidum, quia æquitas non poſtulat, quod Cenſitor reportet incommodum exigendi cenſum a multis.

IV. Notandum etiam, quod onus ſolvendi tributum, quod ex fundo ſolvi conſuevit Principi, ſpectet ad Cenſuarium, qui eſt dominus fundi; onus vero ſolvendi expenſas pro ſcriptura cenſus, & ejus expe-

di-

ditione pertineat ad cenſitorem; quia ſcriptura fit in commodum emptoris ad oſtendenda, & comprobanda jura illius, & ideo apud ipſum remanet.

V. Quæritur tertio: An licitus ſit cenſus cum pacto, quod cenſuarius teneatur ad penſionem, etiam pereunte, vel reddita inutili re, ſuper qua fundatus eſt?

Reſpondeo cum Sal. diſp. 33. jure naturæ eſſe licitum hoc pacto, ut fiant quaſi duo contractus, alter cenſus, alter Aſſecurationis; itaut pereunte re, obligatio ad annuas penſiones remaneat in aliis bonis; immo etiam in ipſa perſona, unde cenſus realis evadat perſonalis: Ratio eſt, quia ſicut poteſt cenſus imponi cum pacto, quod pereunte una re ſuccedat alia res, ita poteſt etiam ſuccedere perſona: Requiritur tamen Primo, ut perſona ſit fructifera, itaut aliquid ſua induſtria lucrari poſſit: Secundo, ut talis obligatio juſto pretio compenſetur.

VI. Advertendum etiam, quod ſi res pereat culpa Cenſuarii, hic tenetur ad reſtitutionem, ut patet; Si vero ſine ſua culpa corruat, verbi gratia, domus, ſuper qua fundatus eſt cenſus; Vel corruit tota, & extinctus eſt cenſus, non facta aſſecuratione dicta; quamvis ex eadem materia reædificetur altera domus, quia non eſt amplius eadem: Vel corruit domus per partes, & per partes reædificatur, & quia perſeverat eadem moraliter, debetur penſio ex illa.

VII. Quæritur quarto; An poſſit cenſitor petere fidejuſſionem, ſeu aſſecurationem cenſus empti, itaut ſi res vendita ſit aliena, vel alteri cenſui ſit ſubjecta, res poſterius ſuppoſita cedat in locum prioris, & ſi venditor cenſus ſit hic & nunc impotens, vel in mora ad ſolvendum, poſſit emptor ad alia bona ſe convertere?

Reſpondeo affirmative, quia hoc ſpectat ad ſervandum emptorem indemnem, & uſu receptum eſt, ut notat Rebel. & Salon., quod hujuſmodi fidejuſſio fiat non aucto pretio, quamvis pactum fidejubendi ſit pretio æſtimabile. Ratio eſt, quia cenſitor habet jus conſulendi ſuæ indemnitati per fidejuſſores; Nec eſt eadem ratio obligare cenſuarium ad caſus fortuitos, ita ut re pereunte, vel facta infrugifera, teneatur ad penſiones; hæc enim eſt quædam obligatio, ad quam nullum jus habet cenſitor.

VIII. Quæritur quinto: Utrum poſſit cenſui addi pactum legis commiſſoriæ, ſeu quod ſi cenſuarius penſionem non ſolvat per biennium, vel triennium, incidat in commiſſum, ſeu rem cenſui ſubjectam amittat in pænam negligentiæ?

Reſpondeo negative, nam, ut ſupra diximus, pœna debet eſſe proportionata culpæ; in hoc autem caſu etiamſi cenſuarius non ſolveret penſionem culpabiliter, adhuc pœna hæc eſſet exceſſiva; ergo non licet, ut advertunt Trullenc dub. 7., & Bonac. num. 38.: Eſto in emphyteuſi verum ſit, quod ſi per biennium non ſolvatur culpabiliter penſio, amittatur res emphyteutica Eccleſiaſtica; & laica amittatur, ſi per triennium non ſolvatur penſio, ut notat Hurtad. diff. 13. Et quidem probabilius ante ſententiam judicis; idque ratione conventionis talis contractus. Nihilominus ex natura rei, & ſecluſa lege poſitiva poteſt fieri pactum de ſolvenda aliqua pœna proportionata, ſi culpabiliter penſiones non ſolvantur; ſicut etiam de ſolvendo damno emergente: Immo tale onus amittendi rem cenſui ſubjectam, ſi non ſolvantur penſiones, poteſt etiam ex natura rei apponi, dummodo juſto pretio compenſetur, ex Hurt. diff. 7. Quare univerſim, ut contractus cenſus ſit licitus ex natura rei, nihil aliud requiritur, quam æqualitas inter cenſum, & pretium; & quod ſi in contractu cenſus ſuperaddatur novum onus emptori, illud compenſetur diminutione pretii, ſi vero imponatur venditori, compenſetur augmento pretii.

IX. Unde ſequitur, verum eſſe, quod docet Leſſ., Laym., Molin. contra Sot., Rebel. apud Hurtadum, videlicet licitum eſſe, & non uſurarium ex natura rei Cenſum redimibilem etiam ex parte emptoris; itaut poſſit emptor etiam nolente venditore cedere illi jus ad penſiones, & repetere pretium ſuum; dummodo pretio majori ematur ad compenſandum tale onus venditoris, quod eſt extra naturam Cenſus: Sicut etiam quando Cenſus ex parte ſolius venditoris eſt redimibilis, (ut debet eſſe ex Bulla Pii V.) compenſari ſolet tale onus emendo pretio minori: Quod ſi ex parte utriuſque eſt redimibilis, pretio medio emendum eſt; Advertendo tamen, quod in hoc caſu majus eſt onus venditoris, quod non ſemper habet paratum pretium ad illud reſtituendum, quam emptoris, quippe qui ſemper poteſt jus ad penſiones cedere; unde tale onus pretio majori compenſandum eſt. Si demum ſit ex utraque parte irredimibilis, onus videtur eſſe majus in emptore, quam in venditore; quia

em-

emptor patitur difficultates in exigendis penſionibus, præſertim ſi vendatur alicui Magnati res ſubjecta Cenſui, quam ipſe nolit emere; quæ difficultas non habetur ex parte venditoris, quippe qui ex pretio cenſus, quod ſibi reſtituatur, poterit aliquod prædium emere.

X. Quæritur ſexto: An Cenſus perſonalis vitalitius ſit validus jure naturæ?

Reſpondeo cum Bonac. num. 17., eſſe licitum concurrente juſto pretio, ita ſcilicet ut Cenſuarius vel ad vitam ſuam tantum, vel ad vitam alterius teneatur ſolvere penſiones, & non amplius: Ad eum modum, quo poteſt ſtabiliri in Cenſu, quod penſiones ſolvantur ad determinatum tempus, puta ad decennium, vendendo Cenſum, ſeu jus ad penſiones minoris, quam ſi eſſet perpetuus, ſeu augendo jus ad penſiones; nam ſi emitur centum, verbi gratia, jus ad decem quotannis in perpetuum, jus ad decem quotannis per decennium tantum, deberet, verbi gratia, emi ſexaginta, itaut pro centum ematur jus ad ſexdecim quotannis. Quare eadem ratione poteſt ſtabiliri Cenſus vitalitius, taxando pretium, perinde ac ſi Cenſuarius in vita deberet perdurare dimidium temporis, quo poteſt moraliter ejus vita perdurare: Verbi gratia, ſi debeat ſtabiliri Cenſus ſuper perſona habente quadraginta annos, & hic probabiliter uſque ad ſexaginta annos poſſit vivere, debet dividi hoc tempus viginti annorum, & ita ſtabiliri Cenſus, perinde ac ſi deberet perſeverare onus ſolvendi penſiones per decennium tantum: Hoc pacto uterque exponitur æque lucro, & damno; atque adeo ſi quando Cenſus eſt perpetuus, poteſt pro centum emi jus ad decem, ad hanc proportionem inſtituendus erit Cenſus vitalitius; & ideo habens quadraginta annos, probabiliter victurus uſque ad ſexaginta, ſi velit conſtituere Cenſum perſonalem vitalitium, poteſt pro centum emere jus ad ſexdecim, quoad vixerit, juxta opinionem Molin. apud Bonac.

Nec placet opinio aliorum apud eundem, qui putant cum Covar., univerſim poſſe ſtabiliri Cenſum ad rationem unius pro ſex, & cum Garz. ad rationem unius pro ſeptem, & cum aliis ad rationem unius pro decem; quia debet examinari, num vita talis hominis ſit probabiliter multum, an parum perduratura, & major debet eſſe penſio quo brevius eſt perduratura.

Notat hic Hurtad. diſſ. 8. ex Filliuc., etiam poſt Bullam Pii V. prohibentis Cenſum perſonalem, poſſe hujuſmodi Contractum vitalitium celebrari, itaut non habeat rationem Cenſus, ſed ſit Contractus innominatus, quo perſona pro pecunia ſibi data obligetur ad aliquam ſummam quotannis pro ſua vita, non tanquam ad penſionem ex perſona fructifera, ſed tamquam ad partem ſolutionis ſummæ acceptæ, attento periculo ſolvendi pluſquam accepit, vel minus, ob incertitudinem vitæ perſonæ aſſignatæ; Ut ſi perſona, quæ poteſt vivere probabiliter viginti alios annos, det alii centum cum onere, quod ſolvat decem, vel duodecim (idque ratione lucri ceſſantis) quoad vixerit, immo poſſet etiam quatuordecim, verbi gratia, vel quindecim, ſi pariter etiam ineat Contractum trium cum mercatore.

XI. Quæritur ſeptimo: An licitus ſit Cenſus utraque ex parte redimibilis?

Reſpondeo, multos cum Sot. Navar. negare apud Dicaſtil., & Trull. quia videtur habere rationem mutui: Alii tamen concedunt cum Leſſ., Valent., Molin. diſp. 377. apud Sal. dub. 25.; quia pereunte re cenſita perit jus ad penſiones, & ad repetendum debitum; quod non haberetur, ſi eſſet mutuum. Quare Cenſus realis utrinque redimibilis videtur eſſe ſimilis Contractui, qui dicitur *Godere a Godere*; quando ſcilicet, ut diximus quæſt. 3. art. 2. num. 12. fit emptio, verbi gratia, domus cum pacto retrovenditionis, & deinde eadem domus locatur eidem venditori: Si vero Cenſus hic utrinque redimibilis ſit perſonalis, eſt pariter licitus, ſed non conſulendus propter periculum uſuræ; non eſt tamen revera uſurarius, quia pereunte perſona non poteſt pretium ſuum Cenſitor ab hæredibus repetere, ſicut poſſet, ſi eſſet mutuum, ut oſtendimus quæſt. 3. de Uſura art. 4. num. 7.

ARTICULUS III.

De Conditionibus jure poſitivo requiſitis ad Contractum Cenſus.

I. Olim Martinus V., & Calixtus III. plura requirebant circa Contractum Cenſus, prout in Germania ſolebat inſtitui.

II. Nicolaus V. approbavit hunc Contractum, prout in Regno Neapolitano, & Siciliæ celebratur, ſub quatuor præſertim conditionibus.

III. At Pius V. in celebri ſua Bulla decrevit

uſurarium eſſe talem Contractum, ſi deeſſent decem conditiones. Et communius docent etiam in foro conſcientiæ eſſe invalidum, & uſurarium deficientibus his conditionibus, ubi Bulla eſt recepta.

IV. *Debet primo cônſtitui Cenſus ſuper re fructifera, & certis finibus deſignata, qua pereunte Cenſus extinguatur; quamvis alia bona ſoleant tanquam hypotheca generalis addi ſolum ad ſecuritatem ſolutionis.*

V. *Debet ſecundo pretium Cenſus ſolvi pecunia numerata coram Notario, & Teſtibus. Quid ſi in pretio detur læſio, num debeat diminui penſio, an debeat pretium augeri?*

VI. *Debent tertio penſiones in pactum deduci, quæ aut in fine anni, aut ſingulis ſemeſtribus ſolvantur; Et in loco ubi fuerit conventum, dummodo non addatur novum onus Cenſuario.*

VII. *Debet quarto deobligari Cenſuarius a caſibus fortuitis, nec obligari, ut reddita infructifera aut totaliter aut partialiter hypotheca ſpeciali, alia ſubſtituatur. Quid ſi talis hypotheca ſpecialis nonnullis dumtaxat annis fructum non ferat?*

VIII. *Debet quinto non poſſe impediri Cenſuarius, quominus alteri vendat rem Cenſui ſubjectam; Nec ſi vendat, debeat laudemium ſolvere.*

IX. *Debet ſexto Cenſuarius, ſi velit rem cenſitam vendere, monere Cenſitorem, & per menſem illum expectare, ut deliberet, ſi velit aliis præferri.*

X. *Debet ſeptimo excludi pactum, quo Cenſuarius non ſolvens præfixo tempore penſiones obligetur ad intereſſe. At expenſæ neceſſariæ ad exigendas penſiones a debitore culpabiliter moroſo exigi poterunt; Sicut etiam probabiliter lucrum ceſſans intrinſecum, quamvis non extrinſecum.*

XI. *Debet octavo ex penſionibus non ſolutis non poſſe novus Cenſus fundari, aut idem augeri.*

XII. *Debet nono Cenſus eſſe redimibilis, dummodo antea per bimeſtre denuncietur Cenſitori, quod Cenſus redimendus ſit. Putant nonnulli, Cenſus irredimibiles non vetari, ſi majori pretio emantur. Cenſus redimibilis emi poterit tertia, vel quarta parte minoris, quam valeat. Non vetatur in Bulla pactum, quod Cenſus non poſſit per partes redimi.*

XIII. *Debet denique pretium ab initio ſtatutum Cenſui non poſſe a Cenſitore vendi minori pretio, niſi forte cenſus evaſerit illiquidus, aut non facile exigibilis.*

XIV. *Univerſim pretium Cenſus juſtum deſumendum eſt ex praxi timoratorum cujuſcumque regionis.*

I. Tres extant Bullæ circa Contractum Cenſus. Prima eſt Martini V. pro Germania approbata a Calixto III., in qua decernit Pontifex, Primo, quod Cenſus conſtituatur ſuper certa re, quæ ſola maneat obligata ad penſiones; Secundo, quod ſolvatur pretium Cenſus pecunia numerata; Tertio, quod poſſit libere venditor redimere Cenſum etiam per partes; Quarto, quod re illa caſu pereunte pereat Cenſus; Quinto, quod penſiones ſolvendæ non ſuperent fructus rei Cenſui ſubjectæ. Notat tamen Hurtad. cum Leſſ., Molin., Sot. contra Lopez, & Mirand., quod dicti Pontifices in iſta Bulla nihil prohibeant, aut præcipiant, ſed ſolum approbent Cenſum ſic inſtitutum in Germania.

II. Secunda Bulla eſt Nicolai V., quæ ex Hurtad. eodem modo approbat Cenſum inſtitui ſolitum in Regno Neapolitano, & Siciliæ cum iis quatuor conditionibus; Primo, quod Cenſus inſtituatur ſuper re certa ſpecialiter, & generaliter ſuper omnibus bonis; Secundo, quod apponatur pactum de retrovendendo eodem pretio. Tertio, quod non fiat ultra decem pro centum; Quarto, quod pro ſecuritate poſſint apponi pacta, & pœnæ.

III. Tertia Bulla eſt Pii V., quæ habetur apud Molin. diſp. 389., ſtatuentis plures conditiones in Cenſu, itaut ſine illis celebratus habendus ſit uſurarius in iis Provinciis, ubi ea Bulla eſt recepta. Aliqui tamen cum Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 44., Sal., Navar., Leſſ., Azor., Molin., Tambur. hic putant, ſolum in foro exteriori reputandos eſſe uſurarios, ſi non deſint ea, quæ jure naturali requiruntur, quia ex præſumptione fraudum eas conditiones Pontifex appoſuit; Unde ceſſantibus omnibus fraudibus, & dolis, ceſſat obligatio in conſcientia talis legis. Sed communius Hurtad. diff. 8., Trull. dub. 3., Fauſtus, Salon., Bonac. num. 43., & alii apud eundem Dian. loc. cit. putant, etiam in foro conſcientiæ talem Contractum ſine iis conditionibus celebratum eſſe invalidum, & fœneratitium; unde penſiones computandæ ſint in extinctionem ſortis principalis; Et ratio eſt, quia quamvis non ſit injuſtus, & uſurarius ex natura rei, eſt tamen talis ex jure poſitivo illum prohibente ob periculum uſuræ, & injuſtitiæ: Præterquam-

quod

quod omnis Contractus celebratus ſine forma ſubſtantiali a jure requiſita invalidus eſt, & in foro conſcientiæ non obligat; ut communius Doctores docent: Conditiones a Pio V. requiſitæ ſunt hujuſmodi.

IV. Prima eſt, ut conſtituatur Cenſus ſuper re immobili fructifera ex natura ſua, & certis finibus deſignata. Unde excluduntur Cenſus perſonales, etiamſi cum hypotheca celebrentur, (quicquid in contrarium dicant Navar., & Lopez apud Hurtad., putantes loqui Pontificem tantum de Cenſu reali, quod ſcilicet debeat ſuper re immobili fundari, & præſcindere a Cenſu perſonali.) Notandum tamen, reputari rem immobilem non ſolum agrum, domum, &c., ſed etiam vectigalia, & officia perpetua, & Cenſus perpetuos irredimibiles; immo etiam redimibiles, ex Hurtad., Bonac., Rebel. contra Molin., & Azor. diſp. 189. Notandum etiam, quod quamvis res immobilis debeat eſſe nominatim deſignata, ut excludantur Cenſus inſtituti ſuper omnibus bonis, hoc tamen non tollit, quominus præter rem, aut res nominatim deſignatas, poſſint etiam addi omnia alia bona tanquam hypotheca ad ſecuritatem ſolutionis penſionis. Quamquam penſio non duret, niſi quouſque durat hypotheca ſpecialis, ſeu res, ſuper qua nominatim eſt impoſita.

V. Secunda conditio eſt, quod Cenſus ematur pecunia numerata, præſentibus Teſtibus, & Notario: Unde ſi pars tantum pretii ſolvatur numerata pecunia tempore Contractus, pars tantum penſionis correſpondens debetur.

Dubium eſt, Num qui læſus eſt in pretio juſto Cenſus, verbi gratia accipiendo quinquaginta pro Cenſu valente centum, teneatur ſolvere tantum partem penſionis, verbi gratia quinque, an vero integram penſionem, puta decem, ita tamen ut Cenſitor teneatur ſupplere, ſeu reſtituere defectum pretii, & omne lucrum ceſſans, & damnum emergens Cenſuario ex defectu juſti pretii?

Reſpondeo, Molin., & Sal. putare, quod teneatur tantum ad partem; Leſſ. vero, Bonac. num. 22., & alii putant, quod poſſit Cenſualiſta integram penſionem percipere, quia non læſit Cenſuarium in penſionibus, ſed in pretio Cenſus, atque adeo ſolum tenetur hoc ad æqualitatem reducere; ſicut qui emit agrum pretio diminuto, fit dominus totius agri, quamvis teneatur pretium ad æqualitatem reducere. Neque dicas; ita ſe habet totum ad totum, uti pars ad partem, ex leg. *Quæ de toto*, &c.; Nam hæc lex intelligenda eſt, quando pars tantum pretii, de quo fuerat conventum inter contrahentes, fuerit diminuta, non vero quando pretium conventum fuit diminutum.

VI. Tertia conditio, quod penſiones in pactum deducantur, & quod non obligetur Cenſuarius ad ſolvendas penſiones anticipato; non enim ad id tenetur ex natura Contractus: Quare debet penſiones ſolvere aut in fine anni, aut pro rata temporis, vel ut moris eſt, ex Sal. diſp. 42., ſingulis ſemeſtribus.

Rogabis, Ubinam ſolvenda ſit penſio?

Reſpondeo non poſſe obligari Cenſuarium, ut ſuis expenſis ſolvat penſionem in domo Cenſitoris; cum id etiam ſit onus extra naturam Contractus: Quare Cenſuarius tenetur penſionem ſolvere in loco, ubi fuerit conventum, modo conventio non fuerit oneroſa, ut fuſe Bonac. diſp. 1. quæſt. 5. de Reſtitutione.

VII. Quarta, ne obligetur Cenſuarius ad caſus fortuitos, hoc eſt ne obligetur ad penſionem, ſi res Cenſui ſubjecta præter ſuam culpam evadat infructifera: Quamvis enim poſſit Cenſitor petere aſſecurationem, vel fidejuſſionem, itaut ſi una res Cenſui ſubjecta reperiatur aliena, ſuccedat alia; non poteſt tamen petere, ut ſi una res evadat infructifera ſine culpa Cenſuarii, ſuccedat alia; nec poteſt petere, quod ſi evadit res infructifera, aut perit ſecundum partem, adhuc integra penſio ſolvatur.

Dubium tamen eſt, An iis annis, quibus res cenſita nullos fructus affert ex caſu fortuito, adhuc teneatur Cenſuarius ſolvere integram penſionem: Verbi gratia, ſi domus, in qua Cenſus eſt collocatus, propter peſtem, aut bellum non poſſit habitari aliquo anno?

Reſpondeo, Molin. diſp. 390. cum Leſſ. putare, quod iis annis non debeatur penſio: Ratio eſt, quia Cenſus realis eſt emptio juris ad recipiendam partem fructuum, quos res cenſita quotannis reddit; ergo pereuntibus aliquo anno fructibus vel totaliter, vel partialiter, perit eo anno penſio vel totaliter, vel partialiter. Sed communius cenſent cum Bonac. num. 27., Rebel., Navar., quod debeatur penſio, niſi res cenſita multis annis ſit infructifera; quia eá eſt communis praxis; & quia Cenſus non eſt jus ad ipſos numero fructus;

alioquin ſemper penſio deberet eſſe ejuſdem rationis cum fructibus illius anni, nec poſſet Cenſuarius vendere fructus invito Cenſitore; ſed eſt jus ad penſionem ex fructibus, quos ſolet res cenſita producere. Quod ſi culpa Cenſuarii pereat res, aut reddatur infrugifera, adhuc tenetur hic penſionem ſolvere, ut putant Bartol., & Medin.; Vel, ut putat Navar., Rebel., Sal., Leſſ., tenetur Cenſuarius ſolvere pretium, & intereſſe lucri ceſſantis, & damni emergentis, cum non debeat pati damnum Cenſitor ex culpa Cenſuarii.

VIII. Quinta conditio, ut non privetur Cenſuarius facultate vendendi, aut donandi rem cenſitam; nec ſi vendat, teneatur ſolvere Cenſitori laudemium; quod alicubi eſt quinquageſima, alibi trigeſima, & in aliis locis alia pars rei alienatæ.

IX. Debet tamen, (ut habetur in ſexta conditione,) Cenſuarius volens vendere rem cenſitam monere Cenſitorem, num velit ipſe illam emere eodem pretio, ut aliis præferatur, expectarique debet ejus deliberatio per menſem ex Bulla.

X. Septima, ut non fiat pactum, quo Cenſuarius exiſtens in mora, ſeu non ſolvens penſionem conſtituto tempore teneatur ad intereſſe lucri ceſſantis, vel ad Cambium, vel ad aliam pœnam, nec ad ſalaria, ſeu expenſas medio juramento creditoris liquidandas. Ratio eſt, quia vult Pontifex tollere occaſionem damni, & injuriæ, qua opprimuntur Cenſuarii non potentes ſolvere. Verum, ut notat Molin. diſp. 390., & Hurtad., non prohibet Pontifex exigere expenſas rationabiles, & moderatas factas ob moram debitoris culpabilem a creditore ad recuperandam penſionem; quia hoc debetur jure naturæ, ſed ſolum vetat exigere quicquam aliud virtute pacti ſuperadditi: Nec vetat exigere intereſſe lucri ceſſantis intrinſeci; ut ſi penſio ſolvenda eſſet in tritico, tempore, quo valebat duos aureos, & erat tunc vendendum a creditore, deinde ſolvatur tempore, quo valet unum aureum: Etenim hoc intereſſe lucri ceſſantis intrinſeci ex natura rei debetur; ſolum vetat exigere intereſſe lucri ceſſantis extrinſeci, ut ſi mercator penſionem illam negotiaturus eſſet.

XI. Octava conditio, quod ex penſionibus non ſolutis, aut non ſolvendis non augeatur Cenſus, nec novus creetur: Quamvis non prohibeat Pontifex, quod ex penſionibus jam ſolutis poſſit numerata pecunia novus Cenſus creari, aut idem augeri.

XII. Nona, quod nunquam poſſit Cenſitor repetere pretium, ſed ſemper liberum ſit Cenſuario Cenſum redimere, reſtituto pretio: Quamvis debeat id Cenſitori antea per bimeſtre denunciare, qua denunciatione facta poteſt Cenſitor intra annum compellere Cenſuarium ad pretium ſolvendum, redimendumque Cenſum. Navar. tamen, Valent., Leſſ., & alii apud Bonac. contra Rebel., & Sal. putant non prohiberi Cenſus irredimibiles, dummodo majori pretio emantur; alioquin damnandi eſſent innumeri Prælati Eccleſiaſtici, qui percipiunt Cenſus perpetuos, in quibus conſtituti, & fundati ſunt tituli Beneficiorum; ut notat Bonac. Qui addit, Cenſus redimibiles emi poſſe quanti res valet, detracta tertia, vel quarta parte, ob gravamen redimendi in gravamen venditoris appoſitum; Verbi gratia, ſi res cenſita valeat centum quinquaginta, & reddat quotannis ſeptem, vel octo aureos, poteſt creari ſuper illa Cenſus redimibilis centum aureorum, vel centum & decem; Si tamen Cenſus eſſet irredimibilis, debet res cenſita emi, quanti valet, videlicet centum quinquaginta; aliquando tamen minoris, verbi gratia centum quadraginta; quia revera plus eſt habere plenum rei dominium, quam habere ſolum jus percipiendi certam penſionem, quam res illa reddit. Notatque pariter hic Bonac. ex Molin., Sal., Reginald., & aliis contra Navar., poſſe ex vi Bullæ in Cenſu apponi pactum, quod non redimetur per partes; alioquin emptor damnum pateretur recipiendo pretium per partes, immo majus damum pateretur, quam Cenſuarius ob gravamen ſuum.

XIII. Decima, quod pretium ſemel Cenſui conſtitutum non poſſit minui, vel augeri ob varias temporum, aut contrahentium qualitates; Sed reddendum eſt emptori æquale pretium illi, quo ab initio fuit emptus. Non videtur tamen negandum, quod Cenſus, qui non eſt liquidus, nec poteſt abſque laboribus exigi, poſſit pretio minori emi, ex Leſſ., Molin., Bonac.; Solum enim prohibetur, quod Cenſus emptus, verbi gratia, centum aureis, deinde aliis vendatur alio pretio, idque ad vitandas oppreſſiones, quas Cenſuum emptores facere ſolent, emendo Cenſus vili ab indigentibus pecunia, & illos revendendo majori pretio.

XIV. Pretium autem Cenſus in Regno Caſtellæ ſtatutum a Philippo II. anno 1563. apud Sal. dub. 12. eſt pro uno quatuordecim,

cim, atque adeo nonaginta octo pro ſeptem ſingulis annis: In Regno utriuſque Siciliæ ſtatuit Nicolaus V., ne minoris ematur, quam decem pro uno, ſeu non pluris ſolvantur quam decem pro centum: Philippus tamen Secundus videns creviſſe ſic emptores, ſtatuit pro Sicilia quinque pro centum. Pro Germania etiam Carolus V., & Clemens VIII. pro ſtatu Eccleſiaſtico auxerunt pretium Cenſus. Videndum tamen quid in unaquaque Regione ſtatutum ſit, quidque ferat praxis, & judicium prudentium, & timoratorum.

In Italia, ut habet Sal. dub. 22. ut plurimum ſeptem emuntur pro centum, & nunc temporis minoris; In Gallia octo cum dimidio; Et undecim, & duodecim pro centum, ubi viget negotiatio; quia pecunia præſens ibi multum æſtimatur, & Cenſus minoris; unde hujus pretium vileſcit.

ARTICULUS ULTIMUS.

Expediuntur, quæ ſuperſunt de Cenſibus.

I. Pii V. Bulla non obligat, ubi non eſt recepta. Num in Regno Neapolitano recepta ſit?

II. Præſcriptio militat etiam in Cenſibus adverſus jus, quod habet Cenſitor exigendi penſiones.

III. Immemorialis continuatio ſolvendi penſiones vim habet cauſæ, & tituli, itaut debeant continuari.

IV. In dubio num res ſit cenſuaria, an emphyteutica, cenſenda potius eſt eſſe cenſuaria.

V. Si dubitatur vero, num Cenſus ſit redimibilis, an irredimibilis, cenſendus redimibilis.

I. QUæritur primo: An Bulla Pii V. omnes obliget?

Reſpondeo illam non obligare, ubi non eſt recepta; Nam in Cap. *Si quando*, *De reſcriptis*, dicitur, Quando mandata, aut literæ Apoſtolicæ ad aliquorum Prælatorum, vel Principum manus pervenerint, integrum eſſe, ſi aliqua incommoda judicentur continere, Pontifici indicare, ut ſua revocatione, & moderatione providere dignetur; Si autem taceat, cenſetur revocare, quia petitioni annuere, & conſentire videtur. Sal. autem dub. 6. docet, in Regno Neapolis citra, & ultra Pharum non eſſe receptam: Nec eſt recepta Matriti; Rex enim dixit in comitiis habitis Matriti anno 1583. non eſſe receptam hanc Bullam, ſed inſtantias neceſſarias Pontifici factas eſſe: Sicut autem per deſuetudinem leges non amplius obligant, ita per non acceptationem; quamvis peccet qui ſine cauſa illas non acceptat; proſcripta ſiquidem eſt ab Alex. VII. theſis 28., quæ habet: *Populus non peccat, ſi abſque ulla cauſa non recipiat legem a Principe promulgatam.* Verum quidem eſt, quod Pontifex poſſit omnes obligare lege ſua, etiamſi ea non acceptetur; cum non a Communitate, ut Principes civiles, & Reges, ſed a Chriſto Domino habeat vim condendi leges; Suavitas tamen Eccleſiæ poſtulat, ut nolit Pontifex populum obligare, quando legem ex juſta cauſa non acceptat; Et hac de cauſa in Gallia non obligat Tridentinum quoad leges poſitivas ibi non acceptatas, quamvis non poſſit non obligare omnes quoad dogmata, quæ in eo continentur.

II. Quæritur ſecundo: An in Cenſibus præſcribi poſſit contra jus, quod habet Cenſitor exigendi penſiones; itaut ſi ſpatio, verbi gratia, quadraginta annorum non ſit ſoluta penſio bona fide, non amplius debeatur?

Reſpondeo cum Vega, & aliis apud Sal. dub. 45. affirmative. Ratio eſt, quia ex leg. *Omnes*, Cod. *de Præſcriptione triginta, vel quadraginta annorum*, habetur, quod omne jus ſive publicum, ſive privatum præſcriptione extinguitur quadraginta annorum ſpatio, & intervallo; quod etiam in redditibus annuis procedit, ex leg. *Eos*, Cod. *de Uſuris*.

III. Eodem modo ſolutiones factæ a tempore immemoriali, quamvis nullam cauſam contineant, jure præſcriptionis inducunt obligationem, ut in poſterum fiant; quia illa immemorialis continuatio vim habet cauſæ, & tituli ex Covar.: Si vero ſint factæ per tempus non immemoriale, non valent ad inducendam obligationem titulo præſcriptionis ſaltem in foro animæ; quia forte datæ ſunt ex benevolentia, vel ex alia cauſa, quæ non parit præſcriptionem.

IV. Quæritur ultimo: Quid dicendum, quando dubitatur, ſitne res cenſuaria, an emphyteutica? Sitne Cenſus redimibilis, an irredimibilis?

Reſpondeo ad primum, cenſendam eſſe rem cenſuariam; quia Cenſus minus gravat, quam emphyteuſis; Nam res emphyteu-

teutica amittitur non ſoluta penſione per certos annos.

V. Ad ſecundum vero dico, cenſendum eſſe redimibilem, propter eandem rationem, quia odia reſtringi debent, & in ambiguis, quod minus eſt, eligitur.

QUÆSTIO V.

De Emphyteuſi, Feudo, & Libello.

QUærendum primo, Quid, & Quotuplex ſit Emphyteuſis, & Feudum, & in quo differant a Libello, & aliis Contractibus? Secundo, Quænam ſint conditiones horum Contractuum? Tertio, Quinam poſſint dare, & accipere, & ſuccedere in Feudum, & Emphyteuſim? Quarto, Quando, & quomodo amittatur Feudum? Nam Emphyteuſim temporalem amitti per lapſum temporis præfixi certum eſt; Sicut etiam omnis Emphyteuſis amittitur per hoc, quod non ſolvatur penſio, ut dicemus.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Emphyteuſis, Feudum, & Libellus?

I. Emphyteuſis idem eſt, ac Plantatio; eſtque Contractus, quo res immobilis conceditur alicui quoad dominium utile pro penſione reali ſolvenda.

II. Feudum dicitur a Fidelitate exhibenda; Eſt quippe Contractus, quo Infeudator dat Feudatario rei alicujus immobilis dominium utile, cum onere præſtandi obſequium perſonale in recognitionem dominii directi.

III. Libellus, ſeu Contractus Libellaticus eſt Contractus ſubfeudalis, aut ſubemphyteuticus, quo quis rem in feudum, aut emphyteuſim acceptam alteri tradit pro penſione ſibi ſolvenda; Et quidem cum conſenſu domini directi, ſi detur ultra decennium.

IV. Feudum, & Emphyteuſis in multis differunt inter ſe.

V. In multis pariter differunt a Locatione; Necnon a Venditione, & Uſufructu.

VI. Emphyteuſis dividitur in Perpetuam, & Temporalem, Eccleſiaſticam, & Communem, Novam, & Veterem, Hereditariam familiarem, Non Hæreditariam, & Hæreditariam mixte.

VII. Dividitur etiam Feudum in Regale, & non Regale, in Nobile, & Ignobile, Francum, & non Francum. Aliud pariter eſt Eccleſiaſticum, aliud Novum, aliud Maſculinum, aliud Hæreditarium, aliud Indiviſibile.

I. QUæritur primo: Quid ſonet hoc nomen Emphyteuſis? Et quid importet?

Reſpondeo Emphyteuſim Græce idem eſſe, ac latine Plantationem, quia olim in emphyteuſim dabantur ſolum terræ incultæ, ut plantationibus, & cultura fertiles evaderent. Nunc tamen quælibet res immobilis datur in emphyteuſim, itaut qui dat in emphyteuſim, retineat rei illius dominium directum, & proprietatem, unde dicitur Dominus directus, ſeu proprietarius; Et ille, cui datur res in emphyteuſim, acquirat ejus dominium utile, unde Emphyteuta dicitur dominus utilis: Hic autem tenetur quotannis domino directo penſionem ſolvere in recognitionem dominii directi: Quare Emphyteuſis definitur, quod ſit *Contractus, quo res aliqua immobilis ad longum tempus conceditur alicui quoad dominium utile pro penſione reali ſolvenda, ex leg. 1. Cod. de Jure Emphyteutico.*

II. Quæritur ſecundo; Quid ſonet, & quid importet Feudum?

Reſpondeo, Feudum denominari a fide, ſeu fidelitate exhibenda; Eſt enim Contractus, quo quis tradit Feudatario, ſeu Vaſſallo rem aliquam immobilem quoad dominium utile, retento dominio directo, itaut in recognitionem dominii directi teneatur illi præſtare obſequium, ſeu ſervitutem perſonalem: Quare qui dat in feudum, dicitur Infeudator, & dominus fundi; qui accipit, dicitur Feudatarius, & Vaſſallus.

III. Quæritur tertio: Quid ſit, & quid ferat Contractus Libelli?

Reſpondeo nomine Libelli venire Contra-

tractum ſubfeudalem, ſeu ſubemphyteuticum, quo ſcilicet quis rem acceptam in feudum, vel emphyteuſim alteri tradit pro penſione ſibi quoque ſolvenda: Poteſt enim res feudalis, vel emphyteutica alteri tradi in emphyteuſim, vel locari, vel vendi ſervatis debitis conditionibus, de quibus mox.

IV. Ex dictis ſequitur primo, differre Emphyteuſim a feudo, quia in emphyteuſi conceditur dominium utile pro penſione reali; in feudo vero pro ſervitio aliquo perſonali, ſaltem contento in forma fidelitatis ſervandæ oblatæ ſub juramento. Poteſt aliquando feudo addi aliqua penſio realis, & in tali caſu, quamvis ſit mixtum ex feudo, & emphyteuſi, habet tamen rationem feudi, quamvis non nobilis, nec ſtricti.

Notandum etiam, quod Emphyteuſis conſtitui debeat in ſola re immobili, non vero in re, quæ cum immobilibus computatur, ut in annuis redditibus; Feudum tamen etiam in his conſtitui poteſt: Præterea dominus directus feudi, ſeu rei feudalis habet juriſdictionem in feudatarios quoad controverſias feudales inter ipſos; non tamen dominus directus emphyteuſis, ſeu rei emphyteuticæ. Item fœmina non poteſt ſuccedere in feudum, niſi in inſtitutione id exprimatur; ſecus in Emphyteuſi: Feudatarius non cogitur præſtare obſequium non exigente domino, Emphyteuta vero tenetur ad penſionem, quia dies exigit, ſeu clamat pro domino: Feudatarius poteſt abſque conſenſu domini ſe feudo abdicare; non tamen Emphyteuta: Feudatarius non poteſt rem feudalem oppignerare, donare, aut aliter transferre, bene tamen poteſt Emphyteuta.

V. Sequitur ſecundo, differre Emphyteuſim, ſicut etiam Feudum, a Locatione; quia per locationem non transfertur dominium utile in conductorem, ut quando locatur equus; Et quamvis transferatur dominium utile pro certa penſione ſolvenda, quando locatio eſt ad longum tempus, ut notat Bonac., at locatio poteſt etiam conſtitui in re mobili. Præterea poteſt locatio fieri ad breve tempus, ubi Emphyteuſis non poteſt fieri minus decennio, ex *leg.* 1., ff. *de Superficiebus*: Locatio demum fit pro penſione proportionata fructui rei, cum ſit quædam venditio fructuum rei locatæ: Emphyteuſis vero fit pro penſione minore, quam ſit valor fructuum rei, eo quod fiat in recognitionem dominii directi.

Sequitur tertio, differre hos Contractus a venditione, quia per venditionem transfertur non ſolum dominium utile, ſed etiam directum; Differunt etiam ab uſufructu, quia uſusfructus poteſt etiam in rebus mobilibus conſtitui; & quia uſusfructus finitur morte uſufructuarii; non tamen feudum, aut Emphyteuſis, niſi res ſit conceſſa ſolum in vitam Emphyteutæ, aut Feudatarii. Demum quia Emphyteuta, & Feudatarius poſſunt vendere, & donare jus ſuum, (quamvis Feudatarius non abſque licentia domini directi;) Uſufructuarius autem nequit jus ſuum alteri transferre.

VI. Quæritur ſecundo: Quotuplex ſit Emphyteuſis?

Reſpondeo, dividi primo in Perpetuam, qua ſcilicet datur res emphyteutica ſine ullo termino, & Temporalem, qua datur ad tempus; quod tamen non poteſt eſſe brevius decennio; Aliquando tamen datur ad unam, vel plures vitas, vel ad plures generationes. Secundo dividitur in Eccleſiaſticam, cujus ſcilicet dominium directum ſpectat ad locum pium; Et communem, ſeu profanam, cujus dominium habet laicus, vel clericus. Tertio, in Novam, quæ ſcilicet nondum tranſcendit primum Emphyteutam; & Veterem, quæ ſcilicet jam tranſcendit primum. Quarto, dicitur Hæreditaria; quæ ſcilicet datur Titio verbi gratia, & ejus hæredibus, quamvis extraneis; dicitur Familiaris, quæ datur Titio, verbi gratia, & aliis, qui ſunt de familia, juxta pactum poſitum in inveſtitura; Dicitur non Hæreditaria, quæ datur vel Titio ſoli, vel aliis etiam, quos ipſe nominare voluerit; Dicitur Hæreditaria mixte, quæ ſcilicet datur Titio, & aliquibus tantum, non omnibus hæredibus.

VII. Quæritur tertio: Quotuplex ſit Feudum?

Reſpondeo, dividi primo, ut notat Hurtad. diſſ. 16. in Regale, quod ſcilicet conceditur a ſupremo Principe cum juriſdictione, & titulo honorifico, puta Ducis, Marchionis, Comitis, &c.; & Non regale, quo præter juriſdictionem titulus honorificus non conceditur. Secundo, in Nobile, quod ſcilicet accipientem facit, vel oſtendit nobilem, ut contingit, quando conceditur ab Imperatore, vel Rege; & Ignobile, quod non eſt hujuſmodi, eo quod datur a privatis hominibus. Tertio, Francum eſt, quod ſcilicet eſt liberum ab omnibus obſequiis, & ſervitiis, exceptis iis,

quæ continentur in forma fidelitatis, per quam Feudatarius jurat domino ſe futurum fidelem contra quemlibet, vel nullo excepto, & tunc dicitur Legitimum; vel excepto ſupremo Principe, & tunc dicitur Non legitimum; Non Francum vero eſt, quod non eſt liberum ab obſequiis, & ſervitiis; Nunquam autem cenſetur eſſe francum, niſi id exprimatur in inſtitutione ipſius. Quarto, eſt Eccleſiaſticum, quod ſcilicet ab Eccleſia, vel Clerico, ut Clerico conceditur; eſt vero Sæculare, quod conceditur a Principe civili. Quinto dicitur Novum, quod non tranſcendit primum Feudatarium, ſeu non obtinetur ſucceſſione, ſed prima inſtitutione; dicitur Paternum, quod ſcilicet cœpit obtineri a parentibus uſque ad quartum gradum incluſive; Dicitur Antiquum, quod cœpit obtineri a majoribus ſupra quartum gradum, videlicet non ſolum a patre, vel matre, Avo, Abavo, Atavo, ſed etiam a Tritavo. Sexto dividitur in Maſculinum, quod ſcilicet tantum maſculis conceditur; & Fæmininum, quod etiam fœminis. Septimo, in Hæreditarium; quod ſcilicet ad hæredes, quamvis extraneos, poteſt tranſmitti, & Non hæreditarium, quod ſcilicet ad Agnatos tranſmitti debet, etiamſi non ſint hæredes. Octavo, in Indiviſibile, quod nequit dividi, ut Ducatus, Marchionatus, &c.; & Diviſibile, quod ſcilicet dividi poteſt, ut ſunt, quæ dignitatem non continent.

ARTICULUS II.

De Conditionibus Feudi, & Emphyteuſis.

I. Ut Feudi Contractus celebretur, ſex conditiones requiruntur; præſertim quod fiat in re immobili, & cum debitis ſolemnitatibus. Nec poteſt Feudum oppignerari, ſicut oppignerari poteſt res emphyteutica.

II. Emphyteuſis etiam varias conditiones requirit; præſertim (ſicut in Feudo,) quod Emphyteutæ transferatur dominium utile, & concedatur poſſeſſio naturalis, & phyſica rei illius immobilis; non tamen poſſeſſio civilis.

III. Quid requiritur, ut poſſit Emphyteuta jus ſuum utile alteri donare, aut rem emphyteuticam legare, permutare, hypothecare, aut oppignerare? Et quando laudemium ſolvendum ſit?

IV. Emphyteuta incidit in commiſſum, quando penſionem non ſolvit per duos annos, ſi res Emphyteutica ſit Eccleſiaſtica; aut per tres, ſi ſit laica. Et quando hæc redit ad proprietarium citra culpam Emphyteutæ, huic melioramenta utilia, & gravia compenſanda ſunt.

V. Penſio non eſt ſolvenda, ſi citra culpam Emphyteutæ res pereat. Quid ſi deterior fiat?

VI. Qui incidit in caducitatem, poterit moram purgare celeritate ſolutionis intra decem dies.

VII. Si res emphyteutica tranſeat in manus mortuas, ſolvi debet domino directo quindennium.

I. Quæritur primo: Quænam conditiones requirantur ad Contractum Feudi?

Reſpondeo requiri, Primo, ut in re immobili, puta in agro, vel in re putata immobili, ut in redditibus perpetuis, conſtituatur. Secundo, quod talis rei transferatur in Feudatarium ſolum dominium utile, & concedatur proinde poſſeſſio naturalis, retento apud Infeudatorem dominio directo, & poſſeſſione civili; cum non poſſideat illud Feudatarius nomine proprio, ſed nomine domini directi. Tertio, quod Feudatarius inveſtiatur, ſeu mittatur in poſſeſſionem ab Infeudatore, & illi juret fidelitatem. Quarto, quod feudum concedatur ſolum propter obſequium perſonale, ſi ſcilicet a domino directo exigatur; aliter incidat in caducitatem, ſeu feudum amittat: Quamvis aliquando ſoleat concedi etiam ob penſionem realem, tunc autem non eſt purum feudum. Quinto, quod Feudatarius non poſſit ſine conſenſu domini feudum alienare; & ſi alienet, alienatio ſit irrita, & feudum amittat: Immo nec poteſt illud oppignerare, ſicut poteſt oppignerari res emphyteutica: Et diſparitas eſt, quia aliquando ad ſolvendam penſionem emphyteuſis opus eſt rem emphyteuticam oppignerare; at ad ſolvendum obſequium perſonale Feudatarius oppigneratione non indiget. Sexto, ut Inveſtitura, ſeu miſſio in poſſeſſionem fiat cum debita ſolemnitate coram teſtibus, & in conſpectu rei in feudum datæ.

II. Quæritur ſecundo; Quænam conditiones ad Emphyteuſim requirantur?

Reſpondeo requiri jure communi, Primo, quod inſtituatur in rebus immobilibus fructiferis, & ſolo adhærentibus, ut in agris, domibus, &c. Secundo, quod transferatur in Emphyteutam dominium utile,

atque adeo concedatur poſſeſſio naturalis, & phyſica, non vero civilis; nam dominus directus poſſidet illam civiliter, ſeu nomine proprio: Unde fit, quod Emphyteuta ſolum poſſit præſcribere quoad dominium utile, non quoad directum; cum ad præſcriptionem requiratur poſſeſſio civilis, quam Emphyteuta non habet relate ad dominium directum.

III. Tertio, quod nequeat Emphyteuta jus ſuum utile alteri vendere non admonito prius proprietario, ut ſi velit, poſſit illud intra duos menſes emere; alias illud amittit. Poteſt tamen Emphyteuta jus utile ſuum alteri donare, verum rogando proprietarium, ut inveſtiat, ſeu in poſſeſſionem rei mittat donatarium; quod tenetur intra duos menſes proprietarius efficere, ſi perſona ſit talis, ut poſſit facile ab illo obtinere penſionem. Præterea poteſt Emphyteuta ſimili modo rem emphyteuticam legare, permutare, locare etiam ad decennium, hypothecare, & ſi non ſit res Eccleſiaſtica, etiam oppignerare, rogato etiam proprietario, ut intra duos menſes in poſſeſſionem mittat, ubi eſt neceſſaria poſſeſſio, alias rem amittit. Ubi notandum, quod ſi Contractu res alienetur, ſcilicet venditione, donatione, legatione, permutatione, & locatione ad minus ad decennium, tunc ſolvendum ſit laudemium pro pretio a novo Emphyteuta ob laborem mittendi alium in poſſeſſionem: Quod tamen non eſt ſolvendum, ſi res detur filiæ in dotem, aut ſi hæres neceſſarius illam accipiat titulo hæreditatis: Laudemium autem ſolvendum eſt ex Trull. dub. 8. in conſcientia, etiamſi non petatur, domino directo ab eo, cui res venditur, vel donatur, vel oppigneratur, quod in Regno Valentino eſt decima pars pretii, ſi vendatur; vigeſima vero, ſi oppigneretur.

IV. Quarto requiritur, ut Emphyteuta obligetur ſolvere proprietario quotannis, aut alio præfixo tempore certam penſionem, ſeu canonem, aut in pecunia, aut in fructibus, prout convenitur: Hæc autem regulariter debet eſſe minor, quam valeant fructus rei; quia non ſolvitur ad lucrum, ſed in recognitionem dominii directi: Quod ſi penſio non ſolvatur per duos annos, quando res emphyteutica eſt Eccleſiaſtica, vel per tres, quando eſt laica, Emphyteuta incidit in caducitatem, ſeu in commiſſum, hoc eſt rem illam amittit cum melioramentis, etiamſi ſit ſuperior pii loci: Quamvis pio loco concedatur deinde reſtitutio in integrum, ſicut Minori. Quando vero res emphyteutica redit ad proprietarium ſine culpa Emphyteutæ, vel quia finitur emphyteuſis, vel aliter, tunc melioramenta utilia gravia, quæ magnis expenſis emphyteutæ accreverunt rei, ſolvenda ſunt Emphyteutæ ſecundum valorem, quem tunc habent; non vero non utilia, aut non gravia, aut quæ caſu accreverunt, &c.

V. Notandum tamen primo, quod ſi abſque culpa Emphyteutæ res pereat, liber hic ſit ab obligatione penſionis, (niſi forte ſe obligavit ad caſus fortuitos,) quia res domino perit: Si tamen pars rei ſuperſit, non poteſt cedere emphyteuſi, ut notat Bonac. num. 16., ſed debet adhuc integram penſionem ſolvere, dummodo non ſit magna; tunc enim ex æquitate videtur diminuenda: Quod ſi res fiat notabiliter deterior ex culpa etiam levi Emphyteutæ, poteſt hic illa privari, ut notat Hurtad. diff. 13. Quamvis nonnulli id negent de re emphyteutica laica.

VI. Notandum etiam, quod qui culpabiliter omiſit ſolvere penſionem per biennium in Eccleſiaſtica emphyteuſi, aut per triennium in laica, tunc rem amittit, quando proprietarius declarat ſe velle Emphyteutam in eam amiſſionem incidiſſe; & probabiliter ad id tenetur ante ſententiam judicis; Poteſt tamen Emphyteuta purgare moram celeritate ſolutionis intra decem dies.

VII. Notandum demum ex Trull. dub. 8. quod quando res emphyteutica tranſit ad manus mortuas, verbi gratia, in Eccleſiam, Univerſitatem, Collegium, quæ nunquam pereunt, tunc ne dominus directus privetur laudemio, quod haberet, ſi res emphyteutica ſit in manu privati, qui facile moritur, debet illi ſolvi quindennium; hoc eſt decimoquinto anno ſolvi debet domino directo tanta pecunia, quanta correſpondeat quantitati ultimi laudemii, ut docet Riccius punct. 43.

ARTICULUS III.

Quinam poſſint in feudum, vel emphyteuſim dare, aut accipere, & ſuccedere? Et quando feudum amittatur?

I. In feudum, ac emphyteuſim dare poſſunt, qui liberam habent bonorum adminiſtrationem; Unde nequeunt Pupillus, Minor, *Fu-*

Furioſus, Prodigus habens Curatorem.

II. Epiſcopo id prohibetur, niſi relate ad bona, quæ ſolita ſunt dari in emphyteuſim, aut in feudum: Quænam autem dicantur ſic ſolita dari?

III. In feudum accipere, ac ſuccedere poſſunt, qui inſtituuntur, ſi nullo jure excludantur.

IV. Fœmina non ſuccedit, niſi feudum ſit fœmineum, itaut expreſſe admittatur.

V. Sine culpa Feudatarii poteſt quinque modis feudum amitti.

VI. Poteſt etiam feudum amitti ob culpam Feudatarii; præſertim ob gravem igratitudinem erga dominum directum, aut ſi alium proditorie occidat. Num feudum tranſeat ad Fiſcum ob crimen hæreſis, aut læſæ majeſtatis?

VII. Amiſſo feudo quænam melioramenta debentur domino directo, quænam vero debentur ipſi Feudatario?

I. QUæritur primo: Quinam poſſint res ſuas immobiles in feudum, & in emphyteuſim tradere?

Reſpondeo, in feudum, & in emphyteuſim dare poſſe omnes, & ſolos, qui ſuorum, vel alienorum bonorum liberam habent adminiſtrationem; quandoquidem per hos Contractus habetur quædam ſpecies alienationis; cum dominium utile aut in perpetuum, aut per longum tempus transferatur: Unde fit, quod Pupillus, Minor, Prodigus habens Curatorem, ac Furioſus cum non habeant liberam ſuorum bonorum adminiſtrationem, non poſſint in feudum, aut in emphyteuſim dare.

II. Nec poſſunt Epiſcopi, & alii Prælati inferiores, quamvis habeant liberam adminiſtrationem bonorum ſuorum Eccleſiaſticorum; quia id iis prohibetur in *Extravag. Ambitioſæ, de Rebus Eccleſiæ non alienandis*. Excipiuntur tamen bona, quæ ſolita ſunt dari in emphyteuſim, aut in feudum; quia ea dari ſimiliter poſſunt in evidentem Eccleſiarum utilitatem. Dicuntur autem ſolita dari, quæ bis ſaltem data ſunt, vel ſi elapſi ſint quadraginta anni, quamvis ſemel ſint data.

III. Quæritur ſecundo; Quinam poſſint in feudum accipere, & ſuccedere?

Reſpondeo, poſſe in feudum accipere eos omnes, qui ex una parte inſtituuntur in Contractu feudi ſucceſſores, & ex alia parte nullo jure excluduntur a ſucceſſione.

IV. Unde fœmina, quia ad ſervitium perſonale eſt minus apta, non ſolet ſuccedere, niſi quando feudum eſt fœmineum, ſeu quando expreſſe admittitur.

V. Quæritur tertio: Quibus de cauſis feudum amittatur?

Reſpondeo poſſe feudum amitti tam per culpam, quam ſine culpa Feudatarii: Sine culpa amittitur quinque modis: Primo, lapſu termini præſcripti in inſtitutione: Secundo, morte Feudatarii: Tertio, renunciatione feudi. Quarto, profeſſione in Religione incapaci: Quinto, præſcriptione triginta annorum, quibus alter feudum poſſederit bona fide tanquam Feudatarius.

VI. Ob culpam vero amittitur, Primo ob gravem ingratitudinem in dominum directum, ratione cujus ſit dignus privatione feudi; videlicet ſi Feudatarius fugit deſerendo dominum in bello periclitantem, quando eum poterat juvare ſine amiſſione ſuæ vitæ; Vel ſi ſciens parari domino inſidias, eum non faciat certiorem; Aut ſi ipſe hoſtiliter dominum inſecutus eſt; Vel ſi filius, aut vaſſallus Feudatarii offendit dominum, & Feudatarius admonitus a domino non adducit illum ad petendam veniam; Vel ſi turpiter luſit cum uxore, filia, aut nepte domini; Vel ſi Feudatarius vocatus ad Curiam contemnit venire; Vel ſi domino exigente obſequium debitum neget ſe eſſe Feudatarium illius; Vel ſi abutatur jure feudi alienando illud ſine conſenſu: (traditione tamen ſecuta) Vel ſi dominum detulit apud judicem etiam ex juſſu, excepto crimine hæreſis; Vel demum ſi hæres Feudatarii non petit inveſtituram intra annum poſt adeptionem feudi, aut ſi ipſe feudatarius poſt obitum domini directi non petit intra annum renovationem inveſtituræ; Secundo, amittitur feudum ob culpam Feudatarii contra alium a domino directo; videlicet ſi occidat fratrem ſuum, aut ſi occidat aliquem proditorie: Feudum autem nunquam tranſire ad Fiſcum docent non pauci apud Azor., & Hurtad.; Aliqui tamen putant tranſire ob hæreſim, vel crimen læſæ Majeſtatis, ſi feudum ſit novum; tranſit vero ad dominum directum, ſi ob ingratitudinis culpam amittatur.

VII. Quæritur quarto: Ad quem pertineant melioramenta, quando feudum tranſit ad dominum directum?

Reſpondeo, melioramenta, quæ ex induſtria Feudatarii accreverunt, & ſunt a feudo inſeparabilia, ut ædificium, juriſdictio, aut alia ſervitus, ea deberi Feudatario ſecundum æſtimationem, quam habent

bent tunc, quando feudum amittitur: Alia melioramenta, quæ caſu, aut naturaliter accreverunt, debentur domino. Vide de his Azor. lib. 10. cap. 20., Julium Clarum, & alios Juriſperitos.

QUÆSTIO VI.

De Cambiis.

Examinabimus primo, Quid, & Quotuplex ſit Cambium? Secundo, Quid ferat Cambium minutum? Tertio, Quid Cambium locale? Quarto diſcutiemus conditiones a Pio V. requiſitas ad Cambium locale. Demum, Quodnam ſit Cambium ſiccum, & Uſurarium?

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Cambium?

I. Cambium eſt Permutatio lucroſæ pecuniæ pro pecunia diverſa, ſive quoad materiam, ſive quoad pondus, ſive quoad locum.

II. Campſor tradens pecuniam Campſario, non transfert illius dominium, niſi ſequatur traditio alterius pecuniæ facta a Campſario.

III. Dividitur Cambium in verum, & fictum, ſeu ſiccum; in Minutum, & Locale, quod etiam triplex eſt.

IV. Quodnam dicatur Cambium Cuſtodiæ?

V. Ut taxetur pretium juſtum Cambiorum, attendenda præſertim eſt translatio, & aſſecuratio pecuniæ, ac proinde diſtantia locorum, & periculum viarum, necnon copia, aut inopia Campſorum, & Campſariorum.

I. IDem ſonat Cambium, ac Permutatio rei pro re; Cambire enim, & commutare ſunt ſynonyma; Verum Cambium ſtricte ſumptum definitur, quod ſit *Permutatio lucroſa pecuniæ pro pecunia diverſa*; ſive ſit diverſa quoad materiam, ſive quoad pondus, ſive quoad locum, &c.; Aliqui cum Cajet. reducunt Contractum Cambii ad emptionem, & venditionem; nam pecunia præſenti emitur pecunia abſens, (eo quod abſens poſſit habere rationem mercis) tum ratione materiæ, quia melior eſt, vel deterior; tum ratione commoditatis conſervandi, vel tranſportandi, vel numerandi; tum ratione diſtantiæ localis: Alii reducunt Cambium ad Contractum locationis, & conductionis operum: Alii ad Contractum permutationis, itaut ſit ſpecies permutationis pecuniam pro pecunia permutare, eſto id fiat ex intentione lucri.

II. Petes, an Campſor dans pecuniam Campſario transferat illi dominium per traditionem?

Reſpondeo non transferre dominium abſolute, ſicut transfertur in mutuo, ſed transferre ſub conditione, quod Campſarius tradat aliam pecuniam; nam uſque ad ſecundam hanc traditionem non habetur perfecta permutatio. Ubi notandum, officium Campſoris vetitum eſſe Clericis, quibus prohibetur negotiatio.

III. Porro dividitur Cambium, Primo in Verum, ſeu Reale, & Fictum, ſeu Siccum. Verum eſt, quando ſine ulla ſimulatione habetur permutatio, & ſolutio pecuniæ. Fictum eſt, quando finguntur mitti literæ campſoriæ, ut alibi fiat ſolutio, quamvis revera aut non mittantur literæ, aut non fiat alibi ſolutio, ſed in eodem loco; Unde pro dilatione alicujus hebdomadæ ad reſtituendam pecuniam accipitur lucrum; quod eſt proprie mutuum, & uſura: Dicitur tale Cambium ſiccum, quia caret titulo ad lucrum, & ſic caret humore ad fructificandum.

Dividitur ſecundo in Minutum, & Locale, ſeu per literas; Minutum eſt permutatio pecuniæ diverſæ ſpeciei, vel rationis, ut aureæ cum argentea, hujus cum ærea, numiſmatum majorum cum minoribus, arroſorum cum integris, antiquorum cum novis, patriorum cum externis, vetitorum cum legitimis, &c. Locale Cambium, ſeu per litteras eſt, quando permutatur pecunia præſens cum abſente, quod per literas fieri ſolet.

Hoc autem Locale Cambium tripliciter fieri contingit: Primo, ſi Campſor prior accipit

cipit pecunias a Campſario, ut ei illas reſtituat in loco diſtante; Secundo, ſi econtra Campſarius prior accipit pecunias a Campſore, ut illas ei reſtituat in loco diſtanti. Tertio, ſi Campſor tradit hic, verbi gratia Neapoli, pecuniam Campſario; quam poſtea recipiat hic etiam poſt recambium.

IV. Datur demum cambium cuſtodiæ, quod eſt improprie Cambium, & conſiſtit in hoc, quod Campſor, ſeu nummularius, vel trapezita, ſeu bancarius, vel depoſitarius cuſtodiat pecunias apud ſe depoſitas; habetque rationem dati, & accepti, & paratus eſt ſemper reſtituere; Pro hac tamen cuſtodia exigit aliquod lucrum, ſeu ſtipendium: Quia tamen regulariter non reſtituitur eadem ratio monetæ, ideo talis cuſtodia habet rationem Cambii, ut videre eſt apud Sal. dub. 20.

V. Univerſim circa omnia hæc Cambia notandum eſt ex Hurt. diff. 8., illud cenſeri lucrum juſtum, quod vel lege taxatur, vel judicio peritorum in officio; Qui, ut prudenter taxent, attendere debent ad peculiares titulos, & cauſas, ob quas in quolibet Cambio licitum eſt lucrum: Verbi gratia in Cambio locali ſpectanda eſt translatio, & aſſecuratio pecuniæ, atque adeo advertendum ad diſtantiam localem, & ad viam, per quam fit translatio, cum hæc ad aſſecurationem pecuniæ pertineant: Et univerſim in quolibet Cambio attendenda eſt copia, vel inopia Campſorum, & Campſariorum, quia minus debet eſſe lucrum, quando eſt copia Campſorum; non ſecus ac quando eſt copia vendentium, minoris res valet.

ARTICULUS II.

An Cambium Minutum ferat palliatam uſuram?

I. Cambium minutum fert pecuniarum permutationem cum lucro.

II. Non eſt uſurarium, ſi ex juſtis titulis lucrum conſonum reportetur.

III. Juſti tituli ſunt, Permutatio pecuniarum ex officio; Obligatio cambiendi; necnon commoditas, quæ datur Campſario cambiendo pecunias minutiores cum grandioribus.

IV. Num famulus cambiendo pecunias domini, ipſo inſcio, poſſit ſibi lucrum retinere?

V. Eſt pariter juſtus titulus lucrum ceſſans, aut damnum emergens, ſicuti etiam ſi dentur pecuniæ puriores, aut variores.

VI. Nequit pecuniam adulterinam pro vera expendere, qui illam pro vera accepit.

I. Cambium minutum regulariter eſt illud, in quo dantur pecuniæ grandiores pro minoribus, vel econtra, exigendo aliquid pro tali permutatione.

II. Utrum autem lucrum hoc ſit uſurarium? Reſpondeo cum communi negative, dummodo judicio prudentium taxatum ſit. Ratio eſt, quia pluribus titulis hujuſmodi lucrum juſte, & licite accipi poteſt.

III. Primus titulus eſt, quia ex officio Campſor cambit; occupatio enim, & opera in congerendo pecunias, in numerando, cuſtodiendo, expectando, & in exhibendo ſe paratum ad eas permutandas in gratiam, & ad petitionem Campſariorum, digna eſt aliqua compenſatione, & lucro. Secundus titulus eſt obligatio ad cambiendum, quando ſcilicet Campſor a Principe, vel a Republica ad id obligatur in gratiam Campſariorum, non tamen quando ille ſponte cambit: Sicut enim obligatio ad mutuandum eſt pretio æſtimabilis, quia fert de ſe onus, ita obligatio ad cambiendum.

Tertius eſt, quando dantur pecuniæ grandiores pro minutioribus, dando verbi gratia aurum, vel argentum pro moneta ærea, quia pecunia grandior Campſario eſt commodior ad transferendum, cuſtodiendum, numerandum, &c. Neque dicas, quod Princeps in taxatione pretii pecuniæ grandioris, puta aureæ, attenderit ad omnem utilitatem, & commoditatem, quam de ſe fert; alias non juſte taxaret, cum utilitas pecuniæ ad ejus valorem conducat. Nam contra eſt, quia quamvis Princeps attenderit ad hæc omnia, taxando pretium pecuniæ, prout pecunia eſt menſura ad emptionem, & venditionem rerum, & ad ſolutionem debitorum; at non quatenus eſt res quædam, quæ poſſit emi, vendi, cambiri, locari; conſtat enim pluris æſtimari idem pretium, puta aureum in moneta grandiori, quam in minutiori, ob dictas commoditates.

IV. Hinc ſequitur primo, lucrum ex hoc titulo non poſſe accipi, ſi econtra dentur monetæ minutiores pro grandioribus. Sequitur ſecundo, quod ſi famulus acceperit a domino ſuo mille aureos in auro ſolvendos Creditori ipſius domini, & illos cum lucro commutet cum argenteis, vel æreis, quos ſolvit creditori, poſſit ſibi tale lucrum

crum retinere, quando dominus non curat; qua ſpecie ſolutio fiat. Ratio eſt, quia tale lucrum eſt fructus induſtriæ, & non valoris pecuniæ in ordine ad ſolutionem: Sicuti ſi fur, aut uſurarius alienam pecuniam negotiatur, non tenetur lucrum reſtituere; quamvis debeat domino compenſare damnum emergens, aut lucrum ceſſans: Quod ſi dominus vellet ſolutionem illam mille aureorum fieri creditori in moneta aurea, peccat venialiter famulus (ut notat Hurtad.) contra juſtitiam in dominum non exequendo voluntatem illius, ſi reſtituat in argentea; peccat etiam contra juſtitiam in creditorem venialiter, vel mortaliter juxta quantitatem lucri illi ceſſantis, & tenetur illud compenſare, ſi ſcilicet creditor fuiſſet ex tali pecunia lucrum reportaturus; non tamen ſi erat communi pretio expenſurus, quia ſic nullum damnum intulit, ut notat idem Hurtad., & Leſſ. apud Trull. dub. 2.

V. Quartus titulus communis multis aliis Contractibus eſt lucrum ceſſans, aut damnum emergens Campſori, ut habeat pecunias paratas ad cambiendum; poteſt enim pro hac cauſa tantum accipere, quanti æſtimatur ſpes illa lucri, aut expoſitio periculo damni in gratiam Campſariorum. Sunt etiam aliquando alii tituli, videlicet tum ratione puritatis materiæ, ſi ſcilicet dentur centum aurei puriſſimi antiquiores, vel exteri pro aliis aureis, quibus aliquid metalli eſt admixtum; tum ratione antiquitatis, vel raritatis, eo quod pluris æſtimentur; tum ratione expendibilitatis; quando ſcilicet commutantur nummi, qui expendi poſſunt cum iis, qui non poſſunt, Et univerſim pro ratione plurium, vel pauciorum titulorum, quatenus concurrant, poteſt majus, vel minus lucrum a Campſoribus accipi.

VI. Quæritur hic, an qui ſcienter, aut ex inadvertentia pecuniam adulterinam accepit, poſſit illam cum veris miſcere, & ſic pro vera illam expendere?

Reſpondeo certum omnino eſſe, quod non poſſit; Ratio eſt, quia talis pecunia eſt vitioſa; res autem notabiliter vitioſa nequit alteri tradi vitio non detecto, ut diximus cum de Venditione. Neque ex eo quod quis fuerit deceptus, poteſt alios decipere: Sicut neque ex eo quod famulus meus furatus eſt a me, ideo poſſum ego ab aliis furari. Ita communiter cum Azor. part. 3. lib. 7. cap. 6., Bonac. hic num. 4.

ARTICULUS III.

An Cambium Locale contineat uſuram?

I. Cambium locale triplex eſt, ſi ſcilicet pecunia hic accipiatur a Campſore alibi reſtituenda; aut ſi hic accipiatur a Campſario ſolvenda alibi; aut ſi hic accipiatur a Campſore reſtituenda in hoc eodem loco.

II. Primi generis Cambium locale licitum eſt propter monetæ translationem ſaltem virtualem, etiamſi Campſor indigeat hic pecunia alibi ſolvenda; Necnon propter aſſecurationem pecuniæ, ac propter officium cambiendi.

III. Pariter ſi pecunia alibi reſtituenda ſit pretioſior, aut rarior.

IV. Proviſiones Cambiorum, ſeu quod datur Campſori pro labore, & periculo, ſolet eſſe tertia pars ſcuti pro ſingulis centenariis.

V. Secundi generis Cambium eſt pariter licitum, cum ſex tituli concurrere poſſint ad lucrum reportandum.

VI. Cambium, & Recambium, ſeu cum Recurſa, multipliciter haberi poteſt. Probabilius eſt Cambium ſiccum eſſe uſurarium; & ſolum ſpeculative eſt probabiliter licitum, ſi in eo concurrant conditiones a Pio V. requiſitæ.

VII. Num Campſor dans bona fide pecuniam reſtituendam Romæ, poſſit lucrum retinere, ſi deprehendat, quod Campſarius careat Romæ pecunia, quæ reſtituatur?

I. Triplicis generis eſt, ut diximus, Cambium locale: Primo ſcilicet, quando Campſor accipit hic, verbi gratia Neapoli, pecunias reſtituendas Campſario in loco diſtanti: Secundo, quando Campſarius accipit hic pecunias Campſori reſtituendas in loco diſtanti: Tertio, quando Campſor accipit hic pecunias Campſario reſtituendas in hoc eodem loco.

II. Quæritur nunc primo: An ſit licitum Cambium locale primi generis, quando ſcilicet Campſor accipit, verbi gratia hic Neapoli, pecuniam a Campſario cum obligatione reſtituendi illam Romæ Procuratori Campſarii, & interim accipit a Campſario aliquod lucrum?

Reſpondeo cum communi affirmative. Ratio eſt, quia poſſunt varii tituli concurrere ad reddendum licitum, & juſtum tale

tale lucrum: Primo ſcilicet ratione virtualis translationis monetæ in locum diſtantem; nam Campſor veluti transfert Romam pecuniam, levando ſic eo onere Campſarium; Unde fit, quod quo major eſt diſtantia horum locorum, eo majus ſtipendium accipi poſſit, etiamſi pecunia utrobique ejuſdem valoris ſit. Idcirco autem ex hoc titulo accipi aliquid poteſt, quia ſicut translatio pecuniæ formalis digna eſt aliqua compenſatione, ſi fiat in gratiam Campſarii, ita translatio iſta virtualis; non enim eſt minus utile Campſario, quod transferatur pecunia formaliter, quam quod æquivalenter per hoc, quod Campſor habeat Romæ correſpondentem, qui ſuo nomine pecuniam illam ſolvat; Et quod habeatur talis correſpondens, eſt fortuna, vel induſtria, vel utraque ſimul Campſoris: Sicuti ſi quis locaturus eſt operam alicujus mittendi, verbi gratia Romam, ut reducat equum ad hanc Civitatem; ſi caſu aliquis eo iturus eſt, & ad id faciendum ſe obligat, poteſt ſibi pretium congruum accipere; quia id ſuæ fortunæ debet tribuere.

Non negandum tamen, quod cum translatio hæc virtualis non ſit involuta tot periculis, & difficultatibus, ſicut translatio realis, non poterit Campſor tantum exigere, quantum ſi transferret realiter, ut notat Trull., & Bonac.; Sicut enim decreſcit pretium rei ex multitudine venditorum, ita decreſcit pretium pro translatione pecuniæ, quando virtualiter tantum transfertur; quia multi ad id ſe offerunt, cum ſine magna difficultate fiat talis translatio.

Adde, tale lucrum poſſe accipi a Campſore, etiamſi indigeat hic pecunia illa, quam accipit, ut Romæ illam reſtituat, (dummodo a Campſario ad id præveniatur,) propter eaſdem rationes: Sicut ſi Petrus debeat tranſmittere Romam ſuum equum, adhuc poteſt illum locare volenti Romam ire, & lucrum reportare. Ratio eſt ex Bonac., quia ſicut merx ultronea vileſcit, ita qui prius rogat in caſu noſtro, viliorem reddit partem ſuam; unde alter poteſt lucrum reportare; quamvis debuiſſet aliquid ſolvere, ſi prius rogaſſet.

Advertit tamen Villalob. apud Trull. dub. 3. eſſe rationi conſonum, quod ſi uterque eodem modo indigeat tali cambio, neuter lucrum reportet.

Secundus titulus, quo Campſor in hoc caſu poteſt lucrari, eſt Aſſecuratio, quia Campſor non ſolum ſubit onus transferendi pecuniam, ſed etiam ſubit periculum rei, itaut ſibi pereat, ſi forte perit. Neque obſtat, quod revera transferendo ſolum virtualiter, & per literas pecuniam, nullum periculum ſubeat; Nam id fortunæ ſuæ tribuendum eſt: Unde fit, quod quo longius eſt iter, & quo majora ſunt pericula, eo majus lucrum poſſit accipi.

Tertius titulus eſſe poteſt ratione officii, hoc eſt, ſi ex officio aliquis cambiret, obligatus ad id a Republica, vel a Principe.

III. Quartus, ſi pecunia eſſet majoris pretii in loco, in quo reſtituenda eſt: Poteſt autem pecunia habere majorem æſtimationem, non ſolum intrinſecam, ſi ſcilicet ſit majoris ponderis, ſed etiam extrinſecam, verbi gratia ratione inopiæ, vel ratione multorum petentium pecuniam ad Cambium.

IV. Ubi nota cum Filliuc. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 6., proviſiones cambiorum, ſeu id, quod debetur Campſori pro labore, & periculo, ex inveterata, & immemorabili conſuetudine inter mercatores, eſſe tertiam partem ſcuti pro ſingulis centenariis.

V. Quæritur ſecundo: An ſit licitum cambium locale ſecundi generis, quando ſcilicet Campſor dat hic pecunias Campſario, ut ſibi ab eodem reſtituantur Romæ, & interim aliquod lucrum accipit?

Reſpondeo affirmative cum communi contra nonnullos apud Sal. dub. 7.; Primus enim titulus juſti lucri eſt eadem virtualis translatio pecuniæ; nam Campſor in gratiam Campſarii veluti transfert huc pecuniam, quam ille habet Romæ; perinde enim eſt Campſorem hic pecuniam pro abſente numerare, ac illam huc transferre. Secundus titulus ratione virtualis aſſecurationis, ut diximus in primo quæſito. Tertius etiam ratione officii, ſi ſcilicet ex obligatione Campſor tale munus exerceat. Quartus, ſi pecunia eſſet majoris pretii hic, ubi ſolvitur, quam Romæ, ubi reſtituenda eſt. Quintus, quia communiter magis æſtimatur pecunia præſens, quam abſens, cum illa facilior ſit, & commodior ad contrahendum: Ex quo ſequitur, quod quando econtra Campſor accipit pecuniam præſentem pro abſente, debeat decreſcere aliquantulum ex hoc capite lucrum, quod juſte ob alios titulos exigitur. Sextus eſſet ratione lucri ceſſantis, vel damni interim emergentis. Septimus

mus ratione incommodorum, quibus ſe exponit Campſor, ut pecuniam ſuam Romæ recuperet; unde poterit pignus, vel fidejuſſorem exigere pro crediti ſecuritate.

Ex dictis ſequitur, quod etiam qui non eſt mercator poſſit aliquod lucrum ex cambio accipere ex plurimis titulis, ut notat Salas dub. 46.

VI. Quæritur tertio: An licitum ſit tertii generis Cambium locale per literas cum recambio, vulgo *Con la Ricorſa*? Sciendum autem, quod ad hoc Cambium quatuor perſonæ concurrunt, duæ hic, videlicet Campſor, & Campſarius, & duæ, verbi gratia, Romæ, ſcilicet correſpondens, ſeu Factor Campſoris, & correſpondens Campſarii: Nam Campſor dat hic Campſario pecuniam reſtituendam Romæ factori Campſoris a factore Campſarii, & ſic habetur Cambium cum lucro; deinde factor Campſoris veluti fingit ſe recipere Romæ pecuniam debitam a factore Campſarii, & iterum dare illi ad Cambium, obligando ſe, quod illa Neapoli reſtituenda ſit a Campſario eidem primo Campſori, & ſic habetur recambium, pro quo accipitur ſecundum lucrum a Campſore; primum ſcilicet ſibi debitum propter primum Cambium, & ſecundum debitum ſuo factori exiſtenti Romæ propter recambium; Aliquando etiam in hoc cambio cum recambio, ſeu cum recurſa idem eſt correſpondens, ſeu factor Campſoris, & Correſpondens Campſarii, qui utrumque munus gerit in loco diſtanti, verbi gratia Romæ, & inquantum factor Campſarii acceptat literas, & ſolvit Romæ pecuniam acceptam a Campſario Neapoli; inquantum vero factor Campſoris, pecuniam Romæ ſolutam iterum dat ad cambium ſolvendam Neapoli a Campſario. Unde quando Campſarius non habet Romæ correſpondentem, ſolet Campſor offerre illi correſpondentem ſuum, ut utriuſque partes impleat.

Aliquando tamen nec Campſor, nec Campſarius habent Romæ Coreſpondentes, ſed Campſor habet Romæ famulum, cui ſcribit, ut pecuniis ipſiuſmet Campſoris ſolvat ſibi ipſi pro Campſario pecuniam, quam recepit Neapoli, & poſtea remittit ſolutionem faciendam Neapoli ipſi Campſori a Campſario. Quod autem dicitur de pecunia accepta hic ſolvenda, verbi gratia Romæ, dicitur de pecunia accepta hic, ſolvenda in proximis nundinis, quæ erunt verbi gratia poſt tres, vel quatuor menſes. His explicatis

Reſpondeo, multos Doctores cum Comit., Molin., Sot. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 1. putare, cambium hoc eſſe ſiccum, & uſurarium, & lucrum eſſe omnino reſtituendum; quia ſolutio, quæ ſit Romæ a correſpondente Campſarii correſpondenti Campſoris, eſt omnino ficta, & imaginaria, & literæ ſunt omnino inanes, & apparentes: Quæ opinio communior eſt probabilior, & ſuadenda. Verum Azor., Leſſ., Sà, Salon., & alii apud eundem Dian. probabiliter putant non eſſe uſurarium, dummodo in eo cambio adſint conditiones requiſitæ a Pio V., de quibus articulo ſequenti; quæ opinio videri poteſt ſpeculative dumtaxat probabilis, quatenus practice fere ſemper deſunt conditiones ad cambium requiſitæ. Ratio eſt, quia tam in cambio, quam in recambio poteſt haberi vera pecuniæ permutatio; nam campſarius recipit Neapoli pecuniam ſolvendam Romæ a ſuo factore factori campſoris; Quamvis autem factor campſarii non habeat Romæ pecuniam ullam realiter, habet tamen virtualiter, & credito, quatenus poteſt illam facile habere, ſi ab alio ibi recipiat ad Cambium; Quod ſi poteſt recipere ad cambium ab alio, quidni etiam poſſit illam ad cambium recipere ab eodem correſpondente campſoris, ſolvendam Neapoli a campſario eidem primo campſori? Sic autem habetur vera permutatio pecuniæ tam in cambio, quam in recambio. Certe ſi campſarius cogeretur a Campſore ad recambium, contractus eſſet illicitus, ſicut dicitur de contractu Mohatra; Quando autem ad id non cogitur, ſed offert commoditatem recambii, ut facilius poſſit ſolvere Romæ pecuniam debitam, videtur id favere potius Campſario, quam illum gravare, ut dicitur de eo, qui vendit caro pretio, & deinde ſe offert ad reemendum pretio infimo, videns, quod ille ideo emit caro pretio, ut vendat infimo, & ſic habeat pecuniam, qua indiget. Certum etiam eſt, quod ſi Campſores in his cambiis habeant perverſam intentionem lucrandi ex dilatione ſolutionis, talis intentio eſſet uſura mentalis; Secus vero ſi dent cum animo negotiandi, & cum lucro conſono permutandi illam pecuniam eo pacto, quo licite ſit inter mercatores. Salon. apud Trull. dub. 5. putat hoc genus cambiendi eſſe licitum, quia publice exercetur ab omnibus mercatoribus Italiæ, ſcientibus, & permittentibus Epiſcopis. Docent quippe Doctores cum Riccio apud eundem Trull.,

Trull., quod contractus, qui publice, & communiter etiam a prudentibus, & timoratis exercetur, quamvis ſit ſuſpectus, non debeat judicari fœneratitius. Et ratio videtur eſſe, quia cum licite poſſit campſor dare ad cambium, quamvis videat campſarium non aliter ſoluturum pecuniam, quam petendo ab alio recambium, licite pariter poterit dare ad cambium, quando campſarius ab eodem campſore petit ſponte, ut per ſuum correſpondentem, vel famulum fiat ſolutio, vel recambium; In hoc enim caſu videtur haberi verum cambium, non ſiccum, quia literæ, quæ mittuntur, ſunt cauſa veræ permutationis, in tantum ut ſi correſpondens, vel famulus campſoris interim fugeret, vel decoqueret, non teneretur campſarius ad intereſſe, ſeu lucrum cambii, ſed ſolum ad ſortem principalem, eo quod in tali caſu non interceſſiſſet vera permutatio.

Equidem tamen cenſeo, ſine ſcrupulo contractum hunc exerceri non poſſe a Campſore, qui videt Campſarium non habere pecuniam alibi, ſed ad cambium hoc cum recambio redigi ex neceſſitate, quam habet mutui. Ratio eſt, quia quamvis vere dentur tales literæ, non deſerviunt ad aliud, quam ad palliandam ingentem uſuram; quia revera campſor videt campſarium ſimul determinari ad cambium, & ad recambium, atque adeo videt utrumque lucrum cambii, & recambii percipiendum eſſe mere ex dilatione tanti temporis, quantum requiritur, ut literæ eant, ac redeant. Unde Bonac. num. 11. advertit, quod quamvis licite fieri poſſit talis contractus ſpeculative loquendo, valde tamen periculoſus ſit in praxi; præſertim in continuatione cambiorum, quibus ad multos menſes, & annos renovantur cambia, & recambia, reducto ad principalem ſortem lucro primorum cambiorum.

VII. Quæritur quarto: An campſor, qui bona fide dedit campſario pecuniam ſolvendam Romæ, exiſtimans, quod ibi habeat ille pecuniam, ſi deprehendat deinde, quod Romæ non habeat pecuniam, poſſit lucrum cambii percipere?

Reſpondeo, Sal., & Ledeſm. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 14. negare; quia cum campſarius ficte, & ſine animo ſe obligandi promiſerit, non tenetur in conſcientia implere, ſed tenetur ſolum de damno emergente, & lucro ceſſante. Molin. tamen cum Leſs. & Dian. affirmant; quia cum campſor bona fide contractum impleverit ex parte ſua, tenetur etiam alter ex parte ſua implere illum quantum poteſt; aliter ſemper contractus paterent fraudibus, & contrahentes poſſent cum magno ſuo incommodo eludi.

ARTICULUS IV.

De Conditionibus a Pio V. requiſitis ad Cambium Locale, ne ſit ſiccum, & uſurarium.

I. Bulla Pii V. damnat ut uſuraria Cambia, & Recambia, ſeu cum Recurſa, & quatuor conditiones requirit ad licite cambiendum.

II. Nequit Campſor ratione dilationis lucrum accipere.

III. Neque pactum fieri poteſt de ſolvendo certo intereſſe, ſi ſolutio differatur. Num ſit irritum tale pactum, an ſolum illicitum, ubi Bulla eſt recepta?

IV. Pecunia nequit ad Cambium dari, niſi pro nundinis proximis. Quænam dicantur nundinæ proximæ?

V. Nequit terminus ſolutionis protrahi cum majori lucro plus, quam exigit diſtantia locorum. Quid ſi mercatorum judicio tempus hoc ſolutionis protrahatur cum lucro ob juſtos titulos?

I. QUatuor ſunt conditiones a Pio V. requiſitæ in Bulla de cambiis edita anno 1571., in qua damnat etiam tanquam uſuraria, & ſicca cambia, in quibus ex intentione contrahentium ſit ſolutio in eodem loco, eo quod alter alibi pecuniam non habeat.

II. Prima conditio eſt, ne Campſor ratione dilationis ultra terminum præſtitutum conceſſæ paciſcatur de aliquo lucro, cum id ſit uſurarium.

III. Secunda, ne ab initio, vel poſtea fiat pactum de certo intereſſe, etiam in eventu, quo non fieret ſolutio tempore debito; Quæ prohibitio ſit ex præſumptione fraudis uſurariæ. Quare ſi conſtet fraudes in aliquo caſu non adeſſe, & pactum eſſe juſtum, putat Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 15. cum Granad. contra Rebel., & Sal. dub. 13., quod non peccet mortaliter, qui tale pactum faceret: Leſs. vero cap. 23. num. 88., & Reginald. contra Filliuc. putant, quod quamvis tale pactum eſſet illicitum, & graviter peccaminoſum, ubi ea Bulla eſt recepta, non ſit tamen irritum. Notat tamen Leſs. num. 93., Sal. dub. 26.,

Re-

Rebel., Bonac., Primo, paucis in locis, & forte nuſquam talem Bullam eſſe receptam ſaltem quoad omnes conditiones; Secundo, prohiberi tantum pactum de certo, & determinato intereſſe lucri ceſſantis, vel damni emergentis, non vero pactum de lucro incerto, quod ceſſabit campſori, ſi in loco conſtituto Campſarius non ſolvat tempore determinato; Nec prohiberi, ne moderata adjiciatur pœna, ſi tempore convento ſolutio facta non fuerit.

IV. Tertia conditio a Pio V. requiſita eſt, ne detur pecunia ad cambium, niſi pro nundinis proximis, vel ſi nundinæ non agantur pro terminis proximis, detur juxta conſuetudinem locorum. Putant tamen Molin., Azor., & alii apud Bonac., & Sal. contra Valent. primo, quod non prohibeatur dare ad ſecundas, vel tertias nundinas ad cambium eodem pretio, quo daretur ad primas, quia talis lex ſtatuta eſt in favorem campſariorum; Secundo, quod ſi proximæ nundinæ tam parum diſtarent, ut literæ cambii pervenire non poſſint, ad hoc ut in eis ſolutio fiat, proximæ intelligendæ ſint ſequentes.

V. Quarta, ne termini ad ſolvendum longiores ſtatuantur, quam poſtulat diſtantia locorum, ne ſcilicet detur occaſio committendi uſuras: Et ſenſus eſt, quod ſi diſtantia locorum exigit ſolum menſem, verbi gratia, ad faciendam ſolutionem, non protrahatur talis terminus ſolutionis ad duos menſes cum incremento lucri: Eſt autem in Bulla ſermo de terminis extra nundinas, cum non prohibeantur termini ſolutionum in nundinis: quamvis ſæpe triplo, vel ſextuplo ſint longiores, quam locorum intercapedo poſtulat; nam in iis locis non poſſunt commode alii termini conſtitui.

Videtur etiam improbari a Pio V. conſuetudo illa, qua campſores eo amplius lucrentur, quo longius eſt tempus ante nundinas; cum prohibeat etiam, ne campſor protrahat tempus ſolutionis ob pactum recipiendi lucrum. Sed probabile eſt ex Sal. dub. 18., Cajet., Ledeſm. & aliis contra Sot., Azor. apud Bonac. n. 9. non improbari, quando communi mercatorum judicio id fit; quia ob multas cauſas licite variari poteſt pretium cambii ratione temporis longioris, vel brevioris. Primo ſcilicet, quia in longiori tempore majus eſt periculum amittendi ſortem, & major eſt campſoribus ſpes lucrandi per negotiationem oblata occaſione; Secundo, quia quo plures ſunt menſes ante nundinas, eo plures petunt pecuniam a campſoribus, ut diu poſſint pecunia frui; quando autem plures ſunt petentes, tunc creſcunt pretia cambiorum; Tertio, quia quando conceditur plus temporis, quam natura cambii poſtulat; tunc virtualiter in uno cambio conceduntur multa cambia, quæ campſarii deberent facere, ſi ſolum tempus neceſſarium ad translationem concederetur.

Confirmatur, quia in unoquoque foro illud cenſetur eſſe pretium juſtum rerum, quod periti illius negotiationis, perſpectis bona fide circumſtantiis, imponunt, & quo inter ſe contrahunt, nemine conquerente; atqui periti, & probi campſores, & mercatores ſic univerſim contrahunt, nemine conquerente, ut inſpecto tempore longiori ante ſolutionem, pretium cambii ob cauſas enumeratas augeant; ergo non eſt hoc damnandum; aliter ſoli laxiores, qui hanc opinionem ſequuntur, darent pecuniam ad hæc cambia, quorum ſolutio valde diſtat, & ſic pretia iſtorum cambiorum cum magno Reipublicæ detrimento valde augerentur.

ARTICULUS V.

De Cambio ſicco.

I. Si campſarius nec formaliter, nec virtualiter habeat in loco diſtante pecuniam reſtituendam, tam cambium eſt uſurarium, quam Recambium.

II. Si campſor bona fide contraxit, debet campſarius ſervare illum indemnem.

III. Campſor, ſi non teneatur ex officio cambire, poteſt nolle dare ad cambium in loco, ubi parum lucratur, ut det, ubi plus lucretur. Aliquando tamen peccat in hoc contra charitatem.

IV. Probabilius peccant etiam contra juſtitiam, qui circa cambia ineunt Monopolia.

V. Quænam dicantur eſſe Monopolia circa cambia?

I. Ex dictis ſequitur, cambium ſiccum præcipue contingere in cambio locali, quando ſcilicet campſor dat pecunias campſario reſtituendas in loco, ubi hic pecuniam non habet nec formaliter, nec virtualiter in correſpondente; In hoc enim caſu campſor revera non transfert huc pecunias campſarii ex loco diſtante, cum alibi non habeat pecunias: Si tamen campſor cum campſario paciſcatur, quod ſi

ſi præfixo tempore non ſolverit pecunias in loco diſtante, accipiat illas ad recambium cum iterato lucro ex illo loco diſtante, & hic ubi accepit, ſolvat dupliciter, in hoc duplici cambio injuſtitia committitur, & tam cambium, quam recambium erunt ſicca, & ſine ullo humore, ſeu juſto titulo, quo poſſint lucrum illud parere; Unde quia lucrum pro ſola temporis dilatione acciperetur, eſſet uſurarium, & injuſtum; niſi forte acciperetur pro lucro alio ceſſante, aut damno emergente.

II. Notandum tamen ex Hurtad. diff. 6., quod ſi hujuſmodi cambium bona fide campſoris fiat, quia ſcilicet credit campſarium in loco diſtante habere pecuniam formaliter, vel virtualiter, tunc poterit lucrum accipere, cogendo campſarium, vel quod ſolvat in loco diſtante, vel ſi hoc non poſſit, quod ſolvat in eodem loco eum eodem lucro, quod ab aliis reportaſſet, ſi ad cambium dediſſet; cum enim campſor bona fide proceſſerit, tenetur campſarius ſervare illum indemnem.

III. Quæritur primo: An poſſit campſor petenti ad cambium in loco, ubi multum lucrari non poteſt, nolle dare, niſi in loco, ubi magis lucratur?

Reſpondeo cum Salon., Veg., Sal. dub. 43., quod ſi Reſpublica, vel Princeps dederit obligationem cambiendi campſori, hic teneatur dare ad cambium in loco, ubi petitur, & dari ſolet; ſecluſa tamen ea obligatione, non peccat campſor contra juſtitiam in caſu adducto; peccare tamen poteſt facile contra charitatem, & liberalitatem, nimis intendens propriis commodis, & parum curans gravia incommoda aliena, ut propria commoda proſequatur.

IV. Quæritur ſecundo; Utrum peccet etiam contra juſtitiam commutativam, an vero ſolum contra charitatem, & contra juſtitiam legalem, qui circa cambia facit monopolia?

Reſpondeo, Molin. diſp. 345. in fine cum Leſſ. cap. 21. dub. 20. probabiliter putare, quod ſolum contra dilectionem proximi peccet; Quod etiam probabiliter docent de iis, qui emunt res tempore abundantiæ pretio juſto, ut deinde vendant carius, inducendo interim caritatem in Republica. Ratio eſt, quia res iſtæ, quæ emuntur, & pecuniæ, quæ præoccupantur in cambiis, nulli debentur ex juſtitia: alioquin peccarent contra juſtitiam, & tenerentur ad reſtitutionem etiam ii, qui vendunt res revenditoribus, & ſervatoribus earum, quod nemo dixerit. Et ratio ulterior eſt, quia damnum, quod Reipublicæ ſequitur, videtur ſequi per accidens: Puniendi tamen ſunt iſti a Republica, & in pœnam cogi poſſunt, ut tempore caritatis vendant vilius, quæ ita in Reipublicæ præjudicium emerant: Communius tamen docent cum Gabriel., Sylveſt., Angel. apud eundem Molin., quod peccent contra juſtitiam, & teneantur ad reſtitutionem damni per monopolium illati Reipublicæ, ut diximus quæſt. 2. art. 4. cum de monopoliis: Et ratio eſt, quia videtur Reſpublica, & ejus ſubditi, ſi minus jure naturali, ſaltem jure gentium habere jus liberi fori, itaut per monopolia, ſimileſque fraudes pretia rerum non augeantur; Et leges civiles, quæ ubique eſſe ſolent prohibentes monopolia, videntur jus iſtud conferre ſumme neceſſarium, ut commercia cum indigenis, & externis ſtare poſſint.

V. Hoc autem pacto monopolia circa cambia fieri ſolent ex Sal. dub. 38. Nummularii initio nundinarum præoccupant totam fere pecuniam ſumendo eam ad cambium ſub minori mercede ad diverſa loca, ut ſic ea in poteſtatem propriam redacta, non ſolum commune pretium pecuniæ, ſed etiam cambiorum mercedem augeant: Aliquando etiam inter ſe conveniunt campſores de non cambiendo, niſi pretio juſto ſummo; nam ſi pretio injuſto cambirent, procul dubio contra juſtitiam peccarent, & ad reſtitutionem tenerentur.

Demum, ut notat Ledeſm. apud Sal. dub. 30., campſor aliquando videns penuriam pecuniæ eſſe in foro, ſolet pecuniam ſuam abſcondere, ſervaturus in aliud tempus, quo plus valebit, & quando deinde videt pretium cambii auctum, illam manifeſtat; In quo caſu peccatur quidem contra charitatem, & juſtitiam legalem, ſi id fiat cum notabili damno Reipublicæ, non tamen contra juſtitiam commutativam; Quod etiam dicitur, cum quis, verbi gratia, occultat ſuum frumentum, & ſervat uſque ad menſem Maii, ut carius vendat; quod certe eſt contra charitatem, ſi fiat in gravi neceſſitate Reipublicæ; Quamvis Tolet. putet lib. 5. cap. 93. hoc eſſe etiam contra juſtitiam commutativam.

ORAZIONE A' S. CAMILLO DE LELLIS

Fondatore de' Chierici Regolari Miniſtri dell' Infermi.

Per intercedere da Dio per li meriti del d. SANTO forza per vincere le tentazioni del Demonio nel punto della morte.

SIgnore, che in ſuſſidio dell'Anime nell'eſtrema agonia combattenti, avete adornato S. CAMILLO con ſingolar prerogativa di Carità infondetici benignamente lo ſpirito della Voſtra dilezione, affinche per Sua interceſſione poſſiamo vincere nell'ora della noſtra morte il Nemico, e ſiamo meritevoli di giungere a godere la bella gloria del Paradiſo. Amen. *Un Pater, & Ave &c.*

Fece Filippo Zenobj Inciſore della Santità di N. S. Benedetto XIV.

Con licenza de' Superiori.

QUÆSTIO VII.

De Locatione, & Conductione.

EXaminandum primo, Quid ſint? Secundo, Quid ferant? Tertio, Quomodo famuli, & alii conduci debeant? Ubi nonnulla alia huc ſpectantia reſolvuntur.

ARTICULUS I.

Quid ſint hi contractus, & quænam locari poſſint?

I. Per locationem Perſona, vel res ad uſum, vel fructum pretio conducitur; Per conductionem vero Perſona, vel res ad uſum, vel fructum pretio accipitur.

II. Quæ poſſunt vendi, univerſim locari poſſunt; niſi aliquando id jure vetetur. Res uſu conſumptibiles ſolum ad oſtentationem locari poſſunt, non ſecus ac pecunia. Res vero locata poteſt ſublocari, ſine tamen detrimento primi locatoris.

III. Domus meretrici, aut uſurario locari poteſt ab eo, qui non tenetur eorum peccata impedire; Non licet tamen ſternere, verbi gratia, lectum meretrici, niſi forte ad mortem evadendam. Immo nec ad evadendam mortem licitum eſt eſſe internuncium meretrici ad peccandum. Num liceat ſaltem ad mortem evadendam deferre literas provocantes ad peccatum?

IV. Tenere domum ludo expoſitam, ſi ut plurimum ludentes blaſphement, aut furentur, nullatenus licet. Immo nec Principes poſſunt id permittere, quamvis poſſint permittere meretrices?

V. Non licet aurigis concubinam conducere ad Amaſium, ne lucrum amittant.

VI. Ne metu quidem mortis licitum eſt cooperari cum peccato proximi, ponendo actiones proxime ad illud concurrentes, puta admovendo ſcalas volenti aſcendere ad Virginem ſtuprandam.

VII. Cur aliquando poſſint in triremibus, & in Caſtris permitti ludi, qui ſæpe cum blaſphemiis, furtis, & dolis conjunguntur; non tamen in Civitatibus? Et quare in Civitatibus Hiſtriones permittantur?

VIII. Univerſim qui poſſunt vendere, poſſunt locare, & qui poſſunt emere, poſſunt conducere; niſi jure poſitivo id vetetur, ut in multis caſibus.

I. LOcatio definitur *Contractus, quo perſona, vel res aliqua ad uſum, vel fructum pretio conducitur:* Dicitur, Quo perſona, quia poteſt ſe ipſum quis, vel ſervum alteri locare: Dicitur, Vel res, ſive mobilis, ſive immobilis: Dicitur, Ad uſum, vel fructum; quædam enim locantur ad uſum, ut ſaccus, equus, domus, &c.; quædam ad fructum, ut ager, paſcua, reditus, vectigalia: Dicitur demum, Pretio, ideſt re pecunia æſtimabili; nam ſi fiat pro obſequio perſonali, verbi gratia, erit contractus innominatus, Do, ut facias, &c.; Quare diſtinguitur Locatio a Venditione, & Mutuo, quia per hæc transfertur dominium; diſtinguitur a Commodato, & Precario, quia his conceditur res liberaliter abſque pretio; diſtinguitur a Depoſito, quia vi depoſiti non conceditur uſus rei, nec ejus fructus.

Econtra Conductio eſt *Contractus, quo perſona, vel res ad uſum, vel fructum pretio accipitur*; nam locatio, & conductio ſunt contractus reciproci, ut emptio, & venditio.

II. Quæritur nunc primo; Quænam poſſint locari, aut conduci?

Reſpondeo, ea omnia, quæ poſſunt vendi, & emi, poſſunt pariter locari, & conduci, niſi jure aliquo prohibeatur; nam ſervitutes reales, ut prædiales, poſſunt vendi, non tamen locari, ex leg. *Locare*, ff. *Locati*; ſicut econtra bona pupilli, Minoris, Eccleſiæ, & dotalia locari poſſunt, non vendi. Præterea res uſu conſumptibiles, ut panis, vinum, oleum, vendi poſſunt, non locari; niſi ad oſtentationem, & pompam, vel ad pignus, eo quod per uſum deſtruantur, nec fructum ullum ferant; Et idem dicas de pecunia. At res conducta non poteſt vendi, ſed ſolum poteſt alteri ſublocari, dummodo non patiatur inde damnum primus locator: Hinc fit, non poſſe conductorem ſublocare meretrici domum conductam, quia id cederet

ret in opprobrium primi locatoris, ut notat Trull., & Reginald.

III. Rogabis hic, An liceat locare domum meretrici, aut uſurario, & univerſim rem aliquam ei, qui putatur ea abuſurus?

Reſpondeo, in malum finem certe locari non poſſe; ad finem vero indifferentem, verbi gratia domum ad habitandum locare meretrici, aut uſurario, tunc ſecluſo ſcandalo poſſumus, quando non tenemur impedire illa peccata, quæ ibi committuntur, ut notat Leſſ. cap. 24. dub. 7., Filliuc. tract. 36. cap. 1. quæſt. 7., Trull. lib. 6. cap. 1. dub. 11.: Quare cum peccata meretricis, & uſurariorum non teneamur impedire, ſiquidem permittuntur a Republica ad majus malum vitandum, ideo licitum eſt iis domum locare, etiamſi prævideantur ibi peccata eſſe patranda. Clericis autem cap. 1. de Uſuris in 6. vetatur locare domum Uſurario publico alienigenæ.

Non licet tamen lectum, verbi gratia, ſternere meretrici, quia magis proxime ad peccatum ſe habet lectus, quam domus; & ideo ad cooperandum materialiter illius peccato, ſternendo lectum, requiritur cauſa graviſſima, verbi gratia, ſi cæteroqui ſervo mortem minetur dominus: Immo nec graviſſima iſthæc cauſa ſatis eſt, ut poſſit licite famulus ferre literas provocantes ad peccatum, ut communiter docent cum Sanch. contra nonnullos apud Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 46.: Eſſe vero internuncium invitando meretricem ad peccatum, ne ad mortem quidem declinandam licere, docent communiſſime, cum id ſit intrinſece malum.

IV. Præterea communiſſime pariter Doctores cum Dian. part. 7. tract. 9. reſol. 39. Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 9. docent contra Machadum, & Vincentium Juſtinianum, peccare mortaliter, qui tenet domum ludo expoſitam; Nec poſſe Principes ad id dare facultatem, nec permittere; quia talis actio ut plurimum conjungitur cum blaſphemiis, furtis, & dolis: peccata autem injuſtitiæ, & publica non poſſunt tolerari, ut poſſunt tolerari peccata occulta, verbi gratia, meretricis: Ratio eſt, quia hæc non lædunt jus alterius, ſunt occulta, & permittuntur ad majus malum vitandum; Eo modo, quo Judith ſine peccato ornando ſe, permiſit peccatum Holofernis, quod prævidebat, ad vitandum gravius malum ſervitutis publicæ; Sicut etiam permittuntur peccata Uſurariorum, ne cogantur egeni vendere minimo pretio res ſuas: Ludus ergo, qui proxime conjungitur cum blaſphemiis, & peccatis contra juſtitiam, non poteſt permitti præciſe, ne pretium locationis domus amittatur; ſicut nec poteſt vendi gladius, verbi gratia, ementi illum ad occidendum inimicum: Quamvis poſſint vendi ea, quæ non proxime, ſed remote cum peccato conjunguntur, verbi gratia ornamenta meretrici; quia malus uſus tribuitur malitiæ utentis, ut notat Leſſ., & Trull. lib. 6. cap. 1. dub. 12., quod pariter confirmabimus infra cum de Contractu Ludi quæſit. 2.

V. Dices primo; poſſunt ex Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 11., & Trull. loc. cit., qui ſedes locant, vulgo *Seggettari*, necnon aurigæ conducere concubinam ad amaſium, ne lucrum amittant; ergo pariter licitum eſt domum locare ludentibus.

Reſpondeo, antecedens non eſſe admittendum, & Dian. loc. cit. aſſerit eſſe id reprehenſione dignum; Quod ſi nonnemo id admiſit, inde eſt, quia, ut diximus, minor cauſa requiritur ad permittenda peccata luxuriæ, & occulta, quam injuſtitiæ, & blaſphemiæ publica, quæ communiter committuntur a luſoribus: Eadem ratione licitum eſt ex Leſſ. lib. 4. cap. 2. num. 24. carnes vendere volentibus frangere jejunium, quando ſi ego non venderem, facile ab aliis venderentur; nam in hoc caſu non vendendo non vitarem peccatum internum illius, & peccatum externum adhuc poneretur, eo quod ab aliis hic emeret carnes; Sic etiam ex Molin., Rebel., Valent. apud Dian. part. 3. tract. 6. reſol. 44. licet vendere vinum iis, quos prævideo revendituros cum fraude.

VI. Verum ſi actio mea proxime cum peccato conjungatur, ut eſt ſcalas admovere, vel humeris ſuſtentare, quem ſcio velle furari, aut velle aſcendere ad Virginem ſtuprandam, non licet id facere, etiamſi alter id præſtaret, me recuſante: Quicquid ſit an aliquando excuſet cauſa urgentiſſima, verbi gratia, timor mortis: Qua de re fuſe diximus in Trutina theſium damnatarum exponendo theſim quinquageſimam primam ab Innoc. XI. confixam, ubi oſtendimus probabilius eſſe, quod actiones hujuſmodi proxime ad peccatum alterius cooperantes ſint intrinſece malæ, atque adeo ne metu quidem mortis licitum eſſe ſic cooperari cum peccato alterius: quamvis in illa profligata theſi ſolum

da-

damnetur, quod famulus actiones hujuſmodi citra mortale exercere poſſit, quando incutitur metus notabilis detrimenti, *puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aſpiciatur, ne domo expellatur.*

VII. Dices ſecundo: Multi apud Dian. part. 2. tract. 15. reſol. 15. putant permitti poſſe ludum, vulgo *Delli Bonavoglia*, exiſtentibus in triremibus, & ludum, vulgo *Nel corpo di Guardia*, militibus ad tollèndum illorum otium: ergo etiam in caſu noſtro.

Reſpondeo, tranſmiſſo antecedente, nego conſequentiam: Diſparitas eſt, quia ludus in triremibus, & in Caſtris permittitur, ne qui in triremibus ſunt, & milites, dum otiantur, majora mala meditentur: at non licet in Civitate ad hunc finem ludum permittere; tum quia majora mala ſequuntur ex ludo in Civitate; tum etiam quia multi filiifamilias furantur, ut ludant, &c.; tum demum quia non tam facile ex civibus, quam ex militibus grave malum timetur: Permittuntur ſolum hiſtriones ad vitandum otium civium, quia ad permittenda peccata illa luxuriæ minor cauſa requiritur, quam ad permittenda peccata injuſtitiæ, & blaſphemiæ.

VIII. Quæritur ſecundo: Quinam poſſint locare, & conducere?

Reſpondeo, ut in ſuperiori quæſito, poſſe locare omnes, qui poſſunt vendere; & poſſe conducere omnes, qui poſſunt emere, & econtra, niſi jure poſitivo prohibeantur: Nam Tutor, & Curator poſſunt bona pupilli, & Minoris locare, non tamen vendere; Sicut maritus bona dotalia; & conductor bona locata poteſt ſublocare, non vendere: Sic fundi Eccleſiaſtici locari poſſunt ad triennium, non vendi; quamvis ſi alternis annis fructificent, poſſint ad ſexennium locari, & ſi tertio quoque anno fructificent, poſſint locari ad novennium, ut notat Hurt. hic difficult. 3.: Contra vero emere poſſunt prædia, non tamen conducere milites, ſicut nec Curiales, (ideſt qui obligati ſunt Curiæ, ut adminiſtratores rerum Fiſcalium,) donec rationem adminiſtrationis reddiderint; Nec Tutores, & Curatores vectigalia conducere poſſunt, quouſque ſuæ adminiſtrationis rationem non reddiderint: Nec Clerici, aut Monachi conducere poſſunt lucri cauſa extra neceſſitatem prædia laicorum; quamvis poſſint ſuccedere alteri, qui ea conduxit, ex Cap. 1. *Ne Clerici, De vita, & honeſtate Clericorum.*

ARTICULUS II.

Quid ferant Locatio, & Conductio?

I. Locator expenſas neceſſarias ad uſum rei locatæ tenetur ſolvere, necnon onera, ac tributa eidem annexa.

II. Quatuor de cauſis Conductor expelli poteſt ante tempus præfixum; præſertim ſi tempore ſtatuto penſio non ſolvatur.

III. Nequit Conductor abſque juſta cauſa rem conductam ante præfixum tempus dimittere. Quænam autem dicatur juſta cauſa?

IV. Si Conductor citra ſuam culpam nequeat uti re conducta, num teneatur penſionem ſolvere, ubi impedimentum caſu obveniens ſe teneat ex parte rei conductæ? Et quid, ſi obveniat ex parte Conductoris?

V. Qui veſpere conducit operas pro die ſequenti, & mane certiorem facit locatorem, quod iis non indigeat, ad quid tenetur?

VI. Quando ex infortunio aliquo fructus conſueti non percipiuntur, num poſſit Conductor petere pro rata penſionis diminutionem?

VII. Num vice verſa teneatur penſionem augere, quando habetur caſu magna ubertas?

I. QUæritur primo; Ad quid teneatur Locator?

Reſpondeo teneri locatorem, Primo manifeſtare Conductori vitium rei occultum; non ſecus ac tenetur venditor. Secundo, ſolvere Conductori expenſas neceſſarias, ut poſſit re locata uti ad eum uſum, ad quem illam conduxit; necnon expenſas utiles ad eundem uſum, dummodo melioratio rei nequeat ab illa ſeparari abſque detrimento. Tertio, ſolvere onera, & tributa annexa rei locatæ; onera tamen annexa fructibus rei, ſeu pro iis impoſita, & expenſæ factæ ad arandum, metendum, &c., ſolvendæ ſunt a conductore. Quarto, non repetere rem locatam ante præfixum tempus.

II. Poteſt tamen quatuor de cauſis conductor expelli ante tempus. Prima eſt, ſi res conducta indigeat reparatione, quæ fieri nequeat, niſi conductor expellatur. Secunda, ſi conductor abutatur re conducta, ſive ea ſcandaloſe utendo, ſive damnum illi inferendo. Tertia, ſi conductor non ſolvat penſionem tempore conſueto, aut ſtatuto; Frangenti enim fidem fides non eſt ſervanda: Quamvis ſi rem ultra biennium conduxit, non poſſit expelli, niſi per biennium differat ſolutionem, ut notat

Hurtad., non ex jure naturali, ſed ex benignitate juris Canonici, ex Cap. *Propter ſterilitatem, de Locato, & Conducto*. Quarta, ſi domus locata ex fortuito caſu non prævifo neceſſaria ſit locatori ad habitandum, puta ſi domus, quam habitabat, corruat, vel comburatur, & nequeat aliam commode invenire. Ab hærede tamen ſuo ſucceſſore particulari, puta a donatario, ab emptore, & a legatario rei locatæ poteſt expelli jure poſitivo, ex leg. *Qui fundum, ff. Locati*, dummodo compenſetur conductori damnum, quod illi provenit ex expulſione.

III. Quæritur ſecundo; Ad quid teneatur Conductor?

Reſpondeo, conductorem primo non poſſe uti re conducta, niſi ad uſum, propter quem illam conduxit, invito ſcilicet locatore. Secundo, non poteſt ſine juſta cauſa ante tempus præfixum rem conductam dimittere: Quod ſi dimittat, tenetur integram penſionem ſolvere, & damnum locatori, ſi quod evenit, reſtituere. Eſt autem juſta cauſa dimittendi, ſi abſque ſua culpa non poſſit commode uti re conducta, puta ſi equus infirmetur, ſi pars domus conductæ corruat; vel ſi nequeat commode uti ob peſtem, ob bellum, ob gravem inimicitiam, ob quam expedit conductori alio migrare, ex lege *Labores, ff. Locati* apud Hurtad. diff. 5. Tertio tenetur expleto tempore rem conductam integram reſtituere, niſi abſque ſua culpa facta ſit deterior. Quarto tenetur ſolvere penſionem tempore præſtituto, itaut ſi pro quolibet menſe ſolvenda ſit penſio, debeat illam ſolvere in fine menſis, ſi pro quolibet anno, in fine anni, ſi pro tribus annis, in fine triennii, ut notat Filliuc. tract. 36. cap. 3., & Bonac.

IV. Quæritur tertio; An teneatur Conductor penſionem ſolvere, quando abſque ſua, & locatoris culpa non potuit uti re conducta?

Reſpondeo cum Leſſ., Molin., Filliuc., Rebel., & aliis apud Hurtad., quod ſi convenerit cum locatore, quod in quovis caſu penſionem ſolvat, ad illam teneatur, ex leg. *Si quis fundum, ff Locati*; quia tale pactum eſt juſtum, dummodo penſio ob tale onus ſit minor. Quod ſi talis conventio non præceſſit, diſtinguendum eſt; nam vel impedimentum caſu obveniens ſe tenet ex parte rei conductæ, verbi gratia, quia equus, vel famulus infirmatur, aut domus ruinam minatur, aut ob peſtem, vel bellum, propter quod domus deſeritur, vel prædium non colitur; & in his caſibus penſionem non tenetur ſolvere, niſi pro rata temporis, quo ea re potuit uti, ex lege dicta *Si fundus*: Vel impedimentum ſe tenet ex parte conductoris, verbi gratia, quia aſſumitur in dignitatem, ob quam ei non ſufficit domus conducta, vel quia moritur, & in tali caſu tenetur penſionem ſolvere, ex leg. *Qui operas, ff. Locati*; id enim æquitas poſtulat.

V. Notat hic Dian. part. 2. tract. 6. reſol. 15., quod ſi quis, verbi gratia, veſpere conducat operas pro die ſequenti, & mane ſtatim faciat certiorem locatorem, quod non indigeat opera ejus, non tenetur ad mercedem pro illo die, dummodo certum ſit, quod pro eo die locator non eſſet alteri rem illam locaturus; quia locator nullam mercedem amittit mea cauſa.

VI. Quæritur quarto; An Conductor teneatur ad penſionem, quando ob ſterilitatem anni, vel ob aliam cauſam non percipiuntur fructus, vel nonniſi diminuti percipiuntur?

Præmitto non eſſe ſermonem de impedimento ex parte rei conductæ, de quo locuti ſumus quæſito ſuperiori, ſed de infortunio erga fructus, quod contingit V. G. ob grandinem, ob gelu, ob nimiam pluviam, vel ex defectu pluviæ, vel ſi furto, aut incendio, aut alio caſu perierunt. Nec eſt ſermo, quando præceſſit conventio; nam quilibet tenetur ſtare conventioni juſtæ. Notandum tamen ex Hurtado, quod ſi conductor obligavit ſe ad penſionem in quocumque caſu grandinis, pluviæ, &c., tenetur ad illam, dummodo caſus eveniens non ſit extraordinarius, & inſolitus, qui ſcilicet a quadraginta annis non accidit, ut notat Trull. dub. 6., & Dian. part. 2. tract. 6. reſol. 17. (quamvis ſi his etiam expreſſe renunciaverit, adhuc ad integram penſionem tenetur, dummodo penſio propter hoc onus diminuta ſit) quia hic non cenſetur comprehenſus ſub ea conventione.

Reſpondeo itaque, quod quando nulla præceſſit conventio, ſi nulli fructus percipiantur, conductor non teneatur ad penſionem, ex leg. *Ex conducto, ff. Locati*. Si vero ſterilitas, & calamitas ſit modica, tenetur integram penſionem ſolvere: Si tamen ſterilitas, & calamitas ſit magna, tenetur penſionem ſolvere non integram, ſed pro rata, ex leg. *Si merces, ff. Locati*; dummodo ſterilitas hujus anni non compenſe-

tur

tur ubertate magna anni præcedentis, aut ſubſequentis, ut habetur in cap. *Propter ſterilitatem*, *de Locato*, *& Conducto*. Dicitur autem ſterilitas magna, quando res conducta non dat dimidiam partem fructuum, quos dare conſuevit, ut docent aliqui apud Hurtad., vel vix duas tertias partes, ut Navar. apud Trull. dub. *6.*, aut quando detractis expenſis non ſuperſunt fructus ad ſolvendam medietatem penſionis.

VII. Putant etiam Leſſ., & Bonac. contra Rebel., & alios cum Hurtad. diff. 7., quod ſi ubertas aliquo anno ſit magna ex caſu, non ex induſtria conductoris, augenda ſit pariter penſio pro rata: Verum in hoc ſtandum conſuetudini loci; Nam jus poſitivum, quod obligat ad diminuendam penſionem, quando eſt magna ſterilitas, non obligat ad penſionem augendam, quando eſt magna ubertas, & jus naturale fert, ut neque ob ubertatem augeatur, neque ob ſterilitatem penſio minuatur.

ARTICULUS III.

De Conductione famulorum, & aliorum Officialium.

I. Stipendium juſtum famulorum, & ſimilium operariorum eſt, quod dari iiſdem communiter conſuevit; itaut decreſcat, quando eſt illorum copia, aut quando cum famulatu conjunguntur alii honores, & lucra.

II. Qui liberaliter alicui voluit inſervire, nequit labores ſibi compenſare.

III. Si ultro quis ſe offerat ad inſerviendum domino, qui illo non indiget, ſatis eſt, quod habeat alimenta: At ſi illo indiget dominus, hic tenetur dare illi ſtipendium aliquanto minus conſueto juſto.

IV. Pueris honorariis, quando pretium non eſt taxatum, dari ſolet in retributionem victus, veſtitus, ac bona educatio, itaut deinde promoveantur.

V. Qui Epiſcopis inſerviunt, nequeunt citra ſimoniam velle obligare illos ad conferenda ſibi Beneficia: Compenſari tamen ſolent eorum obſequia victu, veſtitu, & nonnullis ſtipendiis, niſi cenſeantur ea remittere.

VI. Famuli, qui neceſſitate coacti paciſcuntur de pretio injuſto, quandonam poſſint occulta compenſatione uti?

VII. Num teneatur ad reſtitutionem Sacerdos, qui neceſſitate coactus promittit duo Sacra pro uno ſtipendio conſueto, & deinde unum tantum Sacrum offert?

VIII. Famulo per unam, aut alteram hebdomadam ægrotanti ex æquitate debetur ſalarium, necnon alimenta, & expenſæ moderatæ ad ejus curationem.

IX. Num Capellanus per breve tempus ægrotans teneatur per alium celebrare? Et quodnam dicatur breve tempus?

X. Secundum ſe qui pluribus locat operam ſuam in ſolidum, poteſt a ſingulis integrum ſtipendium accipere.

I. Certum eſt, famulis, aliiſque Officialibus ſtipendium juſtum eſſe ſolvendum, modo fideliter laboraverint, ſaltem infra infimam laboris debiti latitudinem; aliter non ſolum tenentur reſtituere ſtipendium pro rata laboris omiſſi, ſed etiam lucrum ceſſans,& damnum inde emergens domino. Pretium autem famulorum, illud dicitur eſſe juſtum, quod paſſim dari ſolet hujuſmodi operariis, itaut non ſit minus infimo, nec majus ſummo: Quare, ut notat Trull. dub. 5., ſtipendium juſtum dici debet, quando tantum eſt, quantum alii recipiunt, vel quando non deſunt multi alii, qui eodem pretio inſervirent, vel quando conventum fuit ſolum de tanto pretio.

Ubi notat Filliuc. tract. 36. cap. 6., quod aliquando multis laboribus poterit eſſe proportionatum parvum ſtipendium, ſi cum eo conjungantur alii honores, & emolumenta.

II. Notat etiam Filluc. tract. 30. cap. 3. apud Trull. dub. 5., quod famulus præſtans obſequio expendens aliquid animo liberali, aut ex charitate, & pietate in negotio alterius gerendo, non poſſit deinde mutata voluntate aliquid exigere, aut occulte compenſare, cum non poſſimus repetere, quod jam donavimus: quamvis re integra poſſit mutare voluntatem, & velle propter pretium id facere, & non animo liberali.

III. Certum videtur ſecundo ex Laym., & Trull., quod ſi conductor non egeat opera alterius, ſed ſolum ex miſericordia exoratus ipſum conducat, tunc ſatis ſit illi alimenta dare; Si vero dominus vere eget illius opera, aut magnam inde habet utilitatem, tenetur pro illa dare pretium juſtum ſaltem infimum; quia ille non intendit donare, ſed vendere, quamvis ratione ſpontaneæ oblationis poſſit aliquid decreſcere ab infimo pretio, cum merces ultroneæ vileſcant.

IV. Certum eſt tertio, quod pueris ho-

norariis, qui vulgo *Paggi* dicuntur, quando nullum ſtipendium taxatum eſt nec expreſſe, nec tacite, cenſetur competens retributio eſſe victus, & veſtitus, ac bona educatio ſecundum ſtatum ſuum. Solent autem Magnates dictis pueris, & aliis famulis præter ſuſtentationem, in retributionem obſequiorum tribuere deinde illis majorem gradum obſequii, vel conſtituere aliquod ſtipendium, vel procurare illis aliquod officium a Principe.

V. Præſules etiam ſolent remunerari eos, qui in eorum obſequio ſunt, beneficiis Eccleſiaſticis, vel penſionibus ex gratitudine, non ex juſtitia; nam juſta eorum merces ſolet eſſe victus, veſtitus, & nonnullis aliquod etiam ſtipendium certis anni temporibus ad arbitrium domini: Notatque Leſſ. apud Trull., minui aliquando poſſe juſtum ſtipendium, quando famulus illud non exigit, ut hac ratione alliciat dominum ad procurandum aliquod officium, vel beneficium, vel benevolentiam; cenſetur enim tunc ſponte dare. Si tamen intenderet obligare hoc pacto Epiſcopum ad conferendum ſibi beneficium Eccleſiaſticum, committeret ſimoniam, & dominus teneretur defectum ſtipendii ſupplere.

VI. Quæritur nunc primo: An famuli, qui ob paupertatem coguntur paciſci de pretio injuſto, poſſint uti occulta compenſatione, quando non poſſunt aliter a dominis juſtum ſui famulatus ſtipendium habere?

Reſpondeo, nonnullis viſum eſſe id licitum. Primo quia, ut notat Tambur. de Sacrif. Miſſæ lib. 3. cap. 1. §. 3. num. 58., qui ob neceſſitatem cogitur emere triticum pretio injuſto, poteſt procul dubio ſe indemnem ſervare; quia injuſte venditor agit, debetque putare, quod ille vere non conſentiat tali pretio; ergo etiam famulus, qui cogitur propter neceſſitatem vendere ſuum famulatum pretio injuſto, poterit ſe indemnem ſervare; nam poſito, quod dominus voluit emere famulatum, ſe implicite ad pretium juſtum obligavit. Secundo, Suar. de Sacr. diſp. 86. ſect. 4. apud eundem Tambur. num. 51. putat, quod ſi Sacerdos paupertate coactus acceptavit pro tenui ſtipe miſſam celebrare, poſſit ab injuſto pacto reſilire, & ſe indemnem ſervare; ergo etiam in caſu noſtro. Tertio, ut docet Lug. de Juſt. diſp. 16. ſect. 4. num. 82. ſicut qui neceſſitate ductus petit mutuum promittendo uſuras, non tenetur ex juſtitia propter fraudulentam iſtam promiſſionem uſuras ſolvere, eo quod ex vi contractus mutui, quem libere vult inire mutuator, non habet jus ad uſuras: Et eodem modo, qui ex neceſſitate cogitur vendere triticum infra pretium juſtum, poteſt ſervare ſe indemnem; quia ex vi contractus emptionis implicite ſe obligat emptor ad pretium juſtum; ergo idem dicendum in contractu conductionis, ut ſi famulus ob paupertatem velit operam ſuam locare infra pretium juſtum, poſſit ſe ſervare indemnem.

Verum quamvis talis compenſatio licita ſit, quando per vim, aut dolum coguntur famuli injuſto pretio inſervire, ut communiter Doctores docent; non tamen quando ſponte contrahunt; Unde damnata eſt prop. 37. ab Innoc. XI. dicens: *Famuli, & famulæ domeſticæ poſſunt occulte heris ſuis ſurripere ad compenſandam operam ſuam, quam majorem judicant ſalario, quod recipiunt.* Ratio eſt, quia, ut notat Villalob. apud Dian. part. 2. tract. 6. reſol. 16., & Tambur. loc. cit., dominus facile in tanta multitudine famulorum alios reperiſſet, qui propter idem pretium inſervirent; unde famulus, qui fingit ſe conſentire in pretio, quod judicat minus juſto, decipit dominum, & cum hac deceptione eſt cauſa injuſta damni, quod ille patitur per occultam iſtam compenſationem, quæ non fieret ab alio ſervo.

Bene tamen advertit hic Carden., & Puent. Hurtad. (ut fuſius dixi in Trutina Theologica hanc theſim exponendo,) quod licita ſit compenſatio ſub circumſtantiis ſuis, non ſolum quando dominus cogit ad inſerviendum, minuendo de pretio juſto, aut quando non ſolvit, quod tenetur ex pacto, ſed etiam quando judicio Confeſſarii, aut alterius non quomodocumque docti, ſed valde periti (cum in ea re non quilibet poſſit juſtitiam pretii dijudicare,) perſpicuum eſt, pretium eſſe injuſtum; ſolum enim Pontifex contendit non eſſe licitam compenſationem per hoc, quod ipſe famulus ferat judicium probabile de injuſtitia pretii.

Hinc patet ad rationes in contrarium adductas; Immo paritas mutui adducta a DeLugo retorquetur; Nam ſicuti ſi tu promittendo uſuras ita decipis mutuantem, ut ſis cauſa injuſta damni (quod forte patitur per mutuationem) aut ceſſationis lucri, certe teneris tale damnum emergens, aut lucrum ceſſans compenſare: Eodemque modo qui neceſſitate, & paupertate

coa-

coactus cogitur vendere infra juſtum pretium, non poteſt ſe ſervare indemnem, quando ex hac deceptione eſt cauſa cur dominus damnum aliquod patiatur, videlicet quia ſi non emeret a te pretio hoc, facile ab alio haberet, qui vel donaret, vel venderet eodem pretio rogando; in quo caſu pretium juſtum eſſet minus, cum merces ultroneæ vileſcant: Ergo idem dicendum in conductione. Si tamen dominus ab aliis eundem famulatum haberet minori pretio, etiam injuſto, eo quod vel illos cogeret, vel illi etiam neceſſitate cogerentur, recurrit doctrina ſuperius data a Puente Hurtado, & Carden., quod tunc ſit licita compenſatio, quando judicio aliorum valde doctorum perſpicuum eſt pretium eſſe injuſtum. Quod etiam dicendum quando quis neceſſitate ductus cogitur vendere pretio infra juſtum. Facile tamen accidit in tanta famulorum copia, ut a dominis reperiantur famuli, qui rogent, ut in ſervitutem admittantur; in quo caſu licet dominus teneatur illis pretium juſtum dare, at quia famuli rogant, ideo pretium famulatus vileſcit.

Quando autem famulus rogat dominum, ut emat ſuum famulatum, (quo forte non indiget,) eo quod non poſſit facile alium dominum reperire, tunc ſi conſentiat in pretium, quod eſſet juſtum rogantibus, non poterit petere pretium, quod eſt juſtum relate ad non rogantes; Siquidem per deceptionem eſſet cauſa injuſta damni domini. Exemplificemus; Sit pretium infimum juſtum famulorum decem, ſi famulus conſentiat in ſeptem, non poterit alia tria compenſare. Ratio eſt, quia dominus facile in tanta famulorum copia habet alios, qui rogant pro ſeptem famulari; in quo caſu juſtum eſſet tale pretium relate ad hos rogantes, juxta ſententiam illam, quod merces ultroneæ vileſcunt ſaltem pro tertia parte, & juxta nonnullos etiam pro medietate: ergo non poterit amplius quam ſeptem talis famulus exigere; quia quamvis pretium juſtum relate ad eos, qui non rogant, ſit decem, tamen dum famulus conſentit in ſeptem animo compenſandi alia tria, decipit dominum, & eſt cauſa injuſta illius damni, quod patitur: Et idem dicendum erit de emente, & vendente, & de offerente ſacrificium pro tenui ſtipe, ſi eodem modo fuerint cauſa injuſta damni per deceptionem.

VII. Cæterum communis ſententia Doctorum apud Dian. part. 2. tract. 14. reſol. 7. eſt, quod qui ob tenuem ſtipem promiſit totam miſſam applicare, non poſſit pro eadem quicquam ab alio accipere; præſertim poſt decretum Sacræ Congregationis Concilii apud Tambur. lib. 3. de Sacrif. Miſſæ cap. 1. num. 8., in quo hæc habentur: *Ubi pro pluribus miſſis plura ſtipendia quantumcunque incongrua, & exigua collata fuerunt, Sacra Congregatio ſub obteſtatione Divini Judicii mandat, ut abſolute tot miſſæ celebrentur, quot ad rationem attributæ eleemoſynæ præſcriptæ fuerint; aliter graviter peccant, & ad reſtitutionem tenentur.* Non me latet, quod hoc decretum nitatur interpretari Puente Hurtadus in expoſitione propoſ. 37. ab Innoc. XI. damnatæ; ubi docet id non intelligi, quando neceſſitate compulſus cogitur Sacerdos modo dicto pro tenui ſtipe miſſam celebrare; Et idem docet Peyrin. apud Dian. part. 5. tract. 13. reſol. 52.; Equidem tamen cum eodem Diana huic opinioni non ſubſcribo; cum decretum loquatur abſolute, & juxta eam ſententiam plurima incommoda facile ſequuntur adverſus animas in igne Purgatorii conflagrantes.

VIII. Quæritur ſecundo: An famulo debeantur alimenta, & merces tempore ægritudinis?

Reſpondeo, communius docere cum Bonac., Rebel. contra Molin., & Laym. apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 86., quod non teneatur dominus ſolvere ſalarium famulo ægrotanti, niſi ſit conſuetudo alicubi in contrarium, & niſi ſit in extrema, vel gravi neceſſitate; in quo caſu tenetur tantum ex charitate. Ratio eſt, quia per famulum ſtat quominus operam ſuam præſtet; Et quamvis in hoc culpam non habeat, tamen vere deficit in iis, ad quæ tenetur, præſtandis: Ex æquitate tamen per modicum tempus, videlicet ſi per unam, aut alteram hebdomadam ægrotet, videtur ſalarium deberi; ut putat Trull. lib. 4. cap. 1. dub. 5., Sylveſt. Bonac. Quod diximus de ſalario, dicendum etiam de alimentis, & de expenſis etiam moderatis ad curationem neceſſariis, ut notat Hurtad. hic difficult. 8.; nullo enim titulo debentur ex juſtitia, ut docet Bonac. & Rebell. contra Vaſqu., Sylveſt., & Covarr.

IX. Cappellanus etiam ægrotans per aliquot dies non tenetur per alium celebrare; ut videre eſt apud Summam Dian. *V. Miſſæ ſtipendium*; ubi Riccius putat, id eſſe verum ſi tantum per octo, vel decem dies ægrotet, Mendoza per menſem, Peyrin.

rin. per bimeſtre, quia hoc videtur ſpatium breve relate ad annum.

X. Quæritur tertio: An qui pluribus in ſolidum locat operam ſuam, poſſit a ſingulis integrum ſtipendium accipere?

Reſpondeo cum communi affirmative; quando ſcilicet opera locata omnibus, & ſingulis eſt æque utilis, ac ſi eſſet pro uno dumtaxat præſtita. Ratio eſt, quia qui Romam, verbi gratia, proficiſcitur propter proprium negotium, poteſt etiam ire propter negotium Titii, exigendo ab illo pretium, perinde ac ſi tantum propter Titium iret, ut communiter Doctores docent; ergo etiam qui proficiſcitur Romam propter negotium Titii, a quo accipit pretium, poteſt etiam ire propter negotium Caji, & itidem a Cajo aliud ſimile pretium exigere; quia valor profectus non minuitur per hoc, quod pluribus ſit proficuus: Sic qui profecturus Romam indiget equo, ſi inveniat equum reductivum, poteſt pro illo reducendo pretium exigere, ut omnes etiam Doctores docent; ergo etiam in caſu noſtro locans operam ſuam pluribus in ſolidum ſingulis æque utilem, ac ſi pro illo ſolo locaretur, poteſt a ſingulis integrum ſtipendium accipere.

Notandum tamen cum Hurtad. diff. 9., hoc non militare, quando ad vitandam injuſtitiam locatoris taxatum ſit ſtipendium operæ locatæ; tunc enim illi ſtipendio rationabiliter taxato ſtandum eſt, ſive opera ſit proficua uni, ſive pluribus.

XI. Utrum autem Sacerdoti, qui tenetur dicere Miſſam pro ſola præſentia, ut ajunt, liceat unum ſtipendium accipere pro præſentia, & alterum pro applicatione Miſſæ? Negant Gavant., & Barboſ. apud Tambur. de Sacrif. Miſſæ lib. 3. cap. 1. §. 3. num. 14., tum quia Sacra Congregatio ſub obteſtatione Divini Judicii præcipit, ut pro ſingulis Miſſis ſingula ſtipendia accipiantur; tum etiam quia, ut notat Dian. part. 5. tract. 14. reſol. 35. ex Rodriq. in tali caſu ſtipendium, quod acciperetur pro applicanda Miſſa, videretur accipi pro re ſpirituali; atque adeo ſimoniace. Sed, ut notavimus in Trutina Theologica exponendo theſim octavam ab Alex. VII. proſcriptam, probabile eſt id licere (ut docent Suar. diſp. 86. ſect. 5., Vaſq., & Lug. diſp. 21. de Euchar. n. 21., qui ſcripſit poſt laudatum decretum, dummodo conſtet, quod offerens ſtipendium pro officiatura ſolum exigat præſentiam, ſive ob concurſum populi, ſive ut ſpeciali honore talis locus afficiatur. In hoc enim caſu unum ſtipendium accipitur pro labore extrinſeco Miſſæ, ut ſcilicet Miſſa in tali loco, & tempore celebretur, alterum pro Miſſæ applicatione, quando liberum eſt Sacerdoti Miſſam, cui maluerit, applicare. In dubio tamen an offerens ſtipendium velit utrumque, videlicet & præſentiam, & applicationem, nequit duplex ſtipendium accipi, ut docent communius contra Marchin. apud eundem Tambur. num. 19. Nec accipitur ſimoniace ſtipendium pro Miſſæ applicatione, quia accipitur ob ſacrificantis ſuſtentationem, ut explicavimus loco laudato.

QUÆSTIO VIII.

De Promiſſione, & Donatione.

QUærendum primo, Quid ferant iſti Contractus? Secundo, Quando obligent, & quomodo? Tertio, Quinam, & quantum donare poſſint? Quarto, Quandonam poſſit revocari Donatio?

ARTICULUS I.

Quid importet Promiſſio, & Donatio?

I. Promiſſio eſt ſpontanea, vera, ac deliberata fidei obligatio de re bona, & poſſibili.

II. Promiſſio prodiga etiam jurata non obligat, ſi ejus executio ſit illicita; Quod ſi executio ſit licita, probabiliter obligat ſolum ad quantitatem, in qua nulla eſt prodigalitas.

III. Donatio eſt datio liberalis; ſive fiat ex liberalitate, ſive ex gratitudine, quin res donata ex juſtitia debeatur. Jure poſitivo non transfertur dominium per donationem ante traditionem rei donatæ.

IV. In-

IV. Inter promiſſionem, & donationem verbalem fere nullum eſt diſcrimen.

V. Differunt tamen a Pollicitatione, quippe quæ ſtat ſine acceptatione; Necnon a Pacto, quod fert utriuſque contrahentis obligationem; Et a Stipulatione, quæ importat formulam quandam contrahendi.

I. QUæritur primo: Quid ſit Promiſſio?

Reſpondeo cum Leſſ., Promiſſionem eſſe *Spontaneam, veram, & deliberatam fidei obligationem factam alicui de re bona, & poſſibili*. Dicitur *Spontanea*, nam vi, & metu extorta non obligat. Utrum autem promiſſio metu levi extorta ſit valida jure naturæ? Diſſidium eſt apud Doctores; Affirmant enim Sanch. lib. 4. diſp. 14. cum Leſs. cap. 17. Negant Azor., Molin., Vaſq., ut diximus in Opuſculo de Principiis Moralitatis quæſt. 4. art. 1.; videtur quippe tam promiſſio, quam donatio natura ſua poſtulare, ut liberaliter fiant: Dicitur *Vera*, nam promiſſio ficta non obligat, niſi aliquod inde damnum ſequatur, ut dicemus fuſe cum de Sponſalibus: Dicitur *Deliberata*, quia ſine plena deliberatione, quæ requiritur ad peccandum mortaliter, ne ſub veniali quidem obligat: Dicitur *Fidei Obligatio*, nam propoſitum purum aliquid faciendi non obligat, niſi fides detur, & obligetur, ſeu niſi promittens velit ſe obligare ex virtute fidei, ſeu fidelitatis: Dicitur *De re bona, & poſſibili*; nam de re mala non obligat; Unde qui promiſit ob pecuniam acceptam occidere inimicum, tenetur ſolum pecuniam reſtituere, antequam inimicum occidat; Nec obligat ſi ſit de re impoſſibili, ſiquidem ad impoſſibile nemo tenetur.

II. Præterea promiſſio prodiga, quando ejus executio eſt illicita, non obligat, etiamſi juramento firmata ſit; At ſi executio, & impletio promiſſionis prodigæ non ſit illicita, obligat, quamvis facta fuerit cum peccato ſaltem veniali: Sicut in communiori ſententia qui promiſit dare Cajo centum propter homicidium, quamvis peccet promittendo, tenetur tamen poſito homicidio implere promiſſum. Quare in caſu noſtro, ſi puella nobilis verbi gratia prodige promiſit matrimonium pauperi, & ignobili contra voluntatem parentum, quamvis peccarit promittendo prodige, tenetur tamen juxta ſententiam Leſſ., Sanch. lib. 3. diſp. 9., & Molin. diſp. 271. ſtare promiſſioni factæ, poſito quod ſine peccato illam implere poſſit; quia quamvis ante obligationem talis promiſſionis velle hujuſmodi matrimonium contrahere ſit peccatum ſaltem veniale prodigalitatis; at poſita obligatione promiſſionis eſt ſolutio debiti, & actus fidelitatis, vel juſtitiæ; Sicut enim prodiga donatio incipiens a reali traditione (hoc eſt quando res ipſa ſimul traditur) vere transfert jus in rem, ita prodiga promiſſio transfert jus ad rem, quo jure poſito teneris implere promiſſum.

Multi tamen cum Ledeſm., Salon. apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 27. docent oppoſitum; quod ſcilicet promiſſio prodiga, etiam juramento firmata, non obliget, niſi ſolum ad quantitatem, in qua nulla eſt prodigalitas, non vero ad incrementum; quia cum largitio prodiga ſit ſaltem peccatum veniale, promiſſio licet jurata de tali traditione eſt nulla, eo quod ſit de re mala; Unde qui promiſit prodige centum meretrici tenetur ſolum illi dare, quod alii ejuſdem conditionis eidem dare conſueverunt.

III. Quæritur ſecundo: Quid ſit Donatio?

Reſpondeo eſſe Dationem liberalem, ſeu quæ fit ex liberalitate, vel gratitudine, itaut nullatenus ex juſtitia res donata debeatur: Duplex autem datur donatio: Una, quæ conjungitur cum reali traditione rei, quæ donatur, & hæc transfert dominium rei in donatarium: Altera vero, quæ non conjungitur cum reali traditione rei, ſed ſolum cum traditione verbali, ſeu cum promiſſione traditionis; & hæc quamvis natura ſua ſufficiens eſſet ad dominium transferendum, jure tamen poſitivo non transfert, niſi ſequatur traditio. Quare ſi res donata prius Cajo deinde donetur, & tradatur, ſeu vendatur Titio, hic acquirit illius dominium, & Cajus habet ſolum actionem perſonalem in donantem; nam per ſolam donationem verbalem acquiritur ſolum jus ad rem, non in re, ut notat Leſſ. lib. 2. cap. 18. num. 12.

IV. Hinc infertur, Primo, promiſſionem differre a donatione; quia per promiſſionem, quæ reſpicit donationem futuram, non transfertur dominium, per donationem vero etiamſi verbalem, natura ſua dominium transfertur. Verum quia ſtante jure poſitivo per donationem verbalem de facto non transfertur dominium, ideo parum intereſt, ut notat Leſſ. loc. cit. num. 15., inter donationem verbalem, & promiſſionem; vel ad ſummum in hoc differunt,

runt, ut notat Vvadingus, quod donatio etiam ante traditionem pariat actionem civilem, ſecus vero promiſſio.

V. Infertur ſecundo, promiſſionem differre a Pollicitatione; quia pollicitatio eſt nuda promiſſio, ſeu datio fidei, nondum ſecuta acceptatione, unde omnis pollicitatio eſt promiſſio, non econtra.

Tertio infertur, differre a Pacto, quia hoc fert in utroque paciſcente obligationem; Contra vero promiſſio in ſolo promittente. Quarto differre a ſtipulatione; quia hæc importat formulam quandam contrahendi, quæ fit præcedente interrogatione creditoris, & reſponſione debitoris.

ARTICULUS II.

Quando obligent Promiſſio, ac Donatio; Et Quomodo?

I. Promiſſio, ac donatio mere interna, ſi fiant Deo, obligant, non tamen ſi fiant homini.

II. Obligat promiſſio interna de dando aliquid homini, ſi ea fiat ſoli Deo per modum voti.

III. Si promiſſio interna fiat homini cum juramento, & non per modum voti, non obligat, & ante acceptationem revocari poteſt.

IV. Nec datur obligatio patefaciendi promiſſario internam promiſſionem; Nec per illam transfertur dominium.

V. Univerſim promiſſio externa, etiam jurata, ante acceptationem non obligat, ſed poteſt revocari, niſi juramentum fiat per modum voti.

VI. Jure poſitivo promiſſio facta Civitati, aut Infanti parit obligationem ante acceptationem; & probabiliter etiam quæ fit ad pias cauſas.

VII. Promiſſio facta Civitati jure poſitivo ſolum revocari non poteſt ante acceptationem, nec datur obligatio illam implendi ante petitionem.

VIII. Pro foro externo, ut promiſſio ſit valida, debet exprimi cauſa, propter quam fit.

IX. Promiſſio, ac donatio, ſi fiant abſenti per Nuncium, aut per literas, quonam pacto valide acceptentur? Et quid ſi ante acceptationem revocentur?

X. Poſt mortem donantis valide non poteſt acceptari donatio miſſa per Nuncium, aut per Epiſtolam; niſi detur mandatum Nuncio, ut nomine Principalis donet, & mandatum hoc non ſit ad pias cauſas.

XI. Probabilius ad duplicem ſolutionem tenetur Nuncius, ſi ſua culpa non fuerit tradita donatario res donata ante mortem donantis.

XII. Petrus donans Paulo agrum cum onere, quod det Titio mille poſt quinquennium, etiam elapſo quinquennio poteſt hoc onus revocare, ſi nondum ſit acceptatum a Titio.

XIII. Probabilius promiſſio acceptata in materia gravi obligat ſub gravi ex virtute juſtitiæ, aut fidelitatis valde affinis juſtitiæ, ſeu quæ ſit juſtitia minus rigoroſa.

XIV. In multis diſcriminatur obligatio orta ex juſtitia ab obligatione orta ex fidelitate, quæ eſt juſtitia minus rigoroſa.

XV. Eſt, qui velit obligationem promiſſionis pendere regulariter ab intentione promittentis; Et in dubio an promittens voluerit ſub gravi ſe obligare, judicandum ex communiter contingentibus.

XVI. In promiſſione ſolet ſubintelligi conditio illa, Niſi rerum ſtatus notabiliter mutetur.

XVII. Ut poſſit promiſſio acceptata obligare ſub gravi, requiritur materia notabilis, quæ eſt duplo, aut quadruplo major, quam in furto. Hinc qui omittit facere unum Sacrum debitum ex juſtitia, aut ex voto, peccat mortaliter: ſecus vero ſi illud debeat ex fidelitate.

XVIII. Promiſſio facta ob turpem cauſam revocanda eſt; at patrato ſcelere probabilius obligat.

XIX. Jure naturali ſunt irritæ promiſſiones, quæ citra culpam impleri non poſſunt; jure tamen poſitivo plures aliæ promiſſiones irritantur. Quandonam iſtæ poſito juramento obligant?

I. QUæritur primo: An promiſſio, vel donatio mere interna obligent?

Reſpondeo, obligare, ſi fiant Deo inſpectori cordium, non vero ſi fiant homini; quia ut poſſit homo alteri homini obligari, requiritur manifeſtatio ſenſibilis per ſigna externa; Sicut etiam requiritur acceptatio, ut mox dicemus; Et quidem utrumque probabilius jure naturali, ſeu jure gentium requiritur, quam jure poſitivo, ut docet Leſs. cap. 18. dub. 5., & 6. Ratio eſt, quia id ubique gentium obſervatur: Quamvis ſi poſſent homines internas cogitationes cognoſcere (ſicut poſſunt Angeli, quando ad eos diriguntur) poſſet per

per actus mere internos illis fieri donatio, vel promiſſio.

II. Hinc ſequitur primo, promiſſionem internam tunc ſolum obligare, quando fit per modum voti, ſeu promiſſionis factæ ſoli Deo, quamvis ſit de re grata homini; ut ſi quis voveat, ſeu promittat Deo facere eleemoſynam Petro. Ratio eſt, quia talis promiſſio non fit Petro, ſed Deo.

III. Sequitur ſecundo, promiſſionem internam factam homini cum juramento, ſed non per modum voti, non obligare, & ante acceptationem poſſe revocari. Ratio eſt, quia talis promiſſio non fieret Deo, ſed fieret homini; Juramentum autem, quod ſuperadditur, ſequitur naturam actus, & imbibit conditionem illius actus, ſupra quem cadit, ex. *leg. final.* Cod. *De non numerata pecunia*; ergo cum promiſſio, ſeu pollicitatio facta homini ex natura ſua ferat hanc conditionem, videlicet niſi revocetur ante acceptationem, ut notat Trull. dub. 4., ſequitur juramentum cum eadem conditione ad id ſolum obligare, quod ſcilicet impleatur promiſſum, ſi non revocetur ante acceptationem. Ita Trull. dub. 3. ex Sanch. lib. 1. diſp. 7., & Bonac. diſp. 3. qu. 11. punct. 2.

IV. Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 116. docuit cum Sot., Ledeſm., & aliis, quod qui mente aliquid alteri promiſit, aut donavit, teneatur patefacere illi, quod pollicitus eſt. At Leſs. loc. cit. cap. 18. num. 34. dicit hoc videri durum, & incredibile, quod nuſquam gentium ſit uſitatum. Docuit pariter Dian. ibidem probabile eſſe, quod per ſolum actum internum poſſit per donationem, vel promiſſionem transferri dominium: Unde putavit, quod pauper quidam, cui conſtitit Petrum aliquid illi promiſiſſe per actum interiorem, poterat illud ſibi compenſare per occultam compenſationem, eo quod non poſſet in judicio ipſum exigere; Et ita etiam Mendoz., Palat. Santarel. apud eundem; Quod tamen communius negatur.

V. Quæritur ſecundo: An promiſſio, vel donatio manifeſtata obligent ante acceptationem?

Reſpondeo cum Leſſ. lib. 2. cap. 18. dub. 6., Bonac. loc. cit. punct. 4. Trull. dub. 4., & aliis communiter, regulariter nullam parere obligationem neque naturalem, neque civilem, ſeu neque in foro interno, neque in externo ante acceptationem. Ratio eſt, tum quia jure gentium, atque adeo jure naturæ omnis promiſſio videtur involvere hanc tacitam conditionem, ſi acceptetur; tum etiam quia in omnibus aliis contractibus oneroſis ubique gentium licitum eſt ante acceptationem pœnitere, & revocare ſuam oblationem, ut patet in contractu ſponſalium, Matrimonii, &c. Nec opus eſt expectare, donec alter acceptet, vel rejiciat; ergo id etiam verum erit in contractu donationis, aut promiſſionis: Unde fit, quod etiamſi donatio fuerit jurata, poſſit ante acceptationem revocari (modo juramentum non ſit per modum voti) quia ſcilicet juramentum ſequitur naturam actus, ſuper quem cadit, & eandem conditionem imbibit. Et hinc etiam fit, quod mortuo donatario ante acceptationem donatio ſit invalida, nec poſſit ab hæredibus acceptari; quia non fuit ad illos directa, niſi aliud conſtaret de intentione donatoris.

VI. Dixi, quod regulariter ante acceptationem non obligent, nam ff. *De pollicitationibus* ſtatuitur, quod non poſſit revocari promiſſio facta Civitati ad inſtaurandas ruinas, vel ob honorem ab ea receptum, vel ad opus aliquod faciendum, ſi ſit inchoatum; Immo prædictam legis diſpoſitionem extendunt aliqui cum Molin. contra Laym. apud Dian. part. 3. tract. 5. reſol. 107. ad donationes factas Eccleſiæ, vel ad pias cauſas. Illud certum eſt, quod ſi fiat per modum voti talis promiſſio, dirigendo intentionem ad Deum, revocari non poſſit; In dubio autem an promiſſio facta ad cauſas pias fuerit facta per modum voti? putat Trull. dubio 4. ex Sanchez, præſumendum eſſe, quod fuerit per modum voti, quia ita communiter contingit fieri. Præterea in leg. *Jubemus*, Cod. *De emancipatione liberorum* præcipitur, ut donatio facta infanti ante acceptationem ſit firma. Et donatio facta adulto præſenti in ipſius favorem, ſi taceat, cenſetur acceptata, ut communius docent cum Villalob. apud Trull. dub. 4. contra nonnullos.

VII. Dubium eſt, jurene naturali, an poſitivo promiſſio ante acceptationem non obliget? Putant aliqui, quod ſolum jure poſitivo, aliter promiſſio facta Civitati non obligaret. Sed communius docent, quod jure naturali, ut probant rationes adductæ pro concluſione. Ad id, quod objicitur, reſpondetur promiſſionem factam Civitati non obligare ex natura ſua, neque ex jure civili ante acceptationem, ſed ſolum ex jure civili habetur, ut ante acceptationem non poſſit revocari, ſicut poſſet ex natura ſua.

ſua. Unde fit, ut non teneatur promittens implere talem promiſſionem ante acceptationem; Immo non ſolum requiritur acceptatio facta a Civitate, ſed etiam petitio, ut tenearis ſolvere; Nec tenetur promittens promiſſionem ſuam inſinuare Civitati, cum nulla lex id præcipiat.

VIII. Notandum demum, quod, ut promiſſio ſit valida in foro externo, requiritur præter acceptationem, quod exprimatur cauſa, propter quam promittitur, aliter præſumitur errore, aut joco facta, ut notat Covarr. apud Trull. hic.

IX. Dubium eſt ſecundo, quomodo acceptari debeat promiſſio facta abſenti?

Reſpondeo cum Leſſ., & Trull., quod donatio per nuncium deferenda debet coram nuncio acceptari; nec ſufficit, ſi acceptetur coram aliis; quia mens contrahentis ea eſſe ſolet, quod contractus non ſit validus, niſi coram nuncio ad id deſtinato acceptetur. Si vero contractus fiat per literas, ſufficit, quod literæ ad promiſſarium, vel donatarium pervenerint, ſi promiſſio, vel donatio ſint gratuita; In oneroſis vero contractibus requiritur ulterius, ut tibi viciſſim per literas, aut per nuncium acceptatio, vel requiſitio alterius innoteſcat. Quod ſi revocetur donatio, antequam acceptetur, diſtinguendum eſt, nam ſi revocatio innoteſcit nuncio, nuncius nihil poteſt operari; ſi non innoteſcit, ſubdiſtinguendum eſt, nam vel nuncius ſolum refert donationem, & pariter talis donatio erit nulla; vel nuncius habuit mandatum faciendi donationem, & ejus acta valent, tribuuntque donatario jus ad rem, & donatori injiciunt obligationem ad conſenſum, quia tenetur ratum habere, quod ex vi mandati bona fide ejus nomine geſtum eſt.

X. Dubium eſt tertio, An poſt mortem donatoris poſſit valide acceptari donatio miſſa per Epiſtolam, aut per nuncium?

Reſpondeo cum Sanch. lib. 1. de Matrim. diſp. 6., Trull. hic, & aliis, verius eſſe, quod poſſit valide acceptari; tum quia ex parte donatoris valida fuit, ex leg. *Nec ambigi*, Cod. *De donationibus*, & manet virtute impreſſa literis, vel nuncio, ut ad donatarium tranſeat; tum etiam quia gratia non expirat morte concedentis, ex Cap. *Si ſuper gratiam*, *De officio delegati in 6.* in caſu autem noſtro habetur gratia, & non habetur in rigore loquendo mandatum, quod morte mandantis expiret, (ut plurimi Doctores putant apud Sanch., & Leſs.) ſi tamen datum ſit mandatum Nuncio, vel Procuratori, ut nomine Principalis donet, ſi tunc donator ante acceptationem moriatur, donatio eſt nulla; niſi facta fuerit in favorem piæ cauſæ, quia id præſumendum eſt de mente mandantis, ut notat Covarr., & Leſs. num. 46.

XI. Hinc infertur, quod ſi culpa nuncii donatio, verbi gratia, equi non fuerit facta ante mortem donantis, tunc nuncius non ſolum debeat reſtituere equum hæredibus defuncti, cum ad illos ſpectet, ſed etiam pretium equi debeat dare donatario, ut notat Leſſ., quia ex lege juſtitiæ tenebatur adhibere diligentiam debitam, ut mandatum in commodum donatarii impleret. Probabile tamen eſt ex eodem Leſs., & Sà, quod mandatum donantis ſit gratia quædam, quæ non expiret morte mandantis, & juxta hanc ſententiam nuncius non tenebitur ad duplicem hanc reſtitutionem, ſed ſatisfaciet, ſi equum det donatario juxta mandatum, quod habuit.

XII. Dubium eſt quarto, An ſi Petrus donet Paulo, verbi gratia, agrum cum onere, quod poſt quinquennium det centum Titio, poſſit Petrus revocare hoc onus, antequam a Titio acceptetur?

Reſpondeo cum Leſs. dub. 9., quod ſi acceptetur a Paulo donatio, eo ipſo acquirit Titius jus ad centum, quod tranſit ad hæredes; dummodo acceptetur etiam a Titio: Quouſque autem a Titio non acceptatur, ſemper a Petro revocari poteſt tale onus, non ſolum ante tempus, quo erat implendum, (verbi gratia, in caſu adducto ante quinquennium) quod communiter docent, ſed etiam, ut probabiliter docet Leſſ. contra Clarum, elapſo eo quinquennio, quia ſemper revocari poteſt donatio, antequam acceptetur.

XIII. Quæritur tertio: Utrum promiſſio externa acceptata inducat obligationem gravem, an levem?

Reſpondeo, Cajet., Fernand., Henr., Mœratium, & alios apud Dian. part. 1. tract. 17. reſol. 9., & part. 4. tract. 4. reſol. 121., & apud Leſs. num 14., probabiliter docere, quod tantum obliget ex fidelitate ſub veniali, quando non ſequitur alteri notabile nocumentum propter promiſſionem præſtitam. Ratio eſt, quia frangere fidem in promiſſis, non opponitur juſtitiæ, ſed fidelitati, ſeu veracitati; nam veracitas non ſolum obligat conformare dicta menti, ſed etiam facta dictis, unde qui promiſſa non implet, perfidus, & mendax eſt; mendacium autem non eſt per ſe lo-

loquendo, niſi culpa venialis.

Alii cum Azor., Bonac., Sà probabilius, & communius docent obligare ſub mortali, quod pluribus oſtendit Leſſ., Primo, quia jure civili omnis promiſſio facta per formulam ſtipulationis tribuit actionem in foro externo, & promiſſor cogitur illam implere, ut omnes Doctores docent; ergo omnis promiſſio inducit gravem obligationem vel juſtitiæ, vel alterius virtutis valde affinis juſtitiæ; nam formula ſtipulationis non addit in conſcientia majorem obligationem, quam habeat promiſſio ſine tali formula; quæ idcirco requiritur ad tribuendam actionem in foro externo, ut conſtet, promiſſionem cum plena deliberatione eſſe factam. Præterquamquod quamvis jure Digeſtorum requiſita fuerit ſtipulatio, ut promiſſio obliget pro foro externo, non requiritur tamen jure Codicis, ex leg. *Si quis argentum*, Cod. *de Donationibus*: Et jure Canonico ex Cap. 1. *De pactis*, datur actio ex promiſſione acceptata, etiamſi formula ſtipulationis non intervenerit, ut communiter Doctores docent; Quamvis requiratur expreſſio cauſæ, ne præſumatur error; quæ tamen præſumptio ceſſat in foro conſcientiæ.

Secundo, quia ex promiſſione datur jus ad rem, quod tranſit ad hæredes Promiſſarii; Sicut obligatio promiſſoris tranſit ad ejus hæredes; huic autem juri reſpondet obligatio ex juſtitia, & ideo Promiſſarius qui dicit rem deberi, poteſt illam exigere, aut condonare, dicuntque homines communiter ſibi injuriam irrogari, ſi promiſſio violetur.

Tertio, quia homines non ſolent acquieſcere ſimplici aſſertioni, ſed ſolent exigere promiſſionem; ergo promiſſio non obligat ex ſola virtute veracitatis, ſed juſtitiæ, vel fidelitatis, quæ ſit juſtitiæ valde affinis.

XIV. In eo autem ex Leſſ. diſtinguitur obligatio orta a juſtitia rigoroſa ab obligatione orta ex fidelitate, quæ eſt juſtitia minus rigoroſa; quia promiſſio non dat jus in re, ſed ſolum jus ad rem, poteſtque multis de cauſis revocari, nec ita obligat, ut violans promiſſionem teneatur etiam ad compenſationem lucri ceſſantis; nemo enim ſua liberali promiſſione cenſetur velle ſe ad id obligare, niſi exprimat. Præterea juſtitia reſpicit debitum perfectum ſuo perfecto juri debitum. At fidelitas, quia eſt juſtitia imperfecta, reſpicit debitum imperfectum, ſeu debitum promiſſionis. Denique qui ficte promiſit liberaliter, quamvis peccaverit venialiter, non tenetur ullatenus implere promiſſum, ſi nullum ex promiſſione non præſtita damnum alteri ſequatur: Econtra qui promittit ficte alteri vere repromittenti in contractu oneroſo, non ſolum peccat mortaliter contra juſtitiam, ſi ſine cauſa id faciat; eo quod injuria gravis irrogaretur alteri inducendo illum cum tali dolo ad ſe obligandum; ſed etiam tenetur ex juſtitia ponere promiſſionem veram, & illam implere, quin ſatis ſit reſarcire damnum, quod inde ſequitur, ut oſtendemus agendo de Sponſalibus; & ratio eſt, quia id exigit obligatio juſtitiæ, ut æque utraque pars gravetur, & utraque verum conſenſum ponat: Quamvis ſi res eſt integra, & nullum damnum provenit Promiſſario, ſi promiſſum hoc non impleatur, ex Leſſ., & Sylveſt. non erit mortale, promiſſionem fictam non ſervare, (ut ſi quis animo decipiendi promiſerit puellæ nuptias) Immo poterit negare cum juramento coram Judice, ſe promiſiſſe. Hæc, & alia congerit Leſſ., quæ Mærat. tom. 2. tract. de Juſt. diſp. 19. ſect. 10. conatur diſſolvere.

XV. Tertia demum ſententia docet, quod obligatio promiſſionis dependeat ab intentione promittentis; cum enim promiſſio ſit quædam lex privata, non obligat ultra voluntatem promittentis: Unde poterit quis obligare ſe vi promiſſionis ad ſolam culpam venialem, ut docet Sanch. lib. 1. de Matrim. diſp. 9. num. 6., Henr., Rebel., Molin. diſp. 262., & alii apud Bonac. de Promiſſione punct. 2. num. 10.. Ad eum modum quo poteſt vovens obligare ſe ad culpam dumtaxat venialem, ut multi docent in materia gravi: Et qui non intendit ſe obligare per promiſſionem, præterquam conditionate (videlicet niſi detur incommodum aliquod, vel niſi aliud melius occurrerit) nullatenus obligabitur non poſita ea conditione. In dubio autem utrum aliquis abſolute, vel conditionate, ſub gravi an ſub levi voluerit ſe obligare, judicandum eſt ex communiter in tali materia contingentibus, quia id præſumendum. Certe, ut notat Trull., promiſſiones eorum, qui ſolent leviter multa promittere, non ſunt intelligendæ, quod fiant animo ſerio ſe obligandi, aut alteri jus tribuendi.

XVI. Præterea ſemper in promiſſione ſubintelligitur illa conditionalis, Niſi ſtatus rerum notabiliter mutetur: Sicut enim, ut notat Bonac. ex D. Th. In generali conceſſione non veniunt ea, quæ non eſſet quis veroſimiliter conceſſurus, ſi in ſpeciali pe-

te-

terentur, juxta Regulam 81. Juris in 6.; ita neque in gratuita promiſſione, aut in voto veniunt illi eventus, qui judicio prudentis viri fuiſſent veroſimiliter excepti, ſi fuiſſent præcogitati.

Neque dicas, teneri ad perſeverandum in Religione, qui illam vovit, etiamſi non adverterit ad difficultates, quibus cognitis non voviſſet: ergo etiam in omni promiſſione id erit verum.

Nam negatur conſequentia. Diſparitas eſt, tum quia judicio prudentis etiam debuiſſet hic perſeverantiam in Religione vovere, adhuc cognitis difficultatibus; tum etiam quia ſtatus perpetuus ſemel electus non debet poſſe facile deſeri; & ideo qui ſuſcipit Ordines Sacros tenetur ad caſtitatem, etiamſi non ſuſcepturus eſſet Ordines Sacros, ſi ſciviſſet illis votum eſſe annexum; tum demum quia qui ſtatum aliquem vult, implicite vult omnia, quæ illi ſunt annexa, & ſibi debet imputare, ſi non advertit ad onera talis ſtatus: Secus tamen dicendum de notabili mutatione, quæ eſt extrinſeca rei promiſſæ.

Notandum tamen, ut dicemus etiam cum de Sponſalibus, quod quamvis in poteſtate promittentis, vel voventis ſit velle tantum ſub veniali ſe obligare, quando obligatio pendet ab hominum voluntate; ut ſi quis voveat jejunare; at quando promiſſio ex conſtitutione Eccleſiæ, vel ex lege Reipublicæ, vel ex conſuetudine obligat ſub mortali, non eſt liberum promittenti velle ſe tantum ſub veniali obligare; Unde non poteſt quis profeſſionem religioſam emittere cum intentione obligandi ſe ſub veniali; Nam ex inſtitutione Eccleſiæ talia vota obligant ſub mortali; Nec poteſt aliquis contrahere matrimonium obligando ſe ad vinculum illud indiſſolubile tantum ſub levi; Nec poteſt promittere matrimonium, ſeu contrahere ſponſalia cum intentione obligandi ſe ſub levi; nam ex inſtitutione Eccleſiæ, & ex conſuetudine obligant hæc ſub gravi, ut ibidem oſtendemus.

Notandum præterea, quod ut promiſſio acceptata obliget ſub mortali, requiritur materia notabilis, & quidem in majori quantitate, quam in furto, quia non adeo ſtricte obligat, quam furtum. Leſſ. num. 56. requirit quantitatem duplo majorem; Sanch. lib. 1. de Matrim. diſp. 5. num. 24. cum Bonac. apud Trull., quantitatem quadruplo majorem. Additque Sanch., & Rodriq. contra Bonac., & Trull. apud Dian. part. 1. tract. 17. reſol. 9. quod qui liberaliter promiſit alteri unum Sacrum animo ſe obligandi, non peccaret graviter non ſervando promiſſum, quia in genere promiſſionis, & damnorum ſpiritualium eſt materia levis.

Neque dicas cum Bonac., quod ſi omittatur Sacrum ex voto promiſſum, eſt peccatum mortale; ergo etiam ſi omittatur Sacrum alteri promiſſum. Nam diſparitas eſt, quia quantitas, quæ dicitur notabilis relate ad furtum, eſt etiam notabilis relate ad votum; At relate ad promiſſionem quantitas, ut ſit notabilis, debet eſſe major: Quare ſicut peccat mortaliter, qui Sacrum voto promiſſum omittit, ita peccaret mortaliter, qui Sacrum ex juſtitia debitum propter ſtipendium acceptum omitteret, ſecus vero ſi liberaliter illud promiſiſſet; quamvis animo obligandi ſe ad illud graviter; cum non dependeat a noſtra voluntate poſſe nobis imponere gravem obligationem in materia levi, ut communiter docent contra Fagund. apud Dian. part. 5. tract. 5. reſol. 50., Trull. lib. 2. cap. 2. dub. 12. num. 13.; ubi oſtendit ex Bonac., & Sanch. lib. 4. cap. 12. num. 19. peccare mortaliter, qui violat votum dandi carolenum pro celebratione unius Sacri, quia maxime id conducit ad cultum Dei, & cenſetur materia gravis: Quare juxta ſententiam Sanch. loco laudato votum dandi eleemoſynam pro celebratione unius Sacri eſt votum de materia gravi: Contra vero promiſſio facta homini de celebrando uno Sacro eſt materia levis.

XVIII. Quæritur quarto: An promiſſio ob turpem cauſam obliget in conſcientia, verbi gratia, ſi promiſiſti Petro, ut occidat inimicum, vel fœminæ, ut conſentiat in turpitudinem?

Reſpondeo cum communi, quod ante operis patrationem promiſſarius non ſolum non tenetur implere promiſſionem, ſed etiam tenetur illam revocare; nemo enim ad peccatum obligari poteſt, ſed debet ab ipſo ſe retrahere: Patrato tamen opere malo, communius Doctores docent cum Leſſ. c. 18. num. 20. contra Navar., & Medin., quod teneatur promiſſum implere, non ſolum ex virtute fidelitatis, ut Medin. putat, ſed etiam juſtitiæ; quia præceſſit contractus oneroſus innominatus, Do ut facias; ergo ſi ille fecit, promiſſor tenetur ex juſtitia præſtare id, quod promiſit: Quamvis enim peccatum non ſit pretio æſtimabile ex ſe, eſt tamen ratione periculi, damni, laboris, delectationis, &c. Sic non eſt ſimoniacus Sacerdos, qui paciſcitur,

quod

quod dentur ſibi centum, ut celebret in loco periculoſiſſimo, quia non accipit centum pro Sacrificio, quod non eſt pretio æſtimabile, ſed pro periculo, cui ſe exponit. Probabilem tamen putat Leſſ. loc. cit. opinionem oppoſitam, quam ex Covarr. confirmat, & ex communi Doctorum utriuſque Juris docentium, quod qui aliquid promiſit pro opere malo, quod legibus punitur, puta pro furto, homicidio, adulterio, &c., non teneatur promiſſum implere, etiam opere ſecuto; tum quia leges reddunt irritos hujuſmodi contractus, ut videre eſt apud Bonac. de Reſtit. quæſt. 3. punct. 3.; tum etiam ne promiſſarius inducatur ad ſcelus patrandum ſub ſpe, quod ſibi ſolvendum ſit pretium promiſſum.

XIX. Rogabis hic, Quænam promiſſiones ſunt univerſim irritæ?

Reſpondeo, jure naturali eſſe irritas promiſſiones, quarum impletio eſt illicita, cum nemo poſſit ad malum obligari; Jure vero poſitivo probabile eſt, ut diximus, eſſe irritas promiſſiones ob turpem cauſam, quæ legibus punitur, etiam opere ſecuto; Quamvis probabilius ſit oppoſitum, quia leges non tollunt obligationem naturalem, ſed adimunt tantum actionem in foro externo. Secundo, ſunt irritæ promiſſiones, quibus adimitur facultas diſponendi de rebus ſuis: ut ſi quis promittat alteri ſe non revocaturum teſtamentum, aut non facturum alium hæredem præter ipſum. Tertio, promiſſiones, quæ præbent occaſionem peccandi, ut ſi quis promittat alteri ſe condonaturum obligationem reſtituendi, ſi furetur, ſi injuriam irroget, &c; aut ſi quis pactum ineat cum depoſitario, ne teneatur de dolo; aut ſi uxor vivente viro promittat matrimonium ei, cum quo adulteratur, poſt mortem ſui viri, aut ſi quis promittat alteri ſe collaturum beneficium, quod primo vacabit, ex Cap. *de Teſtando* apud Bonac. diſp. 3. quæſt. 11. punct. 5.

Notandum tamen, quod omnia hujuſmodi pacta, quorum executio non eſt illicita, ſi juramentum acceſſerit, ſervanda ſint in foro conſcientiæ ex obligatione juramenti, quamvis pactum videatur contra bonos mores; Et ideo promiſſio uſurarum juramento firmata impleri debet, ex Cap. *Doctores*, de *Jurejurando*; Poterit tamen peti relaxatio juramenti ab Epiſcopo, ſi in iis pactis aliqua injuria interceſſit, ut notant Leſſ., Bonac., Trull.; quia in his tantum caſibus juramentum de re licita non obligat; Primo, quando illud irritatur a Superiore, ut irritatur renunciatio jurata Novitii, quæ non ſit facta cum licentia Epiſcopi, aut Vicarii intra duos menſes ante profeſſionem; Secundo, quando nemo valide acceptavit promiſſionem juratam; Tertio, juramentum non confirmat contractum jure civili irritum, tam quando dolus interceſſit, quam quando metu extortum eſt, & quando graviſſima, & enormiſſima læſio in eo continetur, eo quod hæc dolo comparetur; unde non indiget relaxatione, ex Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 28. . Verbi gratia, ſi vi, & dolo, vel per metum fiat alienatio fundi dotalis, renunciatio futuræ ſucceſſionis, contractus Minoris de re mobili ſine licentia Curatoris, donatio inter virum, & uxorem, aut inter patrem, & filium non emancipatum: Quamvis probabilior ſit ſententia, quod in his caſibus requiratur relaxatio juramenti ab Epiſcopo, ex eodem Dian. loc. cit., & Trull. de Juramento confirmante contractus. Si tamen ſine dolo, & vi hujuſmodi contractus fiant cum juramento, probabile eſt, quod non conferant jus juſtitiæ, unde relaxato juramento reſcindi poſſunt. Quarto, juramentum non confirmat contractum irritum propter bonum commune, ſecus vero ſi ſit irritus propter bonum privatum; Verbi gratia, juramentum de extrahendis mercibus prohibitis, aut ſi Clericus juret ſe ſiſtere coram Judice laico: Sic etiam propter bonum commune probabiliter irritatur Contractus ſponſalium metu extortus; unde ſi juramentum accedat, non obligat, ut docet Dian. part. 3. tract. 4. reſol. 278. ex Sanch. lib. 4. diſp. 21.: Contra vero, qui jurat ſolvere pecuniam ludo prohibito perditam, tenetur ſolvere, quia talis contractus non prohibetur primario propter bonum publicum, ut notat Pal. lib. 3. tract. 14. diſp. 2. punct. 4. num. 12., ubi docet, idcirco juramentum de ſolvendis uſuris obligare, quia ſit ad vitandum majus malum.

ARTICULUS III.

Quinam donare poſſint, & quantum?

I. Donare poteſt, qui pollet uſu rationis, habetque dominium, ac liberam ſuorum bonorum adminiſtrationem, niſi id ſibi vetetur. Cui tamen prohibetur donatio, non prohibetur donatio remuneratoria.

II. Quid de Prodigo, de Impubere, de Filiofamilias, de Minore? Quid de Uxore abſque con-

conſenſu mariti, de Beneficiariis, de Superioribus Regularium, ac de Subditis Regularibus?

III. Licentia Religioſis data expendendi probabiliter non ita limitatur, ut ſi expendant ad uſus turpes, peccent contra votum, & qui illam accipit, ad reſtitutionem teneatur.

IV. Donatio inter filios, & Parentes quandonam eſt irrevocabilis?

V. Inter conjuges eſt univerſim revocabilis, ſed in multis caſibus eſt irrevocabilis. Et quid, ſi ſuperaddatur juramentum?

VI. Donatio omnium bonorum præſentium, & futurorum eſt invalida; niſi fiat ad pias cauſas, aut fiat cauſa mortis, vel titulo oneroſo. Quid ſi ſuperaddatur juramentum?

VII. Sine inſinuatione non eſt valida donatio, quæ excedat valorem quingentorum ſolidorum, ſeu ad ſeptingenta, & quinquaginta ſcuta Hiſpaniæ; niſi tamen ſit remuneratoria, aut fiat ad pias cauſas, vel cauſa mortis, aut ſi juramento firmetur.

I. CErtum eſt, eos ſolos poſſe donare, qui habent & uſum rationis, & dominium, ac adminiſtrationem bonorum, niſi jure poſitivo impediantur, ut diximus cum de Emphyteuſi: Ubi notandum, quod ei, cui prohibetur donare, non prohibetur donatio remuneratoria, quæ dicitur antidoralis, hoc eſt quæ fit ob merita præcedentia, & ad remuneranda beneficia; hæc enim non eſt proprie donatio (ut eſt, quæ fit intuitu ſolius liberalitatis;) Sicuti nec eſt proprie donatio, quando quis ſolvit, quod promiſerat: Contra vero, ſi Creditor debitum liberaliter remittat.

Sequitur hinc primo, quod amens, furioſus, & qui non eſt mentis compos, donare non poſſint; non enim pro tali tempore habent liberam adminiſtrationem bonorum, cum non utantur libertate.

II. Secundo, nec prodigus, qui a Magiſtratu ſub Curatore poſitus eſt, cum careat adminiſtratione, unde donatarius tenetur reſtituere, quod accepit.

Tertio, nec impubes, (hoc eſt mas ante decimum quartum, & fœmina ante duodecimum annum,) quamvis poſſit ad pias cauſas donare.

Quarto, nec filiusfamilias, etiam pubes ſine conſenſu, ſaltem tacito, Patris; niſi habeat bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia: Quamvis ſi de his bonis donaverit profuſe, itaut ſentiat notabile damnum, poſſit reſtitutionem in integrum petere.

Quinto, nec Minores viginti quinque annis abſque conſenſu Curatoris; Cenſetur autem talis conſenſus adeſſe reſpectu donationum, quæ fieri ſolent ab aliis viris ejuſdem nobilitatis, & patrimonii.

Sexto, nec uxor abſque mariti conſenſu, niſi de bonis paraphernalibus: Quamvis poſſit dare eleemoſynam, & munera, juxta morem aliarum mulierum ejuſdem loci, & conditionis, etiamſi maritus omnes eleemoſynas illi prohibeat, ut notat Dian. part. 5. tract. 8. reſol. 34.; Ubi cum Molin., Ledeſm., Ban., Malder., Veg. contra Turrian. docet, poſſe inſcio marito dare vigeſimam partem annui proventus, eo quod hoc pertineat ad decentiam ſtatus, & maritus irrationabiliter ſit invitus.

Septimo, nec Eccleſiaſtici poſſunt ſine mortali donare, aut teſtari ad uſus profanos de iis, quæ ex fructibus beneficiorum decenti ſuſtentationi ſuperſunt: Quamvis qui ea accepit, ad reſtitutionem non teneatur, ut fuſe Barboſ. lib. 3. de Jure univerſo cap. 17.; quia Clerici ſunt vere domini fructuum ſuorum beneficiorum, etſi teneantur ſuperflua diſponere in opera pia.

Octavo, nec Superiores Regularium donare poterunt ad uſus profanos, verbi gratia, ad locupletandos conſanguineos; & qui aliquid ab iis accepit, ad reſtitutionem tenetur; quia non ſunt domini, ſicut ſunt Beneficiarii, ſed ſolum adminiſtratores, & œconomi; Unde donare tantum poſſunt ſervando leges fidelis œconomi, necnon Conſtitutiones, & conſuetudines ſuæ Religionis; Et juxta intentionem Eccleſiæ, & ſuæ Religionis poterunt de rebus Monaſterii diſponere. Ratio ulterior eſt, quia dominium bonorum Monaſterii eſt penes Conventum, qui nec conſentit, nec poteſt conſentire in donationes factas ad uſus profanos, cum talis poteſtas ſit illi adempta per Sacros Canones: Unde illud dumtaxat poterunt donare, in quod Conventus ad id convocatus cenſetur rationabiliter conſenſurus. Hinc fit, poſſe Superiores Regularium, ſicut alios habentes adminiſtrationem bonorum, facere donationes remuneratorias, quæ merita, & obſequia non excedant; Poſſuntque etiam eleemoſynas facere juxta rationabilem voluntatem Conventus, quia ſic utiliter geritur res adminiſtrata.

Nono, nec ſubditi Regularium donare poſſunt ſine licentia Superioris ſaltem probabiliter præſumpta, nec poſſunt cum licen-

centia ad profanas cauſas diſponere, ſeu ad illicita; quia Superiores ad hæc dare licentiam non poſſunt; Unde qui aliquid ab iis accepit, tenetur reſtituere, juxta Bullam Clem. VIII. de Largit. munerum: Et Innoc. XII. in Conſtitutione de Facultate majoris Pœnitentiarii habet, quod qui a Regularibus ultra valorem decem ſcutorum acceperit, contra Bullam Clem. VIII., exceptis rerum medicinalium, ſeu devotionis muneribus, ante factam reſtitutionem a Summo Pœnitentiario non abſolvatur; & infra prædictum valorem, nonniſi facta eleemoſyna in favorem Conventus, ſi caute fieri poteſt.

III. Notat tamen Dian. part. 3. tract. 2. reſol. 65., & part. 7. tract. 9. reſol. 15., & tract. 11. reſol. 22., ex Bann., Lopez, Rebel., Pellizar., Suar., Lugo contra Sanch., Leſſ., probabiliter licentiam datam Religioſis expendendi non ita limitari, ut ſi expendant in uſus turpes, peccent contra votum, & qui aliquid recipit, teneatur ad reſtitutionem: Ad eum modum, quo non poteſt dominus pignoris dare tibi facultatem, ut pignore utaris ad uſus turpes; quando autem univerſim dat facultatem, ut eo utaris, non illam reſtringit, itaut pecces contra juſtitiam, ſi ad uſus turpes utaris. Unde fit, Bullam Innoc. XII. intelligendam eſſe, ſi quis det aliquid contra Bullam Clem. VIII. dilapidando bona Monaſterii, aut ubi eſt ambitionis ſuſpicio.

IV. Quæritur nunc primo: An donatio inter filios, & parentes ſit valida?

Reſpondeo, validam eſſe donationem factam a filiis de bonis caſtrenſibus, vel quaſi; vel ſi fiat de bonis filio a Principe datis, vel de iis, quorum pater non habet uſumfructum; ut contingit, quando aliquid filio donatur ſub ea conditione, ut pater non habeat uſumfructum. Præterea donatio facta a patre filiis non eſt valida jure communi, ſi non fiat rei traditio, facta tamen traditione eſt infirma, ſeu revocabilis; (quamvis confirmetur morte patris, aut per emancipationem filii:) Eſt tamen irrevocabilis, ſi fiat cauſa dotis, & nuptiarum, ex leg. *Pomponius Philadelphus*; vel ſi ſit remuneratoria pro obſequiis, vel ſi filio emanciparo, aut illegitimo, (ſicut etiam quæ fit a Matre, vel aliis aſcendentibus filio,) ut notat Hurtad. diff. 11., & fere in omnibus caſibus, in quibus valet donatio inter Conjuges; Sicut etiam quando juramento confirmatur; niſi tamen filius atroci injuria patrem afficiat.

V. Quæritur ſecundo: An valida ſit donatio inter Conjuges?

Reſpondeo, eſſe invalidam jure communi, itaut poſſit a donatore revocari, ne conjuges ex mutuo amore ſe ſpolient bonis ſuis; quamvis morte donatoris confirmetur, ſi facta ſit traditio donatario ſuperſtiti. Ita ex leg. *Cum hic ſtatus*, ff. *de Donationibus inter virum, & uxorem*. Eſt autem firma donatio Conjugum, ſi ſit remuneratoria pro obſequiis, ſi vir remittat uxori dotem debitam, ſi donet illi quid annuum, & donatio non excedat fructus dotis uxoris, ſi uxor augeat dotem, ſi donatio fiat, ut donatarius aſſequatur dignitatem, verbi gratia, doctoratum, nobilitatem, &c.: Demum ſi donationi inter conjuges addatur juramentum de illa non revocanda, docent communius, quod juramentum ſit ſervandum; Probabile tamen eſt ex Azor., & aliis apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 28., & Trull. lib. 7. cap. 16. dub. 5., quod juramentum adjectum non obliget, nec indigeat relaxatione, ſi vi, & dolo ſit adjectum; Si vero ſine vi, aut dolo adjectum ſit, procul dubio ſervandum eſt. Sed probabile eſt ex Tambur. lib. 3. cap. 3. §. 6. Suar., Pal., & aliis, ut diximus cum de Juram., quod non confirmet contractum, ſeu non det donatario jus juſtitiæ; unde relaxato juramento a Prælato, poteſt donatio revocari; ut poterat, ſi juramentum non eſſet adjectum; Et ad relaxandum hoc juramentum datur ſufficiens cauſa, ne homines aſſueſcant contra leges diſponere ultra uſus non neceſſarios.

VI. Quæritur tertio: An poſſit quis donare valide omnia bona ſua?

Reſpondeo, donationem omnium bonorum præſentium, & futurorum jure communi eſſe invalidam, ex leg. *Stipulatio* apud Leſſ.; quia ſic redderetur homo impotens ad teſtandum, quod videtur eſſe contra bonos mores in Republica bene conſtituta. Eſt tamen valida talis donatio, Primo, ſi fiat ad pias cauſas, cum non poſſit invalidari talis donatio per jus Civile; Secundo, ſi fiat cauſa mortis, ut ſæpe fit inter conjuges, qui paciſcuntur, ut ſuperſtes habeat omnia. Ratio eſt, quia hæc donatio non tollit poteſtatem teſtandi, cum ~~non~~ poſſit revocari; Tertio, ſi fiat titulo oneroſo; verbi gratia, titulo matrimonii, quia hæc donatio, cum non fiat ex liberalitate, non eſt proprie dona-

tio; Quarto, ſi juramento firmetur, ut ſentit Covarr., & Leſſ. contra pleroſque Juriſperitos; Ratio eſt, quia talis donatio non eſt contra bonos mores, perinde quaſi ſit quid illicitum, ſed eſt contra bonos mores ſolum, quia expedit Reipublicæ paſſim eſſe libertatem teſtandi; Quare ſine peccato poteſt quis donare omnia bona ſua, & conſequenter, ſi juramentum non revocandi donationem accedat, erit ſervandum.

VII. Quæritur quarto: An ad valorem donationis univerſim requiratur inſinuatio, ſeu manifeſtatio facta a donatore Judici, quod velit talem rem donare tali perſonæ?

Reſpondeo, jure naturali non requiri; ſed requiritur ex leg. *Sentimus* jure communi, quando donatio excedit valorem quingentorum ſolidorum; (quorum quilibet valeat quatuordecim regales argenti, & novem mareviditos; unde quingenti ſolidi ſunt ex Leſſ. ad ſeptingenta, vel ſeptingenta, & quinquaginta ſcuta Hiſpaniæ,) quando autem dictum valorem non excedit donatio, etiam ſine inſinuatione eſt valida; Et eadem eſt ratio, ſi quis remittat aliquod debitum liberaliter.

Ubi notandum Primo, quod ſi donatio fiat ſine inſinuatione ultra dictam ſummam, ſolum eſt invalida quoad exceſſum, non vero relate ad talem ſummam. Secundo, quod donatarius poſſit retinere exceſſum ſic donatum, quouſque a donatore, vel hæredibus repetatur. Tertio, quod donatio abſque inſinuatione eſt valida, etiamſi excedat quingentos ſolidos, ſi juramento firmetur, ut notat Leſſ. num. 160. ex Claro: Sicut etiam ſi ſit remuneratoria, aut ſi fiat ad redemptionem captivorum, ad reparationem ædium incenſarum, & ad quamcumque piam cauſam, ut communiter contra Gomez apud Leſſ. docent; quia hujuſmodi donationes non ſubſunt juribus civilibus requirentibus inſinuationem: Sicut etiam ſi filius renunciet hæreditatem, vel legatum, quod ſperat ratione ſubſtitutionis; aut ſi Dux dividat ſpolia inter milites; Ac demum ſi donatio fiat cauſa mortis, ut tenet Clarus, ex leg. *ult.*, Cod. *de Donationibus cauſa mortis*, contra Molin., & Gomez apud Trull. num. 3.

ARTICULUS IV.

Quando poſſit Donatio revocari?

I. Donatio cauſa mortis eſt revocabilis; Secus vero Donatio inter vivos.

II. Poteſt tamen Donatio inter vivos revocari, etiamſi ſit acceptata, & res ſit tradita, ſi ſit inofficioſa, dummodo non ſit facta ad pias cauſas.

III. Revocari pariter poteſt, ſi deinde donatori proles naſcatur, niſi huic privilegio expreſſe renunciet; Necnon ob ingratitudinem donatarii, niſi ſit facta ob cauſam.

IV. Donatio cauſa mortis revocari poteſt, tam ſi donatorem pœniteat factæ donationis, quam ſi ea facta ſit intuitu mortis imminentis. Necnon ſi donatarius præmoriatur.

V. Si dubitetur num donatio facta fuerit cauſa mortis, an inter vivos, præſumendum, quod ſit inter vivos, niſi facta ſit mentio mortis, quamvis facta fuerit tempore infirmitatis. Quid dicendum de donationibus factis in teſtamento, aut codicillis, ſi non fiat mentio mortis?

I. NOtandum, donationem aliam eſſe inter vivos, aliam cauſa mortis: Dicitur inter vivos, quando quis ſic donat, ut ſe vivo velit rem abſolute, & ſimpliciter eſſe alterius: Dicitur cauſa mortis, cum quis ſic donat, ut non velit rem abſolute, & irrevocabiliter eſſe alterius, niſi poſt ſuam mortem.

II. Quæritur nunc primo: Quibus de cauſis revocari poſſit donatio inter vivos?

Reſpondeo, tribus de cauſis revocari poſſe, etiamſi ſit acceptata, & res tradita. Primo, ſi ſit inofficioſa, ideſt contra officium pietatis paternæ in filios, puta quando Pater tantum donat, ut filii priventur ſua portione legitima, ex *leg.* 1. Cod. *de Inofficioſa donatione*: Si tamen ea ſit facta Eccleſiæ, vel piæ cauſæ, non revocatur tota, ſed ſolum uſque ad legitimas filiorum; Immo poſſunt parentes minuere legitimas filiorum, tum per contractus oneroſos; tum etiam ob donationem remuneratoriam, & ad pias cauſas; quia talis donatio non eſt proprie donatio, cum non fiat ex liberalitate, ſed eſt donatio ob cauſam. Non revocatur tamen talis donatio, niſi poſt mortem patris, quando debetur filiis legitima.

III. Secundo revocatur ratione prolis de no-

novo ſuſceptæ, ut ſi quis prole carens donavit magnam partem bonorum; Etenim ſi naſcatur proles, poteſt revocari donatio etiam jurata, quia præſumitur facta ſub conditione, niſi naſcantur filii, ex leg. *Si unquam*, Cod. *de Revocandis donationibus*; Niſi tamen donator expreſſe renunciet privilegio laudatæ legis, *Si unquam*, etiamſi ei naſcantur filii; Quod ſi donatio facta ſit Eccleſiæ, vel ad pias cauſas, aut alicui aſcendentium, videlicet patri, avo, &c., tunc non revocatur tota, ſed ſolum quoad legitimas filiorum poſtea ſuſceptorum; quamvis laudabiliter Eccleſia totum reſtituat propter ædificationem populi, ut fecit Aurelius Epiſcopus Chartaginenſis apud Leſſ. num. 109.

Tertio, ob ingratitudinem, ſi ſcilicet donatarius injurias atroces in donatorem effuderit, aut impias manus injecerit, aut damnum grave eidem intulerit, aut ſi inopia preſſum non aluerit, ut notat Sylveſt. apud Trull.; Non poteſt tamen ob hanc cauſam revocari, ſi facta ſit donatio propter obſequia, vel ad cauſam piam, vel cum juramento non revocandi etiam data ingratitudine; Sicut etiam ſi ſit facta Eccleſiæ, aut Monaſterio; quia tunc, ut notat Leſſ., cenſetur facta Deo, & ob cauſam.

IV. Quæritur ſecundo, Quibus de cauſis revocari poſſit donatio cauſa mortis facta?

Reſpondeo, tribus etiam de cauſis; Primo ſi donatorem pœniteat donationis factæ; & hoc modo teſtamenta, & legata revocari poſſunt pro arbitrio uſque ad mortem. Secundo, ſi quid donatum ſit intuitu periculi mortis inſtantis; ut ſi quis in gravi morbo, vel inſtante prælio donet, elapſo tali periculo cenſetur donatio revocata; Tertio, ſi donatarius præmoriatur; ut uſuvenit in teſtamentis, & legatis: Secus accidit de donatione inter vivos, quæ non extinguitur morte donatarii, ſi ſit acceptata, ſed tranſit ad hæredes. Quod ſi donator promittat, ſe donationem non revocaturum, eo ipſo talis donatio tranſit in donationem inter vivos, ſeu quæ dicitur irrevocabilis inter vivos.

V. Si tamen dubium ſit, an donatio fuerit inter vivos, vel cauſa mortis? Azor., Bonac. hic punct. ult., & Clarus ex communi ſententia docent non eſſe judicandum factam cauſa mortis, niſi ſit facta mentio mortis, etiamſi fiat tempore infirmitatis. Idcirco Azor. docet, donationem in teſtamentis, & codicillis non cenſeri factam cauſa mortis, niſi ſit facta mentio mortis, quamvis Clarus oppoſitum ſentiat.

ARTICULUS V.

De Promiſſione, & Donatione Conditionali.

I. Valida eſt donatio conditionata; & purificata conditione obligat, ſive conditio ſit de præſenti, ſive de præterito. Pariter ſi ſit de futuro neceſſario, quin ſuſpendatur obligatio uſque ad purificationem conditionis.

II. Si conditio ſit de futuro contingenti, ſuſpenditur obligatio uſque ad eventum conditionis, ſed donatio interim revocari non poteſt, niſi ſit donatio cauſa mortis.

III. Conditio impoſſibilis irritat donationem conditionatam; necnon quemcumque alium contractum, excepto contractu matrimoniali, & ultimis voluntatibus, in quibus habetur pro non adjecta.

IV. Idem dicendum de conditione turpi; quæ tamen reddit etiam irritum matrimonium, ſi ſit contra ejus ſubſtantiam, videlicet contra bonum prolis, fidei, & Sacramenti.

V. Conditio iſthæc, Si non nupſeris, appoſita ultimis voluntatibus, num habeatur pro non adjecta? Et quid de conditione, ſi Religionem non ingrediaris?

I. NOn dubitatur, Promiſſionem, & Donationem ſub conditione de præſenti, aut de præterito eſſe validas, & obligare, ſi conditio ſit purificata. Pariter eſt valida, & obligat tam promiſſio, quam donatio ſub conditione de futuro neceſſario, puta ſi cras ſol orietur, quia nunc verum eſt conditionem eſſe adimplendam, & ſic cenſetur promiſſio facta ſub conditione de præſenti, ut docent communiter apud Gomez cap. 12. de Legat., & Leſſ.

II. Quæritur nunc primo; An promiſſiones, & donationes ſub conditione de futuro contingenti ante eventum conditionis obligent, & an revocari poſſint?

Reſpondeo, promiſſiones, & donationes ſub conditione de futuro incerto, exempli gratia, ſi fies Sacerdos, non obligare ad illas implendas ante eventum conditionis, ſed obligationem interim eſſe ſuſpenſam; obligare tamen ad illas interim non revocandas. Ita communiter; Et ratio eſt, quia promiſſor, ſeu donator non intendit

ſe obligare ad dandum non purificata conditione, atque adeo ante hujus eventum ad nihil tenetur: Debet tamen promiſſionem, ac donationem interim non revocare, quia cum promiſſio ſit acceptata, acquirit jus promiſſarius, ne revocetur ante conditionis eventum: Excipitur tamen donatio conditionalis facta mortis cauſa; ex jure enim poſitivo in leg. *Qui mortis cauſa*, ff. *De mortis cauſa donationibus*, ineſt in hac donatione conditio iſthæc tacita, niſi illam revocavero.

III. Quæritur ſecundo; Num donatio ſub conditione impoſſibili, verbi gratia, ſi lunam detraxeris; aut ſub conditione turpi, verbi gratia, ſi hoſtem occideris, pariat ullam obligationem.

Reſpondeo, & dico primo: Conditio reapſe impoſſibilis non ſuſpendit obligationem donationis conditionatæ, cum non poſſit expectari eventus conditionis. Sed univerſim irritat donationem, ſeu promiſſionem, immo omnem alium Contractum; circumſcripto tamen contractu Matrimonii, necnon ultimis voluntatibus, videlicet inſtitutione hæredis, fideicommiſſo, legato, & donatione cauſa mortis, in quibus conditio impoſſibilis, aut turpis illis adjuncta habetur pro non adjecta, ut conſtat ex variis juribus apud Gomezium de Legatis cap. 12. num. 67., & Leſſ. cap. 18. num. 123. Ratio, cur univerſim conditio impoſſibilis omnem contractum irritet, itaut nulla ex eo conſurgat obligatio, eſt, quia conditio iſthæc denotat non adeſſe conſenſum in contrahente, niſi forte aliquando joco ſuperaddatur.

Ratio autem, cur conditio impoſſibilis non irritet contractum matrimonialem, ſed in eo habeatur pro non adjecta, eſt, quia Gregor. IX. in *Cap. fin. de Conditionibus appoſitis*, ſtatuit in favorem Matrimonii, tam conditiones impoſſibiles, quam turpes, quæ non ſunt contra ſubſtantiam conjugii, non irritare contractum, ſed habendas eſſe pro non adjectis. Verum quidem eſt, id ſtatui ſolum pro foro externo, quod præſumit adeſſe in his caſibus conſenſum internum; at ſi revera conſenſus internus non adeſſet, matrimonium procul dubio non eſſet validum: Sicut neque eſt validum Matrimonium pro foro externo, ſi conditiones appoſitæ ſint contra ſubſtantiam matrimonii, videlicet aut contra bonum prolis, ut ſi dicatur, contraho tecum, ſi generationem prolis evites; aut contra bonum fidei, ſeu fidelitatis, ut ſi dicatur, contraho tecum, ſi corpore quæſtum facies; aut contra bonum Sacramenti, quod eſt indiſſolubile, dicendo, verbi gratia, Contraho tecum, quouſque reperiam ditiorem.

Ratio vero, cur conditio impoſſibilis ex jure pariter poſitivo apud Gomez loc. cit. non irritet ultimas voluntates, ſed habeatur pro non adjecta, eſt, quia mortuo teſtatore non habetur modus interpretandi ejus voluntatem, num ſcilicet joco, an ſerio talem conditionem appoſuerit; & ideo ad vitandas lites ſtatutum eſt, ut conditio impoſſibilis in his contractibus habeatur pro non adjecta: Nec ſolum pro foro externo, ut in contractu matrimonii, & Sponſalium, in quo citra internum conſenſum non poteſt dari obligatio in conſcientia; ſed etiam pro foro interno, quia poteſt in iis poteſtas humana ſupplere conſenſum internum, quatenus bona externa ſubduntur diſpoſitioni juris humani ſuppoſita juſta cauſa; quæ de facto habetur in caſu noſtro.

IV. Dico ſecundo: Conditio turpis (quæ dici ſolet conditio jure impoſſibilis, quatenus poni nequit jure inviolato,) ſi ſit de futuro, irritat donationem, & quemvis alium contractum; (quamvis, ut diximus ex Gregor. IX., in contractu matrimonii, & in ultimis voluntatibus habeatur pro non adjecta, ſi non ſit contra ſubſtantiam conjugii:) Quare donatio, ac promiſſio non obligat, ſi fiat ſub conditione turpi, verbi gratia, Dummodo hoſtem occidas, aut, Dummodo ab operibus honeſtis abſtineas. Ratio eſt, quia quando conditio iſta eſt de futuro, contractus obligaret; aut alliceret ad peccatum, quod eſt rationi diſſonum: Si tamen conditio turpis ſit de præterito, aut de præſenti, cum ad peccatum non alliciat, contractum non irritat; unde valide donatur, verbi gratia, dos fœminæ, quæ fuit, aut eſt meretrix, ſi reſipiſcat. Quod autem donatur alicui ſub conditione alicujus ſceleris, verbi gratia Conjugatæ, ſi conſentiat in adulterium, quamvis ante patratum facinus contractus ſit invalidus; patrato tamen ſcelere probabilius ſolvendum eſt, ut alias diximus.

V. Quæritur tertio: An donatio iſta conditionata, Si non nupſeris, appoſita ultimæ voluntati, puta Legato, obliget, etiamſi donatarius nupſerit; unde conditio iſthæc habeatur pro non adjecta?

Reſpondeo, olim jure Digeſtorum apud Leſſ. numer. 123. conditionem iſtam habitam

tam fuiſſe ut non adjectam, idque in favorem matrimonii. Deinde jure Codicis habetur pro non adjecta ſolum relate ad primas nuptias, non vero relate ad ſecundas; unde Legatum relictum viduæ ſub conditione, quod iterum non tranſeat ad nuptias, non debetur illi, ſi non maneat in ſua viduitate. Et ſimiliter legatum relictum alicui ſub conditione, quod Religionem ingrediatur, non purificata hac conditione, illi non debetur. Contra vero legatum relictum alicui ſub conditione, quod nubat, illi debetur, quamvis Religionem ingrediatur; idque in favorem ſtatus Religioſi; Et probabilius id verum eſt, quamvis teſtator expreſſe dicat ſe donare alicui centum, ſi nubat, non vero ſi Religionem ingrediatur; cum enim talis conditio pariter retrahat a Religione, habenda eſt pro non adjecta, ut fuſius dicemus quæſt. ult. art. 7. de Legatis.

QUÆSTIO IX.

De aliis præcipuis Contractibus.

Agemus breviter Primo, de Fidejuſſione, Aſſecuratione, Pignore, & Hypotheca. Secundo, de Depoſito, Commodato, & Precario. Tertio, de Contractu Societatis. Quarto, de Ludo, & Sponſione. Quinto, de Quaſi Contractibus. In poſtrema deinde quæſtione agemus de Teſtamentis, & Legatis, quæ uberem diſceptandi ſegetem ſubminiſtrant.

ARTICULUS I.

De Fidejuſſione, Aſſecuratione, Pignore, & Hypotheca.

I. Per fidejuſſionem homo ſuſcipit alterius promittentis obligationem in ejus defectum.

II. Non tenetur fidejuſſor ſolvere in iis caſibus, in quibus Principalis non teneretur. Nec antequam petatur. Quid ſi plures in ſolidum fidejubeant? Obligatio fidejuſſionis tranſit ad hæredes.

III. Citra uſuram poteſt aliquid a principali debitore accipi pro fidejuſſione.

IV. Per Aſſecurationem ſuſcipit quis in ſe periculum rei alienæ. Et quidem ſi id fiat gratis, eſt promiſſio liberalis; ſi fiat pro pretio, reducitur ad venditionem. Quodnam ſit pretium juſtum Aſſecurationis?

V. Per contractum Pignoris datur Creditori res mobilis in ſecuritatem crediti. Per Hypothecam res immobilis remanet apud debitorem obligata creditori in ſecuritatem.

VI. Res, quæ vendi non poſſunt, nec poſſunt in pignus dari, ut res ſacræ, quæ tamen in quibuſdam caſibus & pignerari, & vendi poſſunt.

VII. Hypotheca dicitur eſſe Tacita, quando ex juris diſpoſitione involvitur in aliquo contractu, ut ratione dotis hypothecantur bona mariti, & in aliis caſibus.

VIII. Hypotheca generalis extenditur ad bona omnia etiam futura, nec impedit quominus hæc vendantur, dummodo pretium ſuccedat loco rei.

IX. Quandonam Creditor poteſt uti pignore?

X. Num, & quando poſſit tam in foro interno, quam in externo Creditor vendere pignus?

I. Quæritur primo: Quid ſit, & Quid ferat Fidejuſſio?

Reſpondeo, fidejubere idem eſſe, ac fidem ſuam alteri jubere, ſeu dare; Unde fidejuſſio eſt *Contractus, quo quis ſuſcipit in ſe obligationem alterius, promittendo ſub fide ſua illius adimpletionem, ſeque obligando in defectum principalis debitoris.*

II. Ex quo fit Primo, fidejubentem non teneri ad aliquid, ad quod principalis non teneatur, cum ejus perſonam gerat; atque adeo ſi principalis non debet, vel quia ſententia Judicis fuit nulla, vel quia remiſſum eſt illi debitum, vel aliunde, nec debet quicquam fidejuſſor.

Sequitur ſecundo, non debere conveniri fidejuſſorem, antequam petatur ſolutio a Principali debitore, ex *Auth. Præſente, Cod. de Fidejuſſoribus*; etenim hic ſolum tenetur in defectum Principalis: Poteſt quidem huic ſuo juri cedere, & obligare ſe ad ſolvendum ante excuſſionem Principalis, ſed in hoc caſu non efficeret contractum fidejuſſionis, quia non ſe obligaret ac-

acceſſorie, ſed æque primo cum Principali.

Sequitur tertio, quod ſi tres, verbi gratia, in ſolidum fidejubeant pro trecentis aureis, ſinguli teneantur ad totam ſummam in defectum principalis; qui tamen convenitur, poteſt excipere, ut quilibet pro ſua parte conveniatur; Quod ſi unus integre ſolvit, poterit cogere creditorem, ut ſibi cedat actionem, quam habet in alios duos, ſicque poterit a ſingulis centum exigere, & centum a principali debitore.

Sequitur quarto, obligationem fidejuſſionis tranſire ad hæredes, quia omnis obligatio ex juſtitia, & ex contractu ad hæredes tranſmittitur.

Cæterum omnes, qui poſſunt principaliter obligari, poſſunt pariter fidejubere, niſi jure id vetetur; ut in multis caſibus apud Leſſ. num. 12. vetatur mulieribus, & minoribus. Nec poſſunt fidejubere Eccleſiaſtici in præjudicium Eccleſiæ, ſed ſolum in damnum proprium.

III. Dubitatur, An poſſit ſine labe uſuræ fidejuſſor aliquid pro fidejuſſione accipere?

Reſpondeo cum communi contra Ananiam apud Hurtad. poſſe, quamvis enim ſolvere pro debitore ſit ei quaſi mutuare id, quod pro eo ſolvitur; at fidejubere non eſt ſolvere, nec mutuare, ſed obligare ſe ad ſolvendum, vel quaſi mutuandum; Hæc autem obligatio eſt pretio æſtimabilis, non ſecus ac obligatio mutuandi, & ideo aliquid pro ea accipi poteſt ſine labe uſuræ; Sicut creditor poteſt aliquid accipere a fidejuſſore, ut eum eximat a ſua obligatione. Utrum autem pariter citra uſuram ſaltem ſpeculative loquendo poſſit ipſe Mutuator exhibere ſe Mutuatario fidejuſſorem, accipiendo ultra ſortem, quod Mutuatarius alteri pro fidejuſſione eſſet ſoluturus; Diximus ſupra quæſt. 3. de Uſuris artic. 3. num. 16.

IV. Quæritur ſecundo: Quid ſit Aſſecuratio?

Reſpondeo, Aſſecurationem eſſe *Contractum, quo quis ſuſcipit in ſe periculum rei alienæ, vel pro aliquo intereſſe, vel gratis*. Si ſit gratis, eſt promiſſio liberalis; ſi vero ſit pro pretio, reducitur ad venditionem; quia aſſecurans vendit ſuam obligationem compenſandi rem, ſi pereat: Proinde ne adſit injuſtitia, requiritur æqualitas inter pretium, & ſuſceptionem talis periculi, ſeu obligationis; Quare periti conſulendi ſunt, ut attentis periculis pretium taxent. Communiter, ut notat Azor., in quibuſdam locis accipi ſolent quinque, vel ſex pro centum: At Mediolani in aliquibus contractibus pro aſſecuratione accipiuntur, ut notat Bonac., tantum duo, præſertim in contractu ſocietatis pro aſſecurando capitali; quia in hoc caſu aſſecurator non exponit ſe magno periculo, ſicut ſe exponit, qui navim aſſecurat, quæ a ventis jactatur cum magno diſcrimine.

V. Quæritur tertio; Quid, & Quotuplex ſit Pignus, & Hypotheca?

Reſpondeo, Pignus eſſe *Contractum, quo res mobilis traditur creditori in ſecuritatem crediti*: Hypothecam vero eſſe *Contractum, quo res immobilis remanens apud debitorem obligatur creditori in ſecuritatem crediti*.

VI. Hinc ſit, res, quæ vendi poſſunt, a fortiori poſſe pignerari, aut hypothecari: Contra vero, quæ vendi non poſſunt, nec poſſunt in pignus dari; quia pigneratio eſt quædam collatio juris, ut res pignerata vendatur in defectum ſolutionis debiti. Ex quo conſtat res ſacras pignerari non poſſe, cum nec poſſint vendi, niſi in caſu neceſſitatis; ut quando aliter nequeunt debita ſolvi, aut captivi liberari, vel fame oppreſſis ſubveniri; in quibus caſibus etiam vendi poſſunt, ex Cap. *Sancimus, de Sacroſanctis Eccleſiis*, ut notat Leſſ. lib. 2. cap. 28. dub. 7., & Hurtad. hic.

VII. Præterea pignus, & hypotheca eſt duplex, Expreſſa ſcilicet, quæ ex partium conventione celebratur, & Tacita, quæ implicite involvitur in aliquo contractu ex Juris diſpoſitione; ut accidit in dote, pro qua ex Juris diſpoſitione hypothecantur omnia bona mariti; Sicut etiam bona defuncti ſunt hypothecata pro legatis, fructus fundi Conductoris pro penſione fundi, bona Tutoris pro adminiſtratione Pupilli, & ſic in aliis plurimis caſibus apud Leſſ. num. 35.

VIII. Rurſus hypotheca alia eſt Specialis, qua res certa obligatur, & obligata remanet apud quemcumque poſſeſſorem; Alia Generalis, quæ extenditur ad omnia bona præſentia, & futura: quæ proinde non impedit quominus bona hypothecata vendantur, quia pretium ſuccedit in locum rei venditæ.

IX. Quæritur quarto; An Creditor poſſit uti pignore?

Reſpondeo, ſolum de conſenſu ſaltem tacito Creditoris poſſe; qui conſenſus facile

cile intervenit, ſi nullum inde damnum debitori ſequatur ex tali uſu pignoris. Unde poteſt creditor uti, verbi gratia, equo in pignus accepto, ne otio torpeat. Notant tamen Doctores, quod ne intercedat uſura, debeat creditor valorem talis uſus computare ad extinguendam ſortem; niſi forte præſumatur dominum gratis concedere uſum pignoris; quod præſumi poteſt in iis rebus, quarum uſus gratis conceditur, ut eſt uſus libri, &c.: Quare ſi quis agrum in pignus acceptum colat, debet fructus in ſortem computare, etiamſi dominus ex ſua negligentia non eſſet agrum illum culturus; Et ratio eſt, quia res omnis domino fructificat.

X. Quæritur quinto; An poſſit creditor vendere pignus?

Reſpondeo, quod non ſolvente debitore, poſſit in foro externo creditor vendere pignus, ſaltem poſt biennium, admonito prius debitore, ex leg. *Si convenerit*, ff. *de Pignore*; at in foro interno, debitore exiſtente in mora, poterit creditor poſt trinam admonitionem expectato inter unam, & alteram tempore conveniente, pignus vendere, ut multi docent apud Bonac., ideo enim datur pignus, ut poſſit creditor ſibi conſulere, & ſervare ſe indemnem: Quod ſi conventio fuerit nunquam vendendi pignus, aut vendendi ſtatim, nulla præmiſſa admonitione poſt terminum conſtitutum, ſtandum erit conventioni. Ita Sà, Vaſq. & alii apud Croix lib. 3. p. 2. num. 1114. contra Azor., Regin. & alios putantes adhuc poſſe nonniſi poſt trinam monitionem vendi, eo quod hæc ſit natura pignoris.

ARTICULUS II.

De Depoſito, Commodato, & Precario.

I. Per Contractum Depoſiti traditur aliquid cuſtodiendum, ut integrum reſtituatur.

II. In periculo incendii, aut naufragii, num ſint ſalvandæ prius res depoſitæ, aut commodatæ, ſeu locatæ, aut in pignus datæ, an vero propriæ, ſive æqualis, ſive inæqualis valoris ſit?

III. Quandonam poſſit Depoſitarius ex Epicheja uti re depoſita?

IV. Aliquando Depoſitum tranſit in Mutuum, ſive in Commodatum, aut Locatum. Quod ſi mutuum tranſeat, non poterit ex ejus rei uſu Deponens aliquid lucrari citra uſuram.

V. Depoſitarius in multis caſibus non tenetur rem depoſitam reddere domino petenti; præſertim ſi ea ſit abuſurus contra juſtitiam; & probabiliter etiam contra alias virtutes.

VI Per contractum Commodati res alicui conceditur gratis ad certum uſum, & pro determinato tempore: Tenetur Commodatarius ex leviſſima culpa juridica ad reſtitutionem, ſi pereat res commodata.

VII. Expenſæ ordinariæ pro re commodata faciendæ ſunt a Commodatario: extraordinariæ vero a Commodante.

VIII. Num poſſit Commodans ante tempus præfixum rem commodatam repetere ad declinandum proprium damnum æquale illi, quod in tali caſu immineret Commodatario?

IX. Per contractum Precarii res alicui conceditur gratis; ita tamen, ut poſſit ea ad arbitrium repeti citra alterius grave damnum.

X. Non ceſſat Precarium morte concedentis illud; ceſſat vero morte accipientis, ita ut non tranſeat ad hujus hæredes.

I. QUæritur primo; Quid ſit, & Quid ferat Depoſitum?

Reſpondeo, Depoſitum eſſe *Contractum, quo aliquid traditur cuſtodiendum, ut integrum reſtituatur*; In quo differt a Commodato, Precario, & Pignore, per quos contractus non traditur res, ut cuſtodiatur; Differt etiam a Mutuo, per quod transfertur dominium rei, ſecus vero per depoſitum; Unde fit, quod res depoſita pereat ipſi deponenti, quia res perit domino ſuo; Quamvis ſi pereat ex culpa lata, & gravi depoſitarii, hic teneatur ad reſtitutionem juxta dicta in de Reſtitutione; cum enim contractus hic fiat in favorem deponentis, non depoſitarii, requiritur culpa lata iſtius, ut ad reſtitutionem teneatur.

II. Difficultas tamen eſt, An depoſitarius, ſicut etiam Commodatarius teneantur præferre res depoſitas, aut commodatas rebus propriis, ſi in caſu incendii, aut naufragii non poſſint utraſque ſalvare?

Reſpondeo cum communi apud Leſſ. num. 27.; Si res depoſita eſt longe pretioſior, quam tua, teneris illam præferre, & ſalvare, relicta tua. Et ratio eſt, quia rei depoſitæ, commodatæ, locatæ, aut in pignus acceptæ ea debetur cuſtodia, quam quiſque prudens ſuis rebus adhiberet; atqui prudentes ſalvant in his caſibus prius res proprias pretioſiores, quam viliores; ergo

ergo debent potius ſalvare rem depoſitam alienam pretioſiorem, quam propriam. Ubi notandum, quod ſi talis res ſit depoſita in commodum deponentis, poteris in his caſibus petere ab illo compenſationem pro rebus tuis deperditis; aliter compenſationem petere non potes. Quod ſi res depoſita ſit æqualis valoris, quam tua, poteris præferre tuam, ſi res depoſita ſit in commodum deponentis, aut in commodum utriuſque; ſecus vero ſi ea res in commodum tui ſit depoſita, quin poſſis in hoc caſu compenſationem exigere.

Ex quibus conſtat, quid ſit dicendum in caſibus ſimilibus, ſi cum rebus tuis concurrat res commodata, aut locata, aut pignori data; Similiter enim ratiocinandum eſt ex iiſdem principiis.

III. Quæritur ſecundo: An poſſit depoſitarius uti re depoſita?

Reſpondeo, communiter non poſſe ea uti abſque conſenſu domini, quia res non traditur ad uſum, ſed ad cuſtodiam; Unde utens re illa mala fide tenetur ad reſtitutionem valoris uſus, etiamſi ea re, puta veſte, aut equo, dominus non eſſet uſurus; quia ſcilicet res domino fructificat: Niſi forte rationabiliter præſumat, dominum nolle pretium talis uſus ſibi reſtitui, ſed velle condonare. Quod ſi bona fide depoſitarius tali re utatur, credens non diſpliciturum id domino, excuſatur a culpa; Si tamen deinde deprehendat id domino diſplicuiſſe, tenetur ſolum ad compenſationem illius, in quo factus eſt ditior, non vero ad totum valorem uſus rei, ut notat Hurtad., cum is ſit effectus bonæ fidei.

In eo tantum caſu poteſt licite depoſitarius abſolute uti re depoſita, quando ſcilicet dominus ſaltem tacite cedit uſum rei; In quo caſu ſi res depoſita recipit functionem, ſeu eſt uſu conſumptibilis, ut pecunia, vinum, &c., communiter cum Molin., Leſſ., Azor. apud Bonac. putant, quod contractus tranſeat in mutuum; Quod tamen negat Hurtad. putans non transferri rei dominium in depoſitarium, ſed concedi illi, ut ea re non tanquam propria, ſed tanquam deponentis utatur, illam conſumendo cum obligatione reſtituendi ſimilem.

Ex quo fit, quod ſi ante conſumptionem res pereat, aut ejus pretium creſcat, aut decreſcat, pereat, creſcat, aut decreſcat ipſi deponenti, non depoſitario; Quod non accideret, ſi contractus tranſiſſet in mutuum, & translatum eſſet dominium in depoſitarium.

IV. Tunc dici verius poteſt, quod tranſeat contractus in mutuum, quando depoſitarius ex conſenſu domini actu utitur re depoſita, quæ ſit uſu conſumptibilis; Sicut tranſit in commodatum, quando datur depoſitario facultas utendi re depoſita, quæ functionem non recipit, puta equo; Vel tranſit in locatum, ſi pro ejus uſu pretium exigatur.

Hinc deducitur, non excuſari ab uſura eos, qui deponunt pecuniam apud aliquem cum pacto, quod is ſolvat quatuor, verbi gratia, in centum. Ratio eſt, quia lucrum vel percipitur ex depoſito præciſe, & potius depoſitarius debet propter cuſtodiam, cui ſe obligat, aliquid accipere, quam deponens: Vel percipitur ex uſu pecuniæ, & cum depoſitum rei functionem recipientis tranſeat in mutuum, quando ejus rei conceditur uſus, idcirco non poteſt ex tali uſu recipi lucrum citra uſuram; niſi forte ratione lucri ceſſantis, aut damni emergentis reciperetur.

Notat hic Molin. diſp. 524. apud Bonac., quod depoſitarius poſſit uti re depoſita, etiamſi non ſit illi data facultas expreſſa utendi, quoties res eſt uſu conſumptibilis, nec illi eſt interdictus uſus, & credit ſe habiturum rem ſimilem tempore ſolutionis; puta ſi pecunia deponatur ſine onere reſtituendi eandem, nec detur in ſacculo, aut in arca incluſa. Ratio eſt, quia dominus non cenſetur invitus; nam nullum damnum recipit ex tali uſu, ſed potius commodum, quia cum per uſum translatum ſit dominium in depoſitarium, res ſtat ipſius periculo; cum res domino pereat, & conſequenter ipſi depoſitario creſceret, aut decreſceret pecuniæ pretium.

V. Quæritur tertio: An ſemper depoſitarius teneatur reddere rem depoſitam domino exigenti?

Reſpondeo, in quatuor caſibus non teneri. Primo, ſi prudenter timeatur deponentem abuſurum injuſte re depoſita; ut ſi reddatur furioſo gladius, quo ſit alterum injuſte damnificaturus: Immo probabiliter ex Leſs., Molin. contra alios Doctores, nec tenetur, (ut diximus quæſt. 3. art. ult. de Reſtit.) ſi dominus ſit abuſurus re depoſita peccando contra alias virtutes a juſtitia: verbi gratia, ſi veſte depoſita abuſurus eſt ad alliciendam fœminam. Ratio eſt, quia quamvis dominus ex vi juſtitiæ habeat jus repetendi talem veſtem, non tamen

men hic, & nunc; cum juſtitia non opponitur charitati præcipienti, ut peccatum proximi vitemus, quando poſſumus ſine gravi incommodo. Secundo non tenetur, quando bona deponentis ſunt ob aliquod crimen per ſententiam fiſco applicata: Ante ſententiam vero poſito crimine poteſt aut deponenti, aut fiſco, prout maluerit, illam dare. Tertio, ſi res ſit furto ſublata, non poteſt reddi, niſi prudenter credatur, quod deponens ſit illam reſtituturus domino. Demum, quando non poteſt depoſitarius obtinere ſolutionem ſibi debitam, poteſt ſibi retinere rem depoſitam in compenſationem.

VI. Quæritur quarto: Quid ſit, & Quid ferat Commodatum?

Reſpondeo, Commodatum eſſe *contractum, quo res alicui gratis conceditur ad certum uſum*; Unde differt a Mutuo, per quod ſcilicet transfertur dominium: differt a Depoſito, per quod non conceditur uſus; differt a Locato, quod non fit gratis, ſed pretio; differt a Precario, per quod conceditur uſus ad arbitrium; At per Commodatum conceditur res ad certum uſum, hoc eſt pro certo, & determinato tempore, itaut ante illud res repeti non poſſit citra injuſtitiam; unde tenetur ad reſtitutionem Commodans, ſi repetendo rem ante præfixum tempus ſit cauſa alicujus damni Commodatario: Niſi forte commodans, ſi non repetat rem illam, paſſurus ſit ſimile damnum, quatenus non cenſetur voluiſſe concedere rem commodatam pro tali caſu non prævifo, ut dicemus quæſito ſeq. cum communi ſententia apud Leſſ. contra Navar., & Reginal.; Sicut enim promiſſio non obligat, ſi poſt promiſſionem notabiliter res mutentur, ita nec commodatum, cum utrumque gratis fiat. Quod tamen limitat Bonac. ex Sylveſt., & Sà contra Molin., & Leſs., Niſi commodatarius aliunde ~~non~~ fuiſſet rem illam habiturus, ſi ille non commodaſſet; quia cum commodatarius poſſideat, videtur melior eſſe ipſius conditio.

Ex dictis ſequitur, tria ad commodatum requiri. Primo, mutuum conſenſum; quilibet enim contractus mutuo conſenſu perficitur. Secundo, ut res tradatur gratis ad certum uſum, & ad certum tempus. Tertio, ut dominium rei pertineat ad commodantem, cui pereat, ſi ſine culpa mortali commodatarii pereat. Notavimus tamen in de Reſtitutione, teneri commodatarium ad cuſtodiam rei commodatæ adhibere diligentiam maximam, quam ſcilicet adhibent diligentiſſimi; nam univerſim Doctores apud Leſs., Azor., Molin. diſp. 297. docent, ex leviſſima culpa juridica (dummodo ſit culpa Theologica gravis) teneri ad reſtitutionem commodatarium, eo quod talis contractus celebretur in favorem ſolius commodatarii.

VII. Dubium eſt, Ad quem pertineant expenſæ pro re commodata?

Reſpondeo, expenſas ordinarias faciendas a commodatario, quippe qui commodum reportat; quare hic debet alere equum, & ferreis laminis calceare: Expenſæ vero extraordinariæ faciendæ ſunt a commodante, in cujus utilitatem cedunt, ex leg. *In rebus*, ff. *Commodati*.

VIII. Quæritur quinto: An commodans poſſit ante tempus præfixum rem commodatam repetere cum damno commodatarii, ſi par damnum ipſi commodanti immineat?

Reſpondeo cum Molin. diſp. 294., Leſſ., Sylveſt, & aliis poſſe; quia ſub iſta tacita conditione cenſetur contractus commodati celebrari, quod interim commodanti res non ſit neceſſaria; Sicut, ut ſupra diximus, in ſimili caſu poteſt locator rem locatam repetere: Univerſim enim promiſſio ceſſat obligare, ſi ſtatus rerum notabiliter mutetur, ut notat D. Th. quæſt. 110. art. 3. ad 5., ut ſi quis promiſerit alteri alimenta, & deinde ipſe incidat in egeſtatem; aut ſi promiſiſti puellæ, quam putabas virginem, nuptias, & deinde illam deprehendis corruptam; in his, & ſimilibus caſibus non cenſetur promiſſor tales eventus comprehendere.

Neque dicas, quod ſi donator indigeat deinde poſt donationem re donata, non poſſit illam repetere a donatario; ergo neque id poterit commodans, quamvis indigeat. Nam conceſſo antecedente, negatur conſequentia; Et diſparitas eſt, tum quia commodans retinet dominium rei commodatæ, & ideo retinet jus ad ſibi illam vindicandam tempore indigentiæ; ubi donator omnino abdicavit a ſe rem donatam; tum etiam quia donator non cenſetur donare rem ſub ea conditione, ut poſſit repeti; Secus vero commodans, & locans.

Adde ex Lug. hic num. 11. paritatem donationis retorqueri. Nam donator, qui prolem non habet, nec de ea cogitavit, ſi prolem ſuſcipiat, poteſt jure naturæ donationem revocare, quia cenſetur noluiſſe donare pro tali circumſtantia; ergo idem di-

dicendum in caſu noſtro.

IX. Quæritur ſexto, Quid ſit, & Quid ferat Precarium?

Reſpondeo, Precarium eſſe contractum, quo aliquid gratis conceditur alteri cum poteſtate illud repetendi ad arbitrium, ut ſi concedatur alicui liber, vel quod tranſeat per agrum meum, quouſque mihi placuerit. Definitur autem in leg. 1. ff. *de Precario*, quod ſit *contractus*, *quo precibus petentis aliquid conceditur utendum*, *quamdiu is*, *qui concedit*, *non revocaverit*. Quare differt a mutuo, & venditione, per quæ transfertur dominium; a Depoſito, quod fit ad cuſtodiam rei, & in favorem deponentis; a Locatione, quæ non fit gratis; & a Commodato, quod non poteſt revocari ante præfixum tempus: Precarium vero poteſt ad libitum repeti, niſi aliud charitas poſtulet; ut accidit, quando repeti non poteſt ſine graviſſimo detrimento habentis Precarium, ex leg. 1. ff. *de Precario*.

Rogabis, Quomodo Precarium finiatur?

Reſpondeo, ceſſare non ſolum per voluntatem concedentis, aut per venditionem rei precario datæ factam a domino, ſed etiam per mortem accipientis Precarium; Cum non tranſeat ad hæredes talis conceſſio, ſed ſit perſonalis. Non ceſſat tamen per mortem tradentis, ex leg. *Cum Precarium*, ff. *de Precario*; quare perſeverat, quouſque ab hæredibus revocetur; dummodo tradens Precarium non conceſſerit ſub hac forma, videlicet uſque ad meum beneplacitum, vel donec voluero, vel donec vixero, &c.

ARTICULUS III.

De contractu Societatis.

I. Societas eſt conventio duorum, vel plurium contracta ad conferendum aliquid in uſum, vel quæſtum communem. Quando factoribus in ſtipendium datur quarta, vel quinta pars lucrorum, tunc habetur contractus conductionis potius, quam Societatis.

II. Multipliciter fieri poteſt contractus hic Societatis; Hæc autem ſi fundetur in negotiatione illicita, nullam parit obligationem ante negotiationem. Periculum ſortis ſtare debet penes apponentem, ſi non ſuperaddatur Aſſecuratio.

III. Ut Societas fiat ad caput ſalvum, plura requiruntur.

IV. Colonus ex contractu Societatis non ſolum debet reportare pretium ſuæ operæ, ac ſi eſſet famulus, ſed etiam lucrum conſentaneum.

V. Si Titius appoſuit centum, & Cajus operam ſuam, & in fine negotiationis remanent biſcentum, aut etiam centum, quonam pacto dividenda inter ſocios?

VI. Quid ſi Titius apponat ſortem, quæ in principio negotiationis pereat, antequam Cajus ponat adæquate operam ſuam?

VII. Eſt injuſtus contractus, quod dentur centum oves Paſtori, itaut totidem reddat in fine anni, & lucrum dividatur, ſi non ſuperaddatur alius contractus Aſſecurationis.

VIII. Cum eadem aſſecuratione poteſt locari juſto pretio Pharmacopolæ Apotheca cum vaſis ſuis, & pharmacis, cum onere, quod in fine anni totidem vaſa, & pharmaca ejuſdem pretii reddantur: Depurantur iſti contractus a labe uſuræ ob pretium aſſecurationis.

IX. Sixtus V. declaravit, uſurarium eſſe contractum Societatis, ſi periculum ſortis non pertineat ad apponentem, quando tamen non ſuperadditur aſſecuratio.

X. Socius tenetur ad reſtitutionem damni ſecuti alteri ex culpa levi juridica, quæ ſit Theologice gravis; non tamen ex leviſſima.

I. QUæritur primo: Quid ſit Societas, & quotuplex?

Reſpondeo, eſſe *Conventionem duorum, vel plurium conferentium ſuam pecuniam, vel induſtriam, vel laborem, vel aliam rem pretio æſtimabilem ad commune lucrum*. Ita ex *leg.* 1. ff. *de Socio*; Unde fit, omnes ut participes fiant lucri debere aliquid in commune conferre, ſive conferant pecuniam, ſive induſtriam, &c.; Aliquando enim tanti æſtimatur (ſcilicet in ordine ad lucrum) induſtria, quanti pecunia, immo aliquando æſtimatur magis induſtria, quam pecunia.

Quando tamen a mercatoribus aſſignatur ſuis factoribus, ut diligentiores ſint, in ſtipendium quarta, vel quinta pars lucrorum, talis contractus eſt potius conductionis, ex Salon., & Reginald., quam Societatis; quia attenditur tunc valor operæ illius ſecundum ſe, non vero ſervata proportione inter capitale unius, & operam alterius; quod habetur in contractu Societatis, in quo pars lucri non aſſignatur expreſſe in ſtipendium, ſed ut pars lucri. Notandum tamen, quod ſi pars, quæ factoribus aſſignatur, ſit ita tenuis, ut dempto valore operarum, exponantur damno po-

potius, quam lucro, tunc contractus erit iniquus.

II. Multiplex eſt Societas; Alia eſt Negotiationis, quæ dicitur quæſtuoſa, & lucratoria, de qua præſertim hic agimus; Alia eſt Officiorum, & Vectigalium; Alia Animalium; Alia omnium bonorum, itaut officia, vectigalia, animalia, vel omnia bona ſint communia, aut ſaltem lucrum ex iis proveniens commune fiat, eo quod unus, verbi gratia, conferat animalia, vel alia bona, & alter conferat cuſtodiam, aut induſtriam; aliter non habetur proprie contractus Societatis.

Porro ad hunc contractum plura ſpectant; Primo quidem, ut fundetur in negotiatione licita; aliter ante negotiationem factam nulla habetur obligatio, quamvis poſt factam negotiationem illicitam dividendum ſit lucrum, quantum licite fieri poteſt; ut dicitur de acceptis ob turpem cauſam. Secundo, quod ſinguli aliquid conferant in commune. Tertio, ut ſervetur æqualitas inter ſocios, & ut lucrum, & expenſæ, ſeu damna ſint communia pro rata ejus, quod illi conferunt in ſocietatem; Quare ſi, verbi gratia, duplo pluris æſtimetur labor, & induſtria prudentis viri, quam pecunia ab alio appoſita, ille duplo plus debet lucrum reportare. Quarto, ut pecunia ſubjaceat periculo conferentis illam, res enim domino perit: Hinc uſurarius eſſet contractus, ſi tradens pecuniam vellet, ut periculum pecuniæ ſtet penes mercatorem, & lucrum dividatur; Niſi tamen juſte aliter tale onus compenſetur; Verbi gratia, ſi contractui Societatis addatur contractus aſſecurationis Capitalis; cum enim hic ſecundus contractus poſſit fieri cum tertia perſona, poterit etiam fieri cum eodem ſocio mercatore, ut docent Salon., Molin. contra Felicium, & alios apud Bonac. putantes mutuum virtuale, atque adeo uſuram palliatam in hoc Contractu contineri. Verum quidem eſt, Pium V. decreviſſe, quod periculum Capitalis remaneat apud apponentem illud. Sed Pius V. loquitur, quando habetur ſolus contractus Societatis, non vero quando huic ſuperadditur Aſſecuratio.

III. Notandum tamen, quod quando dantur animalia ad caput ſalvum, debeat primo inſpici, an tanti æſtimetur labor, & induſtria paſtoris, quanti animalia, ut fructus poſſint dividi juxta hanc proportionem. Secundo, ſi vendantur fructus incerti debiti domino animalium pro certis, debent taxari juxta ſpem plurium, & periculum pauciorum. Tertio, ſi addatur aliud onus, videlicet aſſecurationis capitalis, debet tantum detrahi, quanti æſtimatur periculum, quod capitale amittatur.

Adde, injuſtum eſſe ſecundum ſe contractum, quo boves, verbi gratia, æſtimantur in principio anni, & deinde in fine anni iterum æſtimantur, itaut æquale ſit lucrum, aut damnum utriuſque contrahentis. Et ratio eſt, quia non eſt æqua ſpes lucri, & timor damni; etenim fere ſemper valor deterioratur, & ſæpe pereunt boves; Unde ſi colono tale onus apponatur, debet compenſari.

IV. Nota etiam univerſim, quod colonus debeat utplurimum ex contractu ſocietatis reportare non ſolum pretium ſuæ operæ, & induſtriæ, perinde ac ſi eſſet famulus conductitius, ſed etiam aliquod lucrum ratione Societatis; & tale lucrum eo debet eſſe majus, quo majori periculo ille ſe exponit, & quo onus gravius ſubit.

V. Quæritur ſecundo; Si Titius, verbi gratia, appoſuit centum in ſocietatem, & Cajus induſtriam valentem pariter centum, quomodo facienda erit diviſio, ſi in fine Societatis habeantur biſcentum?

Reſpondeo, nonnullos putare reſtituenda eſſe Titio centum, quæ poſuit, & alia centum dividenda. Sed verius dicendum cum Leſſ. cap. 25. num. 9. & aliis apud Bonac., quod ex ducentis aureis, qui in fine ſocietatis ſuperſunt, extrahendi ſunt centum, quos poſuit Titius pro ſorte, & extrahendus ſit valor operæ, & induſtriæ, quam poſuit Cajus, perinde ac ſi fuiſſet famulus, & quod ſupereſt, utrique dividendum. Quare non debet ſpectari in tali caſu valor operæ, & induſtriæ Caji relate ad hanc negotiationem, quæ æſtimatur centum, ut contractus initus ſit juſtus, ſed æſtimari debet labor, & induſtria Caji, perinde ac eſſet famulus, ut quod ſupereſt, dividatur. Aliter ſi Titius haberet centum, quos poſuit pro ſorte, & Cajus alios centum, ſolum Cajus lucraretur, & non Titius; vel ſi Titio darentur centum pro ſua ſorte, & alii centum æqualiter dividerentur, lucrum non eſſet æquale; Nam Titius haberet pro lucro quinquaginta, & Cajus habens alios quinquaginta amitteret valorem ſuæ operæ, quam pro capitali appoſuit in hoc Contractu. Non eſt autem juſtitiæ conſonum, quod Cajus amittat ſuam ope-

operam, & Titius nihil amittat de ſuo Capitali, & ideo non arridet ſententia illorum, qui docent in hoc caſu reſtituendos eſſe centum aureos Titio, quos poſuit pro capitali, & reliquos centum eſſe dividendos æqualiter. Ita videtur ſentire Filliucius. At Lugo diſp. 30. n. 24. cum Leſſ. & aliis docet oppoſitum in eo dumtaxat caſu, in quo Societas fieret ad ſolum lucrum; ita ſcilicet, ut ſi pecunia tantum amittatur, ſoli apponenti illam amittatur; In hoc enim caſu æquum eſt, ut ſi ſola opera alterius amittatur, huic dumtaxat amittatur, & ſic integra ſors alteri debeatur.

Ex quibus ſequitur, quod ſi in fine ſocietatis remanerent centum, non eſſent iſti dandi Titio; qui eos appoſuit pro capitali; nam ſic Cajus amitteret omnino operam ſuam; & Titius nihil amitteret: Quare ex iis centum extrahendi ſunt tot aurei, quanti æſtimatur opera Caji, perinde ac eſſet famulus, verbi gratia quinquaginta, deinde inter utrumque contrahentem dividenda eſt jactura, ita ut ſeptuaginta quinque aurei dentur ei, qui poſuit centum pro capitali, & vigintiquinque ei, qui poſuit operam ſuam æſtimatam quinquaginta; Et hoc pacto Titius ex ſuo capitali amitteret viginti quinque, & totidem amitteret Cajus ex valore ſuæ operæ. In hoc ſenſu videntur intelligendi Leſſ., Navar., Lug., Covar., qui hac in re non ſatis dilucide loquuntur.

VI. Quod ſi ſors appoſita a Titio in principio negotiationis pereat, antequam Cajus apponat operam ſuam adæquate, tunc æſtimandus eſt valor operæ, quæ ſupererat apponenda a Cajo, & dimidium talis valoris dandum eſſet Titio, ad hoc ut æqualis ſit inter illos amiſſio Capitalis, ut notat idem Leſſ. ibidem.

VII. Quæritur tertio; An licitus ſit contractus Societatis, quo quis tradit Paſtori animalia cuſtodienda cum pacto, quod in fine anni in eodem numero reddantur, & reliquum lucri ſit commune?

Reſpondeo, contractum hunc tanquam iniquum reputari a Sylveſt., & Reginald. apud Azor. lib. 9. cap. 7. quæſit. 12., quando ſcilicet Paſtoris induſtria pluris æſtimatur, quam numerus animalium illi conſtitutus; ſecus vero ſi non pluris æſtimetur, & ſimul periculum amittendi animalia ſtet apud dominum, ſicut apud Paſtorem eſt periculum amittendi operam ſuam; In quovis enim contractu, ut ſervetur æqualitas, ſors ſtare debet periculo apponentis, quia res domino perit: Quare non poteſt ſocius obligari ad reddenda in fine anni totidem animalia, niſi periculum ſortis in ſe ſuſceperit per alium contractum aſſecurationis pretium conſentaneum accipiendo.

VIII. Hac de cauſa licitus reputatus eſt Papiæ, & Mediolani anno 1682. a Valero, & aliis contra P. Megalam apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. ult. contractus cujuſdam Pharmacopolæ, qui totam ſuam apothecam cum vaſis, domo, medicinis, & aliis rebus alteri locavit cum æſtimatione rerum, eo pacto, quod finita locatione deberet prædictam apothecam Conductor cum totidem rebus æſtimatis, & inventariatis reſtituere, & præterea pretium locationis. Ratio eſt, quia quamvis in locatione videatur debere periculum rei locatæ pertinere ad locatorem, nihilominus poteſt etiam ſtare locatio, quando inter contrahentes ita conventum eſt, ut periculum rei locatæ ſtet apud locatarium ſeu Conductorem, ſi tale onus juſto pretio compenſetur, ut notat Villalob. apud Trull. diſp. 50. num. 3.; Sicuti ex leg. *Quo ſi ab initio*, ff. *de rebus cred.*; manet ratio depoſiti, quando dominus deponit pecuniam, non in ſacculo, ſed numeratam, itaut vigore talis numerationis tranſeat dominium pecuniæ in depoſitarium, qui proinde ſubit ejus periculum, quod compenſatur eo titulo, quod poſſit uti depoſitarius tali pecunia.

Quare in caſu noſtro licet periculum animalium, & apothecæ ſtare debeat penes dominum, poteſt tamen transferri in alium, dummodo compenſetur pecunia tale onus, quod eſt veluti contractum aſſecurationis inire. Idque videtur etiam ſentire Rebel. quæſt. 6. num. 6., & quæſt. 8. num. 3. At Reginald. num. 404., Sylveſt., & alii cum Bonac. hic punct. 5. num. 6. videntur docere, talem contractum eſſe uſurarium, quia dum transfertur periculum animalium in alterum, jam transfertur eorum dominium per venditionem, (cum res domino pereat, & non alteri) quo poſito non tenetur alter reddere niſi pretium rei venditæ, unde ſi pars fructuum reddatur, uſurarie redditur; Nihilominus Trull. reſpondet, & bene cum Leſſ. cap. 23. dub. 3. Navar., & aliis, in dicto caſu non haberi contractum venditionis, ſed haberi ſocietatem trium contractuum; primo enim habetur contractus ſimplex ſocietatis, per quem alter ponit animalia, alter induſtriam, & la-

& laborem; Deinde habetur implicite contractus aſſecurationis capitalis; Tertio habetur venditio lucri incerti majoris pro minore certo. Fingamus enim, quod animalia poſſint reddere ſexaginta aureos, unde utrique eveniant triginta, poterit qui ponit animalia vendere iſta triginta incerta pro viginti certis, & rurſus ex his viginti dare alteri, verbi gratia, decem, ut ſibi aſſecurentur animalia; Quare poterit in fine anni accipere animalia, vel eorum pretium, ſi perierint, & rurſus decem, idque ſine uſura. Quantum autem poſſit in quolibet contractu accipi, ſtandum eſt judicio peritorum, & praxi timoratorum cujuſcumque Provinciæ; Et ut ſcandalum vitetur, conſultius eſt expreſſe ſeorſim hos contractus inire, ut notat Trull.

IX. Sciendum hic, Sixtum V. anno 1586. in Bulla, quæ incipit *Deteſtabilis avaritiæ* ad coercendas injuſtitias hujuſmodi contractus declaraſſe uſurarios, & illicitos. At cum paſſim ab omnibus fiant citra injuſtitiam, ideo dicendum cum Lug. hic, Sixtum V. ſolum declaraſſe uſurarios contractus, qui de jure communi ſunt illiciti, ut quando reſtituendum eſt a Socio capitale per caput ſalvum, quin talis obligatio aliunde compenſetur, ut cenſuit Sacra Rota Romana apud Cherubinum ab eodem Lug. laudatum.

X. Quæritur ultimo: Ex qua culpa teneatur Socius ad reſtitutionem damni ſecuti alteri ſocio?

Reſpondeo cum communi, teneri ex culpa etiam levi juridica, non tamen ex leviſſima, aut ex caſu fortuito. Ratio eſt, quia contractus eſt in bonum utriuſque contrahentis; unde ſocius tenetur cuſtodire res per talem contractum acceptas, tanquam proprias, & adhibere in illis cuſtodiendis diligentiam, quam homines conſueverunt communiter adhibere; quare peccat graviter, ſi talem diligentiam omittat; & ad reſtitutionem tenetur damni ſecuti.

ARTICULUS IV.

De Ludo, & Sponſione.

I. Ludi contractus habetur per pactum, quo victori certaminis res ab utroque expoſita tribuatur. Per Sponſionem duo contendentes de veritate, aut eventu rei ſibi viciſſim aliquid ſpondent dandum victori.

II. Si quis certo ſciat rei veritatem, num poſſit ſpondere cum altero, qui dicit ſe cedere juri ſuo? Num poſſit quis ſpondere cum ſingulis ex quatuor oppoſitoribus, quod non ſint Cathedram aſſecuturi?

III. Qui vi, aut importunis precibus, vel conviciis pertrahitur ad ludendum, retinere poteſt, quod vincit, quamvis alter ſi vincat, ad reſtitutionem teneatur. Idemque dicendum de eo, qui injuriam alteri facit in numero punctorum, aut aliter; ac de eo, qui fingit imperitiam ludendi, ut alterum pertrahat ad ludendum.

IV. Probabile tamen eſt, quod ad reſtitutionem non teneatur, qui minis inducit alterum ad ludendum, ſi vincat; dummodo ſatisfaciat pro injuria illata.

V. Ludus late ſumptus, ſeu Jocus, ſi ſit moderatus ad melancholiam expellendam, pertinet ad virtutem Eutrapeliæ.

VI. Ludus honeſtus vitiari poteſt multipliciter; videlicet ratione finis mali, ratione Loci, Perſonæ, Modi, Legis vetantis, vel ratione Perſonæ, cum qua luditur. Quid de Clericis, aut Religioſis ludentibus?

VII. Peccant mortaliter, qui domum, menſas, aleas ſubminiſtrant ludentibus ludis vetitis, aut intermiſcendo blaſphemias, furta, perjuria.

VIII. Princeps licet poſſit permittere peccata meretricis, non poteſt tamen permittere peccata ludentium inique cum fraudibus, & blaſphemiis.

IX. Ad reſtitutionem damnorum tenentur, qui ad ludendum inique ludentes admittunt.

X. Qui ludens ludo prohibito aliquid lucratur, non tenetur illud reſtituere ante ſententiam Judicis. Qui vero victus perdidit, probabiliter non tenetur ſolvere, quando datur illi facultas repetendi: Si tamen illud ſolverit, non poteſt compenſare.

XI. Jure Cæſareo qui ludit ad creditum, probabiliter non tenetur in conſcientia ſolvere, niſi juraverit ſe ſoluturum: Quod ſi juraverit hujus juramenti diſpenſationem non eſſe petiturum, adhuc probabiliter poteſt illam petere.

XII. Si uterque ludens ludo prohibito, aut ad creditum, renunciavit harum legum privilegio, adhuc probabiliter poteſt non ſolvere quod perdidit, aut in judicio illud repetere.

XIII. Ludens ad creditum cum alio ludente pecunia numerata cum animo non ſolvendi, ſi perdat, probabiliter ad reſtitutionem non tenetur, ſi lucratur. Immo ludens ludo vetito pecunia numerata cum animo repe-

repetendi, ſi perdat, adhuc probabiliter lucrari poteſt.

XIV. *Lucrari non poteſt in ludo, aut ſponſione, qui certus moraliter eſt, quod perdere non poſſit. Nec qui ludit cum Religioſis, aut filiisfamilias, qui non poſſunt aliquid ludo exponere. Quandonam poſſint iſti quatuor, vel quinque in centum exponere ludo honeſto? Reſtitutio in his caſibus ſecundum ſe poteſt etiam fieri ipſi Religioſo perdenti.*

XV. *Qui per fraudes aliquid lucratur, tenetur reſtituere non ſolum quod lucratus eſt, ſed etiam quod certo moraliter alter eſſet lucraturus.*

XVI. *Qui in ludo utitur aſtutiis conſuetis, non tenetur quicquam reſtituere, ſi lucratur. Nec tenetur ludens admonere colluſorem, ſi videat illum errare in numero calculorum.*

I. QUæritur primo: Quid ſit ludus? Quid ſponſio? Et an liceant?

Reſpondeo, ludum late ſumptum eſſe quicquid ad oblectationem animi ſumitur, in factis, vel verbis conſiſtens; quamvis ſi conſiſtat in verbis, dici ſoleat Jocus, ſi in factis, Ludus. Verum Ludus ſtricte ſumptus pro contractu ſignificat *Pactum, ut victori certaminis res ab utroque expoſita tribuatur.* Sponſio vero eſt *Contractus, in quo duo de veritate, vel eventu rei contendentes ſibi viciſſim aliquid ſpondent, ut ejus ſit, qui veritatem fuerit aſſecutus.*

II. Porro Sponſio licita eſt, dummodo ſervetur æqualitas, videlicet quod eventus ſit utrique incertus, abſitque dolus, aut fraus: Hinc tenetur ad reſtitutionem, qui aliquid per ſponſionem lucratur, ſciens rei eventum; niſi tamen id alteri ſerio manifeſtarit; tunc enim illi eſt imputandum, quod voluntarie voluerit amittere, ut notat Sanch., Medin., & alii apud Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 186. contra Garz., & alios putantes hunc nonniſi deceptum ſpondere. Ob eandem rationem Ledeſm., & Villalob. putant eſſe injuſtam ſponſionem factam cum quatuor, verbi gratia, oppoſitoribus, quod ſcilicet ad cathedram non ſint perventuri; quia ſic ſpondens certo vinceret relate ad tres, & ſolum amitteret relate ad illum, qui cathedram aſſequeretur. Equidem tamen exiſtimo, hujuſmodi ſponſionem eſſe licitam cum Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 16., & Dian. loc. cit. reſol. 181.. quia volenti, & conſentienti nulla ſit injuria; quilibet autem ex quatuor oppoſitoribus videt pro ſe ſtare probabilitatem ut unum, (quod ſcilicet ipſe ſit obtenturus cathedram,) & contra ſe ſtare probabilitatem ut tria, (quod ſcilicet ipſe illam non ſit obtenturus, cum tres alii concurrant,) & tamen adhuc vult ſpondere; ſibi itaque imputet, ſi amittat. Nonne ſi duo eſſent oppoſitores, poſſet quilibet ita ſpondere, ut lucretur decem, ſi obtineat cathedram, & amittat centum, ſi non obtineat? in quo caſu nulla eſſet injuſtitia, quia voluntarie ſic ſponderet: ita in caſu noſtro.

III. Ludus autem, inquantum contractus, licitus eſt, dummodo alter non inducat alterum ad ludendum per minas, fraudes, convicia, &c.; nam ſi ſic pertractus perdat, tenetur alter ad reſtitutionem, quia per injuriam fuit ei cauſa damni, ut communiter docent; Et probabiliter etiam ſi illum inducat per preces importunas, ut plures docent cum Sanch., Navar., & aliis contra Leſſ., Dian. apud Croix lib. 3. punct. 2. num. 2080.; Quamvis ſi ille vincat, poſſit lucrum retinere, quia ſic compellens per injuriam videtur cedere juri ſuo: Eodem modo, ſi tu injuriam facis in numero punctorum, vel calculorum, non poteris lucrari; e contra alter, qui injuriam patitur, lucrari poterit; Et qui peritus ludi fingit imperitiam, ut alterum alliciat, non poteſt quicquam lucrari, ſed tenetur ad reſtitutionem; contra vero ſi alter vincat, non tenetur ad reſtitutionem.

IV. Non eſt tamen improbabile, ut docet Sà, Molin., Leſſ., Trull. dub. 2., Dian. part. 1. tract. 17. reſol. 27. apud Croix loco laudato, quod qui minis, aut aliter alium cogit ad ludendum, ſi vincat, non teneatur ad reſtitutionem; quia etiam in pertracto ad ludendum par eſt conditio, ut poſſit tam perdere, quam lucrari; quamvis teneatur injurioſe attrahens ad ſatisfactionem injuriæ irrogatæ arbitrio prudentis.

V. Demum ludus etiam in latiori ſignificatione ſumptus eſt res licita, & poteſt eſſe virtus, ſi debito modo ſumatur, ex D. Th. 2. 2. quæſt. 168. art. 2.; quæ virtus dicitur Eutrapelia; ideſt ludus moderatus ponens medium inter exceſſum, & defectum: Quare homo melancholicus, ſi moderato ludo utatur ad expellendam melancholiam, exercet actum dictæ virtutis.

VI. Quæritur ſecundo: Quot modis poſſit ab extrinſeco vitiari ludus de ſe honeſtus?

Re-

Reſpondeo, poſſe ludum multipliciter vitiari, & eſſe inhoneſtum. Primo quidem ratione finis mali; ſi quis enim ludat præciſe, verbi gratia, propter lucrum, peccat venialiter, ut notat Trull.; ſecus vero ſi principaliter intendat moderatam recreationem, & lucrum ſecundario. Qui autem diebus, ac noctibus ludit exponendo ſe proximo periculo magnæ jacturæ rei familiaris, itaut non poſſit deinde debita ſolvere, vel famulum ſuſtentare, peccat mortaliter, ex Sanch. in Conſil. lib. 1. cap. 8. dub. 24. Secundo, ratione loci; quare erit mortale ludere in Eccleſia ludis illicitis, veniale vero ludere ludo licito; niſi id fiat ad recreandum infirmum ibi exiſtentem, aut ſi ibi ſint aliqui, qui ad Eccleſiam confugerunt, ibique ludunt recreationis cauſa. Tertio, ratione perſonæ, ut ſi Epiſcopus, vel Monachus cum ſcandalo luderent; ſecus vero ſi aliquoties tantum luderent recreationis cauſa. Quarto, ratione modi, ut ſi intercedat vis, dolus, fraus. Quinto, ratione legis prohibentis, ut prohibetur lege civili ludus taxillorum, & alearum; Quamvis ex Medin., & Sanch. loc. cit. dub. 25. talis lex contraria conſuetudine ſit abrogata; Præterquamquod probabile eſt, tales leges obligare ſolum ad pœnam temporalem: Peccant tamen mortaliter Clerici, ex Dian. part. 4. tract. 4. reſol. 183., ſi diebus, ac noctibus cum magno ſcandalo, & in magna quantitate aleis ludant, ſaltem ſi ſint in Sacris, vel Beneficiarii: Nonnulli Doctores cum Sylveſt., D. Antonino, Cajet., Henr. apud Sanch. dub. 28., & apud eundem Dian. nolunt hos damnare de mortali propter continuationem ludi etiam prohibiti, & in magna quantitate; quia conſuetudo non mutat ſpeciem peccati, itaut de veniali transferat in mortale. Sed jure merito impugnantur a Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 28. docendo, conſuetudinem hanc eſſe peccatum mortale; eo quod ſola conſuetudo graviter prohibeatur, & gravibus pœnis ſubjiciatur. Sexto, ratione perſonæ, cum qua quis luderet, videlicet ſi cum prodigo, cum filiofamilias, cum puero, cum ſtulto, cum moniali, &c. Quamvis non peccent Religioſi, ſi ludo honeſto moderate ludant recreationis cauſa, & in re minima; Et, ut docet Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 24. contra Lopez, nec committunt Simoniam, ſi victi obligant ſe ad recitandum roſarium; quia non vendunt rem ſpiritualem, nec miſcetur res ſacra cum profanis; unde nulla eſt irreverentia. Navar. putat peccare mortaliter Religioſum, vel Clericum, qui ludum fortunæ mortaliter malum de induſtria ſpectant, quamvis ſolum delectentur de arte ludendi, non de malo; Lopez tamen apud Dian. part. 1. tract. 1. Miſcellan. reſol. 183. excuſat hos a mortali; niſi ſint cauſa ludi, vel niſi omittant corrigere, quando tenentur.

VII. Demum mortaliter peccat, qui domum, menſas, candelas, aleas, &c. ſubminiſtrat luſoribus, qui mortaliter peccant ludendo; quia eorum peccato cooperatur; unde abſolvendi non ſunt, qui habent domi menſas luſorias, & excipiunt indifferenter omnes ad ludendum ludis prohibitis: vel eos, qui ludo exponunt, quæ non poſſunt alienare; vel qui ludendo in juramenta, & blaſphemias prorumpunt.

VIII. Dubium eſt, An Princeps concedere poſſit licentiam, ut quis poſſit domum exponere hujuſmodi ludis? Reſpondeo ex fuſe dictis quæſt. 7. art. 1. negative cum communi apud Dian. loc. cit. reſ. 65., & Trull. lib. 7. cap. 27. dub. 1. num. 7. Ratio eſt, quia etſi ſit res indifferens ſubminiſtrare neceſſaria ad ludendum; at quando ludus ut plurimum conjungitur cum pravo uſu blaſphemiarum, rixarum, furtorum, dilapidationis bonorum, &c., non licet ad hæc peccata concurrere. Docuit oppoſitum Vincentius Juſtinianus apud Lopez, & Trull., ea ductus ratione, quia ex D. Th. 2. 2. quæſt. 169. art. 4., & ex exemplis adductis a Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 21. & a Bonac. tom. 2. diſp. 2. quæſt. 4. punct. 2. licitum eſt miniſtrare, & vendere res indifferentes etiam cum cognitione pravi uſus ſecuturi. Sed communiter rejiciuntur; quia tunc licitum eſt miniſtrare res indifferentes cum cognitione pravi uſus ſecuturi, quando non miniſtrantur aut in ipſo exercitio, aut exercitium paranti; idcirco enim licitum eſt locare domum, & vendere ornamenta meretrici; quia hæc non ſunt adjumento proxime, & immediate ad peccandum; ſicut ſi ſternatur lectus meretrici, aut ſi ſolum paretur menſa ſic ludentibus. Ubi Doctores notant, majorem cauſam requiri ad permittenda peccata ludentium, quam meretricis; quia illa ſunt publica, ſunt in damnum tertii, ſunt blaſphemiæ contra Deum, ſunt innumera, nec permitti ſolent ad vitandum majus malum, ſicut permittuntur peccata meretricis, & uſurariorum.

IX. Hinc inferunt Doctores apud Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 21. , quod admittentes ad ludendum eos , qui fraudes faciunt , teneantur reſtituere quicquid iſti tenebantur , ſi nolint reſtituere ; Et ratio eſt, quia eſſent cauſa injuſtæ acceptionis ; non ſecus ac qui dat alteri enſem petitum ad alium percutiendum.

X. Quæritur tertio: An qui aliquid ludo vetito lucratus eſt, (puta alearum, taxillorum, ſeu talorum, &c., qui jure Cæſareo prohibentur,) teneatur ad reſtitutionem ?

Reſpondeo, & dico primo , probabilius eſſe ſic lucrantem non teneri ad reſtitutionem ante ſententiam Judicis; modo non impediat per vim, aut fraudem , ne a Judice ad reſtitutionem condemnetur, & contractus fuerit juſtus . Ratio eſt ex Sanch., & aliis apud Trull., quia leges hujuſmodi prohibentes hos ludos non reddunt irritum ludi contractum, nec efficiunt ludentes inhabiles ad dominium transferendum , ſed ſolum concedunt perdenti , quod poſſit apud Judicem intra octo dies juxta Pragmaticam Caroli V. anni 1528. editam Matriti repetere, quod perdidit ; (quod etiam inter Clericos ſervandum ex Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 1. cum aliis ex Authent. *Alearum uſus*, Cod. *de Religioſis, & ſumptibus funerum* ,) & ad ſummum irritant obligationem ſolvendi , quod pecunia credita perditum eſt , ut multi apud Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 8. dub. 4. docent; Unde donec Judex condemnet victorem ad reſtitutionem, non tenetur hic reſtituere : Immo ex Sanch. dub. 2. nec tenetur reſtituere , ſi vocatus a Judice , repetente parte, negat lucrum, & ſic non condemnatur; quia hæc repetitio, & reſtitutio non conceditur in favorem ludentium, (ut minori conceditur in integrum reſtitutio,) ſed in pœnam , & odium; & reus, qui juridice vocatus negat veritatem, non tenetur reſtituere pœnam, qua damnandus erat , ut communiter docent cum Sanch. lib. 2. Sum. cap. 22. num. 22. , & lib. 10. de Matrim. dub. 8. num. 14.; quia non peccat contra juſtitiam commutativam, ſed contra legalem; Quare neque reus in caſu noſtro tenetur ad reſtitutionem ante ſententiam Judicis. Ubi notandum cum Molin. diſp. 513., & Sal., leges iſtas, quatenus vetant luſum, eſſe conſuetudine abrogatas, itaut nemo peccet ludendo, ſed non eſſe abrogatas quoad jus repetendi in judicio pecuniam ſolutam in his ludis deperditam.

Dico ſecundo cum Sanch. lib. 6. de Matrim. dub. 38. num. 34. probabilius eſſe , quod non teneatur ſolvere, quod perdidit victus, quando datur ei facultas repetendi, quod perdidit apud Judicem . Ratio eſt, quia is , cui datur actio ad repetendum, poteſt retinere, ex Regula, *Qui ad agendum 61., de Regul. Juris* . Et ratio ulterior eſt , quia fruſtra ſolvitur ; & eſſet circulus inutilis, quando aliquid ſtatim reſtituendum eſt.

Dico tertio : Qui aliquid amiſit ludo prohibito, & ſolvit, non poteſt privatim illud ſibi compenſare . Ratio eſt , quia victor non tenetur reſtituere ante Judicis ſententiam. Ita communiter cum Leſſ., Sanch. apud Trull. ; Quicquid in contrarium nonnulli cenſeant, putantes probabilem eſſe ſententiam Matinæ , Lopez , Guttier. , Sot. apud Sanch. in Conſ. lib. 1. cap. 8. dub. 4., quod ſcilicet teneatur victor reſtituere, eo quod in lib. 8. tit. 7. Novæ Recog. talis contractus ludi reddatur irritus ; Et rurſus putantes probabilem eſſe ſententiam , quod ſtante prædicta probabilitate poſſit victor de poſſeſſione deturbari auctoritate privata : Quod tamen Sanch. loc. cit. putat falſiſſimum; quia cum etiam probabile ſit victorem non teneri reſtituere, in dubio melior debet eſſe conditio poſſidentis; unde non eſt licita talis compenſatio: In eo caſu permittit Sanch. compenſationem, quando ſcilicet victus ſolum præ pudore, vel alio reſpectu fingit ſolvere, quod perdidit, habens animum ſe compenſandi, cum ſuppetet facultas.

XI. Quæritur quarto : An qui ludit ad creditum ludo prohibito, teneatur in conſcientia ſolvere, ſi fidem dederit? Et quid ſi juraverit?

Reſpondeo jure naturæ teneri ; quia omne promiſſum, quod licite adimpleri poteſt, ſervandum eſt. At jure communi Cæſareo non tenetur in conſcientia, ſi ſolum dederit fidem ; ut communiter docent apud Trull., & Dian. part. 1. tract. 3. Miſcell. reſol. 8. contra Salon., Rebel. , Valent.; cum enim leges iſtæ ſanciant, quod victus non cogatur ſolvere , dicendum , quod illum etiam in foro interno deobligent. At ſi juravit ſolvere , procul dubio tenetur; Quamvis poſſit Epiſcopus tale juramentum relaxare , etiam abſque partis citatione, ex Henr., & Trull. dub. 4. contra Molin. apud Leſſ. lib. 3. cap. 26. num. 27.; non ſecus ac qui juravit ſolvere uſuras; Quod ſi juravit ſe non petiturum diſpen-

penſationem talis juramenti, adhuc probabiliter ex Trull., & Azor. apud Sanch. lib. 3. cap. 21. num. 15. contra Leſſ. loc. cit. poteſt petere, quia tale juramentum bonos mores evertit. Notandum tamen, quod ubi iſtæ leges non obligant, ut in Regno Valentino, ex Trull. in conſcientia ſolvenda eſt pecunia in ludo promiſſa; Ubi autem obligant, etiam inter Clericos ſervandæ ſunt, ut diximus ex Sanch.

XII. Rogabis, An ſi uterque ludens ad creditum, vel ludo prohibito, renunciaverit beneficio hujus legis, & ceſſerit juri ſuo repetendi, quod ſolvit, adhuc poſſit non ſolvere, aut repetere?

Reſpondeo cum Leſſ. lib. 2. cap. 26. num. 26., & Trull. contra Bonac., & Azor., quod poſſit, ſi ſine juramento renunciavit; quia ſimplex ceſſio non privat hominem jure, quod ei tribuit in favorem boni communis; Alioqui facillime omnis vis legis redderetur fruſtratoria, & inanis.

XIII. Rogabis ſecundo: An qui lucratur ab alio pecuniam præſentem, ipſe tamen perdebat pecuniam creditam, & habebat animum non ſolvendi propter leges id ſibi concedentes, teneatur ad reſtitutionem?

Reſpondent Victor., & Lopez teneri; quia aliter non ſervaretur æqualitas; At Sanch. probabiliter putat, quod non teneatur; quia victor utitur privilegio legis, & alter ſibi imputet, quod velit ludere pecunia credita; Præterquamquod nulla eſt inæqualitas in tali contractu, quia etiam alter poteſt uti eodem legis beneficio, & non ſolvere. Additque Sanch. cum doctis Junioribus, quod qui ludit pecunia numerata ludo vetito cum propoſito repetendi in judicio, quod perdit, adhuc poſſit lucrari; quia utitur jure ſuo, & nulli facit injuriam.

XIV. Quæritur quinto: An aliquando poſſit per ludum, aut ſponſionem lucrari, qui non poteſt perdere?

Reſpondeo cum Trull. dub. 5., quod tale dubium in tribus caſibus procedere poſſit. Primo ſi alter eſt ita peritus, ut certum moraliter ſit ipſum lucraturum; & diximus in tali caſu tunc teneri hunc ad reſtitutionem, quando vel peritus ſimulat imperitiam, ut alterum alliciat, vel peritus ſcit ſe eſſe longe peritiorem, & alterum ipſius peritiam ignorare. Secundo, ſi ludens habet animum non ſolvendi, aut ſolutum repetendi, & de hoc diximus quæſito ſuperiore. Tertio, quando alter ludentium non poteſt alienare, ut ſunt Religioſi, filiifamilias, fures, &c.

Quod attinet ad Religioſos, non poſſunt hi quicquam exponere ludo ſine conſenſu Superioris; Quod ſi exponant, & Monaſterium notabiliter lædatur, poteſt hoc uti beneficio reſtitutionis in integrum. Similiter nec filiusfamilias, niſi pubertatem ingreſſus habeat bona caſtrenſia, vel quaſi, vel alia bona ſibi a parente conceſſa ad liberam adminiſtrationem: Bona vero adventitia non poteſt ludo exponere, niſi conſtet Patrem condonare filio uſumfructum, & cedere juri ſuo adminiſtrandi illa bona.

Notat tamen Trull., quod ſi filiusfamilias ſuſtentetur in aula, vel univerſitate, necnon Religioſus ſi verſetur in ſtudiis, vel in negotiis Monaſterii expenſis ſui Abbatis, poſſint ex deſtinata ſuſtentatione ſumere quotannis quatuor, vel quinque in centum, ut ludo honeſto inſumant. Ratio eſt, quia ad alimenta pertinet honeſta recreatio ætati, & ſtatui conveniens, & æqualibus paſſim conceſſa. Notat etiam, quod qui lucratus eſt a filiofamilias, vel a Religioſo, ſatis eſt, ſi ipſis reſtituat; quamvis peccare poſſit contra charitatem, ſi hinc illi anſam arriperent iterum ludendi. Demum fur, uſurarius, depoſitarius, &c., ſi non habent aliquid proprium, quod tradant vincenti, non faciunt lucrum ſuum, quando ipſi vincunt, ſed debent lucrum reſtituere ipſi perdenti; aliter non eſt æqualis utriuſque ludentis conditio.

XV. Quæritur ultimo; An utens fraudibus contra leges ludi teneatur reſtituere etiam quod alter lucraturus erat?

Reſpondeo, teneri ad reſtituendum tam quod lucratus eſt, quam quod alter certo moraliter lucraturus erat; (non vero ſi dubium ſit, an lucraturus eſſet?) Ut ſi quis ſuffuretur, & ſignet chartas, vel ita diſponat, ut ſibi felix ſors contingat, vel ſi acceptet ludum, & ſponſionem, eo quod admonitus ſit ab aliquo inſpectore chartarum, quod acceptet; (ſecus tamen ſi ante admonitionem decreverat acceptare) Sicut etiam tenetur ad reſtitutionem, qui admonuit, in defectum ejus, cui facta eſt admonitio. Quod ſi ante admonitionem dubius erat, an acceptaret, videtur obligandus ex Bonac., Sanc. Et Trull. obligat illum ad partem dumtaxat reſtituendam pro rata dubii.

Qui tamen videt chartas alterius ob ſolam

lam hujus negligentiam, licite lucratur, quia nullam fecit fraudem; Sicut etiam qui utitur aſtutiis communi conſuetudine receptis; ut qui auget ſponſionem ſciens certo ſe lucraturum, quamvis ſimulet timorem; Immo probabilius eſſe docet Sanch. dub. 14., quod ſi colluſor videat alterum errare in calculorum numero, poſſit adhuc lucrari; quia licet teneatur illum non defraudare; at non tenetur de ſua negligentia, vel errore illum admonere; hæc enim, ait, eſt lex ludi, &c. A fortiori ſpectans ludum non tenetur admonere ludentes de errore in computando; Communiter enim luſores id ægre ferunt, & datur occaſio querelis. Qui autem doloſe ſurripit primam manum, tenetur reſtituere ſolum jus illud præeundi in ludo; Sicut qui comburit meſſes in herba, non tenetur reſtituere frumentum, ſed quanti tunc ea meſſis æſtimatur.

ARTICULUS V.

De Quaſi Contractibus.

I. Obligatio ex quaſi contractu habetur ratione mutui conſenſus non expreſſi, ſed taciti.

II. Quinque modis oriri poteſt obligatio iſthæc ex quaſi contractu, videlicet ex negotiis geſtis, ex tutela, ex rerum communione citra contractum ſocietatis, ex Hæreditate relate ad legata, & ex ſolutione indebiti facta per errorem.

III. Negotiorum geſtori debentur expenſæ, & laborum compenſatio, quamvis negotiationis eventus non ſuccedat feliciter.

IV. Idem dicendum de inventore rei alienæ, & de fidejuſſore ſponte ſolvente pro principali; Non tamen de eo, qui ex mera liberalitate, aut pietate aliquid expendit pro alio, puta pro famulo ægroto.

V. Tutori debentur a pupillo expenſæ; Sed ſalarium ille accipere non poteſt, niſi conſtituatur a Judice.

VI. Mandatario, Procuratori, Advocato ex quaſi contractu debentur expenſæ, ſi gratis tale munus ſuſcipiant: Ex contractu vero conductionis debetur ſalarium, ſi de illo conveniant. Idemque dicendum de Syndico, ſeu defenſore, non a domino, ſed a Communitate conſtituto, aut ab Epiſcopo.

VII. Quando res communes pluribus ab uno adminiſtrantur citra contractum Societatis, datur actio a Juriſtis dicta Communi dividendo ex quaſi contractu.

VIII. Acceptans hæreditatem ex quaſi contractu tenetur ſolvere legata; Quod ſi legatarius propria auctoritate illa ſibi uſurpet, in pœnam legato privatur.

IX. Qui indebitum ex errore accepit ex quaſi contractu, ad reſtitutionem tenetur. Si tamen acceperit bona fide, ſolum tenetur ex re accepta, & quatenus eſt factus ditior.

I. QUæritur primo: Quænam ſit obligatio iſthæc orta ex quaſi contractu?

Reſpondeo, aliquando aliquem obligari ad aliquid faciendum obligatione naturali ſimul, & civili, ut diximus quæſt. 1. art. 2., & non ex delicto, aut quaſi delicto, puta ex imperitia, aut imprudentia culpabili, neque ex contractu, ſeu mutuo conſenſu expreſſo, ſed obligari ex mutuo conſenſu tacito, & tunc obligatio dicitur oriri ex quaſi contractu.

II. Quæritur ſecundo: In quibus caſibus, & quomodo oriatur hæc obligatio ex quaſi contractu?

Reſpondeo, hanc obligationem quinque modis, ſeu ex quinque cauſis conſurgere, ut habetur *Tit. Inſtit.*, *de Obligationibus ex quaſi contractu*. Primo quidem ex negotiis geſtis. Secundo, ex tutela. Tertio, ex rerum communione, ſi nulla ſocietatis conventio præceſſerit. Quarto, ex hæreditate relate ad legata præſtanda. Quinto, ex ſolutione indebiti per errorem facta.

III. Circa primum, habetur obligatio ex quaſi contractu ratione negotiorum geſtorum. Nam qui utiliter agit rem alterius abſque ejus mandato, is acquirit actionem contra illum, quamvis ignorantem, qua compellitur rem geſtam ratam habere, expenſas neceſſarias, & utiles præſtare, necnon damnum, & lucrum ceſſans, ac demum compenſare labores, ex leg. 2. *de Negotiis geſtis*; idque verum eſt, etiamſi negotii eventus non feliciter ſuccedat: Verbi gratia, ſi equum Titii de manu furis, tanquam illius negotium geſturus, exiguo pretio redimas, & dum equus ad dominum reducitur, fortuito caſu pereat, tenetur ille expenſas, & pretium reſtituere; Contra vero negotiorum geſtor tenetur exacta diligentia rem adminiſtrare, & perficere, adminiſtrationiſque rationem reddere.

IV. Hinc infertur primo, quod licet rei alienæ inventor non poſſit mercedem inventionis tanquam jure ſibi debitam exigere, quia ex juſtitia tenetur rem inventam domino reſtituere; poteſt tamen juſte exigere laboris compenſationem, & expenſas

fa-

factas, ut notat Rebell. lib. 17. apud Laym. c. 30.

Infertur ſecundo, quod fidejuſſor ſolvens pro principali habeat contra illum actionem negotiorum geſtorum, ſeu ex quaſi contractu, ſi ſcilicet ſponte ſe obtulit ad fidejubendum, ex leg. *Sed videamus*, ff. *de Negotiis geſtis*; nam ſi fidejubere juſſus fuit, habet contra illum actionem ex mandato, ſeu ex contractu.

Infertur tertio, quod quæ aliquis ex mera liberalitate, aut pietate pro aliquo expendit, non poſſit poſtea mutato animo ea repetere ex actione negotiorum geſtorum, ex leg. *Si alimenta*, Cod. *de Negotiis geſtis*; Verbi gratia, ſi ad curandum famulum domi tuæ ægrotantem aliquid expendiſti liberaliter, non poteris deinde illud de conſtituta mercede detrahere; ſecus vero ſi expendiſti animo repetendi; quia dominus non tenetur pro famulo ægrotante facere expenſas, niſi tenues, juxta uſum, qui talem obligationem interpretatus eſt, ut notat Filliuc. tract. 20. part. 2. cap. 2. Immo ſecundum ſe nec tenetur ſalarium pro eo tempore infirmitatis illi dare; niſi aliud ferat loci conſuetudo; præſertim quando tempus infirmitatis non eſt diuturnum. Similiter mater, & avia præbentes alimenta filiis, vel nepotibus, quia cenſentur ex affectu materno, & pietate ea conferre (niſi contrarium proteſtentur, aut ex circumſtantiis colligatur,) non poſſunt ea repetere; ſecus vero ſi magnas expenſas pro iis fecerint.

V. Circa ſecundum, habetur obligatio ex quaſi contractu ratione tutelæ; Nam ex legis diſpoſitione Tutor erga pupillum etiam ignorantem, aut invitum contrahit obligationem adminiſtrandi res illius cum exacta diligentia, & rationem reddendi adminiſtrationis; Et idem dicas de Curatore erga minorem: Contra tamen pupillus obligatur tutorem indemnem reddere circa ea, quæ pro ipſo expendit: Quamvis tutor pro ſua cura ſalarium accipere non poſſit, niſi ei a Judice conſtitutum ſit, ex leg. *A tutoribus*, ff. *de Adminiſtratione Tutorum*; Eſt enim hoc unum ex publicis muneribus, a quibus lex neminem immunem eſſe voluit, niſi ex juſta cauſa.

VI. Huc revocatur mandatum, quod ab aliquo gratis ſuſcipitur exequendum; Nam ſi interveniente pecunia ſuſcipiatur, potius ſpectat ad locationem, & conductionem, quam ad quaſi contractum: Quare inter mandantem, & mandatarium datur implicita conventio, quod fideliter hic rem exequatur; mandans vero ratum habere debeat, quod a mandatario fit, (dummodo non excedat fines mandati,) & ſervare illum indemnem; Officium etiam Procuratoris, & Advocati, & ſimilia ſpectant ad quaſi contractus, ſi quando gratis ſuſcipiantur; ſecus vero ſi interveniente ſalario. Idem dicas de Syndico, hoc eſt defenſore, ſeu Procuratore, qui non a domino, ſed ab Univerſitate, aut ab ejus adminiſtratore, verbi gratia, ab Epiſcopo, Capitulo, Prælato Monaſterii conſtituitur.

VII. Circa tertium, oritur obligatio ex quaſi contractu, ſi habeatur rerum communio abſque prævia conventione ſocietatis; Verbi gratia ſi res pluribus legata, aut donata inter illos dividenda ſit, aut ſi unus ſolus ex re communi fructus perceperit, vel neceſſarias, aut utiles expenſas pro re communi fecerit, tunc non minus, quam ſi ſocietas communi conſenſu contracta eſſet, conſurgit actio dicta a Juriſtis Communi dividendo, ex *leg.* 2. ff. *de Communi dividendo*.

VIII. Circa quartum, ex quaſi contractu obligatur hæres ad legata præſtanda; quamvis enim nec cum Teſtatore, nec cum legatariis expreſſum contractum habuerit, tamen eo ipſo quod acceptavit hæreditatem, obligationem ſuſcepit ſolvendi legata; & viceverſa obligatur legatarius rem ſibi legatam non uſurpare ſibi propria auctoritate, nec ab alio, ſed tantum ab hærede petere, aliter in pœnam privatur legato, ex leg. *Non eſt dubium*, Cod. *de Legatis*.

IX. Circa quintum; Ponitur inter quaſi contractus ſolutio indebiti per errorem facta; quia is, qui indebitum accepit, obligatur implicite ad reſtituendum, detecto errore. Notat tamen Laym., quod qui bona fide indebitum accepit, habet obligationem reſtituendi potius ex re accepta, quam ex quaſi contractu. Unde ſolum reſtituere tenetur, quatenus locupletior factus eſt, ſi bona fide accepit; Quod ſi bona fide rem illam abſumpſit, in nihilo factus ditior, aut ſi ſine dolo perdidit, ceſſat omnis obligatio.

QUÆSTIO X.

De Teſtamentis, Legatis, & aliis ultimis voluntatibus.

EXaminandum primo, Quid, & Quotuplex ſit Teſtamentum; Et quænam ſint conditiones ad valorem Teſtamenti requiſitæ? Secundo, Quænam ſint Teſtamenta privilegiata? Tertio, Quinam teſtari poſſint, & Teſtamentum revocare? Quarto, Quinam poſſint inſtitui hæredes; Quinto agendum de Renunciatione hæreditatis. Sexto, de Codicillis. Septimo, de ſubſtitutione hæredis, & Fideicommiſſis. Octavo, de Legatis.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Teſtamentum; Et quænam ejus Conditiones?

I. *Teſtamentum eſt* Voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit, cum directa hæredis inſtitutione.

II. *Quid interſit inter Teſtamentum, & Codicillum? Et quot teſtes ad utrumque requirantur?*

III. *Teſtamentum ſcriptum, ſeu clauſum quomodo differat a Nuncupativo?*

IV. *Quinam eſſe debeant ſeptem teſtes ad Teſtamentum requiſiti; Religioſus nequit eſſe teſtis ſine ſui Prælati licentia.*

V. *Validum eſt Teſtamentum, quamvis obnoxium nullitati in foro externo, quando quis interrogat Teſtatorem, Num velit Cajum inſtituere hæredem? & ille annuit.*

VI. *Eſt pariter validum, ſi Teſtator coram ſeptem teſtibus det alteri ſchedulam dicens, in ea ſuum Teſtamentum contineri.*

VII. *Pactum inter duos de reciproca hæreditatis ſucceſſione non valet tanquam mutua donatio irrevocabilis, ſed valet tanquam duo utriuſque Teſtamenta, quæ ante mortem revocari poſſint.*

I. TEſtamentum dicitur, eo quod mentis teſtatio ſit, ſeu diſpoſitio; nam ante mortem quilibet jure Gentium facultatem habet diſponendi de rebus ſuis.

Quæritur nunc primo: Quomodo Teſtamentum definiatur?

Reſpondeo, ex Ulpian. definiri, quod ſit *Voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit*. Ita in *leg.* 1., *ff. de Teſtamentis*. Per primas particulas convenit cum aliis contractibus inter vivos, per ultimas diſconvenit; Nam Teſtamentum non habet robur ante mortem Teſtatoris, teſtante Apoſtolo ad Hebr. 9. *Ubi Teſtamentum eſt, mors intercedat Teſtatoris neceſſe eſt*. Quia tamen hæc definitio Teſtamenti videtur etiam convenire cum aliis ultimis voluntatibus, nempe cum Legatis, Codicillis, Fideicommiſſis, & aliis diſpoſitionibus, ideo aliqui cum Bartol. explicant verba illa definitionis, *Juſta ſententia*, quod ſcilicet debeat eſſe perfecta, atque adeo cum inſtitutione hæredis bonorum univerſalis; Alii cum Laym. explicant ly, juſtam, hoc eſt ſolemnem, ſeu Juris ſolemnitatibus nixam; Alii apud Laym. addunt definitioni adductæ claritatis gratia hæc verba, *cum directa hæredis inſtitutione*; hoc enim proprium eſt Teſtamenti directe hæredem inſtituere: Quamvis enim militi concedatur in leg. *Militis*, *ff. de Militum Teſtamentis*, quod poſſit in Codicillo hæredem inſtituere; Codicillus tamen directe ordinatur non ad hæredis inſtitutionem, ſed ad aliquid in Teſtamento explicandum, vel mutandum, addendum, vel detrahendum; ut ad legata inſtituenda, vel ad ſubſtitutionem fideicommiſſariam faciendam.

II. Unde ad Codicillum ſatis ſunt quinque teſtes etiam non rogati, inter quos poſſunt eſſe etiam mulieres; ad Teſtamentum vero requiruntur ſeptem teſtes rogati maſculi, & puberes.

III. Quæritur ſecundo; Quotuplex ſit Teſtamentum?

Reſpondeo eſſe duplex. Primum dicitur Scriptum, ſeu clauſum, alterum Nuncupativum, ſeu apertum. Teſtamentum ſcriptum eſt, quod Teſtator propria, vel alterius manu coram ſeptem teſtibus ad id rogatis, ſeu vocatis ſubſcribit; vel ſi neſciat ſcribere, alteri a ſeptem illis teſtibus diverſo tradit ſuo nomine ſubſcribendum coram iiſdem ſeptem teſtibus, qui etiam uno,

eodemque continuato tempore debent illud ſubſcribere, & proprio, vel alieno ſigillo ſignare; Quamvis poſſint eodem ſigillo omnes uti, ut habetur in leg. *Hac conſultiſſime*, Cod. *de Teſtamentis*. Teſtamentum vero Nuncupativum, ſeu apertum habetur, quando coram ſeptem teſtibus ſcripto, vel voce articulata profertur: Hodie tamen talis nuncupatio a Notario publico in Scripturam redigi ſolet, ut, ſi teſtes decedant, a tali Inſtrumento fides veritatis fiat, nec inſinuatione ulla apud Judicem opus ſit.

IV. Porro hi ſeptem teſtes debent eſſe maſculi puberes, liberi, & ad id vocati; nec poſſunt eſſe ſurdi, muti, cæci, furioſi, prodigi, Jure infames, & in Teſtatoris poteſtate, nec Pater Teſtatoris, aut in Patris poteſtate, nec hæres, aut in hæredis poteſtate, nec fratres, &c., ſed debent eſſe extranei. Poteſt legatarius eſſe teſtis; Sicut etiam Tutor nominatus in Teſtamento pro liberis, ex leg. *Qui Teſtamento* apud Laym.; quia non cenſentur teſtari in cauſa propria, dum de Teſtamento principaliter teſtantur. Poteſt etiam Religioſus eſſe teſtis, ſed peccat, ſi id faciat ſine Prælati licentia. Quod ſi alicujus teſtis defectus publice ignorentur, non per hoc invalidatur Teſtamentum, quia error communis jus confert.

V. Dubium eſt primo; An valeat Teſtamentum, ſi Notarius, vel alius interroget Teſtatorem, num velit inſtituere hæredem Cajum, & ille verbo expreſſo annuat? Affirmant communiter; quamvis tale Teſtamentum ſæpe infringatur, allegando, quod Teſtator vel non erat mentis compos, vel ob importunitatem ſuggeſtionis contradicere non ſit auſus.

VI. Dubium eſt ſecundo; An valeat Teſtamentum, ſi Teſtator Confeſſario, vel alteri coram ſeptem teſtibus ſchedulam tradat, dicendo tantum, illud eſſe ſuum Teſtamentum, & ibi voluntatem ſuam contineri? Affirmant communiter apud Molin. diſp. 127.; dummodo deinde conſtet de identitate ſchedulæ.

VII. Dubium eſt tertio: An valeat pactum inter duos de futura hæreditatis ſucceſſione reciproca? Negant communiter ex leg. *Licet*, Cod. *de Pactis*, quia tolleretur tali pacto facultas teſtandi; valet tamen non tanquam Teſtamentum, ſed tanquam mutua donatio cauſa mortis facta, quam poſſit uterque ad libitum ante mortem revocare; ſic enim cenſentur eſſe duo Teſtamenta, unde uterque debet illa ſubſcribere, & proprio ſigillo ſignare, itaut integrum ſit utrique ante mortem Teſtamentum hoc mutare.

ARTICULUS II.

De Teſtamentis Privilegiatis.

I. Plura ſunt Teſtamenta privilegiata, nempe ad pias Cauſas, Tempore peſtis, Militis, ſi fiat coram Principe, ſi ab aſcendentibus inter liberos, aut ſi ruri fiat, ubi nonniſi quinque teſtes reperiantur.

II. In Teſtamento ad pias cauſas non requiritur ſolemnitas juris civilis, ſed ſolius juris naturalis, Divini, & Gentium: Pro foro interno ſatis eſt, quod conſtet de mente Teſtatoris.

III. Parochus cum alio teſte ſufficit ad teſtandum, etiam in favorem propriæ Eccleſiæ.

IV. Per Teſtamentum ad pias cauſas minus ſolemne revocatur aliud ſolemne; & probabiliter etiam ſubſequens ad cauſas non pias.

V. Teſtamentum ſine ſolemnitate juris ad cauſas profanas validum eſt quoad legata pia; Et Teſtamentum ſine juris ſolemnitate ad cauſas pias valet quoad legata profana.

VI. Ad cauſas pias teſtari poteſt etiam Filiusfamilias, Impubes, Damnatus ad mortem, Prodigus, Mutus, & Surdus, ac ſimiles. Qui committit bona ſua diſpoſitioni Titii, hic debet ad cauſas pias omnia diſtribuere. Voluntates Captatoriæ ſunt irritæ.

VII. Tempore Peſtis ad Teſtamentum ſatis ſunt ſolemnitates jure Gentium requiſitæ.

VIII. Quid de Teſtamento Militis, ſive in bellica expeditione, ſive in Caſtris?

IX. Non requiruntur ſolemnitates, quando Teſtamentum fit coram Principe, aut a Patre, Matre, vel aliis aſcendentibus, ut hæreditas inter liberos dividatur. Et ſufficiunt quinque teſtes, quando a ruſticanis in Villis degentibus plures haberi non poſſunt.

I. QUæritur primo; Quænam dicantur Teſtamenta privilegiata, in quibus non requiruntur omnes juris ſolemnitates ad eorum valorem?

Reſpondeo eſſe plura. Primo, Teſtamentum ad pias cauſas. Secundo, quod fit tempore peſtis. Tertio, Teſtamentum Militis, dum eſt in expeditione bellica. Quarto, Teſtamentum coram Principe factum.

ctum. Quinto, Teſtamentum, quod a Patre, Matre, aut alio aſcendente fit inter liberos. Sexto, Teſtamentum eorum, qui ruri verſantur, ubi plures teſtes, quam quinque haberi non poſſunt.

II. Circa Teſtamentum ad pias cauſas, in quo ſcilicet hæres eſt pia cauſa, aut ſubſtitutionis via hæreditas devenit ad pias cauſas; Dico primo; In eo nulla omnino requiritur ſolemnitas juris civilis, aut conſuetudinis, ſed ſatis ſunt ſolemnitates requiſitæ a Jure naturali, Divino, & Gentium: Et ratio eſt, quia jura ſæcularia non poſſunt præjudicium ferre cauſis Eccleſiaſticis ſalutem animæ directe ſpectantibus, niſi a Summo Pontifice approbentur, & recipiantur, ex Cap. *Eccleſia*, *de Conſtitution.* Unde fit, Teſtamentum ad cauſas pias factum validum eſſe, etiamſi nullus in eo teſtis ſit adhibitus, dummodo ſufficienter conſtet de voluntate Teſtatoris: Certe ſæpe duo, vel tres teſtes requiruntur ad probationem; puta ad teſtandum, quod talis ſcriptura facta ſit a Teſtatore, &c., iſti tamen duo, vel tres teſtes requiruntur a Jure Canonico ſolum pro foro externo; nam in conſcientia valet quomodocumque conſtet de mente Teſtatoris, ut notat Dian. part. 7. tract. 6. reſol. 2.

III. Parochus etiam cum alio teſte ſufficit ad teſtandum, quamvis legatum ſit pro Eccleſia ſua.

IV. Adde, quod Teſtamentum minus ſolemne ad pias cauſas revocat prius ſolemne factum ad cauſas non pias. Immo ex Covar. contra alios apud Dian. loc. cit. reſol. 27. cenſetur habere clauſulam derogatoriam ſubſequentium Teſtamentorum, ſicut Teſtamentum conditum inter liberos.

V. Dico ſecundo; Teſtamentum factum ad cauſas profanas ſine ſolemnitate juris, quamvis non valeat in ratione Teſtamenti, valet tamen in foro conſcientiæ quoad legata pia in ipſo contenta, ut communius docent cum Molin. diſput. 134. contra Barboſ. propter eandem rationem; quia jura ſæcularia non poſſunt præjudicium ferre cauſis ſpiritualibus: Et econtra Teſtamentum factum ad cauſas pias ſine ſolemnitate juris valet in foro conſcientiæ etiam quoad legata profana in eo contenta, ut docet Barboſ. contra Vaſq., Bonac., Lug. apud Dian., reſol. 4.; quia ſi tenet principale, tenet etiam acceſſorium.

Ex quibus ſequitur, quod ſi moriturus cœpit facere Teſtamentum, aut Codicillum, & morte præventus non abſolvit, quamvis quoad alia illud ſit irritum, tamen tenet quoad ea, quæ continet ad cauſam piam, ut notat Dicaſtil. apud Dian. loc. cit. reſol. 19.

VI. Dico ultimo: Teſtari ad pias cauſas poſſunt non ſolum omnes, qui poſſunt jure communi teſtari, ſed etiam Primo filiuſfamilias de bonis adventitiis, conſentiente tamen Patre. Secundo, Impubes, permiſſu tamen Principis, ut Malder. contra Bonac. apud Dian. reſol. 7. Tertio, Damnatus ad mortem ex conſuetudine teſtari poteſt ad pias cauſas de bonis non confiſcatis. Quarto, Prodigus ex Leſſ., Dicaſtil. contra alios apud Dian. reſol. 9. Quinto, Mutus, & Surdus ex Molin., Lug. contra Hunnium; Et idem docet de quibuſdam aliis Dian. loc. cit. Adde ex Laym. quod ſi quis dicat, Committo mea bona diſpoſitioni Titii, tunc Titius cenſetur nudus hæres, qui debet ad cauſas pias omnia diſtribuere; Si tamen diſpoſitio ſit ad cauſas profanas, irrita eſt inſtitutio hæredis collata ad arbitrium, & liberam voluntatem Tertii, ex leg. *Si quis*, *ff. de Hæredibus inſtituendis*; Sicut irritæ ſunt captatoriæ voluntates, ut ſi quis dicat, Inſtituo te hæredem, dummodo tamen inſtituas hæredem me, aut meum fratrem, ex leg. *Captatoria*, *ff. de Legatis*.

VII. Secundum Teſtamentum privilegiatum eſt tempore Peſtis; quia in eo ſatis ſunt ſolemnitates juris Gentium, ut communius docent contra Molin., & Vaſq. apud Dian. part. 7. tract. 6. reſol. 34.

VIII. Tertium Privilegiatum Teſtamentum eſt Militis, quod fit a milite in bellica expeditione; nam ſi in Caſtris ille teſtetur, ad validitatem Teſtamenti ſufficiunt duo teſtes; Si vero teſtetur in conflictu hoſtium, tunc ſatis eſt, quod per duos teſtes innoteſcat militem proprio ſanguine in clypeo, vel vagina, vel alia materia teſtamentum ſcripſiſſe, &c. Addunt aliqui apud Dian part. 7. tract. 6. reſol. 64., Privilegia conceſſa militi teſtanti in Caſtris propter dignitatem militiæ, & utilitatem Reipublicæ convenire etiam omnibus doctoris gradu inſignitis, ex leg., 2., ff. *de Origine Juris*; Sicut conveniunt omnibus aliis, qui in hoſtili loco decedunt, perinde ac ſi eſſent milites, ut notat Laym.

IX. Quarto: Privilegiatum eſt Teſtamentum factum coram Principe; ſatis enim eſt, quod conſtet ultimam voluntatem Teſtatoris expreſſam fuiſſe Principi voce, vel ſcripto abſque alia ſolemnitate, ex leg.

Omn-

Omnium, Cod. *de Teſtamentis*.

Quinto: Non requiritur ſolemnitas teſtium in Teſtamento, quod a Patre, Matre, aliove aſcendente conditum eſt, itaut liberis hæreditas dividatur, quamvis portionibus inæqualibus.

Demum in Teſtamento facto a Ruſticanis, quando ſunt in locis, ubi non poſſunt haberi plures teſtes, quam quinque, hic numerus teſtium ſufficit, ex leg. ultim., Cod. *de Teſtamentis*; Et in terris ſubjectis temporali dominio Pontificis ſatis eſt præſentia Parochi, & duorum, vel trium teſtium, ut notant Laym., & Molin. diſp. 133.

ARTICULUS III.

Quinam teſtari poſſint, & Teſtamentum revocare?

I. *Omnes teſtari poſſunt, niſi iis jure naturali, aut poſitivo prohibeatur. Nemo autem ad teſtandum tenetur; Expedit tamen ad pias cauſas aliquid relinquere.*

II. *Naturali jure nequeunt teſtari infantes, amentes, furioſi, dum furore ſunt correpti.*

III. *Jure poſitivo vetatur Teſtamentum ſurdis, & Mutis a nativitate. Quid de Cæcis, Prodigis, Mancipiis, Uſurariis, Damnatis ad mortem, Impuberibus, Filiisfamilias? Quid de Clericis, ac de Beneficiariis? Quid de Regularibus?*

IV. *Num valide, an ſolum illicite abſque Superioris licentia teſtentur, aut donent, qui vota ſimplicia in Societate Jeſu emiſerunt ante profeſſionem?*

V. *Quonam pacto revocari poſſit Teſtamentum?*

VI. *Ut prius Teſtamentum reddat poſterius invalidum, quid requiratur? Et quomodo poſſit poſterius Teſtamentum invalidare prius, in quo habetur clauſula invalidativa poſterioris?*

VII. *Qui juravit ſe non revocaturum eſſe Teſtamentum, quandonam poſſit illud revocare? Hujuſmodi juramentum non eſt contra bonos mores, nec abſolute nullum.*

I. Certum eſt, omnibus habentibus liberam facultatem diſponendi de bonis ſuis licitum eſſe teſtari, niſi aut naturali, aut poſitivo jure prohibeantur. Certum etiam eſt, neminem per ſe loquendo obligari ad teſtandum, quamvis aliquando fieri debeat Teſtamentum ad vitandas lites, & incommoda, quæ aliter obvenirent; Et Chriſtiani ad id adhortandi ſunt, ut pro ratione ſuarum facultatum aliquid ad pias cauſas pro anima ſua relinquant, ut recta ratio, & aliorum exempla ſuadent.

Quæritur tamen, Quinam prohibeantur teſtari?

II. Dico primo; Jure naturali prohibentur omnes, qui rationis uſu carent; ut ſunt infantes, amentes, furioſi; Quamvis ſi illud condiderint, dum furor intermiſit, & habebant lucida intervalla, ratum eſſe debebit, licet poſtea in furorem reciderint.

III. Dico ſecundo, Jure poſitivo prohibitum eſſe teſtari, Primo, Surdis, & Mutis a nativitate; Cæcis vero permittitur teſtari, ſed cum aliis conditionibus relatis a Dian. part. 5. tract. 6. reſol. 26.; Secundo, Prodigis, quibus bonorum adminiſtratio eſt interdicta; Tertio, Mancipiis; teſtari enim non poſſunt, niſi ad pias cauſas, vel domino conſentiente; Quarto, Uſurariis manifeſtis, niſi prius ſatisfecerint, aut cautionem dederint; Quinto, Damnatis ad mortem, ubi eorum bona confiſcanda ſunt; Sexto Impuberibus ob judicii immaturitatem. Septimo, Filiisfamilias, qui tantum de bonis Caſtrenſibus, vel quaſi caſtrenſibus teſtari poſſunt, de Adventitiis vero ſolum ad pias cauſas de conſenſu Patris: Clericus tamen teſtari poteſt de bonis adventitiis etiam ſine licentia Patris, & ſine ſolemnitatibus juris Civilis, ut notat Dian. part. 5. tract. 3. reſol. 124.; ſed cum ſolemnitatibus juris Canonici, adhibendo ſcilicet duos tantum, vel tres teſtes, ex eodem Dian. loc. cit. reſol. 52.: Beneficiarius teſtari non poteſt de bonis Beneficii ad cauſas non pias; quamvis poſſit aliquid legare conſanguineis, famulis, aut aliter benemeritis per modum juſtæ remunerationis. Poſſunt tamen Epiſcopi, & Cardinales de licentia Pontificis (quæ ex juſta cauſa dari poteſt) ad uſus profanos teſtari de bonis Eccleſiaſticis. Demum Regulares, qui non ſunt Regulares Milites, ne de conſenſu quidem Superioris teſtari poſſunt; (ſicut nec filiusfamilias ſine conſenſu Patris,) poſſunt tamen de licentia Superioris aliquid donare cauſa mortis, ſicut poſſunt donatione inter vivos, ut docet Dian. part. 5. tract. 3. reſol. 128, quia magis eſt donare inter vivos, ſeu irrevocabiliter, quam donare cauſa mortis, ita ſcilicet ut donatio incipiat habere effectum ſuum poſt mor-

mortem donantis; ergo ſi Prælatus poteſt dare licentiam ad primum, poterit etiam ad ſecundum; Quamvis poſſit ex Laym. ad arbitrium talem licentiam revocare ante mortem donantis.

IV. Religioſi Societatis Jeſu poſt emiſſa vota ſimplicia ante profeſſionem, quamvis illicite, valide tamen teſtantur abſque licentia Superioris ex Sanch. lib. 7. cap. 8. num. 25. contra Leſſ. cap. 4. n. 28. & Molin. diſp. 139.; quia cum retineant dominium rerum ſuarum, voto paupertatis non irritatur eorum donatio, ſed ſolum prohibetur uſus ſine licentia Superioris: Laym. etiam lib. 3. tract. 5. cap. 7. juxta ſententiam Leſſii, & Molinæ contra Sanch. docet, donationes omnes factas ab habentibus vota ſimplicia in Societate Jeſu ſine licentia Superioris eſſe irritas; non ſecus ac donationes pupilli ſine auctoritate Tutoris; quia Tridentinum irritat omnes donationes non factas in duobus menſibus ante profeſſionem, & excipit Societatem Jeſu ſolum circa ea, quæ ſunt propria ſuarum conſtitutionum; Unde cum ſit contra Conſtitutiones renunciare ſine licentia Superioris, ideo irritæ videntur hujuſmodi renunciationes; Hinc Notarii licentias Superiorum in hujuſmodi renunciationibus ſolent inſerere.

V. Porro circa revocationem Teſtamenti certum eſt, quod Teſtamentum, & quælibet ultima voluntas poſſit ad arbitrium Teſtatoris revocari, & mutari, poteſtque revocari tam tollendo aliquid ſubſtantiale, verbi gratia ſigillum a Teſtamento facto, quam conficiendo novum Teſtamentum perfectum, & ſolemne; aliter per ſecundum Teſtamentum non revocatur primum, ex leg. *Hac conſultiſſima*, Cod. *de Teſtamentis*, niſi in aliquibus caſibus exceptis, ut notat Laym. cap. 4.; verbi gratia, ſi ſecundum minus ſolemne ſit ad pias cauſas, vel inter liberos factum.

VI. Ubi notandum, quod ſi in priori Teſtamento dicat Teſtator, quod ſi alterum Teſtamentum conditurus ſit, nolit ſecundum habere vim, in tali caſu ſecundum Teſtamentum non revocat prius, niſi addat clauſulam derogatoriam prioris: Immo non ſatis eſt, ut dicat in ſecundo Teſtamento, quod nolit valere alterum Teſtamentum prius factum, cum poſſit id dici ex oblivione prioris; ſed debet revocare clauſulam illam appoſitam in priori Teſtamento, & tunc valebit ſecundum Teſtamentum; nam ex leg. *Si quis*, ff. *de Legatis*, nemo poteſt eam ſibi legem dicere, ut a priori voluntate recedere non liceat.

VII. Dubium eſt, An qui juravit, ſe non revocaturum Teſtamentum, poſſit illud deinde revocare?

Reſpondeo cum communi contra Gomez apud Dian. part. 5. tract. 3. reſol. 122., quod peccet mortaliter peccato perjurii, ſi ſine juſta cauſa revocet; revocatio tamen erit valida in utroque foro: quod ſi detur juſta cauſa revocandi, verbi gratia, quia diſpoſitum eſt contra leges juſtas, licite revocari poteſt; quia juramentum eſſet iniquum; Poteſt autem peti relaxatio talis juramenti, quamvis non diſpoſiti contra leges juſtas, juxta dicta quæ. 1. ar. 4. Non tamen admiſerim, quod docet Gomez apud Dian. loc. cit., tale juramentum eſſe abſolute nullum, utpote contra bonos mores, dando hæredibus occaſionem deſiderandi mortem Teſtatoris; (ſicut in leg. *Stipulo* ff. *de Verbor. obligat.* dicitur eſſe iniquum, & non obſervandum hoc pactum, Inſtituo te hæredem, & niſi præſtitero, ſpondeo tibi tantam pecuniam, quia tale pactum eſt contra libertatem naturalem teſtandi;) Et ratio eſt, quia non videtur eſſe contra bonos mores, nec peccatum ullum, in reverentiam Numinis invocati carere libertate teſtandi.

ARTICULUS IV.

Quinam poſſint Hæredes inſtitui?

I. Hæredes vel inſtituuntur a Teſtatore, vel veniunt ab inteſtato: Vel ſunt neceſſarii, vel non neceſſarii; Vel univerſales, & ex aſſe, vel particulares, quibus aliqua pars aſſis relinquatur. Quænam ſint Aſſis partes?

II. Hæredes neceſſarii quinam ſint? Et quænam ſit legitima portio deſcendentium? Quinam in portionem hæreditatis admittuntur in Capita, quinam in Stirpes? In feudalibus quinam, & quomodo ſuccedant?

III. Quomodo ſe gerere debeat Pater, ac Mater relate ad filios illegitimos? Quid relinquere poſſint Spuriis præter alimenta?

IV. Omnes homines, & Communitates inſtitui poſſunt hæredes, niſi ſpecialiter prohibeantur, ut Spurii, Hæretici, Infames, qui dicuntur inteſtabiles. Quid de Religioſis? Quid de Profeſſis Societatis Jeſu? Poteſt domus Profeſſa Societatis Jeſu inſtitui hæres;

res; non tamen Conventus Fratrum Minorum.

V. *Hæredes ab inteſtato quinam veniant? Quandonam ſuccedant conſanguinei in linea tranſverſali uſque ad decimum gradum? Et quandonam Fiſcus ſæcularis, quando Eccleſiaſticus ſuccedant?*

VI. *Uxor, quæ ſine dote nupſit, quandonam ſuccedat in quarta parte bonorum Mariti? Et quando maritus pauper in quarta parte bonorum uxoris?*

VII. *Quid reſtituere debeat conjux tranſiens ad ſecundas nuptias?*

VIII. *Hæres ſuus in hæreditate ſuccedit, antequam illam adeat, non vero hæres non ſuus.*

IX. *Qui hæreditatem acceptavit, num teneatur aliquando ſolvere creditoribus defuncti ſupra vires hæreditatis? Et quando illi competat quarta Trebellianica, aut Falcidia?*

I. HÆredes, alii inſtituuntur a Teſtatore, alii veniunt ab inteſtato, ſeu de jure ſuccedunt in hæreditate, etiam nullo condito Teſtamento, aut Teſtamento non legitime condito. Rurſus hæredes ex Teſtamento, ſeu qui inſtituuntur in Teſtamento, alii ſunt neceſſarii, hoc eſt, quos Teſtator cogitur inſtituere, niſi juſtam habeat cauſam exhæredandi, ut ſunt deſcendentes, & iis deficientibus, aſcendentes; Alii non neceſſarii, quos ſcilicet non cogitur inſtituere Teſtator, ut ſunt extranei. Demum alii ſunt hæredes univerſales, ſeu ex aſſe; alii particulares, quibus ſcilicet aliqua pars hæreditatis relinquitur, verbi gratia, triens, quadrans; &c.. Sciendum enim, hæreditatem dividi in jure in duodecim uncias, quæ Aſſis nomine continentur. Unde duodecima pars hæreditatis vocatur Uncia; ſexta pars vocatur Sextans, hoc eſt, duæ unciæ; quarta pars vocatur Quadrans, hoc eſt, tres unciæ: tertia pars vocatur Triens, hoc eſt, quatuor unciæ; Quincunx dicuntur quinque unciæ; Semis, vel Semiſſis, ſex unciæ; Septunx, ſeptem unciæ; Bes, octo unciæ; Dodrans novem unciæ; Dextans, decem unciæ; Deunx, undecim unciæ; As demum dicitur integra libra, ſeu hæreditas. Hæres autem particularis in hoc differt a Legatario, quod Legatarius, cui aliqua res determinata relinquitur in Teſtamento, nullum onus ſubire debet; econtra hæres particularis ſubire debet partem onerum hæreditatis juxta partem hæreditatis, quam acquirit. His explicatis

II. Dico primo, hæredes neceſſarios eſſe ſolum Deſcendentes, & iis deficientibus, Aſcendentes, qui ſunt conſanguinei in linea recta. Porro legitima portio deſcendentium eſt triens hæreditatis, ſi non plures ſint, quam quatuor liberi maſculi, vel fœminæ; Semiſſis vero, ſi plures ſint, quam quatuor; Et in horum liberorum numero ponendus eſt, qui renunciavit hæreditati, non vero qui eſt incapax hæreditatis vel ob ingreſſum in Religionem, vel quia eſt exhæredatus, &c. Si tamen unus ex liberis defunctus nepotes reliquit, iſti omnes repræſentant perſonam Patris ſui, & in ejuſdem portionem ſuccedunt; Unde cum reliquis liberis Teſtatoris non in capita, ſed in ſtirpes in hæreditatem admittuntur: Hæc tamen legitima portio, quæ hæredibus neceſſariis debetur, eſt ſolum ex bonis, quæ ſunt de ſubſtantia Patris, non vero ex bonis feudalibus, quæ dicuntur ex pacto, & providentia ſecundum gratiam, & liberalitatem concedentis; Sic Regna, & Comitatus Magnatum debentur Primogenito, dummodo aliis ſuſtentatio ſufficiens relinquatur. Quod diximus de Deſcendentibus, dicas de Aſcendentibus; nam deficientibus deſcendentibus, triens hæreditatis debetur Patri, & Matri Teſtatoris; Quod ſi neuter ſuperſit, in locum patris ſuccedit avus, & avia paterna, & in locum matris avus, & avia materna. Quare ſi hujuſmodi legitima portio debita hæredibus neceſſariis non relinquatur in Teſtamento, non adjecta cauſa, verbi gratia, ingratitudinis, Teſtamentum erit nullum quoad hæredis inſtitutionem, quamvis valeat quoad legata, & alia.

III. Hic autem notandum primo, quod deficientibus deſcendentibus ſimul, & aſcendentibus, non ſit neceſſe inſtituere ullatenus hæredem fratrem, vel ſororem Teſtatoris, ut communiter docent contra Riccium apud Dian. part. 1. tract. 8. reſol. 85., & part. 5. tract. 3. reſol. 114., quamvis poſſint iſti conqueri tanquam de inofficioſo Teſtamento, ſi fuerit relictus hæres aliquis infamis. Secundo, quod Pater non teneatur inſtituere hæredes filios naturales non legitimatos; quamvis ſi careat filiis legitimis, poſſit illos hæredes inſtituere, dummodo non fraudet parentes debita portione. Si vero Teſtator habeat filios legitimos, non poteſt relinquere filiis naturalibus, eorumque matri pluſquam unam unciam hæreditatis. Mater tamen juxta jus

Cæ-

Cæſareum æque tractare poteſt filios legitimos, ac naturales, cum æquali jure ſuccedant in hæreditate, ut notat Molin. diſp. 166. apud Laym. Spuriis, hoc eſt natis ex coitu damnato, & punibili (ſeu ex Patre, & Matre, qui non poterant tempore conceptionis propter impedimentum dirimens in matrimonium conjungi,) nihil relinquere poteſt Pater præter alimenta juxta proprium ſtatum, quæ ſunt de jure naturæ. Unde in hoc jus Canonicum revocavit jus Civile, ut notat Dian. part. 5. tract. 3. reſol. 112. Poteſt etiam aliquid iis relinquere in remunerationem pro benemeritis, quia hæc eſt ſolutio, non donatio; at non veniunt pro benemeritis obſequia debita Patri, ut notat Dian. lo. cit. reſol. 131. Poteſt Avus inſtituere hæredem nepotem filium ſpurii, ſi non faciat id intuitu patris; poteſtque etiam mater probabiliter ex Leſs., dummodo non ſit illuſtris habens filios legitimos.

Si tamen Pater inſtituat hæredem extraneum cum onere, quod hæreditatem det ſpurio, peccat graviter acceptans hæreditatem cum tali promiſſione; eo quod prohibeatur id graviter in lege; Quia vero promiſſio iſthæc eſt nulla, ideo nihil deinde tenetur dare ſpurio, ut notat Becan. apud Dian. loc. cit. reſol. 121.

IV. Dico ſecundo, poſſe omnes homines, & Communitates inſtitui hæredes, niſi ſpecialiter prohibeantur. Prohibentur enim primo Spurius, ut diximus. Secundo, hoſtium Civitates, & Communitates Judæorum. Tertio, Hæreticus, & Apoſtata, necnon deportatus, ſeu damnatus ad metalla. Quarto, Collegium, quod non eſt erectum auctoritate publica, exceptis Confraternitatibus, quæ pietatis cauſa inſtitutæ ſunt etiam ſine auctoritate Superioris. Quinto, Occiſor Teſtatoris, & alii, qui in jure dicuntur inteſtabiles, ut occiſor Cardinalis. Demum circa Religioſos certum eſt omnes profeſſos Ordinum, quibus conceſſum eſt bona immobilia in communi poſſidere, poſſe inſtitui hæredes, & ab inteſtato ſuccedere, ut notat Sanch. lib. 7. cap. 12.; Ex Trident. autem ſeſſ. 25. cap. 3. omnibus Ordinibus id conceditur, præterquam Cappuccinorum, & Minorum de Obſervantia. Quia tamen Societas Jeſu conceſſionem hanc Tridentini bona immobilia, & redditus poſſidendi non acceptavit, ideo Profeſſi Societatis Jeſu non poſſunt inſtitui hæredes, nec poſſunt ab inteſtato ſuccedere ipſi, nec loca ubi degunt: Immo quamvis Collegia, & domus probationis Societatis Jeſu poſſint bona immobilia, & redditus poſſidere, non poſſunt tamen ſuccedere in hæreditate ratione profeſſi, aut alterius habentis vota formata, ut habetur in 6. part. Conſtit. cap. 2. Illud autem eſt diſcrimen inter Ordinem Cappuccinorum, aut Minorum de Obſervantia, & Societatem Jeſu, quod Collegia, & Domus Profeſſæ Societatis, quamvis non poſſint ratione Profeſſi acquirere hæreditatem aut ex Teſtamento, aut ab inteſtato; poſſunt tamen etiam Domus Profeſſæ inſtitui hæredes, & hæreditatem adire; ita tamen, ut ſi in hæreditate habeantur bona immobilia, Domus profeſſa poſſit illa vendere; Contra vero non ſolum Profeſſi Cappuccini, & de Obſervantia non poſſunt inſtitui hæredes, ſed neque eorum Conventus; & probabiliter ex Sanch. lib. 7. cap. 25. nec eorum Eccleſiæ. Immo probabiliter ex eodem Sanch. contra Rodriq., nec poteſt Fratribus Minoribus relinqui hæreditas cum pacto, quod vendatur, & in neceſſarios uſus pretium venditionis expendatur; quamvis poſſit inſtitui hæres alius cum onere, quod hæreditatem vendat, & pretium in Fratrum neceſſitates convertat.

V. Dico tertio, Hæredes ab inteſtato ante omnes venire liberos legitimos tum mares, tum fœminas æqualibus portionibus; In iſtorum autem mortuorum locum ſuccedunt nepotes in ſtirpes, non in capita, ut ſupra diximus. Secundo, deficientibus deſcendentibus, veniunt, ut ſupra etiam diximus, Aſcendentes, videlicet pater, & mater Teſtatoris; in quorum mortuorum locum ſuccedunt avi, & aviæ illos repræſentantes. Quod ſi una cum patre, & matre, vel avis adſint etiam fratres, & ſorores Teſtatoris, etiam ipſi ſuccedunt æqualiter, ſeu in Capita. Tertio, deficientibus deſcendentibus, & aſcendentibus, ſuccedunt fratres, & ſorores ex utraque parte conjuncti æqualibus portionibus, & excludunt conjunctos, vel ex patre tantum, vel ex matre tantum. Mortuis fratribus, & ſororibus, ſuccedunt eorum liberi, & his deficientibus ſuccedunt fratres, aut ſorores ex una tantum parte conjuncti: Quibus etiam deficientibus, devolvitur ſucceſſio ad propinquiores Collaterales uſque ad decimum gradum in Capita, ut habetur apud Molin. diſp. 164., & Laym. Quarto, deficientibus omnibus hæredibus in linea tranſverſali uſque ad decimum gradum, ſuccedit conjux defuncti, & conjuge etiam deficiente ſuc-

ſuccedit Fiſcus ſæcularis in bonis Laici, & Eccleſiaſticus in bonis Clerici, ex leg. *Vacantia*, Cod. *de Bonis vacantibus*.

VI. Ubi notandum primo, quod ſi uxor marito nupſit ſine dote, debeat, ſi inops eſt, ſuccedere in quarta parte bonorum mariti, etiamſi hæreditas ad conſanguineos pertineat; ita tamen ut ſi Teſtator relinquat liberos, ad uxorem ſpectent ſolum uſusfructus quartæ partis bonorum mariti, dum ipſa vivit, & deinde ſi plures, quam tres liberi adſint, ipſa cum iiſdem in capita ſuccedat; Et eadem eſt ratio, ſi uxor dives præmoriatur relicto marito inope.

VII. Notandum ſecundo, quod uxor, quæ ſuſceptis ex priore matrimonio liberis tranſit ad ſecundas nuptias, debet ſervare, & relinquere liberis quicquid donatione, aut teſtamento habuit a priore marito: Et idem dicas de marito tranſeunte ad ſecundas nuptias. Quod ſi ad ſecundas nuptias non tranſeant, poſſunt bona a conjuge profecta (excepta donatione propter nuptias, & lucris ex dote) conſumere, & alienare; Quod ſi non alienarint, poſſunt deinde liberi illa ſibi vindicare.

VIII. Notandum tertio diſcrimen, quod intercedit inter hæredem ſuum, & hæredem non ſuum; Nam hæres ſuus (videlicet proximus deſcendens in poſſeſſione defuncti exiſtens tempore mortis, cui annumeratur poſthumus legitimatus, & profeſſus,) quia cenſetur una perſona cum defuncto, ſuccedit in hæreditate, & ejus dominium acquirit, antequam illam adeat: Econtra hæres non ſuus (quales dicuntur omnes alii hæredes) non acquirit dominium hæreditatis, antequam illam adeat, hoc eſt voluntarie acceptet, profitendo ſe eſſe hæredem; habetque anni ſpatium ad deliberandum, an velit illam acceptare. Peccat autem ex Sanch. lib. 6. dub. 4., & Molin. diſp. 345., ſi nolit illam acceptare, qui debitis eſt obſtrictus, quibus non poteſt aliter ſatisfacere, & non vult, ut creditoribus, ſed ut hæredibus ab inteſtato hæreditas obveniat; qui enim ex juſtitia ad aliquid obligatur, tenetur etiam adhibere media non multum difficilia ad illud ponendum, atque adeo qui tenetur ſolvere creditoribus, tenetur etiam acceptare hæreditatem neceſſariam ad ſolvendum.

IX. Notandum ultimo, quod qui hæreditatem acceptavit, ita teneatur onera hæreditatis ſubire, ut duo habeat privilegia; Primum eſt, quod ſi intra triginta dies cœpit facere inventarium, & intra alios ſeptuaginta novem compleverit, non teneatur ſolvere creditoribus defuncti ſupra vires hæreditatis; quod etiam competit Eccleſiæ, & Fiſco, ſi inſtituantur hæredes, quamvis inventarium non confecerint: Immo Sanch., & Vaſq. contra Covarr., & Molin. apud Laym. dicunt, neminem in foro conſcientiæ ad id teneri. Secundum privilegium eſt, quod talis hæres, deductis expenſis funeris, & ſolutis debitis, &c., ſaltem quartam partem hæreditatis habere debeat; aliter detrahere poteſt illam de legatis, beneficio legis Falcidiæ a Falco Conſule latæ, ut habetur in Digeſtis, & Cod. *Ad legem Falcidiam*; quamvis in legatis piis ceſſet lex iſta Falcidia, ut notat Leſſ. cap. 19. num. 88.; Sicut ceſsat in iiſdem quarta Trebellianica, ſeu quarta pars, quæ debetur illi, qui inſtituitur hæres cum onere reſtituendi alteri hæreditatem, beneficio legis factæ a Trebelliano Senatus Conſulto: Confunduntur autem in jure quarta Falcidia, & Trebellianica, cum fere idem importent.

ARTICULUS V.

De Renunciatione Hæreditatis.

I. Hæreditatis renunciatio non ſubſiſtit, niſi juramento firmetur.

II. Quid ſi filius poſt portionem ſuam acceptam hæreditati renunciet? Quid ſi juramento renunciet in præjudicium poſterorum? Quid ſi renunciet in favorem fratris, & interim parens decedat? Renunciatio hæreditatis non ſe extendit ad feudalia, nec ad alimenta.

III. Irrita eſt renunciatio hæreditatis, quæ ſperatur obventura, exceptis nonnullis caſibus.

IV. Quænam renunciatio hæreditatis facta ante ingreſſum in Religionem a Tridentino irritatur?

V. Hac in re nihil Tridentinum innovavit circa inſtitutum Societatis Jeſu.

VI. Irrita eſt renunciatio facta a Candidatis Societatis in cauſas profanas, aut in cauſas pias, ſed ſub conditione profeſſionis, ſi non fiat juxta Tridentinum.

VII. Qui a Societate dimittitur, num poſſit repetere, quod illi donavit?

I. QUæritur primo: An valeat renunciatio hæreditatis facta ab hærede neceſſario?

Reſpondeo, illam non ſubſiſtere, niſi ſit jura-

juramento firmata; jure enim Civili ſtatutum eſt propter bonum publicum, ut hæreditas pactis nec dari, nec auferri poſſit; ut docent communiter Doctores in leg. *Hæreditas*, Cod. *de Pactis conventis* apud Laym.

II. Notandum tamen primo, quod ſi filius (aut alius hæres neceſſarius,) vivente patre, integram ſuam portionem acceperit, & deinde renunciaverit reliquæ hæreditati, valide renunciaverit; quamvis ex Molin. diſp. 579., ſi deinde bona patris creſcant, non obſtante renunciatione nuda, adhuc poſſit in morte patris petere legitimam portionem talis augmenti. Secundo, quod ſi filius cum juramento renunciet hæreditatem, valida eſt renunciatio, quamvis id cedat in detrimentum eorum, qui filio ſucceſſuri eſſent; quia iſtis nullum jus illius hæreditatis, vel alterius competit, niſi dependenter a perſona patris. Tertio, ſi qui renunciavit in favorem fratris, eo mortuo ante mortem patris renunciatio corruit; cum ceſſet ejus cauſa. Demum renunciatio ſicut non extenditur ad feudalia, quia non debentur jure hæreditario, ſed ex conceſſione Principis, ſeu ex pacto, & providentia, ita nec extenditur ad alimenta, utpote jure naturæ debita; & communiter nec ad dotem neceſſariam, quippe quæ ſuccedit loco alimentorum.

III. Quæritur ſecundo: An Titius ſperans aliquam hæreditatem ſibi vel ex Teſtamento, vel ab inteſtato obventuram, poſſit illam alteri promittere, aut obligare?

Reſpondeo negative; irritantur enim hujuſmodi pacta in *leg. ult.*, Cod. *de Pactis* propter inſidias, quæ parantur ejus vitæ, ſuper cujus bonis paciſcuntur, ut ait Gloſſa. Excipe tamen primo, niſi adſit conſenſus ejus, de cujus hæreditate agitur, & talis conſenſus uſque ad mortem perſeveret: poteſt enim ille ſemper conſenſum revocare, ut proinde dicatur voluntas hominis ambulatoria uſque ad ultimum vitæ ſpiritum. Secundo, niſi pactum fiat circa hæreditatem perſonæ incertæ, quia ſic non datur anſa inſidiis. Tertio, ſi donetur hæreditas perſonæ certæ alicujus Communitatis, idque propter eandem rationem.

IV. Quæritur tertio: Num renunciatio hæreditatis facta ab aliquo ante ingreſſum in Religionem ſit valida?

Reſpondeo, certum eſſe, quod Trident. ſeſſ. 25. cap. 16. irritet renunciationes etiam juratas eorum, qui Religionem ingrediuntur, niſi factæ ſint cum licentia Epiſcopi, vel Vicarii intra duos menſes proximos ante profeſſionem, nec vult illas effectum ſortiri, niſi ſecuta profeſſione. Certum etiam eſt, quod ſi hujuſmodi renunciationes fiant multo tempore ante ingreſſum, & non intuitu ingrediendi in Religionem, ſint validæ; Si tamen fiant paulo ante ingreſſum, & intuitu ingreſſus, probabile eſt ex Navar., Molin. diſp. 139.; Sà, Rodriq., Laym. cap. 7. contra Vaſq., Sanch. lib. 7. cap. 5. & alios apud Pelliz. tract. 2. cap. 9. num. 4., eſſe invalidas; tum quia Tridentinum loquitur abſolute de omnibus renunciationibus factis ante duos illos menſes; tum etiam quia aliter fruſtraretur finis Tridentini intendentis tueri libertatem Novitiorum ad egrediendum; tum demum quia id declararunt Cardinales apud Marſilium citatum a Laym.: Docent etiam Navar., Sanch., Laym. contra Molin. diſp. 149. eſſe pariter irritas donationes, & renunciationes factas poſt ingreſſum, ſed ante duos illos menſes ſub conditione expreſſa ſecuturæ profeſſionis; quia ſic etiam libertas ad egrediendum Novitiorum minueretur; nam ipſi ægre contriſtare vellent donatarios, dejiciendo illos a poſſeſſione incepta bonorum, & donatarii omnes modos adhiberent, quibus novitius ad profitendum inducatur. Quod ſi tales donationes fierent non longe ante ingreſſum, probabile etiam eſt eſſe invalidas; Videntur enim factæ in fraudem Canonis Trident.

V. Notandum hic, Tridentinum ibidem addere, quod nolit hac in re innovare quicquam circa inſtitutum Societatis Jeſu, in quo præcipitur cap. 4. Exam. Gener., quod ingreſſurus juxta Conſilium Chriſti Domini, *Si vis perfectus eſſe, vade, vende, quæ habes, da pauperibus, & ſequere me*, debeat ante ingreſſum vel bona ſua erogare in cauſam piam, puta pauperibus ſine ſpe illa recuperandi, vel promittere ſe prompte relicturum omnia poſt annum ab ingreſſu, quandocunque illi injunctum fuerit. Poteſt etiam fieri poſt edita vota ſimplicia renunciatio in conſanguineos, accedente tamen conſilio, & judicio unius, aut plurium prudentium, & licentia Superioris; aliter erit irrita, ut docet Leſſius cap. 4. num. 28., & Layman contra Sanch., ut diximus articulo 3. n. 5.; Quia Tridentinum irritat omnes donationes, & renunciationes non factas intra duos illos menſes, aut juxta Societatis inſtitutum.

VI. Cenſeo tamen contra Leſſ. lib. 2. cap.

cap. 41. num. 41. irritas etiam eſſe renunciationes factas a Candidatis Societatis Jeſu ante ingreſſum, vel abſolute in cauſas profanas, vel in cauſas pias, ſed ſub conditione profeſſionis ſecuturæ; quia tales renunciationes non ſunt juxta inſtitutum Societatis.

VII. Notandum etiam, quod qui aliquid relinquit Societati, ſi dimittatur, non poteſt illud repetere, ut declaravit P. Claudius anno 1584., quia cenſetur talis donatio facta juxta inſtitutum, & ſine ſpe recuperandi.

ARTICULUS VI.

De Codicillis.

I. Codicillus, quaſi parvus Codex, eſt quoddam Teſtamentum imperfectum, ſupponens hæredem; In eo quinque teſtes ſufficiunt.

II. In teſtamento carente debitis requiſitis clauſula Codicillaris fert, ut vim habeat Codicilli, ſi non deſint requiſita ad Codicillum.

III. Vi clauſulæ Codicillaris legata ſubſiſtunt, quamvis non ſubſiſtat hæredis inſtitutio: Sunt alii etiam ejuſdem clauſulæ effectus.

IV. Poteſt Codicillus eſſe Nuncupativus coram quinque teſtibus. Legatum poteſt nutu relinqui a Teſtatore: Sed hæredis inſtitutio debet ore Teſtatoris proferri, ſaltem ad alterius interrogationem.

I. QUæritur primo: Quam vim habeat Codicillus?

Reſpondeo, Codicillum eſſe quaſi parvum Codicem, ſeu ſcripturam, qua ultima aliqua voluntas abſque directa hæredis inſtitutione continetur; Unde eſt quoddam Teſtamentum imperfectum; tum quia non requiritur ſolemnitas Teſtamenti; cum ad Codicillum ſatis ſint quinque teſtes, licet non rogati, & fœminæ; tum etiam quia Codicillus ſupponit hæredem vel in Teſtamento inſtitutum, vel ſuccedentem ab inteſtato, & ſolum deſervit vel ad legata, & fideicommiſſa relinquenda, vel ad teſtamentum declarandum, aut immutandum. Ex quo ſequitur, quod poſſit Codicillus fieri etiam nullo facto Teſtamento, obligando verbi gratia ad aliqua legata hæredem ab inteſtato venientem.

II. Quæritur ſecundo: An ſi Teſtator intendens facere Teſtamentum non adhibeat ſolemnitates requiſitas ad Teſtamentum, ſed requiſitas ſolum ad Codicillum, talis ſcriptura cum non habeat vim Teſtamenti, habeat ſaltem vim Codicilli?

Reſpondeo diſtinguendo; ſi enim illi addatur clauſula codicillaris, dicendo, verbi gratia, Si hæc mea diſpoſitio non valeat ut Teſtamentum, valeat ut Codicillus, aut valeat quantum valere poteſt, certe vim Codicilli habet, cum habeat ſolemnitates ad illum requiſitas: Quod ſi talis clauſula non addatur, neque habebit vim Teſtamenti, neque vim Codicilli; niſi forte ex conjecturis præſumatur, quod diſponens voluerit, ſcripturam illam valere, ut Codicillum, ſi non poſſet valere ut Teſtamentum: Sicut præſumeretur in caſu, verbi gratia, quod quis aliquid relinqueret filio, aut alii valde dilecto; nam vehemens amor præſumptionem facit clauſulæ codicillaris, ut notatur in leg. *Teſtamento*, ff. *de Fideicommiſſis*.

III. Effectus autem clauſulæ codicillaris ſunt, quod quamvis irrita ſit inſtitutio hæredis in ea ſcriptura facta, ſubſiſtant tamen legata, & alia ibi poſita; unde ſolvenda ſunt ab hærede ab inteſtato. Secundo, ſi Teſtator carens hæredibus neceſſariis (hoc eſt deſcendentibus, vel aſcendentibus) inſtituat in tali Codicillo hæredem extraneum, ita hæreditas debet redire ad hæredes ab inteſtato, ut iſti teneantur hæreditatem dare illi extraneo, retenta ſibi tantum quarta Trebellianica, hoc eſt quarta parte hæreditatis, juxta legem Trebelliani; Quamvis id non militet, ſi hæres extraneus ſit pia cauſa, ut diximus etiam de Lege Falcidia, quæ ceſſat, ſi legata ſint ad pias cauſas: Quod ſi Teſtator habens hæredes neceſſarios inſtituat extraneum, hæredes neceſſarii, detracta portione legitima, debent reliquam hæreditatem huic extraneo reſtituere.

IV. Notandum demum, Codicillum (ut diximus de Teſtamento) poſſe fieri vel in ſcriptis, adhibitis quinque teſtibus, qui ſe ſubſcribant, vel per nuncupationem declarando voluntatem ſuam coram quinque teſtibus; Qui pariter nuncupativus vocatur, quamvis deinde in Scripturam redigatur. Præterea hæredem debet Teſtator ore proferre, ſaltem ad interrogationem alterius; aliter invalida eſt inſtitutio hæredis, ſi propter infirmitatem non poteſt Teſtator loqui, ex leg. *Jubemus*, Cod. *de Teſtamentis*: Econtra ſatis eſt ad validitatem legati, quod nutu relinquatur, ex leg. *Nutu*, *ff. de Legatis*.

AR-

ARTICULUS VII.

De Subſtitutione hæredis, & Fideicommiſſis.

I. Subſtitui quis poteſt in hæredem, vel directe per ſubſtitutionem ſive Vulgarem, ſive Pupillarem, ſive Exemplarem; Vel indirecte per Fideicommiſſariam, vel per Mixtam, ſive Reciprocam, ſive Compendioſam.

II. Pupillaris ſubſtitutio habetur, ſi fiat hæres pupillus ſub ea conditione, quod ſi ante pubertatem decedat, alius ſit hæres: Exemplaris eſt inſtar pupillaris, ſi ſcilicet filio amenti, ſurdo, & muto, aut prodigo alius in hæredem ſubſtituatur.

III. Fideicommiſſaria ſubſtitutio habetur, quando gravatur hæres, ut hæreditatem vel totaliter, vel partialiter alteri reſtituat; quod etiam fieri poteſt per Codicillum.

IV. Poteſt vi hujus indirectæ ſubſtitutionis fideicommiſſariæ detrahi quarta Trebellianica, non tamen a legatis: nec ſi ſubſtitutio ſit ad piam cauſam; Nec a legatis piis detrahitur Falcidia.

V. Quænam dicatur ſubſtitutio Mixta Reciproca; Quænam Compendioſa?

I. MUltipliciter poteſt aliquis ſubſtitui in locum hæredis. Primo, directe per ſubſtitutionem vel Vulgarem, vel Pupillarem, vel Exemplarem. Secundo indirecte per ſubſtitutionem fideicommiſſariam. Demum per ſubſtitutionem mixtam, quæ ſit vel Reciproca, vel Compendioſa, quas omnes ſex ſubſtitutiones mox explicabimus.

II. Prima ſubſtitutio dicitur Vulgaris, quæ communiter, & vulgo accidit, inſtituendo, verbi gratia, hæredem Titium, & in locum Titii (ſi ſcilicet aut nolit, aut non poſſit eſſe hæres, eo quod, verbi gratia, ante Teſtatorem moriatur) ſubſtituendo Cajum.

Secunda Pupillaris; quando ſcilicet inſtituitur hæres aliquis pupillus, ſeu impubes ſub ea conditione, ut ſi ante pubertatem deceſſerit, alius ſit hæres: Cum enim pupillus non poſſit Teſtamentum facere, jura voluerunt, ut qui relinquit illum hæredem, faciat pro illo Teſtamentum in caſu, quo ante pubertatem moreretur. Ad hoc tamen requiritur, ut talis pupillus ſit in poteſtate Teſtatoris, & non recidat in alterius poteſtatem per mortem Teſtatoris. Unde fit, quod mater non poſſit facere ſubſtitutionem pupillarem relate ad filios, quia filii non ſunt in poteſtate matris; Sicut nec pater relate ad filios illegitimos ob eandem cauſam, ut notat Leſſ. dub. 7.; Nec avus relate ad nepotem, ſi pater vivat, quia nepos per mortem avi recidit in poteſtatem patris viventis.

Tertia ſubſtitutio dicitur Exemplaris, eo quod ſit ad exemplum Pupillaris; acciditque, quando fit ſubſtitutio hæredis filio amenti, vel ſurdo, & muto, vel prodigo, cui bonorum adminiſtratio ſit interdicta; (nam tam ſurdus ſimul, & mutus, quam prodigus teſtari non poſſunt, niſi ad pias cauſas). Quare ſi pater filio, verbi gratia, amenti ſubſtituat Cajum, & filius moriatur ante pubertatem, talis ſubſtitutio erit Pupillaris ſimul, & Exemplaris; Si vero moriatur poſt pubertatem, erit ſolum Exemplaris, & in eadem ſubſtitutione continetur etiam Vulgaris, quatenus ſi filius moriatur ante Teſtatorem, ſuccedit Cajus, ſicut in omni ſubſtitutione vulgari. Expirat tamen ſubſtitutio exemplaris, ſi filius amens in ſanam mentem redeat, nec cito in inſaniam relabatur, & talis ſubſtitutio poteſt etiam a matre fieri cum conditionibus, quæ habentur in leg. *Humanitatis*, Cod. *de Impuberibus*.

III. Quarta ſubſtitutio dicitur Fideicommiſſaria, & eſt indirecta; nam per illam gravatur hæres, ut hæreditatem vel totaliter, vel partialiter reſtituat alteri, qui idcirco fideicommiſſarius dicitur. Eſt autem hæc ſubſtitutio indirecta, quia miniſterio hæredis directi debet deferri hæreditas ſubſtituto; & ideo poteſt talis ſubſtitutio fieri per Codicillum, non vero reliquæ, quæ ſunt directæ; quamvis ſi reliquæ fiant in Codicillo, ex benigna interpretatione juris habebunt vim ſubſtitutionis fideicommiſſariæ.

Notandum tamen, quod ſi hæres ſit gravatus, poteſt quartam partem hæreditatis reſtituendæ fideicommiſſario retinere ſibi, quæ vocatur quarta Trebellianica, idque tum ne vana ſit talis hæredis inſtitutio, tum ut alliciatur ad præſtanda onera hæreditatis; A legatis tamen hæc quarta pars non detrahitur, ſicut nec ſi ſubſtitutio ſit ad piam cauſam, ut nec a legatis piis detrahitur Falcidia, de qua diximus art. 3. Quando enim privilegium cum privilegio concurrit, ceſſat utrumque, & ſervatur jus commune. Poteſt etiam Teſtator expreſſe prohibere, ne detrahatur quarta iſta Trebel-

bellianica, aut Falcidia, ut notat Leſs. loc. cit.. Præterea ſi talis hæres ſit in primo gradu cum Teſtatore, poteſt detrahere ſuam legitimam, quæ fideicommiſſo gravari non poteſt, & de reliquo detrahere quartam Trebellianicam.

IV. Præter has quatuor Subſtitutiones dantur duæ aliæ mixtæ, quæ ſcilicet plures ex quatuor enumeratis ſubſtitutionibus complectuntur. Prima dicitur Reciproca, ſeu Breviloqua, qua inſtituti hæredes ſibi invicem ſubſtituuntur: Verbi gratia ſi Teſtator dicat, Inſtituo hæredes meos Titium, & Cajum, eoſque invicem ſubſtituo; In hac enim ſubſtitutione non ſolum habentur duæ ſubſtitutiones vulgares, ſed etiam altera erit Pupillaris, ſi alter tantum ſit impubes; utraque vero erit Pupillaris, ſi erit impubes uterque; Habetur etiam Exemplaris, ſi verbi gratia alter ſit amens; habetur Fideicommiſſaria, ſi fiat vel per Codicillum, vel ſi fiat in Teſtamento, imponendo hæredibus, ut qui prior moritur, reſtituat alteri hæreditatem. Secunda ſubſtitutio mixta dicitur Compendioſa; iſta autem complectitur plures ſubſtitutiones quoad tempora, vel ætates (ſicut Reciproca continet quoad perſonas,) ut ſi Teſtator dicat, Inſtituo hæredem filium meum, & quandocumque hic vita deceſſerit, ſubſtituo Titium; In tali caſu, ſi in morte Teſtatoris filius ſit etiam mortuus, ſuccedit Titius ex ſubſtitutione vulgari; ſi filius moritur deinde impubes, ſuccedit Titius ex Pupillari; Si amens, ex Exemplari; Si poſt pubertatem ſanus deceſſerit, ſuccedit Titius ex Fideicommiſſaria, detracta pro filio mortuo legitima, & quarta Trebellianica.

ARTICULUS VIII.

De Legatis, & Fideicommiſſis particularibus.

I. Legatum dicitur donatio a defuncto relicta, & ab hærede præſtanda. Differt a Fideicommiſſo particulari in forma verborum dumtaxat; hoc enim dirigitur ad hæredem, illud ad legatarium.

II. Poteſt aliquid legari etiam iis, qui non poſſunt inſtitui hæredes, puta Fratribus Minoribus, relinquendo illis annuos redditus ad decennium, aut ad vitam Monachi; Poſſuntque hæredes gravari, ut quotannis aliquid iiſdem ſolvant.

III. Domus Profeſſa Societatis Jeſu capax eſt etiam hæreditatis; dummodo ſtabilia intra decennium vendantur.

IV. Quonam pacto poſſit res aliena legari?

V. Qui aliquid legat ſuo creditori cenſetur liberaliter donare, ſi ſit debitor ex contractu voluntario; Secus vero ſi ſit aliunde occultus debitor.

VI. Confeſſarius debet, quantum fieri poteſt, urgere, ut Teſtator ſtatim reſtituat, cum paſſim Teſtamenta infirmentur.

VII. Legatum relictum Bertæ ſub conditione nuptiarum debetur illi, etiamſi caſte vivat.

VIII. Pariter legatum relictum ſub conditione, quod quis a nuptiis abſtineat, dandum eidem, quamvis nubat. Non tamen ſi fiat ſub conditione, quod non iterum nubat.

IX. In favorem piæ cauſæ, & Status Religioſi, ac Sacerdotalis valet legatum relictum ſub hujuſmodi conditionibus.

X. Conjux, qui promiſit alteri ſe ſervaturum eſſe poſt ejus obitum viduitatem, quomodo ad id obligabitur, quando eo fine relinquitur illi legatum?

XI. Quandonam poſſit Epiſcopus legata ad pias cauſas relicta commutare?

XII. Non ſolum Judex Eccleſiaſticus, ſed etiam Sæcularis Executores Teſtamenti compellere poteſt ad ſolutionem Legatorum.

XIII. Si legatum ſit incertum reſpectu perſonæ, cui danda ſit res legata, corruit; niſi ſit ad pias cauſas; in quo caſu arbitrio Epiſcopi vel res eſt dividenda, vel danda pauperibus. Sed quid ſi legatum ſit incertum reſpectu rei legatæ?

I. Definitur Legatum, quod ſit *Donatio quædam a defuncto relicta, & ab hærede præſtanda*. Convenit etiam talis definitio fideicommiſſo particulari, verbi gratia ſi relinquatur in hæreditate domus danda Titio. Solum enim in forma verborum differunt Legatum, & Fideicommiſſum particulare; nam ſi ſermo dirigatur ad legatarium, dicendo, Lego centum Titio, dicitur Legatum; ſi ſermo dirigatur ad hæredem, rogando, vel imponendo illi, ut det centum Titio, dicitur Fideicommiſſum particulare; ad differentiam Fideicommiſſi univerſalis, quod habetur in ſubſtitutione hæredis. Præterea certum eſt, omnes, & ſolos, qui teſtari poſſunt, poſſe etiam legare; cum legatum non relinquatur, niſi in Teſtamento, aut Codicillo, & Codicillus non poſſit fieri, niſi ab eo, qui teſtari poteſt, ex leg. *Divi*, *ff. de Jure Codicillorum*.

II. Quæritur nunc primo: Quinam ſit capax legati?

Reſpondeo univerſim poſſe aliquid legari omnibus iis, qui poſſunt inſtitui hæredes: Immo iis, qui non poſſunt inſtitui hæredes, poſſunt legari alimenta competentia, & dos, quæ ſuccedit loco alimentorum: Similiter Fratribus Minoribus de Obſervantia, & Cappuccinis, qui non poſſunt inſtitui hæredes, poteſt legari aliqua eleemoſyna in ea quantitate, quam Sanch. lib. 7. cap. 26. examinat apud Laym. cap. 10., Poſſunt enim eam quantitatem ſolum recipere, quæ præſenti neceſſitati ſublevandæ opus eſt: Quamvis non repugnet, quod ſupra neceſſitatem accipiant, quod iis legatur, ſi iis legetur annuus redditus ad decennium; quia hoc non videtur longum tempus, ſed veluti unum legatum, cujus ſolutio ſit diviſa. Immo Sanch. contra Laym. putat, nec repugnare, ſi legatum annuum ſit relictum ad vitam Monachi, cum vita hominis ſit incerta. Poſſunt etiam ex Rodriq. contra Sanch. gravari hæredes ad eleemoſynas ſolvendas Fratribus quotannis, cum talis obligatio ſit ſine ullo jure Monaſterii.

III. Domus autem Profeſſa Societatis Jeſu poteſt & hæreditatem, & legata accipere, dummodo bona ſtabilia non neceſſaria ſuo uſui vendantur intra tempus non longum, videlicet intra decennium.

IV. Quæritur ſecundo: Quid poſſit legari?

Reſpondeo, non ſolum legari poſſe res proprias, ſed etiam alienas, ita ut hæres cogatur illas redimere, ſi poſſit, & dare legatario, vel ſi non poſſit, dare æſtimationem rei; dummodo tamen Teſtator advertcrit rem illam eſſe alienam, vel ſi ignoravit, cenſeatur velle, quod rei æſtimatio detur legatario; puta vel quia eſt perſona conjuncta, vel benemerita; &c. Immo res hæredis ſemper hoc pacto tanquam propria legatur a Teſtatore, ut notat Abbas apud Laym., & Vaſq.

V. Dubium eſt, Num debitor aliquid legans ſuo creditori, nihil exprimens, cenſeatur illud legare in compenſationem debiti, an liberaliter?

Reſpondent communiter Doctores, quod ſi quid illi debeat ex contractu voluntario, cenſeatur legare liberaliter, itaut hæres teneatur extra ſolutionem debiti dare illi rem legatam: Secus vero ſi aliunde ſit debitor; nam colore, & titulo legati honeſtius ſolet aliis debitis ſatisfieri.

VI. Notandum tamen, Confeſſarium non debere eſſe contentum, quod legato ſatisfiat a Teſtatore debitoribus ex furto, aut alia læſione injuſta; quia Teſtamenta, & Legata ſæpius infirmari ſolent; & quia reſtitutio facienda eſt ſtatim; dummodo tamen ſine læſione famæ fieri poſſit, aut non putetur, quod commodius, & ſine dubio ſtatim id faciendum ſit ab hæredibus, quia ſcilicet ſunt viri probi, hæreditas eſt pinguis, & legatum eſt ad pias cauſas propter debita incerta; Hæc enim legata cum non pendeant a ſolemnitatibus Teſtamenti, non facile evertuntur.

VII. Quæritur tertio: An validum ſit legatum relictum ſub conditione Matrimonii contrahendi, vel non contrahendi?

Reſpondeo, & dico primo, legatum, vel hæreditas relicta ſub conditione nuptiarum dari debet, etiamſi ille, vel illa non nubat, ſed Religionem ingrediatur, ex benigna interpretatione juris, quatenus ſi Teſtatori id in mentem veniſſet, adhuc idem relinquere debuiſſet. Hinc ſi relinquantur centum Bertæ, ſi Religionem ingrediatur, & biſcentum, ſi nubat, probabiliter ex Sà, Armill., & aliis contra Molin., Sanch., Guttier. apud Laym. cap. 10., danda illi ſunt biſcentum, etiamſi ingrediatur Religionem. Quamvis enim Teſtator id faciat ex bono fine, puta ex honeſta educatione prolis, & non ut retrahat a Religione, tamen quia id aliquo modo a Religione retrahit, non videtur ſubſiſtere.

VIII. Dico ſecundo, legatum, vel hæreditas relicta ſub conditione, Si nuptiæ non contrahantur, dari pariter debet, quamvis nuptiæ contrahantur, ex leg. *Quoties ff. de Conditionibus*; Quod tamen verum eſt tantum de primis, non de ſecundis nuptiis; Quare ſi legentur alicui Virgini biſcentum, ſi matrimonio abſtinuerit, centum, ſi nupſerit, danda ſunt illi biſcentum, quamvis nupſerit; idque etiam in foro conſcientiæ, ex Molin. diſp. 207., Sanch. lib. 1. dub. 44. contra Vaſq., Medin., Guttier.; Et idem dicas, ſi legatum fiat ſub conditione, quod non fiant nuptiæ ſine conſenſu tertii, quia hoc obſtat libertati matrimonii.

IX. Notandum tamen, quod ſicut valide apponitur conditio non nubendi, quando legatur aliquid Viduo, vel Viduæ, dicendo, verbi gratia, Relinquo illi centum ſub conditione, quod non iterum nubat; ita valide talis conditio etiam apponitur in favorem piæ cauſæ, & in favorem Status Religioſi, aut Sacerdotalis, verbi gratia, dicendo, Relinquo centum Virgini, ſi abſtinue-

nuerit a matrimonio, aliter ea centum dentur pauperibus; vel ſi dicatur, Relinquo centum Titio, ſi non duxerit uxorem, ſed Religionem ingrediatur, vel Sacros Ordines ſuſcipiat, ut notat Molin. diſp. 207.: Et ratio a priori eſt, quia diſpoſitiones legum civilium non poſſunt præjudicium ferre cauſis piis, quando non approbantur jure Canonico.

Dico tertio, Legatum, vel hæreditas relicta ſub conditione, ſi Religionem ingreſſus non fuerit, debetur, etiamſi Religionem ille ingrediatur; nam conditio, quæ bonis moribus repugnat, rejicitur tanquam inutilis in ultimis voluntatibus.

X. Rogabis, An uxor, quæ promiſit conjugi poſt ejus mortem ſe non tranſituram ad ſecundas nuptias, teneatur ſtare huic promiſſioni, præſertim ſi eo fine legatum aliquod illi relictum ſit?

Reſpondeo certum eſſe, quod ea non poſſit legatum acquirere, & ſimul nubere, ſi legatum relictum ſit ſub conditione, quod non nubat; quare alterutrum poterit eligere: Si vero ſponte promiſit non nubere, obligabitur vi promiſſionis, ſaltem ſub veniali, ſi juramentum non acceſſit. Quod ſi incontinentiæ periculum immineret, promiſſio illa non videtur obligare, cum non cenſeatur voluiſſe ſe obligare cum tanta difficultate; quare poterit petere relaxationem juramenti, ſi promiſſionem juravit. Legatum tamen ſub ea conditione relictum, quod non nubat, tunc retinere non poterit. Demum ſi uterque conjux voluit invicem ſe obligare ad ſervandam viduitatem, quamvis ad id ex juſtitia obligentur, poterunt tamen excuſari a mortali ob levitatem materiæ, quia exiguum damnum cenſetur illud, quod conjugi mortuo per id infertur, niſi forte liberis ſuperſtitibus grave damnum oriretur ex ſecundis nuptiis ſui parentis.

XI. Quæritur quarto: Quinam poſſit commutare legata?

Reſpondeo, legata pia, ſi non poſſunt applicari ad id, ad quod Teſtator diſpoſuit, (verbi gratia, ſi relinquatur pecunia ad ædificandum novum Monaſterium, ad quod illa pecunia non ſufficit,) debent applicari arbitrio Epiſcopi, & Executorum Teſtamenti ad aliam piam cauſam; ita tamen ut quantum fieri poteſt, voluntas Teſtatoris impleatur, ut docent Covarr., & Abb. apud Laym. ex cap. *Nos quidem*, *de Teſtamentis*. Legata tamen profana, ſi nequeunt applicari juxta mentem Teſtatoris, caduca fiunt. Si tamen voluntas Teſtatoris impleri poteſt, non eſt licitum commutare legatum in aliud opus præſtantius, niſi de licentia Sedis Apoſtolicæ ex juſta, & neceſſaria cauſa; ut habetur in jure Canonico apud Molin. diſp. 240. Et in jure Civili apud Laym. prohibitum eſt, ne res Civitati legata ad unum uſum convertatur in alium ſine Principis auctoritate: Poteſt tamen Epiſcopus ex Sà, Covarr. apud Laym. lib. 3. cap. 11. num. 11. aliquando cum conſenſu hæredis, & Executorum Teſtamenti convertere legata in alios ſimiles uſus, non per modum diſpenſationis, ut poteſt Pontifex, ſed per modum Epichejæ interpretando voluntatem Teſtatoris, quod aliter diſpoſuiſſet, ſi prævidiſſet, quod de novo habetur; Verbi gratia, ſi reliquiſſet centum ad reſtaurationem Eccleſiæ, vel ad Vaſa Sacra, & alius interim reliquerit pecuniam ad eundem effectum, poterit per Epichejam ab Epiſcopo legatum commutari; Et idem docent, ſi convertatur ad uſum magis Chriſtianæ Reipublicæ, & Religioni neceſſarium, cui aliunde ſubveniri nequit ſine magna difficultate.

XII. Hic autem notandum ex Sylveſt., & Sà, Executores Teſtamenti peccare mortaliter, ſi longo tempore ſine juſto impedimento differant exequi, quæ defunctus præceperat; Et ad id compelli poſſunt tam a Judice laico, quam ab Eccleſiaſtico; cum officium hujus Juriſdictionis ſit mixti fori, deturque locus præventioni: Spectat autem potiſſimum ad Eccleſiaſticum Judicem, præſertim ſi quid relinquatur ad cauſas pias; quia ex cap. *Super*, *de Verbor. ſignific.* Judex Eccleſiaſticus ſubvenire debet perſonis miſerabilibus, & multo magis ſi ſint omni ope deſtitutæ, ſicut ſunt defuncti, qui cauſam ſuam agere non poſſunt adverſus hæredes. Pœnæ autem negligentibus Executoribus in Jure ſtatutæ recenſentur a Covarr., Abb., Sylveſt., Laym., & aliis.

XIII. Quæritur quinto: Legata incerta quomodo executioni mandanda ſint?

Reſpondeo, ſi incertitudo ſit ex parte legatarii, verbi gratia, quia duo eodem nomine vocantur, & ignoretur, cui danda ſit res legata, tunc legatum corruit, ex leg. *Si quis pluribus*, ff. *de Rebus dubiis*; & quamvis Molin. diſp. 197. putet, in tali caſu in foro conſcientiæ rem eſſe dividendam, negat tamen id Laym., quia jus Civile tollit hanc obligationem ad tollendas, & vitandas occaſiones litium: Excipitur ta-

men, ſi legatarius ſit pia cauſa, cum jus Civile non poſſit præjudicium ferre piæ cauſæ; Unde tunc vel res eſt dividenda, vel danda Eccleſiæ pauperiori, aut Parochiali Civitatis, in qua Teſtator domicilium habebat, aut pauperibus arbitrio Epiſcopi loci. Si tamen incertitudo ſit ex parte rei legatæ, verbi gratia, ſi ignoretur Bos ne, an Equus, Veſtis A, an Veſtis B ſit legata; tunc ſi eæ res ſunt in Patrimonio Teſtatoris, danda eſt res una mediocris ad arbitrium legatarii; Quod ſi non ſit in Patrimonio Teſtatoris, danda eſt res ad arbitrium hæredis, etiamſi minimi pretii, dummodo ſervetur proprietas verborum, uſus conſuetus, & mens Teſtatoris, prout ex conjecturis colligi poteſt: Excipiunt tamen Abbas, & Covarr. contra Molin., & Sanch., ſi res ſit legata cauſæ piæ; tunc enim putant dandam eſſe rem in eo genere maximi, non minimi pretii; cum ea præſumatur pia mens Teſtatoris. Atque hic ſit hujus annui penſi (Sed oh ubi Æternitatis!)

FINIS.

Ad majorem Dei gloriam, ac Deiparæ ſine labe Conceptæ.

SYNOPSES OMNES,

Quæ in ſingulis Articulis Tractatus hujuſce de Contractibus habentur, hic colliguntur.

QUÆSTIO I. 1

De Contractibus in genere.

ARTICULUS I. 2

Quid, & Quotuplex ſit Contractus?

I. Contractus preſſe ſumptus fert in utroque Contrahente obligationem; At late ſumptus, ut in præſenti, fert obligationem ſaltem in uno contrahentium. II. In hoc ſenſu definitur, quod ſit *Duorum, vel plurium conſenſus, atque conventio*. III. Quatuor modis Contractus perficiuntur, Conſenſu, Verbis, ſeu certa Verborum forma, Scriptura, & Rei traditione. IV. Contractus dividitur in Nominatum, & Innominatum, qui quadruplex eſt, do ut des, facio ut facias, do ut facias, facio ut des. Item in Nudum, qui jure civili non parit actionem in foro externo, & Veſtitum, qui illam parit, quod ſex modis evenire poteſt. V. Dividitur etiam in Gratuitum, ſeu lucrativum, & Oneroſum; Necnon in Contractum bonæ fidei, & Stricti juris: Et in illum, qui eſt in favorem recipientis, & qui in favorem tradentis, aut utriuſque. VI. Demum dividitur in Formalem, ſeu expreſſum, & Virtualem ſeu implicitum, qui etiam dicitur Quaſi Contractus, quatenus rationabiliter præſumitur adeſſe mutuus conſenſus, ut in Tutela, Mandato, Curatore.

ARTICULUS II. 4

Quam obligationem pariat Contractus?

I. Debitum aliud eſt Antidorale, ſeu Morale fundatum in ipſa rei honeſtate; aliud Legale, quod oritur ex virtute præcipiente aliquem actum; ita tamen, ut trahat onus reſtitutionis, ſi ex virtute juſtitiæ oriatur. II. Obligatio ex juſtitia vel eſt pro foro interno, & hæc non dat actionem pro externo, ſed exceptionem; Vel eſt tantum Civilis, ac nititur in falſa præſumptione, & dat actionem ſolum pro foro externo; Vel eſt Civilis ſimul, & Naturalis, & pro utroque foro ligat. Hæc autem oritur aut ex contractu, aut ex quaſi contractu, aut ex delicto, aut ex quaſi delicto. III. Promittens non obligatur ex juſtitia (niſi juret, aut inſtrumentum publicum faciat,) ſed ex fidelitate, quæ probabiliter non obligat ſub gravi. IV. Quivis contractus etiam nudus parit obligationem Naturalem, ſeu obligat in conſcientia. Contractus dumtaxat veſtitus parit etiam obligationem Civilem. Pactum autem nudum non dat actionem, ſed exceptionem, retentionem pignoris, alioſque parit effectus; Et jus Canonicum jubet pacta nuda impleri. V. Pactum nudum parit obligationem etiam Civilem, ſi juramento firmetur, ſic enim evadit veſtitum. VI. Pollicitatio, ſeu promiſſio non acceptata nullatenus obligat, niſi facta ſit Civitati, Reipublicæ ob cauſam, &c. VII. Quid ſi pollicitatio fiat Eccleſiæ, & ad pias cauſas? Si donans moriatur, antequam Nuncius moneat illum de donatione facta, ad donatarium ne, an ad hæredes ſpectat res illa donata?

ARTICULUS III. 6

An ſit validus Contractus per errorem, dolum, aut metum celebratus, vel ſine ſolemnitatibus Juris?

I. Error poteſt eſſe vel circa ſubſtantiam rei, vel circa qualitates. Dolus vel poteſt dare cauſam Contractui, vel poteſt incidere in Contractum. Metus poteſt eſſe vel a cauſa neceſſaria, vel a libera, vel incuti ad extorquendum Contractum, vel ad alium finem; Poteſt etiam eſſe juſtus, vel injuſtus, levis, vel gravis. II. Error circa ſubſtantiam invalidat Contractum, ſive talis error ſit Antecedens, ſeu inducens ad contrahendum, ſive ſit Concomitans, quatenus etiam errore deprehenſo ad-

adhuc Contractus fieret, quamvis ad hunc non inducat. III. Error circa accidentia univerſim Contractum non invalidat, (ut nec Contractum Matrimonialem,) dummodo dolus ab altero proveniens non det cauſam Contractui; tunc enim Contractus reſcindibilis eſſet reſcindendus ad arbitrium decepti. Quod ſi quis expreſſe dicat ſe nolle contrahere, ſi erret circa qualitates expoſitas, tunc etiam Contractus Matrimonialis eſſet irritus, necnon Profeſſio Religioſa. IV. Dolus circa ſubſtantiam multo magis, quam error hujuſmodi irritat Contractum. Dolus vero circa qualitates dans cauſam Contractui, ſi proveniat ab altero Contrahente, eſt irritandus ad arbitrium decepti; ſecus vero ſi proveniat a tertia perſona; quæ tamen tenetur damnum reſarcire. V. Non datur obligatio adimplendi Contractum initum per dolum circa qualitates a tertia perſona provenientem, ſi ex altera parte nondum ſit adimpletus. Nec Sponſalium Contractus obligat, ſi notabilis mutatio aut ſuperveniat, aut de novo appareat. VI. Si Contractus per dolum ab altero Contrahente provenientem dantem cauſam Contractui eſſet juxta probabilem opinionem irritus, teneretur deceptor ſolum ad damnum compenſandum; ſecus ſi eſſet irritandus. VII. Contractus per dolum incidentem in Contractum celebratus non eſt irritus, ſed irritandus ad arbitrium decepti. VIII. Dolus, ac error circa cauſam finalem irritant promiſſionem, & donationem: Secus vero ſi ſint circa cauſam impulſivam. Hinc ad reſtitutionem tenetur pauper, qui paupertatem ſimulans, magnam obtinet eleemoſynam; Secus vero ſi parvam. IX. Votum ſimplex pariter irritum eſt, ſi emiſſum ſit per dolum verſantem circa cauſam finalem; non tamen votum ſolemne, ſicut nec Matrimonium. X. Univerſim eſt jure naturæ validus Contractus per metum gravem celebratus ad illum extorquendum, licet ſit reſcindibilis; Jure tamen ſaltem poſitivo Matrimonium ſic contractum eſt irritum; ſicut etiam Profeſſio Religioſa. Sic pariter Sponſalia, Renunciatio Beneficii, Donatio, Teſtamentum, Legatum, & ſimilia. XI. Si tamen metus ſit juſtus, aut ſi ſit injuſtus, ſed non incuſſus ad Contractum extorquendum, neque irritus eſt contractus, neque irritandus: Sicut neque ſi levis ſit metus injuſtus ad Contractum extorquendum incuſſus. Quid de metu reverentiali, ac de precibus importunis? XII. Probabile eſt, invalidum eſſe Matrimonium initum cum metu levi injuſte incuſſo ad illud extorquendum. XIII. Contractus, deficientibus ſolemnitatibus juris ſubſtantialibus, (ſine quibus ſcilicet Contractus annullatur,) non ſolum eſt irritus in foro externo, ſed etiam probabilius in foro conſcientiæ. Nec quia ceſſat aliquando finis legis inducentis formam Contractus, ideo tunc ceſſat ea lex obligare. Teſtamentum tamen, deficientibus ſolemnitatibus, ſolum pro foro externo eſt irritum. XIV. Hinc probabilius eſt, reſtituenda eſſe, quæ per Contractum gratioſum accepta ſunt ſine ſolemnitatibus ſubſtantialibus; Et Contractus minorum eſſe irritos ſine auctoritate Curatoris; Contra vero legata in teſtamento minus ſolemni relicta ſolvenda eſſe.

ARTICULUS IV. 11

Utrum juramentum confirmet contractus.

I. Juramentum confirmare contractum eſt vi juramenti dare jus alteri, & actionem adverſus jurantem propter contractum cæteroqui irritum jure poſitivo. II. Juramentum additum contractui irrito jure naturali in multis differt a juramento addito contractui irrito jure poſitivo. III. Univerſim contractus jure poſitivo ſive Civili, ſive Canonico irriti juramento confirmantur. IV. Non confirmantur tamen juramento contractus jure poſitivo irriti, ſi metu injuſto aut ipſi contractus, aut juramentum ſuperadditum extorqueantur. V. Indiget relaxatione facta a Prælato hujuſmodi juramentum, ut non ſervetur. VI. Votum ſimplex metu extortum non indiget relaxatione, ut non ſervetur; ſecus vero juramentum. Illud quippe ex traditione Eccleſiæ eſt irritum, non vero iſtud. VII. Juramentum metu injuſto extortum ſuperadditum Contractui, qui a lege irritatur propter bonum commune non obligat, nec indiget relaxatione, ut non ſervetur. Tale eſt juramentum additum matrimonio, ac ſponſalibus metu injuſto extortis, necnon Profeſſioni Religioſæ; & probabiliter etiam Voto Religionis. VIII. Quinam poſſit relaxare iſthæc juramenta addita contractibus? Regulares privilegiarii quamvis poſſint vota etiam jurata commutare, non poſſunt tamen hæc juramenta relaxare. IX. Quænam cauſa requiratur, ut licite hæc juramenta relaxentur?

AR-

ARTICULUS V. 14

Quinam poſſint contrahere?

I. Contrahere non poſſunt, qui carent uſu rationis; & qui a Jure impediuntur; ut pupillus ſine licentia Tutoris, qui tamen in ſui favorem valide contrahit. II. Contractus pupilli, aut Minoris, niſi fiat de licentia Tutoris, aut Curatoris, & cum Judicis facultate, quando alienatur res immobilis, aut mobilis, quæ ſervando ſervari poteſt (verbi gratia per triennium) eſt invalidus. Si vero alienetur res mobilis, quæ ſervari non poteſt, requiritur ſolum licentia Tutoris, aut Curatoris; Quod ſi abſque hac licentia fiat, probabilius in foro conſcientiæ eſt invalidus, & obligatorius; quamvis non in foro civili. III. Pupillo, & Minori abſque licentia debita contrahentibus competit reſtitutio in integrum. IV. Probabiliter Pupillus, & Minor, quibus competit reſtitutio in integrum ob contractus ſine licentia initos, retinere poſſunt in conſcientia, quæ ob tales contractus deberent ſolvere. V. Filiusfamilias puber, aut pubertati proximus poteſt quidem contrahere de bonis Caſtrenſibus, vel quaſi Caſtrenſibus; non tamen de Adventitiis, aut Profectitiis. VI. Qui non eſt pubertati proximus, invalide donat etiam bona Caſtrenſia, vel quaſi; quæ tamen probabiliter poſſunt a donatario retineri. VII. Filiusfamilias non debet Patri operas artificiales, ſed obſequiales, niſi tamen ab eo alatur. VIII. Uxor ſolum de bonis paraphernalibus contrahere poteſt, non vero de dote. Religioſi pariter contra Superioris voluntatem nequeunt ſe obligare.

ARTICULUS VI. 16

Ex qua culpa contrahentes teneantur ad reſtitutionem in contractibus.

I. Sine culpa Theologica gravi non datur grave onus reſtitutionis. Quænam dicatur culpa lata, levis, leviſſima, ob quas in contractibus dari poteſt reſtituendi obligatio? II. In contractibus, qui ſunt in utilitatem ſolius dantis, datur onus reſtituendi ob culpam latam; ſi vero ſint in utilitatem ſolius recipientis, datur onus ob culpam leviſſimam, excepto Precario; ſi demum in utilitatem utriuſque, ob culpam levem. III. Ex hac doctrina plura ad praxim deducuntur. IV. Quamvis citra culpam Theologicam gravem non detur onus reſtituendi ſub gravi, nihilominus in contractibus ſecundum ſe præſumitur Theologica culpa gravis, ſi detur culpa illa juridica, ob quam pro foro externo contrahens ad reſtituendum obligatur. V. Si caſu fortuito res pereat, contrahens ad nihil tenetur, ſecluſo pacto, aut mora culpabili. VI. Qui non poteſt in navi, imminente naufragio, res ſuas ſimul, & alienas conſervare, quandonam debet ſuas potius projicere, quam alienas?

ARTICULUS VII. 18

Cuinam competat reſtitutio in integrum, ſi ex aliquo Contractu læſus ſit?

I. Quid ferat reſtitutio in integrum? II. Minoribus conceditur beneficium reſtitutionis in integrum, ſi læſi ſunt in Contractibus, niſi impetrarint veniam ætatis, aut Contractum ratificaverint facti Majores. III. In multiplici caſu poſſunt Minores hoc beneficio gaudere, ſed nonniſi per quatuor annos poſt vigeſimum quintum. IV. Majores contrahentes cum minoribus poſſunt tale damnum præcavere, aut obtinendo veniam ætatis, aut exigendo juramentum, vel fidejuſſionem. V. Præter Minores gaudent hoc privilegio Eccleſiæ, Hoſpitalia, & alia loca pia; Item Perſonæ Eccleſiaſticæ, quando ſunt læſæ quoad jura Beneficii, Reſpublica, Civitas, Oppidum, Caſtrum, necnon Rudes, ac Mulieres, Milites, dum militant, & alii.

ARTICULUS VIII. 19

An obliget Contractus celebratus ſub Cauſa, Modo, Demonſtratione, vel Conditione?

I. Contractus fit ſub Cauſa, ſi explicetur cauſa movens ad Contractum, ſive ea ſit Finalis, ſive Impulſiva. II. Fit ſub Modo, ſi adjiciatur onus contrahenti, nullatenus ſuſpendendo Contractum, ſicut ſuſpenditur per Conditionem. Sed quid ſi dubitetur num fiat ſub Modo, an ſub Conditione? III. Sub Demonſtratione fit diſpoſitio, quando indicatur qualitas aliqua vel rei, quæ diſponitur, vel ejus, in quem fit diſpoſitio. IV. Fit demum ſub Conditione, quando uſque ad adventum

Conditionis ſuſpenditur Contractus. Conditio autem poteſt eſſe honeſta, turpis, impoſſibilis, impertinens, &c. v. Non ſubſiſtente cauſa finali, Contractus eſt invalidus; ſecus vero ſi non ſubſiſtat cauſa impulſiva. vi. Si cauſa finalis teſtamenti non ſubſiſtat, ſed ſubſiſtat cauſa finalis legatorum, hæc ſunt valida, illud vero nullum. Pariter nulla eſt donatio eleemoſynæ, aut collatio Beneficii, ſi cauſa finalis non ſubſiſtat; ſeu quando innoteſcente falſitate, non ſolum non conferretur talis eleemoſyna, aut Beneficium, ſed conferens vellet collationem eſſe irritam. vii. In dubio num deprehenſa falſitate donans vellet irritam eſſe donationem, favendum poſſidenti, & ſtandum pro valore actus. viii. Valida eſt diſpoſitio facta ſub Modo, etiamſi Modus, qui ſit cauſa impulſiva, non adimpleatur; ut ſi quis donet filiæ centum, ut Religionem ingrediatur, & deinde hæc non ingrediatur: Secus vero ſi ſit cauſa finalis. ix. Error in Demonſtratione non invalidat Contractum, niſi apponatur per modum Conditionis, aut Cauſæ finalis, aut refundatur in errorem circa ſubſtantiam. x. Contractus ſub Conditione honeſta, aut impertinente ante Conditionis purificationem non obligat: Nec ſi fiat ſub conditione turpi; At poſt hanc purificatam probabilius obligat. xi. Conditiones impoſſibiles Contractum reddunt ſimpliciter nullum; Non tamen Contractum matrimonialem, in quo habentur pro non adjectis tam Conditiones impoſſibiles, quam turpes, quæ non ſunt contra ſubſtantiam Matrimonii, (ſeu contra tria illa bona, fidelitatis, prolis, & Sacramenti;) ſicut etiam in ultimis voluntatibus, ſaltem pro foro externo. xii. Habetur pariter pro non adjecta conditio iſta, Si non nupſeris, Si Religionem non ingrediaris. Quid ſi quis relinquat alicui biſcentum, ſi nubat, centum vero ſi Religionem ingrediatur? Aut ſi quis relinquat hæreditatem Titio, itaut, ſi ſine filiis decedat, ea tranſeat ad Cajum, & Titius Religionem ingrediatur? Num legatum relictum pro Virginibus maritandis poſſit iiſdem dari, ſi velint ingredi Religionem? xiii. Num poſſit contrahens, antequam conditio purificetur, reſilire? xiv. Conditiones neceſſariæ non ſuſpendunt Contractum, ſed habentur pro impletis.

ARTICULUS IX. 25

Expediuntur reliqua ad Contractus ſpectantia.

i. Contractus per Procuratorem validus eſt, quamvis Procura ſit revocata, ſi non ſit intimata; Non tamen matrimonium, nec Sponſalia, nec Votum, nec Contractus in præjudicium tertii, & ſimiles. Mortuo Principali Contractus per procuratorem celebrati ſunt irriti, etiamſi id ignoret Procurator, ſi res ſit integra, & non pertineat ad cauſas pias. ii. Si quis per Nuncium, aut Epiſtolam mittat aliquid donandum, & interim dominus moriatur, donatio eſt nulla. iii. Pariter eſt nulla emptio, ſi quis mandet per Nuncium aliquid emi, & ante emptionem revocetur mandatum. Sed eſt validus Contractus, ſi fiat ab Inſtitore, qui interim revocetur, ſi non proponatur publice talis revocatio. iv. Evincere eſt auferre rem de manu emptoris, eo quod non pertineat ad venditorem, & tunc emptor habet jus adverſus venditorem, ut ſervetur indemnis. v. In omnibus Contractibus oneroſis, præterquam in nonnullis caſibus, datur obligatio de evictione, non tamen in Contractibus lucrativis, ſecluſo pacto, & culpa contrahentis. vi. Contractus, qui eſt invalidus, per hoc, quod alter ficte, aut per metum conſenſerit, probabilius per verum, ac liberum ejuſdem conſenſum internum ratificatur, quin requiratur novus conſenſus utriuſque. Contractus vero irritus propter dolum dantem cauſam Contractui, aut propter impedimentum dirimens, requirit novum utriuſque conſenſum, poſtquam veritas innotuerit. vii. Probabilius idem dicendum in matrimonio propter aliquod impedimentum invalido; debet enim illud innoteſcere utrique parti, antequam revalidetur matrimonium. Sed quid in caſu urgentiſſimæ neceſſitatis ad ſcandalum vitandum?

QUÆSTIO II. 25

De Emptione, & Venditione.

ARTICULUS I.

Quid ſit Emptio, & Venditio?

i. Emptio eſt Pactio pretii pro merce; Sicut Venditio eſt Pactio mercis pro pretio.

tio. Quid venit nomine mercis? Traditio rei, aut pretii non requiritur ad Contractum perficiendum, ſed ad transferendum dominium. II. Tributum, ſeu laudemium debetur Gabellario, ſeu domino, qui erat tempore Contractus, non illi, qui eſt tempore traditionis. Quid ſi Contractus exigat ratihabitionem? III. Si pro merce datur pretium ſimul, & alia res, Contractus dicendus erit venditionis, ſi pretium excedat talem rem, ut proinde gabella debeatur; ſecus vero erit permutationis. Quid ſi res non excedat valorem pretii, quod cum illa datur? IV. Non eſt Emptio, ſed locatio, & conductio, quando Artifex ponit ſolas operas, & non materiam; Secus vero ſi materiam ſimul, & operas ponat, & in hoc caſu gabella erit ſolvenda. V. Non tamen ſi Artifex materiam ſimul, & operas ponat ædificando domum in fundo meo.

ARTICULUS II. 26

Quænam res emi, vel vendi poſſunt?

I. Res pretio æſtimabiles dumtaxat emi, vel vendi poſſunt, ſecluſa ſpeciali prohibitione; Unde non poſſunt vendi ſpiritualia, niſi ratione materiæ; Nec Templum ſine licentia; Nec res pupilli, vel minoris; Nec homo liber, niſi pro vita tuenda, pro aliis redimendis, aut ſi Saraceni bello juſto ſint capti. II. Res indifferentes, quibus homines ſæpe ad malos uſus utuntur, quandonam vendi poſſunt? Num poſſint ex motivo propriæ utilitatis vendi hujuſmodi res, quæ non vergunt in damnum proximi, & quarum abuſus a Republica toleratur? Quid ſi locando domum ludentibus, aut meretricibus grave inde damnum ſequatur? III. Quandonam, & a quibus, & ſub quibus conditionibus vendi poſſunt publica officia ſæcularia, puta Gubernatoris, Judicis, &c.? IV. Quonam pacto emi poſſit res furtiva? Ad quid tenetur, qui bona fide rem furtivam emit, & revendidit? Et quid ſi mala fide emerit? V. Venditio rei alienæ jure poſitivo eſt ſolum invalida quoad transferendum dominium talis rei, non vero quoad transferendum dominium pretii. Hinc poteſt dominus rei venditæ ſibi illam vindicare, ubicunque repererit, & Venditor mala fide illam vendens ſolum tenetur Emptori damnum reſarcire? VI. Quandonam poterit quis cogi ad vendendas res ſuas? VII. Si res eadem uni donetur, alteri vendatur, & tertio vendatur ſimul, & tradatur, ad quem iſtorum ea ſpectabit? VIII. Quando donatur res Titio ab eo, qui impar eſt ſolvendis omnibus debitis, poteritne Titius rem illam ſibi retinere? an debet creditoribus donantis illam reſtituere?

ARTICULUS III. 30

De pretio juſto rerum venalium.

I. Pretium rei juſtum triplex eſt, Legale, Vulgare, & Conventionale. Quodnam in pretio vulgari dicitur Summum, Medium, & Infimum? Juſtum pretium ex quinque capitibus creſcere, aut decreſcere poteſt. II. Num poſſint ultra taxam vendi res notabiliter meliores, dummodo non ſegregentur a vilioribus? Quid de vino aqua diluto? III. In ſubhaſtatione pretium creſcit, aut decreſcit pro medietate valoris rei, ſi procedatur ſincere; Sicut etiam relate ad res, quæ per proxenetas per vicos diſcurrentes venduntur. IV. Qui aliquid vendendum accipit, aſſignato pretio, quandonam poſſit exceſſum talis pretii ſibi retinere? Quid de Sartoribus, quibus pars pretii dicitur a Mercatoribus relaxari? V. Num poſſit aliquid ſibi retinere pro ſuo labore, qui rem alterius vendendam ſuſcepit? Et quid ſi promiſerit illam gratis ſe venditurum? VI. Merces ultroneæ vileſcunt pro tertia, & aliquando etiam pro dimidia parte. VII. Qui merces vendit ad creditum, poteſt illas vendere pretio juſto ſummo citra uſuram; Num poſſit etiam aliquid accipere pro lucro ceſſante, vel pro periculo proximo amittendi ſortem? Num poſſit quis emere aliquando merces minoris ob ſolutionem anticipatam? VIII. Num poſſint citra uſuram emi minoris, quam contineant apodixæ, ſeu credita immatura? IX. Non poteſt aliquid carius vendi, eo quod ſit valde utile emptori; poteſt tamen ſic vendi, ſi venditor ex ejus amiſſione grave incommodum patiatur. X. Qui eſt ignarus valoris rei, quam vendit, ſi dicat ſe donare exceſſum pretii, quod recipit a vendente, invalide donat: Quando autem communiter ignoratur valor rei, poteſt emi, quanti communiter æſtimatur, etiam ab eo, qui conſcius eſt talis valoris. XI. Pro foro externo non eſt reſcindendus Contractus, niſi læſio ſit ultra dimidium; at pro foro interno, ſi læſio ſit notabilis, reducenda

eſt

eſt ad æqualitatem. XII. Quonam pacto citra injuſtitiam emi, vel vendi res poteſt cum pacto redimendi, aut retrovendendi? Quid de Contractu, qui dicitur *Godere a Godere*? XIII. Contractus Mohatra quandonam eſt injuſtus? Et quando eſt juſtus, ſed ſcandalum præbens, & a Chriſtiana charitate alienus?

ARTICULUS IV. 37

An monopolia, & negotiatio ſint illicita?

I. Monopolium eſt unius venditio, & quadrupliciter contingere poteſt. II. Si venditores conſpirent in pretium juſtum rigoroſum, ſolum peccant contra charitatem; ſicut ſi emptores conſpirent in pretium infimum. Qui tamen malis artibus ad id inducunt mercatores, peccant etiam contra juſtitiam. III. Probabilius contra juſtitiam peccant, qui omnes merces alicujus generis emunt, ut carius illas vendant. Num peccent, qui has emunt, poſtquam cives ſibi neceſſaria pararunt? IV. Injuſtum eſt monopolium, quando quis impedit malis artibus merces, ne in Civitatem advehantur, ut carius vendat res proprias; Sicut quando quis rumores diſſeminat, quod naves mercibus onuſtæ ſint ſubmerſæ, ut pretium mercium augeatur; Aut ſi vendens ſub haſta apponit fictos licitatores, qui plus offerant, ut alii in pretio aſcendant. V. Monopolium, quod habetur, quando ex Principis privilegio aliquis ſolus certas merces vendit pretio juſto, licitum eſt, ſi detur cauſa talis conceſſionis, & pretium non taxetur ab iis venditoribus; aliter eſt injuſtum. VI. Negotiatio non eſt intrinſece mala, ſed mali ſpeciem præſefert, cum ſæpe variis culpis annectatur. VII. Clericis in Sacris, ac Religioſis ſub mortali prohibetur negotiatio. Num etiam Beneficiariis? Prohibetur pariter iiſdem conducere aliena prædia, ut fructus vendant, necnon emere jumenta, ut ea locent. VIII. Non eſt prohibita iiſdem negotiatio œconomica, ſed Lucrativa, & Politica: Num tamen poſſint per alios negotiari? IX. Qui habet alibi ſuam pecuniam, & ne patiatur jacturam cambii, emit ibi res aliquas, quas hic vendat, tunc non dicitur negotiari, quando id facit ad ſervandum ſe indemnem, non ad lucrandum.

ARTICULUS V. 40

An debeat Venditor aperire vitia rei venditæ?

I. Defectus rei vendendæ vel ſunt in ſubſtantia, vel in quantitate, vel in qualitate. Alii autem ſunt Emptori noxii, alii vero ſolum reddunt rem inutilem: Iſtorumque ignorantia poteſt eſſe Emptori invincibilis, & poteſt eſſe vincibilis. II. Contra juſtitiam peccat, qui rei vendendæ defectus in ſubſtantia, & quantitate non manifeſtat. Quid ſi quis vino præſtanti aquam intermiſceat? III. Rei vendendæ defectus occulti in qualitate a Venditore ex juſtitia debent manifeſtari, quando Emptor interrogat de certo defectu, & quando res petitur ad certum uſum, ad quem res illa eſt inutilis: Sicut etiam ſi res ſit Emptori nociva. IV. Emptor pariter tenetur manifeſtare ex juſtitia valorem rei Venditori illum ignoranti; Sed non tenetur, quando talis valor communiter ignoratur. V. Validus eſt Contractus venditionis, quando Venditor ignorat vitium notabile rei venditæ; ſed comperta veritate tenetur Emptori damnum reſarcire.

ARTICULUS VI. 41

Ad quem ſpectant fructus rei venditæ?

I. Fructus pendentes rei venditæ ſpectant ad emptorem, niſi aliter conveniatur. II. Pertinent tamen ad venditorem, quamvis res tradita ſit emptori, ſi pretium nondum ſit ſolutum, aut non ſit data fides de pretio ſolvendo. III. Quomodo poſſit ſine labe uſuræ emptor, conceſſa venditori dilatione ſolutionis pretii, percipere intereſſe ratione fructuum rei venditæ? IV. Ex re vendita, & aliena poſſunt percipi fructus ſolum ratione lucri ceſſantis. V. Si Contractus venditionis diſſolvatur poſt annum, ſive quia fuit conditionatus, & conditio non eſt purificata, ſive quia celebratus fuit per dolum dantem cauſam Contractui, fructus talis rei eo anno provenientes ſpectant ad venditorem. VI. Spectant vero ad emptorem, ſi Contractus poſt annum reſcindatur, quia interceſſit læſio ultra dimidium juſti pretii. VII. Quid ſi venditio reſcindatur ratione pacti de re retrovendenda? VIII. Quid ſi venditio cum pacto addictionis in diem, vel cum pacto legis com-

commiſſoriæ verbis directis celebrata deinde diſſolvatur ? Et quid importent hæc pacta addictionis in diem , & legis commiſſoriæ ? IX. Si venditio reſcindatur jure Retractus , ſeu jure congrui intra annum poſt venditionem , fructus medii temporis ad emptorem ſpectant . Explicatur , quid ſit hoc jus Congrui , ſeu Retractus .

ARTICULUS VII. 43

Utrum res vendita pereat, vel deterior fiat in damnum emptoris , an venditoris ante, vel poſt traditionem ?

I. Res , quæ venditur , poteſt eſſe aut determinata, aut indeterminata ; & poteſt vendi ad corpus , aut ad menſuram . II. Res vendita, ſi ſit determinata , & pereat poſt venditionem , & traditionem , perit emptori, qui eſt dominus. Ex jure autem poſitivo etiam perit , & fit deterior , aut fit melior emptori ante ejus traditionem. III. Res vendita , quæ ſit indeterminata , ſi ante traditionem pereat , perit venditori ; pretium vero creſcit, aut decreſcit emptori. IV. Hinc ſi vendatur dolium vini ad corpus , & ante traditionem pereat , perit emptori , & eidem fit deterius , aut melius . At ſi vendatur ad menſuram , perit venditori ; fit tamen deterius , aut melius emptori . V. Si fundus determinatus vendatur , & ante traditionem alluvione abſumatur, perit emptori, eidemque creſcit, ſi per alluvionem creſcat. VI. Quid ſi vinum , verbi gratia , vendatur ad menſuram , & emptor differat illud menſurare ?

QUÆSTIO III. 45

De Mutuo, & uſura.

ARTICULUS I. ibid.

Quid, & quotuplex ſit Mutuum ? Et quinam a reſtituenda re mutuata deobligentur ?

I. Quid ſit Mutuum, & in quo differat a Commodato , & aliis Contractibus ? II. Si pecunia commodetur ad oſtentationem, poteſt commodans aliquid percipere a Commodatario propter talem uſum : At ſi pecunia detur mutua , nihil poteſt accipi propter ejus uſum. III. Mutuum poteſt eſſe tacitum, ſeu implicitum , ac virtuale ; ut ſi vendatur res pluris , quam valeat , propter dilationem ſolutionis . IV. Ex juris privilegio , ſaltem pro foro externo , non tenetur filiusfamilias reſtituere pecuniam mutuo acceptam etiam poſt mortem Patris, ſi non habeat bona Caſtrenſia, vel quaſi Caſtrenſia . V. Pariter deobligantur Eccleſiæ, & loca pia, ac Oppida, niſi conſtet pecuniam converſam eſſe in eorum utilitatem. Quid de Pupillis & Minoribus ?

ARTICULUS II. 46

Quid, & Quotuplex ſit Uſura, & quo Jure prohibita ?

I. Uſura eſt lucrum immediate proveniens ex Mutuo: Unde non poteſt Mutuatario imponi , quod ponat, quæ alias debet, ex alia virtute a juſtitia ; Nec poteſt aliquid ab eo exigi tanquam debitum ex gratitudine, prævio pacto ſaltem implicito. II. Uſura alia eſt mentalis, alia realis, alia manifeſta, alia palliata. III. Non eſt Uſura mentalis mutuare cum ſpe , & intentione lucri , dummodo non interveniat pactum ; Sicut nec eſt ſimonia Officium recitare intendendo diſtributiones . IV. Nec eſt Uſura ſperare ex Mutuo amicitiam ; At probabilius hæc non poteſt in pactum deduci . V. Non licet excitare Mutuatarium ad remunerationem tanquam debitam pro mutuo ; licitum tamen eſt excitare illum ad aliquid omnino liberaliter donandum. Sed in praxi periculoſum. VI. Quid ſi dubites , an Mutuatarius aliquid omnino tibi liberaliter donet ? VII. Jure Civili, Canonico , & Naturali prohibetur Uſura .

ARTICULUS III. 48

An quævis obligatio impoſita Mutuatario ſit Uſura ?

I. Uſuraria eſt omnis obligatio ex juſtitia Mutuatario impoſita, ad quam aliunde non tenebatur ; non vero ſi obligetur ad id , quod alias ex juſtitia erat debitum . II. Quid ſi imponatur illi onus , ad quod ſolum ex charitate tenebatur ? III. Non ſine uſura imponitur mutuatario , quod præſtet munus a lingua, aut ab obſequio , aut a manu, aut quod tibi quamvis digno officium, vel Beneficium conferat. IV. Quid ſi quis mutuare nolit, niſi alter remutuet ? Aut niſi ad ſuam ſcholam , molendinum , aut apothecam veniat ? V. Probabiliter non

eſt

eſt uſurarius, qui vendit merces pretio juſto rigoroſo pecunia credita, quas venderet pretio infimo pecunia numerata. VI. Num debens centum poſt annum poſſit nunc dare quinquaginta cum pacto, quod alia quinquaginta poſt biennium ſolvantur? VII. Quid ſi mutuetur triticum vetus cum pacto, quod poſt annum reſtituatur novum? VIII. Æſtimatio valoris rei mutuatæ deſumenda eſt ex eo quod ea valebat in loco, ubi fuit mutuata.

ARTICULUS IV. 51

Quotupliciter poteſt aliquid ultra ſortem exigi citra uſuram?

I. Poteſt mutuator aliquid ultra ſortem exigere ratione damni emergentis, aut periculi damni. II. Num debeat moneri mutuatarius, ut teneatur damnum emergens compenſare. III. Poteſt ab initio paciſci mutuans de compenſando lucro ceſſante, dummodo adſint quatuor conditiones. IV. Spes lucri tanti æſtimanda, quantum quis eam venderet alteri, aut ipſe ab alio emeret. V. Ratione periculi non quidem remoti, ſed proximi amittendi ſortem poteſt aliquid a mutuatario exigi. VI. Nihil poteſt accipi pro obligatione non repetendi mutuum uſque ad certum tempus. VII. Contractus trium, videlicet Societatis, Aſſecurationis ſortis, & venditionis lucri, non continet uſuram, ſi vere pecunia ad negotiationem implicetur. VIII. Non ſolum eſt immunis a labe uſuræ venditio rei fructiferæ, cum pacto retrovenditionis, & locatione ejuſdem ipſi Venditori, ſed etiam emptio cenſus ſive realis, ſive perſonalis, ſive mixti, quamvis utrinque redimibilis. Servandum tamen hac in re jus poſitivum. IX. Uſurarius eſt Contractus *Godere a Godere*, ſi non ſit emptio cum pacto retrovenditionis. X. Num poſſit, & ſub quibus conditionibus dari mutuum cum pacto, quod ſi Mutuatarius præfixo tempore mutuum non reſtituat, teneatur aliquid ſolvere in pœnam moræ culpabilis? Et an talis pœna debeatur in conſcientia ante ſententiam judicis? XI. An ſit uſura apponere in Contractu mutui pœnam legis commiſſoriæ? Et quid ea ſit? XII. Quandonam poſſint fructus pignoris dati mutuanti non computari in extinctionem ſortis? XIII. Quomodo ab uſura excuſentur Montes pietatis accipiendo, verbi gratia, ſex in ſingulos centenarios a mutuatariis? Et quomodo excuſentur, qui in iis ſuam pecuniam deponunt accipiendo quatuor pro centum? XIV. Qui bona fide celebravit Contractum uſurarium, poteritne lucrum retinere ex eo, quod procul dubio Contractum licitum celebraſſet, ſi advertiſſet illum eſſe uſurarium? XV. Num poſſit quis pecuniam ultra ſortem acceptam bona fide retinere, ſi deinde dubitet, an Contractum licitum celebraverit?

ARTICULUS V. 58

Expediuntur, quæ ſpectant ad Uſurarium.

I. Non acquirit Uſurarius dominium rerum per uſuram acceptarum, ſi extent in individuo. Quod ſi res iſtas vendiderit, jure poſitivo fit dominus pretii, quamvis Emptor non fiat dominus rerum illarum. II. Si res per uſuram acceptæ miſceantur cum aliis rebus uſurarii, hic fit dominus illarum: Mutuatarius tamen habet tunc actionem perſonalem adverſus uſurarium, & probabiliter habet jus in re relate ad illum cumulum. III. Uſurarius reſtituere debet res per uſuram acceptas, earumque fructus naturales, ac mixtos, necnon lucrum ceſſans, ac damnum emergens, eo prorſus pacto, quo fur. Quid ſi Officium, aut Beneficium uſurarie accepit? IV. Tenentur pariter ad reſtitutionem, qui ad uſuras cooperati ſunt ex parte mutuantis, non tamen ſi id fecerint in bonum mutuatarii. V. Uſurarii manifeſti vel ob notorietatem facti, vel ob ſententiam judicis ſex gravibus pœnis in jure mulctantur. VI. Num punitio hujus delicti ad judicem etiam ſæcularem ſpectet, an ad Eccleſiaſticum dumtaxat? VII. Licitum eſt petere mutuum ab Uſurario ob indigentiam. Num etiam id liceat, ſi pecunia petatur mutua ad negotiandum? VIII. Num peccet mortaliter, qui petit ab Uſurario mutuum, ut eo ad vana, & inutilia utatur? IX. Si Uſurarius ſit habitualiter paratus ad dandum mutuum ſub uſuris, probabilius peccat mortaliter, qui illud petit ad uſus vanos, aut malos. Si vero ſit paratus actualiter, probabiliter ſolum peccat venialiter; quia illud petit ſine ulla cauſa honeſta.

QUÆSTIO IV. 61

De Cenſibus, ſeu Redditibus annuis.

ARTICULUS I. ibid.

Quid, & Quotuplex ſit Cenſus?

I. Definitur Cenſus, quod ſit jus exigendi annuam penſionem ex re fructifera alterius. Nomine autem rei venit hic etiam Perſona, quæ poſſit lucrari. II. Ratione modi dividitur Cenſus in Reſervativum, & Conſignatitium. Per illum transfertur res, reſervato jure ad penſiones. Per iſtum retinetur res ſua, & conſignatur alteri jus ad penſiones. III. Ratione rerum Conſignatitius ſubdividitur in Realem, Perſonalem, & Mixtum. Quamvis ſinguli ex his Cenſibus jure naturæ ſint liciti ſervatis debitis conditionibus; at ſpectata Bulla Piana ſolum licitus eſt Cenſus Conſignativus Realis fundatus in ſola re immobili. IV. Dividitur etiam Cenſus in Fructuarium, & Pecuniarium: Ille importat jus ad fructus, hic ad pecuniam. V. Ratione durationis dividitur etiam in Temporalem, Vitalitium, & Perpetuum. Rurſus in Redimibilem, & Irredimibilem; hic tamen a Pio V. prohibetur; Juxta conditiones Bullæ Pianæ celebrandus eſt Cenſus, ubi ea Bulla ſit recepta; ſecus juxta conſuetudinem receptam regionis. VI. Cenſus perſonalis probabilius non eſt uſurarius, ſi debitæ conditiones ſerventur.

ARTICULUS II. 62

De Conditionibus jure naturali requiſitis, ut Cenſus ſit licitus, & non uſurarius.

I. Jure naturali requiritur ad contractum cenſus, quod pretium ſit juſtum ſpectatis ſpectandis; quod ſit ſuper re fructifera, & quod fundetur in re propria non habente jus impeditum. II. Cenſus perpetuo irredimibilis jure naturæ non eſt illicitus, dummodo majori pretio ematur. III. Poteſt cenſuarius obligari, ne vendat alteri rem cenſui ſubjectam, dummodo tale onus compenſetur. IV. Tributum, quod ex fundo debetur Principi, ſolvendum eſt a Cenſuario; at expenſæ pro ſcriptura cenſus ſolvendæ ſunt a cenſitore. V. Poteſt pariter jure naturæ fieri cenſus, cum pacto, quod pereunte hypotheca ſpeciali, ſuccedat alius fundus, aut ipſa perſona cenſuarii, compenſato tamen hoc onere. VI. Si tota domus, ſuper qua fundatus eſt cenſus, corruat, cenſus extinctus eſt, quamvis ea reædificetur; ſecus vero ſi corruat per partes. VII. Uſu receptum eſt, quod cenſuarius aſſecuret Cenſitorem, non quidem pro caſibus fortuitis, ſed ut ſi forte res Cenſui ſubjecta deprehendatur eſſe alterius, tunc altera ſuccedat; Sicut etiam ſi fuerit Cenſuarius in mora ad ſolvendum, aut reddatur impotens. VIII. Num poſſit in cenſu apponi pœna legis commiſſoriæ, ſicut apponitur in Emphyteuſi? IX. Quomodo poſſit eſſe juſtus, & ex natura rei licitus cenſus redimibilis ex parte emptoris? Si Cenſus ſit utrinque redimibilis, majus eſt onus compenſandum in emptore, quam in venditore. X. Cenſus vitalitius perſonalis quonam pacto ex natura rei ſit licitus? Num, & quanam via prohibeatur a Bulla Piana? XI. Num ſit licitus ex natura rei tam Cenſus realis, quam perſonalis ex utraque parte redimibilis?

ARTICULUS III. 65

De Conditionibus jure poſitivo requiſitis ad Contractum Cenſus.

I. Olim Martinus V., & Calixtus III. plura requirebant circa Contractum Cenſus, prout in Germania ſolebat inſtitui. II. Nicolaus V. approbavit hunc Contractum, prout in Regno Neapolitano, & Siciliæ celebratur, ſub quatuor præſertim conditionibus. III. At Pius V. in celebri ſua Bulla decrevit uſurarium eſſe talem Contractum, ſi deeſſent decem conditiones. Et communius docent etiam in foro conſcientiæ eſſe invalidum, & uſurarium, deficientibus his conditionibus, ubi Bulla eſt recepta. IV. Debet primo conſtitui Cenſus ſuper re fructifera, & certis finibus deſignata, qua pereunte Cenſus extinguatur; quamvis alia bona ſoleant tanquam hypotheca generalis addi ſolum ad ſecuritatem ſolutionis. V. Debet ſecundo pretium Cenſus ſolvi pecunia numerata coram Notario, & Teſtibus. Quid ſi in pretio detur læſio, num debeat diminui penſio, an debeat pretium augeri? VI. Debent tertio penſiones in pactum deduci, quæ aut in fine anni, aut ſingulis ſemeſtribus ſolvantur; Et in loco ubi fuerit conventum, dummodo non addatur novum onus Cenſuario. VII. Debet quarto deobligari Cenſua-

ſuarius a caſibus fortuitis, nec obligari, ut reddita infructifera aut totaliter, aut partialiter hypotheca ſpeciali, alia ſubſtituatur. Quid ſi talis hypotheca ſpecialis nonnullis dumtaxat annis fructum non ferat? VIII. Debet quinto non poſſe impediri Cenſuarius, quominus alteri vendat rem Cenſui ſubjectam; Nec ſi vendat, debeat laudemium ſolvere. IX. Debet ſexto Cenſuarius, ſi velit rem cenſitam vendere, monere Cenſitorem, & per menſem illum expectare, ut deliberet, ſi velit aliis præferri. X. Debet ſeptimo excludi pactum, quo Cenſuarius non ſolvens præfixo tempore penſiones obligetur ad intereſſe. At expenſæ neceſſariæ ad exigendas penſiones a debitore culpabiliter moroſo exigi poterunt; Sicut etiam probabiliter lucrum ceſſans intrinſecum, quamvis non extrinſecum. XI. Debet octavo ex penſionibus non ſolutis non poſſe novus Cenſus fundari, aut idem augeri. XII. Debet nono Cenſus eſſe redimibilis, dummodo antea per bimeſtre denuncietur Cenſitori, quod Cenſus redimendus ſit. Putant nonnulli, Cenſus irredimibiles non vetari, ſi majori pretio emantur. Cenſus redimibilis emi poterit tertia, vel quarta parte minoris, quam valeat. Non vetatur in Bulla pactum, quod Cenſus non poſſit per partes redimi. XIII. Debet denique pretium ab initio ſtatutum Cenſui non poſſe a Cenſitore vendi minori pretio, niſi forte cenſus evaſerit illiquidus, aut non facile exigibilis. XIV. Univerſim pretium Cenſus juſtum deſumendum eſt ex praxi timoratorum cujuſcumque regionis.

ARTICULUS ULTIMUS 69

Expediuntur, quæ ſuperſunt de Cenſibus.

I. Pii V. Bulla non obligat, ubi non eſt recepta. Num in Regno Neapolitano recepta ſit? II. Præſcriptio militat etiam in Cenſibus adverſus jus, quod habet Cenſitor exigendi penſiones. III. Immemorialis continuatio ſolvendi penſiones vim habet cauſæ, & tituli, itaut debeant continuari. IV. In dubio num res ſit cenſuaria, an emphyteutica, cenſenda potius eſt eſſe cenſuaria. V. Si dubitatur vero, num Cenſus ſit redimibilis, an irredimibilis, cenſendus redimibilis.

QUÆSTIO V. 70

De Emphyteuſi, Feudo, & Libello.

ARTICULUS I. ibid.

Quid, & Quotuplex ſit Emphyteuſis, Feudum, & Libellus?

I. Emphyteuſis idem eſt, ac Plantatio; eſtque Contractus, quo res immobilis conceditur alicui quoad dominium utile pro penſione reali ſolvenda. II. Feudum dicitur a Fidelitate exhibenda; Eſt quippe Contractus, quo Infeudator dat Feudatario rei alicujus immobilis dominium utile, cum onere præſtandi obſequium perſonale in recognitionem dominii directi. III. Libellus, ſeu Contractus Libellaticus eſt Contractus ſubfeudalis, aut ſubemphyteuticus, quo quis rem in feudum, aut emphyteuſim acceptam alteri tradit pro penſione ſibi ſolvenda; Et quidem cum conſenſu domini directi, ſi detur ultra decennium. IV. Feudum, & Emphyteuſis in multis differunt inter ſe. V. In multis pariter differunt a Locatione; necnon a Venditione, & Uſufructu. VI. Emphyteuſis dividitur in Perpetuam, & Temporalem, Eccleſiaſticam, & Communem, Novam, & Veterem, Hæreditariam familiarem, Non Hæreditariam, & Hæreditariam mixte. VII. Dividitur etiam Feudum in Regale, & non Regale, in Nobile, & Ignobile, Francum, & non Francum. Aliud pariter eſt Eccleſiaſticum, aliud Novum, aliud Maſculinum, aliud Hæreditarium, aliud Indiviſibile.

ARTICULUS II. 72

De Conditionibus Feudi, & Emphyteuſis.

I. Ut Feudi Contractus celebretur, ſex conditiones requiruntur; præſertim quod fiat in re immobili, & cum debitis ſolemnitatibus. Nec poteſt Feudum oppignorari, ſicut oppignorari poteſt res emphyteutica. II. Emphyteuſis etiam varias conditiones requirit: præſertim (ſicut in Feudo,) quod Emphyteutæ transferatur dominium utile, & concedatur poſſeſſio naturalis, & phyſica rei illius immobilis; non tamen poſſeſſio civilis. III. Quid requiritur, ut poſſit Emphyteuta jus ſuum utile alteri donare, aut rem emphyteuticam legare,

gare, permutare, hypothecare, aut oppignorare? Et quando laudemium ſolvendum ſit? IV. Emphyteuta incidit in commiſſum, quando penſionem non ſolvit per duos annos, ſi res Emphyteutica ſit Eccleſiaſtica, aut per tres, ſi ſit laica. Et quando hæc redit ad proprietarium citra culpam Emphyteutæ, huic melioramenta utilia, & gravia compenſanda ſunt. V. Penſio non eſt ſolvenda, ſi citra culpam Emphyteutæ res pereat. Quid ſi deterior fiat? VI. Qui incidit in caducitatem, poterit moram purgare celeritate ſolutionis intra decem dies. VII. Si res emphyteutica tranſeat in manus mortuas, ſolvi debet domino directo quindennium.

ARTICULUS III. 73

Quinam poſſint in feudum, vel emphyteuſim dare, aut accipere, & ſuccedere? Et quando feudum amittatur?

I. In feudum, ac emphyteuſim dare poſſunt, qui liberam habent bonorum adminiſtrationem; Unde nequeunt Pupillus, Minor, Furioſus, Prodigus habens Curatorem. II. Epiſcopo id prohibetur, niſi relate ad bona, quæ ſolita ſunt dari in emphyteuſim, aut in feudum: Quænam autem dicantur ſic ſolita dari? III. In feudum accipere, ac ſuccedere poſſunt, qui inſtituuntur, ſi nullo jure excludantur. IV. Fœmina non ſuccedit, niſi feudum ſit fœmineum, ita ut expreſſe admittatur. V. Sine culpa Feudatarii poteſt quinque modis feudum amitti. VI. Poteſt etiam feudum amitti ob culpam Feudatarii; præſertim ob gravem ingratitudinem erga dominum directum, aut ſi alium proditorie occidat. Num feudum tranſeat ad Fiſcum ob crimen hæreſis, aut læſæ majeſtatis? VII. Amiſſo feudo quænam melioramenta debentur domino directo, quænam vero debentur ipſi Feudatario?

QUÆSTIO VI. 75

De Cambiis.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Cambium?

I. Cambium eſt Permutatio lucroſæ pecuniæ pro pecunia diverſa, ſive quoad materiam, ſive quoad pondus, ſive quoad locum. II. Campſor tradens pecuniam Campſario non transfert illius dominium, niſi ſequatur traditio alterius pecuniæ facta a Campſario. III. Dividitur Cambium in verum, & fictum, ſeu ſiccum; in Minutum, & Locale, quod etiam triplex eſt. IV. Quodnam dicatur Cambium Cuſtodiæ? V. Ut taxetur pretium juſtum Cambiorum, attendenda præſertim eſt translatio, & aſſecuratio pecuniæ, ac proinde diſtantia locorum, & periculum viarum, necnon copia, aut inopia Campſorum, & Campſariorum.

ARTICULUS II. 76

An Cambium Minutum ferat palliatam uſuram?

I. Cambium minutum fert pecuniarum permutationem cum lucro. II. Non eſt uſurarium, ſi ex juſtis titulis lucrum conſonum reportetur. III. Juſti tituli ſunt, Permutatio pecuniarum ex officio; Obligatio cambiendi; necnon commoditas, quæ datur Campſario cambiendo pecunias minutiores cum grandioribus. IV. Num famulus cambiendo pecunias domini, ipſo inſcio, poſſit ſibi lucrum retinere? V. Eſt pariter juſtus titulus lucrum ceſſans, aut damnum emergens, ſicuti etiam ſi dentur pecuniæ puriores, aut rariores. VI. Nequit pecuniam adulterinam pro vera expendere, qui illam pro vera accepit.

ARTICULUS III. 77

An Cambium Locale contineat uſuram?

I. Cambium locale triplex eſt, ſi ſcilicet pecunia hic accipiatur a Campſore alibi reſtituenda; aut ſi hic accipiatur a Campſario ſolvenda alibi; aut ſi hic accipiatur a Campſore reſtituenda in hoc eodem loco. II. Primi generis Cambium locale licitum eſt propter monetæ translationem ſaltem virtualem, etiamſi Campſor indigeat hic pecunia alibi ſolvenda; Necnon propter aſſecurationem pecuniæ, ac propter officium cambiendi. III. Pariter ſi pecunia alibi reſtituenda ſit pretioſior, aut rarior. IV. Proviſiones Cambiorum, ſeu quod datur Campſori pro labore, & periculo, ſolet eſſe tertia pars ſcuti pro ſingulis centenariis. V. Secundi generis Cambium eſt pariter licitum, cum ſex tituli concurrere poſſint ad lucrum reportandum.

dum. vi. Cambium, & Recambium, ſeu cum Recurſa, multipliciter haberi poteſt. Probabilius eſt Cambium ſiccum eſſe uſurarium; & ſolum ſpeculative eſt probabiliter licitum, ſi in eo concurrant conditiones a Pio V. requiſitæ. vii. Num Campſor dans bona fide pecuniam reſtituendam Romæ, poſſit lucrum retinere, ſi deprehendat, quod Campſarius careat Romæ pecunia, quæ reſtituatur?

ARTICULUS IV. 80

De Conditionibus a Pio V. requiſitis ad Cambium Locale, ne ſit ſiccum, & uſurarium.

i. Bulla Pii V. damnat ut uſuraria Cambia, & Recambia, ſeu cum Recurſa, & quatuor conditiones requirit ad licite cambiendum. ii. Nequit Campſor ratione dilationis lucrum accipere. iii. Neque pactum fieri poteſt de ſolvendo certo intereſſe, ſi ſolutio differatur. Num ſit irritum tale pactum, an ſolum illicitum, ubi Bulla eſt recepta? iv. Pecunia nequit ad Cambium dari, niſi pro nundinis proximis. Quænam dicantur nundinæ proximæ? v. Nequit terminus ſolutionis protrahi cum majori lucro plus, quam exigit diſtantia locorum. Quid ſi mercatorum judicio tempus hoc ſolutionis protrahatur cum lucro ob juſtos titulos?

ARTICULUS V. 81

De Cambio ſicco.

i. Si campſarius nec formaliter, nec virtualiter habeat in loco diſtante pecuniam reſtituendam, tam cambium eſt uſurarium, quam Recambium. ii. Si campſor bona fide contraxit, debet campſarius ſervare illum indemnem. iii. Campſor, ſi non teneatur ex officio cambire, poteſt nolle dare ad cambium in loco, ubi parum lucratur, ut det, ubi plus lucretur. Aliquando tamen peccat in hoc contra charitatem. iv. Probabilius peccant etiam contra juſtitiam, qui circa cambia ineunt Monopolia. v. Quænam dicantur eſſe Monopolia circa cambia?

QUÆSTIO VII. 83

De Locatione, & Conductione.

ARTICULUS I. ibid.

Quid ſint hi contractus, & quænam locari poſſint?

i. Per locationem Perſona, vel res ad uſum, vel fructum pretio conducitur; Per conductionem vero Perſona, vel res ad uſum, vel fructum pretio accipitur. ii. Quæ poſſunt vendi, univerſim locari poſſunt; niſi aliquando id jure vetetur. Res uſu conſumptibiles ſolum ad oſtentationem locari poſſunt, non ſecus ac pecunia. Res vero locata poteſt ſublocari, ſine tamen detrimento primi locatoris. iii. Domus meretrici, aut uſurario locari poteſt ab eo, qui non tenetur eorum peccata impedire; Non licet tamen ſternere, verbi gratia, lectum meretrici, niſi forte ad mortem evadendam. Immo nec ad evadendam mortem licitum eſt eſſe internuncium meretrici ad peccandum. Num liceat ſaltem ad mortem evadendam deferre literas provocantes ad peccatum? iv. Tenere domum ludo expoſitam, ſi ut plurimum ludentes blaſphement, aut furentur, nullatenus licet. Immo nec Principes poſſunt id permittere, quamvis poſſint permittere meretrices. v. Non licet aurigis concubinam conducere ad amaſium, ne lucrum amittant. vi. Ne metu quidem mortis licitum eſt cooperari cum peccato proximi, ponendo actiones proxime ad illud concurrentes, puta admovendo ſcalas volenti aſcendere ad Virginem ſtuprandam. vii. Cur aliquando poſſint in triremibus, & in Caſtris permitti ludi, qui ſæpe cum blaſphemiis, furtis, & dolis conjunguntur; non tamen in Civitatibus? Et quare in Civitatibus Hiſtriones permittantur? viii. Univerſim qui poſſunt vendere, poſſunt locare, & qui poſſunt emere, poſſunt conducere; niſi jure poſitivo id vetetur, ut in multis caſibus.

ARTICULUS II. 85

Quid ferant Locatio, & Conductio?

i. Locator expenſas neceſſarias ad uſum rei locatæ tenetur ſolvere, necnon onera, ac tributa eidem annexa. ii. Quatuor de cauſis Conductor expelli poteſt ante tempus

pus præfixum; præſertim ſi tempore ſtatuto penſio non ſolvatur. III. Nequit Conductor abſque juſta cauſa rem conductam ante præfixum tempus dimittere. Quænam autem dicatur juſta cauſa? IV. Si Conductor citra ſuam culpam nequeat uti re conducta, num teneatur penſionem ſolvere, ubi impedimentum caſu obveniens ſe teneat ex parte rei conductæ? Et quid, ſi obveniat ex parte Conductoris? V. Qui veſpere conducit operas pro die ſequenti, & mane certiorem facit locatorem, quod iis non indigeat, ad quid tenetur? VI. Quando ex infortunio aliquo fructus conſueti non percipiuntur, num poſſit Conductor petere pro rata penſionis diminutionem? VII. Num vice verſa teneatur penſionem augere, quando habetur caſu magna ubertas?

ARTICULUS III. 87

De Conductione famulorum, & aliorum Officialium.

I. Stipendium juſtum famulorum, & ſimilium operariorum eſt, quod dari iiſdem communiter conſuevit; itaut decreſcat, quando eſt illorum copia, aut quando cum famulatu conjunguntur alii honores, & lucra. II. Qui liberaliter alicui voluit inſervire, nequit labores ſibi compenſare. III. Si ultro quis ſe offerat ad inſerviendum domino, qui illo non indiget, ſatis eſt, quod habeat alimenta: At ſi illo indiget dominus, hic tenetur dare illi ſtipendium aliquanto minus conſueto juſto. IV. Pueris honorariis, quando pretium non eſt taxatum, dari ſolet in retributionem victus, veſtitus, ac bona educatio, itaut deinde promoveantur. V. Qui Epiſcopis inſerviunt, nequeunt citra ſimoniam velle obligare illos ad conferenda ſibi Beneficia: Compenſari tamen ſolent eorum obſequia victu, veſtitu, & nonnullis ſtipendiis, niſi cenſeantur ea remittere. VI. Famuli, qui neceſſitate coacti paciſcuntur de pretio injuſto, quandonam poſſint occulta compenſatione uti? VII. Num teneatur ad reſtitutionem Sacerdos, qui neceſſitate coactus promittit duo Sacra pro uno ſtipendio conſueto, & deinde unum tantum Sacrum offert? VIII. Famulo per unam, aut alteram hebdomadam ægrotanti ex æquitate debetur ſalarium, necnon alimenta, & expenſæ moderatæ ad ejus curationem. IX. Num Cappellanus per breve tempus ægrotans teneatur per alium celebrare? Et quodnam dicatur breve tempus? X. Secundum ſe qui pluribus locat operam ſuam in ſolidum, poteſt a ſingulis integrum ſtipendium accipere.

QUÆSTIO VIII. 90

De Promiſſione, & Donatione.

ARTICULUS I. ibid.

Quid importet Promiſſio, & Donatio?

I. Promiſſio eſt ſpontanea, vera, ac deliberata fidei obligatio de re bona, & poſſibili. II. Promiſſio prodiga etiam jurata non obligat, ſi ejus executio ſit illicita; Quod ſi executio ſit licita, probabiliter obligat ſolum ad quantitatem, in qua nulla eſt prodigalitas. III. Donatio eſt datio liberalis, ſive fiat ex liberalitate, ſive ex gratitudine, quin res donata ex juſtitia debeatur. Jure poſitivo non transfertur dominium per donationem ante traditionem rei donatæ. IV. Inter promiſſionem, & donationem verbalem fere nullum eſt diſcrimen. V. Differunt tamen a Pollicitatione, quippe quæ ſtat ſine acceptatione. Necnon a Pacto, quod fert utriuſque contrahentis obligationem; Et a Stipulatione quæ importat formulam quandam contrahendi.

ARTICULUS II. 92

Quando obligent Promiſſio, ac Donatio; Et Quomodo?

I. Promiſſio, ac donatio mere interna, ſi fiant Deo, obligant, non tamen ſi fiant homini. II. Obligat promiſſio interna de dando aliquid homini, ſi ea fiat ſoli Deo per modum voti. III. Si promiſſio interna fiat homini cum juramento, & non per modum voti, non obligat, & ante acceptationem revocari poteſt. IV. Nec datur obligatio patefaciendi promiſſario internam promiſſionem; Nec per illam transfertur dominium. V. Univerſim promiſſio externa, etiam jurata, ante acceptationem non obligat, ſed poteſt revocari, niſi juramentum fiat per modum voti. VI. Jure poſitivo promiſſio facta Civitati, aut Infanti parit obligationem ante acceptationem; & probabiliter etiam quæ fit ad pias cauſas. VII. Promiſſio facta Civitati jure poſitivo ſolum revocari non poteſt ante ac-

acceptationem, nec datur obligatio illam implendi ante petitionem. VIII. Pro foro externo, ut promiſſio ſit valida, debet exprimi cauſa, propter quam fit. IX. Promiſſio, ac donatio, ſi fiant abſenti per Nuntium, aut per literas, quonam pacto valide acceptentur? Et quid ſi ante acceptationem revocentur? X. Poſt mortem donantis valide poteſt acceptari donatio miſſa per Nuncium, aut per Epiſtolam; niſi detur mandatum Nuncio, ut nomine Principalis donet, & mandatum hoc non ſit ad pias cauſas. XI. Probabilius ad duplicem ſolutionem tenetur Nuncius, ſi ſua culpa non fuerit tradita donatario res donata ante mortem donantis. XII. Petrus donans Paulo agrum cum onere, quod det Titio mille poſt quinquennium, etiam elapſo quinquennio poteſt hoc onus revocare, ſi nondum ſit acceptatum a Titio. XIII. Probabilius promiſſio acceptata in materia gravi obligat ſub gravi ex virtute juſtitiæ, aut fidelitatis valde affinis juſtitiæ, ſeu quæ ſit juſtitia minus rigoroſa. XIV. In multis diſcriminatur obligatio orta ex juſtitia ab obligatione orta ex fidelitate, quæ eſt juſtitia minus rigoroſa. XV. Eſt, qui velit obligationem promiſſionis pendere regulariter ab intentione promittentis; Et in dubio an promittens voluerit ſub gravi ſe obligare, judicandum ex communiter contingentibus. XVI. In promiſſione ſolet ſubintelligi conditio illa, Niſi rerum ſtatus notabiliter mutetur. XVII. Ut poſſit promiſſio acceptata obligare ſub gravi, requiritur materia notabilis, quæ eſt duplo, aut quadruplo major, quam in furto. Hinc qui omittit facere unum Sacrum debitum ex juſtitia, aut ex voto, peccat mortaliter; ſecus vero ſi illud debeat ex fidelitate. XVIII. Promiſſio facta ob turpem cauſam revocanda eſt; at patrato ſcelere probabilius obligat. XIX. Jure naturali ſunt irritæ promiſſiones, quæ citra culpam impleri non poſſunt; jure tamen poſitivo plures aliæ promiſſiones irritantur. Quandonam iſtæ poſito juramento obligant?

ARTICULUS III. 97

Quinam donare poſſint, & quantum?

I. Donare poteſt, qui pollet uſu rationis, habetque dominium, ac liberam ſuorum bonorum adminiſtrationem, niſi id ſibi vetetur. Cui tamen prohibetur donatio, non prohibetur donatio remuneratoria. II. Quid de Prodigo, de Impubere, de Filiofamilias, de Minore? Quid de Uxore abſque conſenſu mariti, de Beneficiariis, de Superioribus Regularium, ac de Subditis Regularibus? III. Licentia Religioſis data expendendi probabiliter non ita limitatur, ut ſi expendant ad uſus turpes, peccent contra votum, & qui illam accipit, ad reſtitutionem teneatur. IV. Donatio inter filios, & parentes quandonam eſt irrevocabilis? V. Inter conjuges eſt univerſim revocabilis, ſed in multis caſibus eſt irrevocabilis. Et quid, ſi ſuperaddatur juramentum? VI. Donatio omnium bonorum præſentium, & futurorum eſt invalida; niſi fiat ad pias cauſas, aut fiat cauſa mortis, vel titulo oneroſo. Quid ſi ſuperaddatur juramentum? VII. Sine inſinuatione non eſt valida donatio, quæ excedat valorem quingentorum ſolidorum, ſeu ad ſeptingenta, & quinquaginta ſcuta Hiſpaniæ; niſi tamen ſit remuneratoria, aut fiat ad pias cauſas, vel cauſa mortis, aut ſi juramento firmetur.

ARTICULUS IV. 100

Quando poſſit Donatio revocari?

I. Donatio cauſa mortis eſt revocabilis; Secus vero Donatio inter vivos. II. Poteſt tamen Donatio inter vivos revocari, etiamſi ſit acceptata, & res ſit tradita, ſi ſit inofficioſa, dummodo non ſit facta ad pias cauſas. III. Revocari pariter poteſt, ſi deinde donatori proles naſcatur, niſi huic privilegio expreſſe renunciet; Necnon ob ingratitudinem donatarii, niſi ſit facta ob cauſam. IV. Donatio cauſa mortis revocari poteſt, tam ſi donatorem pœniteat factæ donationis, quam ſi ea facta ſit intuitu mortis imminentis. Necnon ſi donatarius præmoriatur. V. Si dubitetur num donatio facta fuerit cauſa mortis, an inter vivos, præſumendum, quod ſit inter vivos, niſi facta ſit mentio mortis, quamvis facta fuerit tempore infirmitatis. Quid dicendum de donationibus factis in teſtamento, aut codicillis, ſi non fiat mentio mortis?

ARTICULUS V. 101

De Promiſſione, & Donatione Conditionali.

I. Valida eſt donatio conditionata; & purificata conditione obligat, ſive conditio ſit de præſenti, ſive de præterito. Pariter ſi ſit de futuro neceſſario, quin ſuſpendatur obligatio uſque ad purificationem conditionis. II. Si conditio ſit de futuro contingenti, ſuſpenditur obligatio uſque ad eventum conditionis, ſed donatio interim

re-

revocari non poteſt, niſi ſit donatio cauſa mortis. III. Conditio impoſſibilis irritat donationem conditionatam; necnon quemcumque alium contractum, excepto contractu matrimoniali, & ultimis voluntatibus, in quibus habetur pro non adjecta. IV. Idem dicendum de conditione turpi: quæ tamen reddit etiam irritum matrimonium, ſi ſit contra ejus ſubſtantiam, videlicet contra bonum prolis, fidei, & Sacramenti. V. Conditio iſthæc, Si non nupſeris; appoſita ultimis voluntatibus, num habeatur pro non adjecta? Et quid de conditione, ſi Religionem non ingrediaris?

QUÆSTIO IX. 103

De aliis præcipuis Contractibus.

ARTICULUS I. ibid.

De Fidejuſſione, Aſſecuratione, Pignore, & Hypotheca.

I. Per fidejuſſionem homo ſuſcipit alterius promittentis obligationem in ejus defectum. II. Non tenetur fidejuſſor ſolvere in iis caſibus, in quibus Principalis non teneretur. Nec antequam petatur. Quid ſi plures in ſolidum fidejubeant? Obligatio fidejuſſionis tranſit ad hæredes. III. Citra uſuram poteſt aliquid a principali debitore accipi pro fidejuſſione. IV. Per Aſſecurationem ſuſcipit quis in ſe periculum rei alienæ. Et quidem ſi id fiat gratis, eſt promiſſio liberalis; ſi fiat pro pretio, reducitur ad venditionem. Quodnam ſit pretium juſtum Aſſecurationis? V. Per contractum Pignoris datur Creditori res mobilis in ſecuritatem crediti. Per Hypothecam res immobilis remanet apud debitorem obligata creditori in ſecuritatem. VI. Res, quæ vendi non poſſunt, nec poſſunt in pignus dari, ut res ſacræ, quæ tamen in quibuſdam caſibus & pignerari, & vendi poſſunt. VII. Hypotheca dicitur eſſe Tacita, quando ex juris diſpoſitione involvitur in aliquo contractu, ut ratione dotis hypothecantur bona mariti, & in aliis caſibus. VIII. Hypotheca generalis extenditur ad bona omnia etiam futura, nec impedit quominus hæc vendantur, dummodo pretium ſuccedat loco rei. IX. Quandonam Creditor poteſt uti pignore? X. Num, & quando poſſit tam in foro interno, quam in externo Creditor vendere pignus?

ARTICULUS II. 105

De Depoſito, Commodato, & Precario.

I. Per Contractum Depoſiti traditur aliquid cuſtodiendum; ut integrum reſtituatur. II. In periculo incendii, aut naufragii, num ſint ſalvandæ prius res depoſitæ, aut commodatæ, ſeu locatæ, aut in pignus datæ, an vero propriæ, ſive æqualis, ſive inæqualis valoris ſint? III. Quandonam poſſit Depoſitarius ex Epicheja uti re depoſita? IV. Aliquando Depoſitum tranſit in Mutuum, ſive in Commodatum, aut Locatum. Quod ſi in mutuum tranſeat, non poterit ex ejus rei uſu Deponens aliquid lucrari citra uſuram. V. Depoſitarius in multis caſibus non tenetur rem depoſitam reddere domino petenti; præſertim ſi ea ſit abuſurus contra juſtitiam; & probabiliter etiam contra alias virtutes. VI. Per contractum Commodati res alicui conceditur gratis ad certum uſum, & pro determinato tempore: Tenetur Commodatarius e leviſſima culpa juridica ad reſtitutionem, ſi pereat res commodata. VII. Expenſæ ordinariæ pro re commodata faciendæ ſunt a Commodatario: extraordinariæ vero a Commodante. VIII. Num poſſit Commodans ante tempus præfixum rem commodatam repetere ad declinandum proprium damnum æquale illi, quod in tali caſu immineret Commodatario? IX. Per contractum Precarii res alicui conceditur gratis; ita tamen, ut poſſit ea ad arbitrium repeti citra alterius grave damnum. X. Non ceſſat Precarium morte concedentis illud; ceſſat vero morte accipientis, itaut non tranſeat ad hujus hæredes.

ARTICULUS III. 108

De contractu Societatis.

I. Societas eſt conventio duorum, vel plurium contracta ad conferendum aliquid in uſum, vel quæſtum communem. Quando factoribus in ſtipendium datur quarta, vel quinta pars lucrorum, tunc habetur contractus conductionis potius, quam Societatis. II. Multipliciter fieri poteſt contractus hic Societatis; Hæc autem ſi fundetur in negotiatione illicita, nullam parit obligationem ante negotiationem. Periculum ſortis ſtare debet penes apponentem,

tem, ſi non ſuperaddatur Aſſecuratio. III. Ut Societas fiat ad caput ſalvum, plura requiruntur. IV. Colonus ex contractu Societatis non ſolum debet reportare pretium ſuæ operæ, ac ſi eſſet famulus, ſed etiam lucrum conſentaneum. V. Si Titius appoſuit centum, & Cajus operam ſuam, & in fine negotiationis remanent biſcentum, aut etiam centum, quonam pacto dividenda inter ſocios? VI. Quid ſi Titius apponat ſortem, quæ in principio negotiationis pereat, antequam Cajus ponat adæquate operam ſuam? VII. Eſt injuſtus contractus, quod dentur centum oves Paſtori, itaut totidem reddat in fine anni, & lucrum dividatur, ſi non ſuperaddatur alius contractus Aſſecurationis. VIII. Cum eadem aſſecuratione poteſt locari juſto pretio Pharmacopolæ Apotheca cum vaſis ſuis, & pharmacis, cum onere, quod in fine anni totidem vaſa, & pharmaca ejuſdem pretii reddantur: Depurantur iſti contractus a labe uſuræ ob pretium aſſecurationis. IX. Sixtus V. declaravit, uſurarium eſſe contractum Societatis, ſi periculum ſortis non pertineat ad apponentem, quando tamen non ſuperadditur aſſecuratio. X. Socius tenetur ad reſtitutionem damni ſecuti alteri ex culpa levi juridica, quæ ſit Theologice gravis; non tamen ex leviſſima.

ARTICULUS IV. III

De Ludo, & Sponſione.

I. Ludi contractus habetur per pactum, quo victori certaminis res ab utroque expoſita tribuatur. Per Sponſionem duo contendentes de veritate, aut eventu rei ſibi viciſſim aliquid ſpondent dandum victori. II. Si quis certo ſciat rei veritatem, num poſſit ſpondere cum altero, qui dicit ſe cedere juri ſuo? Num poſſit quis ſpondere cum ſingulis ex quatuor oppoſitoribus, quod non ſint Cathedram aſſecuturi? III. Qui vi, aut importunis precibus, vel conviciis pertrahitur ad ludendum, retinere poteſt, quod vincit, quamvis alter ſi vincat, ad reſtitutionem teneatur. Idemque dicendum de eo, qui injuriam alteri facit in numero punctorum, aut aliter; ac de eo, qui fingit imperitiam ludendi, ut alterum pertrahat ad ludendum. IV. Probabile tamen eſt, quod ad reſtitutionem non teneatur, qui minis inducit alterum ad ludendum, ſi vincat; dummodo ſatisfaciat pro injuria illata. V. Ludus late ſumptus, ſeu Jocus, ſi ſit moderatus ad melancholiam expellendam, pertinet ad virtutem Eutrapeliæ. VI. Ludus honeſtus vitiari poteſt multipliciter; videlicet ratione finis mali, ratione Loci, Perſonæ, Modi, Legis vetantis, vel ratione Perſonæ, cum qua luditur. Quid de Clericis, aut Religioſis ludentibus? VII. Peccant mortaliter, qui domum, menſas, aleas ſubminiſtrant ludentibus ludis vetitis, aut intermiſcendo blaſphemias, furta, perjuria. VIII. Princeps licet poſſit permittere peccata meretricis, non poteſt tamen permittere peccata ludentium inique cum fraudibus, & blaſphemiis. IX. Ad reſtitutionem damnorum tenentur, qui ad ludendum inique ludentes admittunt. X. Qui ludens ludo prohibito aliquid lucratur, non tenetur illud reſtituere ante ſententiam Judicis. Qui vero victus perdidit, probabiliter non tenetur ſolvere, quando datur illi facultas repetendi: Si tamen illud ſolverit, non poteſt compenſare. XI. Jure Cæſareo qui ludit ad creditum, probabiliter non tenetur in conſcientia ſolvere, niſi juraverit ſe ſoluturum: Quod ſi juraverit hujus juramenti diſpenſationem non eſſe petiturum, adhuc probabiliter poteſt illam petere. XII. Si uterque ludens ludo prohibito, aut ad creditum, renunciavit harum legum privilegio, adhuc probabiliter poteſt non ſolvere quod perdidit, aut in judicio illud repetere. XIII. Ludens ad creditum cum alio ludente pecunia numerata cum animo non ſolvendi, ſi perdat, probabiliter ad reſtitutionem non tenetur, ſi lucratur. Immo ludens ludo vetito pecunia numerata cum animo repetendi, ſi perdat, adhuc probabiliter lucrari poteſt. XIV. Lucrari non poteſt in ludo, aut ſponſione, qui certus moraliter eſt, quod perdere non poſſit. Nec qui ludit cum Religioſis, aut filiisfamilias, qui non poſſunt aliquid ludo exponere. Quandonam poſſint iſti quatuor, vel quinque in centum exponere ludo honeſto? Reſtitutio in his caſibus ſecundum ſe poteſt etiam fieri ipſi Religioſo perdenti. XV. Qui per fraudes aliquid lucratur, tenetur reſtituere non ſolum quod lucratus eſt, ſed etiam quod certo moraliter alter eſſet lucraturus. XVI. Qui in ludo utitur aſtutiis conſuetis, non tenetur quicquam reſtituere, ſi lucratur. Nec tenetur ludens admonere colluſorem, ſi videat illum errare in numero calculorum.

A R-

ARTICULUS V. 116

De Quaſi Contractibus.

I. Obligatio ex quaſi contractu habetur ratione mutui conſenſus non expreſſi, ſed taciti. II. Quinque modis oriri poteſt obligatio iſthæc ex quaſi contractu, videlicet ex negotiis geſtis, ex tutela, ex rerum communione citra contractum ſocietatis, ex Hæreditate relate ad legata, & ex ſolutione indebiti facta per errorem. III. Negotiorum geſtori debentur expenſæ, & laborum compenſatio, quamvis negotiationis eventus non ſuccedat feliciter. IV. Idem dicendum de inventore rei alienæ, & de fidejuſſore ſponte ſolvente pro principali; Non tamen de eo, qui ex mera liberalitate, aut pietate aliquid expendit pro alio, puta pro famulo ægroto. V. Tutori debentur a pupillo expenſæ; Sed ſalarium ille accipere non poteſt, niſi conſtituatur a Judice. VI. Mandatario, Procuratori, Advocato ex quaſi contractu debentur expenſæ, ſi gratis tale munus ſuſcipiant: Ex contractu vero conductionis debetur ſalarium, ſi de illo conveniant. Idemque dicendum de Syndico, ſeu defenſore, non a domino, ſed a Communitate conſtituto, aut ab Epiſcopo. VII. Quando res communes pluribus ab uno adminiſtrantur citra contractum Societatis, actio datur a Juriſtis dicta Communi dividendo ex quaſi contractu. VIII. Acceptans hæreditatem ex quaſi contractu tenetur ſolvere legata; Quod ſi legatarius propria auctoritate illa ſibi uſurpet, in pœnam legato privatur. IX. Qui indebitum ex errore accepit ex quaſi contractu, ad reſtitutionem tenetur. Si tamen acceperit bona fide, ſolum tenetur ex re accepta, & quatenus eſt factus ditior.

QUÆSTIO X. 118

De Teſtamentis, Legatis, & aliis ultimis voluntatibus.

ARTICULUS I.

Quid, & Quotuplex ſit Teſtamentum; Et quænam ejus Conditiones?

I. Teſtamentum eſt *Voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit, cum directa hæredis inſtitutione.* II. Quid interſit inter Teſtamentum, & Codicillum? Et quot teſtes ad utrumque requirantur? III. Teſtamentum ſcriptum, ſeu clauſum quomodo differat a Nuncupativo? IV. Quinam eſſe debeant ſeptem teſtes ad Teſtamentum requiſiti? Religioſus nequit eſſe teſtis ſine ſui Prælati licentia. V. Validum eſt Teſtamentum, quamvis obnoxium nullitati in foro externo, quando quis interrogat Teſtatorem, Num velit Cajum inſtituere hæredem? & ille annuit. VI. Eſt pariter validum, ſi Teſtator coram ſeptem teſtibus det alteri ſchedulam dicens, in ea ſuum Teſtamentum contineri. VII. Pactum inter duos de reciproca hæreditatis ſucceſſione non valet tanquam mutua donatio irrevocabilis, ſed valet tanquam duo utriuſque Teſtamenta, quæ ante mortem revocari poſſint.

ARTICULUS II. 119

De Teſtamentis Privilegiatis.

I. Plura ſunt Teſtamenta privilegiata, nempe ad pias Cauſas, Tempore peſtis, Militis, ſi fiat coram Principe, ſi ab aſcendentibus inter liberos, aut ſi ruri fiat, ubi nonniſi quinque teſtes reperiantur. II. In Teſtamento ad pias cauſas non requiritur ſolemnitas juris civilis, ſed ſolius juris naturalis, Divini, & Gentium: Pro foro interno ſatis eſt, quod conſtet de mente Teſtatoris. III. Parochus cum alio teſte ſufficit ad teſtandum, etiam in favorem propriæ Eccleſiæ. IV. Per Teſtamentum ad pias cauſas minus ſolemne revocatur aliud ſolemne; & probabiliter etiam ſubſequens ad cauſas non pias. V. Teſtamentum ſine ſolemnitate juris ad cauſas profanas validum eſt quoad legata pia; Et Teſtamentum ſine juris ſolemnitate ad cauſas pias valet quoad legata profana. VI. Ad cauſas pias teſtari poteſt etiam Filiusfamilias, Impubes, Damnatus ad mortem, Prodigus, Mutus, & Surdus, ac ſimiles. Qui committit bona ſua diſpoſitioni Titii, hic debet ad cauſas pias omnia diſtribuere. Voluntates Captatoriæ ſunt irritæ. VII. Tempore Peſtis ad Teſtamentum ſatis ſunt ſolemnitates jure Gentium requiſitæ. VIII. Quid de Teſtamento Militis, ſive in bellica expeditione, ſive in Caſtris? IX. Non requiruntur ſolemnitates, quando Teſtamentum fit coram Principe, aut a Patre, Matre, vel aliis aſcendentibus, ut hæreditas inter liberos dividatur. Et ſufficiunt

quinque teſtes, quando a ruſticanis in Villis degentibus plures haberi non poſſunt.

ARTICULUS III. 121

Quinam teſtari poſſint, & Teſtamentum revocare?

I. Omnes teſtari poſſunt, niſi iis jure naturali, aut poſitivo prohibeatur. Nemo autem ad teſtandum tenetur; Expedit tamen ad pias cauſas aliquid relinquere. II. Naturali jure nequeunt teſtari infantes, amentes, furioſi, dum furore ſunt correpti. III. Jure poſitivo vetatur Teſtamentum ſurdis, & Mutis a nativitate. Quid de Cæcis, Prodigis, Mancipiis, Uſurariis, Damnatis ad mortem, Impuberibus, Filiisfamilias? Quid de Clericis, ac de Beneficiariis? Quid de Regularibus? IV. Num valide, an ſolum illicite abſque Superioris licentia teſtentur, aut donent, qui vota ſimplicia in Societate Jeſu emiſerunt ante profeſſionem? V. Quonam pacto revocari poſſit Teſtamentum? VI. Ut prius Teſtamentum reddat poſterius invalidum, quid requiratur? Et quomodo poſſit poſterius Teſtamentum invalidare prius, in quo habetur clauſula invalidativa poſterioris? VII. Qui juravit ſe non revocaturum eſſe Teſtamentum, quandonam poſſit illud revocare? Hujuſmodi juramentum non eſt contra bonos mores, nec abſolute nullum.

ARTICULUS IV. 122

Quinam poſſint Hæredes inſtitui?

I. Hæredes vel inſtituuntur a Teſtatore, vel veniunt ab inteſtato; Vel ſunt neceſſarii, vel non neceſſarii; Vel univerſales, & ex aſſe, vel particulares, quibus aliqua pars aſſis relinquatur. Quænam ſint Aſſis partes? II. Hæredes neceſſarii quinam ſint? Et quænam ſit legitima portio deſcendentium? Quinam in portionem hæreditatis admittuntur in Capita, quinam in Stirpes? In feudalibus quinam, & quomodo ſuccedant? III. Quomodo ſe gerere debeat Pater, ac Mater relate ad filios illegitimos? Quid relinquere poſſint Spuriis præter alimenta? IV. Omnes homines, & Communitates inſtitui poſſunt hæredes, niſi ſpecialiter prohibeantur, ut Spurii, Hæretici, Infames, qui dicuntur inteſtabiles. Quid de Religioſis? Quid de Profeſſis Societatis Jeſu? Poteſt domus Profeſſa Societatis Jeſu inſtitui hæres; non tamen Conventus Fratrum Minorum. V. Hæredes ab inteſtato quinam veniant? Quandonam ſuccedant conſanguinei in linea tranſverſali uſque ad decimum gradum? Et quandonam Fiſcus ſæcularis, quando Eccleſiaſticus ſuccedant? VI. Uxor, quæ ſine dote nupſit, quandonam ſuccedat in quarta parte bonorum Mariti? Et quando maritus pauper in quarta parte bonorum uxoris? VII. Quid reſtituere debeat conjux tranſiens ad ſecundas nuptias? VIII. Hæres ſuus in hæreditate ſuccedit, antequam illam adeat, non vero hæres non ſuus. IX. Qui hæreditatem acceptavit, num teneatur aliquando ſolvere creditoribus defuncti ſupra vires hæreditatis? Et quando illi competat quarta Trebellianica, aut Falcidia?

ARTICULUS V. 125

De Renunciatione Hæreditatis.

I. Hæreditatis renunciatio non ſubſiſtit, niſi juramento firmetur. II. Quid ſi filius poſt portionem ſuam acceptam hæreditati renunciet? Quid ſi juramento renunciet in præjudicium poſterorum? Quid ſi renunciet in favorem fratris, & interim parens decedat? Renunciatio hæreditatis non ſe extendit ad feudalia, nec ad alimenta. III. Irrita eſt renunciatio hæreditatis, quæ ſperatur obventura, exceptis nonnullis caſibus. IV. Quænam renunciatio hæreditatis facta ante ingreſſum in Religionem a Tridentino irritatur? V. Hac in re nihil Tridentinum innovavit circa inſtitutum Societatis Jeſu. VI. Irrita eſt renunciatio facta a Candidatis Societatis in cauſas profanas, aut in cauſas pias, ſed ſub conditione profeſſionis, ſi non fiat juxta Tridentinum. VII. Qui a Societate dimittitur, num poſſit repetere, quod illi donavit?

ARTICULUS VI. 127

De Codicillis.

I. Codicillus, quaſi parvus Codex, eſt quoddam Teſtamentum imperfectum, ſupponens hæredem; In eo quinque teſtes ſufficiunt. II. In teſtamento carente debitis requiſitis clauſula Codicillaris fert, ut vim habeat Codicilli, ſi non deſint requi-

ſita

ſita ad Codicillum . III. Vi clauſulæ Codicillaris legata ſubſiſtunt , quamvis non ſubſiſtat hæredis inſtitutio: Sunt alii etiam ejuſdem clauſulæ effectus . IV. Poteſt Codicillus eſſe Nuncupativus coram quinque teſtibus . Legatum poteſt nutu relinqui a Teſtatore; Sed hæredis inſtitutio debet ore Teſtatoris proferri , ſaltem ad alterius interrogationem .

ARTICULUS VII. 128

De Subſtitutione hæredis , & Fideicommiſſis .

I. Subſtitui quis poteſt in hæredem, vel directe per ſubſtitutionem ſive Vulgarem, ſive Pupillarem , ſive Exemplarem ; Vel indirecte per Fideicommiſſariam , vel per Mixtam , ſive Reciprocam , ſive Compendioſam. II. Pupillaris ſubſtitutio habetur, ſi fiat hæres pupillus ſub ea conditione , quod ſi ante pubertatem decedat, alius ſit hæres: Exemplaris eſt inſtar Pupillaris , ſi ſcilicet filio amenti , ſurdo, & muto , aut prodigo alius in hæredem ſubſtituatur . III. Fideicommiſſaria ſubſtitutio habetur, quando gravatur hæres , ut hæreditatem vel totaliter , vel partialiter alteri reſtituat; quod etiam fieri poteſt per Codicillum. IV. Poteſt vi hujus indirectæ ſubſtitutionis fideicommiſſariæ detrahi quarta Trebellianica , non tamen a legatis ; nec ſi ſubſtitutio ſit ad piam cauſam ; Nec a legatis piis detrahitur Falcidia . V. Quænam dicatur ſubſtitutio Mixta Reciproca; Quænam Compendioſa?

ARTICULUS VIII. 129

De Legatis, & Fideicommiſſis particularibus.

I. Legatum dicitur donatio a defuncto relicta, & ab hærede præſtanda . Differt a Fideicommiſſo particulari in forma verborum dumtaxat; hoc enim dirigitur ad hæredem, illud ad legatarium. II. Poteſt aliquid legari etiam iis, qui non poſſunt inſtitui hæredes, puta Fratribus Minoribus , relinquendo illis annuos redditus ad decennium, aut ad vitam Monachi; Poſſuntque hæredes gravari, ut quotannis aliquid iiſdem ſolvant . III. Domus Profeſſa Societatis Jeſu capax eſt etiam hæreditatis ; dummodo ſtabilia intra decennium vendantur . IV. Quonam pacto poſſit res aliena legari? V. Qui aliquid legat ſuo creditori, cenſetur liberaliter donare , ſi ſit debitor ex contractu voluntario; Secus vero ſi ſit aliunde occultus debitor. VI. Confeſſarius debet , quantum fieri poteſt , urgere , ut Teſtator ſtatim reſtituat , cum paſſim Teſtamenta infirmentur . VII. Legatum relictum Bertæ ſub conditione nuptiarum debetur illi, etiamſi caſte vivat . VIII. Pariter legatum relictum ſub conditione , quod quis a nuptiis abſtineat, dandum eidem, quamvis nubat . Non tamen ſi fiat ſub conditione , quod non iterum nubat . IX. In favorem piæ cauſæ , & Status Religioſi, ac Sacerdotalis valet legatum relictum ſub hujuſmodi conditionibus . X. Conjux, qui promiſit alteri ſe ſervaturum eſſe poſt ejus obitum viduitatem, quomodo ad id obligabitur , quando eo fine relinquitur illi legatum ? XI. Quandonam poſſit Epiſcopus legata ad pias cauſas relicta commutare? XII. Non ſolum Judex Eccleſiaſticus, ſed etiam Sæcularis Executores Teſtamenti compellere poteſt ad ſolutionem Legatorum. XIII. Si legatum ſit incertum reſpectu perſonæ , cui danda ſit res legata, corruit; niſi ſit ad pias cauſas; in quo caſu arbitrio Epiſcopi vel res eſt dividenda, vel danda pauperibus . Sed quid ſi legatum ſit incertum reſpectu rei legatæ?

FINIS.

INDEX RERUM NOTABILIUM,

Quæ in hac Quarta Parte De Contractibus continentur.

Prior numerus Quæſtionem; Alter Articulum; Tertius Numerum marginalem deſignat.

A

APodixæ, ſeu credita immatura num vendi poſſint minoris? 2. 3. 8

Aſſecuratio quid ferat? 9. 5. 4. *Si ea fiat gratis, reducitur ad donationem, ſi fiat pretio, ad venditionem.* ibid. *Quodnam ſit pretium juſtum Aſſecurationis?* ibid.

Aſſis partes in hæreditate quænam ſint? 10. 4. 1.

B

BEneficiariis num ſit vetita negotiatio, ſicut vetatur Clericis in Sacris, ac Religioſis? 2. 4. 7

Beneficium uſurarie acceptum reſignandum eſt, & fructus percepti in pios uſus erogandi ſunt. 3. 5. 3. *Poterit tamen Beneficiarius uti Bulla Compoſitionis.* ibid.

Bona fide celebrans contractum uſurarium poteritne retinere lucrum, quod ex contractu licito reportaſſet? 3. 5. 14

C

CAmbium eſt lucroſa pecuniæ cum pecunia permutatio. 6. 1. 1. *Campſor quando transfert dominium pecuniæ in Campſarium?* 6. 1. 2. *Multiplex eſt Cambium.* 6. 1. 3. *Quodnam ſit Cambii pretium juſtum?* 6. 1. 5. *Juſti tituli ad lucrandum ex Cambio minuto quinam ſint?* 6. 2. 3. *Cambium locale triplex eſt.* 6. 3. 1. *Cambium, & recambium cum recurſa num ſit Cambium ſiccum?* 6. 3. 6. *Si bona fide detur pecunia reſtituenda Romæ, ubi Campſarius illam non habet, num poſſit lucrum retineri?* 6. 3. 7. *Quænam conditiones a Pio V. requiruntur, ut licitum ſit Cambium, & Recambium?* 6. 4. 1. *Nequit pecunia ad Cambium dari, niſi pro nundinis proximis.* 6. 4. 5. *Probabilius etiam contra juſtitiam peccant, qui circa Cambia ineunt monopolia.* 6. 5. 4.

Cappellanus per breve tempus ægrotans num teneatur per alium celebrare? 7. 3. 9.

Caſu fortuito ſi res pereat, ad quid tenetur contrahens? 1. 6. 5. *Quid ſi diſtulerit reſtituere tempore debito?* ibid.

Cauſa finalis contractus, ſeu diſpoſitionis quænam ſit? Non eſt illa, qua deficiente, contractus non fieret; ſed qua deficiente contrahens vellet nullum eſſe contractum. 1. 8. 6

Clericis in Sacris, ac Religioſis ſub gravi prohibetur negotiari. 2. 4. 7. *Sicut etiam conducere aliena prædia, ut fructus vendant; Et emere jumenta ad locandum.* ibid. *Num poſſint negotiari per alios?* 2. 4. 8. *Non eſt prohibita illis negotiatio œconomica, ſed lucrativa.* 2. 4. 9

Cenſus quid, & quotuplex ſit? 4. 1. 1. *Num cenſus perſonalis ſit uſurarius?* 4. 1. 6. *Quid de cenſu irredimibili, ac redimibili?* 4. 1. 5., & 4. 2. 2. *Quid requiritur jure naturæ, ut cenſus ſit licitus?* 4. 2. 1. *Quid jure poſitivo?* 4. 3. 1. *Expenſæ quænam ſolvendæ a Cenſuario, quænam a Cenſitore?* 5. 2. 4. *Quid ſi corruat domus cenſui ſubjecta?* 4. 2. 6. *Num in cenſu poſſit apponi pœna legis commiſſoriæ, ſicut in Emphyteuſi?* 4. 2. 8. *Quid de cenſu vitalitio?* 4. 2. 10. *Quid de redimibili, aut ex parte ſolius Emptoris, aut utrinque?* 4. 2. 9.

Cenſus, ut ſit licitus, requirit decem conditiones appoſitas a Pio V. 4. 3. 3. *Num in foro conſcientiæ ſit invalidus, & uſurarius hic contractus deficientibus iis conditionibus?* ibid. *Explicantur iſtæ conditiones.* 4. 3. 4. *Ex penſionibus non ſolutis non poteſt novus cenſus fundari.* 4. 3. 11. *Pretium juſtum*

cen-

cenſus deſumendum eſt a timoratorum praxi. 4. 3. 14. *Num Bulla Piana recepta ſit in Regno Neapolitano?* 4. 4. 1. *In dubio num res ſit cenſuaria, an emphyteutica, cenſenda cenſuaria*. 4. 4. 4. *Et in dubio num cenſus ſit irredimibilis, cenſendus redimibilis?* 4. 4. 5.

Codicillus, quaſi parvus codex, eſt quoddam teſtamentum imperfectum. 10. 6. 1. *Clauſula codicillaris quid ferat in teſtamento?* 10. 6. 2. *Codicillus poteſt eſſe Nuncupativus coram quinque teſtibus: Legatum poteſt etiam nutu relinqui: Hæredis tamen inſtitutio debet proferri ore a teſtatore, ſaltem ad alterius interrogationem*. 10. 6. 4.

Commodati contractus quid ferat. 9. 2. 6. *Ad reſtitutionem tenetur Commodatarius ex leviſſima culpa juridica. ibid. Expenſæ ordinariæ faciendæ ſunt a Commodatario, extraordinariæ vero a Commodante*. 9. 2. 7. *Quando poteſt Commodans ante tempus præfixum repetere rem Commodatam?* 9. 2. 8.

Conductor quatuor de cauſis expelli poteſt ante tempus præfixum, præſertim ſi penſionem non ſolvat. 7. 2. 2. *Citra cauſam juſtam nequit ille ante tempus dimittere rem conductam*. 7. 2. 3. *Quid ſi nequeat uti re conducta?* 7. 2. 4. *Quid ſi veſpere conduxerit operas, & mane iis non indigeat?* 7. 2. 5. *Si ex infortunio fructus conſueti non percipiantur, poteritne penſio pro rata diminui?* 7. 2. 6. *V.* Locatio, *V.* Famuli.

Congrui jus, ſeu jus Retractus quid importat? 2. 6. 9

Contractus preſſe dictus fert mutuam Contrahentium obligationem. 1. 1. 1. *Quatuor modis perficiuntur Contractus*. 1. 1. 2. *Multiplex eſt Contractus*. 1. 1. 4. *Quid ſit Quaſi contractus?* 1. 1. 6.

Contractus quinam dicatur Nudus, quinam Veſtitus? 1. 1. 4. *Quando nudus tranſit in Veſtitum?* 1. 2. 5. *Quinam ſint Contractus bonæ fidei, & ſtricti juris?* 1. 1. 5. *Quinam dicantur contractus innominati?* 1. 1. 4

Contractus celebratus per errorem, per dolum, per metum, quando obliget? 1. 3. 1. *Quid ſi deſint ſolemnitates Juris? ibid. Num obliget, aut ſit reſcindibilis contractus per metum levem injuſte incuſſum celebratus, aut per metum reverentialem, aut per preces importunas?* 1. 3. 11. *Num reſtituenda ſint, quæ vi talis Contractus acquiſita ſunt? ibid. Num matrimonium ſic celebratum ſit validum?* 1. 3. 12. *Quinam contractus jure poſitivo ſunt irriti, ſi celebrentur per metum injuſtum?* 1. 3. 10

Contractus fictus quonam pacto ratificetur? 1. 9. 6

Contractus Godere a Godere, *& Contractus* Mohatra *num poſſint ab uſura excuſari?* 2. 3. 12

Contractus conditionatus ante conditionis purificationem non obligat. Nec ſi ſit de re turpi; At probabilius poſt conditionem purificatam talis contractus obligat. 1. 8. 10. *Conditiones impoſſibiles reddunt Contractum nullum; In matrimoniali tamen contractu habentur pro non adjectis conditiones impoſſibiles; necnon turpes, quæ non ſunt contra ſubſtantiam matrimonii, ſeu contra bona fidelitatis, prolis, & Sacramenti*. 1. 8. 11. *Pariter habentur illæ pro non adjectis in ultimis voluntatibus ſaltem pro foro externo. ibid. Habentur pariter pro non adjectis conditiones iſtæ, ſi non nupſeris, Si Religionem non ingrediaris*. 1. 8. 12. *Quid ſi legatum relinquatur Virgini ſub conditione quod nubat, & iſta velit ingredi Religionem? ibid. Num poſſit Contrahens reſilire, antequam purificetur conditio?* 1. 8. 13. *Conditiones neceſſariæ habentur pro impletis*. 1. 8. 14

Contractus per Procuratorem validus eſt, ſi revocatio procuræ non ſit intimata. 1. 9. 1. *Excepto tamen Matrimonio, Sponſalibus, Voto, & Contractu in præjudicium Tertii. Ibid. Mortuo Principali contractus per Procuratorem eſt irritus, quamvis Procurator id ignoret, ſi res ſit integra, aut non pertineat ad cauſas pias*. *ibid.*

Contractus ſub cauſa, ſub modo, ſub demonſtratione, ſub conditione, quinam ſint? 1. 8. 1. *Non ſubſiſtente cauſa finali, contractus eſt invalidus; ſecus vero non ſubſiſtente impulſiva*. 1. 8. 5. *Quid ſi teſtamenti cauſa finalis non ſubſiſtat, ſed ſubſiſtat legati?* 1. 8. 6. *In dubio num cauſa finalis ſubſiſtat, ſtandum pro valore actus*. 1. 8. 7. *Diſpoſitio facta ſub modo eſt valida, quamvis modus, qui ſit cauſa impulſiva, non adimpleatur*. 1. 8. 8. *Error in demonſtratione quando invalidat Contractum?* 1. 8. 9.

Contrahere quinam non poſſint? 1. 4. 1. *Quando contractus Minoris, aut pupilli eſt validus? ibid. Quid poſſint hac in re filiifamilias puberes, & pubertati proximi?* 1. 5. 6. *Quid uxor ſine mariti licentia?* *ibid.*

Cooperari cum peccato proximi ponendo actiones proxime ad peccatum concurrentes non licet, ne metu quidem mortis. 7. 1. 4. *Num liceat metu mortis ſternere lectum meretrici?* 7. 1. 3. *Num pariter deferre literas provocantes ad peccatum? ibid. Non licet aurigis concubinam ducere ad Amaſium, ne lucrum amittant*. 7. 1. 5. *Nec licet tenere do-*

domum expoſitam ludentibus, qui ſæpe blaſphemant, aut furantur. 7. 1. 4. *Imo nec Principes poſſunt id permittere.* ibid.

Culpa juridica lata, levis, leviſſima quænam ſint? 1. 6. 1. *Sine culpa gravi Theologica non datur onus reſtitutionis ex titulo injuſtæ acceptionis.* ibid. *In Contractibus, qui ſunt in utilitatem dantis, datur onus reſtitutionis ob culpam latam; ſi ſint in utilitatem recipientis, ob leviſſimam; ſin utriuſque, ob levem; quatenus ob has culpas juridicas ſolet annecti culpa gravis Theologica.* 1. 6. 4. *Qui nequit in naufragio res ſuas ſimul, & alienas retinere, quando tenetur projicere prius proprias?* 1. 6. 6.

D

DEpoſiti Contractus quid ferat? 9. 2. 1. *In periculo naufragii quando prius ſalvandæ ſunt res depoſitæ, aut commodatæ, vel locatæ, quam propriæ?* 9. 2. 2. *Num poſſit per Epichejam depoſitarius uti aliquando re depoſita?* 9. 2. 3. *Non ſemper depoſitarius tenetur reddere rem depoſitam.* 9. 2. 5. *Quid ſi contractus depoſiti tranſeat in mutuum?* 9. 2. 4.

Dolus aut dat Cauſam Contractui, aut incidit in Contractum. 1. 3. 1. *Si ſit circa ſubſtantiam, invalidat Contractum magis, quam error.* 1. 3. 4. *Si ſit circa qualitates, & proveniat ab altero Contrahente, eſt reſcindibilis ad arbitrium decepti.* ibid. *Quid ſi proveniat a tertia perſona?* 1. 3. 5. *Si dolus incidat in Contractum, hic eſt irritandus ad arbitrium decepti.* 1. 3. 7. *Dolus, & error circa cauſam finalem irritat promiſſionem, donationem, ac Votum, non tamen ſi ſit circa cauſam impulſivam.* 1. 3. 8. *Nec votum hujuſmodi ſolemne, aut Matrimonium eſt irritum.* ibid.

Donare quinam poſſint? 8. 3. 1. *Cui prohibetur donatio, non prohibetur donatio remuneratoria.* ibid. *Quid de donatione inter Conjuges?* 8. 3. 5. *Quid de donatione omnium bonorum, præſentium, & futurorum?* 8. 3. 6. *Donatio ſine inſinuatione quando eſt invalida?* 8. 3. 7.

Donata res num ſpectet ad donatarium, an ad hæredes, ſi donans præmoriatur, antequam donatario innoteſcat donatio? 2. 2. 7.

Donatarius num poſſit retinere, quæ ſibi a filiofamilias ſine licentia Patris donantur etiam de bonis Caſtrenſibus, aut quaſi Carenſibus? 1. 5. 6.

Donatio acceptata revocari poteſt, ſi ſit inoſſicioſa, dummodo non fuerit ad pias cauſas. 8. 4. 2. *Sicut etiam ob ingratitudinem donatarii; aut ſi donanti proles deinde naſcatur.* 8. 4. 3. *In dubio num donatio fuerit cauſa mortis, an inter vivos, quid præſumendum?* 8. 4. 5.

Donatio eſt nulla, ſi res mittatur per nuncium, aut epiſtolam, & interim donans moriatur. 1. 9. 2. *Idemque dicendum de emptione.* 1. 9. 3. *Si donetur Titio res ab eo, qui non poteſt omnibus creditoribus ſatisfacere, poteritne Titius illam ſibi retinere?* 2. 2. 8.

Donatio, & promiſſio interna non obligant, ſi fiant homini, ſed ſolum ſi fiant Deo. 8. 2. 1. *Jure poſitivo per donationem non transfertur dominium ante traditionem.* 8. 1. 3. *Donatio, & promiſſio, ſi fiant abſenti per nuncium, aut per literas, quonam pacto valide acceptentur? Et quid ſi ante acceptationem revocentur?* 8. 2. 9. *Quid ſi nuncius neglexerint dare donatario rem donatam ante mortem donantis?* 8. 2. 11. *Donatio verbalis, & promiſſio fere coincidunt.* 8. 1. 4. *V.* Promiſſio.

Donatio inter Patrem, & filium num ſit valida? 8. 3. 4.

Donatio conditionata, ſi ſit de futuro neceſſario, ſtatim obligat. 8. 5. 1. *Conditio impoſſibilis irritat Contractum; at in Contractu Matrimonii, & in ultimis voluntatibus habetur pro non adjecta.* 8. 5. 3. *Similiter conditio turpis; quamvis Matrimonium irritet, ſi ſit contra ejus ſubſtantiam, ſeu contra tria illa bona fidei, prolis, & Sacramenti.* 8. 5. 4. *Quid de conditione illa, ſi non nupſeris; ac de alia, Si Religionem non ingreſſus fueris?* 8. 5. 5. *Dubitans, an contractus ſit ſub conditione, ita ut ſuſpendatur uſque ad conditionis adventum, an ſub modo, ita ut non ſuſpendatur, quid faciat?* 1. 8. 2. *In dubio num ſubſiſtat cauſa finalis Contractus, ſtandum pro valore actus.* 1. 8. 7.

Dubitans an contractum licitum celebrarit bona fide, poteritne lucrum inde acceptum retinere? 3. 5. 15. *In dubio num res ſit cenſuaria, an emphyteutica, cenſenda eſt cenſuaria.* 4. 4. 4. *Et in dubio num cenſus ſit irredimibilis, cenſendus eſt redimibilis.* 4. 4. 5.

Dubitans num donatio facta fuerit cauſa mortis, an inter vivos, quid præſumi debet? 8. 4. 5.

E

Emphyteuſis quid ſit, & quomodo a Feudo diſcriminetur? 5. 1. 4. Quid ſit contractus ſubemphyteuticus, & ſubfeudalis, ſeu libellus? 5. 1. 3. Multifariam dividitur Emphyteuſis; ſicut & feudum. 5. 1. 7. Uterque contractus varias conditiones requirit. 5. 2. 1. Quid requiritur, ut emphyteuta poſſit jus ſuum alteri donare? 5. 2. 3. Quando hic incidit in commiſſum, ſi penſionem non ſolvat? 5. 2. 4. Qui incidit in caducitatem, quomodo poterit moram purgare? 5. 2. 6. Num penſio integra ſolvenda ſit, ſi res emphyteutica deterior fiat? 5. 2. 5. Si ea transeat in manus mortuas, ſolvi debet domino directo quindennium. 5. 2. 7. Quinam dare poſſint res in Emphyteuſim, & in feudum? 5. 3. 1. Quinam poſſint in feudum ſuccedere? 5. 3. 4. Fœmina non ſuccedit, niſi expreſſe admittatur. 5. 3. 5. Quinque de cauſis poteſt Feudum amitti ſine culpa Feudatarii. 5. 3. 5. Quomodo per culpam amittatur? 5. 3. 6. In feudalibus quinam, & quando ſuccedant? 10. 4. 2. Renunciatio hæreditatis non ſe extendit ad feudalia, ſicut nec ad alimenta. 10. 5. 2.

Emptio, & venditio requirunt traditionem pretii, vel mercis, non ad contractum perficiendum, ſed ad transferendum dominium. 2. 1. 1. Debeturne laudemium domino tempore venditionis, an tempore traditionis? 2. 1. 2. Quænam res emi, aut vendi non poſſint? 2. 2. 1. Quid ſi ex rei venditione malum alteri proveniat? 2. 2. 2. Num vendi poſſint officia publica Gubernatoris, Judicis, &c.? 2. 2. 3. Quid de re furtiva bona, vel mala fide empta, & alteri vendita? 2. 2. 4. Venditio rei alienæ eſt invalida quoad transferendum dominium rei, non pretii. 2. 2. 5. Num poſſint ultra taxam vendi res notabiliter meliores? 2. 3. 2. Quid de vino aqua diluto? ibid. Pretium juſtum rerum, quæ in ſubhaſtatione, aut per proxenetas venduntur, quænam ſit. 2. 3. 3. Quid de mercibus ultroneis? 2. 3. 6. Quid de mercibus, quod venduntur credito, aut ſolutione anticipata? 2. 3. 7. Si pretium venditori aſſignetur a domino, poteritne exceſſum pretii venditor ſibi retinere? 2. 3. 4. Credita immatura num poſſint minoris emi citra uſuram? 2. 3. 8. Quamvis pro foro externo contractus non ſit reſcindendus, niſi læſio fuerit ultra dimidium: At pro foro interno ſi læſio ſit notabilis, eſt corrigenda. 2. 3. 11. Quid de venditione cum pacto retrovenditionis? De Contractu Godere a Godere, ac de contractu Mohatra. 2. 3. 12. V. Pretium, Monopolium, Subhaſtatio, Venditio.

Epiſcopi nequeunt inſervientibus pro famulatu Beneficium conferre citra Simoniam. 7. 3. 5. Quonam pacto eorum obſequia compenſentur? ibid.

Epiſcopus quando poteſt legata ad pias cauſas commutare? 10. 8. 11. Quid poſſit circa legata incerta, ſive relate ad perſonam, cui ſint relicta, ſive relate ad rem legatam? 10. 8. 13.

Error circa ſubſtantiam invalidat contractum, non vero circa qualitates, niſi exprimantur. 1. 3. 3. Error circa cauſam finalem non irritat Matrimonium, aut Profeſſionem Religioſam, licet irritet votum ſimplex. 1. 3. 9.

Evictio quid ſit? 1. 9. 4. Univerſim in Contractibus oneroſis datur obligatio de evictione. 1. 9. 5. Nonnulli caſus excipiuntur. ibid.

F

Falcidia a legatis piis non detrahitur. 10. 7. 4. Quando ea competit hæredi? 10. 4. 9.

Famulorum ſtipendium quodnam ſit? 7. 3. 1. Quid ſi ultro ſe offerant ad inſerviendum? 7. 3. 3. Quid de pueris honorariis? 7. 3. 4. Quid ſi ægrotent? 7. 3. 8. Quid ſi neceſſitate coacti paciſcantur de pretio injuſto? 7. 3. 6.

Feudum. V. Emphyteuſis

Fideicommiſſaria ſubſtitutio quænam ſit? 10. 4. 13.

Fideicommiſſum particulare differt a legato. 10. 8. 1.

Fidejuſſio quid ferat? 9. 1. 1. Num poſſit citra uſuram accipi aliquid a mutuatario pro fidejuſſione? 9. 1. 3. Quid ſi plures in ſolidum fidejubeant? 9. 1. 2. Obligatio fidejuſſionis tranſit ad hæredes. ibid.

Filiis illegitimis, & ſpuriis quid teneantur dare Parentes? 10. 4. 3. ſpurii ſunt inteſtabiles. 10. 4. 5.

Filiusfamilias pubes, & pubertati proximus num poſſint contrahere? 1. 4. 5. Quænam ſint filiorum bona Caſtrenſia, Quaſi caſtrenſia, Adventitia, & Profectitia? 1. 5. 5. Filiusfamilias, ſi non alatur a Patre, non debet illi operas ſuas artificiales, ſed obſequiales. 1. 5. 7.

Fiſcus quando ſuccedit in hæreditatem? 10. 4. 5.

Fratribus Minoribus poteſt aliquid legari, puta relinquendo illis annuos redditus ad decennium, aut ad vitam Monachi. 10. 8. 2.

G

GAbella quando, & cui debetur ex vi venditionis rei? 2. 1. 2. Artifex debet gabellam ſolvere, ſi ponat materiam ſimul, & operas; non tamen ſi eas ponat ædificando in fundo alieno. 2. 1. 4.

H

HÆredes gravari poſſunt, ut quotannis aliquid ſolvant Fratribus Minoribus. 10. 8. 2.

Hæredes quinam veniant ab inteſtato, & quinam ſint neceſſarii? 10. 4. 1. Quinam admittantur in Capita, quinam in Stirpes? 10. 4. 2. Quid relate ad feudalia? Quid relate ad filios Spurios? ibid. Quinam dicantur inteſtabiles? 10. 4. 4. Domus Profeſſa Societatis poteſt hæres inſtitui; non tamen Fratrum Minorum Conventus. ibid. Quando hæreditas pertinet ad Fiſcum? 10. 4. 5. Quando uxor ſuccedit in quarta parte bonorum mariti? Et quando maritus in bona uxoris? 10. 4. 7. Hæres ſuus ſuccedit in hæreditate antequam illam adeat, non vero hæres non ſuus. 10. 4. 8.

Hæreditatis renunciatio quando eſt irrita? 10. 5. 1. Quid de renunciatione facta a Candidatis Societatis ante ingreſſum? 10. 5. 6.

Hypotheca in quo differat a contractu Pignoris? 9. 1. 5. Hypotheca tacita habetur, quando ex juris diſpoſitione involvitur in aliquo contractu. 9. 1. 7. Hypotheca generalis extenditur ad bona etiam futura, quæ tamen vendi poſſunt, dummodo pretium ſuccedat loco rei. 9. 1. 8. In contractu cenſus ex Bulla Piana requiritur hypotheca ſpecialis, quamvis addi ſoleat hypotheca generalis ad ſecuritatem ſolutionis penſionis. 4. 3. 4.

I

INſtitoris contractus validus eſt, quoties non eſt publice propoſita revocatio inſtitoris. 1. 9. 3.

Intendens principaliter lucrum ex mutuo conferendum citra pactum ex gratitudine num peccet? 3. 5. 3. Quid de Canonico intendente principaliter diſtributiones? ibid.

Juramentum confirmare contractum eſt dare robur contractui irrito jure poſitivo. 1. 4. 1. Dummodo tamen contractus, aut juramentum ſuperadditum non extorqueantur metu injuſto. 1. 4. 4. Quinam poſſit hujuſmodi juramentum relaxare? 1. 4. 5. Ex traditione Eccleſiæ Votum ſimplex metu extortum non indiget relaxatione, ut non ſervetur, non vero juramentum. 1. 4. 6. Juramentum metu injuſto extortum ſuperadditum Contractui, qui a lege propter bonum publicum irritatur, non obligat, nec indiget relaxatione. 1. 4. 7. Probabiliter eſt hujuſmodi votum Religionis. ibid. Juramenta iſthæc non poſſunt relaxare Regulares privilegiarii, quamvis poſſint vota jurata commutare. 1. 4. 8. Quænam cauſa requiritur, ut a Prælato relaxari poſſint? 1. 4. 9.

L

LÆſio ultra dimidium in contractu Emptionis quid importet? 2. 5. 2.

Laudemium quando debetur? 2. 1. 2.

Legata ad pias cauſas relicta quando poſſit Epiſcopus commutare? 10. 8. 11. Etiam Judex ſæcularis poteſt compellere ad legatorum ſolutionem. 10. 8. 12. Quid de Legatis incertis? 10. 8. 13.

Legata ex quaſi contractu ſolvenda ſunt ab eo, qui hæreditatem acceptat; Si tamen Legatarius propria auctoritate ea ſibi uſurpet, iis privandus eſt. 9. 5. 8.

Legata relicta in teſtamento minus ſolemni num ſint ſolvenda? 1. 3. 14. Legatum relictum pro Virginibus maritandis num poſſit illis dari, ſi Religionem ingrediantur? 1. 8. 12.

Legatum quid ſit, & in quo differat a fideicommiſſo particulari? 10. 8. 1. Poteſt aliquid legari Fratribus Minoribus relinquendo illis annuos redditus ad decennium, aut ad vitam Monachi: Poſſuntque gravari hæredes, ut quotannis aliquid illis ſolvant. 10. 8. 2. Res aliena quomodo legari poſſit? 10. 8. 4. Num legans aliquid ſuo creditori, cenſeatur velle debitum extinguere? 10. 8. 5. Quid de legato relicto Bertæ ſub conditione nuptiarum? 10. 8. 7. Aut ſub conditione quod non nubat? aut quod non iterum nubat? 10. 8. 8. Quid ſi promiſerit marito ſervare viduitatem poſt ejus obitum, & idcirco ei legatum relinquatur? 10. 8. 10.

Locans operam ſuam in ſolidum pluribus num poſſit a ſingulis integrum ſtipendium accipere? 5. 3. 10.

Locatio, & Conductio ſunt correlativa. 7. 1. 1. Num poſſit res locata ſublocari? 7. 1. 2. Quomodo poſſit res uſu conſumptibilis locari? ibid. Quinam poſſit domum locare Meretrici, aut Uſurario? 7. 1. 3. Non licet domum tenere expoſitam ludo, ſi ut plurimum ludentes blaſphement, aut furentur. Nec poſſunt id Principes, quamvis poſſint permittere

tere meretrices. 7. 1. 4. *Poterit tamen hoc in triremibus, & Caſtris permitti*. 7. 1. 7.
Lucrum ceſſans ex contractu illicito non eſt compenſandum Mutuanti. 3. 5. 4. *Quandonam tenetur mutuatarius compenſare lucrum ceſſans ex Contractu licito*. 3. 5. 3.
Ludi contractus quid ferat? 9. 4. 1. *Qui certo ſcit aliquid, nequit ſpondere cum altero, qui dicat ſe cedere juri ſuo*. 9. 4. 2. *Qui vi, aut importunis precibus cogitur ad ludendum, poteſt retinere, quod vincit; quamvis altor non poſſit*. 9. 4. 3. *Neque poteſt lucrum retinere qui fingit imperitiam, ut alterum decipiat, & qui decipit in numero punctorum*. ibid. *Quid ſi quis minis inducat alterum ad ludendum, & ſatisfaciat pro injuria illata?* 9. 4. 4. *Ludus moderatus pertinet ad virtutem Eutrapeliæ*. 9. 4. 5. *Quid de Clericis, ac Religioſis ludentibus?* 9. 4. 6. *Quid de cooperantibus ad ludum, in quo ſæpe blaſphematur, aut pejeratur?* 9. 4. 7. *Qui ludit ad creditum ludo vetito, probabiliter non tenetur ſolvere jure Cæſareo*. 9. 4. 11. *Quid ſi ludens hoc animo non ſolvendi vincat?* 9. 4. 13. *Non tenetur ludens monere alterum, ſi erret in numero punctorum*. 9. 4. 16.

M

Matrimonium initum ex metu levi injuſte incuſſo ad illud extorquendum num ſit irritum? 1. 3. 12. *Quid de Matrimonio inito per dolum circa cauſam finalem?* 1. 3. 9
Matrimonium per Procuratorem. *V.* Contractus per Procuratorem.
Matrimonium propter aliquod impedimentum invalidum ut revalidetur, debetne utrique parti nullitas Matrimonii innoteſcere? 1. 9. 7. *Si ſit invalidum per hoc, quod alter ficte, aut per metum conſenſerit, num ratificetur per verum, aut liberum conſenſum dumtaxat internum?* 1. 9. 6
Matrimonium validum eſt, quamvis in eo apponantur conditiones impoſſibiles, aut etiam turpes, quæ non ſint contra ſubſtantiam Matrimonii, ſeu contra tria illa bona fidelitatis, prolis, & Sacramenti. 1. 8. 1
Metus eſt multiplex, juſtus, injuſtus, gravis, levis, proveniens a cauſa neceſſaria; vel a libera, incuſſus ad extorquendum Contractum, aut ad alium finem. 1. 3. 1. *Jure naturæ eſt validus contractus initus per metum gravem ad illum extorquendum, ſed reſcindibilis: At Matrimonium jure poſitivo eſt irritum; ſicut Profeſſio Religioſa, donatio, & ſimilia ſic celebrata*. 1. 3. 10. *Si metus non ſit incuſſus ad contractum extorquendum, hic non eſt irritus, nec irritandus, Matrimonio excepto, ac Profeſſione Religioſa*. 1. 3. 11. *Quid de metu levi, de reverentiali, ac de precibus importunis?* ibid.
Minorum contractus ſine auctoritate Tutoris num ſit irritus? 1. 3. 14
Mohatræ contractus num ſit licitus aliquando? 2. 3. 13
Monopolium quadrupliciter contingere poteſt. 2. 4. 1. *Quando eſt contra juſtitiam, & quando ſolum contra charitatem?* 2. 4. 2.
Montes pietatis, præſertim Mixti, quomodo ab uſura excuſentur? 3. 4. 13
Mutuans ſupplendo vices fidejuſſoris poteritne citra uſuram aliquid exigere a mutuatario? 3. 5. 4
Mutuum in quo differat a Commodato? 3. 1. 1. *Quinam jure poſitivo deobligentur a reſtitutione mutui?* 3. 1. 4

N

Negotiatio mali ſpeciem præſefert. 2. 4. 6. *Prohibetur graviter Clericis in Sacris, ac Religioſis*. 2. 4. 7. *Num etiam Beneficiariis?* ibid. *Negotiatio tamen non lucrativa, ſed œconomica non prohibetur*. 2. 4. 8
Negotiorum geſtori debentur expenſæ, & laborum compenſatio, quamvis negotiationis eventus non ſuccedat ex voto. 9. 5. 3
Nudum pactum juramento veſtitur, & parit obligationem civilem. 1. 2. 5

O

Obligatio ad non repetendum mutuum per tempus determinatum num ſit pretio æſtimabilis? 2. 5. 8
Obligatio vel eſt ſolum in conſcientia, vel eſt Civilis, vel Civilis ſimul, & Naturalis, ita ut pro utroque foro liget. 1. 2. 2. *Quinam contractus pariunt obligationem naturalem, quinam civilem, quinam utramque?* 1. 2. 4

P

Pacta nuda quando evadant veſtita? 1. 2. 5 *Pactum addictionis in diem, & Pactum legis commiſſoriæ quid importent?* 2. 6. 8
Pactum nudum, & veſtitum. *V.* Contractus.
Parochus cum alio teſte ſatis eſt ad teſtamentum etiam in favorem propriæ Eccleſiæ. 10. 2. 4
Pauper fingens paupertatem reſtituere tenetur eleemoſynas magnas, non tamen modicas. 1. 3. 8

Periculum amittendi ſortem in mutuo quanti æſtimandum eſt? 2.5.7
Pharmacopolæ quonam pacto locari poterit apotheca cum vaſis ſuis, & pharmacis cum onere, quod in fine anni totidem reddat ejuſdem valoris? 9.3.8
Pignoris contractus in quo differat ab hypotheca? 9.1.5. *Quæ vendi non poſſunt, nec poſſunt dari in pignus; quamvis res Sacræ, quæ non poſſunt vendi, poſſint in aliquibus caſibus oppignorari.* 9.1.6. *Quandonam poſſit creditor uti pignore?* 9.1.9. *Num, & quando poſſit tam in foro fori, quam in foro poli pignus vendi?* 9.1.10
Pignoris fructus dati mutuanti, num debeant in extinctionem ſortis computari? 3.5.12
Pœna num poſſit Mutuatario imponi, ſi præfixo tempore non ſolvat? Et an illa in conſcientia debeatur? 3.5.10. *Quid de pœna legis Commiſſoriæ?* 3.5.11
Pollicitatio facta Eccleſiæ num obliget? 1.2.7
Pollicitatio ante acceptationem neque naturalem, neque civilem obligationem inducit, niſi tamen fiat Civitati, aut Reipublicæ ob cauſam. 1.2.6
Precarii contractus quid ferat? 9.2.9. *Non ceſſat precarium morte concedentis, ſed morte accipientis, ita ut non tranſeat ad hujus hæredes.* 9.2.10
Pretium juſtum rerum quodnam ſit? 2.3.1. *Quid in ſubhaſtatione? Quid de mercibus ultroneis? Quid de rebus, quæ per proxenetas venduntur?* 2.3.3. *Quid ſi res vendatur ad creditum? Quid ſi anticipata ſolutione?* 2.3.7. *Quid ſi valor rei ignoretur a vendente? Quid ſi ignoretur communiter?* 2.3.10. *V.* Emptio.
Pretium rei, quæ venditur cum pacto retrovenditionis, quodnam ſit? 2.5.12
Promiſſio facta Civitati obligat ante acceptationem jure poſitivo. 8.2.6. *Quid ſi fiat ad pias cauſas?* ibid.
Promiſſio in materia gravi num obliget graviter? 8.2.15. *In quo diſcriminatur obligatio ex Fidelitate ab obligatione ex Juſtitia?* 8.2.14. *Materia notabilis major eſt relate ad fidelitatem, quam relate ad juſtitiam.* 8.2.7. *Nonnullæ promiſſiones jure poſitivo non obligant, niſi poſito juramento.* 8.2.19 *Quid de promiſſione facta ob turpem cauſam?* 8.2.18. *In promiſſione ſolet ſubintelligi conditio illa, Niſi rerum ſtatus notabiliter mutetur.* 8.2.16. *V.* Donatio.
Promiſſio prodiga ad quid obliget? 8.1.2. *Inter promiſſionem, & donationem verbalem fere nullum eſt diſcrimen.* 8.1.3. *Per quid differat promiſſio a pollicitatione, a ſtipulatione, & a pacto?* 8.1.5. *Promiſſio interna facta homini cum juramento, ſi non fiat hoc per modum voti, non obligat.* 8.2.3. *Sicut neque externa ante acceptationem.* 8.2.5
Promittens obligatur ex juſtitia, ſi juret, aut inſtrumentum publicum faciat; ſecus ex fidelitate. Num hæc obliget ſub gravi? 1.2.3
Pupilli, & Minoris contractus quid requirant ad validitatem? 1.4.2. *Quando iis competat reſtitutio in integrum?* 1.4.3

Q

Quaſi contractus quid ſit, & quam obligationem ferat? 9.5.1. *Quinque modis iſthæc obligatio oriri poteſt.* 9.5.2. *Quid debetur ex quaſi contractu Negotiorum geſtori?* ibid. *Quid Tutori?* 9.5.5 *Quid Mandatario, Advocato, Procuratori, Syndico?* 9.5.6. *Quibuſnam datur actio de communi repetendo ex quaſi contractu?* 9.5.7
Quindennium quando ſolvi debet? 5.2.7

R

Regulares privilegiarii, qui poſſunt vota jurata commutare, non eatenus poſſunt relaxare juramenta ſuperaddita contractui metu injuſto extorta. 1.4.8
Religioſi, quibus permittitur aliquid expendere, num peccent contra votum, ſi expendant ad uſus turpes? 8.3.3. *Quid ſi luſerint?* 8.4.6
Religioſis quænam negotiatio prohibetur ſub gravi? 2.7.8. *V.* Clericis.
Renunciatio hæreditatis non ſubſiſtit, niſi juramento firmetur. 10.5.1. *Quid ſi fiat in præjudicium aliorum?* 10.5.2. *Quid de renunciatione ante ingreſſum in Religionem?* 10.5.4. *Renunciatio hæreditatis non ſe extendit ad feudalia, nec ad alimenta.* 10.5.2
Reſtituendane ſint, quæ ſunt acquiſita vi contractus per metum levem injuſte incuſſum ad illum extorquendum celebrati; aut per metum reverentialem, vel per preces importunas? 1.3.11.
Reſtitutio in integrum competit Pupillo, & Minori abſque licentia debita contrahentibus. 1.5.3., & 1.7.2. *Probabiliter iſti poſſunt non ſolvere, quæ per tales contractus debent, ſi per reſtitutionem in integrum ea repetere poſſunt.* 1.5.4. *Quid ferat reſtitutio in integrum?* 1.7.1. *Quibuſnam univerſim ea competat?* 1.7.3. *Quomodo poſſint Majores contrahendo cum Minoribus præcavere damnum reſtitutionis in integrum?* 1.7.4
Reſtitutionis onus ſupponit culpam Theologicam, ſi oria-

ſi oriatur ex injuſta acceptione. 1. 6. 1. *V.* Culpa juridica.

Retractus jus, ſeu jus congrui quid ferat? 2. 6. 9

S

Sacerdos, qui neceſſitate coactus duo Sacra promiſit pro uno ſtipendio conſueto, poteritne unum dumtaxat Sacrum facere? 7.3.7

Societatis contractus quid ferat. 9. 3. 1. *Multifariam celebrari poteſt*. 9. 3. 2. *Periculum ſortis penes quem ſit? ibid. Quid requiritur, ut Societas fiat ad caput ſalvum?* 9. 3. 3. *Colonus ex ſocietate non ſolum reportare debet pretium laboris, ſed etiam lucrum conſentaneum*. 9. 3. 4. *Quomodo lucrum dividendum?* 9. 3. 5. *Quomodo poterit Pharmacopolæ locari Apotheca cum vaſis ſuis, & pharmacis, ita ut in fine anni totidem reddantur ejuſdem valoris?* 9. 3. 8. *Sixtus quintus quem ſocietatis contractum declaravit uſurarium?* 9. 3. 9. *Socius tenetur ad reſtitutionem damni ſecuti ex culpa levi juridica, gravi tamen Theologica*. 9. 3. 10

Societatis Jeſu domus Profeſſa capax eſt hæreditatis, quamvis illius capax non ſit Conventus Fratrum Minorum. 10. 4. 4. *Candidati Societatis ſi ante ingreſſum renuncient ſua bona, & non juxta Tridentinum, num valide renuncient?* 10. 5. 6. *Tridentinum irritans renunciationes factas ante ingreſſum in Religionem nihil innovavit circa inſtitutum Societatis*. 10. 5. 5. *Qui a Societate dimittitur, non poteſt repetere, quæ illi donavit*. 10. 5. 7

Solemnitates ſubſtantiales juris, ſi deficiant, reddunt contractum irritum in foro externo; & probabiliter etiam in foro interno. 1. 3. 13. *Teſtamentum tamen hujuſmodi ſolum pro foro externo eſt irritum*. ibid. *Num ſint reſtituenda, quæ per contractum gratioſum ſine ſolemnitatibus juris accepta ſunt?* 1. 3. 14. *Quid de legatis in teſtamento minus ſolemni relictis?* ibid.

Sponſalium contractus non obligat, ſi notabilis mutatio ſuperveniat, aut de novo appareat. 1. 3. 5

Subhaſtatio quid ſit, & quodnam rerum pretium in ea? 2. 3. 3. *Quid ſi ficti licitatores apponantur?* 2. 4. 4

Subſtitutio in hæreditate eſt multiplex. 10. 7. 1. *Pupillaris quænam ſit? Quænam Exemplaris? Quænam Fideicommiſſaria? Quænam Mixta reciproca? Quænam Compendioſa?* 10.7.2

T

Teſtamentum quid ſit: & in quo differat a Codicillo? 10. 1. 1. *Quomodo differat ſcriptum, ſeu clauſum a Nuncupativo?* 10. 1. 3. *Quinam teſtes requirantur?* 10. 1. 4. *Quid ſi teſtator per nutus, aut per ſchedulam velit teſtamentum conficere?* 10. 1. 6. *Pactum inter duos de reciproca hæreditatis ſucceſſione valet tanquam duo utriuſque teſtamenta revocabilia, non tanquam mutua donatio irrevocabilis*. 10. 1. 7

Teſtamenta privilegiata ſunt plura. 10. 2. 1. *Si fiat ad pias cauſas teſtamentum, non requirit ſolemnitates juris civilis*. 10. 2. 2. *Parochus cum alio teſte ſatis eſt ad teſtamentum etiam in favorem propriæ Eccleſiæ*. 10. 2. 4. *Per teſtamentum ad pias cauſas revocatur aliud ad cauſas non pias, & probabiliter etiam ſubſequens*. 10. 2. 5. *Teſtamentum ad cauſas profanas ſine ſolemnitate juris valet quoad legata pia, & ſi ſit ad cauſa pias, valet quoad legata profana*. 10. 2. 5. *Ad cauſas pias quilibet teſtari poteſt; & ſi quis committat diſpoſitioni alterius ſua bona, hic debet ad cauſas pias ea diſtribuere*. 10. 2. 6. *Quid de teſtamento, quod fit tempore peſtis, aut a milite in bellica expeditione, vel in Caſtris, aut coram Principe, aut coram Parentibus, aut in villis?* 10. 2. 8

Teſtamentum deficientibus juris ſolemnitatibus ſolum pro foro externo eſt irritum. 1. 3. 13. *Legata in teſtamento minus ſolemni relicta num ſint ſolvenda?* 1. 3. 14. *Teſtamentum, & Legatum, ſi fiant per metum gravem incuſſum ad ea extorquenda, jure poſitivo ſunt irrita; ſicut etiam donatio, ſponſalia, renunciatio Beneficii, & ſimilia*. 1. 3. 10. *Num ſit validum teſtamentum in foro conſcientiæ celebratum cum ſolis requiſitis jure naturæ neceſſariis?* 1. 3. 13. *In ultimis voluntatibus conditiones impoſſibiles habentur pro non adjectis ſaltem pro foro externo*. 1. 8. 11

Teſtamentum illorum, qui vota ſimplicia in Societate Jeſu emiſerunt ſine licentia Superioris, num ſit etiam invalidum? 10. 3. 4

Teſtamentum quomodo revocari poſſit? 10. 3. 5. *Quomodo poſterius poſſit revocare prius, in quo ſit clauſula invalidativa poſterioris?* 10. 3. 6. *Quid ſi quis juraverit ſe non revocaturum teſtamentum?* 10. 3. 7. *V.* Hæredes, *V.* Codicillus.

Teſtari quinam poſſint? Quinam vetentur condere teſtamentum? 10. 3. 1. *Quid de Beneficiariis? Quid de Religioſis?* 10. 3. 3

Trebellianica. V. Falcidia. *Vi ſubſtitutionis indirectæ fideicommiſſariæ num poſſit detrahi quarta Trebellianica?* 10. 4. 2

Tu-

Tutori debentur expenſæ a pupillo: Salarium tamen ille recipere non poteſt, niſi a Judice conſtituatur. 9.5.5

V

*V*Enditio. *V.* Emptio. *Quinam defectus rei, quæ venditur, detegendi ſunt?* 2.5.2. *Quando etiam ab emente valor rei ignoratus a venditore detegendus eſt?* 2.5.4. *Rei venditæ fructus pendentes ad quem ſpectant, quando pretium non eſt ſolutum?* 2.6.2. *Quid ſi contractus venditionis poſt annum reſcindatur?* 2.6.5. *Quid ſi reſcindatur ob pactum addictionis in diem, vel legis commiſſoriæ?* 2.6.8. *Aut ſi reſcindatur jure Retractus, ſeu jure congrui?* 2.6.9. *Res vendita ſi ſit determinata, cuinam perit, aut deterior, vel melior fit ante traditionem pretii?* 3.7.2. *Quid ſi ſit indeterminata?* 3.7.3. *Aliter dicendum ſi res vendatur ad corpus, ac ſi vendatur ad menſuram.* 3.7.4

Votum ſimplex emiſſum per dolum circa cauſam finalem eſt irritum; non tamen votum ſolemne; ſicut nec matrimonium. 1.3.9

Votum ſimplex metu extortum ex traditione Eccleſiæ non indiget diſpenſatione, ut non ſervetur, Juramentum vero ſic extortum indiget relaxatione. 1.4.6. *Regulares privilegiarii, qui poſſunt vota jurata commutare, non eatenus poſſunt relaxare juramenta ſuperaddita contractui metu injuſto extorta.* 1.4.8.

Uſura eſt lucrum immediate proveniens ex Mutuo. 3.2.1. *Pactum ſolvendi aliquid ex gratitudine propter mutuum eſt uſurarium.* ib. *Num poſſit in pactum deduci amicitia propter mutuum?* 3.2.4. *Num liceat excitare mutuatarium ad aliquid liberaliter donandum?* 3.2.5. *Quid ſi dubites, an Mutuatarius aliquid donet liberaliter?* 3.2.6. *Num liceat mutuare cum ſpe, & intentione lucri citra pactum?* 3.2.3. *Num poſſit Mutuatario imponi onus ponendi id, quod debet ponere ex charitate?* 3.3.2. *Quid ſi quis mutuet cum pacto, quod alter remuneret? Aut quod ad ſuam ſcholam, ſeu molendinum veniat?* 3.3.4

Uſura probabiliter non eſt vendere merces pretio juſto ſummo ad creditum, quæ pretio infimo darentur pecunia numerata. 3.3.5. *Quid ſi mutuetur triticum vetus cum pacto, quod reſtituatur novum?* 3.3.7. *Quid requiritur, ut poſſit mutuans paciſci de compenſando lucro ceſſante ob dilationem mutui?* 3.4.3. *Num debeat mutuatarius moneri, ut teneatur damnum emergens compenſare?* 3.4.2. *Spe lucri ceſſantis quanti æſtimanda eſt; ſicut etiam periculum proximum amittendi ſortem?* 3.4.4. *Pro obligatione non repetendi mutuum uſque ad certum tempus nihil accipi poteſt.* 3.4.6.

Uſurariuſne ſit contractus Trium, Aut emptio Cenſus utrinque redimibilis; aut venditio rei fructiferæ cum pacto retrovenditionis, & locatione ejuſdem eidem venditori? 3.4.8. *Quid de contractu* Godere a Godere? 3.4.9. *Num poſſit pœna imponi Mutuatario, ſi non ſolvat præfixo tempore?* 3.4.10. *Quid de pœna legis Commiſſoriæ?* 3.4.11. *Fructus pignoris num debeant computari in extinctionem ſortis?* 3.4.12. *Quid de Montibus pietatis præſertim Mixtis?* ibid. *Celebrans bona fide contractum uſurarium poteritne reportare lucrum, quod ex contractu licito reportaſſet?* 3.4.13. *Qui dubitat, an contractum licitum celebraverit, poteritne lucrum retinere?* 3.4.14

Uſurarius non acquirit dominium rerum, quæ in individuo ob mutuum accepit. 3.5.1. *Quid ſi eas vendiderit?* ib. *Quid ſi cum propriis miſcuerit, nec poſſint diſcerni?* 3.5.2. *Tanquam fur tenetur fructus naturales, & mixtos, non vero induſtriales reſtituere.* 3.5.3. *Tenetur etiam, qui cooperati ſunt ad uſuram ex parte mutuantis, non vero ex parte Mutuatarii.* 3.5.4. *Sex pœnis a jure mulctantur Uſurarii manifeſti.* 3.5.5. *Num peccet, qui petit mutuum ab Uſurario ad uſus vanos?* 3.5.8. *Punitio hujus delicti num ſpectet etiam ad Judicem ſæcularem?* 3.5.6.

Uxor, quæ ſine dote nupſit, quando ſuccedit in quarta parte bonorum mariti? Et quando maritus pauper in quarta parte bonorum uxoris? 10.4.6. *Conjux tranſiens ad ſecundas nuptias quid reſtituere teneatur?* 10.4.7

Uxor ſine mariti licentia num poſſit contrahere? 1.5.6.

FINIS.

239.02
V 837
VIVA, DOMINIC, S. J. 26684

Cursus Theologico-Moralis
Tome Prior
~~Pars tertia : De Restitutione~~
pars quarta: De Contractibus

DATE LOANED	BORROWER'S NAME
	STORAGE - CBPL

26684